

Jan Fazlagić

Kapitał intelektualny w polskich powiatach

WYDAWNICTWO UEP

**UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W POZNANIU**

Jan Fazlagić

**Kapitał intelektualny
w polskich powiatach**

Jan Fazlagić

**Kapitał intelektualny
w polskich powiatach**

WYDAWNICTWO UEP

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W POZNANIU

Poznań 2018

KOMITET REDAKCYJNY

*Szymon Cyfert, Elżbieta Gołata (przewodnicząca), Jacek Lisowski, Ewa Małuszyńska,
Jerzy Schroeder (sekretarz), Krzysztof Walczak, Ryszard Zieliński*

RECENZENT

Jerzy Kisielnicki

PROJEKT OKŁADKI

Piotr Gołębiak

REDAKCJA

Magdalena Kraszewska

KOREKTA

DRUK-BAD Usługi Wydawnicze

Niniejsze opracowanie powstało dzięki badaniom sfinansowanym z projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki pt. „Kapitał intelektualny powiatów polskich” realizowanego na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu w latach 2014–2017 (grant numer: 2013/09/B/H54/00476). Więcej informacji o projekcie Czytelnik znajdzie na stronie: <http://www.kapitalpowiatow.ue.poznan.pl>.

ISBN 978-83-7417-952-2

e-ISBN 978-83-66199-50-7

<https://doi.org/10.18559/978-83-66199-50-7>

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Poznań 2018

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU EKONOMICZNEGO W POZNANIU

ul. Powstańców Wielkopolskich 16, 61-895 Poznań

tel. 61 854 31 54, 61 854 31 55

www.wydawnictwo.ue.poznan.pl, e-mail: wydawnictwo@ue.poznan.pl

adres do korespondencji: al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

Skład: Wydawnictwo eMPI²

Druk: UNI-DRUK Wydawnictwo i Drukarnia, ul. Przemysłowa 13, 62-030 Luboń

tel. 61 899 49 49, www.unidruk.poznan.pl, e-mail: biuro@uni-druk.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Część I	
Narracje o kapitale intelektualnym powiatów	
Rozdział I. Ogólne uwarunkowania funkcjonowania powiatu w Polsce	17
Wprowadzenie	17
1.1. Kontekst historyczny polskich powiatów	18
1.2. Powiat jako jednostka administracyjna	27
1.3. Typy powiatów	48
1.4. Definicja kapitału intelektualnego powiatu	51
Rozdział II. Funkcjonowanie powiatu z perspektywy procesów gospodarczych	56
Wprowadzenie	56
2.1. Powiat jako system innowacji – innowacyjność na terenie powiatu	57
2.2. Aktywność naukowa na terenie powiatu	71
2.3. Konkurencyjność i produktywność	88
2.4. Przedsiębiorczość na terenie powiatu.....	98
2.5. Dostępność komunikacyjna i transportowa	102
2.6. Rynek pracy	108
Rozdział III. Funkcjonowanie powiatu z perspektywy procesów społecznych	112
Wprowadzenie	112
3.1. Kapitał społeczny i aktorzy powiatowi	113
3.2. Jakość życia i dobrobyt	128
3.3. Znaczenie tolerancji dla rozwoju społeczno-gospodarczego	136
3.4. Sektory (branże) kreatywne	141
3.5. Kapitał kreatywny i pomiar kreatywności na poziomie jednostek terytorialnych	151
3.6. Kultura w jednostkach terytorialnych	161
3.7. Edukacja	176
3.8. Wizerunek i tożsamość powiatu	186

Część II**Pomiar i rozwój kapitału intelektualnego powiatów**

Rozdział IV. Problematyka definiowania i pomiaru kapitału intelektualnego jednostek terytorialnych	195
Wprowadzenie	195
4.1. Kapitał intelektualny przedsiębiorstwa a kapitał intelektualny jednostki terytorialnej	201
4.2. Kapitał intelektualny a kapitał materialny powiatu	203
4.3. Przegląd modeli pomiaru kapitału intelektualnego w jednostkach terytorialnych	206
4.5. Specyfika kapitału intelektualnego powiatów	229
Rozdział V. Determinanty rozwoju powiatów	239
Wprowadzenie	239
5.1. Ogólne uwarunkowania rozwoju powiatów	241
5.2. Uwarunkowania historyczne i geograficzne rozwoju kapitału intelektualnego powiatu	249
5.3. Inwestycje zagraniczne jako determinanty rozwoju powiatów	252
5.4. Dostępność kultury a migracje	254
5.5. Determinanty rozwoju powiatów z perspektywy kapitału intelektualnego	265
5.6. Potencjał społeczno-gospodarczy i kulturowy powiatów – studia przypadków	292
Rozdział VI. Kapitał intelektualny polskich powiatów w świetle badań ankietowych	307
Wprowadzenie	307
6.1. Konstrukcja badania i opis próby badawczej	308
6.2. Kapitał intelektualny jako czynnik prorozwojowy w przeszłości i przyszłości	312
6.3. Nastawienie PNTL/PTW a znaczenie czynników rozwoju powiatu w przeszłości	321
6.4. Deficyty kapitału intelektualnego – hamulce wzrostu	341
6.5. Środowisko dla biznesu i ludzi kreatywnych jako komponent kapitału intelektualnego	350
6.6. Zarządzanie sprawami samorządowymi na terenie miasta na prawach powiatu i przywództwo lokalne jako komponenty kapitału intelektualnego	358
Rozdział VII. Model pomiaru kapitału intelektualnego powiatu	362
Wprowadzenie	362
7.1. Rozważania wstępne związane z opracowaniem modelu opisowego	362
7.2. Raport o kapitale intelektualnym powiatu – podstawy teoretyczne	372
7.3. Kwestia dostępności i obiektywności danych źródłowych	377
7.4. Wzorzec pomiaru kapitału intelektualnego powiatu	383
Zakończenie	389
Załączniki	403
Bibliografia	470
Wykaz najczęściej stosowanych skrótów	490
Spis tabel	491
Spis rysunków	493

WSTĘP

Przedmiotem analizy w niniejszej pracy jest powiat definiowany jako układ terytorialny oraz jego kapitał intelektualny (KI). Kapitał intelektualny powiatu może być różnie rozumiany w zależności od tego, jak zostanie zdefiniowany. W szczególności na różnice w interpretacji może wpływać to, czy analizujemy potencjał do zaistnienia pozytywnych zmian w przyszłości, czy też analizujemy stan aktualny – choć stan aktualny ma niewątpliwie wpływ na stan przyszły. W literaturze ekonomicznej coraz częściej wskazuje się na rosnące znaczenie czynników lokalnych i regionalnych dla rozwoju ekonomicznego. Zagadnienie rozwoju regionalnego i jego uwarunkowań jest nowym problemem w naukach społecznych. Regionalne zróżnicowania rozwoju mogą prowadzić do napięć społecznych, dlatego celem polityki regionalnej jest łagodzenie wzrostu zróżnicowań regionalnych [Fic 1996, s. 12].

Zamiarem autora było opracowanie tak kompleksowej monografii na temat kapitału intelektualnego powiatu, jak to możliwe. Jednak spośród kilku perspektyw, z jakich można spoglądać na tematykę pracy, można wymienić perspektywy:

- socjologiczną,
- gospodarki przestrzennej,
- nauk o finansach,
- instytucjonalno-prawną.

Książka jest kierowana do badaczy i naukowców zainteresowanych rozwojem terytorialnym, determinantami innowacyjności oraz kapitałem intelektualnym w ujęciu terytorialnym. Niektóre wątki badawcze poruszane w niniejszej pracy mogą mieć wkład w rozwój wiedzy o socjologii miast. Zawarte w niniejszej pracy rozważania mają w wielu miejscach wartość użyteczną. Można je wykorzystać przy planowaniu strategii rozwoju regionalnego w jednostkach samorządu terytorialnego w Polsce, a także za granicą.

Starając się sformułować definicję kapitału intelektualnego powiatu, należy wykorzystać dotychczasowy dorobek nauki w tym obszarze. Jednak specyfika funkcjonowania powiatu sprawia, że jego kapitał intelektualny cechuje wiele unikatowych charakterystyk. W przeciwieństwie do kapitału intelektualnego regionu (województwa) czy kraju, powiaty są jednostkami znacznie mniejszymi pod względem ludnościowym i terytorialnym. Ponadto zróżnicowanie powiatów, nie tylko w Polsce, jest bardzo duże. Na przykład najmniejszy powiat w Stanach Zjednoczonych (*county*) zamieszkuje około 70 mieszkańców, a największy około 4 milionów.

W Polsce zróżnicowanie wynika także z położenia na mapie kraju. Specyficzną kategorią powiatów są powiaty grodzkie – miasta na prawach powiatu.

W ostatnich latach dużą popularność zyskują metody pomiaru kapitału intelektualnego, w których nacisk kładziony jest na pomiar kreatywności (*creativity index*). Wielką popularność zawdzięczają publikacjom kanadyjskiego badacza i autora wielu książek prof. Richarda Floridy. Wprowadził on na przykład bardzo obecnie popularny model 3T. Twierdzi, że rozwój regionalny jest najbardziej efektywny, jeśli w danym mieście czy regionie skupiają się jednocześnie: wysoki poziom tolerancji, technologicznego zaawansowania oraz wykształconej siły roboczej – talentów. Obecnie wiele miast na świecie realizuje projekty mające na celu zmierzenie ich potencjału kreatywnego (który jest tożsamy z kapitałem intelektualnym).

Dużym wyzwaniem badawczym jest wielowymiarowość KI powiatu wynikająca z następujących czynników:

- 1) Kapitał intelektualny powiatu jest częścią KI województwa, a ten z kolei jest komponentem KI kraju.
- 2) Niemal 70 polskich powiatów posiada status grodzki, czyli są to miasta. Spośród nich tylko kilka ma charakter metropolitalny, a kilka kolejnych aspiruje do zdobycia atrybutów metropolii. Warto tutaj także wspomnieć o odrębnych obszarach rozwoju, w ramach których powiaty funkcjonują, a mianowicie: zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT) oraz o obszarach funkcjonalnych.
- 3) Czynniki wzrostu gospodarczego i społecznego nie są równomiernie rozlokowane na mapie powiatowej Polski. Na przykład szkolnictwo wyższe w wielu powiatach nie funkcjonuje, a w tych, które posiadają uczelnie, tylko kilka może się poszczycić potencjałem naukowo-badawczym. Pozostałe powiaty wykorzystują swoje, zwykle niewielkie, niepubliczne uczelnie w celach dydaktycznych.

Wyniki badań przedstawionych w niniejszym opracowaniu powstały dzięki projektowi badawczemu Narodowego Centrum Nauki pt. „Kapitał intelektualny powiatów polskich” realizowanemu na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu w latach 2014–2017 (grant numer: 2013/09/B/HS4/00476). W projekcie zastosowano szerokie spektrum metod badawczych, których wyniki analizowano w różnych przekrojach. W szczególności wykorzystano powszechnie dostępne dane statystyczne z Banku Danych Lokalnych (BDL) połączone z wynikami badań własnych (badania ankietowe na próbie ponad 800 respondentów reprezentujących niemal 100% populacji polskich powiatów). Zastosowane podejście badawcze, w którym wykorzystano triangulację, spełnia postulaty wielu badaczy, które często nie były spełniane w dotychczas powstałym piśmiennictwie z zakresu pomiaru KI. Praca jest próbą interdyscyplinarnego podejścia do pomiaru KI. Celem priorytetowym było ujęcie jak największej liczby zagadnień i zjawisk przy jednoczesnym zachowaniu postulatu rygorów naukowych.

Struktura pracy odzwierciedla sposób dochodzenia do prawdy zwany **emergentyzmem**. Polega on na wyjaśnianiu zjawisk przeciwstawnych zarówno wobec holizmu, jak i redukcjonizmu. Emergentyzm głosi, że własności zjawisk nie mogą być wywiedzione na podstawie znajomości cech ich składników. Przykładowo, własności grupy nie można ustalić na podstawie znajomości cech jej członków. Emergencja oznacza pojawienie się nowych cech i własności na wyższych poziomach organizacji. Jako stanowisko filozoficzne emergentyzm pojawił się na Wyspach Brytyjskich w połowie XIX wieku i przeżywał rozkwit aż do okresu, kiedy w naukach ścisłych pojawiły się znaczące odkrycia (np. wyjaśnienie procesów chemicznych na podstawie wiedzy o budowie atomu i odkrycie struktury DNA, dające chemiczną interpretację praw genetyki), które podniosły wartość i wiarygodność redukcjonizmu jako podejścia badawczego.

W badaniach nad pomiarem kapitału intelektualnego, szczególnie KI jednostek terytorialnych, dominowało i nadal dominuje podejście redukcjonistyczne. **Redukcjonizm** to stanowisko metodologiczne przyjmujące, że możliwe i właściwe jest wyjaśnienie i opis własności złożonego układu poprzez opis i wyjaśnienie zachowania jego części. W konsekwencji większość prac na temat KI polega na wykorzystaniu mniej lub bardziej zaawansowanych metod statystycznych, które służą przetwarzaniu danych cząstkowych, takich jak liczba absolwentów szkół wyższych, wydatki na B+R, wydatki na ICT itp. Zgodnie z redukcjonizmem, badanie złożonego układu powinno zostać rozpoczęte poprzez wyróżnienie jego fragmentów, określenie mechanizmów i sposobu, w jaki owe fragmenty się zachowują, i następnie opisanie zachowania złożonego z nich układu jako konsekwencji własności wcześniej wydzielonych fragmentów oraz sposobu ich złożenia. Tak opisany system – złożenie zbioru elementów (wraz z ich atrybutami) z nałożoną na nie strukturą – ma nowe atrybuty (własności), niebędące atrybutami żadnego ze składowych elementów, ale odnoszące się do systemu jako całości (np. wartość logiczna zdania twierdzącego: prawda/fałsz jest atrybutem całego poprawnego strukturalnie zdania, ale nie słów – jego elementów).

Przy opisie kapitału intelektualnego powiatu, jaki zaprezentowano w niniejszej pracy, wykorzystano także w pewnych aspektach podejście holistyczne, według którego wszelkie zjawiska zachodzące w powiecie tworzą układy całościowe, podlegające swoistym prawidłowościom, których nie można wywnioskować na podstawie wiedzy o prawidłowościach rządzących ich składnikami.

Przy wyborze tematyki badawczej, którą jest kapitał intelektualny, zaistniał problem dylematu pomiędzy szczegółowością ujęcia a ryzykiem zaniedbania lub nieuchwycenia ważnych zjawisk. W popularnym powiedzeniu: „Kto za dużo obejmuje, słabo ściska” zawarte jest ostrzeżenie, które może służyć rozwojowi nauki, ale także może jej rozwój ograniczać. Specyfika pomiaru kapitału intelektualnego determinuje jego holistyczny, wielowymiarowy charakter. Parafrazując więc powyższe stwierdzenie, można powiedzieć, że „słaby uścisk” paradoksalnie nie musi

być związany z utratą wartości wyjaśniającej analizowanego zjawiska. Póki nie poznamy w pełni istoty kapitału intelektualnego, nie będziemy w stanie stwierdzić, gdzie leży optimum pomiędzy precyzją pomiaru a holistycznym celem ujęcia całości badanego zjawiska. Francis Edgeworth uważał, że ekonomiści nie powinni stawiać sobie zbyt wąskich celów. Celem, jak mówił, „nie tyle jest ustrzelenie konkretnego ptaka, ile strzelanie w najbardziej zbite stado, tak by położyć jak najwięcej zwierzyny” [za: Ball 2007, s. 264].

Reasumując, należy stwierdzić, że podejście badawcze zastosowane w niniejszej pracy można określić mianem postmodernistycznego w tym sensie, że żadna z trzech głównych filozofii prowadzenia nauk (tj. emergentyzm, redukcjonizm oraz holizm) nie została wybrana jako jedyna i wyłączna. Wynika to po części z permanentnej niestabilności takiego układu, jakim jest powiat. Jak zauważa J. Kozłowski [2015a], „Biurokratyczne systemy publiczne zaprojektowano tak, aby były stabilne. Ale doszliśmy do punktu w historii, gdy ta stabilność jest szkodliwa. W dzisiejszym szybko zmieniającym się, konkurencyjnym globalnym wieku informacji systemy, które nie mogą się zmienić, są skazane na niepowodzenie”. Przy powstawaniu niniejszej pracy jednym z celów autora było stworzenie narracji o jednostkach terytorialnych, która wychodzi, przynajmniej częściowo, poza schemat pojęciowy narzucony przez różnego rodzaju rankingi i karty wyników (*scorecards*). Ujęcie tego, co trudno mierzalne i niemierzalne, nawet kosztem utraty oświeceniowego rygoru opisu narzuconego przez nauki ścisłe, było ważnym motywem na wszystkich etapach powstawania pracy.

Doświadczenia badawcze autora i jego dotychczasowy dorobek w zakresie pomiaru kapitału intelektualnego z perspektywy przedsiębiorstwa (nauki o zarządzaniu) stanowiły punkt wyjścia do rozważań teoretycznych, jednak specyfika zagadnienia wymagała interdyscyplinarnego podejścia – stąd silny wpływ ekonomii i socjologii na prowadzony w niniejszej pracy wywód.

Celem głównym niniejszego opracowania jest poszerzenie stanu wiedzy na temat opisu i pomiaru kapitału intelektualnego specyficznej jednostki terytorialnej, którą jest powiat. Pomimo że literatura z zakresu pomiaru kapitału intelektualnego jednostek terytorialnych jest dość bogata, badania nad KI tych jednostek rozpoczęły się z pewnym opóźnieniem w stosunku do badań nad KI przedsiębiorstw (aczkolwiek prace na temat innowacyjności regionów Alfreda Marshalla datują się na koniec XIX wieku). Ponadto brakuje opracowań, w których jednostką analizy jest powiat (poziom NTS 4 w nomenklaturze UE). Istniejące opracowania koncentrują się na pomiarze KI miast, i to przede wszystkim obszarów metropolitalnych. Brakuje natomiast holistycznego ujęcia, w którym podjęto by próbę stworzenia aparatu pojęciowego uniwersalnego dla wszystkich rodzajów jednostek terytorialnych na poziomie NTS 4. Warto także zwrócić uwagę na lukę poznawczą przejawiającą się tym, że autorzy zdecydowanej większości opracowań ograniczają swoje rozważania teoretyczne i obliczenia empiryczne do interpretacji danych makro-

ekonomicznych. Z tego powodu zbyt mały, zdaniem autora, nacisk jest kładziony na rozpoznanie „miękkich” uwarunkowań pomiaru KI w jednostkach terytorialnych. Aparat pojęciowy i metody badawcze wykorzystywane w geografii i ekonomii dominują nad stosowanymi w naukach o organizacji i zarządzaniu (OiZ). A trzeba pamiętać, że rozwój teorii kapitału intelektualnego zapoczątkowany przez ekonomistów (np. Beckera) w latach 60. XX wieku, dwie dekady później, w latach 90. XX wieku, został silnie zdominowany (ale *de facto* zrównoważony) przez prace z zakresu nauk o OiZ. Ważnym motywem, jaki przyświecał autorowi, było zwrócenie uwagi środowiska naukowego w Polsce na fakt, że nauki społeczne powinny być silniej powiązane z kontekstem kulturowym, w jakim funkcjonują badacze. Obecnie mamy do czynienia albo z dominacją warszawskiej perspektywy, która jest niesłusznie uznawana za nadrzędną wobec perspektyw innych miast, albo z całkowitym pozbawianiem wywodów elementów biograficznych¹.

Opracowanie niniejsze jest więc próbą wprowadzenia do dyskursu na temat KI jednostek terytorialnych zrównoważonej perspektywy badawczej, która wykorzystuje zarówno aparat pojęciowy ekonomii, jak i nauk o OiZ. Wobec tak zarysowanego problemu badawczego w pracy postawiono następujące pytania badawcze:

- 1) Jaka jest rola i miejsce kapitału intelektualnego jednostki terytorialnej w kontekście innych, pokrewnych koncepcji?
- 2) Na czym polega specyfika kapitału intelektualnego powiatu na tle KI innych jednostek terytorialnych?
- 3) Jakie są determinanty rozwoju powiatów oraz jakie komponenty kapitału intelektualnego przyczyniają się w największym stopniu do tworzenia wartości dodanej dla mieszkańców?
- 4) Jaki rodzaj strategii rozwojowej kapitału intelektualnego realizują polskie powiaty: czy są to strategie nastawione na odniesienie sukcesu (*play-to-win*), czy na unikanie porażki (*play-not-to-lose*)?
- 5) Jakie zmienne charakteryzujące kapitał intelektualny powiatu niedostępne w Banku Danych Lokalnych (BDL) mogą być uznane za adekwatne do opisu KI?
- 6) Jaka jest struktura kapitału intelektualnego powiatu oraz jakie są jej komponenty?

¹ Jak zauważył Bohdan Jałowiecki [1996], pisząc o interpretacji dziejów Polski, jest ona zdominowana przez inteligencję zaboru rosyjskiego (a więc praktycznie głównie inteligencję warszawską). Przyjmując taki punkt widzenia, zauważyć można, że ważnym wyznacznikiem poziomu kompetencji kulturowych, innymi słowy wykształcenia ogólnego, jest dziś we wszystkich regionach kraju wiedza o historii warszawskiej inteligencji, jej dokonaniach intelektualnych, politycznych i militarnych. Teza ta może być oczywiście uznana za kontrowersyjną, ale jest dobrym przykładem na to, jak sieć kapitału społecznego (w tym wypadku świata warszawskiej inteligencji) może wykształcić wzorce kapitału kulturowego, których treść silnie uprzywilejowuje elity danej grupy i zaciera granice pomiędzy strukturami kapitału społecznego i kulturowego [za: Zarycki 2009, s. 17].

Próba odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze została podjęta w pierwszej części pracy (rozdziały I-III), na drugie pytanie – w rozdziale IV, na trzecie – w rozdziale V, na czwarte i piąte – w rozdziale VI, a na szóste – w rozdziale VII.

Struktura pracy

Praca składa się z dwóch części. W pierwszej części pt. „Narracje o kapitale intelektualnym jednostek terytorialnych”, na którą składają się trzy rozdziały, zaprezentowano narracje, którymi posługują się praktycy i teoretycy w kontekście kapitału intelektualnego jednostek terytorialnych. Mają one charakter teoretyczno-empiryczny. W rozdziale pierwszym zdefiniowano kapitał intelektualny powiatu. Trzeci rozdział jest oparty na założeniu, że dla rozwoju kapitału intelektualnego konieczne jest uzyskanie efektów synergii pomiędzy czynnikami ekonomicznymi opisywanymi w rozdziale drugim a czynnikami „miękkimi”, o których mowa w rozdziale trzecim. Niepodważalna rola tych czynników stwarza badaczowi problem pomiaru, ponieważ rozwój kultury, sportu, edukacji itp. trudno badać za pomocą mierników ilościowych. Część druga stanowi rozwinięcie rozważań teoretycznych opisanych w części pierwszej. Główna oś wyводу jest związana z problematyką pomiaru i rozwoju KI. W rozdziale czwartym opisano specyfikę KI jednostki samorządu terytorialnego na tle innego rodzaju organizacji. W rozdziale piątym zaprezentowano wyniki badań własnych autora związanych z identyfikacją determinantów rozwoju powiatów. Wykorzystano zarówno metody ilościowe (na podstawie informacji statystycznych z Banku Danych Lokalnych), jak i dane jakościowe (34 studia przypadków). W rozdziale szóstym zaprezentowano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na próbie ponad 800 respondentów reprezentujących powiaty. Wśród analizowanych obszarów warto wymienić takie, jak znaczenie kapitału intelektualnego dla rozwoju powiatów, hamulce wzrostu, jakość środowiska dla biznesu i ludzi kreatywnych i inne. W rozdziale siódmym zaprezentowano model pomiaru KI powiatu oraz propozycję formatu raportu o KI powiatu.

Dokonano syntetycznego zebrania i omówienia obszernej literatury z zakresu innowacyjności, kreatywności, konkurencyjności, kapitału społecznego i innych pojęć w kontekście kapitału intelektualnego powiatu. Opracowano pierwszą w Polsce mapę powiatów odzwierciedlającą indeks totalności („nauka powiatowa”). Indeks ten nie ujmuje całości zjawiska „produkcji naukowej”, lecz pomimo to daje wgląd w stan zjawiska, który nie był dotychczas obiektem badań na poziomie powiatów. Dzięki mapie uzyskano wgląd w rozkład aktywności publikacyjnej na podstawie Web of Science. Opracowano na potrzeby projektu współczynniki dostępności drogowej dla każdego z polskich powiatów – wskaźniki te były wykorzystane do obliczeń statystycznych. Przeprowadzono ogólnopolskie badanie na dużej próbie ($N = 843$) przedstawicieli powiatów. Opracowano 32 studia przypad-

ków powiatów w celu zilustrowania determinantów rozwoju powiatów. Skierowano prośby do wielu instytucji o udostępnienie danych, m.in. do Związku Banków Polskich, Narodowego Centrum Nauki, Ministerstwa Sprawiedliwości RP, Biura Banku Światowego w Polsce i in. Dzięki temu pozyskano bogatą bibliotekę danych surowych (najczęściej pod postacią plików xls), które nie są powszechnie dostępne w zbiorach publikowanych przez GUS. Dane te mogą posłużyć innym badaczom jako materiał analityczny wcześniej niedostępny. Opracowano stronę www projektu: www.kapitalpowiatow.ue.poznan.pl, na której zamieszczono m.in. wyniki wywiadów z osobami opiniotwórczymi z Polski i zagranicy.

W celu poszerzenia obszaru analizy poszukiwania badawcze dotyczące KI powiatu zostały skierowane w kierunku takich informacji, jak m.in.:

- liczba wypromowanych doktorów i doktorów habilitowanych,
- lata spółek notowanych na rynku New Connect w rozbiciu na powiaty,
- analizy przekrojowe rynku pracy w powiatach,
- wskaźnik geograficznej dostępności kultury oraz konsumpcja dóbr kulturalnych w polskich powiatach,
- dane dotyczące edukacji, takie jak rankingi liceów, wyniki pomiaru edukacyjnej wartości dodanej (EWD),
- dane statystyczne z Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące funkcjonowania sądownictwa w Polsce,
- rankingi powiatów.

Dokonano także analizy treści wizji i misji polskich powiatów w celu zidentyfikowania ich orientacji *play-to-win* (PTW) i *play-not-to-lose* (PNTL).

Podziękowania

Praca niniejsza powstała dzięki współpracy i zaangażowaniu kilku osób, których wkład na różnych etapach jej powstawania przyczynił się do jej ostatecznej formy. Wśród nich należy wymienić dra Roberta Skikiewicza, dra Leszka Matuszaka, dr Mirosławę Kaczmarek, Pana Marka Wójcika, Pana Windhama Loopesco, mgr Martynę Grępkę. Dziękuję za cenne uwagi, konsultacje, pomoc w prowadzeniu badań empirycznych, a także nieocenione wsparcie edytorsko-redakcyjne ze strony Pani Marty Pikies. Podziękowania należą się Pani Iwonie Matuszczak, dyrektor Wydziału Rozwoju Urzędu Miasta Poznania, za cenne uwagi związane z aplikacyjnością koncepcji KI powiatu. Doktorowi Grzegorzowi Osińskiemu dziękuję za pomoc w analizie aktywności publikacyjnej w polskich powiatach, a drowi Piotrowi Korysiowi za pomoc w opracowaniu kontekstu historycznego powiatów. Dziękuję Pani mgr Magdalenie Kraszewskiej za wytrwałość i cenne uwagi zgłaszane w ostatniej fazie redagowania niniejszej pracy oraz Panu Michałowi Krawczykowi za stworzenie oprawy graficznej niniejszej książki.

Poznań, styczeń 2017 r.

Część I

Narracje o kapitale intelektualnym powiatów

W części pierwszej dokonano przeglądu różnego rodzaju pojęć i koncepcji, które w sposób pośredni lub bezpośredni dotyczą szeroko rozumianych procesów społeczno-gospodarczych zachodzących w powiatach. Zastosowane tutaj podejście opisowe zakłada, że definicja kapitału intelektualnego (KI) będzie wynikała z wyników analizy tego, co w literaturze przedmiotu utożsamia się z szeroko rozumianymi czynnikami rozwoju. Takie podejście stosuje się w naukach społecznych: zakłada ono, że analiza narracji i dyskursu dotyczącego jakiejś koncepcji pozwala na jej zdefiniowanie. Tak więc zamiast definiować kapitał intelektualny już na samym początku niniejszego opracowania, przyjęto mniej konwencjonalną metodę opisu.

Rozdział I

OGÓLNE UWARUNKOWANIA FUNKCJONOWANIA POWIATU W POLSCE

Wprowadzenie

Rozdział niniejszy ma na celu prezentację ogólnych zagadnień związanych z funkcjonowaniem powiatu w aktualnych warunkach ekonomicznych, prawnych, politycznych i społecznych. Zaprezentowano tutaj tło historyczne powstania i rozwoju powiatów w Polsce oraz aktualne uwarunkowania ich funkcjonowania.

Omawiane w tym rozdziale koncepcje posłużyły do przedstawienia szerokiego kontekstu, w jakim funkcjonuje powiat. W szczególności warto podkreślić jest to, że do rozważań nad kapitałem intelektualnym powiatu należy zastosować szerszy niż w wypadku omawiania kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa aparat pojęciowy. Powiat nie jest nastawionym na zysk przedsiębiorstwem, a wiele spośród nakładów i efektów związanych z KI ma charakter nieekonomiczny, tzn. nie można ich zmierzyć za pomocą mierników finansowych. Z drugiej jednak strony nie można zupełnie pomijać aspektów finansowych przy omawianiu KI. W powiecie styka się, wchodzi w interakcje, rozwija lub degraduje wiele kapitałów, np. kapitał społeczny, kulturowy, kapitał marki itp.

W rozdziale niniejszym ukazano także szerokie spektrum koncepcji, które w mniejszym (np. produktywność) lub większym stopniu (np. kapitał społeczny, kapitał kreatywny) wyjaśniają istotę KI. Przy pogłębionych analizach tego zagadnienia konieczne jest odniesienie się do pojęć i koncepcji pokrewnych, zbieżnych lub w pewnych aspektach nawet tożsamy z kapitałem intelektualnym.

Ze względu na zróżnicowanie populacji powiatów w Polsce, dzięki zaangażowaniu ekspertów branżowych, dokonano kategoryzacji powiatów na sześć typów, które zostaną tutaj scharakteryzowane. W dalszej części pracy typologia ta została wykorzystana do przeprowadzenia badań empirycznych i wnioskowania. Bardzo ważne jest uwzględnienie w opisywaniu tej koncepcji modeli dyfuzyjnych innowacji, które uwzględniają interakcje zachodzące pomiędzy różnymi komponentami danego modelu (np. jakością edukacji i produktywnością pracy itp.).

1.1. Kontekst historyczny polskich powiatów

Luis-Sébastien Mercier już ponad 200 lat temu, wypowiadając się o Paryżu w 1782 roku, stwierdził, że: „Miasta drugiej i trzeciej kategorii wyludniają się stale i są pożerane przez stolicę, która wchłania nie tylko złoto, ale także uczciwość i męstwo wrodzone synów tych miast...” [za: Braudel 1992, s. 389], co ilustruje pogląd, że wiele współczesnych problemów, z którymi borykają się miasta, było znanych znacznie wcześniej, niż można się tego było spodziewać. Warto więc analizę KI powiatów rozpocząć od ukazania, w syntetycznej formie, historii powiatu na ziemiach polskich. Z historycznej perspektywy pojęcie powiatu jest niejednolite i ewoluowało: dziś powiat jest jednostką administracji samorządowej, podobną funkcję pełnił w II Rzeczypospolitej. Elementy samorządu powiatowego pojawiały się w XIX wieku. Wcześniej powiat pełnił przede wszystkim funkcję państwową, podobnie było w okresie PRL. Istotną cechą powiatu zdaje się jego rozmiar, na tyle nieduży, by usługi publiczne oferowane w jego ramach były względnie łatwo dostępne dla jego mieszkańców, na tyle z kolei ludny, by ich dostarczanie nie stało się zbyt kosztowne (co w wypadku niektórych usług publicznych, jak sądy czy szpitale, odgrywać może istotną rolę). Jeśli powiat potraktować jako szczebel podziału administracyjnego państwa – poniżej województwa lub powyżej gminy, można mówić o analogicznych do powiatu jednostkach podziału terytorialnego. Takie były kasztelanie w średniowieczu, urzędy rejonowe po roku 1990, a do pewnego stopnia również po roku 1975 w nowym podziale wojewódzkim 49 małych województw pełniło częściowo podobne funkcje (powołanie urzędów rejonowych pokazało, że rozwiązanie to było nieefektywne w dostarczaniu państwowych usług publicznych). W okresie zaborów funkcjonowały jednostki administracji odpowiadające powiatowi pod innymi nazwami: na ziemiach zabranych był to *ujezd* (jak w całym Imperium Rosyjskim), w zaborze pruskim i austriackim *Kreis*, czyli cyrkuł (ziemski lub miejski).

Powiat jako jednostka podziału administracyjnego pojawił się w Polsce w XV wieku. Jego powstanie poprzedziło upowszechnienie się kasztelanii jako systemu organizacji administracji lokalnej. Ze względu na zakres władzy administracyjnej, którą dysponował kasztelan, a także rozmiary kasztelanii można je uznać za pierwowzór powiatu. W XIII wieku na ziemiach polskich istniało około 100 kasztelanii, a kasztelan sprawował administrację gospodarczą i sądową [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009]. Struktura administracyjna kasztelanii była dość rozbudowana, w jej skład wchodziły tacy urzędnicy, jak chorąży, wojski, sędzia grodowy i wóldarz. Reprezentowali oni i zastępowali kasztelana w odpowiednich obszarach sprawowanej przez niego władzy.

Urząd starosty, czyli osoby zwierzchnika powiatu, pochodzi z Czech i został do królestwa polskiego wprowadzony w czasie silnych wpływów czeskich w XIV wieku. Początkowo nie był urzędem dożywotnim, król mianował starostę i mógł go

z tego urzędu odwołać. Starostę nazywano ramieniem królewskim. Mógł podejmować takie same czynności jak król, z wyjątkiem nadawania przywilejów. Urząd ten funkcjonował do II połowy XVIII wieku. W królestwie polskim wyróżniano kilka rodzajów starostów:

- starostę generalnego – podlegała mu cała prowincja państwa, np. starosta generalny wielkopolski, ruski, podolski, nie było starosty generalnego małopolskiego, bo tam przebywał król,
- starostę ziemskiego – w połowie XIV wieku, np. starosta ziemski sądecki, lubelski,
- starostę grodowego (grodzkiego) – nazwa od grodu, czyli zamku królewskiego; podlegało mu terytorium dwóch, trzech powiatów, miał uprawnienia sędownicze (podlegał mu sąd grodzki – starościński) oraz kompetencje administracyjne (podlegał mu urząd grodzki),
- starostę niegrodowego – dzierżawcę królewszczyzn, tenutariusza.

W XV i XVI wieku urząd starosty upodabniał się do urzędów ziemskich. Zakończeniem tej ewolucji była konstytucja sejmowa z 1611 roku, która ustanawiała hierarchię urzędów ziemskich. Urząd starosty (podobnie jak chorążego) znalazł się w grupie wyższych urzędów ziemskich.

Od XIV wieku znaczenie kasztelanii spadało, m.in. wskutek upadku sądów kasztelańskich. Ich miejsce zaczęły zajmować nowe jednostki terytorialne, początkowo nazywane z łaciny dystryktami, następnie – powiatami. Nowy podział administracyjny Polski, w którym powiat był jednostką administracyjną trzeciego poziomu (po województwie i ziemi), ukształtował się ostatecznie w XV–XVI wieku, przy czym dość długo powiaty i kasztelanie współistniały [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009; por. też Pająk 2001]. Ziemia obejmowała kilka powiatów. Wpłynęło na to również tworzenie, w miejsce sądów kasztelańskich, sądów ziemskich. Powiat zaś był okręgiem sądowym, z którego sprawy były kierowane do sądu ziemskiego. Taki podział administracyjny utrzymał się aż do rozbiorów.

Podziały administracyjne, zwłaszcza w Koronie, były – wskutek długiego i ewolucyjnego procesu formowania – nieprzejrzyste i niejednolite. Zwraca na to wagę m.in. M. Kowalski [2013, s. 108]: kasztelanie współwystępowały z powiatami, relacje ziem i województw nie zawsze miały hierarchiczny charakter, podziały na powiaty występowały też w ramach województw – a nieprzejrzystość systemu osłabiała pozycję władzy publicznej. Sam powiat, nazywany powiatem sądowym, pełnił przede wszystkim właśnie funkcje sądowe, z czasem stając się również okręgiem administracyjnym [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009] z kompletem urzędów ziemskich. Urzędnikiem powiatowym był starosta grodowy, który pełnił funkcje sądowe, administracyjne i skarbowe. Urząd wprowadzony do Polski przez Wacława II swą nazwę dziedziczył po tradycyjnym określeniu naczelnika wspólnoty rodowo-terytorialnej Słowian. W Polsce urząd starosty był wzorowany na rozwiązaniach czeskich, a Wacław II wprowadził go do Polski, by na starostach (gene-

ralnych, grodowych i niegrodowych) oprzeć władzę. Trzeba jednak podkreślić, że powiat nie pełnił funkcji samorządowych, a starosta był urzędnikiem królewskim, przedstawicielem administracji państwowej.

Podziały administracyjne I Rzeczypospolitej straciły rację bytu wskutek rozbiorów i upadku państwa. Wiek XIX przyniósł nowe podziały administracyjne na ziemiach polskich. W Księstwie Warszawskim powiaty stały się drugim stopniem nowoczesnego, wzorowanego na francuskim, podziału terytorialnego. Kraj był podzielony na departamenty kierowane przez prefektów, te zaś na powiaty kierowane przez podprefektów [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009]. Powiaty były jednostkami administracji państwowej, ale w ich ramach pojawiły się rady powiatowe jako organy samorządu terytorialnego. Uprawnienia rad powiatowych były dość ograniczone, niemniej miały one głos w sprawach istotnych dla powiatu, w tym dysponowania budżetem. W skład rady wchodziłi radcy powoływani przez króla (Saksonii) spośród kandydatów proponowanych przez sejmiki.

Królestwo Polskie przez rok zachowało podział administracyjny Księstwa Warszawskiego, a następnie (1815–1837) było podzielone na województwa, te z kolei na obwody liczące 1–3 powiatów (granice województw i powiatów też z niewielkimi zmianami odtwarzały podział administracyjny Księstwa Warszawskiego). Łącznie było 77 powiatów. Po reformie administracyjnej w 1837 roku wprowadzono podział na gubernie zamiast województw. Niższe szczeble podziału nie uległy zmianie aż do roku 1842, kiedy obwody przemianowano na powiaty, a powiaty na okręgi sądowe. Kolejna reforma administracyjna unifikująca podziały administracyjne w Cesarstwie Rosyjskim została przeprowadzona w 1866 roku, a w jej wyniku Królestwo podzielono na 10 guberni i 85 powiatów (w 1863 roku władze powstańcze ogłosiły przywrócenie podziału z 1816 roku) [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009; Kallas 2005]. Na czele powiatu stał naczelnik. Reprezentował on państwo rosyjskie. Organem samorządowym powiatu działającym w latach 60. XIX wieku były rady powiatowe, pozbawione jednak organów wykonawczych i o bardzo ograniczonych kompetencjach.

Na polskich ziemiach, które weszły w granice zaboru austriackiego (przede wszystkim w Galicji), podział administracyjny był inny. Kraje koronne (takie jak Galicja) podzielone były na cyrkuły, których było 19. Od 1846 roku zamiast cyrkułów obowiązywał podział na 46 starostw lub powiatów. W 1908 roku liczba powiatów wzrosła do 79, w tym były dwa powiaty miejskie: Kraków i Lwów. Na czele powiatu stał starosta. Samorząd terytorialny funkcjonował na szczeblu powiatu w postaci rady powiatowej i wydziału powiatowego. Rada miała uprawnienia uchwałodawcze, podczas gdy wydział – wykonawcze. Wydział powiatowy był kierowany przez starostę. Kontrolę nad nimi sprawował Sejm i Wydział Krajowy [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009].

Podział administracyjny Królestwa Prus (które weszło później jako samodzielna jednostka w skład Niemiec) opierał się na prowincjach, te zaś dzieliły się na rejen-

cje, a te na cyrkowały lub powiaty ziemskie i miejskie, np. Wielkie Księstwo Poznańskie podzielone na dwie rejencje obejmowało 26 powiatów, a prowincja śląska na 3 rejencje i 57 powiatów (od 1887 roku liczba ta wzrosła do 72). Na czele powiatu, jak w Austrii, stał starosta. W powiatach działały sejmiki powiatowe oraz wydziały powiatowe o uprawnieniach podobnych do tych w Austrii, choć poddane słabszej kontroli. Wydział powiatowy, podobnie jak w Austrii, był kierowany przez starostę [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009; Witkowski 2007; Kallas 2005].

Po wybuchu I wojny światowej byłe Królestwo Kongresowe znalazło się pod kontrolą władz okupacyjnych Niemiec i Austrii. Zniesiono wtedy podział na gubernie, zachowując podział na powiaty. W powiatach organem samorządu był sejmik powiatowy [Bardach, Leśnodorski i Pietrzak 2009], wybierany przez władze okupacyjne spośród osób wskazanych przez trzy najbogatsze kurie majątkowe.

Podział administracyjny II RP w dużej mierze, zwłaszcza na poziomie niższych szczebli administracji terytorialnej, odtworzył granice przedwojenne. Początkowo urzędy powiatowe były podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, a prócz tego na szczeblu powiatu funkcjonowały przedstawicielstwa terenowe urzędów centralnych. Ostatecznie charakter administracji terytorialnej ustaliło Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 1919 roku, ustalające m.in. zarząd powiatu. Miał go sprawować jednoosobowo starosta powiatowy. Był on mianowany przez ministra spraw wewnętrznych i jemu podlegał – pośrednio zaś wojewodzie. Jemu zaś mieli podlegać urzędnicy – mający już wyłącznie status urzędników starostwa. Starosta miał dbać o ład i porządek w powierzonym mu powiecie oraz był organem orzekającym w sprawach wykroczeń. Ustawa ujednolicająca ustrój samorządu na terenie kraju przyjęta została w grudniu 1920 roku. Podział na województwa, powiaty i gminy został też ostatecznie usankcjonowany w konstytucji marcowej z 1921 roku [Tarnowska 2012].

Jednocześnie powiat stał się jednostką samorządu terytorialnego. Konstytucja marcowa zapewniła samorządowi terytorialnemu dość szerokie kompetencje, zgodnie z zapisem artykułu 3: „Rzeczpospolita Polska, opierając swój ustrój na zasadzie szerokiego samorządu terytorialnego, przekazuje przedstawicielstwom tego samorządu właściwy zakres ustawodawstwa, zwłaszcza z dziedziny administracji, kultury i gospodarstwa, który zostanie bliżej określony ustawami państwowymi”. Zgodnie z ustawą z 1920 roku, organami samorządowymi w powiecie była rada powiatowa (wcześniej sejmik powiatowy), wybierana przez kolegia wyborcze złożone z radnych i członków zarządów gmin składających się na powiat oraz wydział powiatowy jako organ wykonawczy, którego sześciu członków wybierała rada. Samorząd terytorialny, w tym powiatowy, miał szerokie kompetencje, ograniczone w 1928 roku zasadą domniemania kompetencyjnego na rzecz organów administracji rządowej [Tarnowska 2012; Witkowski 2007].

Charakter powiatu uległ dalszym zmianom w latach 30., najpierw za sprawą kolejnej ustawy scaleniowej, która ujednoliciła kompetencje samorządu na tere-

nie kraju, a potem wskutek wprowadzenia nowej konstytucji. Zakres uprawnień powiatu (i innych szczebli administracji i samorządu terytorialnego) został precyzyjnie zdefiniowany. Jednoznacznie została też zdefiniowana nadrzędność administracji państwowej: „Nadzór nad działalnością samorządu sprawuje Rząd przez swoje organa lub przez organa samorządu wyższego stopnia” (art. 75 konstytucji). W szczególności wzmocnione zostały właśnie uprawnienia nadzorcze administracji rządowej względem samorządu terytorialnego. Objęły one m.in. możliwość rozwiązywania rad powiatowych. Na czele wydziału powiatowego stanął przedstawiciel administracji terytorialnej – starosta, co było przejawem procesu marginalizacji samorządu terytorialnego, jaki nastąpił w ostatnich latach II RP [Babiak i Ptak 2010; Śliwiński 2013].

Okres II RP to również okres, w którym powstały organizacje zrzeszające powiaty. W latach 1919–1921 funkcjonował Związek Sejmików Powiatowych Rzeczypospolitej Polskiej. Następnie, wskutek problemów rejestracyjnych, przekształcił się on w Zrzeszenie Spółdzielcze Gospodarczo-Inwestycyjne Samorządów Powiatowych. Ta forma współpracy powiatów przetrwała do 1923 roku, kiedy powstało Biuro Zjazdów Samorządu Ziemińskiego, które pod koniec lat 20. zrzeszało ponad 90% polskich powiatów. W 1930 roku powstał Związek Powiatów RP, który w drugiej połowie lat trzydziestych zrzeszał już niemal wszystkie polskie powiaty [Śliwiński 2013].

Po II wojnie światowej odtworzono instytucję powiatu jako drugi szczebel administracji lokalnej. Do 1946 roku kształtowała się administracja Ziemi Odzyskanych, w których granice nowo powstałych powiatów odtwarzały w dużej mierze przedwojenną niemiecką strukturę administracyjną (z korektami wynikającymi z faktu, że granica dzieliła powiaty). Na pozostałym obszarze zasadniczo przywrócono przedwojenną strukturę administracyjną. Liczba powiatów przekraczała 300 i ulegała niewielkim zmianom, średnia powierzchnia powiatu była mniejsza niż przed wojną. Przeprowadzona w 1950 roku reforma administracyjna zwiększyła liczbę powiatów. Dodatkowo w wyniku korekty granic na wschodzie pojawił się nowy powiat. Okres zmian właściwie zakończył się w roku 1957, a nowo ukształtowana struktura administracyjna pozostała bez zmian do roku 1975, kiedy powiaty zlikwidowano. Wiązało się to z przekształceniami na niższych szczeblach administracji, w szczególności z likwidacją gmin w 1954 roku i zastąpieniem ich słabym i niewielkim populacyjnie i terytorialnie, najniższym szczeblem administracji (gromada-osiedle-miasto). Łączenie gromad, a potem ponowne powołanie w ich miejsce większych i silniejszych gmin (1972), chaotyczne procesy łączenia i zmian granic powiatów w latach 70. doprowadziły do pogarszającej się efektywności ich działania. Przeprowadzona w 1975 roku reforma doprowadziła do ich zastąpienia małymi województwami (49 województw przejmujących funkcję 314 powiatów) [Kallas i Lityński 2000; Dutkiewicz 2010].

Elementy samorządności powiatowej działały do roku 1950 na podstawie rozwiązań przedwojennych, choć faktyczne znaczenie samorządów było znikome,

a i tak z czasem malało. Od 1950 roku formą samorządności lokalnej miały być rady narodowe utworzone wg wzorów sowieckich, działające na wszystkich szczeblach administracji, w tym w powiatach. Formalnie od 1954 roku odbywały się wybory do rad narodowych, ale prawo do wskazania kandydatów zachowały tylko wybrane organizacje społeczne i polityczne, w szczególności PZPR. Rady łączyły w sobie funkcje pseudosamorządowe oraz administracji publicznej (organami administracji państwowej stały się prezydium rad). Zgodnie z zasadą centralizmu demokratycznego, rady jednostek administracyjnych niższego stopnia podlegały radom jednostek stopnia wyższego. W dodatku ten system był niejako zdublowany przez struktury administracji partyjnej posiadające duży zakres władzy o charakterze zarówno formalnym, jak i nieformalnym. Samorząd terytorialny jako pojęcie pojawił się w prawie ponownie w 1983 roku, natomiast odbudowa samorządu terytorialnego na szczeblu powiatu nastąpiła w roku 1989, po odtworzeniu powiatów. Województwa do roku 1998 także pozostawały jednostkami państwowej administracji terytorialnej [Dutkiewicz 2010; Witkowski 2007].

W 1990 roku, ze względu na niewydolność istniejących rozwiązań, powołane zostały urzędy rejonowe, grupujące po kilka gmin i przejmujące część funkcji administracji wojewódzkiej. W niedługim czasie stały się one podstawą do przywrócenia na nowo instytucji powiatu.

Pierwsza, nieudana próba utworzenia powiatów w Polsce po 1989 roku nastąpiła w 1993 roku. W 1994 rozpoczęto wdrażanie pilotażowego programu miast na prawach powiatu. Uczestniczyły w nim 42 duże miasta, które przejęły od wojewodów zdania o charakterze powiatowym. W 1997 roku rozpoczął funkcjonowanie pilotażowy powiat na Sądecczyźnie, a następnie na obszarze przyszlých powiatów: polkowickiego i nakielskiego. W 1998 roku reaktywowano 308 powiatów i 65 miast na prawach powiatu. W 2002 roku utworzono siedem kolejnych powiatów – brzeziński, leski, sztumski, wschowski, gołdapski, węgorzewski i łobeski – oraz zniesiono powiat warszawski (nadając Warszawie status miasta na prawach powiatu). W 2003 roku Wałbrzych zrezygnował ze statusu miasta na prawach powiatu i został włączony do powiatu wałbrzyskiego. W roku 2013 nastąpiła kolejna zmiana dotycząca tego miasta, które na powrót uzyskało status miasta na prawach powiatu.

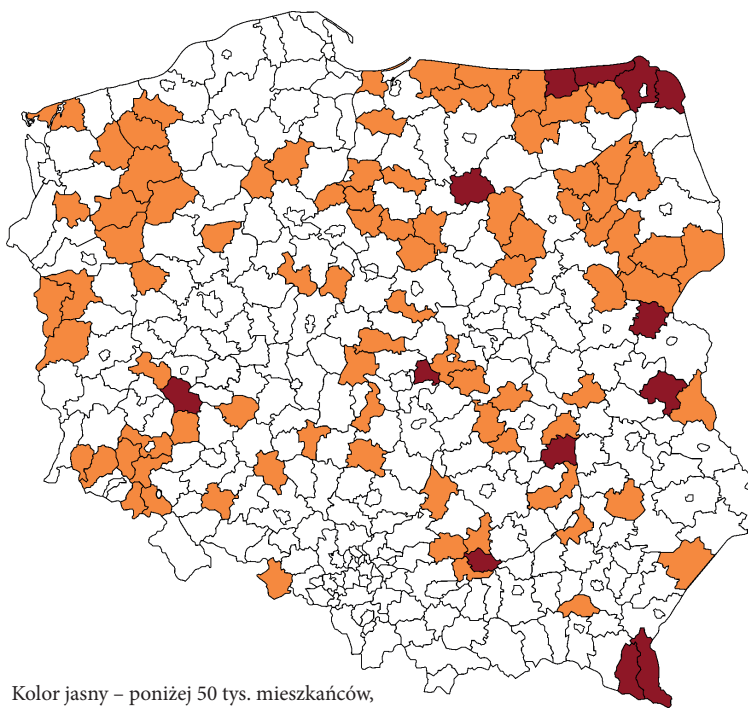
Reforma administracji samorządowej miała założenia związane głównie z ustanowieniem optymalnego progu ludnościowego, który kwalifikowałby dane terytorium do nadania mu statusu powiatu. Założenia z 1998 roku w tym zakresie przedstawiały się następująco – powiat powinien posiadać:

- co najmniej 5 gmin,
- co najmniej 50 tys. mieszkańców,
- co najmniej 10 tys. mieszkańców w mieście – siedzibie władz.

W 2013 roku w rzeczywistości osiągnięto następujące wyniki w zakresie podziału terytorialnego na powiaty:

- średnio 8 gmin,
- średnio 83 tys. mieszkańców,
- siedziba władz w mieście od 5 tys. mieszkańców.

Zmiany demograficzne w Polsce mają znaczący wpływ na potrzebę modyfikacji założeń podziału terytorialnego. Depopulacja niektórych powiatów stawia pod znakiem zapytania ich dalsze funkcjonowanie oparte na zasadach efektywności ekonomicznej. Według prognozy GUS (rysunek 1), w 2035 roku będzie też 8 miast na prawach powiatu, o liczbie mieszkańców poniżej 50 tysięcy. Mają to być: Skierniewice, Ostrołęka, Krosno, Tarnobrzeg, Sopot, Świętochłowice, Żory i Świnoujście.

Kolor jasny – poniżej 50 tys. mieszkańców,
Kolor ciemny – poniżej 30 tys. mieszkańców

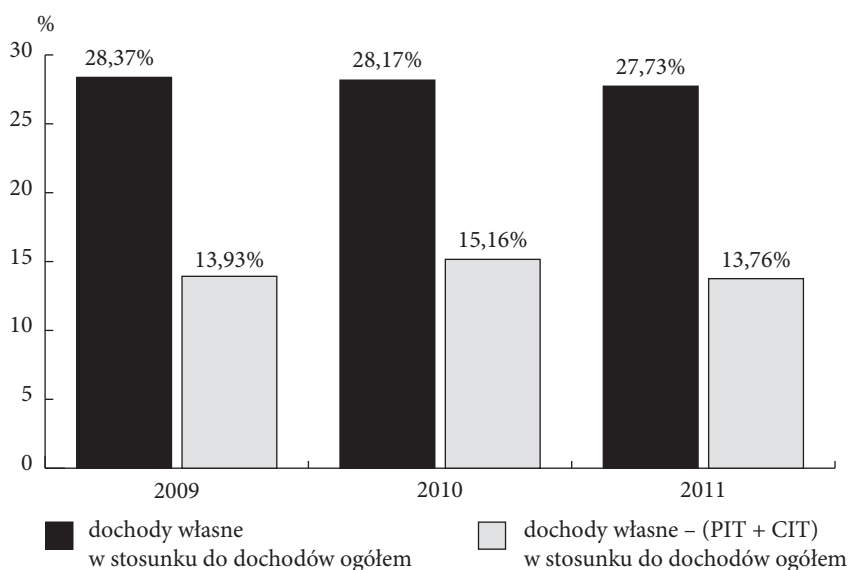
Rysunek 1. Powiaty o liczbie mieszkańców poniżej 30 i 50 tys. w roku 2035

Źródło: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

Ustrojowe przesłanki podziału na powiaty przyjętego w 1998 roku były właściwe, ale stopniowo się dezaktualizują. Obecnie potencjał instytucjonalny administracji powiatowej pozostał na niezmiennym poziomie, natomiast nieuzasadnionym ograniczeniom poddane zostały służby, inspekcje i straże oraz inne publiczne instytucje o zasięgu lokalnym. W przyszłości konieczne będzie wypraco-

wanie docelowego modelu samorządów terytorialnych w Polsce oraz konsekwentne jego wprowadzanie. Podstawą tego modelu powinna być równowaga pomiędzy czynnikami ekonomicznymi i społecznymi, charakteryzującymi wspólnoty samorządowe.

Istotnym elementem samorządności jest możliwość swobodnego dysponowania środkami finansowymi – z tego względu zajmiemy się teraz kwestią stanu finansowego powiatów. O skali samodzielności finansowej w największym stopniu przesądza skala dochodów własnych. Jak pokazuje rysunek 2, dochody własne stanowią zaledwie niecałe 30% dochodów ogółem, a po odliczeniu udziałów w PIT i CIT na poziomie około 15%. Obserwuje się przy tym w ostatnich latach trend malejący. Dodacь należy, że powiaty – wbrew Europejskiej Karcie Samorządu Terytorialnego – nie posiadają władztwa podatkowego. Sytuacja ta powinna jak najszybciej się zmienić.

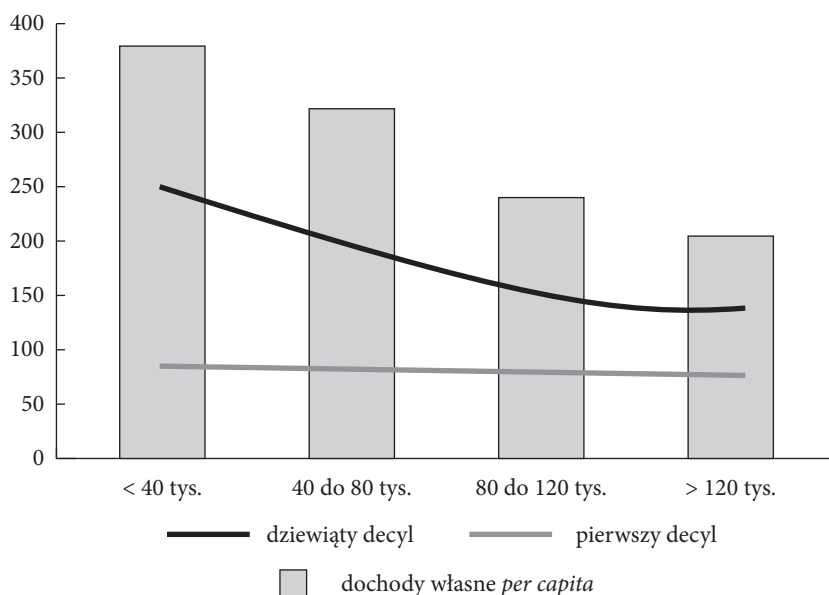

Rysunek 2. Dochody własne powiatów w stosunku do dochodów ogółem w latach 2009–2011

Źródło: Materiały Związku Powiatów Polskich, 2014.

Poziom dochodów własnych *per capita* w poszczególnych grupach powiatów jest zróżnicowany – widać wyraźną tendencję (rysunek 3): im większy powiat, tym niższe dochody własne *per capita* (po odjęciu udziałów PIT i CIT). Różnica pomiędzy powiatami o liczbie mieszkańców powyżej 120 tys. a liczącymi poniżej 40 tys. mieszkańców wynosi blisko 40 złotych na mieszkańca (czyli blisko 1/3 do-

chodów własnych). Na wykresie przedstawiono poziom pierwszego i dziewiątego decyla rozrysowany na tle słupków pokazujących rozpiętość dochodów *per capita* w poszczególnych grupach (w przedziale pomiędzy obiema liniami mieści się 80% powiatów danej grupy). Wyraźnie widoczne jest zmniejszanie się rozpiętości dochodów wraz ze zwiększaniem się wielkości powiatu. Jest to efekt zrozumiały – dochody inne niż PIT czy CIT są w niewielkim stopniu proporcjonalne do liczby ludności, zatem ich wielkość *per capita* musi maleć wraz ze zwiększeniem się wielkości powiatu.

Rysunek 3. Poziom dochodów własnych *per capita* w poszczególnych grupach powiatów (w zł)

Źródło: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

Kwestią strategiczną dla przyszłości powiatów jest opracowanie i wdrożenie nowych rozwiązań kształtujących ich dochody, na poziomie adekwatnym do zakresu realizowanych zadań. Kształtując nowy model dochodów powiatowych, należy wyposażyć je między innymi w realne dochody własne, co będzie wypełnieniem konstytucyjnego wymogu nierealizowanego obecnie w najmniejszym nawet zakresie (powiaty nie posiadają władztwa podatkowego). W kontekście budowania rozwiązań dotyczących dochodów powiatów (także innych samorządów) należy rozważyć kwestię kategoryzacji jednostek samorządu terytorialnego (JST). Konieczne jest też odstępianie od obecnych wskaźników zadłużenia powiatów (art. 243 Usta-

wy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych). Samorząd powiatowy stał się integralną częścią ustroju politycznego współczesnej Polski. Miniony czas pokazał, że powiaty nie zawiodły pokładanych w nich nadziei, mimo że przyszło im działać w niezwykle trudnych realiach finansowych. Utworzenie powiatów wyzwoliło ogromny potencjał tkwiący w społecznościach lokalnych oraz pozwoliło na zrealizowanie wielu przedsięwzięć inwestycyjnych. Obecnie potrzebna jest odwaga do podejmowania kompleksowych działań wzmacniających ustrój samorządów terytorialnych w Polsce.

Zdaniem Związku Powiatów Polskich, niezbędne jest też wzmocnienie podstaw majątkowych powiatów poprzez przekazanie im w pełni dochodów z zarządzania majątkiem Skarbu Państwa oraz wyposażenie w nieruchomości administrowane obecnie przez agencje wojskowe i rolne. Oczekujemy od administracji rządowej i parlamentarzystów odwagi także w rozwiązywaniu problemów, które przez lata wydawały się nie do rozwiązania [Materiały Związku Powiatów Polskich 2014].

1.2. Powiat jako jednostka administracyjna

Rozważania na temat roli powiatu, a także jego kapitału intelektualnego, nie mogą być oderwane od struktury podziału terytorialnego polskiego państwa, która obecnie jest trójpoziomowa i odpowiada standardom Unii Europejskiej. Składają się na nią poziomy (w nawiasach podano kod statystyczny) [GUS 2017]:

- gmin (NTS 5),
- organizacji działających na terenie powiatu (NTS 4),
- województw (NTS 3),
- regionów (na które składa się kilka województw (NTS 2)).

Ponadto warto wspomnieć o istnieniu regionów historycznych, które zwykle nie pokrywają się z aktualnymi granicami województw w Polsce. Najbardziej wiernie granice historycznego regionu oddaje terytorium województwa wielkopolskiego. Inne regiony historyczne znajdują się na terytorium wielu województw. Częściowo wynika to z rozwoju miast i „usamodzielnienia” się części regionów. Przykładem jest dawna Małopolska, na której terenie znajdują się m.in. Lublin, Rzeszów i Kielce. Podobna sytuacja występuje w przypadku Śląska, który historycznie na północy sięgał aż do Zielonej Góry. Już przed pierwszą wojną światową wyodrębniono ze Śląska przemysłowy region górnośląski. Podobnie Łódź wyrosła jako samodzielna stolica nowego województwa na historycznych obszarach Mazowsza i Kujaw. Niektóre regiony historyczne przecinają granice państw. Na przykład na terenie Polski znajduje się fragment niemieckiego regionu historycznego Saksonia. Z kolei województwo lubuskie zawdzięcza swoją nazwę plemieniu Lubuszan i ich stołecznemu grodowi Lubaszowi (obecnie Lebus w Niemczech). Ekspansja terytorialna Polski sprawiła, że dawne tereny zamieszkiwane przez plemiona pruskie obecnie nazy-

wamy Mazurami, choć nazwa „Mazur” pierwotnie określała mieszkańca Mazowsza. Ruchy ludnościowe po 1945 roku miały duży wpływ na tożsamość regionalną (a właściwie jej degradację) w wielu częściach Polski. W zasadzie tylko Wielkopolska, zachodnia Małopolska i Podlasie oparły się dużym ruchom ludnościowym po 1945 roku i zachowały ciągłość osadnictwa i wynikającą z niej ciągłość tożsamości lokalnej mieszkańców. Z kolei brak pewności co do dalszych losów tzw. Ziemi Odzyskanych utrudniał budowę kapitału społecznego na tych terenach.

Obowiązujący obecnie podział terytorialny kraju implikuje podział kompetencji, a także zasobów pomiędzy trzy szczeble zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego. Dzięki przeprowadzonym przez autora wywiadam pogłębionym z pracownikami JST zajmującymi stanowiska kierownicze w samorządzie udało się zebrać następujące opinie:

- Polskie prawo nie jest nastawione na motywowanie do współpracy pomiędzy samorządami. Szczególnie brak współpracy zauważalny jest w relacjach miasto na prawach powiatu – powiat(y) ościenny(e)². Każdy z uczestników jest „wyznawcą kultu zadań danego samorządu”. Decydenci nie wychodzą poza zadania wyznaczone im przez ustawę („trzymają się tego, co zapisane jako ich zadanie”).
- Powiaty pierścieniowe zyskują na swojej specyfice w ten sposób, że część ich zadań jest realizowana przez miasto, co odciąża powiat pierścieniowy (np. powiat poznański w zasadzie nie musi troszczyć się o finansowanie kultury, skoro w odległości od kilkuset metrów do kilkunastu kilometrów od mieszkańców powiatu poznańskiego znajdują się atrakcje kulturalne jednego z największych ośrodków kulturalnych i naukowych w Polsce). I na odwrót, powiaty zlokalizowane z dala od takich ośrodków, jak Gdańsk, Poznań, Wrocław czy Kraków, mają utrudnione zadanie, jeśli chodzi o zapewnienie swoim mieszkańcom dostępu do kultury.
- Rozwój metropolii w Polsce powoduje rosnące dysproporcje pomiędzy powiatami. Powiaty „obwarzankowe” (pierścieniowe) stają się quasi-miastami, a miasto Zielona Góra, które połączyło się z powiatem pierścieniowym, jest tego dobrym przykładem. Jednak warto zauważyć, że zjawisko wchłaniania przedmieść nie jest zjawiskiem odosobnionym. Autonomiczne osady zlokalizowane w pobliżu miasta zawsze z czasem stawały się jego częścią, np. najmniejsze miasto Polski – Ostrówek, wymieniane w dokumentach średniowiecznych – zostało wchłonięte przez Poznań, podobnie było z warszawską Pragą, krakowskim Kazimierzem czy poznańskim Chwaliszewem (do 1800 roku autonomiczne miasto na prawym brzegu Poznania).
- Samorządowcy są mocno motywowani wynikami oceny przedstawianymi przez popularne media. Można powiedzieć, że do pewnego stopnia rozwój

² Na określenie powiatu lub powiatów otaczających powiat grodzki stosuje się kilka określeń m.in. „powiat pierścieniowy”, ale także „powiat obwarzankowy”.

polskich samorządów jest „napędzany ambicją”. Może to mieć efekty zarówno pozytywne, jak i negatywne, np. budowa aquaparków w niewielkich ośrodkach lub budowa centrów, takich jak opera czy lotnisko (casus lotniska w Radomiu), w ośrodkach o średnim znaczeniu w skali kraju. Jeden respondentów zauważył, że publiczne wypowiedzi liderów samorządowych często mają charakter promocyjny („Starosta uzasadnia potrzebę swojego istnienia”).

- Przyszłość jest postrzegana selektywnie. Długoterminowo widzą pojedyncze projekty, a nie całość powiatu. Z przyszłości częściowych nie tworzą jednej przyszłości. Zamiast wizji powiatu pojawia się „przyszłościowanie” (*futurizing*).

W jakichkolwiek rozważaniach na temat sensu istnienia powiatów należy uwzględnić aspekt ludnościowy. W trakcie tworzenia ustawy samorządowej zakładano, że powiat mógłby się składać z 200–400 tys. mieszkańców. Wśród wielu opinii na temat optymalnego składu ludnościowego powiatu wymienia się obecnie liczbę około 100–150 tys. mieszkańców, bo tylko wtedy zarządzanie finansami daje odpowiednie korzyści skali. Tak więc głosy opowiadające się za likwidacją powiatów powinny raczej dotyczyć zwiększenia ich siły ekonomiczno-społecznej. Samo istnienie powiatu ma głęboko uzasadniony sens, natomiast w polskiej rzeczywistości, także z przyczyn historyczno-sentymentalnych, mamy do czynienia ze współistnieniem jednostek samorządu terytorialnego, które tylko formalnie są równorzędne. Na przykład powiat poznański przewyższa pod względem PKB wytwarzanego na jego terenie kilkadziesiąt, jeśli nie kilkaset razy inne powiaty na terenie Polski.

Najnowsza historia powiatów w Polsce rozpoczyna swój rozdział w roku 1998, kiedy to kończyły się prace nad reformą samorządową i trójstopniowym podziałem administracyjnym kraju. W tabeli 1 przedstawiono wielkość powiatów w latach 1998–2013 w świetle założeń reformy samorządowej. Jednym z założeń trójstopniowego podziału administracji publicznej była zasada pomocniczości. Słowo „pomocniczość”, jak zauważa Janelle Kerlin [2002], jest silnie związane z nauczaniem Kościoła Katolickiego. Zasada ta oznacza, że wyższe stopnie zarządza-

Tabela 1. Wielkość powiatów w latach 1998–2013 w świetle założeń reformy samorządowej

Kryterium	1998 rok 308 powiatów		2002 rok 314 powiatów		2013 rok 314 powiatów	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Co najmniej 5 gmin	285	93	287	91	287	91
Co najmniej 50 tys. mieszkańców	247	80	247	79	247	79
Miasto siedziba powiatu liczy co najmniej 10 tys. mieszkańców	283	92	285	90	286	91

Źródło: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

nia nie powinny interweniować w działania niższych szczebli, a jedynie zapewniać wsparcie w koordynacji aktywności na poziomie lokalnym.

Głównym kryterium przemawiającym za utworzeniem powiatu jest jego potencjał ludnościowy – powiat z założenia powinien dostarczać usług publicznych, których nie opłaca się dostarczać na poziomie gminy. Efekty skali w niektórych powiatach są jednak trudne do osiągnięcia w sytuacji stopniowej depopulacji kraju (tabela 2).

Tabele 3–5 przedstawiają kwestię dostarczania usług publicznych i uzyskiwania efektów skali dzięki istnieniu powiatów.

Funkcjonowanie powiatu, podobnie jak innych jednostek samorządu terytorialnego, jest sformalizowane, a ramy działania opierają się na przepisach prawnych. W wypadku Polski zauważalne jest nakładanie się zadań powiatu oraz gmin. Spotyka się głosy mówiące o bezzasadności funkcjonowania powiatów w Polsce. Jeszcze zanim powstała trójszczeblowa struktura samorządowa w Polsce, pod-

Tabela 2. Powiaty spełniające kryteria wielkościowe z 1998 roku

Kryterium	Stan z 1998 roku	Stan z 2013 roku	Prognoza na 2035 rok
Powyżej 50 tys. mieszkańców, ale liczące mniej niż 5 gmin	11	13*	10
Mniej niż 50 tys. mieszkańców	50	67	95
Miasto na prawach powiatu liczące mniej niż 100 tys. mieszkańców	26	27	33

* W 2002 roku utworzono siedem nowych powiatów, wydzielając je z dotychczas funkcjonujących. W efekcie o dwa zwiększyła się liczba powiatów, które przy liczbie mieszkańców powyżej 50 tys. składały się z mniej niż pięciu gmin.

Ź r ó d ł o: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

Tabela 3. Powiatowa administracja zespolona

Wyszczególnienie	Powiaty	Miasta na prawach powiatu	Razem
Powiatowe stacje sanitarno-epidemiologiczne	260	56	316
Powiatowe inspektoraty weterynaryjne	258	46	304
Powiatowe inspektoraty nadzoru budowlanego	313	65	378
Powiatowe komendy policji	271	66	337
Komendy powiatowe Państwowej Straży Pożarnej	269	66	351

Ź r ó d ł o: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

Tabela 4. Powiatowa administracja i jednostki organizacyjne powiatu

Wyszczególnienie	Powiaty	Miasta na prawach powiatu	Razem
Starostwa powiatowe/urzędy miast na prawach powiatu	314	66	380
Powiatowe urzędy pracy	312	26	338
Domy Pomocy Społecznej	250	58	308
Szpitala	265	36	301
Szkoły ponadgimnazjalne	314	66	380

Źródło: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

Tabela 5. Instytucje o zasięgu powiatowym

Wyszczególnienie	Powiaty	Miasta na prawach powiatu	Razem
Prokuratury rejonowe	244	64	308
Sądy rejonowe + oddziały zamiejscowe	157 + 85	61 + 1	218 + 86
Urzędy skarbowe	257	65	322
Agencje Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	273	41	314
Zakłady Ubezpieczeń Społecznych (inspektorat + placówka terenowa)	172 + 59	31 + 3	203 + 62
Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego	217	32	249

Źródło: Materiały Związku Powiatów Polskich 2014.

noszono głosy na temat bezzasadności tworzenia powiatów [Czy potrzebujemy... 1997]: „gmina – jednostka terytorialnie dostatecznie mała i dostatecznie zwarta socjologicznie, w administrowaniu której obywatele mogą brać bezpośredni udział. W Polsce nie wykształciły się jeszcze w pełni nawyki takiego udziału, tym bardziej trudno spodziewać się ich wobec wyższego szczebla administracji. Budowa dodatkowych szczebli administracji jest całkowicie sprzeczna ze współczesnymi światowymi tendencjami do likwidowania pośrednich szczebli zarządzania i administracji, tendencjami opartymi na rewolucyjnym rozwoju elektronicznych technik informacji i łączności.”

Mówiąc o kapitale intelektualnym powiatu, nie tylko nie można abstrahować od jego zadań, ale należy brać je pod uwagę jako swego rodzaju bieguny wzrostu kapitału intelektualnego. Powiat, zgodnie z art. 4 Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:

- edukacji publicznej,
- promocji i ochrony zdrowia,
- pomocy społecznej,
- polityki prorodzinnej,
- wspierania osób niepełnosprawnych,
- transportu zbiorowego i dróg publicznych,
- kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kultury fizycznej i turystyki,
- geodezji, kartografii i katastru,
- administracji architektoniczno-budowlanej,
- gospodarki wodnej,
- ochrony środowiska i przyrody,
- rolnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego,
- porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli,
- ochrony przeciwpowodziowej (w tym wyposażenia i utrzymania powiatowego magazynu przeciwpowodziowego), przeciwpożarowej i zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska,
- przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy,
- ochrony praw konsumenta,
- utrzymania powiatowych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- obronności,
- promocji powiatu,
- współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W Polsce brak jest konsensusu odnośnie do tego, czy trójstopniowy podział administracyjny jest uzasadniony. Można spotkać wiele głosów krytyki pod adresem zasadności funkcjonowania powiatów. Zwolennicy likwidacji powiatów jako wzór podają podział administracyjny Polski, który funkcjonował od 1975 roku (49 województw podzielonych na gminy). Likwidacja szczebla powiatowego miałaby pewne zalety, wśród których można wymienić nobilitację miast średniej wielkości, które w obecnym podziale administracyjnym utraciły swój status stolicy województwa. Wśród nich szczególnie warto wymienić takie miasta jak Kalisz, Radom, Koszalin, Słupsk, Częstochowę i kilka innych.

Problemy i kontrowersje, jakie niesie ze sobą podział Polski na powiaty, mają swoje korzenie w nierównościach, jeśli chodzi o poziom rozwoju różnych regionów Polski. Z perspektywy Wielkopolski, Dolnego Śląska, Śląska i kilku innych części Polski istnienie powiatów jest naturalne i oczywiste. Regiony te mają wysoki potencjał ludnościowy i gęstą sieć osadniczą. Dostępność usług publicznych, które oferuje miasto będące siedzibą powiatu, ma pozytywny wpływ na jakość życia. Poza tym wiele miejscowości w zachodniej Polsce na stałe wrosło w świadomość mieszkańców jako lokalne centra administracyjno-kulturalne. Z drugiej strony

funkcjonowanie siedzib powiatów w regionach Polski Wschodniej ma mniejsze uzasadnienie historyczne i ekonomiczne.

Trzeba pamiętać o historycznych korzeniach powiatów sięgających czasów normańskich w zachodniej Europie. Powiaty (*skires*) służyły do mobilizacji zasobów lokalnych na potrzeby opodatkowania i wojny. To lokalne sieci społeczne, czyli potencjał ludnościowy, tworzyły potrzebę organizacji powiatów i przede wszystkim wokół potencjału ludnościowego należy skierować wszelkie dyskusje na temat zasadności podziału administracyjnego Polski. Można zaryzykować stwierdzenie, że najbardziej racjonalnymi kierunkami zmian w podziale administracyjnym Polski powinny być:

- 1) powrót do koncepcji 10–12 województw,
- 2) likwidacja powiatów (połączenie) o niskim potencjale ludnościowym (przede wszystkim na Pomorzu Środkowym, Podkarpaciu i w kilku innych częściach Polski).

Głosy krytyki dotyczące zasadności funkcjonowania powiatów można również traktować jako swego rodzaju postulaty wobec administracji lokalnej w Polsce: skoro jest tyle głosów krytyki wobec powiatów, należy lepiej wykorzystywać ich potencjał, zamiast postulować likwidację. Niski poziom kapitału społecznego w Polsce jest przedstawiany przez wielu badaczy jako bariera dla rozwoju naszego kraju. Powiat tymczasem to doskonała przestrzeń do uczenia społeczeństwa, czym jest kapitał społeczny. Przestrzeń gminy jest zbyt mała do rozwoju kapitału pomocowego, czyli łączącego „nas” z „obcymi”. Reasumując, można więc stwierdzić, że w istocie potrzebna jest w Polsce reforma drugiego stopnia administracji, która powinna być przede wszystkim skierowana na podniesienie kapitału społecznego (podniesienie intensywności współpracy obserwowanej na poziomie gmin na poziomie powiatu). Z drugiej strony warto też myśleć o delegowaniu pewnych funkcji prorozwojowych, które obecnie kojarzone są z poziomem województwa, na poziomie powiatu [Fazlagić 2014b].

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym definiuje zakres działań i zadań powiatu w następujący sposób:

1. Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:
 - 1) edukacji publicznej,
 - 2) promocji i ochrony zdrowia,
 - 3) pomocy społecznej,
 - 3a) wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej,
 - 4) polityki prorodzinnej,
 - 5) wspierania osób niepełnosprawnych,
 - 6) transportu zbiorowego i dróg publicznych,
 - 7) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - 8) kultury fizycznej i turystyki,

- 9) geodezji, kartografii i katastru,
 - 10) gospodarki nieruchomościami,
 - 11) administracji architektoniczno-budowlanej,
 - 12) gospodarki wodnej,
 - 13) ochrony środowiska i przyrody,
 - 14) rolnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego,
 - 15) porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli,
 - 16) ochrony przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania powiatowego magazynu przeciwpowodziowego, przeciwopozarowej i zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska,
 - 17) przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy,
 - 18) ochrony praw konsumenta,
 - 19) utrzymania powiatowych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
 - 20) obronności,
 - 21) promocji powiatu,
 - 22) współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
 - 23) działalności w zakresie telekomunikacji.
2. Do zadań publicznych powiatu należy również zapewnienie wykonywania określonych w ustawach zadań i kompetencji kierowników powiatowych służb, inspekcji i straży.
 3. Ustawy mogą określać inne zadania powiatu.
 4. Ustawy mogą określać niektóre sprawy należące do zakresu działania powiatu jako zadania z zakresu administracji rządowej, wykonywane przez powiat.
 5. Powiat na uzasadniony wniosek zainteresowanej gminy przekazuje jej zadania z zakresu swojej właściwości na warunkach ustalonych w porozumieniu.
 6. Zadania powiatu nie mogą naruszać zakresu działania gmin.

Przy rozważaniach nad definicją i istotą kapitału intelektualnego powiatu nie można abstrahować od zapisów prawnych dotyczących jego zadań. Do zadań powiatu należą [Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r.]:

1. Sprawy wspierania osób niepełnosprawnych

Wśród przykładów można wymienić:

- dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w turnusach rehabilitacyjnych,
- likwidację barier architektonicznych, barier w komunikowaniu się i barier technicznych,
- realizację programów rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych,
- dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze.

2. Sprawy geodezji, kartografii i katastru

Wśród przykładów można wymienić:

- prowadzenie rejestrów geodezyjnych,
- tworzenie, prowadzenie i udostępnianie baz danych wchodzących w skład krajowego systemu informacji o terenie,
- ochronę znaków geodezyjnych, grawimetrycznych i magnetycznych.

3. Sprawy gospodarki wodnej

Wśród przykładów można wymienić:

- wydawanie kart wędkarskich lub kart łowiectwa podwodnego,
- wydawanie pozwoleń, zezwoleń i uprawnień związanych z gospodarką wodną, wykorzystaniem cieków i zbiorników wodnych,
- przyznawanie odszkodowań za grunty zajęte trwale przez wody stanowiące własność państwa na wniosek właściciela gruntów.

4. Sprawy ochrony środowiska i przyrody

Wśród przykładów można wymienić:

- przeciwdziałanie naruszeniom przepisów ochrony środowiska,
- ustalanie sposobu i zakresu działań w celu usunięcia przyczyny szkodliwego oddziaływania na środowisko i przywrócenia środowiska do stanu właściwego,
- prowadzenie publicznie dostępnych wykazów danych o środowisku.

5. Sprawy rolnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego

Wśród przykładów można wymienić:

- działania związane z ochroną lasów oraz zwierząt leśnych,
- współpracę z przedstawicielami Izby Rolniczej, Ośrodków Doradztwa Rolniczego oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie spraw rolnictwa.

6. Sprawy ochrony przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania powiatowego magazynu przeciwpowodziowego, przeciwpożarowej i zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska

Wśród przykładów można wymienić:

- zadania związane z ochroną przeciwpowodziową, zabezpieczenia przeciwpowodziowego,
- wyposażenie i utrzymanie magazynu przeciwpowodziowego.

7. Sprawy przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy

Wśród przykładów można wymienić:

- programy aktywizujące oraz doszkalające dla bezrobotnych,
- prowadzenie powiatowych urzędów pracy,
- działania na rzecz wyrównywania szans na rynku pracy.

8. Sprawy ochrony praw konsumenta

Wśród przykładów można wymienić:

- zadania realizowane przez powiatowego rzecznika praw konsumentów, w tym zapewnienie bezpłatnego poradnictwa konsumenckiego i informacji prawnej w zakresie ochrony interesów konsumentów;
- składanie wniosków w sprawie stanowienia i zmiany przepisów prawa miejscowego w zakresie ochrony interesów konsumentów;
- edukacja w zakresie praw konsumenckich.

9. Sprawy obronności

Wśród przykładów można wymienić:

- działania związane z obroną cywilną, w tym edukację w zakresie bezpieczeństwa i obronności cywilnej;
- kierowanie obronnością w czasie pokoju;
- planowanie i organizowanie szkolenia obronnego oraz ćwiczeń obronnych;
- organizowanie doręczania kart powołania w trybie akcji kurierskiej.

Samorząd powiatowy odpowiada za sprawy dotyczące życia mieszkańców na obszarze powiatu, a więc przekraczające zasięg pojedynczej gminy. Do jego zadań należą:

- w zakresie dróg i transportu zbiorowego:
 - budowa, remonty dróg powiatowych,
 - organizowanie sieci transportu publicznego między gminami, ustalanie cen urzędowych za bilety komunikacji publicznej (powiatowej);
- w zakresie edukacji i kultury:
 - budowa, utrzymanie, remonty szkół ponadpodstawowych, specjalistycznych, artystycznych, zawodowych; powiat wypłaca pensje pracownikom tych placówek; może też, tak samo jak gminy w przypadku szkół podstawowych, z własnych pieniędzy podnosić pensje nauczycielom ponad ustawowe limity; władze powiatu mają wpływ na wybór dyrektora szkoły,
 - budowa i utrzymanie powiatowych bibliotek, ośrodków kultury, zespołów teatralnych czy muzycznych,
 - prowadzenie powiatowych baz sportowo-rekreacyjnych;
- w zakresie zdrowia:
 - finansowanie i nadzór nad funkcjonowaniem szpitali ponadgminnych, tworzenie takich placówek i prowadzenie w nich inwestycji;
- w zakresie rynku pracy:
 - aktywne zwalczanie bezrobocia (między innymi organizowanie robót publicznych), wypłacanie zasiłków dla bezrobotnych;
- w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego:
 - dbałość o bezpieczeństwo publiczne na obszarze powiatu,
 - ochrona przeciwpowodziowa i przeciwpożarowa,

- zwierzchnictwo nad powiatową komendą policji, straży pożarnej, powiatowym inspektorem sanitarnym,
- współpraca z administracją rządową w zapobieganiu klęsk żywiołowych,
- opiniowanie powiatowych komendantów policji i straży pożarnej;
- w zakresie pomocy społecznej:
 - budowa i utrzymanie ponadgminnych domów pomocy społecznej i kierowanie osób ubiegających się o przyjęcie do domu pomocy społecznej,
 - prowadzenie powiatowych centrów pomocy rodzinie, oferujących wszechstronną pomoc i poradnictwo rodzinne,
 - organizowanie opieki w rodzinach zastępczych, pomoc w integracji ze środowiskiem wychowankom domów dziecka czy zakładów dla nieletnich,
 - współpraca z organizacjami społecznymi w sprawie pomocy osobom niepełnosprawnym;
- w zakresie obsługi administracyjnej, zezwoleń, nadzoru:
 - wydawanie zezwoleń na sprowadzanie zwłok albo szczątków ludzkich z obcego państwa,
 - wydawanie zezwoleń wodno-prawnych,
 - nadzór budowlany, kontrola nad przestrzeganiem prawa budowlanego,
 - wydawanie zgody na inwestycje, które mogą wywierać niekorzystny wpływ na środowisko,
 - wydawanie koncesji na wydobycie kopalin, jeśli powierzchnia wydobycia nie przekracza dwóch hektarów,
 - rejestracja pojazdów, wydawanie i zatrzymywanie praw jazdy, szkolenia i egzaminowanie kierowców,
 - wydawanie zezwoleń na organizowanie imprez na drogach gminnych i powiatowych,
 - wydawanie decyzji w sprawie gospodarowania nieruchomościami Skarbu Państwa,
 - przekształcanie użytkowania wieczystego w prawo własności,
 - nadzór ekologiczny i sanitarny;
- w zakresie komunikacji:
 - rejestracja pojazdów,
 - wydawanie uprawnień do kierowania pojazdami,
 - wydawanie zezwoleń na krajowy przewóz osób,
 - wydawanie upoważnień dla stacji kontroli pojazdów (SKP), uprawnień dla diagnostów oraz nadzór nad SKP,
 - wydawanie zezwoleń na prowadzenie szkolenia kandydatów na kierowców i kierowców oraz nadzór nad nimi,
 - wydawanie legitymacji instruktora,
 - wydawanie zezwoleń na organizację imprez sportowych, zgromadzeń i innych oraz związanych z wykorzystaniem dróg w sposób szczególny;

- w zakresie budownictwa:
 - wydawanie decyzji dla inwestorów o pozwolenie na budowę, o zmianę sposobu użytkowania obiektu, użytkowanie obiektów, rozbiórka obiektów budowlanych, remonty obiektów,
 - wydawanie zaświadczeń o samodzielności lokali mieszkaniowych i użytkowych,
 - rejestracja dzienników budowy lub rozbiórki – przyjmowanie zawiadomień o rozpoczęciu robót, rejestracja ksiąg obiektów budowlanych,
 - przyjmowanie zgłoszeń m.in.: budowy ogrodzeń, reklam, obiektów małej architektury, rozbiórek i remontów obiektów budowlanych;
- w zakresie geodezji:
 - koordynowanie uzgodnień usytuowania projektowanych sieci uzbrojenia terenu,
 - prowadzenie spraw z zakresu wywłaszczeń i zwrotów wywłaszczonych nieruchomości,
 - ochrona gruntów rolnych, w tym zezwalanie na wyłączenie gruntów z produkcji rolnej.

Jak zatem widać, powiat realizuje zadania na wielu płaszczyznach. Konkretnie natomiast kompetencje wynikają z ustaw szczególnych. Warto również pamiętać, że powiat wykonuje zadania zlecone właściwe dla administracji rządowej (np. w zakresie opłat za użytkowanie wieczyste).

Każdy powiat posiada ściśle określony obszar (terytorium), który jest w różnym stopniu zagospodarowany przez człowieka. Jednak założenie, że wszystkie zasoby znajdujące się poza terytorium powiatu nie przynależą do jego kapitału intelektualnego, byłoby zbyt dużym uproszczeniem. Powiaty to homogeniczne obszary z wyodrębnionymi fizycznie i czasami kulturowo cechami, które różnią się od obszarów, z którymi graniczą. Powiaty stanowią część narodowego terytorium, z którym są ściśle związane. Niektóre powiaty, głównie miejskie, posiadają świadomość zwyczajów i systemu wartości oraz poczucie własnej tożsamości [Vance 1969]. W innych powiatach poczucie tożsamości jest związane z regionem, w którym dany powiat się znajduje. Powiat może być ujmowany przedmiotowo i podmiotowo. Powiat ujęty przedmiotowo to obszar administracyjny, wyodrębniona część terytorium państwa stanowiąca drugi najniższy szczebel jego administracyjnego podziału. Na powiaty składają się gminy, które są oznaczone w nomenklaturze jako NTS 5. Powiat podmiotowo to obiekt niematerialny, część przestrzeni fizycznej, wyodrębniającej się w następstwie koordynacji działań różnych podmiotów świadomie dążących do jej odpowiedniego zagospodarowania i rozwoju [Fic 1996, s. 8]. Granice powiatu łatwo określić w wymiarze geograficznym, lecz nie oznacza to, że granice geograficzne wyznaczają granice kapitału intelektualnego powiatu. Niektóre działania związane z podniesieniem kapitału intelektualnego powiatu są nakierowane właśnie na obszar poza granicami administracyjnymi,

np. promocja powiatu wśród turystów i inwestorów. Innym przykładem działań, które utrudniają ustalenie granic kapitału powiatu, jest aktywność ekonomiczna, szczególnie dotycząca usług publicznych, np. prowadzenie cmentarza (na terenie powiatu) vs świadczenie usług pogrzebowych (dla mieszkańców spoza powiatu).

W zasadzie wszystkie powiaty zarówno w Polsce, jak i za granicą można podzielić na dwie główne kategorie: miejskie (*city counties*) – w Polsce zwane także grodzkimi – oraz wiejskie (*rural*) [Parilla, Clark i Moonen 2013]). Podział ten jest tym mniej ostry, im bardziej zaawansowane są procesy urbanizacji na wsi i rozwój gospodarki nierolniczej poza miastami. Z wielu powodów większym zainteresowaniem badaczy cieszą się powiaty miejskie. Wynika to z większego zróżnicowania cech miast niż terenów wiejskich, a także z rosnącej roli miast jako centrów tworzenia PKB. Na przykład z raportu firmy doradczej McKinsey wynika, że zaledwie 600 metropolii światowych odpowiada za wytworzenie 65% światowego PKB [McKinsey&Company 2012].

Zainteresowanie badaczy zjawisk społeczno-gospodarczych problematyką powiatów rozpoczęło się, co oczywiste, od badania zjawisk związanych z rozwojem miast. Miasta były po prostu wyspami otoczonymi terenami rolniczymi i nieużytkami, a gospodarowanie nimi było dość podobne bez względu na kulturę lokalną. Dopiero rozwój miast przyniósł znaczący wzrost złożoności procesów społeczno-gospodarczych. O przestrzeni miejskiej jako takiej pisał również A. Wallis. Wyodrębnił on cztery komponenty przestrzeni społecznej: przeznaczenie określające instytucjonalny charakter przestrzeni; własność, która może mieć formalny lub nieformalny charakter; kształt oraz oprawę. Aby usystematyzować przestrzeń oraz mieszkające w niej jednostki, Wallis zaproponował podział miejskiego społeczeństwa na zbiorowości terytorialne, terytorialno-funkcjonalne oraz funkcjonalne. Każdej społeczności odpowiada określona przestrzeń i instytucje: dla zbiorowości terytorialnej reprezentowanej przez społeczność mieszkańców charakterystyczna będzie przestrzeń domu, osiedla, dzielnicy, miasta; zbiorowości terytorialno-funkcjonalnej (jak załoga, pracownicy) odpowiada przestrzeń fabryki, budynku biurowego, szpitalnego, dworca, zabudowa handlowa, a typowymi instytucjami są: firma, biuro, instytut, szpital, dom handlowy [Broszkiewicz 1996, s. 136].

Zbytним uproszczeniem byłoby także twierdzenie, że wysoki stopień zagospodarowania (ingerencji człowieka) w terytorium powiatu (np. poziom urbanizacji) musi się przekładać na wyższy poziom kapitału intelektualnego. Walory przyrodnicze, a także klimat, także mogą stanowić o atrakcyjności powiatu i sprzyjać rozwojowi kapitału intelektualnego. Z kolei powiaty mocno zurbanizowane może charakteryzować niski poziom KI wynikający z degradacji związanej z upadkiem lokalnego przemysłu. Warunki naturalne mogą także ograniczać rozwój powiatu, np. stolica Chin – Pekin – zapada się o 11 cm rocznie. Jest to spowodowane nadmierną eksploatacją zasobów wody. Ponadto problemem miasta są burze piaskowe z pustyni Gobi oraz pyły [Kruczkowska 2016].

Obszar przestrzenny powiatu może być postrzegany jako środowisko pozwalające na rozwój (jednostek, organizacji), czyli jako ekosystem. Do opisu zjawisk zachodzących w przestrzeni powiatu można więc wykorzystać aparat pojęciowy biologii, np. ekologię, topizm itp. Termin „ekologia” pochodzi z greki, gdzie oznaczał dom, miejsce, w którym można żyć i mieszkać. Tego pojęcia użyto również, badając przestrzenny rozwój miast i strukturalne przekształcenia miasta oraz częściowo badając przebieg procesów urbanizacyjnych. Ekologia jest nauką, która bada relacje zwrotne pomiędzy roślinami, zwierzętami i ludźmi a środowiskiem, gdzie sednem jest system dynamicznych współzależności między nimi. Ekolodzy społeczni zachowali to znaczenie, odgrywało ono istotną rolę przy analizach zależności pomiędzy dystrybucją przestrzeni miejskiej a wzorami ludzkich zachowań. W naukach ekonomicznych bardzo często stosuje się zapożyczenia i analogie z biologii. W ekologii ewolucyjnej relacje organizmów ze światem zewnętrznym są określane poprzez walkę o byt. To ostatnie pojęcie, owa walka o byt, ujmowane jest przez ekologów w dwóch wymiarach. Pierwsza walka odbywa się, gdyż jej tłem jest relatywna wąskość przestrzeni miejskiej oraz jej zróżnicowana atrakcyjność, co determinuje nieustanną walkę jednostek i grup o miejsca w tej przestrzeni najdogodniejsze do zagospodarowania. Drugim aspektem jest charakter walki, która przebiega równocześnie z innym procesem, a mianowicie z adaptacją jednostek i grup do środowiska oraz przestrzeni miejskiej. Adaptacja z kolei przebiega na dwóch podstawowych drogach: indywidualnej i kolektywnej. Również tak zwana hipoteza czerwonej królowej stosowana do opisu konkurencji i mechanizmów wzrostu przedsiębiorstw (jej autorem jest ewolucjonista Leigh Van Valen; więcej na ten temat m.in. w pracy H. Krzanowskiej i współautorów [2002]) dobrze oddaje istotę rywalizacji zarówno wewnątrz powiatu, jak i pomiędzy powiatami. Hipoteza czerwonej królowej opisuje tzw. ewolucyjny wyścig zbrojeń: drapieżniki są coraz szybsze i sprawniejsze i lepiej wyposażone do skutecznego polowania, dlatego że ich ofiary stają się coraz szybsze i sprawniejsze. Koncepcja czerwonej królowej to koncepcja względności wszelkiego postępu. Zasada ta jest szczególnie dobrze obserwowana wśród drapieżników i ich ofiar bądź pasożytów i ich żywicieli, gdyż towarzyszy temu zjawisku ewolucyjnemu zarówno działanie antagoni- styczne, jak i działanie polegające na współpracy. Inaczej mówiąc: wymierają te gatunki, które są mniej plastyczne od rywali. W technologii doskonale tę zasadę odzwierciedla wyścig pomiędzy pancernem a pociskiem: coraz lepsze armaty wymuszają budowę coraz bardziej odpornych pancerzy. Innym nawiązaniem do biologii w rozwoju przestrzennym jest koncepcja klastrów, rozumianych jako skupiska przedsiębiorstw działających w podobnej branży lub wykorzystujących podobne zasoby (materialne i niematerialne).

Terytorium powiatu w sposób jednoznaczny definiuje zasięg posiadanej infrastruktury materialnej, zasobów przyrodniczych itp. Geograficzne granice powiatu nie są jednak granicami dla aktywów niematerialnych. Niektóre aktywa, takie

jak wizerunek powiatu, z definicji powinny być mocno powiązane z otoczeniem zewnętrznym powiatu. W przeciwieństwie do kapitału intelektualnego większości przedsiębiorstw, kapitał intelektualny powiatu należy odnieść do konkretnego zdefiniowanego przez akty prawne obszaru. Nie oznacza to, że wszystkie zdarzenia i obiekty znajdujące się poza tym obszarem nie powinny być klasyfikowane jako elementy KI powiatu. W szczególności chodzi o zasoby mobilne – np. ludzi, którzy przemieszczają się pomiędzy powiatami. Innym przykładem „eksterytorialnego” zasobu może być wizerunek powiatu: co prawda dotyczy obszaru określonego przez terytorium, lecz ma swoje odzwierciedlenie poza powiatem, w świadomości mieszkańców spoza powiatu.

Czynnikami utrudniającym jednoznaczne zdefiniowanie granic KI powiatu (jeśli założymy, że powiat nie jest organizmem zamkniętym na otoczenie) w ujęciu terytorialnym są:

- 1) mobilność mieszkańców – mieszkańcy jednego powiatu mogą się przemieszczać w celach zarobkowych do innych powiatów; migracje między powiatami są zjawiskiem powszechnym i nie można od niego abstrahować; z mobilnością wiąże się także kwestia zameldowania mieszkańców; typowym przykładem w Polsce jest Warszawa, w której według różnych szacunków pracuje kilkaset tysięcy osób niezameldowanych w niej;
- 2) skala i zakres działalności przedsiębiorstw dokonujących transakcji na terenie powiatu i ich wpływ na lokalną gospodarkę – chodzi w szczególności o przedsiębiorstwa działające na terenie całej Polski, a także przedsiębiorstwa zagraniczne mające siedzibę na terenie powiatu, oraz o aktywność organizacji na terenie powiatu, które są zarejestrowane poza powiatem;
- 3) istnienie obszarów wyłączonych z aktywności znajdujących się na terenie powiatu, np. lasów, gór, rzek – obszary te mogą, ale nie muszą generować dodatkowych wpływów i korzyści (np. z turystyki);
- 4) skala ingerencji państwa w aktywność gospodarczą na terenie powiatu i związana z nią redystrybucja dochodów; na przykład dochody z podatku VAT są silnie powiązane z zamożnością mieszkańców (sprzedaż detaliczna), lecz samorządy nie mają udziału w dochodach z podatku VAT na ich terenie; udział podatku VAT w dochodach budżetu państwa wynosi nieco poniżej 50% wszystkich wpływów podatkowych; wysoki kapitał intelektualny i wynikająca z niego renta dla danego samorządu może więc być „konsumowana” za pomocą redystrybucji podatków.

Granice terytorialne powiatów nieurbanizowanych nie determinują tak silnie ich kapitału intelektualnego, jak w wypadku powiatów zurbanizowanych, a w szczególności miast. To, że moda lub sztuka powstająca w Paryżu są podziwiane i kupowane w Moskwie, Warszawie czy Tokio, to dość prosty dowód na to, że kapitał intelektualny danego miasta może mieć zasięg globalny, a więc nieuprawomocnione jest równanie „kapitał intelektualny powiatu = terytorium powiatu”.

Wiek XXI to wiek eksplozji miast, szczególnie w krajach rozwijających się, takich jak Indie, Chiny, Brazylia czy Turcja. Pierwsze miasta w cywilizacji ludzkiej pojawiły się stosunkowo niedawno. Za pierwsze miasto w historii jest uznawane Ur, które powstało w królestwie Sumeru i rozwijało się w XXI–XX wieku p.n.e. W przeszłości miasta były miejscami konfliktów, które stymulowały powstawanie innowacji [Jałowicki i Szczepański 2006, s. 10]. Stany Zjednoczone są z kolei przykładem odwrotnym, tzn. państwem, gdzie aktywność ekonomiczna miast do niedawna nie istniała. Niewielkie osady handlarzy skór (gospodarka preindustrialna), takie jak Chicago, w ciągu życia 3–4 pokoleń stawały się światowej rangi metropoliami. Z tego powodu metropolie amerykańskie są wdzięcznym obiektem badań nad rozwojem gospodarczym, który nie był zakłócany, tak jak w Europie, przez wojny, zmiany granic, wzrosty i upadki lokalnych mocarstw itp.

Warto zwrócić uwagę także na historyczne uwarunkowania tworzenia tożsamości powiatu w obrębie jego granic. W szlachecko-chłopskiej kulturze polskiej miasta nie odgrywały takiej roli cywilizacyjnej jak miasta włoskie, angielskie, niemieckie czy francuskie. Szlachta – elita państwa – mieszkała na wsi, a w miastach kupowała nieruchomości, z czasem budowała pałace, co *notabene* przyczyniało się do upadku polskich miast, ponieważ szlachta była zwolniona z podatków miejskich, a ekspansja nieruchomości należących do szlachty obniżała bazę podatkową (tzw. jurydyki). Mówiąc o roli miast w Polsce, nie można ignorować faktu, że obserwujemy duże różnice w poziomie urbanizacji pomiędzy obszarami na wschód oraz na zachód od Wisły. Podział ten ma znacznie starszy rodowód niż ten związany z podziałem na zabory. Miasta w Wielkopolsce, na Pomorzu, na Śląsku i w zachodniej Małopolsce są starsze o kilkaset lat od miast ze wschodu Polski. Także powiaty rolnicze w Polsce różnią się ze względu na posiadanie lub nie na swoim terytorium silnych ośrodków miejskich (patrz tabela 6).

Wszędzie proces urbanizacji zachodził bardzo wolno. Nawet wielkie imperia, takie jak starożytny Rzym czy Francja, opierały swoją gospodarkę na ludności wiejskiej, a miasta były jedynie centrami władzy zamieszkałymi przez niewielki ułamek ludności. Aż do XIX wieku rozwój miast był hamowany przez wysoką śmiertelność mieszkańców (powodowaną m.in. złymi warunkami higienicznymi, szczególnie jakością wody). W średniowieczu na przeszkodzie rozwojowi miast stały także względy ideologiczne: miasta były uznawane za siedliska grzechu (na kanwie przekazów biblijnych). Wiek XX przyniósł prawdziwą eksplozję miast w krajach zachodnich. Częściowo ten trend, choć w mniejszym stopniu, przeniósł się na obszary polskie. Szczególnie spektakularny wzrost, jeśli chodzi o liczbę mieszkańców, zanotowała w XIX wieku Warszawa, a także Łódź i Lwów. Polityka zaborców ograniczała jednak rozwój takich miast, jak Poznań (który tuż przed wybuchem I wojny światowej był 17. pod względem wielkości miastem Rzeszy) czy Kraków (którego rozwój Austriacy ograniczali na korzyść Lwowa). Niemniej sieć miejska w Polsce na zachód od Wisły odpowiada w przybliżeniu standardom zachodnim.

Tabela 6. Liczba powiatów w Polsce w 2016 roku z podziałem na województwa

Województwo	Powiaty		
	razem	ziemskie	grodzkie
POLSKA	380	314	66
z tego województwo:			
– dolnośląskie	30	26	4
– kujawsko-pomorskie	23	19	4
– lubelskie	24	20	4
– lubuskie	14	12	2
– łódzkie	24	21	3
– małopolskie	22	19	3
– mazowieckie	42	37	5
– opolskie	12	11	1
– podkarpackie	25	21	4
– podlaskie	17	14	3
– pomorskie	20	16	4
– śląskie	36	17	19
– świętokrzyskie	14	13	1
– warmińsko-mazurskie	21	19	2
– wielkopolskie	35	31	4
– zachodniopomorskie	21	18	3

Źródło: GUS, oficjalna strona 2016.

Mówiąc o urbanizacji, nie należy jej utożsamiać jedynie z rozwojem miast przemysłowych. Równie ważny jest rozwój sieci niewielkich miast, nomen omen, powiatowych. To one były lokalnymi końcówkami w sieci transmitującej nowe idee. Brak takich miast na wschodzie Polski można uznać za jeden z powodów zapóźnienia cywilizacyjnego. Nowe rozwiązania techniczne, mody w sztuce i rozrywce, idee, szczególnie w czasach, gdy nie istniały radio, telewizja i internet, mogły się rozprzestrzeniać dzięki sieciom społecznym, które skupiały się w małych miastach powiatowych. Bez nich niemożliwe było upowszechnianie nowoczesnego rolnictwa, dystrybucja nowych odmian roślin, nawozów sztucznych itp.

B. Katz i J. Bradley [2013] wymieniają następujące cechy miast:

- 1) Jest to miejsce, gdzie obecne i przyszłe korporacje współegzystują.
- 2) Duże znaczenie ma gęstość kapitału ludzkiego.
- 3) Miasta są zwinne i reagują na zmiany, w przeciwieństwie do rządu centralnego.
- 4) Miasta napędzają wzrost gospodarczy obecnie.
- 5) Ponad 50% populacji świata obecnie mieszka w miastach i w ich pobliżu, a do roku 2025 ten odsetek wzrośnie do 60%.
- 6) Miasta tworzą około 80% światowego PKB.

- 7) Motorem wzrostu są placówki badawczo-rozwojowe (B+R): tworzą nowe miejsca pracy, nowe badania naukowe, nowe firmy.
- 8) Economist Intelligence Unit przewiduje, że stare metropolie, takie jak Londyn czy Nowy Jork, utrzymają w 2025 roku swoją pozycję na szczycie rankingów konkurencyjności miast na świecie, a jednym z powodów będą światowej klasy uniwersytety zlokalizowane w tych miastach. Podobnie będzie w Chinach – w Pekinie znajduje się 12 z 16 najlepszych uczelni chińskich. Wśród 10 najbardziej konkurencyjnych miast świata będą tylko dwa ze Stanów Zjednoczonych: Nowy Jork i Chicago.

Powiat nie funkcjonuje w izolacji od swojego otoczenia. Można spekulować i twierdzić, że powiaty „graniczne” znajdujące się przy granicy państwa mogą odnosić korzyści wynikające z bliskości wobec innego kraju. Z drugiej strony bliskość granicy państwowej może być niwelowana przez efekt peryferyjności. Nie istnieją opracowania, które wiarygodnie dowodziłyby, że istnieje renta dodatnia lub ujemna wynikająca z bliskości granicy państwowej. Efekt granicy w rozwoju występuje, ale nie ma dowodów na to, że wpływa on na powiaty. Może być negatywny (patrz dzisiejsze woj. lubuskie czy wiele powiatów przy granicy rosyjsko-niemieckiej w XIX wieku) albo pozytywny. Pozytywny, jeśli jest związany dodatkowo z istnieniem dróg handlowych wspierających rozwój ze względu na lokalizację przemysłu. Bliskość granicy (innego powiatu/regionu/kraju) sama w sobie może determinować wartość kapitału intelektualnego.

Głównym wyzwaniem, przed którym stoją miasta na całym świecie, jest ewolucja globalnych relacji z otoczeniem. Większość miast w północnej i zachodniej Europie posiadała więzi międzynarodowe już 900 lat temu. Także miasta w Ameryce Łacińskiej oraz południowej i wschodniej Azji uczestniczyły w globalnych sieciach już kilkaset lat temu. Jednak takie metody globalizacji, jakie były wykorzystywane w przeszłości, nie są tak skuteczne w chwili obecnej. Można wyróżnić trzy rodzaje miast – przedstawiono je w tabeli 7.

Tabela 7. Trzy rodzaje miast

Rodzaj	Opis	Przykłady
1	dobrze rozwinięte miasta, starzejące się społeczeństwa, niewystarczająco zdewersyfikowana gospodarka, malejąca zyskowność, rosnące koszty zarządzania infrastrukturą, napływ imigrantów, nasilająca się konkurencja ze strony innych regionów świata	Barcelona, Brisbane, Oslo
2	większe miasta znajdujące się na rynkach wschodzących – muszą odgrywać rolę promocji swoich regionów na rynkach globalnych promotorów	Stambuł, Nairobi, Sao Paulo
3	miasta odzyskujące stabilność po wieloletnich zawirowaniach politycznych; obecnie przystępują do reform i rozwoju gospodarki rynkowej; rozwojem tych miast kieruje dopiero pierwsze pokolenie reformatorów	Bogota, Cape Town, Colombo

Źródło: Parilla, Clark i Moonen 2013, s. 7.

Jednym z dowodów na to, że nie można zawężyć zakresu kapitału intelektualnego powiatu wyłącznie do jego granic terytorialnych, są różnego rodzaju więzi współpracy, które łączą organizacje, mieszkańców powiatu oraz przedsiębiorstwa w nim działające. Współpraca jest także aktywnością, która w różnym stopniu charakteryzuje urząd powiatowy. Powiat jest z natury obiektem „zanurzonym” w sieci połączeń z różnego rodzaju innymi obiektami – zarówno na terenie powiatu, jak i w jego otoczeniu. Wymaga to doskonalenia kompetencji w zakresie współpracy. Jedną z podstawowych różnic pomiędzy jednostkami terytorialnymi a przedsiębiorstwami jest to, że kapitał intelektualny tych pierwszych w przeważającej mierze jest dobrem publicznym. Przedsiębiorstwa dążą do ochrony swojego kapitału intelektualnego, chyba że jego upowszechnienie, np. w celu popularyzacji standardu i rozwoju ekosystemu, jest uzasadnione z punktu widzenia strategii danego przedsiębiorstwa.

Wiele samorządów prowadzi mniej lub bardziej aktywną politykę współpracy z innymi samorządami, a także uczelniami³.

Każde przedsiębiorstwo i każdy człowiek są do pewnego stopnia zmuszeni do współpracy. Funkcjonowanie w sieciach i systemach wymiany wymaga korzystania z zasobów zewnętrznych. W wypadku jednostek samorządu terytorialnego spektrum potencjalnych form współpracy jest równie duże, jeśli nie większe niż w wypadku przedsiębiorstw. Jednostki samorządu terytorialnego uczestniczą z różną intensywnością w różnych formach współpracy, wśród których można wyróżnić m.in.:

- 1) formy współpracy z partnerami krajowymi (np. związki gmin, współpraca z uczelniami),
- 2) formy współpracy z partnerami zagranicznymi (np. porozumienia o partnerstwie).

W przeciwieństwie do sektora prywatnego, owocami współpracy nie muszą być wymierne korzyści finansowe. Budowa kapitału społecznego i wymiana wiedzy są równie ważnymi argumentami za rozwojem współpracy jak pozyskiwanie środków na rozwój infrastruktury itp. Dużym wyzwaniem dla samorządów jest kwestia upubliczniania danych. Dzięki lepszej jakości danym statystycznym upublicznionym przez samorząd, obywatele mogą podejmować bardziej racjonalne decyzje. Zarówno upublicznienie, jak i utajnienie danych może wywoływać protesty. Na przykład ujawnienie danych o przestępczości może spowodować spadek cen nieruchomości. Upowszechnianie danych publicznych jest formą współpracy samorządu z mieszkańcami.

³ Współpraca samorządu w najbardziej dojrzałej postaci przybiera formę wspólnie realizowanych projektów naukowych. W mniej zaawansowanej postaci może przybrać formę projektów będących rodzajem promocji miasta jako ośrodka akademickiego. Na przykład miasto Poznań finansuje w ramach programu Akademicki Poznań wykłady wybitnych zagranicznych naukowców, którzy odwiedzają poznańskie uczelnie [Harmonogram wykładów... 2016].

Inną formą współpracy realizowaną przez samorząd, której popularność rośnie w ostatnich latach w Polsce, są tzw. budżety obywatelskie. Mamy tutaj do czynienia z narzędziem współpracy administracji z mieszkańcami. Stają się one coraz bardziej popularną formą zarządzania budżetem samorządowym. Dzięki konkursowi projektów mieszkańcy mogą mieć większy wpływ na swoje miasta i powiaty.

Współpraca samorządu nie ogranicza się wyłącznie do relacji z mieszkańcami. W tabeli 8 przedstawiono zidentyfikowane trwałe formy współpracy JST [Porawski 2013, s. 4]. Poza związkami komunalnymi, które podlegają nadzorowi regionalnych izb obrachunkowych (RIO), nie ma na temat tej współpracy danych w statystyce publicznej, a pewną ilość informacji można znaleźć w statystykach administracyjnych [Porawski 2013, s. 6].

Tabela 8. Zidentyfikowane trwałe formy współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST)

	Samorząd gminny	Samorząd powiatowy	Samorząd województwa
Samorząd gminny	<ul style="list-style-type: none"> - związek międzygminny - porozumienie komunalne - stowarzyszenie JST - spółka prawa handlowego - lokalna grupa działania - lokalna organizacja turystyczna 	<ul style="list-style-type: none"> - porozumienie z gminą - stowarzyszenie JST - spółka prawa handlowego - lokalna grupa działania - lokalna organizacja turystyczna 	<ul style="list-style-type: none"> - porozumienia w sprawie powierzenia zadań publicznych JST z obszaru województwa - stowarzyszenie JST - spółka prawa handlowego
Samorząd powiatowy		<ul style="list-style-type: none"> - związek międzypowiatowy - porozumienie międzypowiatowe - stowarzyszenie JST - spółka prawa handlowego - lokalna grupa działania - lokalna organizacja turystyczna 	<ul style="list-style-type: none"> - porozumienia w sprawie powierzenia zadań publicznych JST z obszaru województwa - stowarzyszenie JST - spółka prawa handlowego
Samorząd województwa			<ul style="list-style-type: none"> - stowarzyszenie JST - spółka prawa handlowego

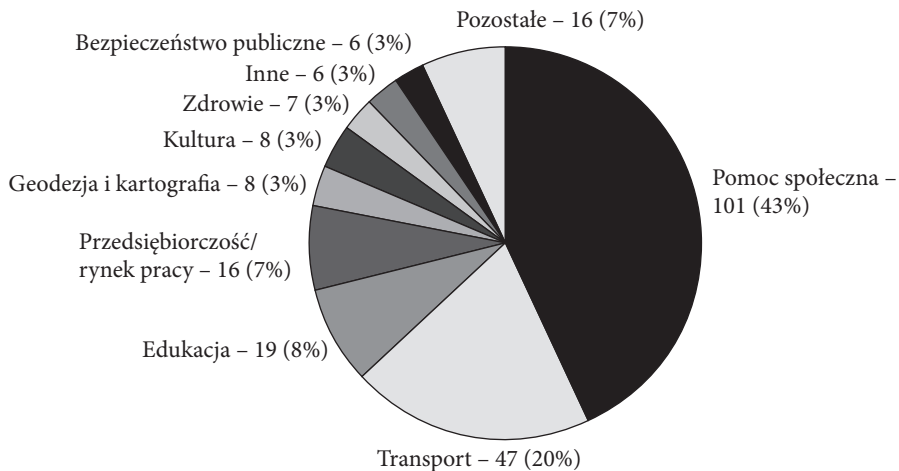
Źródło: Porawski 2013, s. 4.

Warto także zwrócić uwagę na istnienie więzów współpracy, które nie owocują żadnymi realnymi działaniami roboczymi czy efektami – są to związki o tzw. fasadowym charakterze [Porawski 2013, s. 8], tzn. związków, które formalnie zostały utworzone, jednak nie prowadziły żadnej działalności i nie realizowały zadań statutowych.

W związkach międzygminnych wg rejestru Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji (MAiC), stan na 2013 rok, znajdowało się 1947 gmin, w tym 11 nieistniejących już gmin warszawskich. Bez nich liczba ta wynosi 1936, tzn. przeciętnie w jednym związku jest 8,6 statystycznej gminy. Niektóre z nich uczestniczyły w więcej niż jednym związku komunalnym, toteż – po uwzględnieniu tej okoliczności – ogółem w rejestrze figuruje aktualnie 1499 faktycznie istniejących gmin, z czego 1125 jest w jednym związku, 318 – w dwóch, 50 – w trzech, 5 (Skarbimierz, Dobra Nowogardzka, Krobia, Krzywiń i Resko) – w czterech i jedna (Kazimierza Wielka) – w pięciu. Rejestr jest jednak częściowo nieaktualny. Są w nim związki, które po ich formalnym założeniu nie podjęły faktycznej działalności, są też takie, które przestały działać, ale nie przeprowadziły zgodnie z ustawą procedury likwidacji. Ponadto pobieżny przegląd stron internetowych niektórych związków i ich gmin członkowskich wykazuje, że niektóre gminy wystąpiły ze związków, a inne przystąpiły do nich, co nie jest uwidocznione w rejestrze.

Inną formą współpracy samorządów są stowarzyszenia JST. Oferują one potencjalne możliwości transferu wiedzy, dzielenie się dobrymi praktykami, pozwalają na zwiększenie transparentności procesów, a co za tym idzie organizacyjne uczenie się, a także ułatwiają działalność lobbingową. Wśród tego typu organizacji warto wymienić:

- stowarzyszenia ogólnopolskie,
- stowarzyszenia regionalne,
- stowarzyszenia międzynarodowe,
- stowarzyszenia lokalne,

Rysunek 4. Dziedziny, w których powiaty zawiązały porozumienia międzypowiatowe

Źródło: Porawski 2013, s. 30.

- 8 stowarzyszeń metropolitalnych,
- 15 stowarzyszeń gmin związanych z euroregionami,
- 9 stowarzyszeń miast i gmin partnerskich,
- lokalne organizacje turystyczne (LOT).

Spoglądając na obszary współpracy, można zauważyć, że dla powiatów dominującą dziedziną jest pomoc społeczna (rysunek 4).

Reasumując, możemy stwierdzić, że współpraca na terenie powiatu oraz z podmiotami w jego otoczeniu jest istotnym czynnikiem współtworzącym potencjał rozwojowy. Formy współpracy, jakie tutaj wymieniono, są jedynie przykładami. W rzeczywistości istnieje znacznie szersze spektrum form współpracy powiatów.

1.3. Typy powiatów

Przez typ (powiatu) będziemy rozumieli konstrukcję pojęciową (pojęcie typologiczne) o charakterze wzorca, służące systematyzacji i opisowi naukowemu danej dziedziny rzeczywistości, w tym przypadku: zbiorowości powiatów w Polsce. W przeszłości „typ” był utożsamiany z pojęciem klasy (gatunku, rodzaju) o nieostrych granicach z powodu istnienia form przejściowych. Typem zwano jednostkę, w której szczególnie wyraźne są cechy gatunkowe lub rodzajowe, niekiedy i okaz wzorcowy, według którego został określony rodzaj lub gatunek; we współczesnej metodologii typ (przedmiot wzorcowy) lub termin „typologiczny” jest wyznacznikiem właściwości, ze względu na które rozpatruje się poszczególne przedmioty i, porównując ze wzorem, charakteryzuje się je przez stwierdzenie stopnia ich podobieństwa do niego. Wzorzec nazywa się typem empirycznym, jeśli został wyróżniony spośród empirycznych danych elementów określonego zbioru, a typem idealnym, jeśli został utworzony jako konstrukcja pojęciowa wyposażona w zespół cech empirycznie niereprezentowanych.

W Polsce znajduje się 380 powiatów (wg stanu na 2016 rok), w tym 69 powiatów grodzkich, czyli miejskich. Zróżnicowanie w ramach populacji jest na tyle duże, że niezbędne jest wyodrębnienie typowych klas powiatów. Trudno jest dokonywać wiarygodnych porównań pomiędzy powiatem zlokalizowanym w Bieszczadach a na przykład Gorzowem Wielkopolskim. Miasto na prawach powiatu (inne nazwy to powiat grodzki lub też powiat miejski) oznacza mniej więcej tyle, że zadania przypisane w ustawach powiatowi są realizowane w takim mieście na tym samym terenie co zadania gminy.

O przydatności takiego podejścia świadczy m.in. jego zastosowanie przez autorów raportu pt. *Przemiany społeczno-demograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990–2030* [Strzelecki 2013; 2014, s. 9–12]. Dokonali oni klasyfikacji

gmin województwa mazowieckiego, wychodząc z założenia, że podział na jednolite kategorie znacznie ułatwia porównywanie zjawisk i procesów. W niniejszym opracowaniu, na podstawie konsultacji z ekspertami Związku Powiatów Polskich wyodrębniono sześć kategorii (typów)⁴ powiatów (tabela 9). Rozpatrzono 314 powiatów, w tym 66 grodzkich.

Tabela 9. Kategorie powiatów

Kategoria powiatów	Charakterystyka	Przykładowe samorządy
Powiaty „obwarzankowe”	Mają siedzibę w miastach na prawach powiatu. Są to największe powiaty o liczbie mieszkańców powyżej 150 tys., licząc po kilkanaście gmin, o dobrej sytuacji społecznej i gospodarczej, oraz powiaty podwarszawskie. Powiaty obwarzankowe często są traktowane jako miejsca relokacji dla byłych mieszkańców miasta. Opinia ta jest swego rodzaju zarzutem wobec powiatów podmiejskich, ponieważ mieszkańcy przenoszą swoje dochody poza miasto, nadal korzystając ze świadczonych przez nie usług publicznych. Jednak statystyki nie zawsze wspierają tę argumentację, np. powiat poznański wcale nie jest zdominowany przez byłych mieszkańców miasta Poznania. W 2014 roku z miasta Poznania ubyło 7000 mieszkańców, a do powiatu przybyło 22 tys. nowych. Prawdą jest jednak, że nowi mieszkańcy nie wybierają miasta, a powiat poznański.	powiat poznański, powiat krakowski, powiat pruszkowski
Powiaty podmiejskie	Niewielkie powiaty nieokalające najczęściej w całości dużych miast wojewódzkich, będące z tymi miastami ściśle połączone (granice administracyjne pomiędzy miastem na prawach powiatu a powiatem w zasadzie są zatarte), czerpiące z ich potencjału (miejsce zamieszkania osób o największym kapitale intelektualnym, lokalizacja podmiotów gospodarczych i wpływy podatków z tego tytułu, korzystanie przez własnych mieszkańców z infrastruktury oświatowej, sportowej i kulturalnej w dużym mieście itd.).	powiat wielicki, powiat łódzki wschodni, powiat oławski
Powiaty modelowe małe	Modelowe, z punktu widzenia założeń reformy z roku 1998, posiadające co najmniej 5 gmin, powyżej 50 tys. mieszkańców oraz około 5 tys. w mieście będącym siedzibą powiatu. W tej grupie znajdują się powiaty dysponujące potencjałem ludnościowym do 70–80 tys. mieszkańców.	powiat oleski, powiat wolsztyński, powiat gostyński

⁴ Typy spełniają w nauce dwojaką funkcję: 1) służą systematyzacji badanych zjawisk i pozwalają na ułożenie ich w uporządkowane szeregi, w zależności od stopnia nasilenia ich cech („oddalenia” od typu); 2) odgrywają rolę heurystyczną, pozwalając na wykrywanie niezauważonych dotychczas podobieństw i różnic cech przedmiotów oraz prawidłowości w ich występowaniu, na formułowanie hipotez ogólnych i teorii wyjaśniających cechy i relacje badanego zbioru [Jałowicki i Szczepański 2006, s. 48–49].

Kategoria powiatów	Charakterystyka	Przykładowe samorządy
Powiaty modelowe duże	W grupie modelowych powiatów uwidacznia się różnica pomiędzy tymi, które dysponują potencjałem ludnościowym do 70–80 tys. mieszkańców, i większymi o populacji 80–120 tys., a nawet mającymi rozbudowaną sieć własnych jednostek organizacyjnych (jak szpitale, szkoły, domy pomocy społecznej itd.) oraz pełną sieć innych placówek o charakterze powiatowym (sądy, prokuraturę, ZUS, służby, inspekcje i straże itd.) oraz liczbę gmin powyżej 7. Najczęściej też siedzibą takiego powiatu jest miasto liczące powyżej 10 tys. mieszkańców.	powiat gorlicki, powiat jędrzejowski, powiat tczewski
Powiaty małe	Charakteryzują się liczbą mieszkańców poniżej 40 tys.; o organicznej infrastrukturze, niskich budżetach, pogarszających się parametrach demograficznych, z przewagą niewielkich i słabych ekonomicznie gmin wiejskich na swoim obszarze.	powiat sejneński, powiat bieszczadzki, powiat łosicki
Powiaty „nietypowe”	Posiadają siedzibę w byłym mieście wojewódzkim, niebędącym obecnie miastem na prawach powiatu. Są trzy takie powiaty.	powiat sieradzki, powiat ciechanowski, powiat pільski

Źródło: opracowano na podstawie wywiadów pogłębionych oraz konsultacji panelowych.

W Załączniku 1 przedstawiono pełną listę polskich powiatów wraz z zaznaczeniem, do jakiej kategorii należą. Dzięki wyodrębnieniu typów powiatów łatwiej jest dokonywać porównań między powiatami – mogą się one odbywać w obrębie swego rodzaju „lig”, np. powiat poznański nie konkuruje z powiatem oleśnickim, lecz z powiatem wrocławskim lub krakowskim itp.

Przedstawione w rozdziale I kategorie (typy) powiatów obrazują, w jak odmiennych warunkach społeczno-ekonomicznych funkcjonują polskie powiaty. Największym wyzwaniem strategicznym związanym z zarządzaniem powiatami jest przezwyciężenie ograniczeń związanych ze stanem zastanym oraz wykorzystanie wewnętrznego potencjału do rozwoju pomimo niesprzyjających warunków „obiektywnych”. Z drugiej strony dążenie do wyrównywania różnic w rozwoju pomiędzy powiatami za wszelką cenę, np. poprzez tworzenie pozornych często atrybutów postępu, takich jak lotnisko regionalne, opera, rozbudowany kampus uczelniany przy niezmiennym poziomie kapitału intelektualnego, jest marnotrawieniem zasobów, które w formie redystrybucji pochodzą od powiatów, które mogłyby lepiej wykorzystać dane zasoby na miejscu. Najbardziej bezpośrednią formą redystrybucji jest tzw. janosikowe, czyli mechanizm dodatkowego celowego opodatkowania pewnych JST osiągających ponadprzeciętne dochody w skali kraju. Jest to forma daniny, jaką bogatsze samorządy wpłacają na rzecz biedniejszych. W założeniu miało być narzędziem do wyrównywania różnic między różnymi częściami Polski. W pierwszej

dziesiątce miast na prawach powiatu, które w 2014 roku zapłaciły najwyższą kwotę, znalazły się: Warszawa – 719,5 mln zł, Poznań – 62,1 mln zł, Kraków – 58,2 mln zł, Wrocław – 55,1 mln zł, Płock – 45 mln zł, Katowice – 30 mln zł, Gdańsk – 29 mln zł, Łódź – 27,9 mln zł, Gdynia – 15,9 mln zł i Bielsko-Biała – 9 mln zł [Brzostek 2014]. Brak jest danych na temat tego, w jakim stopniu janosikowe przyczyniło się do realnej trwałej poprawy sytuacji ekonomicznej powiatów-beneficjentów. Obecnie biedniejsze samorządy, które janosikowe otrzymują, nie muszą aplikować o dodatkowe środki ani wykazywać ich pozytywnego wpływu na sytuację. Jak zauważa starosta poznański Jan Grabkowski, powiat poznański musi zrezygnować z ok. 104 mln rocznie tytułem janosikowego: „Powiat robi się biedny, a biedni stają się nagle bogaci” [Wywiad ze Starostą Powiatu Poznańskiego 2015].

Rywalizacja pomiędzy powiatem obwarzankowym a miastem odbywa się m.in. w zakresie dostępności terenów inwestycyjnych: „Miasto musi się budować w górę, powiat ma większą przestrzeń i mogą tu powstawać hale, fabryki itp.” [Wywiad ze Starostą Powiatu Poznańskiego 2015]. Doświadczenia powiatu poznańskiego można także uogólnić w kontekście całej Polski, ponieważ z czasem można się spodziewać, że problemy i wyzwania bardziej rozwiniętych powiatów będą dotyczyć także tych pozostających obecnie w tyle: „Dzisiejszy problem to nie liczba inwestorów, a ręce do pracy. Dlatego zależy im na kolei metropolitarnej, żeby ludzie mogli dojeżdżać do pracy”. Można już w Polsce zauważyć na pewnych obszarach geograficznych problemy z pozyskaniem wykwalifikowanej siły roboczej (np. w Warszawie, Krakowie czy Wrocławiu powstały centra usług wspólnych – CUW (*Shared Services Centres* – SSC) i ich rozwój spowodował deficyt informatyków).

1.4. Definicja kapitału intelektualnego powiatu

Jak wynika z istoty emergencji, o której wspomiano we Wstępie i w rozdziale I niniejszej pracy, dzięki współdziałaniu wielu elementarnych składników w efekcie powstaje nowa jakość. Przykładem może być gwiazda, która składa się z atomów helu i wodoru, ale zachowuje się inaczej niż jej składniki. Analogicznie należy rozumieć kapitał intelektualny. On także, podobnie jak np. mózg, który potrafi wytworzyć poczucie świadomości, myśleć i czuć, a jednocześnie tworzą go miliardy neuronów, które, choć chemicznie skomplikowane, wykonują proste operacje na elektrycznych słabych sygnałach. Tak jak neurony, komponenty tworzące KI powiatu mogą sygnał wzmocnić i przesłać do sąsiadów lub zatrzymać. Z kolei przykładem redukcjonistycznego podejścia do pomiaru KI są prace Carol Yeh-Yun Lin [Lin i Edvinsson 2011, 2012; Yang i Lin 2009; Lee i Lin, 2010].

Definicja kapitału intelektualnego jest koncepcją całkowicie subiektywną. Nie ma obiektywnych mierników kapitału intelektualnego. Lepszym określeniem od słowa kapitał jest „potencjał”. Podobnego zdania są eksperci nowego Klubu

Paryskiego (New Club of Paris), którzy uważają, że kapitał intelektualny to więcej niż suma wiedzy mieszkańców i polega na osiągnięciu efektów synergii. Liczy się także identyfikowanie, tworzenie oraz wykorzystywanie szans, które pojawiają się zarówno wewnątrz, jak i w otoczeniu powiatu.

Kapitał intelektualny to inaczej „intelektualny materiał” – wiedza, informacja, własność intelektualna, reputacja, relacje, zaufanie. O wartości kapitału intelektualnego decyduje to, jakie korzyści może przynieść w przyszłości. Na przykład, jeśli urzędnicy urzędu powiatowego mają dobrą reputację wśród mieszkańców, w przyszłości, gdy zajdzie taka potrzeba, mieszkańcy chętniej wezmą udział w konsultacjach społecznych. To z kolei spowoduje lepszy przepływ wiedzy od obywateli do władz powiatu. Władze będą dzięki temu podejmowały lepsze decyzje. „Kapitał intelektualny regionu to nieobserwowalne właściwości i atrybuty mieszkańców regionu, przedsiębiorstw, instytucji, organizacji, społeczności i jednostek administracyjnych, które są obecnymi i potencjalnymi źródłami poprawy przyszłego dobrobytu społecznego oraz wzrostu gospodarczego” [European Commission 2006].

„Kapitał intelektualny to wartość pomysłów/idei/rozwiązań wygenerowanych dzięki współdziałaniu kapitału ludzkiego oraz strukturalnego, w ramach którego możliwe jest tworzenie wiedzy i dzielenie się nią” [Edvinsson i Stenfelt 1999].

„Kapitał intelektualny jest to suma istotnych dla funkcjonowania organizacji informacji i wiedzy, którą posiadają ludzie tworzący tę społeczność oraz przekształcają ją w składniki wartości organizacji” [Kisielnicki 2014, s. 33].

„Kapitał intelektualny można zdefiniować jako połączenie zasobów niematerialnych oraz działań, które pozwalają organizacji dokonać transformacji zasobów materialnych, finansowych oraz ludzkich w system zdolny do tworzenia wartości dla interesariuszy” [World Bank Institute 2012; European Commission 2006, s. 10].

Określenie „KI” zostało zaproponowane przez J.K. Galbraitha, według którego termin ten odnosi się do zachowania przy użyciu mózgu, zamiast jedynie używania wiedzy i inteligencji [Federal Ministry of Economics and Labour 2004].

Kapitał intelektualny przede wszystkim jest kojarzony z nakładami na badania i rozwój (B+R), patentami i znakami handlowymi, lecz, jak wskazano w rozdziale II, takie ograniczenie jest niewskazane. Później jednak zakres tego pojęcia został poszerzony o zasoby organizacyjne (kompetencje i kapitał ludzki, bazy danych, kulturę organizacyjną, procesy) oraz kapitał „relacyjny” (sieci, relacje, reputację, wizerunek).

Warto zwrócić uwagę na to, że rozważania na temat kapitału intelektualnego nie mogą abstrahować od rozważań na temat zasobów. Teoria zasobowa (*the resource-based view* – RBV) zakłada, że zasoby, jakie posiada organizacja, mogą być źródłem jej przewagi konkurencyjnej [Barney 1986; Itami i Roehl 1987; Makadok 2001; Peteraf 1993; Rumelt 1984; Wernerfelt 1984; Grant 1996; Roos 1998a; Sveiby 2001; Wiklund i Shepherd 2003].

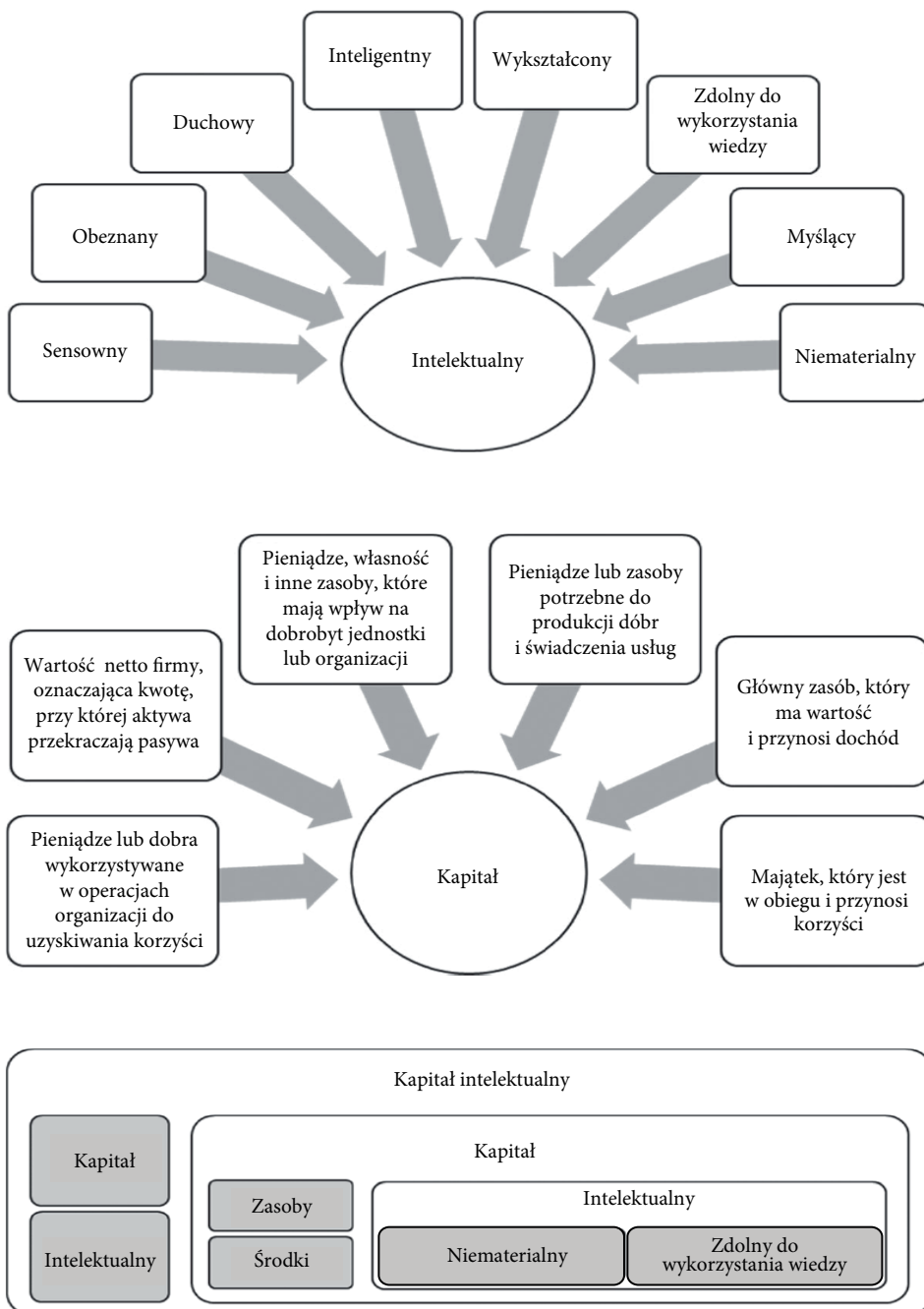
W literaturze przedmiotu najczęściej autorzy posługują się podziałem kapitału intelektualnego na [Grant 1996; Roos i in. 1997; Andriessen 2004]:

- 1) kapitał ludzki,
- 2) kapitał strukturalny – związany (w wypadku przedsiębiorstw) z niematerialnymi atrybutami, które „pozostają” w nim, gdy opuszczają je pojedynczy pracownicy⁵; wśród tego typu zasobów możemy wyróżnić m.in. kulturę organizacyjną,
- 3) kapitał relacyjny – związany z otoczeniem (przedsiębiorstwa).

Autorzy *Raportu o kapitale intelektualnym Polski* [2008] definiują go jako „ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów, instytucji i procesów, które odpowiednio wykorzystane mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu kraju”. Zdaniem C.Y. Lin i L. Edvinssona [2008] oraz OECD [2008], aktywa niematerialne to: aktywa, które nie mają swego rodzaju fizycznego lub finansowego ucieleśnienia. Przed 2011 rokiem OECD preferowało posługiwanie się takimi pojęciami, jak *knowledge assets* lub *intellectual capital*. Prace analityczne koncentrowały się na B+R, kluczowych pracownikach i na oprogramowaniu komputerów.

Istnieje bogata literatura uzasadniająca konieczność badań nad KI i jego znaczenia dla rozwoju współczesnej gospodarki i nie ma potrzeby przytaczania powszechnie cytowanych w literaturze dowodów na temat znaczenia gospodarki opartej na wiedzy we współczesnym świecie. Co prawda kryzys 2008 roku ujawnił relatywną większą słabość gospodarek opartych na sektorze usług (np. W. Brytania, Hiszpania) i relatywną większą odporność na kryzys wśród gospodarek z większym udziałem sektora przemysłowego (np. Niemcy), to jednak nie ulega wątpliwości, że inwestycje w dobra niematerialne są nadal uznawane za najważniejszy czynnik prorozwojowy w gospodarkach najbardziej rozwiniętych krajów świata. Według ekspertów Banku Światowego kapitał niematerialny (*intangible capital*) stanowi 58% bogactwa w krajach o niskich dochodach. Pozostałą część stanowi kapitał produkcyjny (16%) oraz kapitał pochodzący z zasobów naturalnych, takich jak ziemia uprawna, lasy, zasoby podziemne (26%) [The World Bank 2006]. W krajach rozwiniętych udział kapitału niematerialnego jest większy, ale nawet wartość 58% dla krajów o niskich dochodach jest znacząca. Podobnie w badaniach S. Ferreiry i K. Hamiltona stwierdzono, że kapitał intelektualny ma największy wpływ na poziom bogactwa, przekraczający 60%. Różnice pomiędzy kapitałem materialnym, pochodzącym z zasobów naturalnych, oraz kapitałem ludzkim wyjaśniają zaledwie 20–43% zmienności produktywności pracowników. Jednak przy

⁵ W literaturze przedmiotu bardzo często stosuje się zabieg opisowy: „wszystko to, co zostaje w firmie na koniec dnia...” (*as the pool of knowledge that stays with the firm at the end of the working day*). Jest to jednak określenie nieprecyzyjne, ponieważ kultura organizacyjna nie może istnieć bez ludzi. Można się zgodzić, że trafnym przykładem kapitału strukturalnego są patenty, procedury, systemy zarządzania, bazy danych itp.

Rysunek 5. Dekompozycja znaczeniowa pojęcia kapitału intelektualnego

Źródło: Lentjušenkova i Lapina 2016, s. 617.

zastosowaniu koncepcji kapitału niematerialnego zamiast kapitału ludzkiego zróżnicowanie czynników produkcji wyjaśni już 96% wariacji w produktywności pracowników [Ferreira i Hamilton 2010].

Na rysunku 5 przedstawiono dekompozycję pojęcia kapitału intelektualnego ze wskazaniem na jego konotacje.

M. Rószkiewicz i D. Węziak-Białowolska [2008, s. 45] definiują kapitał intelektualny (regionu) jako „nieobserwowalne właściwości i atrybuty mieszkańców regionu, przedsiębiorstw, instytucji, organizacji, społeczności i jednostek administracyjnych, które są obecnymi i potencjalnymi źródłami poprawy przyszłego dobrobytu społecznego oraz wzrostu gospodarczego”. Dodatkowo akcentują właściwości i atrybuty jednostek administracyjnych. M. Osińska [2014] definiuje KI jako wszystkie nieobserwowalne bezpośrednio aktywa regionu, które mogą wpływać na pozycję konkurencyjną tego regionu. Są to m.in. umiejętności, kwalifikacje, stan zdrowia, osobowość mieszkańców regionu, wizerunek tego regionu oraz możliwości, jakie stwarza środowisko dla zamieszkania, rozwoju przedsiębiorczości, pracy i wypoczynku. Wśród definicji dobrostanu powiatu można wyodrębnić dobrobyt społeczny i wzrost gospodarczy.

Kapitał intelektualny powinien być miarą/wielkością możliwie obiektywną, a więc abstrahować od opinii samych zainteresowanych. Problem definicji jest nadal ważny.

Na potrzeby niniejszego opracowania, uwzględniając wnioski z dotychczasowej dyskusji, przyjęto następującą definicję KI powiatu:

Kapitał intelektualny powiatu to zdolność do mobilizowania aktualnie posiadanych i przyszłych zasobów materialnych i niematerialnych przez aktorów powiatowych.

Rozdział II

FUNKCJONOWANIE POWIATU Z PERSPEKTYWY PROCESÓW GOSPODARCZYCH

Wprowadzenie

Aktywność gospodarcza jest prawdopodobnie najszerszym, a zarazem neutralnym pojęciem odnoszącym się do ekonomicznego aspektu funkcjonowania powiatu. Obecnie rola innowacji jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy jest silnie akcentowana w debacie publicznej. Co prawda istnieją modele wzrostu oparte na innych walorach niż innowacje, np. na eksploatacji zasobów naturalnych (np. Rosja), taniej sile roboczej lub walorach środowiskowych (np. Wenecja, regiony alpejskie), jednak panuje powszechne zrozumienie dla wyższości modelu opartego na innowacjach nad innymi.

W poprzednim rozdziale ukazano funkcjonowanie powiatu w szerszym kontekście, związanym m.in. z uwarunkowaniami historycznymi i prawnymi. W rozdziale niniejszym obszar analizy został skupiony na tych zjawiskach, które dotyczą procesów ekonomicznych i gospodarczych. Omówione tutaj zagadnienia łączą się ściśle z zagadnieniami społecznymi, którym poświęcono następny, trzeci rozdział. Dla klarowności wywodu opis zjawisk społeczno-gospodarczych podzielono na dwa rozdziały, z których rozdział II kładzie punkt ciężkości bardziej na procesach ekonomicznych, natomiast rozdział III na procesach społecznych – z zastrzeżeniem, że podział jest nieostry: na przykład omawiane w rozdziale II sektory kreatywne można by również zakwalifikować jako obszar „ekonomiczny” – choć ze względu na komponent „kultury” zostały przyporządkowane do rozdziału III. W rozdziale niniejszym omówiono takie obszary, jak:

- 1) innowacyjność,
- 2) infrastruktura informatyczna,
- 3) tworzenie i transfer wiedzy naukowej związane z aktywnością naukową (produkcją wiedzy), w tym także kontakty nauki z firmami na terenie powiatu,
- 4) edukacja – związana z systemem edukacji rozumianym jako jeden z czynników wzrostu wartości kapitału ludzkiego,

- 5) przedsiębiorczość – rozumiana jako aktywność mieszkańców, instytucji publicznych (które mogą wspierać odpowiednimi instrumentami dany obszar) i samych przedsiębiorstw na polu gospodarczym i społecznym (innowacje społeczne),
- 6) konkurencyjność – rozumiana jako zdolność do uzyskiwania przez powiat przewagi konkurencyjnej na tle innych powiatów w Polsce, a także za granicą,
- 7) produktywność – rozumiana jako zdolność do efektywnego wykorzystywania zasobów,
- 8) znaczenie dostępności transportowej.

Należy zaznaczyć, że głównym celem wywodu jest tutaj nie tyle zapewnienie Czytelnikowi wyczerpującego przeglądu opisowego każdego z omawianych zagadnień (ponieważ na temat każdego z nich istnieje bogata literatura, do której można sięgnąć), lecz zestawienie tych zagadnień w kontekście podporządkowanym tematyce kapitału intelektualnego powiatu lub uwypuklenie tych wątków, które mają szczególne znaczenie dla KI powiatu. Na przykład w literaturze z zakresu systemów innowacji wiele uwagi poświęca się kwestii bliskości geograficznej podmiotów [Nelson i Winter 1982; Maskel i Malmberg 1999; Saxenian 1996; Breschi i Lissoni 2001; Boschma 2005]. W przypadku powiatów (poziom NTS 4) i podregionów (poziom NTS 3) możemy mówić niemal o modelowych odległościach geograficznych, jeśli chodzi o warunki dla upowszechniania się innowacji i tworzenia sieci współpracy.

2.1. Powiat jako system innowacji – innowacyjność na terenie powiatu

Jak zauważa M. Moldaschl, „ojciec” współczesnego rozumienia innowacji Joseph Shumpeter pierwotnie miał na myśli „dającą się wykorzystać w sposób komercyjny nową rzecz” (*commercially exploitable novelty*) i wcale nie kierował swojej uwagi ku stworzeniu teorii innowacji. Jego głównym obszarem zainteresowań była teoria rozwoju gospodarczego, a innowacje były jedynie narzędziem opisu mechanizmu rządzącego wzrostem gospodarczym [Moldaschl 2010]. Obecnie innowacje są ujmowane bardziej holistycznie. Pojęcie innowacyjności ma znacznie szerszy zakres niż wyłącznie prowadzenie działalności badawczo-rozwojowej. *Podręcznik Oslo* wyróżnia innowacje produktowe (w tym także usługi), procesowe, marketingowe i organizacyjne [OECD 2017].

Poszukując obszarów wspólnych dla innowacyjności i szerzej rozumianej, niezdefiniowanej jeszcze precyzyjnie koncepcji, którą jest kapitał intelektualny (patrz rozdział IV), można skierować uwagę ku kluczowym podmiotom tworzącym powiat. W wypadku kapitału intelektualnego powiatu należy mówić o inno-

wacyjności jako aktywnościach podejmowanych przez wszystkie kluczowe grupy podmiotów współtworzących powiat (patrz także pojęcie aktorów powiatowych w rozdziale III):

- przedsiębiorstwa,
- uczelnie, instytuty badawcze, think-tanki i inne organizacje „produkujące” wiedzę,
- instytucje kultury,
- organizacje pozarządowe,
- władze publiczne,
- szkoły i placówki oświatowe.

Innowacyjność w powiecie to inaczej suma innowacyjności realizowanych przez wyżej wymienione podmioty. Innowacje mogą być tworzone autonomicznie przez każdy z podmiotów należących wymienionych grup lub też w kooperacji, np. w partnerstwie publiczno-prawnym. Ponadto innowacyjność może dotyczyć aspektów niezwiązanych bezpośrednio z życiem gospodarczym. Należy pamiętać o istnieniu takich rodzajów innowacji, jak innowacje społeczne, które nie służą bezpośrednio uzyskiwaniu efektów ekonomicznych. Wiele innowacji społecznych ma jednak pośredni wpływ na sytuację ekonomiczną, na przykład redukcja ubóstwa i zwiększanie odsetka osób zatrudnionych przynosi wymierne korzyści dla gospodarki.

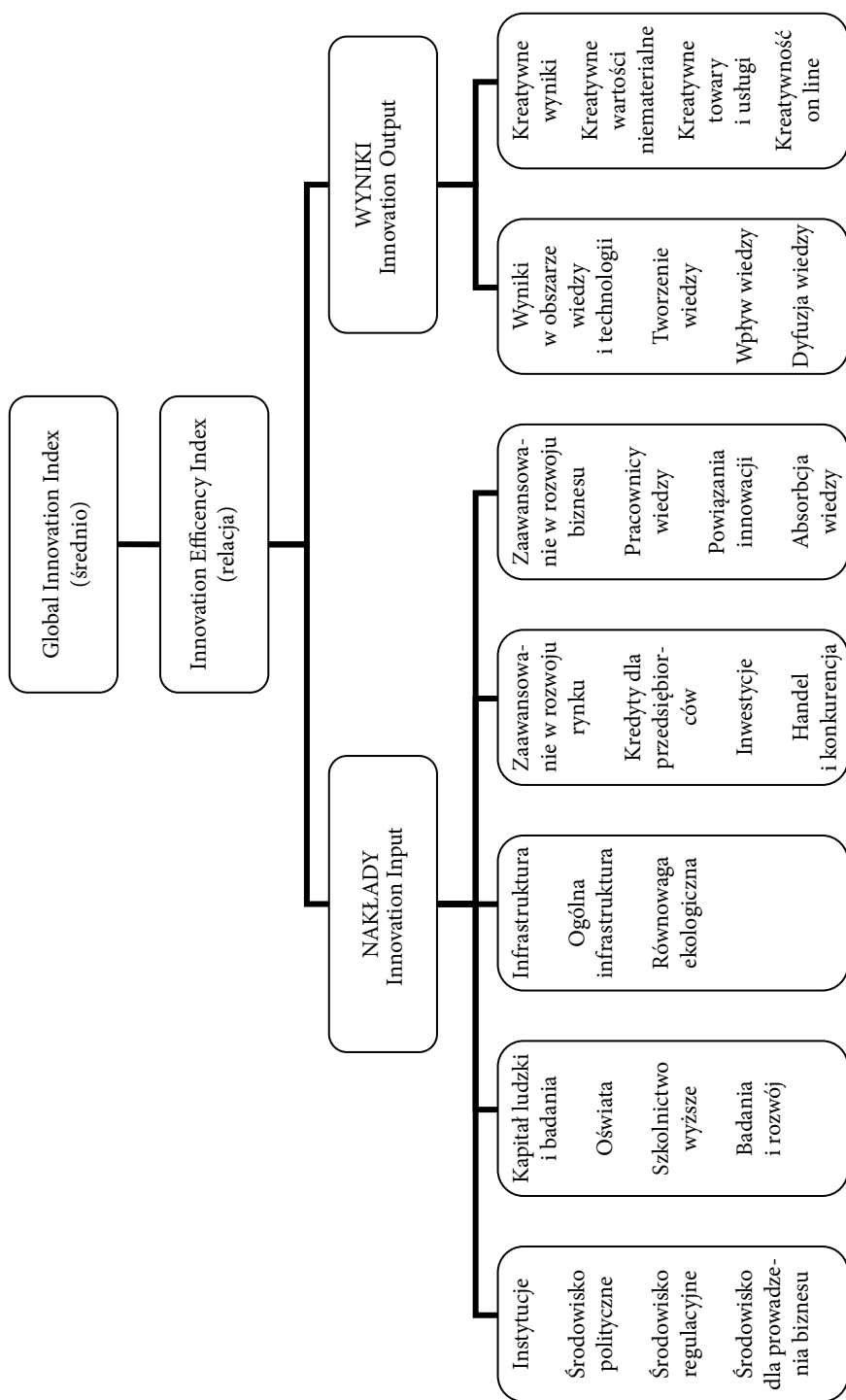
Pomiar innowacyjności odbywa się na różnego rodzaju poziomach, poczynając od innowacyjności krajów, a kończąc na ocenach poszczególnych osób – pracowników korporacji (zwykle ma on postać oceny kreatywności pracownika). Wynika z niego m.in. podział na wskaźniki nakładów w obszarze innowacyjności oraz wskaźniki wyników. Jak widać, dzięki tak zdefiniowanemu zakresowi pojęciowemu, pod „parasolem” innowacyjności znajdują się bardzo odległe od siebie zagadnienia, takie jak edukacja, ekologia, instytucje, handel oraz konkurencja. Na rysunku 6 przedstawiono komponenty wskaźnika Global Innovation Index. Niestety, w Polsce brakuje informacji statystycznych dotyczących innowacyjności na poziomie powiatów – w Banku Danych Lokalnych w dziale Nauka i Technika znajdują się bardzo szczegółowe informacje, lecz obejmują jedynie poziom NTS 2 (województwa).

Na rysunku 6 zaprezentowano komponenty wskaźnika The Global Innovation Index, z których wynika, że:

- pomiarowi podlegają:
 - a) nakłady,
 - b) wyniki.
- zakres pojęciowy jest niezwykle szeroki: widzimy tutaj całe spektrum aktywności społeczno-gospodarczej.

Innowacyjność na terenie powiatu może przybierać następujące formy:

- innowacyjności przedsiębiorstw działających na terenie powiatu,
- innowacyjności uczelni działających na terenie powiatu,

Rysunek 6. Komponenty The Global Innovation Index

Źródło: Dutta 2012, s. 43.

- innowacji społecznych tworzonych przede wszystkim (potencjalnie) przez administrację, organizacje pozarządowe, a także indywidualnych mieszkańców – osoby fizyczne.

Z historycznego punktu widzenia miernikami, którymi na początku badań mierzono innowacje, były mierniki odnoszące się do technologii, takie jak liczba patentów lub wydatki przedsiębiorstw na działalność badawczą. Mierniki takie z góry faworyzowały kraje bardziej rozwinięte, to znaczy nie uwzględniały działań innowacyjnych prowadzonych przez kraje spoza światowej czołówki. Obecnie uważa się, że liczba patentów jest miernikiem inwencji, a nie innowacyjności. Podobnie wydatki na badania i rozwój niesłusznie są utożsamiane z wydatkami na innowacje. Już w roku 1994 w raporcie OECD można było przeczytać: „Innowacyjność nie może być zredukowana do badań i rozwoju (B+R). Uznawanie nakładów na B+R w polityce innowacyjnej za miernik innowacyjności jest zwodnicze i niewłaściwe” [OECD 1994, s. 40].

Powiat rozumiany jako terytorium aktywności społeczno-gospodarczej ma potencjał do aktywnego wpływania na działalność innowacyjną przedsiębiorstw. W Polsce dość dobrze ukształtował się system wspierania innowacji na poziomie województwa (NTS 2)⁶. Powstało sporo opracowań naukowych na ten temat [np. Proniewski 2012]. Jednak obserwacja działań na poziomie powiatów pozwala wysunąć wniosek, że na tym obszarze istnieją jeszcze duże potrzeby w zakresie profesjonalizacji zarządzania innowacjami. Pomiar KI powiatu z wykorzystaniem danych statystycznych dotyczących działalności badawczo-rozwojowej jest utrudniony: w Banku Danych Lokalnych są bardzo szczegółowe informacje w dziale Nauka i Technika, lecz obejmują jedynie poziom NTS 1 i NTS 2 (województwa). Dla województw można znaleźć dane o nakładach wewnętrznych na B+R, wynalazkach, PKB. Dla powiatów nie ma tych danych w Banku Danych Lokalnych.

Pojęcie systemów innowacji (*systems of innovation*) zostało wprowadzone do literatury przedmiotu w latach 80. XX wieku przez takich autorów, jak Ch. Freeman [1987], B.-Å. Lundvall [1992] i R.R. Nelson [1993]. Według Nelsona krajowy system innowacji to „zbiór instytucji, których interakcje determinują efekty działalno-

⁶ Nomenklatura NTS dzieli Polskę na terytorialne, hierarchicznie powiązane jednostki pięciu poziomów, z których trzy określono jako poziomy regionalne, a dwa jako poziomy lokalne. Obecnie obowiązujący podział (według stanu na 1 stycznia 2015 roku) wydziela 4211 jednostek NTS:

a) poziomy regionalne:

- poziom NTS 1 – 6 regionów (grupujących województwa),
- poziom NTS 2 – 16 województw,
- poziom NTS 3 – 72 podregiony (grupujących powiaty),

b) poziomy lokalne:

- poziom NTS 4 – 380 powiatów (wraz z miastami na prawach powiatu),
- poziom NTS 5 – 3737 gmin i ich części (2478 gmin, 611 części miejskich gmin miejsko-wiejskich, 611 części wiejskich gmin miejsko-wiejskich, 18 dzielnic Warszawy i 19 delegatur czterech miast – Krakowa, Łodzi, Poznania i Wrocławia) [GUS 2017].

ści innowacyjnej wśród przedsiębiorstw w danym kraju”. Lundvall [1992] uważa, że „system innowacji tworzą elementy i relacje, które wchodzi w interakcje w momencie produkcji, dyfuzji oraz zastosowania nowej, ekonomicznie pożytecznej wiedzy”. Wśród tych instytucji Lundvall wymienia przedsiębiorstwa, laboratoria badawcze, instytucje finansowe, system edukacji, agendy rządowe zajmujące się wyznaczaniem reguł konkurencji itp. C. Edquist [1997] zdefiniował system innowacji jako „wszystkie czynniki ważne z ekonomicznego, społecznego, politycznego, organizacyjnego punktu widzenia, które mają wpływ na rozwój, dyfuzję i wykorzystanie innowacji”. Tak więc koncepcja systemów innowacji jest ściśle związana z determinantami innowacji, a nie z konsekwencjami tych innowacji, takimi jak wzrost gospodarczy, jakość miejsc pracy, warunki pracy itp. Pierwsze prace na temat systemów innowacji koncentrowały się na perspektywie makroekonomicznej – krajowej. Jednak obecnie duże zainteresowanie badaczy budzą perspektywy regionalne, m.in. z powodu zapotrzebowania na informacje przy podejmowaniu decyzji o dystrybucji środków unijnych. Także Komisja Europejska promuje rozwój regionalny. Popularność koncepcji „systemu innowacji” zawdzięczamy m.in. chęciom odnalezienia sposobu na dośnięcie Stanów Zjednoczonych przez gospodarki krajów Unii Europejskiej. Kwestia ta była bardzo często poruszana na początku XXI wieku w kontekście strategii lizbońskiej.

M.P. Hekkert, R. Suurs, H. van Lente, S. Kuhlmann i R.E.H.M. Smits na podstawie analizy literatury oraz prowadzonych badań empirycznych zaproponowali zestaw funkcji, które odzwierciedlają podstawowe działania podejmowane w ramach systemu innowacji [za: Kondratiuk-Nierodzińska 2013]:

- Działania przedsiębiorcze – żaden system innowacji nie istnieje bez głównych jego aktorów, to jest przedsiębiorstw. Rolą przedsiębiorców jest przekształcanie potencjału nowej wiedzy, sieci oraz rynków w konkretne działania mające na celu generowanie i wykorzystywanie nowych okazji biznesowych. Obecność aktywnych przedsiębiorców jest pierwszą i najważniejszą oznaką efektywności działania systemu innowacji.
- Kreowanie wiedzy – funkcja ta obejmuje uczenie się poprzez poszukiwanie (*learning by searching*) oraz uczenie się przez działanie (*learning by doing*) i odnosi się do fundamentalnego zasobu każdego systemu innowacji, którym jest wiedza.
- Dyfuzja wiedzy poprzez sieci – każdy system innowacji jest swego rodzaju siecią, której główną funkcją jest wymiana informacji. Działanie w ramach sieci jest warunkiem wstępnym do wystąpienia procesów społecznego uczenia się lub uczenia się przez interakcję (*learning by interacting*). Kiedy w grę wchodzi sieci producentów i użytkowników, proces uczenia się przybiera formę uczenia się przez użytkowanie (*learning by using*).
- Ukierunkowanie poszukiwań – odnosi się do ukierunkowania procesów uczenia się. Ta funkcja może być spełniana przez różne komponenty systemu, tzn. zarówno przez sektor przemysłowy, jak i rząd lub rynek. Dwie wyżej

omówione funkcje dotyczyły procesów uczenia się bez wskazywania na ich kierunek, ta funkcja sugeruje, że postęp techniczny nie jest autonomiczny. Zmiany preferencji społeczeństwa mogą, jeżeli są silne i widoczne, wpływać na priorytety podejmowanej działalności badawczo-rozwojowej, a więc pośrednio na kierunki postępu technicznego. Odnosząc się do ekonomii ewolucyjnej, podczas gdy kreowanie wiedzy oraz dyfuzja wiedzy traktowane są jako źródła technologicznej różnorodności, ta funkcja może być uznana za proces selekcji wśród dostępnych rozwiązań.

- Formowanie rynków – nowe technologie zazwyczaj stoją przed problemem konkurowania z technologiami zakorzenionymi już w gospodarce i społeczeństwie. W momencie gdy nowe technologie ujrzą światło dzienne, są one zazwyczaj nieprzystosowane do szerszego użytkowania, dlatego w stosunku do istniejących technologii mogą się okazać mniej przydatne. Niezbędny jest zatem pewny system ochrony nowych technologii – jako przykłady takiej ochrony autorzy podają kreowanie niszowych rynków dla specyficznej grupy użytkowników i stworzenie przewagi konkurencyjnej (np. przez preferencyjny system podatkowy).
- Mobilizacja zasobów dla innowacji – podstawowymi zasobami niezbędnymi do funkcjonowania każdego systemu innowacji są zarówno zasoby finansowe, jak i ludzkie. Muszą być one odpowiednio lokowane, aby możliwe było kreowanie nowej wiedzy, niezbędnej dla powstania nowych rozwiązań technologicznych.
- Legitymizacja zmian / przeciwdziałanie oporowi wobec zmian – nowa technologia, aby mogła się rozwijać, musi się stać częścią obowiązującego systemu bądź go obalić. Autor odnosi się tu do pojęcia kreatywnej destrukcji (*creative destruction*) określającego podstawową cechę wielu nowych technologii, które niekiedy zmieniały tory rozwoju całych gałęzi przemysłu. W takim wypadku koalicje na rzecz zmian mogą działać w charakterze ich katalizatorów – zwracają uwagę na nową technologię, lobbują za udostępnieniem zasobów czy preferencyjnymi rozwiązaniami podatkowymi.

Powiat traktowany jako system innowacji powinien tworzyć warunki dla powstawania wiedzy, innowacji, a także rozwoju firm opartych na innowacyjnych rozwiązaniach. Można to osiągnąć, jeśli na terenie powiatu będą istniały:

- bodźce do rozwoju,
- zasoby materialne i niematerialne,
- stabilne ramy funkcjonowania (powiat będzie służył redukowaniu społecznej niepewności),
- efektywne mechanizmy transferu wiedzy, m.in. od administracji samorządowej do mieszkańców i przedsiębiorstw, od uczelni do przedsiębiorstw (np. dzięki spółkom *spin-off* i *spin-out*); pomocnym, aczkolwiek nie niezbędnym warunkiem może być istnienie rynku zbytu, czyli popytu na wiedzę.

Badacze systemów innowacji podkreślają znaczenie trzech aspektów tworzenia innowacji:

- 1) Przedsiębiorstwa działają w formach sieciowych, innowacje nie powstają w izolacji, lecz dzięki współpracy i przepływowi wiedzy w ramach sieci.
- 2) Duże znaczenie dla tempa powstawania innowacji ma jakość instytucji, w tym instytucji sektora publicznego.
- 3) Innowacje powstają w sposób ewolucyjny.

Jak zauważa jeden z głównych propagatorów koncepcji systemów innowacji C. Edquist [1997], ta koncepcja nie powinna być określana jako „teoria innowacji”, lecz raczej jako ramy koncepcyjne (*conceptual framework*). Podobnie „powiatowy system innowacji” należy traktować jako ramy koncepcyjne dla analizy sytuacji powiatu. Trzeba zauważyć, że koncepcja systemu innowacji ma pewne wady, wśród których należy wymienić brak konsensusu między badaczami odnośnie do tego, jakie są determinanty systemu innowacji. System innowacji tworzą organizacje, które działają w obrębie tego systemu. Wśród organizacji tych należy wymienić:

- przedsiębiorstwa (które mogą odgrywać rolę dostawców, klientów albo konkurentów wobec innych przedsiębiorstw),
- szkoły wyższe,
- instytucje finansujące działalność innowacyjną, w tym m.in. kapitał wysokiego ryzyka (*venture capital*),

Na funkcjonowanie organizacji w systemie innowacji wpływa system prawny (np. prawo o ochronie własności intelektualnej).

Wśród ważnych elementów systemu innowacji C. Edquist i B. Johnson [1997] wymieniają także „zbiór wspólnych nawyków, rutynowych działań, powszechnie przyjętych praktyk, zasad, prawa, które określają relacje i interakcje pomiędzy jednostkami, grupami i organizacjami”. Jak zauważają P.A. David i D. Foray [1995], koncepcja systemu innowacji nie jest wyjątkowo oryginalna ani nie wymaga dużego wysiłku intelektualnego, aby ją zrozumieć. Podkreślają oni, że w systemie tym najważniejsze nie są instytucje w ujęciu statycznym, lecz relacje pomiędzy nimi panujące. Tworzenie innowacji odbywa się zarówno w ramach relacji rynkowych, jak i nierynkowych. Współpraca pomiędzy organizacjami często ma charakter działań nierynkowych, tzn. nieopartych na zasadach konkurencji. Efektywny system innowacji charakteryzuje efektywność w dystrybucji oraz w ułatwianiu dostępu do wiedzy. Z. Olesiński [2007] zauważa, że wszelkie bariery utrudniają cyrkulację idei (informacji), niekorzystnie kształtują mentalność mieszkańców, rodzą przejawy ksenofobii i nietolerancji. Polityka otwarcia władz wymaga stabilnych, transparentnych reżimów politycznych, sprzyjających kształtowaniu społeczności obywatelskich. Stabilne władze polityczne z silną legitymacją społeczną, wykorzystujące kontakty z partnerami zagranicznymi, są w stanie negocjować na zasadach partnerskich z inwestorem zagranicznym, są w stanie egzekwować prawa

pracownicze, podatki, ochronę środowiska i zachęcać inwestorów zagranicznych do włączania się w rozwiązywanie problemów wspólnoty lokalnej (promocja powiatu w innych częściach kraju i za granicą, wspieranie działalności kulturalnej i sportowej, edukacji itp.).

A. Johnson wyodrębnił osiem funkcji systemu innowacji [za: Kondratiuk-Nierodzińska 2013]:

- dostarczenie zachęt (*incentives*) do angażowania się w działalność innowacyjną przez przedsiębiorstwa,
- dostarczanie zasobów (m.in. kapitału i kompetencji),
- ukierunkowanie poszukiwań aktorów systemu, tzn. wpływanie na kierunki, w jakich aktorzy systemu wydatkują swoje zasoby,
- rozpoznawanie potencjałów wzrostowych dla innowacji (m.in. identyfikowanie możliwości technologicznych, opłacalności i uzupełniających zasobów),
- umożliwianie wymiany informacji i wiedzy (chodzi m.in. o koordynację różnych działań przedsiębiorstwa, promocję współpracy pomiędzy aktorami systemu oraz podziału prac w obliczu zaistnienia takiej współpracy),
- stymulowanie/kreowanie rynków (rynki zazwyczaj nie tworzą się samoistnie),
- redukcja społecznej niepewności (tzn. niepewności co do tego, jak inni będą się zachowywali i reagowali),
- zapobieganie oporowi wobec zmian (co może oznaczać konieczność legitymizacji danej innowacji w oczach zewnętrznego otoczenia).

Wyżej wymienione funkcje systemu innowacji są uniwersalne i można je traktować także jako postulaty wobec systemu innowacji na obszarze powiatu. Jedyne postulat związany z kreowaniem rynków może być trudny do zrealizowania w małych powiatach. Ponadto prawo o zamówieniach publicznych ogranicza swobodę samorządów w tworzeniu przetargów, w których kryterium innowacyjności jest podstawowym kryterium decydującym o wyborze oferty. Można jednak kreować rynki pośrednio, na przykład ograniczając ruch samochodowy w mieście – tworzy się popyt na rowery (choć nie jest to produkt innowacyjny) lub można pozytywnie dyskryminować samochody elektryczne. Ograniczanie ruchu samochodowego może jednak przyczynić się do powstawania innowacji społecznych, jeśli przestrzeń miasta zostanie przeznaczona na miejsca spotkań mieszkańców.

Bardzo dobrym miernikiem poziomu aktywności społeczno-gospodarczej mieszkańców jest zastosowanie wskaźnika ilorazu przepływów w zakresie dojazdów do pracy. Przepływy w zakresie dojazdów do pracy są czynnikiem kształtującym wiele zjawisk społeczno-gospodarczych. Przyjmuje się, że miasta o silnej funkcji miejsca pracy to ośrodki o dużym potencjale gospodarczym i o znacznym zasięgu oddziaływania, w przeciwieństwie do ośrodków o słabej funkcji miejsca pracy. Wartość wskaźnika ilorazu przepływów określa stosunek liczby przyjeź-

dających do pracy do liczby wyjeżdżających do pracy. Iloraz przepływów przyjmujący wartości powyżej 1,0 wskazuje na nadwyżkę liczby przyjeżdżających do pracy względem liczby wyjeżdżających w danym ośrodku i jednocześnie świadczy o wyższym poziomie aktywności społeczno-gospodarczej miasta. Z kolei wartość ilorazu przepływów na poziomie poniżej 1,0 wskazuje na nadwyżkę wyjeżdżających nad przyjeżdżającymi do pracy do danego ośrodka. Wartość Wip dla zbioru miast Wielkopolski przeciętnie kształtuje się na poziomie 1,75, co świadczy o relatywnie dużej aktywności społecznego-gospodarczej miast regionu [Konecka-Szydłowska 2009]. Warto zauważyć, że rozwinięty sektor usług może jednocześnie być atrybutem silnej gospodarki i zarazem sprawiać, że dany powiat będzie gorzej wypadł w rankingach innowacyjności (ponieważ w statystykach najsilniej eksponowane są innowacje technologiczne związane z przemysłem wytwórczym).

Jedną z cech efektywnych systemów innowacji jest ich „plastyczność”, tzn. budowanie struktur formalnych wokół więzi nieformalnych. Na przykład przedsiębiorcy, tworząc organizacje, często wstępują do różnego rodzaju zrzeszeń lub współtworzą je. Organizacje mogą także w ramach systemu innowacji tworzyć instytucje, np. w przypadku powiatu lokalne zrzeszenia przedsiębiorców wspierane przez władze powiatu.

Szczególną uwagę należy zwrócić na możliwości powstawania i rozwoju innowacyjnych przedsiębiorstw z sektora zaawansowanych technologii. Są one swego rodzaju „ikoną” innowacyjności, choć wiadomo, że wokół nich działa zwykle wiele innych mniej innowacyjnych podmiotów, które w sumie tworzą ekosystem dla innowacji. Jednym z głównych wyznaczników systemów innowacji w ostatnich latach były innowacyjne firmy oparte na nowych technologiach (*new technology based firms* – NTBFs). O skuteczności systemu innowacji decyduje liczba nowo powstających firmy typu NTBF oraz tempo wzrostu już istniejących. C. Edquist [1997] zdefiniował bardzo ogólne kategorie problemów, które utrudniają funkcjonowanie systemu innowacji:

- źle zdefiniowane funkcje systemu innowacji lub ich brak,
- brak organizacji lub nieprawidłowo funkcjonujące organizacje,
- nieefektywna współpraca między organizacjami.

Spoglądając na powiat jako potencjalny, quasi-autonomiczny system innowacji, można by sformułować listę wad takiego ujęcia, wśród których należałoby wymienić:

- niewielki potencjał ekonomiczny większości powiatów (z wyjątkiem pewnej liczby miast na prawach powiatu),
- trudność w zidentyfikowaniu innowacji przynależących do danego powiatu – powiązania sieciowe sprawiają, że przedsiębiorstwa zwykle wykraczają swoją skalą działania poza granice powiatu (przyczyniając się do „eksportu” innowacji poza powiat), ale jednocześnie przyciągają („importują”) innowacje spoza powiatu,

- brak jednolitych struktur w administracji urzędów powiatowych odpowiadających za innowacje – struktura organizacyjna większości powiatów jest zdeterminowana przez funkcje związane z szeroko rozumianą „obsługą mieszkańców”,
- brak specjalistów od zarządzania innowacjami w administracji publicznej na poziomie powiatowym,
- niski priorytet dla wspierania innowacyjności w dyskursie politycznym na poziomie lokalnym,
- w większości powiatów brak „klasycznych” elementów modelowego systemu innowacji, takich jak szkoła wyższa prowadząca badania naukowe.

Wyżej wymienione wady nie dyskwalifikują powiatu jako obszaru, w którym można by wprowadzić zasady zarządzania systemami innowacji znane i sprawdzone na wyższych poziomach (regionalnym, wojewódzkim oraz krajowym). Wręcz przeciwnie, wiele z wyżej wymienionych wad należy potraktować jako wyzwania i potencjalne obszary do usprawnienia funkcjonowania administracji samorządowej w Polsce. Wśród zalet idei tworzenia powiatowych systemów innowacji w Polsce można wymienić:

- relatywnie wysoki (na tle na przykład regionu) poziom kapitału społecznego, który sprzyja powstawaniu więzi nieformalnych pomiędzy przedsiębiorcami i innowatorami – Polska, jak wiadomo, cierpi na niedobory kapitału społecznego, lecz na poziomie powiatu są one mniejsze niż na przykład na poziomie województwa,
- ewidentna synergia, jaka istnieje pomiędzy zdefiniowanymi w polskim prawie funkcjami powiatu a istotą systemu innowacji – chodzi o wspieranie rozwoju społeczności lokalnej (poprzez wspieranie transferu wiedzy w obrębie systemu innowacji),
- niewielką liczbę wypracowanych i upowszechnionych dobrych praktyk w zakresie zarządzania innowacjami na poziomie powiatu – tworzenie powiatowych systemów innowacji mogłoby dać impuls rozwojowy dla tzw. Polski powiatowej w ramach nowej perspektywy wydatkowania środków unijnych; pozwoliłoby to m.in. na dalszą profesjonalizację administracji samorządowej w urzędach powiatowych,
- dbałość o zapewnienie zrównoważonego rozwoju w Polsce – obecnie obszary metropolitalne przyciągają najlepszych absolwentów liceów, przyczyniając się do „drenażu mózgów” i ogólnej depopulacji wielu powiatów; wprowadzenie nowoczesnych systemów zarządzania innowacjami mogłoby się przyczynić do zahamowania tych negatywnych zjawisk; powiaty stałyby się atrakcyjniejszymi miejscami do osiedlania się dla „klasy kreatywnej”.

Jak zauważa Edquist [1997], interwencja publiczna w działalność innowacyjną jest uzasadniona tylko wtedy, gdy działania te są komplementarne wobec działań podmiotów prywatnych, a nie wtedy, gdy je zastępują. Urzędy powiatowe posiada-

ją moc sprawczą do wspierania innowacyjności, lecz nie wykorzystują jej w pełni. W Polsce wiedza na temat wpływu administracji lokalnej na aktywność innowacyjną jest niewielka. Debata publiczna na temat roli administracji publicznej jest skoncentrowana na działaniach rządu i urzędów marszałkowskich. Aktywność gospodarcza w Polsce powinna jednak być wsparta nie tylko rozwiązaniami systemowymi, lecz także kapitałem społecznym. Wpływ kapitału społecznego na działalność innowacyjną ujawnia się w sposób najbardziej widoczny na poziomie powiatu.

Innowacje rzadko występują w izolacji – to wysoce interaktywny proces współpracy w rosnącej i zróżnicowanej sieci interesariuszy. Firmy czerpią wiedzę z wielu źródeł – poprzez partnerstwo, alianse i joint venture z podmiotami zewnętrznymi lub poprzez nabycie wiedzy, jak umowy na prowadzenie prac B+R czy zakup licencji. Współpraca staje się środkiem do rozszerzenia zakresu projektów rozwojowych, sposobem na uzupełnienie kompetencji firmy. Współpracę w ramach działalności innowacyjnej w latach 2010–2012 prowadziło 33,8% aktywnych innowacyjnie przedsiębiorstw przemysłowych (o 1,2 p. p. więcej niż w latach 2009–2011) oraz 27,3% podmiotów z sektora usług (o 0,8 p. p. mniej). Wśród aktywnych innowacyjnie przedsiębiorstw o liczbie pracujących 250 osób i więcej, ponad połowa przedsiębiorstw przemysłowych oraz jednostek z sektora usług współpracowała w ramach działalności innowacyjnej. W Stanach Zjednoczonych zaledwie 7 stanów odpowiada za niemal 50% wydatków na badania i rozwój, a sama Kalifornia odpowiada za 21% amerykańskich wydatków na B+R (tzn. 77 mld dolarów), czyli wydaje więcej niż Niemcy i około dwa razy więcej niż Wielka Brytania. Podobnie z badań OECD wynika, że połowa wydatków na B+R w krajach OECD pochodzi z zaledwie 10% regionów [OECD 2010, s. 9]. Konstatacja ta jest o tyle ważna, że obecnie planuje się inwestowanie dużych kwot w innowacyjność różnych regionów, miast i klastrów w Polsce. Logika jednak dowodzi, że innowacyjność musi być skoncentrowana. Polska jest często w rodzimej prasie przedstawiana jako kraj mało innowacyjny. Z poglądem tym należy się, niestety, zgodzić⁷.

⁷ Według *The Networked Readiness Index 2009–2010* opracowanego przez World Economic Forum zajmujemy 65 pozycję na 133 kraje. Liderami są Szwecja, Singapur i Dania. Awansowaliśmy z pozycji 69. Miernik ten składa się z 9 elementów. Patrząc na wskaźniki *gotowość administracji i wykorzystanie w administracji*, zajmujemy wysokie lokaty, jeżeli chodzi o dostępność i jakość usług (twarde dane), ale odległe lokaty, jeżeli chodzi o odbiór społeczny i promocję (dane miękkie). Podobnie jest z raportem *Doing Business*, gdzie awansowaliśmy w rankingu z 73 na 70 pozycję. Indeks ten ma również kilka składowych (9 o różnej wadze). Jeżeli chodzi o rozpoczynanie biznesu (rejestracja spółek z o.o.) awansowaliśmy ze 117 pozycji na 113. Na odległych pozycjach plasują nas jednak procedury związane z uzyskaniem pozwolenia na budowę czy też płaceniem podatków. Bardzo pozytywnie odebrane zostało udostępnienie ksiąg wieczystych online. Na tej bazie banki przygotowały usługi szybszego dostępu do kredytów, gdyż same mogą sprawdzić niezbędne dokumenty i nie jest potrzebne papierowe zaświadczenie czy wypis.

Powiat stanowi potencjalną przestrzeń do rozwoju innowacji w takim samym sensie jak województwo czy cały kraj. Zasoby, którymi dysponuje powiat, determinują to, w jakim stopniu działające na jego terenie podmioty tworzą innowacje. W wypadku wielu powiatów zasoby te są niewystarczające z powodu braku masy krytycznej potrzebnej do zainicjowania innowacji, szczególnie technologicznych. Z tego względu ośrodkami innowacji są przede wszystkim miasta. Niemniej na mapie Polski można znaleźć powiaty słabo rozwinięte, na których powstały i rozwijają się innowacyjne przedsiębiorstwa, na przykład INGLOT w Przemyślu⁸.

Stopy zwrotu w inwestycje w B+R są szacowane na około 30% (średnio) i 20–25% (mediana). Nie ma dowodów, że stopy te różnią się ze względu na jednostkę analizy (firmę, branżę, gospodarkę narodową). Społeczne stopy zwrotu oparte na zjawisku rozlewania się (*spillover*) produktywności na podmioty powiązane sieciowo są zwykle 2–3 razy wyższe niż stopy prywatne [*Rates of Return...* 2014, s. 5]. Odległość ośrodka badawczego od przedsiębiorstwa ma znaczenie, jeśli chodzi o efektywność jego oddziaływania. L. Anselin i H. Kelejian [1997], analizując dane z 43 stanów amerykańskich, zauważyli, że efekt *spillover* jest zauważalny do odległości 50 mil od ośrodka badawczego. Odległość 50 mil, czyli nieco mniej niż 100 km, to obszar polskiego podregionu (NTS 3). Powiaty są więc obszarami, na których potencjalnie, ze względu na ich powierzchnie, mogą zachodzić zjawiska rozlewania się wiedzy.

Reasumując, możemy stwierdzić, że innowacyjność jest ważnym determinantem gospodarki powiatu. Oczywiście porównania pomiędzy powiatami powinny uwzględniać strukturę gospodarki danego powiatu. Aktywność innowacyjna na terenie danego powiatu jest zależna od instytucji i podmiotów funkcjonujących na jego obszarze, co sprawia, że na mapie każdego kraju, także Polski, zauważyć będzie można zarówno „białe plamy”, jak i wyspy intensywnej aktywności naukowej mierzonej liczbą publikacji i cytowań.

Ważnym elementem systemu innowacji, jak i szerzej – kapitału intelektualnego powiatu, jest szeroko rozumiana infrastruktura informatyczna. Informatyzacja jest obecnie na całym świecie kojarzona z nowoczesnością. Warto jednak wspo-

⁸ INGLOT to polska firma produkująca kosmetyki kolorowe, która pojawia się na wszystkich wydarzeniach branżowych na całym świecie. Aktywnie włącza się w międzynarodowe pokazy makiazu – The Makeup Show, IMATS, produkcje telewizyjne, Fashion Week w światowych stolicach mody. Początkiem międzynarodowej ekspansji był rok 2006 i otwarcie pierwszego franczyzowego salonu w Montrealu w Kanadzie. W ciągu zaledwie kilku lat rozwój marki przybrał charakter lawinowy i dzisiaj dostępna jest ona na sześciu kontynentach. Nowe butikiki pojawiają się przy głównych ulicach miast, w najważniejszych sieciach handlowych, jak Sears (Meksyk), Edgars (Południowa Afryka), Sogo (Malezja), a od września 2011 roku również w amerykańskim Macy's. Obecnie INGLOT to ponad 600 salonów w niemal 80 krajach na sześciu kontynentach, a intensywny plan rozwoju przewiduje otwarcia salonów zarówno na nowych rynkach, jak i w krajach, w których marka jest już obecna. INGLOT Spółka z o.o. ma swoją siedzibę w jednym z najuboższych powiatów w Polsce – w Przemyślu. Funkcjonowanie spółki nie ma znaczącego pozytywnego wpływu na rozwój lokalnej gospodarki w tym mieście [INGLOT, oficjalna strona internetowa 2016].

mniej, że wysoki stopień informatyzacji nie zawsze musi wskazywać na wysoki stopień zaawansowania w rozwoju gospodarczym, np. niektóre niezamożne kraje afrykańskie i azjatyckie mają lepiej rozwiniętą e-bankowość niż bogata Szwajcaria. Czasami rozwój technologii informatycznych jest związany z tzw. rentą marudera. Oznacza to, że kraje i regiony zacofane nie muszą przechodzić przez wszystkie stadia rozwoju, przez jakie przechodziły jednostki bardziej zaawansowane. Maruderowi łatwiej skracać dystans, przeskakując pewne stadia rozwoju.

W wypadku samorządu kapitał intelektualny jest wzmacniany dzięki technologiom informatycznym. Dzięki nim osiąga się m.in. następujące pozytywne efekty:

- 1) Rozwój e-administracji wpływa na podwyższenie jakości życia mieszkańców.
- 2) Rozwinięta e-administracja pozwala na podniesienie jakości i zwiększenie oferty usług publicznych.
- 3) Wykorzystanie telemedycyny może mieć bezpośredni wpływ na kluczowe parametry związane z poziomem zdrowia mieszkańców JST.
- 4) Infrastruktura informatyczna może być wykorzystywana do budowy kapitału społecznego, np. poprzez konsultacje społeczne oraz inne formy crowd-sourcingu.
- 5) Strategiczną formą wykorzystania technologii informatycznej jest tworzenie tzw. e-demokracji, z którą wiąże się m.in. otwarty dostęp do danych statystycznych.

W wypadku miast osobną uwagę należy poświęcić koncepcji *smart city*, czyli inteligentnego miasta. W ramach tej koncepcji kluczową rolę odgrywa infrastruktura informatyczna, która jest krwioobiegiem dla wszystkich rozwiązań *smart city*. Wśród rozwiązań, które składają się na kapitał intelektualny powiatu (związany z technologiami informatycznymi), warto wymienić [McMillan, Grieve i Dowie 2013]:

- szerokopasmowe sieci dostępu,
- wykorzystanie smartfonów,
- wykorzystanie internetu rzeczy (*Internet of Things*), tzn. tworzenie rozwiązań, w ramach których komunikują się ze sobą maszyny bez interwencji człowieka,
- „sklepy internetowe” z aplikacjami oferowanymi bezpłatnie przez lokalne władze mieszkańcom,
- umożliwianie mieszkańcom i pracownikom wykorzystywania własnych urządzeń (*bring your own device*),
- wykorzystanie „chmury”,
- wykorzystanie big data.

Infrastruktura informatyczna sama w sobie nie zapewni korzyści powiatowi, jeśli w powiecie nie będzie wystarczającej liczby osób umiejących z niej korzystać. Wśród kluczowych osób z punktu widzenia tworzenia kapitału intelektualnego poprzez infrastrukturę informatyczną warto wymienić:

- urzędników powiatu i innych jednostek administracji działających na jego terenie,
- nauczycieli zatrudnionych w szkołach na terenie powiatu i ich kompetencje w zakresie wykorzystania ICT w edukacji,
- mieszkańców powiatu, którzy potrafią korzystać z usług e-administracji,
- przedsiębiorców i ich pracowników – nowoczesny biznes w zdecydowanej większości branż opiera się na wykorzystaniu technologii informatycznych, które zwiększają konkurencyjność przedsiębiorstw.

W obszarze infrastruktury informatycznej i jej wykorzystania dla rozwoju kapitału intelektualnego powiatu warto wymienić następujące wskaźniki, które odzwierciedlają kapitał intelektualny w odniesieniu do infrastruktury informatycznej:

- w edukacji:
 - wykorzystanie zasobów cyfrowych przez nauczycieli w szkołach,
 - kompetencje informatyczne nauczycieli,
 - jakość infrastruktury informatycznej w szkołach,
 - jakość infrastruktury informatycznej będącej w dyspozycji uczniów;
- w e-administracji:
 - kompetencje urzędników w zakresie wykorzystania ICT w zarządzaniu urzędem,
 - wyposażenie urzędu w technologie informatyczne,
 - zasoby informacyjne i sposób ich organizacji,
 - rozproszoną na terenie powiatu infrastrukturę informatyczną (np. monitoring, czujniki ruchu itp.),
 - infrastrukturę informatyczną będącą w dyspozycji samodzielnych jednostek publicznych, np. Straży Pożarnej;
- wśród mieszkańców:
 - alfabetyzm komputerowy mieszkańców,
 - jakość i nasycenie ICT w gospodarstwach domowych,
 - aktywność mieszkańców w sieci (partycypacja w e-usługach, e-handel, mikroproduktywność),
 - wykorzystanie ICT na potrzeby budowy kapitału społecznego,
 - wykorzystanie ICT w celu partycypacji w sporcie i kulturze;
- w przedsiębiorstwach:
 - wykorzystanie rozwiązań informatycznych w biznesie,
 - kompetencje informatyczne pracowników,
 - innowacje i tempo adaptacji innowacji w zakresie ICT,
 - uczenie się przez całe życie (*lifelong learning* – LLL) – rozwój kompetencji informatycznych pracowników,
 - wykorzystanie ICT na potrzeby internacjonalizacji przedsiębiorstw.

J. Kisielnicki [2014] posługuje się pojęciem informatycznej infrastruktury zarządzania (IIZ). Ma ona dwa aspekty: obiektowy oraz procesowy [Kisielnicki 2014].

W wypadku powiatu obiektami infrastruktury mogłyby być m.in.: system informatyczny urzędu powiatowego oraz urzędów gmin tworzących powiat, infrastruktura przedsiębiorstw i innych organizacji działających na terenie powiatu oraz infrastruktura rozproszona na terenie powiatu, np. systemy kontroli ruchu na drogach, monitoring. Nie można pomijać zasobów informatycznych będących w posiadaniu poszczególnych mieszkańców, które także mogą być wykorzystywane na wiele sposobów, m.in. do udziału w konsultacjach społecznych, rejestracji przestępstw i niebezpiecznych zdarzeń itp. W wypadku aspektu procesowego infrastruktura informatyczna powiatu przejawiałaby się w postaci aktywności jednostek publicznych, przedsiębiorstw, obywateli itp.

Specyficznym elementem infrastruktury informatycznej są zasoby informacyjne [Kisielnicki 2014]. W wypadku powiatu wiele z zasobów informacyjnych, którymi mogą dysponować mieszkańcy powiatu, nie jest ich wyłączną własnością. Na przykład zasoby cyfrowe, które mogą być wykorzystywane przez nauczycieli w szkołach, są dostępne na poziomie ogólnokrajowym. Natomiast sposób i intensywność ich wykorzystywania przez nauczycieli na terenie powiatu mogą się różnić. Stąd tak ważne jest rozgraniczenie pomiędzy potencjalnymi możliwościami wykorzystania (dostęp do zasobów informatycznych) a rzeczywistym stopniem ich wykorzystania (alfabetyzm komputerowy, posiadane urządzenia i technologie pozwalające na dostęp).

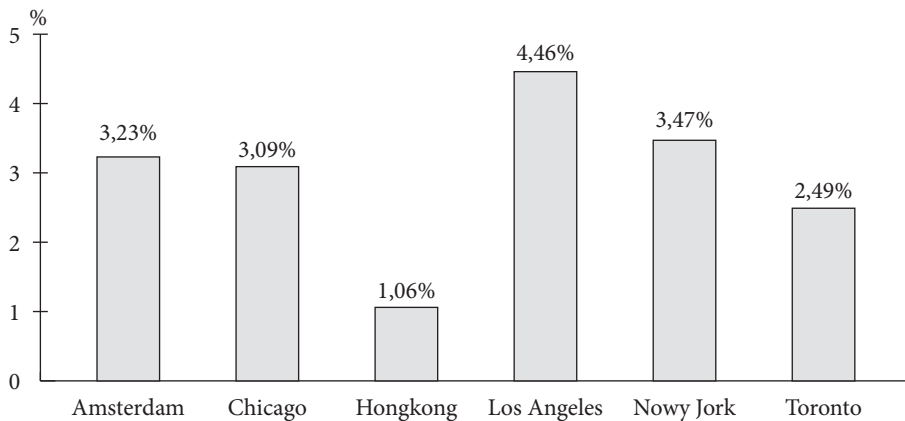
2.2. Aktywność naukowa na terenie powiatu

Ważną rolę w opisanych wyżej systemach innowacji odgrywają uczelnie. Współtworzą one zarówno stronę „podażową”, jak i „popytową” na rynku „produkcji wiedzy”. Jeśli chodzi o stronę podażową, to za jeden z mierników efektywności (w polskich realiach systemu szkolnictwa wyższego) może być uznana liczba osób uzyskujących awanse naukowe (patrz Załącznik 3).

W Polsce prawie wszystkie uczelnie są zlokalizowane w obszarach metropolitalnych. Na Zachodzie zdarza się, że znane uczelnie, zwykle o wielowiekowej tradycji, znajdują się w pewnym oddaleniu od metropolii. Ale na przykład Oxford i Cambridge – miasta mniejsze od Kalisza czy Bydgoszczy, są uznawane za element obszaru metropolitalnego Londynu.

Działające na terenie powiatu uczelnie mogą mieć pozytywny wpływ na jego rozwój. Działalność uczelni ma wpływ na rozwój regionalny: na przykład absolwenci MIT założyli ponad 25,8 tys. firm, które nadal są aktywne. Ich łączne obroty stawiają je na 17. miejscu, jeśli chodzi o PKB w porównaniu z krajami świata.

Na rysunku 7 przedstawiono odsetek partnerstw pomiędzy uczelniami a biznesem na tle wszystkich badań w 2012 roku. Największy udział ma Los Angeles (4,46%). Brak jest analogicznych danych dla polskich miast, aczkolwiek pozyska-

Rysunek 7. Odsetek projektów badawczych realizowanych wspólnie przez biznes i uczelnie w wybranych miesiącach w 2012 roku

Źródło: Green 2014, s. 54.

nie ich nie byłyoby zbyt skomplikowane w wypadku chęci współpracy ze strony władz uczelni.

Gwałtowny rozwój szkolnictwa wyższego w postaci rozwoju uczelni niepublicznych w Polsce nie przyniósł zauważalnych efektów, jeśli chodzi o rozwój innowacyjności w „Polsce powiatowej”. Oddziały zamiejscowe renomowanych uczelni państwowych oraz nowo powstałe uczelnie niepubliczne przyczyniły się do wzrostu odsetka osób z wyższym wykształceniem, a więc wskaźnika branego pod uwagę w międzynarodowych rankingach innowacyjności. Wraz z rozwojem aktywności edukacyjnej nie powstawały lokalne centra badawcze – obciążenie dydaktyczne nauczycieli akademickich w czasach „boomu edukacyjnego” raczej hamowało rozwój badań naukowych, niż im sprzyjało – szczególnie że polskie uczelnie nie stworzyły w minionym dziesięcioleciu czegoś na kształt funduszu demograficznego. Przychody z czesnego były przeznaczane na bieżące potrzeby i przede wszystkim na płace dla kadry dydaktycznej.

Pomimo wielu negatywnych skutków nadmiernego rozrostu sieci uczelni w Polsce, a także rozproszenia zasobów, warto przyjrzeć się aktywności badawczej, posługując się relatywnie najbardziej dostępnym miernikiem, tj. liczbą publikacji.

Wobec istnienia wielu opracowań dotyczących struktury szkolnictwa wyższego w Polsce, w których podawane są dane o liczbie szkół wyższych, liczbie studentów itp., wydaje się zasadne poszukiwanie nowych, nieeksploatowanych dotychczas źródeł danych o kreatywności polskich uczelni. Na potrzeby niniejszego opracowania wybrano obszar związany z cytawalnością w rozbiciu na powiaty. Celem tego badania było przetestowanie pewnego podejścia badawczego, a także pozyskanie danych empirycznych ukazujących różnicowanie tego zjawiska na powiatowej mapie Polski. Zaprezentowane w niniejszym podrozdziale dane statystyczne

wraz z komentarzem dotyczą analizy stanu indeksowanych publikacji naukowych (*citation index*) w polskich uczelniach wg stanu na dzień 25 lipca 2015 roku.

Przeprowadzając niniejsze badanie, przyjęto następujące **założenia ogólne**:

1. Analizie poddano uczelnie publiczne i niepubliczne działające na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i znajdujące się w aktualnych rejestrach Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego – *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego* [Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015a] oraz *Wykaz uczelni niepublicznych* [Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015b]. Zgodnie z rejestrami Ministerstwa, liczba uczelni publicznych wynosi 59, a aktywnych uczelni niepublicznych 290. W analizie nie uwzględniono uczelni wykreślonych z rejestru bądź znajdujących się w stanie likwidacji. Dało to w sumie liczbę **349** analizowanych uczelni wyższych.
2. W analizie nie uwzględniono również oddziałów zamiejscowych uczelni wyższych, traktując je jako część uczelni macierzystych. Parametry naukometryczne przyporządkowano w miejscu siedziby uczelni macierzystej (np. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu – Zamiejscowy Ośrodek Dydaktyczny w Zielonej Górze – wartości indeksu cytowań zostały przyporządkowane siedzibie głównej uczelni macierzystej, czyli – UE w Poznaniu).
3. Parametry bibliograficzne – *citation index* dla każdej uczelni określono na podstawie informacji zawartych w profesjonalnym serwisie naukowym ResearchGate (RG), analizując za jego pomocą powiązania publikowanych artykułów z najbardziej znanymi i popularnymi bazami danych: ISI Institute for Scientific Information, Science Citation Index, Social Sciences Citation Index, Humanities Citation Index, Scopus i Google Scholar. Dzięki algorytmom oferowanym użytkownikom portalu ResearchGate na podstawie zebranych w indeksach cytowań danych określono wartość sumarycznego czynnika *impact factor* (IF) w postaci parametru *impact points* (IP) dla każdej uczelni.
4. Podczas analizy danych zauważono, że niektóre polskie uczelnie występują w bazie pod nazwą w języku angielskim, inne zaś korzystają z oryginalnych nazw w języku polskim. W analizie zastosowano nazwy uczelni występujące w bazach systemu ResearchGate. Efektem tego wyboru jest występowanie w zestawieniach danych swoistej mieszaniny nazewnictwa uczelni, niemającej jednak wpływu na prawidłową ich identyfikację.

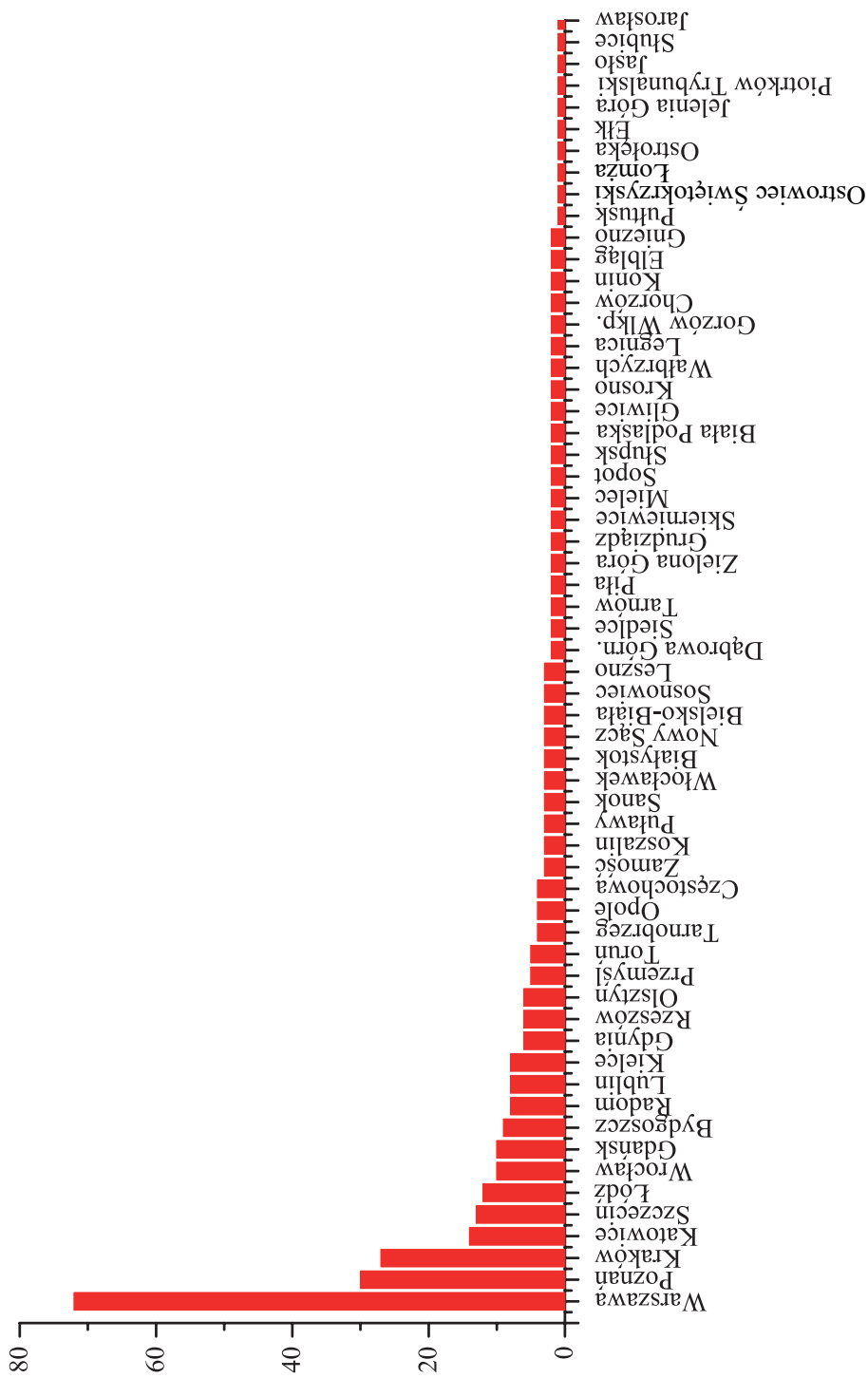
Jeśli chodzi o wielkość próby badawczej, to analizie poddane zostały wszystkie legalnie działające uczelnie widniejące w rejestrze MNiSW. Rejestr ten był podstawą do analizy. Kilka uczelni, o których wiadomo, że istnieją, nie znajduje się w tym rejestrze, statystycznie jest to liczba 0,8%. Ponadto można zakładać, że uczelnie te nie należą do tych o największym potencjalnie badawczym. Rejestr Ministerstwa powinien być jedynym miarodajnym dokumentem. Bezpłatny dostęp do baz

ResearchGate ogranicza się do stanu aktualnego – na dany dzień. Bazy Web of Science udostępniają pełne zbiory indeksowane z poziomu wydawnictwa, lecz są one płatne.

Szczegółowa analiza danych zawartych w zasobach ResearchGate ujawniła większą liczbę instytucji edukacyjnych indeksowanych w bazie, niż występuje w rejestrach Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Zanalizowano łącznie 361 instytucji szkolnictwa wyższego (rejestr ministerstwa zawiera 349 pozycji). Przyczyna różnicy wynika z indeksowania w bazie Instytutów Naukowych PAN niewystępujących w rejestrach MNSiW. Ponieważ wkład tych instytucji w rozwój nauki jest znaczący, autor postanowił uwzględnić w analizie dorobek naukowy tych instytucji. W analizie uwzględniono 162 634 prace naukowe zaindeksowane w bazach *citation index* i udostępnione w systemie ResearchGate. Ponieważ system uwzględnia personalizację profili autorów publikacji, w obliczaniu statystyki globalnej możemy mieć do czynienia ze zjawiskiem *crossing points* w wypadku prac naukowych zrealizowanych przez zespół kilku autorów. Jeśli autorzy afiliują się na tej samej uczelni, nie ma konfliktu, jednak jeśli afiliacje pochodzą z różnych uczelni, punkty zostają rozdzielone pomiędzy wszystkie uczelnie, zgodnie z obowiązującym światowym standardem *double-counting*.

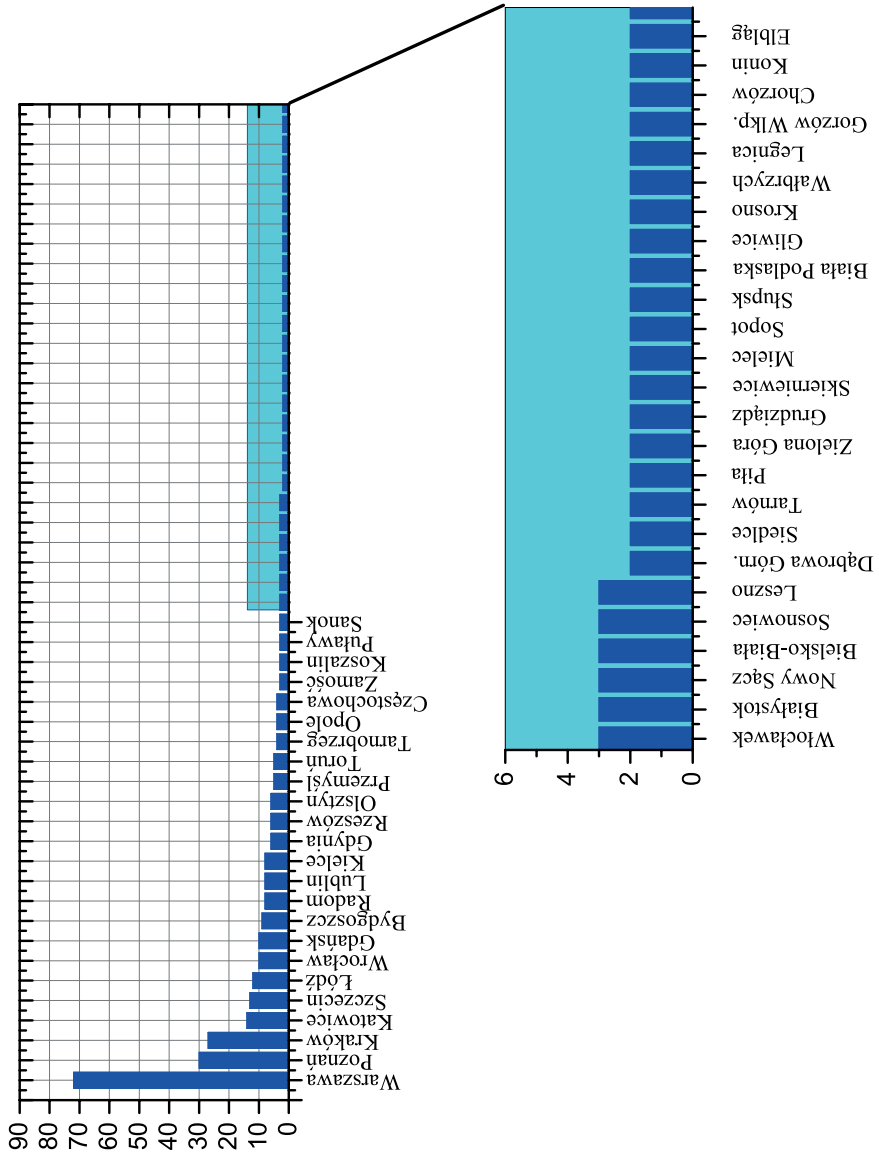
W analizie zastosowano oryginalny algorytm obliczeniowy zgodny ze standardem Web of Science. Analiza wartości *impact factor* została przeprowadzona zbiorczo dla wszystkich prac indeksowanych w bazie dla danej jednostki naukowej. Zgodnie z zaleceniami Journal Citation Reports, określono również te indeksy dla wszystkich rekordów zawierających informacje o publikowanych pracach. Należy zwrócić uwagę, że sumarycznie tylko 56% wszystkich prac indeksowanych w bazach ResearchGate posiada przyporządkowane wartości *impact factor*. Jest to od dawna znany problem, z jakim borykają się naukowcy w Polsce, i autor nie podaje go ocenie ani dyskusji w tym opracowaniu. Szkoły wyższe, które występują w spisie MNiSW, a nie zostały zaindeksowane w bazach ResearchGate, również zostały uwzględnione w analizie, a informacje o ich dorobku naukowym uzupełniono z innych baz bibliograficznych. Rozpoznano 19 takich uczelni.

Wszystkie dane dotyczące: liczby szkół wyższych, liczby publikacji oraz wartości współczynnika *impact factor* zostały przyporządkowane do bazy danych jednostek administracyjnych w Polsce na poziomie powiatów, zgodnie z parametrem siedziby głównej szkoły wyższej. Dane dotyczące powiatów, ich granic oraz parametrów administracyjnych zostały uzyskane z Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Warszawie na zasadzie powszechnego dostępu informacji publicznej [CODGiK 2015]. Zgodnie z oficjalnymi danymi, w Polsce mamy 314 powiatów oraz 66 miast na prawach powiatu. Szkoły wyższe znajdują się w 82 powiatach, a zdecydowana większość – 87% – znajduje się w powiatach miejskich. Wykres ilościowy szkół wyższych w poszczególnych powiatach znajduje się na rysunku 8.

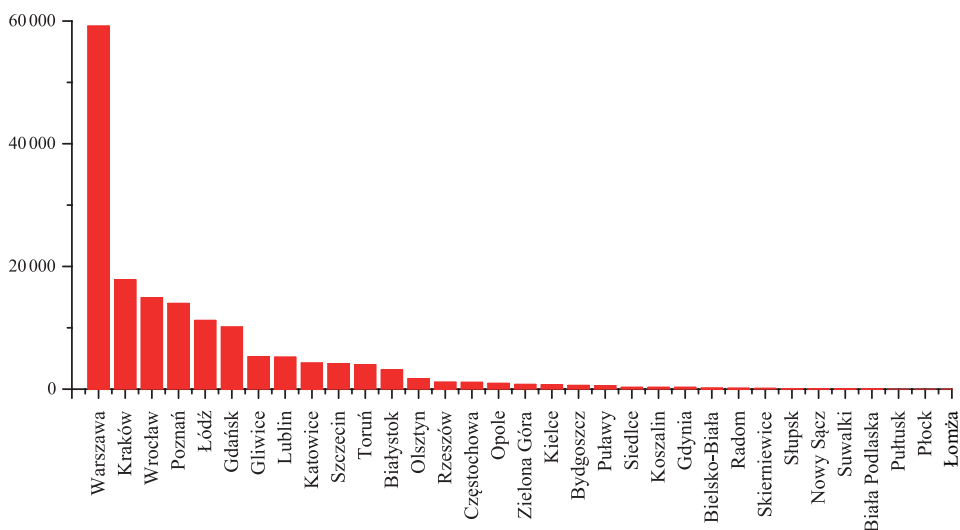
Rysunek 8. Liczba szkół wyższych w wybranych powiatach w Polsce

Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych w projekcie NCN „Kapitał intelektualny powiatów polskich”.

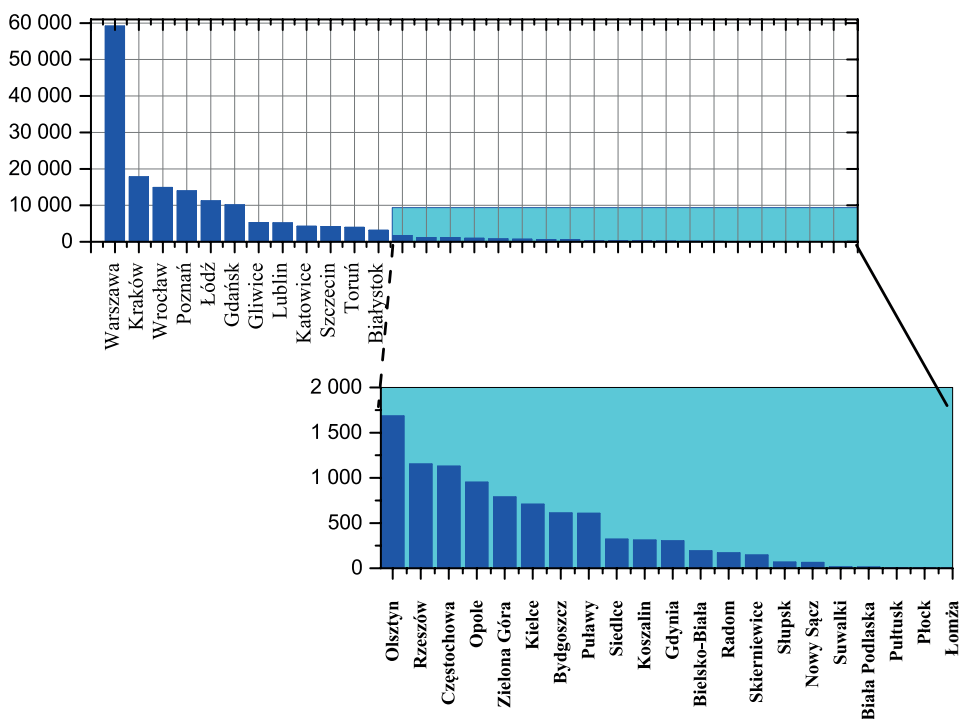
Rysunek 9. Skalowalny wykres liczby szkół wyższych w poszczególnych powiatach w Polsce

Źródło: jak do rysunku 8.

Rysunek 10. Sumaryczna liczba indeksowanych publikacji w poszczególnych powiatach

Źródło: jak do rysunku 8.

Rysunek 11. Sumaryczna liczba indeksowanych publikacji w poszczególnych powiatach w Polsce w postaci skalowalnej

Źródło: jak do rysunku 8.

Możemy zauważyć, że wykres słupkowy nie jest dobrym sposobem prezentacji wyników. Odzworowanie wszystkich 82 powiatów na osi poziomej jest właściwie niemożliwe i powoduje nieczytelność wykresów. Wyjściem z sytuacji jest wykorzystanie metody skalowania wykresów, która pozwala zaprezentować większą ilość danych. Na rysunku 9 przedstawiono liczbę szkół wyższych w poszczególnych powiatach.

Rysunek 10 prezentuje sumaryczną liczbę publikacji wytworzonych w poszczególnych powiatach, a rysunek 11 ich skalowalną wizualizację.

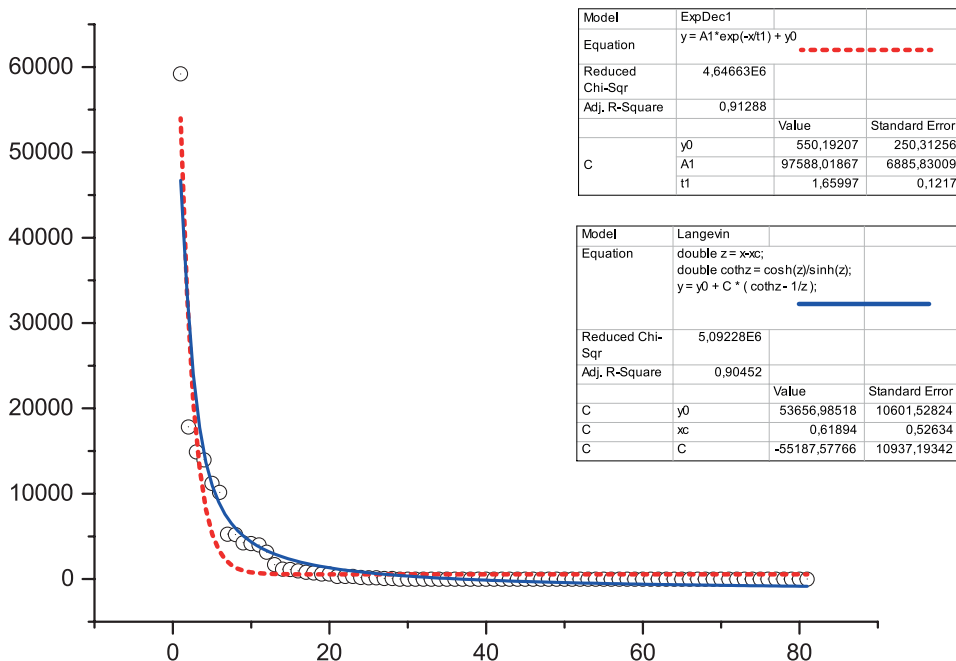
Ponieważ proces tworzenia publikacji możemy uznać za proces pseudolosowy, sensowne wydaje się zastosowanie w analizie produkcji publikacji w poszczególnych powiatach zaawansowanych metod statystycznych. Możemy wtedy zastosować metody wykorzystujące wariacyjne modele rozkładu normalnego. Rozkład liczby publikacji przypomina funkcję eksponentialną, więc w pierwszym przybliżeniu zastosowano model klasyczny – linia przerywana (rysunek 12). Wyraźnie widać odstępstwa od modelu w zakresie średnim 6–12 (siedziby uczelni zostały na wykresie sparametryzowane matematycznie dla większej czytelności wykresu). Jest to charakterystyczne zachowanie dla nieliniowych układów dynamicznych [Osinska, Osinski i Tomaszewski 2015], dlatego należy zastosować model dynamiczny.

Zastosowano matematyczny model Langevina, który pierwotnie był używany w fizyce molekularnej dla opisu ruchów Browna w cząsteczkach zawieszonych w wodnej zawieszynie. Już pierwsza próba pokazuje, że takie dopasowanie teoretycznego modelu jest dużo lepsze (linia ciągła). Czy można na tej podstawie wysnuć wniosek, że „średnie” uczelnie wyższe w procesie tworzenia publikacji wykazują dużo lepszą dynamikę i są lepiej dostosowane do modelu dynamicznego? Powinno to być tematem osobnych badań i analiz.

Analogicznie do poprzednich analiz (liczby szkół w powiatach i liczby indeksowanych publikacji) przedstawiono wartość współczynników cytowalności IF (*impact factor*) – rysunki 13 i 14.

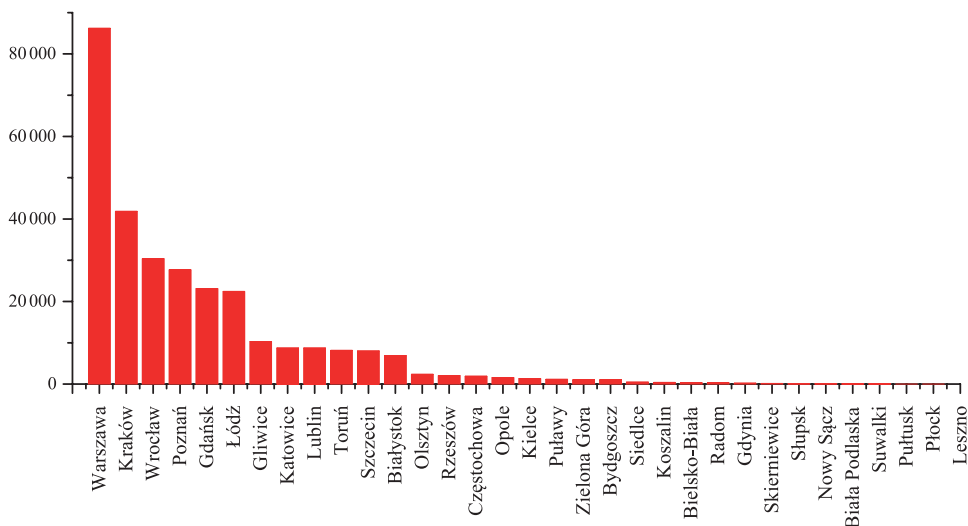
Ponieważ wizualizacja w postaci wykresów słupkowych nie jest w stanie pokazać wszystkich powiatów, zastosowano wizualizację geograficzną w postaci *mapy gęstości*. W tym celu wykorzystano otwarte środowisko programistyczne Quantum GIS [Osińska 2016] – por. rysunki 15–17.

Podstawowym problemem na tym typie wizualizacji jest właściwy dobór poziomów gęstości, którym przyporządkowuje się określone wartości liczbowe. Duża rozpiętość ilościowa parametrów wymaga z jednej strony zastosowania odpowiednio dobranych przedziałów i kolorystyki, z drugiej zaś jest ograniczona przez zdolności percepcyjne odbiorcy, który nie powinien być zmuszany do odróżniania zbyt dużej liczby barw.

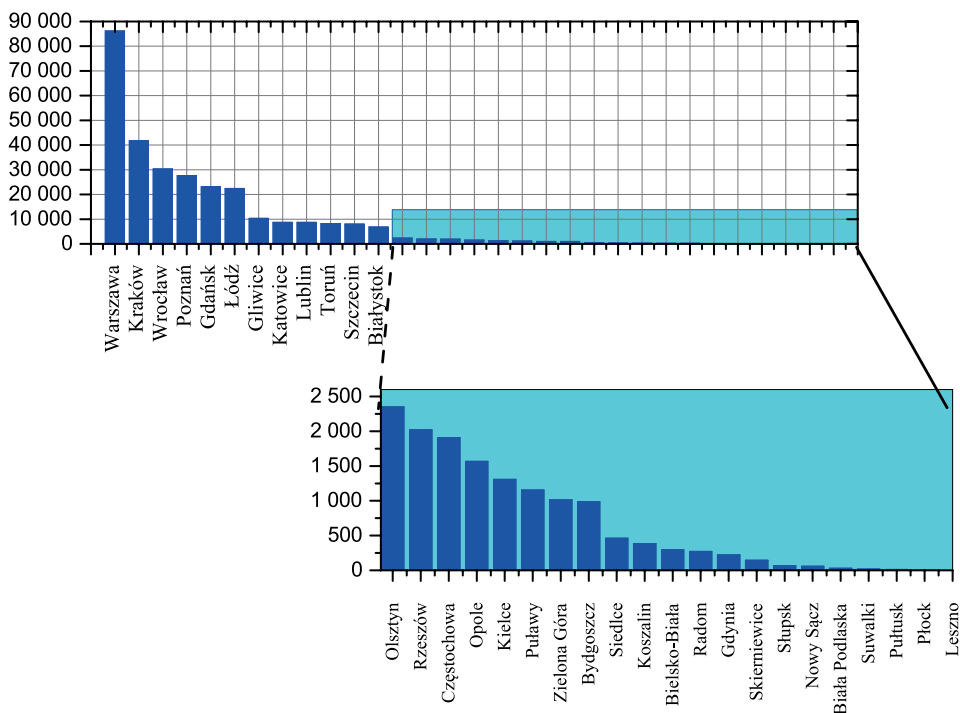
Rysunek 12. Model statystyczny zastosowany dla rozkładu liczby publikacji wydawanych w poszczególnych powiatach

Źródło: jak do rysunku 8.

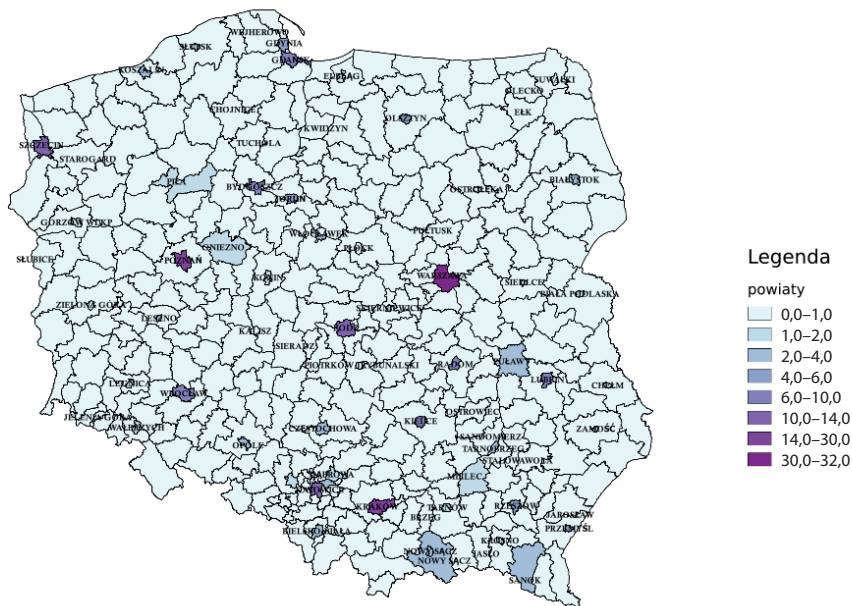
Rysunek 13. Sumaryczny IF publikacji wydawanych w poszczególnych powiatach

Źródło: jak do rysunku 8.

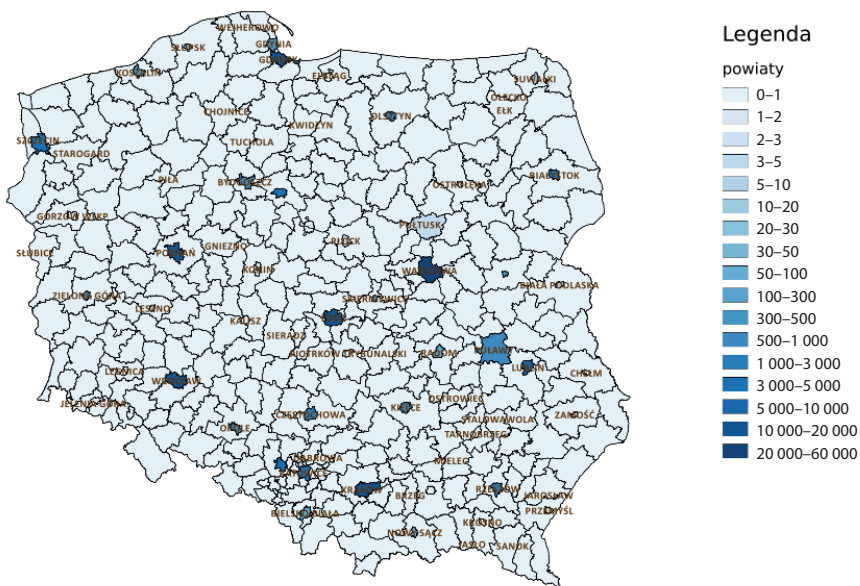
Rysunek 14. Sumaryczny IF w postaci skalowalnej

Źródło: jak do rysunku 8.

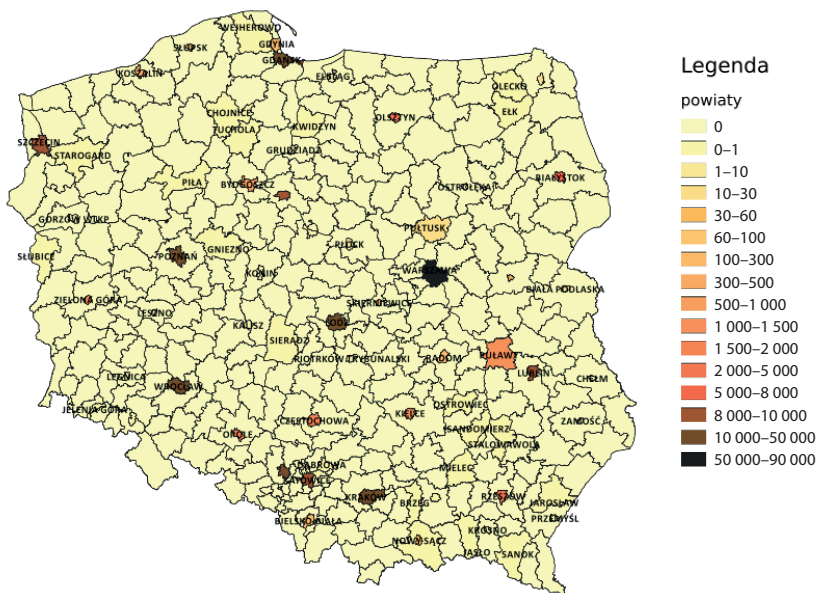
Rysunek 15. Mapa gęstości szkół wyższych na poziomie powiatu

Źródło: jak do rysunku 8.

Rysunek 16. Mapa gęstości indeksowanych publikacji na poziomie powiatu

Źródło: jak do rysunku 8.

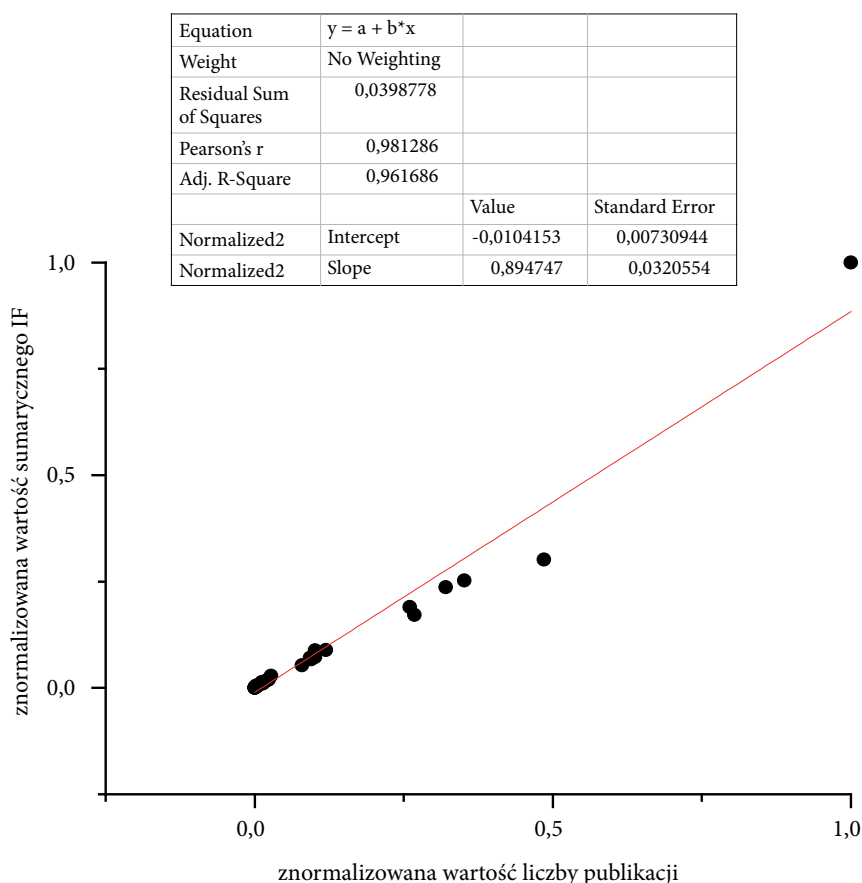
Rysunek 17. Mapa gęstości sumarycznego IF na poziomie powiatu

Źródło: jak do rysunku 8.

Analiza korelacji statystycznej wykazała prawidłowości omówione poniżej:

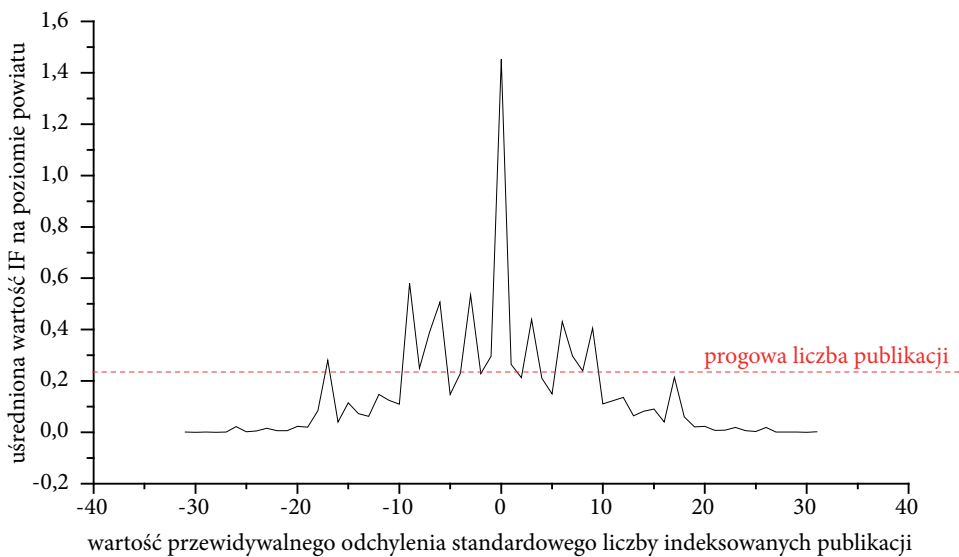
1) Wartość IF a liczba publikacji

Współczynnik korelacji r Pearsona wynosi 0,98 (współczynnik determinacji 0,96), co oznacza **bardzo silną korelację statystyczną**. Można więc wysunąć pragmatyczny wniosek, że należy publikować jak najwięcej, nawet w czasopismach bez IF. Im więcej publikacji, tym większe prawdopodobieństwo przejścia progu recenzentów w czasopismach o wysokim IF. Możemy się nawet pokusić o oszacowanie progowej liczby publikacji, powyżej której ma szansę pojawić się praca z IF – dla naszych danych wynosi ona 12,34 publikacji. Estymacja pozwala więc stwierdzić, że jeśli naukowcom w szkole wyższej uda się opublikować 12 publikacji indeksowanych w RG, to 13. będzie już posiadała IF.

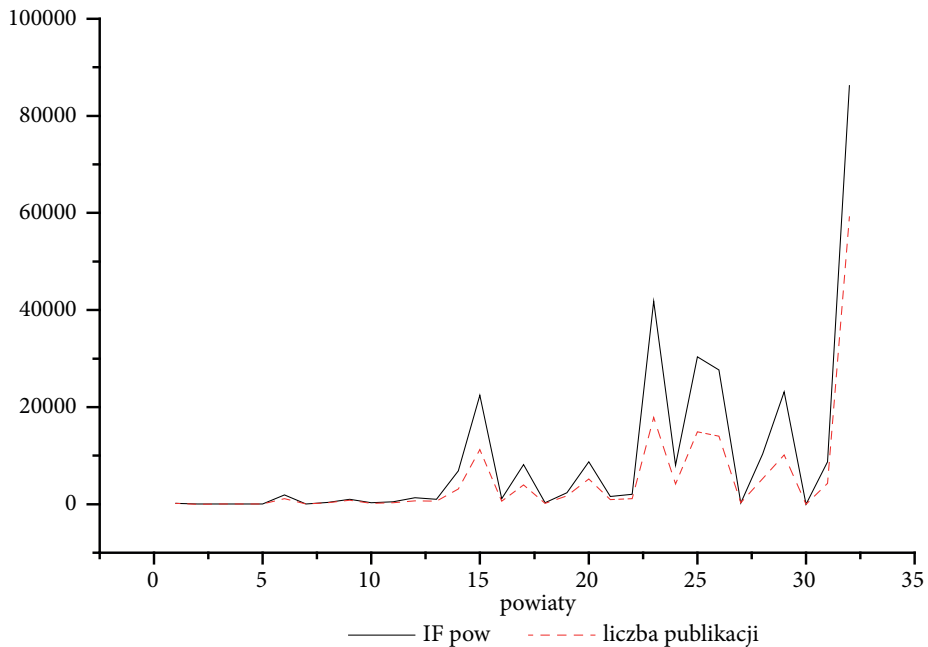
Rysunek 18. Korelacja między znormalizowanymi wartościami liczby publikacji a wartością IF

Źródło: jak do rysunku 8.

Rysunek 19. Analiza korelacji statystycznej z progową liczbą publikacji

Źródło: jak do rysunku 8.

Rysunek 20. Korelacja między wartością IF a sumaryczną liczbą publikacji w poszczególnych powiatach

Źródło: jak do rysunku 8.

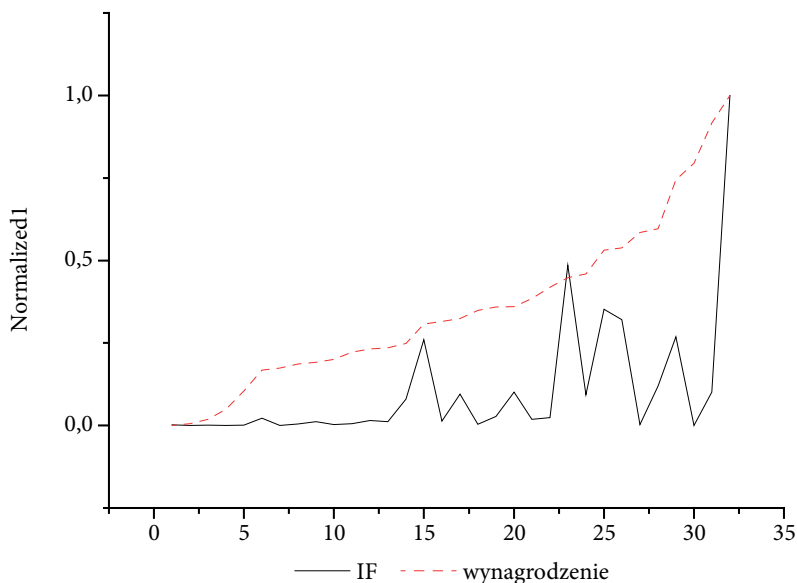
2) Wartość IF a średnie wynagrodzenia

Jeśli chodzi o zależność między wartością IF a średnim wynagrodzeniem, stwierdzono słabą dodatnią korelację (wartość współczynnika korelacji r Pearsona 0,60 przy niskiej wartości współczynnika determinacji 0,33). W związku z tym można wysunąć następujące wnioski.

Nie można odnosić wartości średniego wynagrodzenia w gminie bezpośrednio do wartości wynagrodzenia naukowców w szkołach wyższych, choć niewątpliwie pewien wpływ istnieje, wynikający chociażby ze średniego poziomu życia. Ciekawa jest analiza współczynnika korelacji, który wykazuje dużą asymetrię (stromy spadek po stronie wartości dodatnich). Wynika stąd, że istnieje pewna wartość graniczna „średniego wynagrodzenia”, powyżej której dalsze podwyższanie pensji pracownika naukowego nie powoduje już znacznego wzrostu wydajności „w produkcji” prac z wysokim IF:

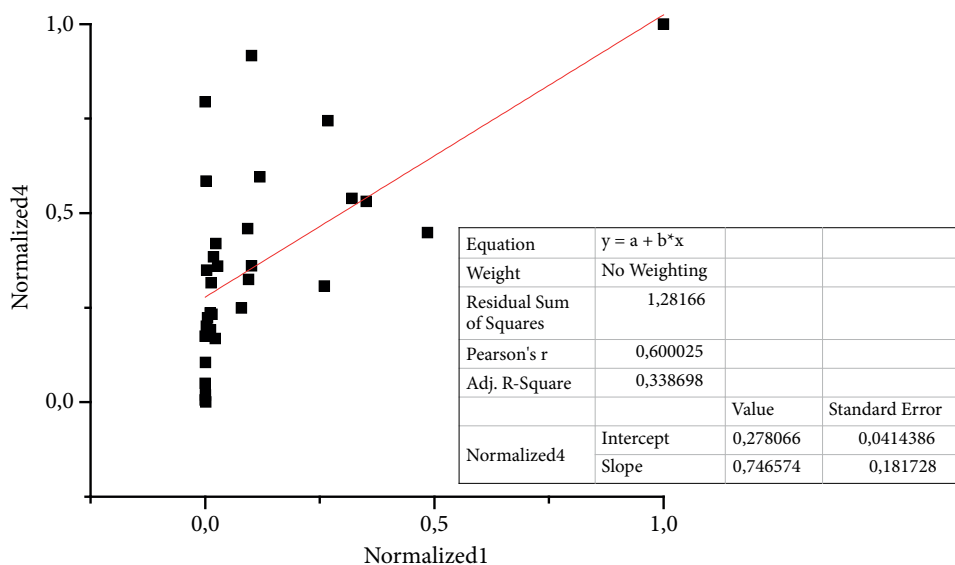
<i>N</i>	Średnia	Odchylenie standardowe	Suma	Minimum	Mediana	Maksimum
78	3650,83	508,504	284764	2952,79	3535,34	5385,8

Szacunkowa wartość „nasyconego wynagrodzenia” to $1,45 * \text{Minimum} = 4280$. Istniejący „punkt przegięcia” wyznaczony globalnie należy oczywiście skorelować z konkretnym poziomem płac w szkole wyższej.

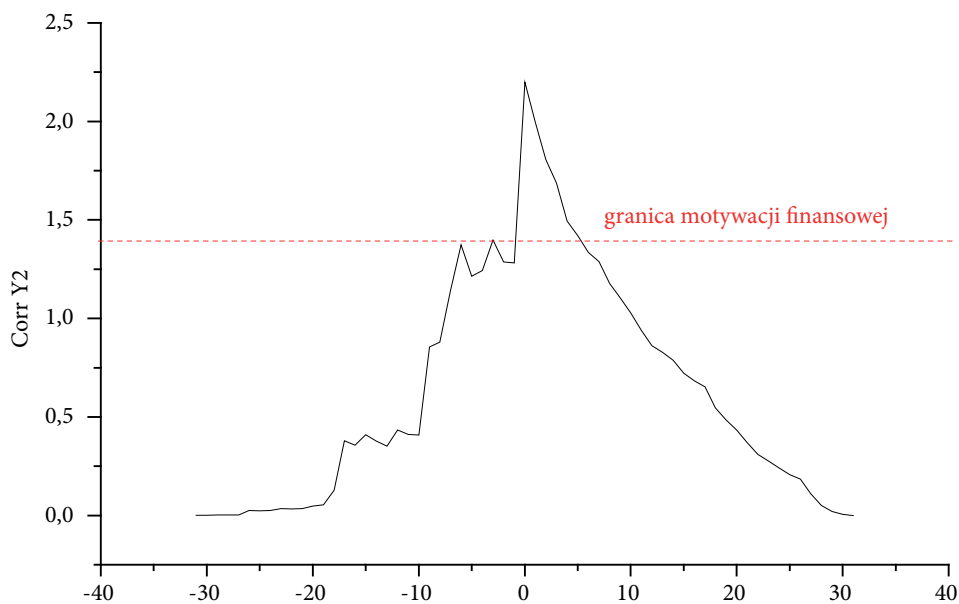
Rysunek 21. Wartość IF i średnie wynagrodzenie

Źródło: jak do rysunku 8.

Rysunek 22. Wykres rozrzutu obrazujący położenie wartości obserwacji względem linii regresji

Źródło: jak do rysunku 8.

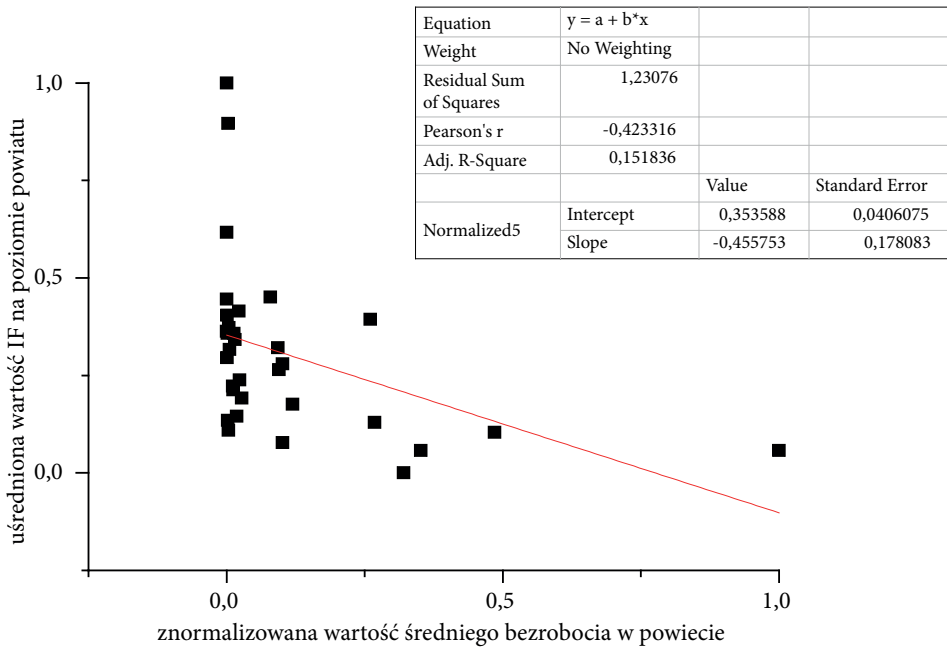

Rysunek 23. Uśredniona wartość IF na poziomie powiatu

Źródło: jak do rysunku 8.

3) Wartość IF a poziom bezrobocia

Można zauważyć słabą ujemną korelację pomiędzy poziomem bezrobocia w gminie a wielkością sumaryczną IF na jej terenie. Wartość współczynnika korelacji r Pearsona wynosi $-0,42$ przy niskiej wartości współczynnika determinacji $0,15$. Związek ten wydaje się sensowny jedynie w podejściu psycho-socjologicznym. Wysoki poziom bezrobocia świadczy o niższym poziomie zarobków i obniżonych standardach edukacji. Zapewne naukowcy koncentrują się więc na pracy dydaktycznej, która przynosi wymierne i pewne korzyści, a nie inwestują czasu i pracy w projekty naukowe (ocena subiektywna). Współczynnik korelacji ma większą dynamikę spadku dla obszarów o wyższym bezrobociu (rysunek 24).

Rysunek 24. IF a poziom bezrobocia w powiecie

Źródło: jak do rysunku 8.

Największym wyzwaniem związanym z analizą aktywności naukowej na terenie Polski, która jest związana z polskimi uczelniami i ośrodkami badawczymi, było sprowadzenie stanu całej nauki do poziomu powiatu. Dotychczas nie dokonano podobnego typu analiz: zazwyczaj podobne analizy koncentrowały się na poziomie województw. Prezentowane wyniki nie są doskonałe, ale stanowią istotne novum w prezentacji kapitału intelektualnego Polski, pokazując go z perspektywy „nauki powiatowej”.

Celem opracowania dotyczącego aktywności publikacyjnej jest umożliwienie wglądu w stan tego niezbadanego dotychczas zjawiska. Analizie poddano 116 instytucji naukowych, co jest liczbą znaczącą, ponieważ w bazie danych Web of Science w maju 2015 roku znajdowało się zaledwie 89 rekordów (co nie jest jednoznaczne ze zidentyfikowanymi jednostkami).

Wszystkie siedziby polskich szkół wyższych i uniwersytetów znajdują się w powiatach grodzkich, nie ma żadnej instytucji w klasycznych powiatach. Uzyskane dane dopasowano więc do struktury powiatów grodzkich i umieszczono w arkuszu Excel. W tabeli znalazły się dwie wartości: pierwsza to sumaryczny *impact factor*, druga to całkowita liczba publikacji w bazie. Przy założeniu, że baza RG jest czymś więcej niż sumą WoS+Elsevier+TRID, może ona posłużyć do wartościowej analizy globalnej na poziomie powiatów. Uwagę zwraca czołówka rankingu liczby publikacji: Warszawa – 58 621, Kraków – 17 628, Wrocław – 15 075, Łódź – 11 033.

Prezentowane dane zostały zebrane w okresie czerwiec–lipiec 2015 roku. Analizowany obszar charakteryzuje duża dynamika zmian. W ciągu trzech letnich tygodni 2015 roku liczba publikacji niektórych ośrodków zauważalnie wzrosła. Po części wynika to z efektów skali: indeks sumaryczny IF dla Uniwersytetu Jagiellońskiego wzrósł w tym okresie o 600 punktów! – Takiego indeksu nie posiada 98% uczelni w zestawieniu! Zauważalna jest sezonowość aktywności publikacyjnej. W skali światowej podwyższona intensywność jest zauważalna dwa razy w roku: w czerwcu oraz w grudniu, czyli w momentach, gdy kończą się na uczelniach semestry dydaktyczne. Dla podwyższenia wartości wyjaśniającej danych warto byłoby prowadzić tego typu analizy w dłuższym okresie.

Potencjał innowacyjny małych miejscowości, tak zwanej Polski powiatowej, jest duży i niedoceniany. Uwolnienie kapitału ludzkiego z pewnością będzie skutkować wzrostem realnej innowacyjności. Na przykład studenci WSKSiM w Toruniu pochodzący z Podkarpacia tylko w 2014 roku sami wymyślili i skonstruowali prototypy: mobilnego kina 3D dla 50 osób (koszt 10 tys. PLN), eyetrakera dla niepełnosprawnych (koszt: 1 tys. PLN w porównaniu z komercyjnym rozwiązaniem kosztującym 10 tys. PLN).

Reasumując, aktywność naukowa mierzona cytawalnością jest ważnym determinantem opisującym siłę systemu innowacji na terenie powiatu. Oczywiście, porównania pomiędzy powiatami powinny uwzględniać strukturę gospodarki danego powiatu. W szczególności należy uznać fakt, że nie każdy powiat posiada na swoim terenie uczelnie, a tylko niewiele z nich ma na swoim terenie uczelnie o znaczącym potencjale badawczym.

2.3. Konkurencyjność i produktywność

Komisja Europejska zauważyła, iż pomimo że w każdym regionie istnieją konkurencyjne i niekonkurencyjne firmy, każdy region posiada również określone cechy, które wpływają na konkurencyjność przedsiębiorstw prowadzących działalność na jego terenie. Wśród tych cech można zidentyfikować między innymi fizyczną i społeczną infrastrukturę, umiejętności i wiedzę pracowników oraz efektywność i sprawność działania instytucji publicznych [European Commission 1999, za: Kondratiuk-Nierodzińska 2013, s. 75].

Zarówno konkurencyjność, jak i produktywność to pojęcia ekonomiczne określające parametry danej gospodarki. Konkurencyjność jest pojęciem relatywnym – odnosi się zawsze do pozostałych obiektów w porównywanej populacji. Powiat konkurencyjny to powiat „lepszy od...” Pojęcie konkurencyjności bywa najczęściej odnoszone do dwóch szczebli analizy – przedsiębiorstwa (skala mikro) oraz gospodarki narodowej (skala makro). Rzadziej spotyka się próby zdefiniowania oraz analizy konkurencyjności w skali regionu, województwa [Kondratiuk-Nierodzińska 2013, s. 15] czy powiatu (NTS 4). Konkurencyjność można odnosić do pewnych elementów gospodarki lub jej całości.

Konkurencyjność jest właściwością obiektu, który oceniamy. Pojęcie konkurencyjności (*competitiveness*) zostało spopularyzowane w naukach ekonomicznych przez Michaela Portera [1993]. Obecnie konkurencyjność uznawana jest za ważny, pozytywny atrybut krajów, regionów, miast, przedsiębiorstw, a także jednostek („konkurencyjny na rynku pracy” – czyli posiadający kwalifikacje poszukiwane przez pracodawców). Najprostsza definicja konkurencyjności sprowadza się do stwierdzenia, że oznacza ona zdolność gospodarki, lub jej dowolnego elementu, do odnoszenia korzyści z działalności gospodarczej. Konkurencyjność to zdolność do osiągania sukcesu w gospodarczej rywalizacji [Kamerschen, McKenzie i Nardinelli 1991]. Znaczący wkład w rozwój teorii konkurencji miały prace J. Robinson [1969] i E. Chamberlina [1933], w których wyeksponowano znaczenie niedoskonałej konkurencji. Autorzy ci podkreślali znaczenie konkurowania innymi sposobami niż ceną.

J. Reiljan, M. Hinrikus i A. Ivanov wyróżnili trzy poziomy konkurencyjności w zależności od sposobu interakcji lub jej braku między uczestnikami życia gospodarczego [za: Bosak i Bieńkowski 2004, s. 31]:

- Poziom 1 – zdolność do przetrwania (*ability to survive*) – najniższy poziom konkurencyjności, który odnosi się do zdolności pasywnej adaptacji do otoczenia konkurencyjnego bez znaczących zmian czy rozwoju. Takie zachowanie możliwe jest, zdaniem autorów, jedynie wówczas, gdy dany podmiot znajduje się w dobrze strzeżonej niszy rynkowej lub cały czas opuszcza bardziej atrakcyjne segmenty rynku w celu uniknięcia konkurencji.
- Poziom 2 – zdolność do rozwoju (*ability to develop*) – średni poziom konkurencyjności, który odnosi się do zdolności aktywnego reagowania na zmiany

w otoczeniu konkurencyjnym i dzięki temu do doskonalenia się oraz działania bardziej efektywnie. Zdolność do rozwoju oznacza podejmowanie przez podmiot gospodarczy stałego wysiłku w celu poprawy swojej pozycji konkurencyjnej, co zależy także od konkurencyjności pozostałych podmiotów oraz obiektywnych czynników otoczenia.

- Poziom 3 – uzyskanie wyższości (*superiority*) – najwyższy poziom konkurencyjności, który odnosi się do zdolności wpływania na otoczenie konkurencyjne poprzez bardziej efektywne działania, szybszy rozwój oraz lepszą jakość działania w stosunku do konkurentów. Wyższość oznacza, że działania danego podmiotu mają wpływ na pozycję konkurencyjną pozostałych konkurentów, którzy mierzą swoją pozycję w relacji do lidera.

J. Fagerberg, M. Knell i M. Srholec [za: Kondratiuk-Nierodzińska 2013] na potrzeby analizy porównawczej 49 krajów pod względem konkurencyjności i czynników ją determinujących wyodrębnili cztery jej rodzaje:

- konkurencyjność technologiczną (*technological competitiveness*) – ten rodzaj konkurencyjności oznacza zdolność do konkurowania na rynku nowych towarów i usług, dlatego jest ściśle związany z innowacyjnością danego kraju,
- konkurencyjność zasobową (*capacity competitiveness*) – determinowana jest przez cztery rodzaje czynników: kapitał ludzki, infrastrukturę technologii informacyjnych, dyfuzję oraz aspekty społeczne i instytucjonalne,
- konkurencyjność cenową/kosztową (*price/cost competitiveness*) – oznacza zdolność do konkurowania czynnikami natury kosztowej (np. jednostkowy koszt pracy w przemyśle),
- konkurencyjność popytową (*demand competitiveness*) – odnosi się do relacji pomiędzy realizowaną przez dany kraj strukturą produkcji (lub handlu) a popytem.

W celu wyeliminowania powyższych problemów najwłaściwsze wydaje się przyjęcie definicji konkurencyjności regionu analogicznej do definicji konkurencyjności gospodarki narodowej opierającej się na najistotniejszych według wielu autorów jej czynnikach – produktywności, zatrudnieniu i standardzie życia ludności, które można uznać za wypadkową pozostałych. Sukces regionu w walce konkurencyjnej mógłby być zatem określony jako wysoki i rosnący standard życia ludności przy utrzymującej się wysokiej stopie zatrudnienia [Oughton i Whittam 1996, s. 58–78]. Nie oznacza to jednak pominięcia pozostałych czynników wpływających na osiągnięcie przez daną jednostkę terytorialną przewagi konkurencyjnej. Produktywność czynników produkcji, standard życia ludności oraz zatrudnienie stanowią wypadkową ich działania, a zatem najlepiej obrazują ogólną konkurencyjność regionu [Kondratiuk-Nierodzińska 2013, s. 38]. Z kolei M. Kitson i R. Martin [2004, s. 995] wyróżnili następujące czynniki przewagi konkurencyjnej regionu:

- kapitał infrastrukturalny,
- kapitał wiedzy/kreatywny,

- kapitał ludzki,
- kapitał społeczny i instytucjonalny,
- kapitał produkcyjny,
- kapitał kulturowy.

Konkurencyjność może dotyczyć każdego stopnia agregacji: od pojedynczego wyrobu, przedsiębiorstwa, branży, sektora działalności, regionu do całej gospodarki narodowej. Obszerny i kompleksowy wywód na temat konkurencyjności przedsiębiorstwa przedstawili M. Gorynia i B. Jankowska [2008]. Zdaniem autorów, konkurencyjność jest pojęciem teoretycznym odnoszącym się do rynkowego sposobu regulacji. „W rynkowym systemie regulacji istota zachowań podmiotów gospodarczych sprowadza się bowiem do konkurowania, rywalizacji i konfrontacji na rynku. Konkurencyjność oznacza umiejętność konkurowania, a więc działania i przetrwania w konkurencyjnym otoczeniu. Na długą metę atrybut konkurencyjności przysługuje organizacji, która potrafi przetrwać. Na krótką metę znamiennym konkurencyjności jest posiadanie pod jakimś względem przewagi nad rywalami”. Odnosząc powyższe stwierdzenia do sytuacji powiatu, można uznać, że są one bardzo adekwatne. Podobnie jak w przypadku niekonkurencyjnych przedsiębiorstw, także w przypadku powiatów możemy obserwować tendencje związane ze spadkiem liczby mieszkańców i dochodów podatkowych, które w dłuższym okresie prawdopodobnie doprowadzą do ich likwidacji, jeżeli negatywne trendy nie zostaną odwrócone.

Zdaniem ekspertów firmy doradczej Accenture, wkraczamy w epokę „konkurencyjnej odpowiedzialności” (*competitive responsibility*), w której największe sukcesy odniosą miasta inteligentne (*intelligent cities*), tzn. takie, którym uda się zrealizować jednocześnie dwa cele [Accenture 2015]:

- 1) zredukowanie negatywnego wpływu mieszkańców i przedsiębiorstw na środowisko naturalne poprzez zapewnienie usług publicznych odpowiedniej jakości,
- 2) stworzenie atrakcyjnego środowiska ekonomicznego i społecznego dla rozwoju mieszkańców, firm.

Oba cele są ze sobą ściśle powiązane. Dzięki globalizacji świat stał się polem dla rywalizacji podmiotów, które w przeszłości nigdy nie były dla siebie bezpośrednimi konkurentami. Dotyczy to nie tylko przedsiębiorstw, ale także miast i powiatów. Wiele powiatów konkuruje ze sobą o:

- mieszkańców (rezydentów); przykładem jest program stypendialny dla absolwentów najlepszych liceów ze Szczecina sponsorowany przez Miasto Poznań,
- inwestycje ze strony przedsiębiorstw (powiat wrzesiński przyciągnął inwestycję Volkswagen Group, o którą rywalizował z powiatem poznańskim, a także z powiatem z Turcji),
- inwestycje publiczne o znaczeniu zarówno ekonomicznym (np. tunel pod rz. Motławą w Gdańsku, nowy dworzec kolejowy w Łodzi), jak i społeczno-

-prestizowym (np. w 2015 roku w Gdańskim Parku Naukowo-Technologicznym oficjalnie rozpoczęła działalność Polska Agencja Kosmiczna; Łódź przyciągnęła inwestycję w postaci Narodowego Instytutu Samorządu Terytorialnego, Kraków jest siedzibą Narodowego Centrum Nauki),

– turystów.

Zdaniem M. Finc, region konkurencyjny to taki, który umożliwia tworzenie nowych kombinacji strukturalnych poprzez korzystanie z jego zasobów ludzkich i rzeczowych, dających przewagę umożliwiającą skomercjalizowanie wytworów regionu. Tej zdolności muszą sprzyjać infrastruktura techniczna i społeczna oraz relacje funkcjonujące w regionie. Rozwój regionalny to systematyczna poprawa konkurencyjności podmiotów gospodarczych i poziomu życia mieszkańców oraz wzrost potencjału gospodarczego regionów przyczyniający się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju [Fic 2003, s. 12].

Wiele powiatów w poszukiwaniu filarów swojej konkurencyjności może nie zauważyć makroekonomicznych uwarunkowań, jakie cechują polską gospodarkę [Fazlagić 2000]. W miarę jak gospodarki uzyskują coraz wyższy poziom PKB, maleją stopy zwrotu z inwestycji, a co za tym idzie rentowność kapitału. Spada także podaż taniej siły roboczej. Niektóre polskie powiaty w zasadzie już zbliżają się do poziomu, w którym bezrobocie jest niezauważalne i przedsiębiorstwa są zmuszone podnosić płace lub zapewniać dopływ taniej siły roboczej z innych powiatów. To z kolei powoduje napływ inwestycji w sektorze usług, w których koszty pracy są wysokie, ale nie decydują o przewadze konkurencyjnej, tak jak w przypadku branż produkcyjnych opartych na niskich kosztach pracy. Ponadto zmniejszanie się dystansu do liderów coraz bardziej zmniejsza znaczenie renty marudera, czyli uczenia się na doświadczeniach lidera (*Leapfrogging*).

Wiele opracowań podkreśla znaczenie skutecznego konkurowania w walce o zasoby zewnętrzne, które pozwalają na przyspieszenie rozwoju, na przykład autorzy raportu dotyczącego kwestii innowacyjności polskiej gospodarki wskazują na dwa zasadnicze aspekty budowania konkurencyjności miast i regionów, otóż „konkurencyjnymi nazwiemy te z nich, które wygrywają globalną rywalizację o kapitał, szczególnie kapitał kreatywny (zarówno materialny, jak i ludzki), oraz te, które stwarzają warunki pozwalające firmom w nich zlokalizowanym uzyskać wysoką konkurencyjność” [Geodecki i in. 2012, s. 9, za: Szultka 2014]. W związku z tym wyróżnić można dwie komplementarne wobec siebie narracje:

- 1) trzeba tworzyć kapitał intelektualny w celu przyciągnięcia zasobów (inwestycji) z zewnątrz,
- 2) trzeba tworzyć warunki do powstawania kapitału intelektualnego wewnątrz powiatu z powodu braku napływu inwestycji.

M. Fairbanks zauważa, że narody, które nie generują bogactwa w szybkim tempie, łączy wspólna sieć podobieństw: przywiązują one zbyt dużą wagę do zasobów naturalnych, w tym do taniej siły roboczej, a także pokładają wiarę w przewadze

wynikającej z korzystnego klimatu, położenia geograficznego oraz przychylności rządu. Z tego powodu przeważnie nie tworzą zaplecza umożliwiającego wytwarzanie zróżnicowanych dóbr i usług, które przedstawiałyby większą wartość dla wymagającej klienteli, skłonnej zapłacić za nie więcej pieniędzy.

Przewaga konkurencyjna jest pojęciem względnym i w wypadku m.in. powiatów zależy od umiejętności konkurowania z innymi w danej „populacji” (tzn. województwie, regionie, kraju itd.). Konkurencja między powiatami, szczególnie miastami, powoduje swego rodzaju „wyścig zbrojeń”. Innowacje powstające w miastach szybciej lub później ulegają absorpcji w innych miastach. Przewaga konkurencyjna więc nie wynika jedynie ze zdolności miast do wytwarzania innowacji, lecz raczej z ich wdrażania szybciej niż „konkurenci”.

Koncentrując się na łatwych do naśladowania rodzajach przewagi, na tych niższych formach kapitału, państwa owe konkurują jedynie pod względem cen, co prowadzi do ciągłego obniżania wynagrodzeń. W ten sposób można się jedynie przekonać, które państwo będzie najbiedniejsze przez najdłuższy okres. To eksport oparty na ubóstwie zamiast na generowaniu bogactwa. Zdolność danego narodu do tworzenia dla konsumentów krajowych i zagranicznych zarówno bodźców cenowych, jak i pozacenowych stanowi o jego produktywności, a zatem i dobrobycie [Fairbanks 2003, s. 401].

Konkurencyjność regionów jest systematycznie badana m.in. przez Komisję Europejską. Regionalny wskaźnik konkurencyjności (*Regional Competitiveness Index*) podsumowuje pozycję konkurencyjną regionów europejskich na bazie wskaźników proponowanych przez Światowe Forum Ekonomiczne w *Global Competitiveness Report*. Jest to ogólny ranking konkurencyjności większości krajów świata. Ranking ten jest przygotowywany z wykorzystaniem syntetycznego wskaźnika *Global Competitiveness Index* – globalnego wskaźnika konkurencyjności [Mrozińska i Ziółkowska 2011].

Związek Powiatów Polskich tworzy taki ranking [*Ranking gmin i powiatów w 2016 roku* 2016], w którym ocena odbywa się w następujących kategoriach:

- ranking powiatów do 60 tys. mieszkańców,
- ranking powiatów od 60 tys. do 120 tys. mieszkańców,
- ranking powiatów powyżej 120 tys. mieszkańców,
- ranking miast na prawach powiatu,
- ranking gmin miejskich i miejsko-wiejskich,
- ranking gmin wiejskich.

M. Gorynia i B. Jankowska [2008, s. 55] rozróżnili dwa wymiary konkurencyjności: ze względu na branże (wewnątrzbranżową i międzybranżową) oraz rynek (krajową i zagraniczną). Odpowiednikiem wewnątrzbranżowej konkurencyjności jest rywalizacja pomiędzy powiatami o te same zasoby, np. organizację kongresu, tytuł Europejskiego Miasta Kultury, prawo do organizacji imprezy sportowej. Odpowiednikiem konkurencyjności międzybranżowej jest promocja miasta, która

ma służyć poszukiwaniu różnych zasobów. Odpowiednikiem konkurencji krajowej jest rywalizacja między miastami i powiatami w Polsce – najczęściej spotykana. Czasami rywalizacja dotyczy miast i powiatów z zagranicy. Na przykład wielkopolska Września pozyskała inwestycję Volkswagena, wygrywając rywalizację z Turcją.

Konkurencyjność nie jest cechą absolutną. Konkurencyjny powiat to taki, który jest lepszy od pozostałych. Rozwój społeczny i technologiczny sprawia, że czynniki dające przewagę konkurencyjną powiatowi w przeszłości z czasem stają się standardem⁹. Trwała konkurencyjność jest bardzo trudna do osiągnięcia. Historia pokazuje, że czynniki zewnętrzne, m.in. geograficzne (np. upadek jednego z najbogatszych miast średniowiecznej Europy – Antwerpii – jest przypisywany zamuleniu ujścia Skaldy), polityczne (np. rozwój Warszawy w XVII jako miejsca dogodnie zlokalizowanego po ustanowieniu Unii Polsko-Litewskiej i spadek znaczenia Krakowa), ekonomiczne (np. ustanowienie granicy celnej między Rosją a Królestwem Polskim, decyzja o nierozwijaniu przemysłu w Wielkopolsce podjęta przez Prusaków, którzy uczynili z tego regionu Prus spichlerz Niemiec i miejsce zbytu dla przemysłu z głębi Niemiec; rozwój Lwowa kosztem Krakowa jako decyzja polityczna Austrii) silnie wpływają na konkurencyjność miast i regionów.

Oprócz czynników zewnętrznych na konkurencyjność powiatu wpływają czynniki wewnętrzne. Warto wśród czynników wewnętrznych rozróżnić te wytworzone wewnątrz, jak i „zakupione”. Dobrym przykładem jest Festiwal Muzyki Filmowej Transatlantyk, który powstał w Poznaniu, ale z przyczyn finansowych został przeniesiony do Łodzi (miasto Poznań zredukowało poziom dotacji środków publicznych, miasto Łódź zgodziło się pokryć oczekiwaną przez organizatorów dotację i w ten sposób „zakupiło” Festiwal).

Poziom konkurencyjności powiatu jest pojęciem względnym – musi się odnosić do wszystkich pozostałych jednostek w populacji. Wiele zależy od aspiracji danego powiatu: np. Warszawa jest wysoce konkurencyjna w stosunku do innych polskich metropolii (pomimo że w kategoriach cząstkowych może przegrywać rywalizację), lecz nie jest konkurencyjna w stosunku do Londynu, Monachium czy Pekinu. Podobnie miasto Gorzów nie jest konkurencyjne wobec Poznania, lecz posiada przewagę w stosunku do Siedlec. Zazwyczaj w danym obszarze istnienie dwóch podobnych powiatów może prowadzić do rywalizacji, która nie zawsze służy ich rozwojowi (np. rywalizacja Zielonej Góry i Gorzowa). W Polsce problem

⁹ Tak było na przykład z siecią kanalizacyjną, która w wielu miastach Europy drastycznie ograniczyła zachorowalność na choroby układu pokarmowego w II poł. XIX wieku. Dziś posiadanie kanalizacji przez miasto nie jest wyróżnikiem na tle pozostałych. Podobnie jak z asfaltowymi drogami, które na początku XX wieku były nowinką technologiczną, a jeszcze w 1939 roku jedyna droga asfaltowa w Warszawie biegła z centrum na lotnisko Okęcie. W Poznaniu pierwsza droga asfaltowa powstała na ul. Św. Marcin w 1913 roku pod zaborem pruskim.

stanowi także to, że niektóre ośrodki powstały w ramach innych państw (i wówczas miały większe uzasadnienie ekonomiczne niż obecnie), na przykład Lublin (b. zabór Rosyjski) oraz Rzeszów (b. zabór austriacki) z ekonomicznego punktu widzenia powinny stanowić jeden peryferyjny ośrodek w południowo wschodniej Polsce (taką funkcję pełnił Lwów w czasach I RP i Poznań na kresach zachodnich). I być może, gdyby nie zabory, jedno z tych miast byłoby dzisiaj znacznie silniejszym ośrodkiem niż drugie. Zmiana granic państwowych po 1945 roku ujawniła więc swego rodzaju dublowanie funkcji w ramach pewnych obszarów. Wrocław wraz z Poznaniem i Szczecinem stanowią trzy stolice zachodniej Polski. W zdecydowanej większości powiatów polem odniesienia są inne powiaty znajdujące się w Polsce, ale nieliczne zabiegają o uzyskanie konkurencyjnej pozycji w skali międzynarodowej. Bardzo ważne jest wyróżnienie wśród powiatów pewnych kategorii porównawczych ze względu na cechy powiatu (zostaną one zidentyfikowane w dalszej części opracowania).

Rozwój ekonomiczny był możliwy dzięki stopniowemu zwiększaniu produktywności i wykorzystywaniu energii wytwarzanej z surowców energetycznych. Prosperita Zachodu i sukces cywilizacyjny krajów zachodnich w ostatnich kilku stuleciach przypisywane są lepszej zdolności do organizacji pracy i spożytkowania energii. Tak więc ekonomiczna produktywność jest niejako wynikiem splotu pozytywnych zjawisk, takich jak zdolność społeczeństwa do tworzenia instytucji, ochrony własności prywatnej czy wykorzystania wiedzy naukowej na potrzeby postępu technicznego (m.in. dzięki zaangażowaniu naukowców w tworzeniu wynalazków). Wysoka produktywność jest zatem miernikiem *ex post* pozytywnych zjawisk zachodzących na danym obszarze. Produktywność odzwierciedla także poziom wykształcenia ludności i jakość systemu edukacji. Przejście od fazy agrarnej do przemysłowej wymagało, aby chłopci pańszczyźniani zmienili styl życia i swoje przyzwyczajenia. Wzrost produktywności, jaki wystąpił w ostatnich 100 latach, jest uznawany za jeden z najlepszych mierników postępu cywilizacyjnego. Peter Drucker wskazuje na 50-krotny wzrost produktywności robotnika amerykańskiego [Drucker 1999]. Produktywność może być uznana za jeden z komponentów konkurencyjności. Jest mierzona wartością dodaną brutto na jednego pracującego. Dane te są umieszczone w rachunkach regionalnych i niezmiennie schodzą do poziomu NTS 3 (podregiony).

Produktywność jest funkcją wielu czynników, wśród których można wymienić: jakość edukacji, jakość struktur organizacyjnych, jakość instytucji, kapitał społeczny itp. Jest ona istotnym czynnikiem w pozyskiwaniu inwestycji, który może niwelować przewagę kosztową. Na przykład Polska jest atrakcyjniejszym miejscem lokalizowania centrów usług wspólnych, pomimo że poziom płac jest tutaj wyższy niż w Indiach czy Chinach. Tak rozumiana produktywność jest związana także z dostosowaniem kulturowym potencjalnego inwestora do miejsca inwestycji oraz wymagań klienta końcowego.

W ujęciu społecznym przez termin produktywność rozumie się mentalność, nastawienie na ciągle usprawnianie organizacji, zwłaszcza doskonalenie procesów wytwórczych mające na celu podnoszenie efektywności organizacji [Kosieradzka 2000, za: Koziół 2004]. L. Koziół zauważa, że produktywność kosztów wyrażająca się stosunkiem przychodu ze sprzedaży do kosztów sprzedanej produkcji odzwierciedla wynik osiągnięty z tytułu poniesionych kosztów. Jej wzrost zależy od zwiększenia sprzedaży i wzrostu średniej ceny sprzedawanych dóbr z jednej strony oraz zmniejszenia kosztów ze strony drugiej. Produktywność majątku (aktywów), rozumiana jako stosunek przychodu ze sprzedaży wartości majątku, podkreśla znaczenie majątku zaangażowanego w działalność gospodarczą. Produktywność kapitału własnego będąca wynikiem relacji przychodu ze sprzedaży do kapitału własnego zależy, pomijając wartość sprzedaży, od zapotrzebowania na kapitał oraz od jego struktury. Zasadnicze składniki pasywów to kapitał własny, kapitał obcy oraz pasywa stałe. Zmniejszenie wielkości kapitału własnego zwiększa jego produktywność w sytuacji, gdy zwiększa się odpowiednio udział w pasywach kapitału obcego i pasywów stałych.

W wypadku produktywności pracy, zwanej wydajnością pracy, można wyodrębnić następujące jej odmiany: wydajność indywidualną, wydajność rzeczywistą konkretnego pracownika liczoną w efektach charakterystycznych dla rodzaju jego pracy, wydajność zespołów, zwaną także wydajnością grupową (to wydajność przeciętna na jednego członka zespołu, otrzymywana przez podzielenie wyników pracy danego zespołu przez liczbę jego członków: liczy się ją na różnych szczeblach i dla różnych grup pracowniczych w przedsiębiorstwie), wydajność społeczną (to przeciętna wydajność liczona na jednego zatrudnionego w skali branży, działu gospodarki narodowej) [Koziół 2004, s. 64–65].

Pojęcie produktywności można rozpatrywać w dwóch aspektach [Lis 1999, za: Piętowska-Laska 2012, s. 83]:

- 1) technicznym – jako miarę efektywności działania organizacji, wyrażoną stosunkiem wielkości produkcji wytworzonej i sprzedanej w danym okresie do ilości wykorzystywanych lub zużytych zasobów wejściowych (kapitału, pracy, materiałów, energii),
- 2) ekonomiczno-społecznym – jako sposób myślenia ukierunkowany na postęp, wyrażony w organizowaniu i wspieraniu wszelkiego rodzaju przedsięwzięć mających na celu ciągle podnoszenie efektywności działania organizacji, poprawiania jej pozycji rynkowej oraz zwiększania zadowolenia pracowników z warunków pracy i poziomu życia.

Szczególnie ten drugi aspekt jest bliski koncepcji kapitału intelektualnego. Jawi się on tutaj jako zasoby służące dynamizacji efektywności gospodarowania, osiągnięcie potrzebnej przewagi konkurencyjnej na rynkach krajowych i międzynarodowych, a przede wszystkim przyczynianie się do uwzględniania potrzeb ludności. Głównym podmiotem produktywności jest człowiek, jego potencjał twórczy do ciągłych innowacji ekonomicznych, technologicznych i społecznych.

A. Sharpe [1998] zidentyfikował siedem determinantów wzrostu produktywności:

- 1) tempo postępu technologicznego, związane z tempem powstania nowych produktów i innowacji procesowych, a także z tempem upowszechniania się innowacji,
- 2) inwestycje w kapitał materialny; ocenia się, że 80% zmian technologicznych dotyczy nowych mocy wytwórczych, szczególnie maszyn,
- 3) jakość siły roboczej – w tym średnie wykształcenie, poziom alfabetyzmu, umiejętności techniczne,
- 4) wielkość i jakość zasobów naturalnych,
- 5) struktura przemysłu oraz przepływy międzysektorowe,
- 6) środowisko makroekonomiczne, czyli inaczej zagregowane uwarunkowania związane z potencjalną i uzyskiwaną produktywnością związane z przedłużającymi się okresami spadku popytu,
- 7) uwarunkowania polityczne związane z polityką, która ma wpływ na zachowania firm, w tym m.in. polityką handlową, fiskalną, przemysłową, konkurencji, polityką wobec prywatyzacji, ochrony własności intelektualnej oraz praw własności podmiotów zagranicznych.

C. Syverson [2011] zwrócił uwagę na znaczenie aktywów niematerialnych dla wzrostu produktywności. Wzrost produktywności może się przyczynić do wzrostu poziomu życia ludności. W krajach biedniejszych, do których zalicza się Polska, wzrost produktywności to podstawowy środek służący podniesieniu poziomu dochodów i walki z ubóstwem. Z kolei, jak zauważa A. Sharpe, w krajach zamożnych, takich jak Kanada, dalszy wzrost produktywności nie ma takiego silnego przełożenia na poprawę jakości życia. W krajach i regionach zamożniejszych wzrost produktywności powoduje wzrost konsumpcji, ale nie ma przełożenia na wzrost poziomu szczęścia [Sharpe 2002]. Nie istnieje mechanizm ekonomiczny, który pozwalałby na bezpośrednie przełożenie wzrostu produktywności na zmniejszenie zróżnicowania dochodów ludności, jak w przypadku wzrostu poziomu płac, który powoduje wzrost konsumpcji. Beneficjentami wzrostu produktywności mogą się stać właściciele przedsiębiorstw, z pominięciem nisko opłacanych pracowników. W takich sytuacjach możliwa jest interwencja państwa w celu ograniczania skutków nierówności społecznych [Sharpe i Gharani 2002].

A. Kosieradzka [2015] wyróżniła pięć grup wewnętrznych czynników produktywności:

- 1) czynniki związane z zasobami ludzkimi,
- 2) czynniki związane ze środkami pracy,
- 3) czynniki związane z materiałami i energią,
- 4) czynniki związane z procesem produkcyjnym,
- 5) czynniki związane z zarządzaniem.

W kontekście powiatu ich odpowiednikami mogłyby być odpowiednio:

- 1) czynniki związane z zasobami ludzkimi – mieszkańcami powiatu i osobami pracującymi na jego terenie,
- 2) czynniki związane ze środkami pracy – przedsiębiorstwami i innymi organizacjami zlokalizowane na terenie powiatu,
- 3) czynniki związane z materiałami i energią – dostęp do źródeł energii i surowców na terenie powiatu; dostępność komunikacyjna ma także wpływ na dostępność materiałów potrzebnych do wytwarzania produktów oraz przepływu ludzi (np. w branży turystycznej, edukacji, branżach kreatywnych itp.),
- 4) czynniki związane z procesem produkcyjnym – sposoby organizacji pracy, a także kapitał społeczny,
- 5) czynniki związane z zarządzaniem – ich odpowiednikiem może być jakość rządzenia (władz powiatu, a także gmin na terenie powiatu).

Biuro Statystyk Rynku Pracy (Bureau of Labor Statistics, www.bls.gov/bls/productivity.htm) podlegające Amerykańskiemu Departamentowi Pracy (Department of Labor) wyróżnia dwa rodzaje produktywności [Phusavat 2013]:

- 1) wyniki pracy (*labor productivity output*) uzyskiwane w przeliczeniu na godzinę pracy,
- 2) wieloczynnikową produktywność na jednostkę wytworzonego towaru – bierze się pod uwagę nakłady kapitału i pracy, a w niektórych wypadkach także pośrednie nakłady, takie jak paliwo.

Najbardziej typowym miernikiem produktywności jest produkcja na godzinę (*output per hour*), ale stosuje się także miernik produktywności na pracownika (*output per worker*).

Produktywność podlega cyklicznym fluktuacjom, które są spowodowane niedostosowaniem popytu i podaży na pracę.

R.G. Harris [1999] zidentyfikował trzy kluczowe czynniki wzrostu produktywności (*Big Three*):

- 1) inwestycje w maszyny i wyposażenie fabryk,
- 2) edukacja, szkolenia i kapitał ludzki,
- 3) otwartość na handel i inwestycje.

Zwrócił on także uwagę, podobnie jak inni autorzy, na znaczenie pośrednich czynników wzrostu produktywności, takich jak innowacje, koncentracja przestrzenna (np. Dolina Krzemowa), ekonomia skali, konsumpcja rządu (czynnik negatywny), praktyki zarządzania, infrastruktura publiczna (czynnik pozytywny), nierówność w dochodach (czynnik negatywny), wysokie podatki (czynnik negatywny), małe przedsiębiorstwa (czynnik negatywny), elastyczność siły roboczej (czynnik pozytywny), stabilność kursu wymiany (czynnik pozytywny) oraz niska inflacja (czynnik pozytywny).

Wzrost produktywności jest postrzegany we współczesnym świecie jako jedno z najważniejszych źródeł wzrostu ekonomicznego, postępu społecznego i poprawy

poziomu życia społeczeństwa. Takie podejście spowodowało, że wzrost produktywności stał się w wielu krajach ogólnonarodowym celem, realizowanym na masową skalę we wszystkich przedsiębiorstwach, niezależnie od rodzaju produkowanych wyrobów czy świadczonych usług [Lis 1999, za: Piętowska-Laska 2012].

Reasumując, można stwierdzić, że produktywność jest ważnym determinantem gospodarki powiatu. Oczywiście porównania pomiędzy powiatami powinny uwzględniać strukturę gospodarki danego powiatu. Zarówno produktywność rolnictwa, jak i przemysłu i sektora usług w powiecie są powiązane z kompetencjami pracowników zatrudnionych na terenie tych powiatów. Stąd wniosek, że produktywność powinna być traktowana jako komponent kapitału intelektualnego powiatu.

2.4. Przedsiębiorczość na terenie powiatu

Przedsiębiorczość na terenie powiatu jest jednym z kluczowych czynników jego wzrostu. Powiaty pozbawione aktywności gospodarczej są skazane na wegetację – brak dotacji i transferów pieniężnych z zewnątrz. Przedsiębiorczość tworzy warunki do rozwoju kapitału społecznego, inwestycji lokalnych itd.

W ostatnich latach w kontekście rozważań praktycznych i teoretycznych na temat rozwoju przedsiębiorczości w powiatach poczytne miejsce zajmuje tematyka start-upów, czyli małych innowacyjnych przedsiębiorstw, głównie, ale nie tylko, z branży IT. Inspiracją dla ich wspierania są spektakularne sukcesy niektórych tego typu przedsiębiorstw, włączając w to takie giganty, jak Google. Wiele polskich powiatów posiada programy wspierania tego typu działalności. Niektóre miasta rywalizują o miano „stolicy start-upów”, chociaż statystyki pokazują, że w Polsce raczej mamy kilka stolic start-upów niż jedną. Problemem dla ich rozwoju jest finansowanie na wczesnym etapie rozwoju. Najlepsze warunki dla rozwoju start-upów są obecnie w Polsce w Poznaniu, Krakowie, Warszawie i we Wrocławiu [Bellon 2015].

Firmami typu start-up nazywane są młode firmy we wczesnym stadium ich rozwoju. Ze względu na brak formalnego określenia cech dystynktywnych tego typu firm, definicja tego pojęcia nie jest jednoznaczna. Jej genealogia sięga amerykańskiej Doliny Krzemowej i pozostaje w literaturze przedmiotu dość rozmyta.

Wśród unikatowych cech tego rodzaju przedsiębiorstw można wymienić:

- zwykle niskie koszty rozpoczęcia działalności,
- ryzyko wyższe niż w przypadku „standardowych” przedsięwzięć,
- potencjalnie wyższy w stosunku do „standardowych” przedsięwzięć zwrot z inwestycji,
- specyficzne cechy założycieli: osoby o podwyższonej tolerancji dla ryzyka, która może wynikać m.in. z młodego wieku,

- model biznesowy typowy dla innych start-upów (kohorta start-upowa), np. może to być start-up związany z geolokalizacją, *sharing-economy* itp.,
- etos *from zero to hero* podbudowany historiami sukcesu innych start-upów,
- cel właścicieli polegający na dostosowaniu profilu firmy do oczekiwań/potrzeb funduszy Venture Capital lub Aniołów Biznesu,
- spodziewane przez właściciela korzyści finansowe; wiele start-upów jest zakładanych nie po to, aby zapewnić właścicielowi „stabilne miejsce pracy/dochodów”, ale po to, aby docelowo sprzedać firmę i przynieść zysk kapitałowy,
- zwykle orientacja na rozwiązanie jakiegoś konkretnego problemu; porażki startupów są często wynikiem tego, że założyciele nieprawidłowo zdiagnozowali problem lub też był to problem jedynie z ich perspektywy, a nie potencjalnych klientów.

W statystykach GUS nie ma osobnej kategorii „start-upy”, dlatego jedynymi danymi statystycznymi, którymi można się posługiwać w skali kraju, są statystyki dotyczące rejestracji działalności gospodarczej. Według danych GUS pierwszy rok działalności przeżywają trzy na cztery firmy w Polsce. W 2010 roku zarejestrowano 286,2 tys. nowych podmiotów, a z tej grupy do końca 2011 roku pozostało na rynku 77,8% jednostek. Z raportów GUS wynika, że przeżywalność w kolejnych latach od momentu powstania wyraźnie spada – do 54% w drugim i 31% w piątym roku działalności [Zepek 2013, s. 99]. W badaniu dotyczącym aspiracji i oczekiwań młodych ludzi głównym motywem zakładania start-upa są: potrzeba niezależności (83% wskazań), potrzeba twórczości (47%), niepewność zatrudnienia na etacie (40%) oraz perspektywa szybkiego wzbogacenia się (24%) [Business Link 2014].

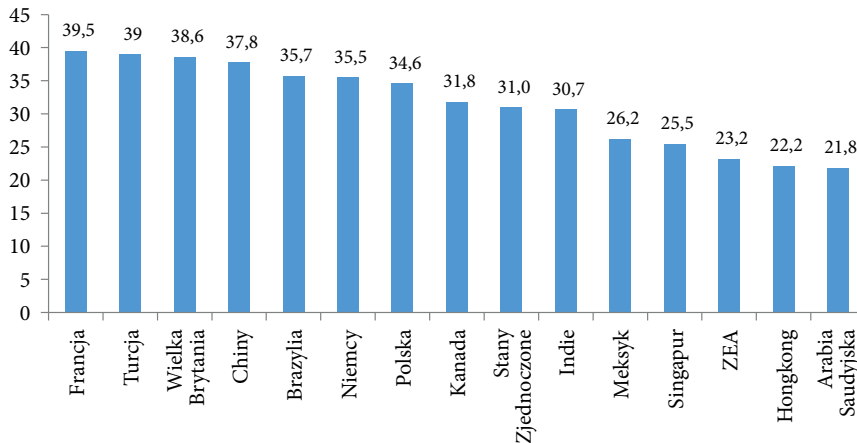
Bazując na wynikach badań pn.: „Raport: 25 lat wolności oczami ludzi biznesu” [Business Link 2014], można sformułować następującą listę postulatów młodych ludzi wobec powiatu. Powiat jako miejsce dla rozwijania start-upów powinien zaspokajać potrzeby:

- niezależności,
- twórczości,
- różnorodności,
- stabilności (braku niepewności jutra),
- rozwoju biznesu,
- perspektywy globalizacji swojego biznesu,
- potrzebę stania się niezależnym przedsiębiorcą,
- rywalizacji z międzynarodowymi korporacjami.

Kolejną kategorią podmiotów gospodarczych, po start-upach, która warta jest uwagi z punktu widzenia pomiaru kapitału intelektualnego, są średnie przedsiębiorstwa. W Polsce nie ma wielu średniej wielkości przedsiębiorstw, ale wpływ na gospodarkę mają one znaczący [Cieślak-Wróblewska 2015]. W 2014 roku w Polsce działało 2140 firm średniej wielkości, które zatrudniały łącznie ok. 1,7 mln pracowników. Mimo że w Polsce tego typu firm jest mniej niż na bardziej rozwinię-

tych rynkach, wywierają one większy wpływ na gospodarkę niż ich amerykańskie czy kanadyjskie odpowiedniki [Raport HSBC 2015].

Znaczenie średnich przedsiębiorstw w gospodarce jest przez decydentów niesłusznie pomijane – uważa Bank HSBC. Są zbyt duże, by cieszyć się takim wsparciem jak te małe, ale jednocześnie nie na tyle duże, by móc dyktować warunki na rynku. Dlatego bank przeprowadził badania pokazujące, jaka jest siła tej grupy przedsiębiorstw (rysunek 25).

Rysunek 25. Udział średnich przedsiębiorstw w strukturze gospodarki w wybranych krajach (w %)

Źródło: Cieślak-Wróblewska 2015.

Średnie firmy ze względu na swoją ugruntowaną pozycję rynkową i stabilność nie mogą liczyć na wsparcie instytucji publicznych w takim stopniu jak mikroprzedsiębiorstwa. Jednocześnie w przeważającej mierze są to przedsiębiorstwa lokalne, „powiatowe” (co nie oznacza, że nie mogą funkcjonować w skali globalnej) [Simon 2009]. Średniej wielkości firmy przyczyniają się do wytwarzania ponad jednej trzeciej polskiego produktu krajowego brutto, wywierając pozytywny wpływ na gospodarkę, generując popyt na dobra i usługi innych firm oraz zatrudniając pracowników będących jednocześnie konsumentami korzystającymi z ofert innych przedsiębiorstw. W analizie przeprowadzonej przez Oxford Economics przyjęto uproszczoną definicję przedsiębiorstw średniej wielkości, określając je jako firmy, których roczne obroty kształtują się na poziomie od 50 do 500 mln USD. Uproszczenie to powstało z myślą o umożliwieniu porównania populacji średniej wielkości firm w zróżnicowanym gronie krajów. Było konieczne ze względu na to, że w gronie tym znajdują się zarówno najbardziej rozwinięte gospodarki świata (jak Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy czy Francja), jak i gospodarki wschodzące (np. Polska, Turcja, Chiny, Indie, Brazylia). W wypadku Polski,

gdzie średnie firmy definiuje się jako podmioty generujące roczne obroty na poziomie od 10 do 50 milionów EUR, oznacza to, że analiza została zawężona do największych firm z tego segmentu. Zatem pozytywny wpływ polskich średnich firm na lokalną gospodarkę może być większy niż wynika z szacunków Oxford Economics [Raport HSBC 2015].

Specyficzną podgrupą średnich przedsiębiorstw są spółki notowane na giełdzie. Na warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych funkcjonuje specjalny rynek przeznaczony dla niewielkich, z założenia innowacyjnych przedsiębiorstw – New

Tabela 10. Liczba spółek notowanych na rynku New Connect zarejestrowanych w polskich powiatach w 2014 roku

Nazwa powiatu	Liczba spółek posiadających siedzibę w powiecie
M. Warszawa	151
M. Wrocław	53
M. Poznań	24
M. Kraków	15
M. Katowice	14
M. Łódź	14
M. Bydgoszcz	10
M. Gdańsk	9
M. Gdynia	9
Bielski	7
Chorzowski	5
Szczeciński	4
Dąbrowski	3
Kielecki	3
Opolski	3
Piaseczyński	3
Białostocki	2
Cieszyński	2
Częstochowski	2
Gliwicki	2
Grodziski	2
Ławski	2
Mysłowicki	2
Olsztyński	2
Świdnicki	2
Tarnogórski	2
Tarnowski	2
Toruński	2
Wejherowski	2
Wielicki	2
Wodzisławski	2

Źródło: opracowano na podstawie danych z GPW w Warszawie.

Connect. Specyfika tych przedsiębiorstw polega na tym, że jednocześnie łączą w sobie kilka cech:

- są niewielkie, jeśli chodzi o kapitał własny (wartości rzędu kilku milionów złotych),
- właściciele zdecydowali się na publiczną ofertę, co oznacza chęć zawieszenia transparentności oraz gotowość na włączenie do grona akcjonariuszy osób spoza grona ich znajomych,
- powstały wokół jakiegoś innowacyjnego, często niszowego pomysłu, bazując na lokalnych zasobach.

Pomimo że populacja tych firm jest niewielka, warto się przyjrzeć rozkładowi geograficznemu ze względu na powiat, w którym są one zarejestrowane. W tabeli 10 przedstawiono te powiaty, w których zarejestrowano więcej niż jedną spółkę na rynku New Connect (dane za 2014 rok).

Łącznie w Polsce siedzibą spółek z rynku New Connect w 2014 roku było 85 powiatów.

2.5. Dostępność komunikacyjna i transportowa

W gospodarce rynkowej problem dostępności komunikacyjnej jest silnie powiązany z czynnikami ekonomicznymi. O ile w czasach PRL szeroko rozumiane „potrzeby ludności” były czynnikiem wpływającym na zapewnienie dostępności komunikacyjnej, o tyle obecnie istnienie lokalnego popytu na usługi transportowe nie determinuje tak silnie ich zaspokojenia. Obecnie wiele miast w Polsce cierpi z tego powodu. Na przykład połączenia kolejowe Radomia z Krakowem zostały drastycznie ograniczone z powodu udostępnienia do przewozów pasażerskich magistrali węglowej. Z tego powodu pociągi relacji Warszawa–Kraków omijają Radom i Kielce. Obecnie podnoszą się głosy krytyki, które mówią, że polski system połączeń kolejowych jest zorganizowany w celu zaspokojenia potrzeb transportowych mieszkańców Warszawy – stolicy kraju. We Francji w latach 80. XX wieku funkcjonował podobny system do występującego w Polsce obecnie – stworzono sieć Train à Grande Vitesse (TGV – kolej dużej prędkości) w celu zapewnienia szybkiego połączenia regionów ze stolicą kraju Paryżem. Ten system był i jest powszechnie krytykowany od strony polityki przestrzennej kraju: dyskryminuje on połączenia poprzeczne niepowiązane z centrum sieci, czyli stolicą kraju. Z kolei Niemcy należy uznać za przykład pozytywny: pociągi jeżdżą po sieci, każde duże miasto ma połączenia w każdym kierunku, nie ma potrzeby jazdy przez tylko jeden węzeł transportowy. Ponadto w Niemczech ośrodki wyższego rzędu (około stu) mają posiadać dostęp do pociągów najwyższej kategorii. Poza tym jest tam świetnie rozwinięta sieć ekspresów regionalnych, które są dużo tańsze, ale jeżdżą porównywalnie szybko z pociągami najwyższej klasy. Sytuacje takie jak w Polsce,

że ekspres nie zatrzymuje się na odcinku 200–300 km, nie występują [*Świat poza metropoliami* 2015].

Beneficjentami takiej sytuacji mogą być powiaty znajdujące się w pobliżu takich korytarzy komunikacyjnych, jak np. magistrała kolejowa Warszawa–Kraków (z pominięciem Radomia i Kielc). Wcześniej Radom leżał na skrzyżowaniu dwóch szlaków kolejowych: Warszawa – Kraków oraz Lublin – Łódź. Później spadł do trzeciej kategorii. Również na tym przykładzie widać, że następuje wyraźne pogorszenie obsługi kolejowej ośrodków dużych, ale nie największych.

Z historycznego punktu widzenia rozwój gospodarczy był zawsze silnie związany z mobilnością i dostępnością. Przed rewolucją przemysłową rzadka sieć dróg sprawiała, że dostępność była uzależniona od możliwości transportu wodnego. Dlatego duże miasta powstawały przy drożnych arteriach wodnych. Niektóre miasta, takie jak Gdańsk (eksport zboża w czasach I RP), Hongkong czy Szczecin (eksport węgla w XIX wieku), zbudowały swoją pozycję konkurencyjną dzięki dostępności geograficznej. Obecnie dostępność za pomocą dróg lądowych (lub jej brak) może być wspomagana dzięki połączeniom lotniczym, które pozwalają miastom dawniej peryferyjnym zostać włączonymi w ogólnoswiatowy obieg gospodarczy (np. Denver w Stanach Zjednoczonych, Helsinki w Finlandii). Istnienie transportu lotniczego wprowadza dodatkowy wymiar konkurencji pomiędzy miastami na polu ich dostępności. Porty lotnicze Frankfurt i Monachium są europejskimi liderami, pozostawiają w tyle na przykład Hamburg czy Kolonię, które w przeszłości były relatywnie znacznie lepiej skomunikowane od Frankfurtu czy Monachium dzięki znaczeniu transportu wodnego. Nie ulega wątpliwości, że zwiększenie dostępności komunikacyjnej to jeden z uniwersalnych priorytetów na całym świecie. Miasta zabiegają na przykład o budowę szybkich połączeń drogowych w ich pobliżu, a także uciekają się do dotowania połączeń lotniczych (np. miasto Denver przez pewien czas zasilano znacznymi dotacjami połączenie z Pekinem).

Nasylenie obszaru infrastrukturą transportową i funkcjonujący w nim system usług przewozowych determinują jedną z najważniejszych cech systemu gospodarczego, jaką jest dostępność transportowa (kraju, regionu czy jednostki terytorialnej). Dostępność transportowa jest pojęciem powszechnie stosowanym, jednak często określanym niezbyt precyzyjnie, w sposób uproszczony, wybiórczy bądź też intuicyjny [Ministerstwo Infrastruktury 2013].

Dostępność jest pojęciem relacyjnym, to znaczy że nie jest cechą miejsca lub osoby, lecz relacji pomiędzy obiektami (miejscami), oraz wynika ze sposobu, w jakim te obiekty są ze sobą połączone, tzn. środków transportu, jakimi pokonywana jest przestrzeń pomiędzy obiektami. O ile dostępność wyraża relację przestrzenną między wybranymi miejscami, o tyle mobilność odnosi się do zdolności poruszania się i pokonania tej przestrzeni [Hanson 1995]. Niska dostępność do kluczowych usług oraz miejsc pracy jest jednym z wymiarów wykluczenia społecznego [Farrington 2007]. Najbardziej popularnym określeniem dostępności jest dostęp-

ność transportowa [Warakomska 1993], która jest pojęciem węższym od dostępności komunikacyjnej.

Dostępność transportowa jest czynnikiem wpływającym na jakość życia na wiele sposobów: poprzez ułatwienie mobilności ludności, ale także poprzez zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej, która z kolei poprawia jakość lokalnego rynku pracy i infrastrukturę. Zachodzi wyraźny związek pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego a jakością infrastruktury transportowej i działalnością transportową w każdej skali przestrzennej [Banister i Berechman 2000]. Wysoka dostępność funkcjonuje w ramach dodatniego sprzężenia zwrotnego: obszary o dobrej dostępności i rozwiniętej infrastrukturze transportowej odznaczają się wysokim rozwojem gospodarczym, który sprzyja dalszym inwestycjom służącym poprawie tej infrastruktury [Hoyle i Smith 1998].

Pełna definicja dostępności transportowej odnosi się do istnienia realnych i efektywnych możliwości fizycznego komunikowania się między dowolnymi punktami obszaru. Na to pojęcie składają się jednocześnie wymienione poniżej elementy [L'Hostis i in. 2002]:

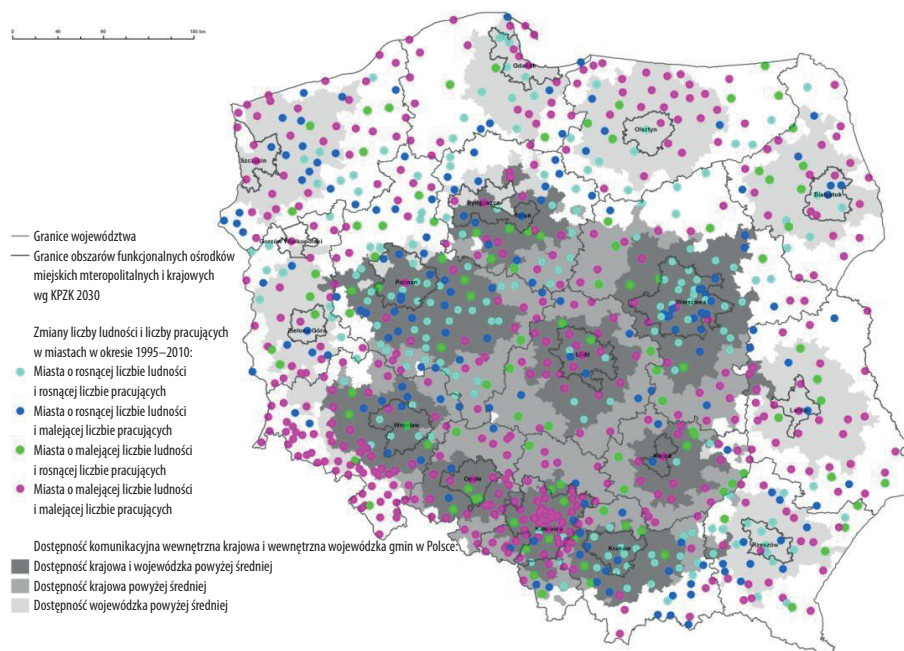
- miejsca/punkty początku i końca przemieszczenia (tzw. źródło – cel),
- możliwość dostępu do środków transportu,
- przedmiot przemieszczeń, czyli co podlega przemieszczeniu – osoby, czy ładunki,
- cechy systemu transportowego, takie jak sieci i obiekty infrastruktury transportowej, rodzaj świadczonych usług, w tym sposób zarządzania systemem,
- rodzaj środków przemieszczania się (jeden lub więcej środków transportu do jednego przemieszczenia – transport własny, publiczny, metro, tramwaj, autobus itp.),
- parametry dostępności (prędkość, koszt, możliwość przesiadek między różnymi środkami transportu, utrudnienia),
- poziom dostępności (międzynarodowa, krajowa – do głównych ośrodków kraju, między ośrodkami regionalnymi i lokalnymi),
- sposób powiązań punktów w obszarze (silne lub słabe powiązania),
- czas dostępu do środków przewozowych,
- niezbędność uzyskania dostępu do transportu (konieczność bądź nie, np. do pracy – dostęp niezbędny, do rekreacji – dostęp pożądany),
- dynamika zmian dostępności.

Powyższa lista jest co prawda precyzyjna, ponieważ pokrywa swoim zasięgiem pojęciowym istotę zagadnienia, lecz jest mało praktyczna. W praktyce funkcjonuje kilka definicji dostępności zdefiniowanych wężej, takich jak: dostępność czasowa, dostępność gałęziowa, dostępność wielogałęziowa, dostępność cząstkowa do różnych środków transportu, dostępność potencjałowa. Nie ulega wątpliwości, że dostępność transportowa jest czynnikiem powiązaniem z szerokim spektrum zjawisk społecznych i gospodarczych. Spoglądając na rysunek 26, można zauważyć

duże skupienie terenów o podwyższonej wartości dostępności, które swoim kształtem przypomina obszar Polski z czasów rozbitcia dzielnicowego (aczkolwiek nie można na tej podstawie wyciągać daleko idących wniosków, ponieważ widzimy na mapie wysoką dostępność Warszawy i Łodzi, które w tamtych czasach były niewielkimi osadami). Obszar najwyższej dostępności przeczy pewnym schematom na temat podziału Polski na dobrze rozwinięty zachód i „zacofany wschód”. Na schemacie widzimy więc dobrze skomunikowane Kielce i słabo skomunikowany Gdańsk. Należy zaznaczyć, że dostępność ma dwa wymiary: lokalny–wojewódzki oraz krajowy.

Należy dokonać rozróżnienia pomiędzy pojęciem dostępności przestrzennej potencjalnej (*accessibility* lub *potential accessibility*) a pojęciem osiągalności (*availability*). Osiągalność, w przeciwieństwie do dostępności, jest uwarunkowana również możliwościami osób i przedsiębiorstw, np. ekonomicznymi, związanymi z kosztami zakupu usługi, przez co nie jest ona dostępna dla wszystkich użytkowników [Komornicki i in. 2008].

Dostępność przestrzenna najczęściej jest definiowana jako łatwość osiągnięcia określonej lokalizacji z innej/innych lokalizacji. Bardziej precyzyjna definicja mówi, że dostępność przestrzenna to stopień, w jakim zagospodarowanie prze-

Rysunek 26. Miasta o zróżnicowanej dynamice liczby ludności i liczby pracujących na tle dostępności transportowej

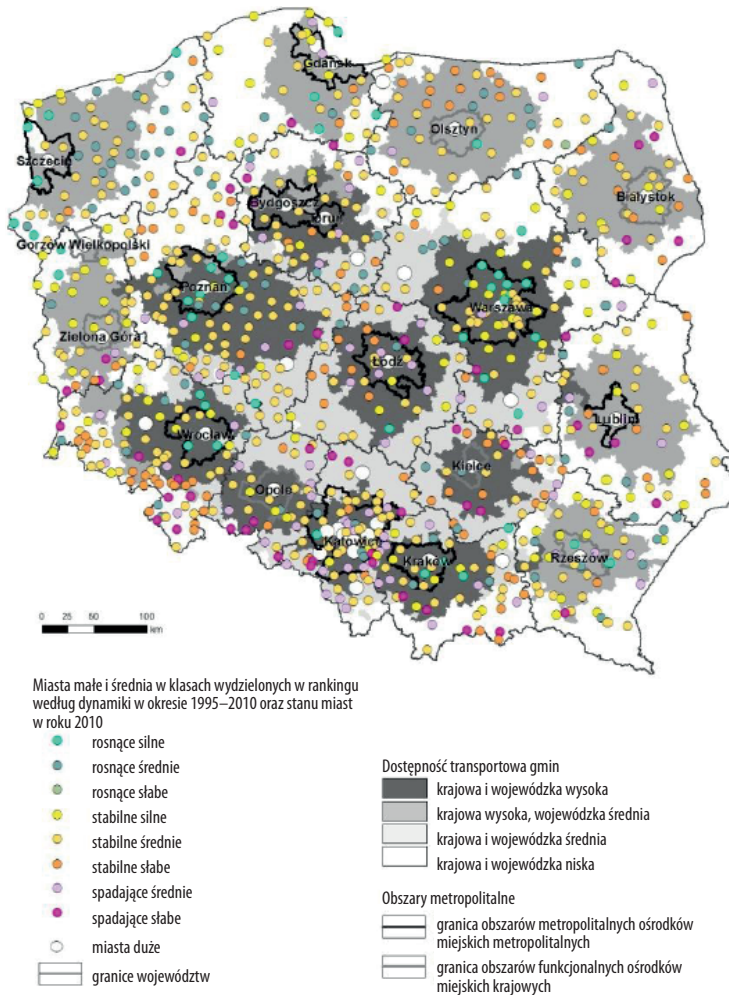
Źródło: Goras 2014.

strzeni i transport umożliwiają jednostkom i grupom osiągnięcie miejsca lub aktywności w przestrzeni za pomocą określonego środka lub kombinacji typów transportu [Guzik 2014].

Z badań opisanych przez E. Goras [2014] wynika, że trudno zidentyfikować wyraźną korelację pomiędzy wynikami gospodarczymi a dostępnością transportową. Praktycznie zauważalny związek został zarejestrowany jedynie pomiędzy ujętą w trzy kategorie – przyjętą dla czytelności danych – dostępnością transportową a cechą opisującą zmiany liczby ludności i liczby osób pracujących w latach 1995–2010. Wizualizacja zbadanych zależności została przedstawiona na rysunku 26.

Istotny związek daje się zauważyć pomiędzy miastami województw: mazowieckiego, wielkopolskiego, małopolskiego, kujawsko-pomorskiego, dolnośląskiego oraz słabszy, choć zauważalny: podlaskiego i podkarpackiego. Nie jest to korelacja pozbawiona zakłóceń innymi czynnikami, m.in. takimi jak kształt sieci drogowej, duża samowystarczalność ośrodka w zakresie oferty miejsc pracy na miejscu, związki historyczne czy dobre powiązania komunikacyjne i gospodarcze z ośrodkami poza granicami kraju. Widać to wyraźnie na przykładzie województwa zachodniopomorskiego (miasta Cedynia, Myślibórz, Trzcińsko-Zdrój, Lipiany) i lubuskiego (miasta Gorzów Wlkp., Drezdenko, Skwierzyna, Żary) [Goras 2014].

Na rysunku 27 przedstawiono zbiorcze zestawienie miast, we wszystkich siedmiu analizowanych klasach poziomu gospodarczego, z lokalizacją ośrodków miejskich w obszarach o różnej kategorii dostępności transportowej. Przedstawiona na rysunku wizualizacja potwierdza występowanie zależności pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego miast oraz ich stanem gospodarczym a dostępnością transportową badanych ośrodków, choć zależność ta występuje w sposób niejednorodny. Najsilniejsze zależności można zaobserwować w województwach o wysokiej „dostępności krajowej i wojewódzkiej” – z wyjątkiem łódzkiego i śląskiego, w których o obecnym poziomie gospodarczym miast zdecydowały dynamiczne zmiany w profilu pełnionych stosunkowo niedawno funkcji. Miasta te mają szansę na rozwój, m.in. korzystając z dobrych powiązań transportowych, ale wymaga to istotnych przemian gospodarczych – głównie znalezienia nowych priorytetów rozwojowych. Potwierdza się praktycznie brak badanych zależności w granicach wyznaczonych obszarów metropolitalnych – powodem jest zaznaczający się istotny wpływ wysokiej dostępności do dróg krajowych, która decyduje o występujących, szerszych obszarowo, powiązaniach policentrycznych. Odnośnie do województw o dostępności „krajowej wysokiej i wojewódzkiej średniej”, zlokalizowanych przy granicach kraju: wschodniej, północnej i zachodniej, zauważa się istnienie analizowanej zależności w województwach: podkarpackim, podlaskim, pomorskim, nieco słabiej w warmińsko-mazurskim. Podobnie jak w przypadku województw charakteryzujących się „wysoką dostępnością krajową i wojewódzką”, nie obserwuje się istotnego związku pomiędzy poziomem gospodarczym miast a dostępnością transportową w granicach wyznaczonych obszarów metropolitalnych. Natomiast

Rysunek 27. Miasta małe i średnie w klasach wydzielonych w rankingu według dynamiki w okresie 1995–2010 oraz stanu miast w roku 2010

Źródło: Goras 2014.

pozostałe województwa, czyli: lubelskie, zachodniopomorskie i lubuskie, charakteryzuje odmienna struktura sieci osadniczej i aktywność gospodarcza, nie można tu ocenić zależności w ramach powiązań policentrycznych [Goras 2014].

Dostępność komunikacyjna ma niebagatelny wpływ na szanse rozwojowe powiatu. Pozwala na swobodny przepływ kapitału ludzkiego i towarów. W pewnych okolicznościach może mieć efekt negatywny. Na przykład powiaty położone na Opolszczyźnie, w pobliżu autostrady A4, są „eksporterami” kapitału ludzkiego do Niemiec. Podobny negatywny efekt może mieć bliskość portu lotniczego z dużą

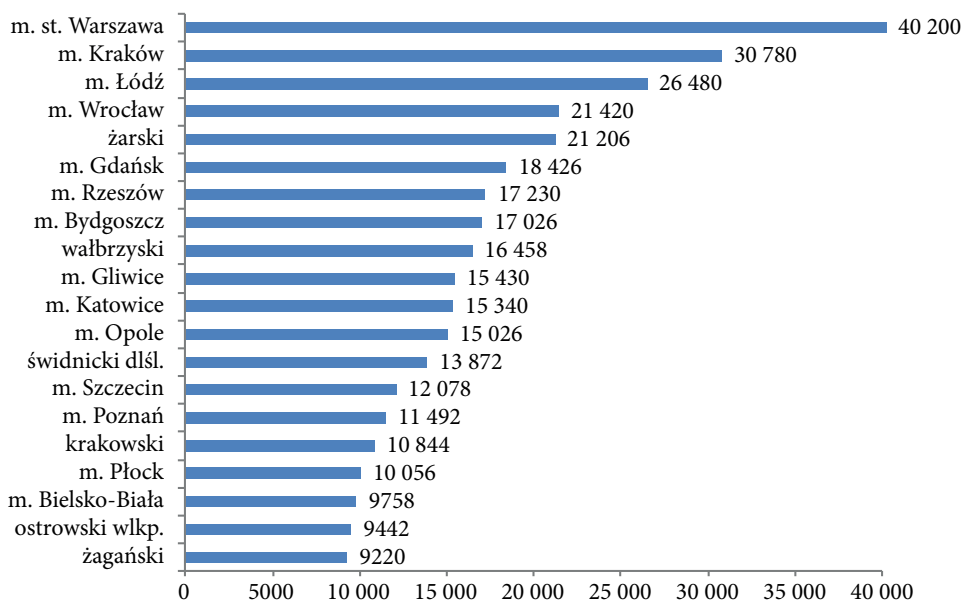
liczbą tanich połączeń lotniczych z Wielką Brytanią. Należy jednak odróżnić długookresowe i krótkookresowe efekty dobrej dostępności komunikacyjnej. W dłuższym okresie ułatwienia w lokowaniu inwestycji i łatwa dostępność dla ruchu osobowego i towarowego są niewątpliwie zjawiskiem korzystnym.

2.6. Rynek pracy

Rynek pracy jest częścią gospodarki. Popyt i podaż pracy są kluczowe dla wyjaśnienia procesów gospodarczych. Rynek pracy charakteryzuje przede wszystkim poziom bezrobocia, który jest bardzo zróżnicowany w skali kraju. Niektóre powiaty (np. Sopot, Poznań) charakteryzuje poziom bezrobocia porównywalny z globalnymi metropoliami, to znaczy poniżej 3%. Niski poziom bezrobocia w pewnych powiatach w takim kraju jak Polska może zniechęcać do podejmowania działalności gospodarczej i inwestowania. Na przykład Londyn, będąc światowej klasy metropolią, nie musi się troszczyć o pojemność rynku pracy i zatrudnienie mieszkańców. Ważniejsza jest jakość tych miejsc pracy. W 2011 roku ponad połowa miejsc pracy w Londynie należała do gospodarki opartej na wiedzy [Lucci i Harrison 2011].

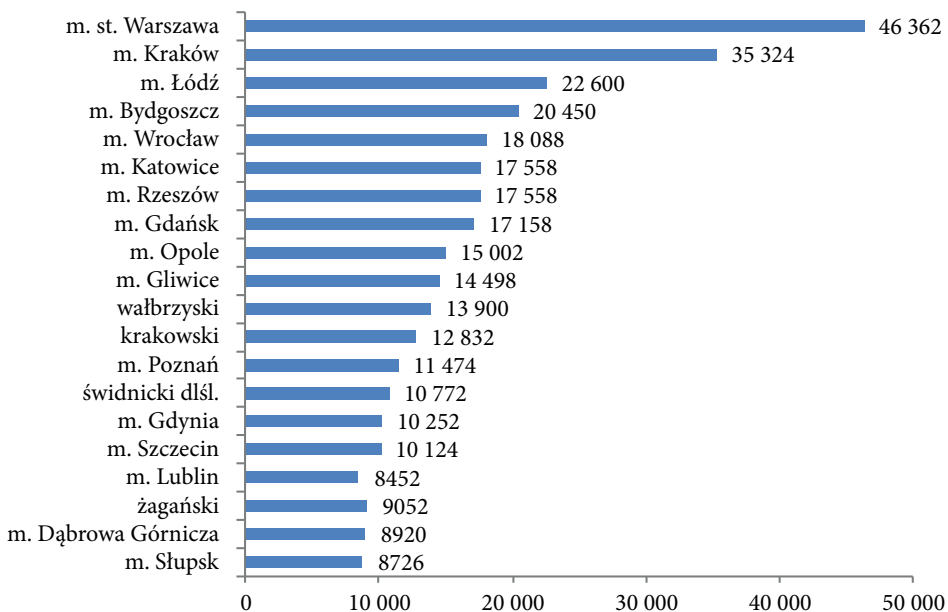
Oprócz poziomu bezrobocia ważne są także inne wskaźniki charakteryzujące rynek pracy, przede wszystkim jego jakość. Zróżnicowania branżowe i wysoki poziom wartości dodanej to cechy świadczące o wysokiej jakości rynku pracy. Warto także nadmienić, że niektóre powiaty w Polsce charakteryzuje wysoki poziom wynagrodzeń połączonych z niskim zróżnicowaniem branżowym rynku pracy oraz niską wartością dodaną. Chodzi przede wszystkim o powiaty, w których dominuje przemysł ciężki i wydobywczy. Wysoki poziom płac w takich powiatach jest raczej skutkiem silnej pozycji związków zawodowych niż wysokiej wartości dodanej generowanej przez przedsiębiorstwa. Niemniej beneficjentami takiego stanu rzeczy są lokalna gospodarka i samorządy.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej dostarczyło na potrzeby niniejszego opracowania informacji statystycznych na temat liczby ofert pracy w poszczególnych powiatach. Liczba ofert pracy jest dobrym predykatorem stanu gospodarki, w tym także pozwala wnioskować na temat jakości stanowisk pracy, wartości dodanej i kwalifikacji potrzebnych na rynku pracy. Na przykład w rankingu 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w kolejnych pięciu latach (2011 – I połowa 2015) sklasyfikowane zostały łącznie 33 różne powiaty. Aż 14 powiatów miało swoje stałe miejsce w Top 20. Były to następujące powiaty: krakowski, m. Bydgoszcz, m. Gdańsk, m. Gliwice, m. Katowice, m. Kraków, m. Łódź, m. Opole, m. Poznań, m. Rzeszów, m. st. Warszawa, m. Szczecin, m. Wrocław, świdnicki. Ponadto jeden powiat był wśród 20 o największej liczbie ofert pracy czterokrotnie, jeden znalazł się trzykrotnie, następnych sześć powiatów zostało sklasyfikowanych dwa razy i aż jedenaście powiatów pojawiło się tylko jeden raz w analizowanym okresie (rysunki 28–32).

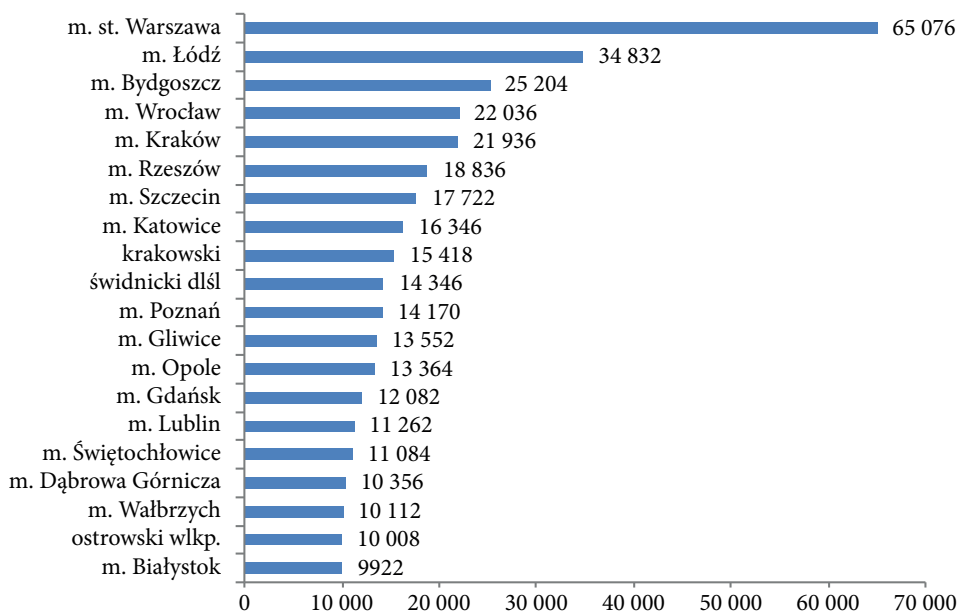
Rysunek 28. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2011 roku

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

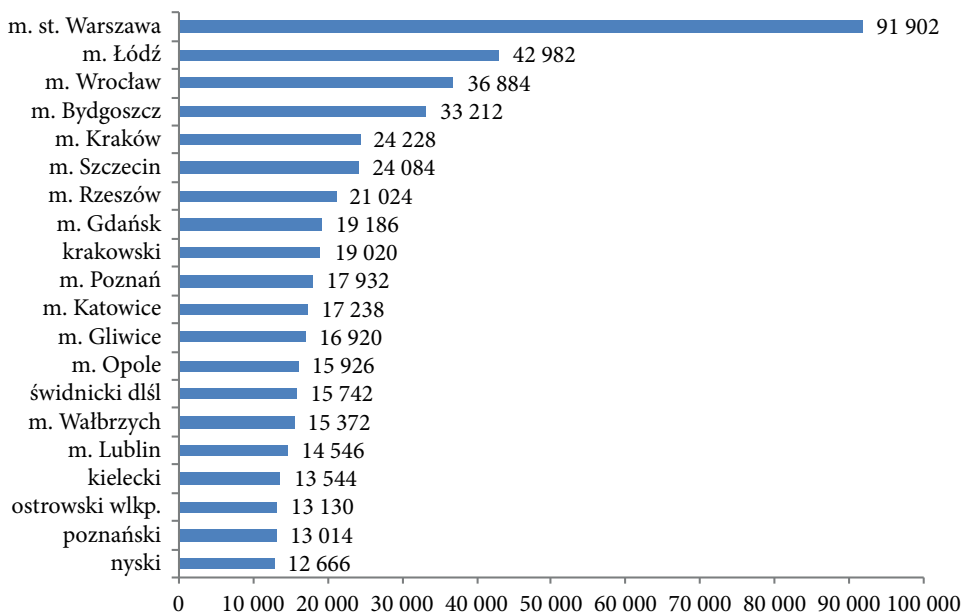
Rysunek 29. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2012 roku

Źródło: jak do rysunku 28.

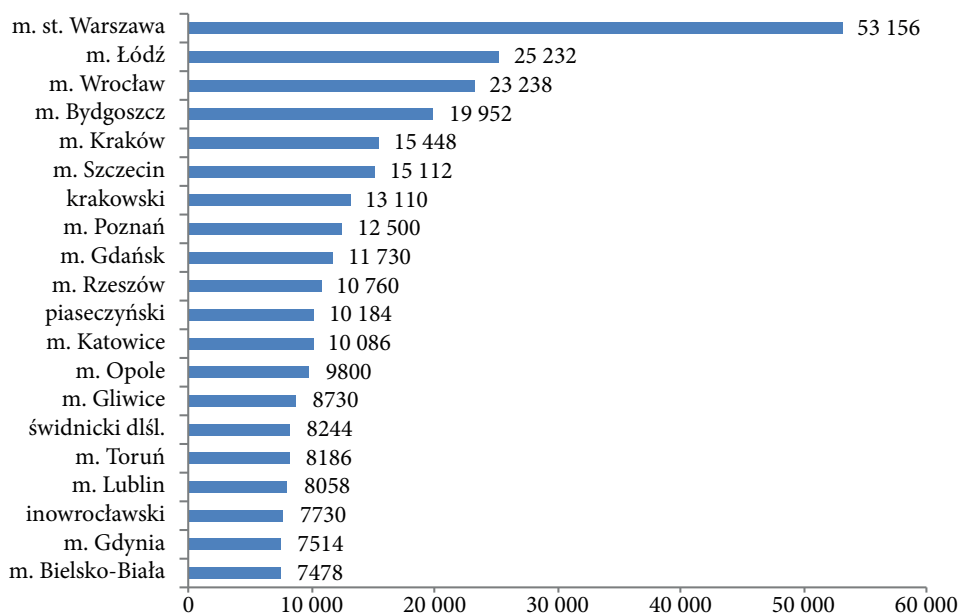
Rysunek 30. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2013 roku

Źródło: jak do rysunku 28.

Rysunek 31. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2014 roku

Źródło: jak do rysunku 28.

Rysunek 32. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w I połowie 2015 roku

Źródło: jak do rysunku 28.

Rozdział III

FUNKCJONOWANIE POWIATU Z PERSPEKTYWY PROCESÓW SPOŁECZNYCH

Wprowadzenie

W poprzednim rozdziale ukazano funkcjonowanie powiatu z perspektywy zjawisk, które dotyczą procesów gospodarczych. Natomiast w rozdziale niniejszym obszar analizy zostanie zawężony do tych zjawisk, które dotyczą procesów społecznych związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa – mieszkańców powiatu. Oczywiście, rozgraniczenie pomiędzy zagadnieniami opisanymi w poprzednim rozdziale („ekonomia”) a opisywanymi w niniejszym rozdziale („społeczeństwo – kultura – symbole”) służy jedynie usystematyzowaniu wywodu. Przy analizie kapitału intelektualnego posługiwanie się słowem „zawężenie” jest z zasady niewskazane, lecz konieczne dla zapewnienia dyscypliny opisowej. W rzeczywistości wszystkie sfery aktywności na obszarze powiatu się ze sobą przenikają, np. kultura jest związana z rozwojem sektorów kreatywnych, a te z kolei mają wpływ na innowacyjność powiatu i wzrost gospodarczy.

Z historycznego punktu widzenia miasta/powiaty powinny służyć organizacji życia społecznego, a dopiero w drugiej kolejności, w następstwie dobrze zorganizowanego życia społecznego, można rozwijać aktywność gospodarczą, a także pozyskiwać zasoby na nieekonomiczne formy funkcjonowania powiatu. To właśnie zdolność do zaspokajania potrzeb wyższego rzędu stanowi o potrzebie istnienia powiatów.

Przedstawione w niniejszym rozdziale koncepcje zostały dobrane na podstawie pogłębionych studiów literaturowych, których celem było wskazanie kluczowych, najczęściej wymienianych w piśmiennictwie koncepcji charakteryzujących stopień rozwoju jednostek terytorialnych. Ich charakterystyka została ograniczona do zarysowania najważniejszych elementów składowych i nie należy traktować opisywanych poniżej koncepcji jako wyczerpujących. Czytelnicy zainteresowani pogłębieniem wiedzy na ten temat powinni skorzystać także z innych pozycji literaturowych.

3.1. Kapitał społeczny i aktorzy powiatowi

Kapitał społeczny (KS) powiatu służy opisaniu zdolności do mobilizacji zasobów związanych budową i wykorzystaniem struktur społecznych w celu zaspokojenia potrzeb, które nie mogą być zaspokojone, gdy mieszkańcy działają indywidualnie. Z tego względu dotyczy także działalności ekonomicznej obywateli, co przejawia się kooperacją między przedsiębiorstwami (właścicielami firm) oraz wzrostem zatrudnienia w przedsiębiorstwach (zdolnością do organizacji pracy większych grup ludzi) itp. Kapitał społeczny jest zarówno dobrem prywatnym (np. osoba bezrobotna dzięki niemu znajdzie szybciej pracę, być może lepszą, niż osoba o niższym kapitale społecznym). Dzięki kapitałowi społecznemu przedsiębiorstwo zatrudni szybciej bardziej kompetentnych i uczciwych pracowników. Kapitał społeczny odnosi się do specyfiki funkcjonowania sieci społecznych oraz wartości, jakie wyznają uczestnicy tych sieci. Kapitał społeczny związany jest z interakcjami pomiędzy członkami społeczności oraz efektami tych interakcji [patrz także Hejduk 2013]. Nie ulega wątpliwości, że jego istnienie ma związek z kapitałem intelektualnym powiatu. Kwestią nieoczywistą jest relacja zachodząca między oboma rodzajami kapitałów, a w szczególności to, czy są one komplementarne, „równoległe”, czy raczej można uznać KS za element KI. Za tą drugą możliwością przemawia fakt, że KI to ogół niematerialnych zasobów. Ponadto KS jest silnie związany z lokalną kulturą, a w klasycznych modelach pomiaru KI [np. Edvinsson 1997] kultura organizacyjna występuje jako komponent KI (w obrębie kapitału strukturalnego).

Kapitał społeczny to ogół obecnie istniejących i potencjalnych zasobów zawartych i dostępnych w sieciach społecznych i pochodzących z nich relacji, jakie posiada człowiek lub jednostka społeczna [Nahapiet i Ghosal 1998]. Kapitał społeczny jest więc nierozzerwalnie związany z zaufaniem występującym pomiędzy „obcymi”. Społeczności, które charakteryzuje wyższy stopień zaufania, nie są trapione plagą przestępczości, ich członkowie zdobywają wyższe wykształcenie. Ciemną stroną kapitału społecznego jest to, że społeczności darzące swoich członków zaufaniem są skłonne do odrzucania „obcych”. Często ku własnej szkodzie. Niektórzy historycy gospodarczy twierdzą na przykład, że sukces gospodarczy Niemiec w drugiej połowie XIX wieku zawdzięczają one temu, że wcześniej Francuzi skazali na wygnanie swoją elitę gospodarczą: francuskich protestantów (Hugenotów). Znaleźli oni najlepsze warunki do pracy i pomnażania bogactwa w protestanckich Prusach¹⁰.

¹⁰ Król Prus Fryderyk Wilhelm, któremu przypisuje się zbudowanie fundamentów potęgi gospodarczej Niemiec w XIX wieku, był zwolennikiem tolerancji religijnej i narodowościowej. W protestanckich Prusach katolicy i Żydzi byli tolerowani, jeśli tylko przyczyniali się do wzrostu bogactwa państwa. W 1672 roku ustanowiono Francuski Kościół Protestancki w Berlinie, a około 100 tys. francuskich protestantów osiedliło się w Prusach, w Brandenburgii. W 1700 roku 1/3 populacji Berlina stanowili Francuzi, którzy przyczynili się walcie do rozwoju przemysłu w Prusach, m.in. produkcji świec, papieru, rękawic [The History Learning Site 2016].

Na kapitał społeczny składają się więzi pomiędzy ludźmi: zaufanie, wzajemne zrozumienie, wspólnie wyznawane wartości i zachowania, które wiążą członków sieci ludzkich i społeczności i umożliwiają wspólne działania [Cohen i Prusak 2001]. Odnosi się on do pewnych cech organizacji, takich jak sieci, normy i zaufanie, które to cechy wspomagają, koordynują i ułatwiają współdziałanie wszystkim uczestnikom.

Pojęcie kapitału społecznego stało się „modne” stosunkowo niedawno, lecz jest znane już od ponad 100 lat. Po raz pierwszy użył go Lyda Judson Hanifan (1879–1932) w 1916 roku w Stanach Zjednoczonych. Wyjaśniał on potrzebę współpracy rodziców w działaniach dotyczących funkcjonowania szkoły. Definiując kapitał społeczny, posługiwał się takimi określeniami, jak dobra wola, braterstwo, sympatia, relacje społeczne łączące indywidualne osoby oraz rodziny, które tworzą jednostki społeczne. Kapitał społeczny został ponownie „odkryty” dzięki książce innego Amerykanina Roberta Putnama pt. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Zwrócił on uwagę na to, że zjawiska, takie jak „rozlewanie się miast”, emigracja klasy średniej na przedmieścia, rozwój mediów elektronicznych, niszczą tradycyjne więzi społeczne. Używając porównania Roberta Putnama: obecnie Amerykanie „grają w kręgle samotnie” (w przeszłości w Stanach Zjednoczonych w społecznościach lokalnych było wiele lokalnych klubów i lig kręglarskich łączących mieszkańców). Warto jednak zauważyć, że zjawisko emigracji z miast nie jest wyłącznie typowe dla XIX-wiecznych amerykańskich metropolii. Bogaci mieszczanie posiadali przecież swoje majątki poza miastami, zanim sformułowano koncepcje suburbanizacji. Co więcej, prymitywny przemysł miejski w średniowieczu był często przyczyną epidemii związanych z zanieczyszczeniem wód gruntowych, a epidemie zmuszały mieszkańców do okresowego (nawet na kilka lat) opuszczania ogarniętych zarazą miast. Wniosek stąd taki, że wiele „modnych” koncepcji wypracowanych przez socjologię miast (np. „reemigranci”) miało swoje prawzorcy znacznie wcześniej, niż przedstawiają to naukowcy z „Nowego Świata”.

Według definicji OECD kapitał społeczny to „sieci wraz ze wspólnie wyznawanymi normami, wartościami i rozumieniem świata, które wspierają współpracę w obrębie celów pomiędzy grupami” [OECD 2007, s.102]. Francis Fukuyama definiował kapitał społeczny jako atrybut jedynie stabilnych społeczności, gdzie istnieje trwały system polityczny i prawny. Podał następującą definicję kapitału społecznego: „Kapitał społeczny można najprościej zdefiniować jako zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiających im skuteczne współdziałanie” [Fukuyama 2003, s. 169]. Największe na świecie badania dotyczące kapitału społecznego prowadzone są przez Bank Światowy (World Values Survey, zespół pod kier. R. Ingleharta, University of Michigan).

Kapitał społeczny jest głównie związany z użyteczną funkcją zaufania: dzięki wzajemnemu zaufaniu, jakim obdarzają się jednostki i organizacje oraz instytucje w społeczeństwie, możliwy jest rozwój społeczno-gospodarczy, który w innych

warunkach byłby wolniejszy lub też nie zachodziłby w ogóle (np. w czasie wojny religijnej na tle etnicznym). Jednak perspektywa socjologiczna i psychologii społecznej utrudnia stworzenie jednolitej definicji „zaufania”. Zachowania i postawy indywidualne jednostki trudno uogólniać. Zaufanie grupy wobec innej grupy niekoniecznie jest sumą indywidualnych relacji opartych na zaufaniu. Jako przedstawiciel narodu polskiego mogę nie ufać Rosjanom (grupa-grupa), ale jednocześnie ufać kontrahentowi z Moskwy. Ogólnie jednak możemy przyjąć, że jeżeli przedstawiciele danej grupy mają podstawy sądzić, że inni członkowie będą postępować w stosunku do nich w sposób uczciwy i rzetelny, to zaczną darzyć się wzajemnym zaufaniem. Uważa się, że zaufanie działa jak smar, który zwiększa wydajność funkcjonowania każdej grupy lub instytucji. Jednak wiadomo, że zbyt wysoki poziom zaufania w pewnych sytuacjach może być szkodliwy, ponieważ nie sprzyja krytycznemu myśleniu, a to z kolei jest niezbędne dla tworzenia innowacji. Wiele do zrozumienia istoty kapitału społecznego, szczególnie na poziomie powiatowym, wnoszą studia regionalne i lokalne dotyczące uwarunkowań konfliktów, na przykład związanych z tzw. syndromem NIMBY [Staniszewska 2014; Dmochowska-Dudek 2011; Frączek 2010].

Definicje kapitału intelektualnego występujące w literaturze łączą to, że wymieniają takie pojęcia, jak obywatelstwo, sąsiedztwo, sieci społeczne oraz partycypację obywatelską. Te aktywności mogą mieć różne formy i wywoływać różne skutki. Badania wykazały, że wyższy poziom kapitału społecznego wiąże się z lepszym zdrowiem obywateli, lepszymi wynikami edukacji, mniejszym bezrobociem i niższym poziomem przestępczości [ONS 2016]. Najlepiej oddaje istotę tego wpływu tzw. teoria 4H, tzn. *housed, healthy, hired and happy* (posiadający miejsce zamieszkania, zdrowi, zatrudnieni i szczęśliwi). Kapitał społeczny jest mierzony za pomocą takich mierników, jak:

- poziom zaufania – czy mieszkańcy ufają swoim sąsiadom i czy uznają swoją okolicę za miejsce, w którym sąsiedzi sobie nawzajem pomagają,
- członkostwo – do jak wielu klubów, stowarzyszeń i grup społecznych należą mieszkańcy,
- sieci społeczne i intensywność kontaktów społecznych – jak często mieszkańcy spotykają się z członkami swoich rodzin oraz przyjaciółmi.

Wyróżnia się kilka rodzajów kapitału społecznego [ONS 2016]:

- Kapitał więzi społecznych (*bonding social capital*) – dotyczy bliskich połączeń pomiędzy ludźmi, np. członkami rodziny, a także członkami tej samej grupy etnicznej. Kapitał ten pozwala na przetrwanie w życiu. Lawrence Harrison [2003] pisze: „Istnieją powody, by sądzić, że grupy krewnicze stanowią doskonałe narzędzie przetrwania, lecz jednocześnie ogromną przeszkodę na drodze rozwoju”.
- Kapitał pomostowy (*bridging social capital*) – opisuje odległe więzi pomiędzy ludźmi i grupami społecznymi. Liczy się tutaj zdolność do nawiązywa-

nia kontaktów z „obcymi”, wychodzenia poza kręgi społeczne wyznaczone przez poprzednią formę kapitału społecznego, tj. kapitał więzi społecznych¹¹.

- Kapitał łączący (*linking social capital*) – opisuje połączenia pomiędzy osobami zajmującymi ważne stanowiska w instytucjach a obywatelami. Inaczej jest to „odległość ludzi od władzy”. Jest ważny, jeśli obywatele chcą uzyskać wsparcie od instytucji publicznych, w tym samorządowych. Różni się od poprzednich dwóch rodzajów kapitału społecznego tym, że tutaj osoby znajdują się w relacji społecznej.

Przykładami wspólnie wyznawanych norm są na przykład: założenie, że nie można parkować na miejscu dla osoby niepełnosprawnej, lub założenie, że należy ustąpić osobie starszej miejsca w tramwaju. Wspólnie wyznawanym normom towarzyszą sankcje społeczne. Jeśli mówimy o kapitale społecznym na obszarze powiatu, pojęcie kapitału społecznego ma szczególne znaczenie w środowisku, w którym członkowie społeczności wchodzą w częste interakcje między sobą. Naturalne jest więc powstawanie na przykład ruchów miejskich, które jednoczą mieszkańców wokół pewnych interesów (np. budowy obwodnicy miasta). Obawa przed takimi sankcjami może motywować jednostki do nienaruszania norm społecznych. Normy tego rodzaju są wyznawane przez większość członków społeczności. Grupy społeczne, które tworzą kapitał społeczny, można podzielić na kilka kategorii:

- grupy zamieszkujące ten sam obszar (kryterium geograficzne),
- grupy zawodowe – członkowie stowarzyszeń zawodowych, wolontariusze,
- grupy społeczne – rodziny, grupy osób skupionych wokół kościoła, grupy przyjaciół,
- grupy wirtualne – wiążące ludzi poprzez uczestnictwo w tym samym forum internetowym itp.,
- grupy polityczne – członkowie partii politycznych i stowarzyszeń.

W praktyce przynależność do jednego rodzaju grupy nie wyklucza uczestnictwa w pozostałych formach, np. członkowie partii politycznych mogą jednocześnie udzielać się na forum organizacji religijnych, popularyzując swoje poglądy polityczne (np. walkę z aborcją). Podobnie stowarzyszenia zawodowe mogą mieć swoje odbicie w aktywności na forach internetowych itp.

Z czysto ekonomicznego punktu widzenia kapitał społeczny można wycenić, jako wartość relacji społecznych i sieci, które przyczyniają się do wzrostu gospo-

¹¹ Jednym z najbardziej przemawiających do wyobraźni mierników zaufania w społeczeństwie jest porównanie zaufania, jakimi obdarzamy własną rodzinę, do zaufania, jakim obdarzamy „obcych”. Analiza regresji potwierdza tę korelację. Skala familizmu oraz indeks percepcji korupcji pozostają w ścisłym związku. W krajach o dużym poziomie zaufania w biznesie zatrudnienie pracownika spoza rodziny lub podpisanie kontraktu z kimś, kogo zupełnie nie znamy, jest postrzegane jako relatywnie niewiele bardziej ryzykowne niż zatrudnienie członka rodziny lub podpisanie kontraktu z firmą, której właścicielem jest krewny [Antykorupcja 2016].

darczego. Mało zbadane w literaturze jest natomiast zjawisko konfliktu i protestu (które pozornie powinno świadczyć o niskim kapitale społecznym). Jak wiadomo, wiele wynalazków i innowacji społecznych, które w dłuższym czasie doprowadziły do wzrostu gospodarczego, w krótkim czasie nie miało pozytywnego przełożenia na wzrost gospodarczy lub wręcz go niszczyło. Nie chodzi jedynie o „twórczą destrukcję” Schumpetera, ale także o bunty i rewolucje, które co prawda niszczyły istniejący kapitał społeczny, lecz tworzyły podwaliny do tworzenia nowego, silniejszego kapitału społecznego. Klasycznym przykładem jest rewolucja francuska, która pozwoliła Francji przejść z epoki agrarnej do industrialnej i stworzyła republikę. Według J. Storcka i P. Hilla [2000] kapitał społeczny można opisać z pomocą trzech wymiarów: strukturalnego, relacyjnego i poznawczego.

- Wymiar strukturalny opisuje kapitał społeczny z perspektywy sieci połączeń łączących jednostkę, która uznaje swoją przynależność do tej sieci. Najlepszym sposobem tworzenia struktury powiązań jest organizacja spotkań twarzą w twarz. W dużych organizacjach, w których kontakt bezpośredni jest utrudniony z powodu odległości geograficznych, strukturę sieci wspomaga technologia informatyczna, która pozwala na szybką i dokładną lokalizację innych pracowników dzięki katalogom („żółtym stronom”), które zawierają profile pracowników.
- Wymiar relacyjny – aby powstała relacja pomiędzy ludźmi muszą zostać spełnione następujące warunki: 1) ludzie powinni poczuć wobec siebie wzajemną odpowiedzialność, czyli czuć się zobligowani do dobrowolnego świadczenia usług (wyświadczania przysług), oraz odczuwać potrzebę odwzajemnienia tych przysług; 2) powinny istnieć normy, które pozwalają na ustanowienie wspólnych standardów zachowań; 3) musi pojawić się zaufanie, czyli zdolność do przewidywania zachowań drugiej osoby w danej sytuacji; 4) partnerzy relacji muszą odczuwać przynależność do danej struktury i identyfikować się z nią.
- Wymiar poznawczy – członkowie sieci muszą posiadać wspólne zainteresowania i wspólne zrozumienie problemów w organizacji, posługiwać się wspólnym językiem. Posługiwanie się wspólnym językiem pozwala na dostęp do informacji.

3.1.1. Kapitał sentymentalny

Specyficzną formą kapitału społecznego jest kapitał sentymentalny związany ze świadomością historyczną miejscowości – zarówno dużych, jak i małych.

Spoglądając na społeczne aspekty funkcjonowania powiatu, należy zauważyć, że postęp społeczno-gospodarczy można przypisywać zarówno odpowiednio ukierunkowanej aktywności wszystkich mieszkańców lub ich grup (np. nauczycieli, pracowników administracji samorządowej, pracowników organizacji

pozarządowych), jak i pojedynczym osobom. Historia uczy nas, że wpływ działań pojedynczych jednostek na tempo i kierunek zmian może być nieproporcjonalnie duży. W pierwszym przypadku powiat jest po prostu „miejscem”, w którym realizują się mieszkańcy i przyjezdni. W tym drugim ujęciu powiat możemy postrzegać jako płaszczyznę aktywności „aktorów”. P. Soldatos [za: Jałowiecki i Szczepański 2006, s. 228] rozróżnił miasta będące „miejscem” oraz miasta – „aktorów”. Pierwsze ograniczają się do roli terenu lokalizacji oraz pasywnej oferty dla różnych instytucji i z zewnątrz regulowanych przepływów. Drugie to dynamiczne środowisko społeczne, które wspiera i lokalnie organizuje międzynarodowe dziedziny aktywności, równocześnie wytwarzając i eksportując wyspecjalizowane dobra i usługi.

Postęp zawdzięczamy przywództwu (moralnemu, ideowemu, doktrynalnemu, ekonomicznemu i innym rodzajom przywództwa). Chodzi o to, że funkcjonowanie układów społecznych nie można zrozumieć, jeśli nie spojrzeć na siły inicjujące zmiany, a siły te („wektory”) można przypisać właśnie owym liderom. Tak więc wiele zjawisk społecznych jest inicjowanych przez jednostki lub małe grupy entuzjastów, które z czasem dzięki swojej innowacyjności i wytrwałości doprowadzają do zaistnienia trwałych pozytywnych zmian w środowisku lokalnym. Takimi jednostkami w wypadku powiatów mogą być starostowie lub prezydenci miast, np. Boris Johnson jako burmistrz Londynu, Rudolph Giuliani jako burmistrz Nowego Jorku, Karl Lueger – burmistrz Wiednia w latach 1897–1910, odpowiedzialny za przekształcenia miasta w nowoczesną europejską metropolię, Sokrates Starynkiewicz (odegrał podobną rolę w Warszawie jak Karl Lueger w Wiedniu) i Stefan Starzyński jako prezydenci Warszawy czy Cyryl Ratajski jako prezydent Poznania w okresie międzywojennym. Innymi rodzajami aktorów mogą być społecznicy, aktywiści, politycy (np. posłowie skutecznie lobbujący na rzecz inwestycji i dotacji dla ich macierzystego powiatu). Do grona aktorów powiatowych należy również zaliczyć prężnie działające przedsiębiorstwa i instytucje, także kulturalne. Jednym z wielu możliwych do przytoczenia przykładów jest powstanie we wrocławskim Zoo Afrykanarium, które stało się największą biletowaną atrakcją turystyczną Polski (ponad milion odwiedzających w 2015 roku). Jego powstanie w dużej mierze było możliwe dzięki zaangażowaniu jednej osoby („aktora”): Radosława Ratajszcza.

Znaczenie nieproporcjonalnie małej liczby aktorów zmiany dla inicjowania pozytywnych zjawisk jest obecnie postrzegane jako prawidłowość. Proporcje pomiędzy liczbą aktorów zmian a efektami przez nich uzyskiwanymi przekraczają tradycyjną proporcję 20/80 znaną z zasady Pareta. Zjawisko nieproporcjonalnie dużego wpływu na zmiany społeczne stosunkowo niewielkiej grupy aktorów można zaobserwować także na wyższym poziomie organizacji. Na przykład w Stanach Zjednoczonych zaledwie siedem stanów odpowiada za niemal 50% wydatków na badania i rozwój, a sam stan Kalifornia odpowiada za 21% amerykańskich wydat-

ków na B+R (tzn. 77 mld dolarów), czyli wydaje więcej niż Niemcy i około dwa razy więcej niż Wielka Brytania. Podobnie z badań OECD wynika, że połowa wydatków na B+R w krajach OECD pochodzi z zaledwie 10% regionów [OECD 2010, s. 9]. Inaczej to zjawisko określa się mianem „krzywej kija hokejowego” (krzywej potęgowej), która odzwierciedla proporcje nakład/efekt rządu 1/99. Tego typu zjawiska opisywał w swoich publikacjach Malcolm Gladwell – pisał, że np. za zanieczyszczenie środowiska przez samochody odpowiada tylko mały ułamek pojazdów na drogach. Podobnie całoroczna emisja CO₂ przez polską gospodarkę odpowiada kilkudniowej emisji gospodarki chińskiej [Gladwell 2011].

Sukces jest zwykle dziełem garstki wytrwałych. W związku z tym posiadanie na terenie powiatu aktorów zmiany jest istotnym czynnikiem tworzącym kapitał intelektualny. O znaczeniu wpływu działań pojedynczych jednostek zarówno zajmujących stanowiska w strukturach formalnych, jak i zajmujących stanowisko nieformalne [Barber 2014], m.in. tzw. społeczników, mówi się coraz głośniej.

W literaturze podkreśla się znaczenie wczesnego wykrywania, a także kreowania trendów w społeczeństwie. Tak zwane *trend hunting*, czyli „polowanie na trendy”, polega na identyfikacji takiego trendu (w modzie, stylu życia, turystyce itd.) zanim nie dostrzegą go konkurenci. Czasami niedostrzeżenie trendu może być po prostu niewykorzystaną szansą. William Gibson [2004] nazwał to w swej ostatniej książce *Pattern Recognition* „rozpoznawaniem wzorca”. Takie rozpoznanie oznacza często wielkie pieniądze dla tego, kto pierwszy trafnie odgadnie tendencję i potrafi ją zdyskontować. Malcolm Gladwell w książce *Punkt przełomowy. O małych przyczynach wielkich zmian* [Gladwell 2005] bada tzw. *tipping point* – punkt, od którego zaczyna się zbiorowa „infekcja” (na przykład moment, w którym czapka golfowa odwrócona daszkiem do tyłu, szerokie spodnie i długa luźna koszulka koszykarska stają się globalnym trendem mody młodzieżowej).

Z perspektywy procesów gospodarczych koncepcja aktorów może być sprowadzona do opisywania ich roli przy tworzeniu innowacji. Autorzy raportu pt. *Klasy w sektorach kreatywnych* wyróżnili specyficzne rodzaje podmiotów, które odpowiadają za powstawanie innowacji – przedstawiono je na podstawie pracy Szulcki [2012, s. 40–51] oraz na podstawie badań własnych (wywiadów pogłębionych).

- Wolni strzelcy – osoby zajmujące się pracą twórczą, niezatrudnione na etat w żadnej firmie z sektorów kreatywnych, np. aktorzy, tancerze, muzycy, rzeźbiarze, malarze czy pisarze. Grupa ta odgrywa najistotniejszą rolę w początkowych ogniwach łańcucha wartości, odpowiadając za stworzenie surowej treści (np. rękopisu), która może zostać później przetworzona (np. w postaci książki).
- Mikrobiznesmeni i branżowi giganci – wykres przedstawiający sektory kreatywne przypomina klepsydrę: na jednym końcu znajduje się wiele bardzo małych firm, na drugim – niewielka liczba dużych firm, a pośrodku – bardzo mała liczba firm średniej wielkości.

- Ośrodki edukacji twórczej – ośrodki kształtujące wiedzę i kompetencje osób twórczych. Ośrodki te kształcą kadry dla firm (z sektorów kreatywnych i nie tylko), twórców i odtwórców kultury, a także kadre pedagogiczną, która przekaże swoją wiedzę i umiejętności następnemu pokoleniu.
- Publiczne instytucje kultury, m.in. muzea, domy kultury, biblioteki, teatry, kina, filharmonie, galerie czy obiekty historyczne. Instytucje te prowadzą wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną, dostarczają odwiedzającym różnych form kulturalnej rozrywki (np. spektakle, festiwale, koncerty muzyczne), zdobywania wiedzy i nowych umiejętności (np. warsztaty rzemieślnicze, rysunku), a także rozwijania swojej twórczej ekspresji. Rola tych podmiotów jest szczególnie istotna ze względu na wymiar oświatowy – muzea, obiekty historyczne są często repozytoriami wiedzy na temat historii danego miejsca czy zwyczajów jego mieszkańców.
- Gatekeeperzy – decydują o tym, czy produkty trafią na rynek, czy do szuflady (subiektywne wybory). W dziedzinie malarstwa gatekeeperem jest menedżer galerii sztuki, który decyduje się na wystawienie prac wybranych artystów. Z kolei w wypadku gazety artykuły do najnowszego numeru wybiera redaktor naczelny.
- Kreatywni ukryci (utalentowani, ale niepracujący w branży kreatywnej) – osoby, które wykorzystują swój talent, pracując na etacie dla firm nienależących do sektorów kreatywnych. Zajmują stanowiska w działach projektowych (designerzy, architekci), marketingowych (copywriterzy, graficy), IT (informatycy), a także w innych zespołach, w których znajdują zastosowanie ich twórcze zdolności.
- Organizacje pozarządowe. Do sektorów kreatywnych zalicza się różne organizacje zrzeszające twórców, ale także osoby, które – choć same nie tworzą – pragną działać na rzecz wzmocnienia tych sektorów w regionie.
- Władze publiczne – są inicjatorem i fundatorem różnych działań. Spektrum wpływu administracji jest w tym zakresie bardzo szerokie. Wsparcie może być udzielane bezpośrednio, np. przez finansowanie czy dofinansowanie działalności różnych przedstawicieli sektorów kreatywnych (biznesu, nauki oraz kultury). Może również mieć charakter pośredni – celem jest wówczas wzmocnienie środowiska, w którym te podmioty funkcjonują. Przykładem pośredniego wsparcia sektorów kreatywnych może być inwestowanie w nowe centra kultury (np. przez rewitalizację starych budynków) czy też realizacja działań marketingowych kształtujących „kreatywny” wizerunek danego regionu (np. opracowanie logotypu miasta, kampanie billboardowe).
- Środowiska parafialne – związane z aktywnością religijną mieszkańców.
- Ruchy młodzieżowe – związane z aktywnością ludzi młodych w życiu powiatu.

- „Samorządowcy” – organy wykonawcze, radni, ruchy miejskie zaangażowane w mniej lub bardziej formalny sposób w tworzenie kapitału społecznego powiatu. Koncentrują się na realizacji zadań administracji samorządowej w jej strukturach (np. radni), jak i poza nimi (np. ruchy miejskie).
- Organizacje przedsiębiorców, m.in. zrzeszenia kupców, izby rzemieślnicze, oddziały terenowe Krajowej Izby Gospodarczej.
- „Ludzie-instytucje” – jednostki o dużym autorytecie, charyzmatyczne, mające wpływ na procesy zachodzące w powiecie poprzez wyrażanie swoich opinii lub działania.

Z perspektywy procesów społecznych można powiedzieć, że w powiecie trwa „gra”, w którą „grają” wyżej wymienieni aktorzy. W związku z tym zadanie rozpoznania kapitału intelektualnego można porównać do rozpoznania reguł gry i identyfikacji aktorów.

B. Jałowicki i M.S. Szczepański [2006, s. 213] wyróżnili kilka kategorii aktorów w obszarze metropolitalnym (tabela 11). Autorzy ci uwzględnili fakt, że do kategorii „aktorów” zaliczyć można nie tylko ludzi, a także obiekty nieożywione (np. atrakcję turystyczną). W tym szerszym ujęciu do takich aktorów można na przykład zaliczyć kopalnię soli w Wieliczce, bazylikę w Licheniu, figurę Chrystusa w Świebodzinie itp. Należy zaznaczyć, że do grona aktorów należy zaliczać także zbiorowości i organizacje o charakterze prorozwojowym i miastotwórczym (np. Międzynarodowe Targi Poznańskie w Poznaniu) i instytucje, np. uniwersytet, szczególnie w mniejszych miejscowościach, np. Oxfordzie, Cambridge, Bloomington (Indiana, USA) czy Heidelbergu (Niemcy). Odrębnym rozważaniem należałoby poświęcić kwestie szeroko rozumianych „destrukcyjnych” aktorów. W obecnej sytuacji w Polsce można by do nich zaliczyć na przykład galerie handlowe, które niszczą drobny handel w centrach miast, szybko rozbudowujące się obwodnice i ciągi komunikacyjne (np. w Białymstoku), które w dłuższej perspektywie mogą zaszkodzić rozwojowi kapitału społecznego w miastach.

Tabela 11. Główni aktorzy metropolitalni

Sektor	Aktorzy
Finanse	banki inwestycyjne, fundusze inwestycyjne, wielkie korporacje międzynarodowe, biura doradztwa finansowego, banki centralne
Otoczenie biznesu	agencje reklamowe, agencje <i>public relations</i> , specjalistyczne serwisy prasowe, państwowe urzędy statystyczne
Środki masowego przekazu	prasa międzynarodowa i lokalna, agencje prasowe, stacje radiowe i telewizyjne, portale internetowe
Przestrzeń wyspecjalizowanej konsumpcji	galerie handlowe, wielkie domy mody, międzynarodowe hotele
Instytucje kulturalne rangi międzynarodowej	zabytki klasy zerowej, muzea, spektakle

Źródło: opracowano na podstawie: Jałowicki i Szczepański 2006, s. 213.

Do kategorii aktorów można dołączyć atrakcje turystyczne, które same w sobie nie stanowią tkanki społecznej, lecz sens ich istnienia polega na tym, że przyciągają ludzi. Atrakcje turystyczne, jak Disneyland, Legoland czy podmiejskie centra handlowe, mogą konkurować z projektami artystycznymi z najwyższej półki pod względem liczby odwiedzających, ale nie pod względem wartości symbolicznej. Poprzez lokowanie ekskluzywnych projektów artystycznych w budynkach przemysłowych (turbinach elektrycznych, magazynach, fabrykach) lub w dawnych dzielnicach przemysłowych (portach, okręgach włókienniczych) symboliczne znaczenie tych projektów staje się ewidentne. Nieważne statystyki, ważne, by poczuć twórczą wibrację [Bilton 2010, s. 67]. Atrakcje turystyczne mają pozytywny wpływ na rozwój miasta m.in. dzięki:

- zdolności do przyciągania turystów, którzy, wydając pieniądze na miejscu, zwiększają lokalny PKB,
- pobudzaniu inwestycji w infrastrukturę (hotele, drogi i inne),
- tworzeniu pozytywnego wizerunku miasta i jego rozpoznawalności międzynarodowej; ta z kolei przyczynia się do napływu inwestycji w innych sektorach gospodarki,
- tworzeniu mas krytycznych poprzez dodanie do gospodarki lokalnej dodatkowych impulsów rozwojowych, np. zwiększenie ruchu turystycznego na lotnisku ułatwia zapewnienie rentowności stałych połączeń lotniczych, te z kolei przyciągają ruch pasażerski niezwiązany z turystyką poprzez podniesienie dostępności komunikacyjnej danego miasta; zasada ta dotyczy w zasadzie całego sektora usług B2C: nawet niewielki wzrost popytu na usługi może decydować o przekroczeniu progu rentowności, którego może nie zapewnić lokalny popyt.

W niektórych powiatach branża turystyczna jest kluczowym źródłem dochodów mieszkańców i samorządu (np. Zakopane, Międzyzdroje, Hel). Inne powiaty (np. Kraków, Warszawa) wykorzystują elementy synergii pomiędzy atrakcyjnością turystyczną a biznesową, rozwijając turystykę równoległe z innymi branżami.

Jednym z prostych, lecz wymownych mierników jest *liczba atrakcji turystycznych*. Największymi atrakcjami turystycznymi, jeśli chodzi o liczbę odwiedzających, są parki rozrywki. Cztery z 20 największych atrakcji turystycznych świata to parki rozrywki Disneya [Appleton i in. 2016]. W klasyfikacjach zwykle nie uwzględnia się takich miejsc, jak plaże, galerie handlowe (chyba że są to obiekty historyczne, np. Faneuil Hall Marketplac w Bostonie – rok budowy 1742). Gdyby uwzględnić także miejsca chętnie odwiedzane, to galeria handlowa w Minesocie (Minnesota's Mall of America) z 40 milionami odwiedzających mogłaby się znaleźć w pierwszej dziesiątce największych atrakcji turystycznych świata. Tak więc od atrakcji turystycznych należy odróżnić tzw. pułapki na turystów (*tourist trap*). Pułapki na turystów to miejsca stworzone, aby przyciągnąć turystów w sposób „syntetyczny”, tzn. bez wykorzystania tradycji i lokalnych zasobów kulturowych. Ich istnienie jest

często uznawane za przejaw komercjalizacji i wkraczania mało ambitnej popkultury do branży turystycznej, jednak z perspektywy korzyści, jakie odnosi lokalna społeczność z ich istnienia, nie należy negować zasadności ich tworzenia. W miejscach pozbawionych długiej historii i walorów krajobrazowych tworzenie pułapek na turystów może się okazać jedyną strategią dla rozwoju turystyki. Co prawda analogia nie jest oczywista, ale także w przeszłości istniała tendencja do tworzenia swego rodzaju pułapek na turystów. Były one związane z turystyką pielgrzymkową. Święte obrazy czy miejsca, w których miał miejsce cud, często stawały się atrakcyjną „destynacją”. Tak było na przykład z Kościołem Bożego Ciała w Poznaniu (ufundowanym przez Władysława Jagiełłę), który przez wiele lat odgrywał na mapie pielgrzymkowej Polski rolę porównywalną z obecną Częstochową.

Atrakcje turystyczne mogą wynikać z posiadanych przez dany powiat zasobów przyrodniczych. Kapitał przyrodniczy może mieć także wartość ujemną, jeśli w powiecie występują warunki niesprzyjające zdrowiu (np. obszar Śląska, Kraków – najbardziej zanieczyszczone miasto w Europie pod względem jakości powietrza). Dotyczy to walorów krajobrazowych, jakości powietrza, wód, gleby, a także natężenia hałasu. Jak wspomniano wyżej, nie jest oczywiste, że kapitał przyrodniczy przekłada się na wyższą jakość życia w powiatach, które mają większe zasoby przyrodnicze. Kapitał przyrodniczy zarówno służy mieszkańcom, jak i może być czynnikiem przyciągającym turystów i inwestorów. Takim przykładem jest Kraków, który jako atrakcja turystyczna jest rozpoznawany na całym świecie, ale również znajduje się na szczycie światowych rankingów najbardziej zanieczyszczonych miast. Kapitał przyrodniczy może być eksploatowany lub jedynie stanowić potencjał możliwy do wykorzystania w przyszłości. Na przykład polskie Bieszczady mają walory porównywalne z Mazurami, choć powiaty na Podkarpaciu mniej korzystają (z różnych powodów) z tego kapitału niż powiaty w woj. warmińsko-mazurskim.

Kapitał społeczny może mieć pozytywny wpływ na aktywność gospodarczą mieszkańców, szczególnie jeśli pozwala na współpracę między osobami i organizacjami niepowiązanymi relacjami rodzinnymi. Dobrym polem do analizy są firmy rodzinne, które zawdzięczają swój rozwój współistnieniu co najmniej dwóch rodzajów kapitału społecznego. Z jednej strony o sukcesie firmy rodzinnej decyduje wzajemne zaufanie członków rodziny, z drugiej jednak dalszy jej wzrost może być hamowany poprzez brak zaufania do osób spoza kręgu rodzinnego, co przejawia się zatrudnianiem mniej kompetentnych członków rodziny. Nadmiar jednego rodzaju kapitału i niedobór drugiego może być więc powodem porażki firmy rodzinnej.

Kapitał społeczny w ostatecznym rozrachunku jest atrybutem ludzi, czyli kapitału ludzkiego, ale dotyczy przede wszystkim postaw, umiejętności, aktywności i wreszcie efektów różnego rodzaju współpracy. Współpraca może dotyczyć takich aktywności, jak tworzenie przedsiębiorstw, stowarzyszeń czy partii politycznych.

Ponadto przejawem kapitału społecznego jest także bierna akceptacja różnego rodzaju zachowań, np. brak reakcji na przestępstwo jest także manifestacją (niskiego) kapitału społecznego, podobnie jak nieuczestniczenie w wyborach lub ewentualnie preferowanie korzystania z zasiłków w miejsce założenia własnej działalności gospodarczej. Oprócz zachowań pasywnych należy także wspomnieć o innych negatywnych (destruktywnych) działaniach niszczących kapitał społeczny lub niepozwalających mu się rozwinąć. Wśród takich działań warto wymienić wszelkiego rodzaju przestępstwa, szczególnie pospolite, ponieważ mają one często wartość demoralizującą innych członków społeczeństwa. Także jakość funkcjonowania instytucji ma wpływ na poziom kapitału społecznego. niesprawiedliwe wyroki sądów, pasywność policji wobec przestępstw obniżają motywację obywateli do podejmowania różnych rodzajów ryzyka. Z kolei pewność, że system sprawiedliwości działa prawidłowo, zachęca do nawiązywania kontaktów z obcymi, ponieważ taka osoba ma przekonanie, że w razie napotkania osoby nieuczciwej zostanie ona zidentyfikowana i ukarana. Na obszarze działalności gospodarczej zaufanie pomiędzy przedsiębiorcami sprzyja wymianie wiedzy, tworzeniu wspólnych przedsięwzięć itp. Jednym z przejawów wysokiego kapitału społecznego w obszarze gospodarczym są inkubatory przedsiębiorczości i klastry.

Jak zauważył Jonathan Haidt, autor bestsellera pt. *Prawy umysł*, „Kiedy nikt przed nikim za nic nie odpowiada, a obiboki i oszuści unikają kary, wszystko się wali” [Haidt 2014]. Stwierdzenie to oddaje istotę wartości kapitału społecznego dla rozwoju gospodarczego. Francis Fukuyama zwrócił uwagę na różnice pomiędzy dwoma rodzajami kapitału społecznego. Jeden dotyczy najbliższej rodziny, a drugi osób „obcych” [Fukuyama 1997]. Pewne syndromy współpracy w społeczeństwie mogą dotyczyć tylko najbliższego kręgu zaufania, a nie odnoszą się do osób spoza tej grupy. W takich społeczeństwach, jak społeczeństwa skandynawskie czy japońskie, zaufanie, jakim darzy się członka rodziny, nie jest dużo większe od tego, jakim obdarza się osobę obcą. Dlatego na przykład zjawisko szkodliwego nepotyzmu nie niszczy produktywności w gospodarce: na stanowiska rekrutowane są osoby według kryterium merytorycznego. Rodzina to pierwsze i bardzo istotne źródło kapitału społecznego na całym świecie. Chodzi o to, aby normy znane niemal każdemu obowiązywały, przynajmniej w zakresie relacji rynkowych, także członków spoza naszej rodziny. Czy możliwe jest, aby prezes firmy rodzinnej na stanowisko szefa działu IT nie zatrudnił swojego syna, ponieważ o pracę aplikuje jego rówieśnik, osoba zupełnie obca, ale za to z lepszymi kwalifikacjami? Taka sytuacja jest znacznie bardziej prawdopodobna w krajach o wysokim kapitale społecznym.

Spółeczeństwo posiada własne cele, wartości oraz dążenia praktyczne. Większość tych celów i wartości ma związek z materialnym kształtem miasta, natomiast prawie wszystkie powiązane są ze zjawiskami i osobami, które zachodzą bądź mieszczą się w obszarze miasta: poczuciem tożsamości z miastem jako mura-

mi, krajobrazem, przestrzenią; poczuciem tożsamości z celami i przyszłością miasta [Broszkiewicz 1996, s. 137]. Istotą kapitału społecznego jest to, że tworzą go „te wszystkie elementy i składniki kultury danej zbiorowości, które jednostka lub zbiorowość może wykorzystać do osiągnięcia zbiorowych celów” [Cybula i Szczepański 1997, s. 46]. Znaczenie kapitału społecznego wyjaśniają najlepiej formy, w jakich się on przejawia [Dzieńdziur 1996, s. 127]:

- tworzenie małych przedsiębiorstw opiera się z reguły na współpracy kooperujących ze sobą jednostek, które decyzje o wspólnym działaniu podejmują, mając do siebie zaufanie,
- kreowanie celów perspektywicznych – rozwojowych – przez lokalne władze samorządowe musi się opierać na zaufaniu mieszkańców, którzy akceptują proponowane kierunki rozwoju,
- rozwiązywanie problemów społecznych w danym środowisku lokalnym, które jest zadaniem własnym samorządu, powinno być wspieranie przez organizacje powoływane samoistnie w różnych formach zbiorowych, np.: stowarzyszenia, ruchy społeczne czy nawet akcje społeczne.

Obrazują to stwierdzone w badaniach prawidłowości [Dzieńdziur 1996, s. 128]:

- im wyższy poziom wykształcenia badanych, tym wyższy poziom zaufania do lokalnych działaczy, lokalnych dziennikarzy, prywatnych przedsiębiorców, radnych i burmistrza,
- im niższy poziom wykształcenia badanych, tym wyższy poziom zaufania do lekarzy, nauczycieli, duchownych, lokalnych polityków i posłów wywodzących się z regionu,
- im wyższy wiek badanych, tym wyższy poziom zaufania do lekarzy, nauczycieli, duchownych, burmistrza,
- im niższy wiek badanych, tym większe zaufanie do lokalnych przedsiębiorców,
- im wyższa pozycja społeczna badanych, tym większe zaufanie do radnych, prywatnych przedsiębiorców, lokalnych polityków, lokalnych przedstawicieli związków zawodowych, przedstawicieli administracji rządowej, posłów wywodzących się z układu regionalnego,
- im niższa pozycja społeczna badanych, tym większe zaufanie do lekarzy, nauczycieli, lokalnych działaczy.

Pomiar kapitału społecznego rozpoczął się od analizowania zachowań poszczególnych obywateli. Stąd mamy takie wskaźniki pomiaru, jak:

- frekwencja wyborcza – odsetek obywateli uczestniczących w wyborach,
- nieformalne więzi społeczne – liczba gości zapraszanych do domu w miesiącu,
- uczestnictwo respondenta w Komitecie organizacji lokalnej w ciągu ostatniego roku,
- zatrudnienie w organizacji lokalnej w ciągu ostatniego roku,
- liczba organizacji społecznych i obywatelskich na 1000 ludności,

- średnia liczba spotkań w organizacjach lokalnych, w których uczestniczył respondent,
- średnia liczba spotkań nieformalnych, w których uczestniczył respondent,
- wolontariat (np. liczba organizacji nienastawionych na zysk na 1000 mieszkańców).

Powyższą listę można doprecyzować o zachowania, które odnoszą się do motywacji mieszkańców powiatu, silniej związane z polskimi realiami, takie jak:

- uczestnictwo w ruchach miejskich (np. „masa krytyczna” – ruch miejski jednoczący zwolenników poruszania się rowerem na terenie miasta),
- uczestnictwo w konsultacjach społecznych organizowanych przez urząd powiatowy,
- partycypacja w wydarzeniach kulturalnych zarówno kultury „wysokiej”, jak i o dzielnicowym charakterze,
- uczestnictwo w akcjach miejskich (np. akcja usuwania nielegalnych ogłoszeń ze słupów i murów w centrum Poznania z udziałem prezydenta miasta).

Pomiar kapitału społecznego oprócz zjawisk pozytywnych (patrz wyżej) dotyczy także intensywności występowania zjawisk negatywnych. Jednym z najczęściej wymienianych w literaturze przejawów niskiego poziomu kapitału społecznego jest wysoki poziom korupcji [Portes 1998, s. 1–24; 2000, s. 1–12; Fukuyama 1995, s. 89–103; Serageldin i Grootaert 2000, s. 863–871; Putnam 2008]. Korupcja jest rodzajem aktywności polegającym na naruszaniu norm społecznych poprzez faworyzowanie jednej grupy kosztem innej. Korupcja może przybierać wiele form. Oprócz najczęściej kojarzącego się z nią łapówkarstwem, do przejawów korupcji zalicza się m.in. nepotyzm, a także kupczenie wpływami. W społeczeństwie idealnym, pozbawionym korupcji, wszyscy uczestnicy kontraktów powinni mieć równe szanse na otrzymanie pracy, zlecenia, uznania, które byłyby adekwatne do ich zasług, kompetencji, cen oferowanych w ramach kontraktu usług i produktów itp. Analiza regresji przeprowadzona przez Paolo Mauro dowodzi, że spadek wskaźnika korupcyjnego o 2,4 punktu (na dziesięciostopniowej skali) powoduje zwiększenie tempa wzrostu o 4 punkty procentowe. Wpływ korupcji na wzrost gospodarczy wydaje się po części spowodowany obniżeniem poziomu inwestycji. Ten negatywny efekt może wynikać z dodatkowego ryzyka, jakie korupcja wnosi do kalkulacji inwestorów. Korupcja może również się przyczynić do zmniejszenia tempa wzrostu gospodarczego poprzez redukcję nakładów publicznych na edukację. Spadek o 2,38 punktu (odchylenie standardowe) wskaźnika korupcyjnego wiąże się ze wzrostem rządowych nakładów na szkolnictwo mniej więcej o 0,5% produktu narodowego brutto [Lipset i Lenz 2003, s. 191–193]. W sposób pośredni rozwój gospodarczy może także redukować korupcję poprzez swój pozytywny wpływ na demokrację, która, jak wskazują badania, ogranicza korupcję. Ponadto rozwój gospodarczy kraju wiąże się ze zwiększeniem poziomu wykształcenia, dzięki czemu rośnie prawdopodobieństwo ujawnienia nadużyć. Mniej zamożne kraje o wyso-

kiej motywacji do osiągnięcia sukcesu należą do grona najbardziej skorumpowanych. Wyniki badań wskazują, że na przykład Rosja, Korea Południowa oraz Turcja charakteryzują się najwyższym poziomem motywacji do osiągnięcia sukcesu. Wspomniane kraje należą również do najbardziej skorumpowanych [Lipset i Lenz 2003]. Z kolei kraje zamożne, o relatywnie niskiej motywacji do osiągnięcia sukcesu przez jednostki, jak np. kraje skandynawskie, charakteryzują się stosunkowo niskim poziomem korupcji.

Prowadzenie badań nad poziomem korupcji jest trudne, jeśli obszarem badań jest cały kraj. Jeśli jednak zaczniemy ograniczać obszar analizy do mniejszych terytoriów, badania staną się nawet jeszcze trudniejsze z kilku powodów:

- 1) Trzeba by oddzielić miejsce zamieszkania respondentów od lokalizacji zdarzenia związanego z korupcją, które nie zawsze jest tożsame. Inicjatorami korupcji mogą przecież być przybysze z zewnątrz, np. przedsiębiorstwa realizujące zamówienia na terenie powiatu.
- 2) Żaden region kraju nie chciałby znaleźć się na szczycie listy najbardziej skorumpowanych – utrzymywanie danych w formie zagregowanej jest politycznie poprawne.
- 3) Zawężenie obszaru analizy nieodłącznie wiązałoby się z pozbawieniem anonimowości potencjalnych przestępców.

Pozyskanie danych o korupcji i zestawienie ich z innymi danymi statystycznymi w rozbiciu powiatowym mogłoby stanowić bardzo cenny wkład w poszerzenie wiedzy na temat determinantów rozwoju kraju. Można by zweryfikować tezę, czy rzeczywiście korupcja jest zjawiskiem skrajnie negatywnym, czy też przy pewnych innych uwarunkowaniach sprzyja rozwojowi gospodarczemu jako czynnik przyspieszający podejmowane decyzje. Jeśli spojrzymy na dane ogólnopolskie [CBA 2010], to okaże się, że rozwój zjawiska korupcji w administracji dotyczy w największej mierze osób mających wpływ na wydawanie decyzji administracyjnych (np. wśród osób zatrudnionych w wydziałach urbanistyki i architektury, zasobów mieszkaniowych, rozwoju i polityki gospodarczej, komunikacji, handlu i usług oraz ochrony środowiska). Czynnościami urzędowymi, którym często towarzyszą działania korupcyjne, są [CBA 2010, s. 11–12]:

- wydawanie koncesji, pozwoleń na budowę, decyzji o warunkach zagospodarowania, decyzji o wymiarze, odroczeniu lub umorzeniu podatku itp.; modelowym przykładem występowania zjawisk korupcyjnych jest działalność związana z wydawaniem pozwoleń na budowę,
- udzielanie zamówień publicznych i organizacja przetargów; warunki przetargu mogą być przygotowane ściśle pod określone firmy, aby z tzw. przyczyn formalnych można było odrzucić oferty innych konkurentów; często specyfikacja techniczna przetargu jest tak określona, że jego warunki „z góry” spełnić może tylko jeden podmiot, który przygotował się dzięki wcześniej otrzymanym informacjom; zdarza się też, że wybierane są ofer-

ty przetargowe podmiotów powiązanych z zamawiającym, który organizuje przetarg,

- gospodarowanie mieniem publicznym, np. przydział lub zamiana lokali komunalnych, zbywanie składników majątku po zaniżonych cenach,
- działalność organów nadzoru, np. zbyt długi czas trwania postępowania, wydawanie nieprawidłowych decyzji, nieefektywne procedury egzekucyjne.

Korupcja jest w dużej mierze konsekwencją partykularyzmu, czyli subiektywnego poczucia zobligowania do niesienia pomocy, ofiarowania zasobów osobom, wobec których czujemy osobiste zobowiązania, zwłaszcza członkom rodziny, ale również przyjaciółom i członkom grup dobrowolnych. Najbardziej widocznym tego przejawem jest nepotyzm. Lojalność to cecha, która w społeczeństwach prekapitalistycznych, feudalnych, była niezwykle ceniona. Max Weber dał jasno do zrozumienia, że lojalność stanowi antytezę wolnego rynku. Normy rynkowe reprezentują podejście uniwersalistyczne, a co za tym idzie, czysty kapitalizm na każdym kroku wyraża tego rodzaju wartości i jest przez nie umacniany. Już dwa i pół tysiąca lat temu Platon doszedł do wniosku, że więzy rodzinne, zwłaszcza rodziców i dzieci, stanowią główną siłę spajającą klasy społeczne i określającą przynależność. Twierdził, że aby stworzyć społeczeństwo egalitarne, o charakterze kolektywnym, należy wyeliminować tego rodzaju więzi, a w dalszej konsekwencji zlikwidować instytucję rodziny. Członkowie sekt wierzili, że Bóg wspiera tych, którzy sami potrafią sobie pomóc. Weber zwrócił uwagę na fakt, że „wielkim osiągnięciem [...] ascetycznych sekt protestanckich było strzaskanie oków wielkich grup krewniaczych, rodów”. Narody niespełniające postulatów Webera należą do szczególnie skorumpowanych. Zalicza się tutaj większość krajów azjatyckich słynących z silnych więzi rodzinnych. Natomiast na samym dole familizmu plasują się Skandynawowie i właśnie zamieszkiwane przez nich kraje należą do najmniej skorumpowanych. Analiza regresji potwierdza tę korelację. Skala familizmu oraz indeks percepcji korupcji pozostają w ścisłym związku [Lipset i Lenz 2003, s. 191–193].

3.2. Jakość życia i dobrobyt

Jakość życia jest zarówno efektem wysokiego kapitału intelektualnego (m.in. dzięki podaży dóbr kultury, niskiej korupcji itp. – patrz poprzednie podrozdziały), jak i czynnikiem stymulującym wzrost KI – m.in. poprzez przyciąganie utalentowanych pracowników. Jakość życia to kategoria, na którą łącznie składają się odczuwane i deklarowane przez ludność opinie na swój temat oraz obiektywne dane statystyczne świadczące o ich zdrowiu, jakości środowiska, dostępie do różnego rodzaju usług i produktów, w tym także służby zdrowia. Subiektywny komponent sprawia, że o jakości życia współdecydują subiektywne odczucia, zwykle wynikające z odniesienia aktualnej sytuacji do jakiegoś punktu odniesienia (np. sąsiada,

swojego statusu w przeszłości, swoich niespełnionych marzeń itp.). Jak zauważa Sorman [2009, s. 20], jakość życia trudno odzwierciedlić we wskaźniku wzrostu PKB. Dobrym przykładem jest wzrost zapotrzebowania na sztuczne światło, które kiedyś było luksusem, a dziś stało się dobrem powszechnym.

Jakość życia według jednej z definicji to „poziom oraz wzajemne powiązanie dwóch aspektów egzystencji ludzkiej – możliwości pełni rozwoju jednostki ludzkiej oraz zadowolenia z życia” [Otok 1987, za: Owsiniński i Tarchalski 2008]. Wysoka jakość życia jest kojarzona z dobrobytem, wysoką satysfakcją, spełnieniem potrzeb i pragnień danej społeczności, sprawiedliwym podziałem dóbr, poczuciem bezpieczeństwa wynikającym m.in. z zabezpieczenia przed przestępczością, wysoką jakością środowiska naturalnego. Bliskoznaczny do jakości życia jest termin „poziom życia ludności”. Zwykle wysoki poziom dochodów jest dobrym predyktorem wysokiej jakości życia. Nawet w społeczeństwach, w których jest słabiej rozwinięta infrastruktura, wysokie dochody mogą rekompensować te braki, np. brak komunikacji miejskiej osoby zamożne mogą kompensować za pomocą korzystania z taksówek, trudny dostęp do publicznej opieki zdrowotnej można kompensować, korzystając z prywatnej służby zdrowia itp. „Jakość życia zawiera te wszystkie elementy życia człowieka, które są związane z faktem istnienia człowieka, bycia kimś i odczuwania różnych stanów emocjonalnych, wpływających np. z faktu posiadania rodziny, kolegów i przyjaciół” [Róg 1992, za: Owsiniński i Tarchalski 2008].

D. Szymańska i in. [2011] zauważają, że poziom życia rozumiany jest jako zaspokojenie potrzeb materialnych (posiadania), a jakość życia jako stopień zaspokojenia wszelkich potrzeb pozamaterialnych (uczuciowych, istnienia); jest to kategoria dość subiektywna. Zaspokojenie ww. potrzeb tworzy dobrobyt. Natomiast warunki życia (bytowe) charakteryzują otaczającą człowieka rzeczywistość, wpływającą na zaspokojenie potrzeb, czy też umożliwiają ten proces. Przy tym nie raz trudno jest odróżnić jednoznacznie warunki życia od samego poziomu życia, bowiem kwestie/zagadnienia te wzajemnie się przenikają. Na przykład warunki mieszkaniowe, warunki środowiska przyrodniczego bardzo często traktuje się jako elementy poziomu życia.

Pojęciem bliskoznacznym wobec wysokiej jakości życia jest pojęcie dobrobytu. Dobrobyt jest jednak pojęciem bardziej subiektywnym. Dwie osoby mogą odczuwać różnie stan swojego dobrobytu w tych samych warunkach otoczenia; jest on trudno mierzalny w masowej skali. Szczególnie kłopotliwe z punktu widzenia tworzenia obiektywnych mierników KI powiatu może być poleganie na wynikach opinii społecznej w zakresie satysfakcji z życia w danym powiecie. Wyniki satysfakcji są subiektywnymi odczuciami mieszkańców, które mogą znacznie abstrahować od obiektywnych wyznaczników, takich jak jakość infrastruktury, edukacji, rynku pracy itp. Znacznie łatwiej jest zbadać dobrobyt pojedynczej osoby, na który wpływ mają różnego rodzaju koszty, takie jak: napięcie umysłowe i fizyczne, bezpieczeństwo prowadzenia działalności społecznej lub gospodarczej, monotonia,

stres i ryzyko, poziom wolności obywatelskiej itp. Dobrobyt ekonomiczny netto (*Net Economic Welfare* – NEW) jest zmodyfikowaną koncepcją produktu narodowego brutto (PNB), która uwzględnia nierynkowe dobra i straty poprzez [Kamerschen, McKenzie i Nardinelli 1991]:

- dodanie niektórych pozycji, takich jak prace wykonywane w domu na własną rzecz (samoobsługa), czas wolny itp.,
- odjęcie pewnych nieuwzględnianych zwykle kosztów (lub antydóbr), takich jak: zanieczyszczenie środowiska, hałas, zaśmiecenie, które pojawiają się w trakcie tworzenia PNB,
- wykluczenie niektórych usług pośrednich, takich jak ochrona policyjna i przeciwpożarowa.

Nie należy utożsamiać takich mierników, jak: liczba samochodów, mieszkań, lodówek, telewizorów, telefonów itp. na 100 mieszkańców, liczba łóżek szpitalnych, z miernikami jakości życia – są to mierniki zamożności i cywilizacyjnych osiągnięć. Ocena jakości życia możliwa jest po analizie pewnego okresu życia, a nie konkretnego jego momentu.

Dobrobyt to zdolność jednostki grupy bądź narodu do zapewnienia schronienia, wyżywienia oraz innych materialnych dóbr umożliwiających ludziom prowadzenie dobrego życia zgodnie z ich własną definicją tego pojęcia [Fairbanks 2003, s. 380]. Dobrobyt pomaga wytworzyć w ludzkich sercach i umysłach stosowną przestrzeń, dzięki której mogą prowadzić zdrowe życie pod względem emocjonalnym i duchowym, zgodnie z własnymi preferencjami, nieskrępowani codziennymi troskami o dobra materialne niezbędne do przeżycia. Dobrobyt można rozumieć w dwojaki sposób: jako strumień i jako pewien zasób. Wielu ekonomistów postrzega dobrobyt w kategoriach strumienia przychodu: zdolność osoby do nabycia określonych dóbr bądź pozyskania wartości stworzonej przez kogoś innego. My posługujemy się bardziej zaawansowaną koncepcją przychodu, zwaną siłą nabywczą. Na przykład przychód *per capita* Rumunii kształtuje się na poziomie 1350 dolarów, jednak siła nabywcza wynosi prawie 3500, ponieważ koszt wielu dóbr jest niższy niż na rynkach światowych.

Na dobrobyt składa się również sprzyjające środowisko służące produktywności. Możemy zatem postrzegać go jako zbiór zasobów. M. Fairbanks przytacza siedem rodzajów zasobów (inaczej mówiąc, kapitału), z których ostatnie cztery tworzą kapitał społeczny [Fairbanks 2003, s. 380]:

- 1) Warunki naturalne, takie jak lokalizacja, złoża surowców, lasy, plaże oraz klimat.
- 2) Finansowe zasoby narodu w postaci oszczędności i rezerw międzynarodowych.
- 3) Kapitał wytworzony przez człowieka, taki jak budynki, mosty, drogi oraz infrastruktura telekomunikacyjna.
- 4) Kapitał instytucjonalny w postaci ochrony prawnej własności materialnej i niematerialnej, sprawnie działającej administracji rządowej, a także przed-

siębiorstw, które maksymalizują zyski udziałowców oraz odpowiednio wynagradzają i szkolą pracowników.

- 5) Zasoby wiedzy, takie jak patenty międzynarodowe oraz zaplecze naukowe i eksperckie.
- 6) Kapitał ludzki reprezentujący umiejętności, intuicję i potencjał twórczy.
- 7) Kapitał kulturowy, w którym kryje się nie tylko bezpośrednia artykulacja kultury poprzez muzykę, język i tradycję rytualistyczną, lecz także postawy i wartości związane z innowacjami.

Laureat Nagrody Nobla, Amartya Sen, dowodzi, że „ujęcie dobrobytu w kategoriach puli zasobów ma tę przewagę, że pozwala ocenić potencjał danego narodu do produkowania dóbr w przyszłości”. Jego poglądy przyczyniły się też do ugruntowania przekonania, że życie ludzkie powinno być ujmowane holistycznie, ponieważ jego przebieg zależy nie tylko od właściwości samego człowieka (biologicznych, psychicznych i społecznych), ale także od środowiska, w jakim ten człowiek znajduje się. Początek badań nad jakością życia w medycynie nastąpił niewiele później, bo w 1972 roku, kiedy to R.M. Rosser opublikowała pierwszą metodę pomiaru jakości życia chorych, zainspirowaną badaniami Campbella. Metoda opracowana przez Rosser miała istotny wpływ na ukierunkowanie dalszych prac badawczych nad jakością życia w medycynie.

W powszechnym mniemaniu życie na wsi jest zdrowsze niż życie w mieście. Jednak z badań amerykańskich przeprowadzonych w powiatach w tym kraju wynika, że jest odwrotnie: 84% spośród najbardziej niezdrowych powiatów w Stanach Zjednoczonych to powiaty wiejskie [CBS News 2011]. Jako mierniki w rankingu wykorzystuje się takie wskaźniki, jak:

- poziom bezrobocia,
- oczekiwana długość życia,
- odsetek osób dorosłych palących papierosy,
- odsetek osób dorosłych nieaktywnych fizycznie,
- odsetek dzieci żyjących poniżej progu ubóstwa,
- czas trwania dojazdu do pracy samochodem¹² – odsetek osób dojeżdżających do pracy, którym dojazd zabiera ponad 30 minut każdego dnia.

Na przykład Nowy Jork to jeden z najgęściej zaludnionych obszarów na świecie, ale w rankingu zdrowia wypada bardzo dobrze. Miasto promuje zdrowy styl życia mieszkańców, dostęp do siłowni, boisk, klubów fitness ma znaczący pozytywny wpływ na zdrowie mieszkańców. Na wsi tego typu usługi są mniej dostępne

¹² Ten wskaźnik (*long commute-driving*) wprowadzono do rankingu na podstawie wyników badań opublikowanych w 2012 roku w *American Journal of Preventive Medicine*, które wykazały, że długość dojazdu jest skorelowana dodatnio z wysokim ciśnieniem i otyłością oraz ujemnie skorelowana ze skłonnością do uprawiania aktywności fizycznych. Każda dodatkowa godzina spędzona w samochodzie odpowiada za 6% wzrost prawdopodobieństwa otyłości [Hoehner i in. 2012; Frank, Andresen i Schmid 2004].

lub po prostu ich brak. Oczywiście nie można pomijać walorów środowiskowych (patrz: lokalizacja Nowego Jorku – miasta zdominowanego przez przyjazny dla środowiska sektor usług nad Atlantykiem vs lokalizacja Krakowa w niecce otoczonej wzgórzami).

W miastach występują także pewne zjawiska negatywne w większym nasileniu niż na wsi, np. występowanie chorób przenoszonych drogą płciową (i w tym sensie można powiedzieć, że średniowieczne przekonania o niskich standardach moralnych mieszkańców miast znalazły uzasadnienie empiryczne), niższy wskaźnik urodzeń i większy odsetek alkoholizmu. Co prawda jakość powietrza na wsi jest lepsza niż w miastach, ale dostęp do usług zdrowotnych, a także skłonność mieszkańców do podejmowania działań profilaktycznych, są mniejsze. Ponadto styl życia mieszkańców zmienił się – rolnicy coraz rzadziej konsumują wyprodukowaną przez siebie żywność (*farm-to-mouth*) i zadowalają się zakupem żywności gotowej, czym upodobniają się do mieszkańców miast. Na wsi amerykańskiej jest więcej cukrzyków, osób otyłych, nałogowych palaczy, osób, które przeszły zawał serca i mają podwyższone ciśnienie. Jednym z wniosków z badań amerykańskich jest to, że najbardziej zdrowiu pojedynczego mieszkańca sprzyja życie w otoczeniu zdrowych ludzi, czyli uprawiających zdrowy styl życia. Najzdrowsi spośród Amerykanów zamieszkują przedmieścia dużych miast, lecz mieszkają tam także najlepiej wykształceni mieszkańcy, więc zmienną wyjaśniającą niekoniecznie będzie zamieszkiwanie na przedmieściu, lecz przynależność do określonej klasy społecznej (która preferuje przedmieścia).

Gdyby podjąć się opracowania analogicznego indeksu dla powiatów w Polsce, można by wykorzystać niektóre dostępne dane z Banku Danych Lokalnych (BDL), np. dane dotyczące bezrobocia są dostępne w GUS. W wypadku dwóch zmiennych można mówić o bliższym lub dalszym ich substytucie:

- zmienna lekarze pierwszego kontaktu – w bazie podaje tylko ogólne dane o liczbie lekarzy w 2014 r. (Kadra medyczna),
- zmienna obserwacje w szpitalu – bada dane: ambulatoryjna opieka zdrowotna, porady lekarskie.

W wypadku czterech dalszych nie ma ich ekwiwalentu w Polsce. Dane te wydają się specyficzne dla Stanów Zjednoczonych i pochodzą głównie z odrębnych badań ankietowych:

- 1) długie dojazdy do pracy (*long commute-driving alone*) – American Community Survey,
- 2) palenie wśród dorosłych (*adult smoking*) – The Behavioral Risk Factor Surveillance System (BRFSS); telefoniczne badanie ankietowe na losowej próbie Amerykanów (*random digit dial* (RDD)) prowadzone corocznie we wszystkich stanach,
- 3) fizyczna bierność (*physical inactivity*) – krajowy system monitorowania cukrzyki dostarcza szacunkowych danych na poziomie powiatów dotyczących

otyłości, braku fizycznej aktywności oraz cukrzycy przy wykorzystaniu danych z trzech lat pochodzących z Behavioral Risk Factor Surveillance System (BRFSS) oraz danych ze spisu powszechnego (The U.S. Census Bureau's Population Estimates Program); szacunki na poziomie powiatu są oparte na pośrednim modelu;

- 4) wskaźnik ubóstwa wśród dzieci – informacje statystyczne są pozyskiwane dzięki programowi Small Area Income and Poverty Estimates (SAIPE); w tym wypadku pewną alternatywą, ale na poziomie wojewódzkim, są wskaźniki zagrożenia ubóstwem.

W metropoliach koncentrują się firmy globalne, które są głównymi klientami na rynku budownictwa i infrastruktury sieciowej (jak transport, elektryczność, kable telekomunikacyjne, systemy grzewcze, woda, ścieki). To właśnie w metropoliach instaluje się najnowocześniejsze systemy transportowe, automatycznie sterowane metro i autobusy, buduje się tunele i obwodnice, lotniska, wieżowce i pałace kongresowe. Metropolie łączy się liniami szybkiej kolei i światłowodami. Co raz bardziej zwiększa się dystans między technologią stosowaną w metropoliach a skromnymi inwestycjami budowlanymi w małych miastach. W rezultacie działalności potężnych aktorów ekonomicznych zwiększa się tropizm metropolitalny. P. Romer [1990] zakłada, że technologia jest zawarta w kapitale materialnym, który z kolei sprzyja wzrostowi gospodarczemu poprzez pozytywne skutki zewnętrzne (*positive externalities*). Inni badacze są zdania, że technologia jest częścią kapitału ludzkiego, a rozlewanie się wiedzy (*knowledge spillovers*) związane z akumulacją kapitału ludzkiego pozwala przezwyciężyć negatywne skutki malejących zysków z kapitału materialnego [Lucas 1988]. Niektóre modele ekonomiczne interpretują postęp ekonomiczny jako wynik innowacji. Zasoby innowacji wzrastają dzięki celowym inwestycjom w B+R. Pojawianie się nowych technologii kreuje nowe przedsiębiorstwa i rynki oraz wprowadza nowe techniki produkcji oraz struktury organizacyjne i przyczynia się do wzrostu produktywności istniejących już procesów produkcyjnych [Burger-Helmchen 2013].

Na jakość życia wpływ ma infrastruktura – z jednej strony może być czynnikiem podnoszącym jakość życia (np. poprzez dostępność komunikacyjną), lecz z drugiej strony może wpływać na jej obniżenie (napływ turystów do terenów wcześniej spokojnych i bezludnych). Obecnie rozwój polskich miast w niektórych obszarach raczej opiera się na założeniu, że więcej infrastruktury poprawia jakość życia (np. nowa trasa średnicowa w Białymstoku rozcinająca północne dzielnice miasta). Jego brak może znacząco utrudniać rozwój powiatu. W kraju takim jak Polska, który cierpiał na chroniczne niedoinwestowanie w obszarze infrastruktury, wiele powiatów cierpi z tego powodu. Jednak warto zauważyć, że w najbogatszym kraju świata, Stanach Zjednoczonych, które mają niezwykle rozbudowaną infrastrukturę transportową, istnieje poważny problem jej jakości. Amerykańskie drogi i mosty, a także sieć kanalizacyjna oraz przesyłu energii elektrycznej, są w fatalnym stanie.

Tabela 12. Jakość życia w próbie panelowej 2011–2013 w przekroju podregionów (NTS 3)

Ranking		Podregion	Średnia	
2015	2013		2015	2013
1	1	Tyski	0,28	0,33
2	7	Warszawski zachodni	0,27	0,20
3	14	Krakowski	0,20	0,11
4	8	Nowosądecki	0,15	0,19
5	2	Gliwicki	0,14	0,28
6	10	Słupski	0,14	0,19
7	9	Opolski	0,11	0,19
8	17	Bielski	0,11	0,09
9	21	Elbląski	0,11	0,06
10	29	Oświęcimski	0,10	-0,03
11	13	Rybnicki	0,09	0,14
12	15	Łódzki	0,09	0,10
13	11	Stargradzki	0,08	0,16
14	26	Łomżyński	0,08	0,00
15	35	Poznański	0,08	-0,05
16	6	Tarnowski	0,06	0,21
17	22	Kaliski	0,04	0,04
18	3	Gdański	0,02	0,27
19	32	Biański	0,02	-0,04
20	4	Trójmiejski	0,01	0,23
21	24	Jeleniogórski	0,00	0,01
22	30	Leszczyński	0,00	-0,03
23	51	Olsztyński	-0,01	-0,14
24	18	Sosnowiecki	-0,02	0,09
25	39	Króśnieński	-0,03	-0,08
26	5	Bydgosko-toruński	-0,04	0,21
27	40	Koniński	-0,04	-0,09
28	33	Zielonogórski	-0,05	-0,04
29	34	Skierniewicki	-0,08	-0,04
30	49	Ostrołęcko-siedlecki	-0,08	-0,14
31	16	Wrocławski	-0,10	0,09
32	42	Ciechanowsko-płocki	-0,10	-0,10
33	31	Szczeciński	-0,11	-0,03
34	12	Lubelski	-0,12	0,14
35	37	Suwalski	-0,12	-0,06
36	46	Legnicko-głogowski	-0,12	-0,14
37	52	Koszaliński	-0,13	-0,15
38	56	Starogradzki	-0,13	-0,19

cd. tabeli 12

Ranking		Podregion	Średnia	
2015	2013		2015	2013
39	57	Sandomiersko-jędrzejowski	-0,13	-0,19
40	20	Gorzowski	-0,16	0,06
41	25	Białostocki	-0,16	0,00
42	28	Elcki	-0,16	-0,02
43	44	Pilski	-0,16	-0,11
44	19	Rzeszowski	-0,17	0,08
45	23	Bytomski	-0,18	0,03
46	43	Nyski	-0,18	-0,11
47	55	Kielecki	-0,18	-0,17
48	38	Włocławski	-0,19	-0,08
49	60	Grudziądzki	-0,19	-0,30
50	45	Częstochowski	-0,21	-0,13
51	47	Chelmsko-zamojski	-0,23	-0,14
52	27	Katowicki	-0,24	-0,01
53	50	Przemyski	-0,25	-0,14
54	36	Warszawski wschodni	-0,26	-0,05
55	58	Wałbrzyski	-0,26	-0,23
56	59	Radomski	-0,26	-0,25
57	54	Tarnobrzeski	-0,29	-0,16
58	41	Puławski	-0,30	-0,10
59	53	Piotrkowski	-0,41	-0,16
60	48	Sieradzki	-0,43	-0,14

Źródło: Czapiński i Panek 2015, s. 430.

Jest to uwaga o tyle istotna, że same dane dotyczące ilości i gęstości infrastruktury nie dają pełnego obrazu sytuacji. Kapitał infrastrukturalny wiąże się również z jakością czy po prostu z wiekiem infrastruktury. W Polsce powstaje wiele nowych mostów i dróg, lecz w przyszłości, za 50–100 lat ich utrzymanie będzie się wiązało z ponoszeniem wydatków na odnowę tej infrastruktury. Jednym z pierwszych projektów odnowy infrastruktury po 1989 roku w Polsce była odnowa połączenia kolejowego na trasie Poznań-Warszawa. Po 25 latach od jej przeprowadzenia pojawiła się obecnie konieczność kolejnej rekonstrukcji, która rozpoczęła się w 2017 roku. Budowa krajowej infrastruktury, w szczególności nowych dróg krajowych, wiąże się z wystąpieniem nowych kosztów związanych z obsługą dróg kiedyś krajowych, które stały się drogami powiatowymi.

Najbardziej ambitnym międzynarodowym programem pomiaru jakości życia jest stosowany i modyfikowany od 1993 roku wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index* – HDI) tłumaczony również jako wskaźnik rozwo-

ju ludzkiego. Stosuje go działająca w ramach ONZ Agenda ds. Rozwoju (UNDP). Pomimo dużej popularności uważany jest on za mniej wiarygodny niż wskaźnik ubóstwa ludzkiego. Jest to syntetyczna miara opisująca zmiany w zakresie społeczno-ekonomicznego rozwoju poszczególnych krajów. Do obliczenia syntetycznego miernika HDI wykorzystywane są następujące miary podstawowe:

- średnia długość życia,
- ogólny wskaźnik skolaryzacji brutto dla wszystkich poziomów nauczania,
- wskaźnik umiejętności czytania ze zrozumieniem i pisania,
- PKB *per capita* (w USD) liczony wg parytetu nabywczego waluty (PPP \$).

Wskaźnik ubóstwa społecznego (*Human Poverty Index* – HPI) jest także wykorzystywany przez ONZ. Badania światowe dowodzą bowiem, że obiektywne warunki życia mają znikomą wpływ na jakość życia, czyli dobrostan psychiczny. Biedni okazują się nieco tylko mniej szczęśliwi od bogatych, starzy tak samo szczęśliwi jak młodzi, wykształceni przeciętnie odrobinę szczęśliwsi od niewykształconych [Czapiński i Panek 2015, s. 410].

W tabeli 12 przedstawiono syntetyczne wskaźniki jakości życia na poziomie podregionów NTS 3, a więc nieco wyższym niż poziom powiatu. W przypadku ośrodków metropolitalnych można je traktować jako przybliżenie dla wartości na poziomie NTS 4.

3.3. Znaczenie tolerancji dla rozwoju społeczno-gospodarczego

Szczególną uwagę, jeśli chodzi o badania nad uwarunkowanymi społecznie determinantami rozwoju jednostek terytorialnych, należy poświęcić problematyce szeroko rozumianej tolerancji. Wielu badaczy, którzy podzielają poglądy głównego propagatora tego poglądu – Richarda Floridy, jest zdania, że tolerancja, jako cecha społeczeństwa, jest czynnikiem niezbędnym do powstawania innowacji. Argumentują oni, że osoby kreatywne w społeczeństwie o niskim poziomie tolerancji nie będą miały szansy na rozwój swojej kreatywności i zostaną odrzucone/napiętnowane przez społeczeństwo, a przez to ich potencjał kreatywny nie zostanie zrealizowany. Poglądy te są obecnie wystawiane na próbę w związku z kryzysem migracyjnym, a także rosnącymi w siłę ruchami prawicowymi w Europie i innych częściach świata. Trudno odnaleźć podobieństwa i różnice pomiędzy różnymi rodzajami ruchów ludnościowych w Europie. Wypędzeni francuscy protestanci – Hugenoci – przyczynili się do wzrostu potęgi Prus. Emigranci ze wschodniej Europy pomogli zbudować w XIX wieku potęgę gospodarczą Stanów Zjednoczonych. Emigranci z Bambergu w Niemczech, w Poznaniu stanowili w XIX wieku silną grupę ekonomiczną, która uległa szybkiej polonizacji. Jak się wydaje, nie można utożsamiać napływu emigrantów w ilościach, które w zasadzie uniemożliwiają im asymilację ze społeczeństwem w Europie (obserwowanych w 2016 roku), z napły-

wem emigrantów w mniejszych grupach. Każde społeczeństwo ma swoją zdolność absorpcyjną dla „obcych”, po przekroczeniu której pozytywne atrybuty związane z różnorodnością ustępują kwestiom egzystencjalnym.

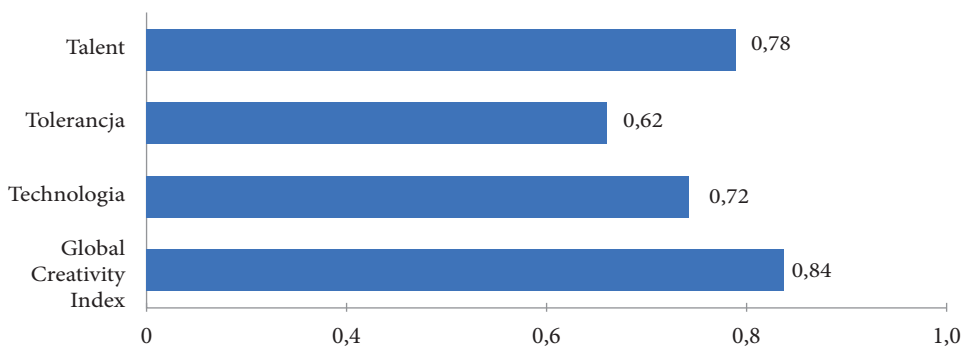
Richard Florida wraz z zespołem od początku XXI wieku znany jest z badań nad znaczeniem tolerancji jako czynnika służącego wzrostowi gospodarczemu. Choć obecnie jego poglądy są krytykowane, szczególnie w kontekście kryzysu migracyjnego w Europie, należy uznać jego wkład w poszerzenie pola analizy o czynniki miękkie. W opracowanym przez Floridę modelu 3T – technologia to zaledwie jednym „twardym” czynnikiem obok dwóch miękkich: talentów (czyli w bardziej tradycyjnym ujęciu: „kapitału ludzkiego”) oraz właśnie tolerancji [Florida 2011]. Model 3T został wykorzystany do opracowania indeksu GCI (*Global Creativity Index*), który obliczono dla 82 krajów (choć autorzy raportu używają określenia „narodów” (*nations*)). Wskaźnik ten bierze pod uwagę czynniki ekonomiczne, społeczne, kulturowe, a także związane z jakością życia, rozwojem kapitału ludzkiego oraz szczęścia [Florida 2011]. W ogólnym zestawieniu liderem jest Szwecja przed Stanami Zjednoczonymi i Finlandią. Czwarta jest Dania, a następnie występują: Australia i Nowa Zelandia, Kanada, Norwegia, Singapur i Holandia. Kraje z grupy BRIC znalazły się poza pierwszą trzydziestką (Rosja 31., Brazylia 46., Indie 50., a Chiny 58.).

Podejście do pomiaru kreatywności przedstawione przez Richarda Floridę zyskało dużą popularność. Zaproponowany przez niego indeks został uznany za jeden z najbardziej wpływowych indeksów kreatywności miast, ponieważ jest stosunkowo tani do wytworzenia oraz odzwierciedla „prawdę” o kreatywności [Hartley i in. 2012, s. 10], że kreatywność pochodzi często od outsiderów, osób nieakceptowanych społecznie itp. Zastosowanie indeksu Floridy daje nadzieję decydentom na to, że mają realny wpływ na sytuację i mogą podjąć konkretne działania. Richard Florida zaproponował następującą strukturę swojego indeksu kreatywności [Hartley i in. 2012, s. 10]:

- wyniki kreatywności (*creative output*), w tym m.in. liczba osób zatrudnionych w sektorach kreatywnych, nagrody za kreatywność,
- finansowanie kreatywności (*creative funding*) – pomiar inwestycji w kreatywność,
- różnicowanie, w tym m.in. stosunek do mniejszości seksualnych i różnicowanie kulturowe,
- zrównoważony rozwój (*sustainability*),
- koszty życia – ponieważ pracownicy kreatywni nie są dobrze opłacani, niskie koszty życia są dla nich argumentem do osiedlania się,
- konsumpcja usług kreatywnych w postaci festiwali, odwiedzin w muzeach i galeriach itp.,
- edukacja i technologia (*education and technology*).

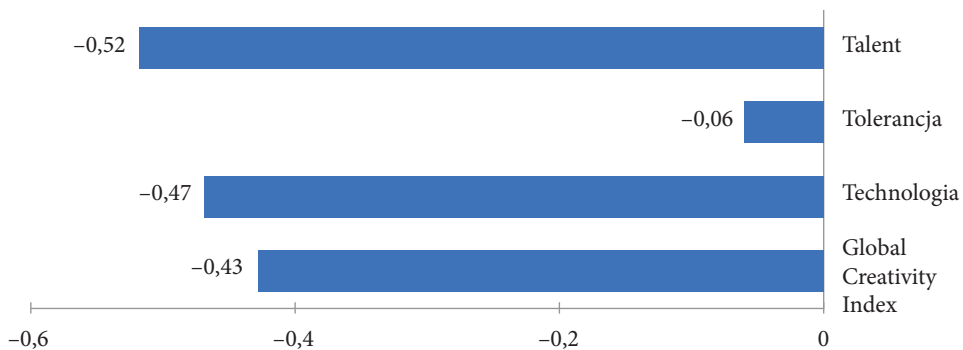
Zdaniem Floridy, ekonomiści niesłusznie postrzegają technologię i utalentowanych pracowników jako elementy statyczne w krajobrazie gospodarczym. Florida

uważa je za elementy dynamiczne nieprzypisane geograficznie (*endowements*), które powinny być traktowane jako „przepływy” (*flows*). Z kolei to założenie otwiera możliwość wprowadzenia do analizy zjawisk społeczno-gospodarczych ostatniego, trzeciego czynnika wzrostu: tolerancji. Jak zauważa Florida, nowe pomysły powstają wtedy, gdy toleruje się w jednym miejscu różne style poznawcze, a ich zróżnicowanie wynika z kolei ze zróżnicowania demograficznego [Page 2007, s. 424]. Otwartość na różnorodność wynika także z tego, że zmienia się system wartości w społeczeństwach wysoko rozwiniętych, w których większe znaczenie mają wartości „postmaterialistyczne” [Inglehart 1977, s. 482]. W związku z tym zwolennicy poglądów Floridy wychodzą z założenia, że wyższy poziom tolerancji jest dodatkowym źródłem wzrostu gospodarczego (rysunek 33). Korelacja pomiędzy elementami modelu 3T, a nierównością dochodów jest z kolei ujemna (rysunek 34).

Rysunek 33. Współczynnik korelacji pomiędzy trzema komponentami modelu 3T oraz indeksem kreatywności a PKB na głowę mieszkańca

Źródło: Florida 2011, s. 17.

Rysunek 34. Współczynnik korelacji pomiędzy elementami modelu 3T oraz indeksem kreatywności a nierównością dochodów

Źródło: Florida 2011, s. 22.

Choć argumentacja jest przekonująca, należy zauważyć, że nie przeprowadzono pogłębionych studiów nad „tolerancją” w ujęciu ekonomiczno-społecznym. Nie wiemy, jakie są rodzaje tolerancji (a z pewnością jest to podejście bardzo pojemne). Czy tolerancja wobec obcokrajowców u danej osoby jest silnie skorelowana z tolerancją wobec par homoseksualnych? Przecież wychowanie i kultura mogą sprawiać, że postawy wobec różnych mniejszości będą inne u tej samej osoby. Czy tolerancja wobec kreatywnych osób pochodzących z własnej grupy etnicznej jest w danym społeczeństwie zawsze na takim samym poziomie, jak wobec osób z innego rodzaju „mniejszości”? Czy osoba (respondent badania na temat tolerancji), która żywi niechęć do obcokrajowca, będzie także zamknięta na innowacyjny pomysł pochodzący od sąsiada? Ani tego typu pytań, ani odpowiedzi na nie nie znajdziemy w pracach Florydy. Niewiele jest także dowodów naukowych na temat przenikania się tolerancji pomiędzy obszarem kultury i gospodarki: czy umożliwienie występu kontrowersyjnemu, obrazoburczemu zespołowi muzycznemu na terenie miasta sprawi, że jego mieszkańcy staną się innowacyjni (a taki pośredni wniosek można by wyciągnąć na podstawie badań Florydy)? Być może warto by wprowadzić do dyskursu rozgraniczenie pomiędzy „tolerancją” a „brakiem tolerancji” (jako zmienną dwubiegunową). Wówczas akty wrogości wobec obcych byłyby klasyfikowane jako „silna nietolerancja”, a nie jak obecnie „niska tolerancja”. Wspomniany wcześniej przykład – przyjęcie przez Prusy 100 tys. francuskich, wysoko wykwalifikowanych uchodźców z Francji – byłby aktem „wysokiej tolerancji”.

Osobna kwestia wymagająca analizy to efekty (braku) tolerancji. Często innowatorzy osiągają sukcesy właśnie dzięki brakowi zrozumienia ze strony otoczenia. Nietolerancja bywa silnym czynnikiem motywacyjnym. Dzięki nietolerancji religijnej w Europie Zachodniej powstało wiele wynalazków. Rywalizacja pomiędzy katolikami a protestantami przyczyniła się do rozwoju wysokiej jakości edukacji i wielu odkryć i wynalazków. Tak więc nie należy przedwcześnie przechodzić do porządku dziennego nad stwierdzeniem, że każdy wyższy poziom tolerancji jest w każdych warunkach lepszy dla wzrostu gospodarczego¹³. Tolerancja nie jest także niezbędnym warunkiem dla uzyskania zamożności ekonomicznej. Zarówno w zamożnych powiatach południowej Austrii, jak i w Arabii Saudyjskiej odsetek osób „obcych” w społecznościach lokalnych jest bardzo niewielki. Trzeba pamiętać, że w pewnych specyficznych kontekstach wyższy poziom tolerancji może

¹³ Najbardziej kompleksowe badania nad poziomem tolerancji na świecie prowadzi Instytut Gallupa. W światowym badaniu społecznym (Gallup World Poll) mierzona jest etniczna i rasowa tolerancja, a także tolerancja dla osób homoseksualnych płci żeńskiej (*Lesbian Tolerance*). Nie mierzy się bardziej subtelnych obszarów nietolerancji, takich jak tolerancja dla twórców nowych pomysłów, rewolucyjnych ruchów społecznych, osób z tej samej grupy etnicznej, lecz wywodzących się z innych części kraju (migracje wewnątrz kraju) itp. Nie można bez pogłębionych badań (w tym np. za pomocą eksperymentów społecznych lub skanowania mózgu) zakładać, że „zmysł tolerancji” dla danego człowieka nie jest wysoce selektywny!

szkodzić rozwojowi społeczeństwa, jeśli tolerancja będzie rodzajem pobłażliwości (np. dla osób zanieczyszczających przestrzeń publiczną, krzewicieli faszyzmu i innych ideologii destruktywnych, ruchów pseudokibiców, agresywności policji wobec przestępców itp.). Japoński sukces gospodarczy w II poł. XX wieku można przecież przypisać **brakowi tolerancji** – dla błędów (ale także, co nieuniknione, dla ich przyczyn, wśród których zwykle jest czynnik ludzki), który zapewnił legendarną japońską jakość produktów przemysłowych. Kwestie te wymagają dalszych badań. Jednak warto uznać wkład Floridy w tworzenie swego rodzaju pomostów pomiędzy XX-wiecznym myśleniem o gospodarce jako zespole wskaźników ekonomicznych opisujących infrastrukturę, wyniki i przepływy pieniężne gospodarstw domowych i przedsiębiorstw a myśleniem XXI-wiecznym o gospodarce, w którym znaczenia nabierają psychologiczne aspekty funkcjonowania człowieka w społeczeństwie i gospodarce. Dzięki badaniom Floridy powstaje wiele opracowań dotyczących innowacyjności, w których wykorzystuje się wskaźnik tolerancji

Tabela 13. Globalny ranking krajów pod względem tolerancji

Kraj	Rasowe i etniczne mniejszości	Pary homoseksualne	Miejsce w rankingu indeksu tolerancji
Kanada	1	2	1
Irlandia	3	5	2
Holandia	16	1	3
Nowa Zelandia	2	12	4
Australia	4	8	5
Hiszpania	14	3	6
Szwecja	7	8	7
Stany Zjednoczone	5	12	8
Urugwaj	11	5	9
Wielka Brytania	9	10	10
Niemcy	25	17	17
Finlandia	27	18	19
Portugalia	39	29	33
Węgry	33	34	34
Austria	–	31	35
Rumunia	33	54	44
Bułgaria	–	42	45
Chorwacja	41	47	46
Polska	60	47	58
Rosja	68	62	74
Litwa	72	59	75
Ukraina	74	62	77

Źródło: Florida 2011, s. 38–39.

[Bobirca i Draghici 2011]. W tabeli 13 przedstawiono 10 krajów, które uzyskały najwyższe pozycje w rankingu, pozycję Polski oraz pozycje wybranych dalszych krajów, które są bliskie kulturowo lub geograficznie Polsce.

Tolerancja jest obecnie uznawana za ten aspekt zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego, który może i powinien być obiektem zarządzania poprzez aktywną politykę władz w tym obszarze. Jak zauważa J. Hartley, różnorodność i dynamika zmian, jakie powinny charakteryzować najlepiej prosperujące miasta, powinny być koordynowane poprzez instytucje rynkowe i publiczne [Hartley i in. 2012, s. 10]. Tym, co czyni powiat atrakcyjnym pod względem chęci osiedlania się w nim i życia w nim, jest otwartość. Uwaga ta dotyczy zarówno małych powiatów z dala od wielkiej gospodarki globalnej, jak i globalnych miast. Najbardziej ambitni i zdolni ludzie chcą mieszkać w miastach, które dają im warunki rozwoju swoich talentów [Hartley i in. 2012, s. 10].

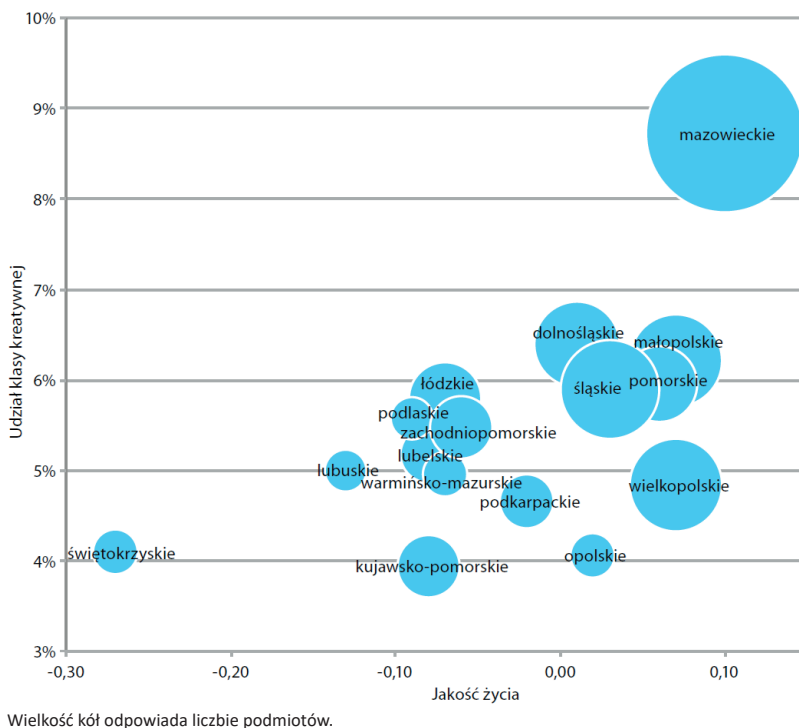
3.4. Sektory (branże) kreatywne

Sektory kreatywne to sektory gospodarki, w których efektywność ekonomiczna wynika ze świadczenia usług i tworzenia treści informacyjnych, które znajdują nabywców głównie dzięki oryginalnym walorom. W sektorach tych ważnym czynnikiem w walce konkurencyjnej na rynku jest pozyskiwanie uwagi (*attention*, *Aufmerksamkeit*) odbiorcy. Mniejszą rolę odgrywa koszt wytworzenia. Nabywca dóbr tworzonych przez sektory kreatywne nie kieruje się motywami kosztowymi, lecz liczy się oferowane doświadczenie (*experience*) i doznania. Pojęcie „branży kreatywnej” zostało wprowadzone w pracy Theodora Adorna i Maksa Horkheimera. Autorzy ci pisali w czasach, kiedy idee na temat zbiorowej demokracji ewoluowały od skojarzeń z emancypacyjnymi ruchami politycznymi i zostały włączone do słownictwa potocznego w celu zrozumienia nowych mediów elektronicznych i estetyki reprodukcji. Ukuli oni termin „branża kulturalna”, aby zdystansować się od pomysłu, że kultura masowa mogłaby być zrównana z kulturą ludu jako „coś jak kultura, która rodzi się spontanicznie z samych mas” [Adorno 1991, s. 85].

Marian Gorynia zwraca uwagę na problemy z tłumaczeniem na język polski angielskiego terminu *industry* – przemysł: „angielskie *industry* w języku polskim oznacza przemysł, ale może też oznaczać branżę rozumianą jako grupa firm wytwarzających takie same produkty lub usługi. O ile tłumaczenie *automobile industry* jako przemysł samochodowy ma sens, o tyle tłumaczenie *insurance industry* jako przemysł ubezpieczeniowy budzi wątpliwości. Przemysł szkolnictwa wyższego nie brzmi dobrze. Wyjście z sytuacji jest proste – tłumacząc podobne zwroty angielskie na język polski, można się posługiwać, w zależności od kontekstu, pojęciami przemysłu albo branży. W niektórych sytuacjach użyteczny może być także termin „sektor”. Wystarczy przyjąć, że sektor to grupa firm wyróżnionych ze

względu na dowolne kryterium – wielkość firmy, rodzaj działalności, eksport/import itp. W tym ujęciu branża byłaby szczególnym przypadkiem sektora – sektora wyróżnionego ze względu na podobieństwo wytwarzanych wyrobów lub świadczonych usług” [Gorynia 2015].

Słowa, takie jak innowacyjność czy kreatywność, są bardzo popularne i niosą pozytywne skojarzenia. W związku z tym bywają nadużywane – nie powinno się finansować działań pozornie kreatywnych, nie cała działalność kulturalna jest kreatywna. Jak zauważają autorzy raportu pt. *Kreatywny łańcuch. Powiązania sektora kultury i kreatywnego w Polsce*, znaczna część dofinansowywanych działań projektowych w kulturze ma znamiona kreacji pozornych i nie generuje pomysłów zdolnych przyciągnąć inwestycje biznesowe i odbiorców. Służą po prostu ambicjom lub interesom przedstawicieli trzeciego sektora utrzymujących się dzięki tym zewnętrznym środkom czy wręcz uwłaszczonych. Ograniczeniu takich działań pozornych może służyć przejrzyste, skuteczne, łatwo wdrażalne narzędzie do rozliczania efektów społecznych i artystycznych w kulturze. Do tej pory środkodawcy mają do dyspozycji jedynie ewaluację finansową, rozliczenie kulturalnych

Rysunek 35. Liczba podmiotów z sektorów kreatywnych w poszczególnych województwach w zestawieniu z jakością życia i udziałem klasy kreatywnej, 2009 rok

Źródło: Szultka 2014, s. 33.

przedsięwzięć i eventów. Meritum już oceniać nie mogą, bo brak ku temu zaakceptowanych przez wszystkie strony narzędzi [Szultka 2014, s. 50].

Na rysunku 35 przedstawiono trzy elementy w rozbiciu na województwa (NTS-2): liczbę podmiotów w sektorach kreatywnych, jakość życia oraz udział klasy kreatywnej w zatrudnieniu. Dostrzec można, że im wyższy poziom jakości życia oraz udział klasy kreatywnej, tym więcej w danym regionie jest zlokalizowanych firm z sektora kreatywnego. Wysoka jakość życia sprawia, że dany region jest atrakcyjny nie tylko dla klasy kreatywnej, ale również dla przedsiębiorstw z sektorów kreatywnych, które wymagają sprzyjających warunków dla procesów twórczych. W województwie mazowieckim potencjał sektorów kreatywnych jest najwyższy. Wśród pozostałych województw odróżnia się grupa posiadająca wyraźną przewagę nad pozostałymi. Są to województwa: małopolskie, pomorskie, dolnośląskie, śląskie i wielkopolskie.

Kreatywne branże przemysłu są ściśle powiązane z funkcjonowaniem kultury. Aktywność kulturalna jest zarówno źródłem, jak i odbiorcą produktów sektorów kreatywnych. W wielu wypadkach sektory kreatywne służą komercjalizacji dokonań kulturalnych i artystycznych. Dobrą ilustracją tej tezy jest historia książki *Wiedźmin*, która stała się inspiracją do powstania filmu o tym samym tytule, a następnie gry komputerowej, która stała się polskim hitem eksportowym. Sektory kreatywne funkcjonują więc na styku działalności kulturalnej oraz „normalnej” działalności gospodarczej. Wspomniana wcześniej kultura wysoka oraz kultura

Tabela 14. Rodzaje kreatywności i formy własności intelektualnej leżące u podstaw sektorów przemysłu kreatywnego

Podsektory branż kreatywnych	Grupy podsektorów branż kreatywnych
Sztuki wizualne (malarstwo, rzeźba, fotografia, antyki)	sztuka
Sztuki performatywne (muzyka na żywo, teatr, opera, taniec, cyrk, teatr kukielkowy)	
Sztuki i media audiowizualne (film, telewizja, radio i inne sposoby nadawania)	media
Działalność wydawnicza i media drukowane (książki, prasa i inne publikacje)	
Nowe media (oprogramowanie komputerowe, gry wideo, cyfrowa treść kreatywna)	
Wzornictwo (wnętrza, grafika, moda, biżuteria, zabawki)	kreatacje funkcjonalne
Kreatywne usługi (architektoniczne, reklamowe, prace badawczo-rozwojowe, usługi kulturalne i rekreacyjne)	
Tradycyjne formy ekspresji kulturalnej (sztuka i rzemiosło artystyczne, festiwale i obchody)	dziedzictwo duchowe i materialne
Miejsca ekspozycji kulturowej (stanowiska archeologiczne, muzea, biblioteki, wystawy)	

Źródło: opracowano na podstawie: Gwóźdź 2010, s. 57.

popularna i medialna mogą być realizowane w różnego rodzaju formach organizacji, zarówno prywatnych, jak i publicznych. Warto także wspomnieć o istnieniu folkloru i rzemiosła artystycznego. Aktywność początkujących artystów często rozpoczyna się właśnie w tym obszarze. Dopiero potem, w miarę zdobywania doświadczeń, określają się oni jako twórcy kultury wysokiej lub niskiej. W tabeli 14 przedstawiono różne rodzaje kreatywności i formy własności intelektualnej, które tworzą przemysł kreatywny. Przedstawiona w tabeli 14 klasyfikacja pozwala usystematyzować różnego rodzaju działalności i aktywności. W tabeli 15 przedstawiono podział na sektory w ramach branż kreatywnych.

Tabela 15. Sektoryzacja branż kreatywnych według „UNCTAD approach”

Branże kreatywne	Branże chronione prawem autorskim	Branże kultury	Branże treści	Branże treści cyfrowej
<ul style="list-style-type: none"> - sztuki performatywne, w tym muzyka - film i telewizja - wzornictwo - działalność wydawnicza - oprogramowanie interaktywne - usługi architektoniczne - usługi reklamowe 	<ul style="list-style-type: none"> - sztuka komercyjna - sztuka kreatywna - film i wideo - muzyka - działalność wydawnicza - media zapisane - przetwarzanie danych - oprogramowanie 	<ul style="list-style-type: none"> - muzea, galerie, biblioteki - sztuki wizualne i rzemiosło artystyczne - edukacja artystyczna - nadawanie i film - sztuki performatywne, w tym muzyka - literatura 	<ul style="list-style-type: none"> - muzyka przed nagraniem - muzyka po nagraniu - handel utworami muzycznymi - nadawanie i film - oprogramowanie - usługi multimedialne 	<ul style="list-style-type: none"> - sztuka komercyjna - film i wideo - fotografia - gry elektroniczne - media zapisane - rejestrowanie dźwięku - informacja, przechowywanie i odzyskiwanie

Źródło: opracowano na podstawie: Gwóźdź 2010, s. 58.

W tabeli 16 przedstawiono wielkość oraz strukturę zatrudnienia w firmach branży kreatywnej w Wielkiej Brytanii. Tabela przedstawia także odsetek osób zajmujących stanowiska kierownicze. Najczęściej jest to około 25% ogółu zatrudnionych. W gospodarce brytyjskiej w sektorach kreatywnych zatrudnionych jest ponad 800 tys. pracowników. Liczba ta jest wysoka, ale jej wpływ na gospodarkę jest bardziej znaczący niż wynika z prostej statystyki, gdyż są to stanowiska pracy o wysokiej wartości dodanej na pracownika, wysoko płatne.

Zdolność do bycia twórczym zależy od umiejętności stosowania różnorodnych sposobów myślenia. Z tego względu działalność sektorów kreatywnych jest silnie powiązana z potencjałem twórczym, w tym artystycznym, jaki istnieje na danym terytorium. W przeciwieństwie do działalności produkcyjnej trudno jest dokonać relokacji i outsourcing przedsiębiorstwa działającego w sektorach kreatywnych. Te cechy sektorów kreatywnych doskonale wpisują się w model gospodarczy (a w zasadzie współtworzą go), jaki charakteryzuje gospodarki wysoko

Tabela 16. Wielkość zatrudnienia oraz odsetek osób zajmujących stanowiska kierownicze w firmach branż kreatywnych w Wielkiej Brytanii w 2015 roku

Branża	Całkowita liczba zatrudnionych	Szacunkowy udział osób zajmujących stanowiska kierownicze w danej branży (%)
Reklama	154 500	19
Animacja	4 600	27
Nieruchomości	36 950	27
Moda i tekstylia	215 000	15
Produkcja filmowa	30 200	28
Gry	5 500	27
Media interaktywne	43 050	27
Inna produkcja treści	7 900	27
Zdjęcia	43 400	4
Działalność wydawnicza	188 500	13
Radio	17 200	27
Telewizja	50 600	27
Efekty wizualne	5 300	27
Razem	802 700	24
Cała gospodarka brytyjska	30 190 800	10,2

Źródło: Armstrong i Page 2015, s. 15.

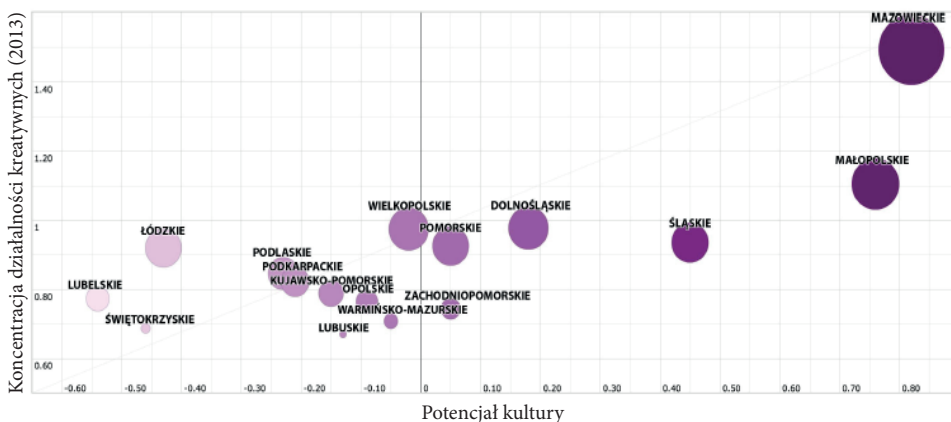
rozwinęte. Dzięki lepkości (*stickiness*) sektorów kreatywnych można zachować wysoko płatne miejsca pracy i zabezpieczyć się przed konkurentami nisko kosztowymi. Polska posiada zasoby i możliwości rozwoju działalności kreatywnej na skalę międzynarodową, na co wskazuje dodatni bilans handlu produktami kreatywnymi w Polsce w ciągu ostatnich lat oraz duża liczba przedsiębiorstw z sektorów kreatywnych – 156 000 [Szultka 2012, s. 32]. Rozwój sektorów kreatywnych jest także doskonałą szansą na rozwój gospodarki na poziomie powiatowym ze względu na to, że zasoby kulturowe są zlokalizowane w powiatach, przede wszystkim w miastach. Podobnie jak w przypadku wielu innych danych statystycznych interesujących z punktu widzenia badań nad kapitałem intelektualnym, brak jest opracowań ukazujących udział kreatywnej gospodarki w poszczególnych powiatach. Są natomiast dostępne dane dla województw (tabela 17) [Szultka 2012, s. 32]. Liderem jest województwo mazowieckie. Ponadto na tle pozostałych województw wyróżniają się województwa zachodniej Polski, tj. pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie, śląskie i małopolskie.

Znane są także dane dotyczące potencjału kulturowego w województwach (rysunek 36). Im wyższa koncentracja sektora kreatywnego w danym województwie, tym większym potencjałem kulturowym się cechuje. W celu określenia potencjału kulturowego przeanalizowaliśmy dane dotyczące infrastruktury kulturalnej, oferty

Tabela 17. Wskaźniki dotyczące kreatywnej gospodarki w województwach Polski

Grupa	Województwo	Struktura sektora kultury i kreatywnego	Talenty	Technologia	Współczynnik miejsca (atrakcyjność miejsca)	Indeks kreatywnej gospodarki
Lider	mazowieckie	2,30	1,95	1,59	1,05	1,72
Aspirujący	małopolskie	0,84	0,64	0,58	0,50	0,64
	dolnośląskie	0,12	0,23	0,83	0,25	0,36
	pomorskie	0,09	-0,10	0,67	0,24	0,23
	śląskie	-0,02	0,21	0,15	0,29	0,16
	wielkopolskie	0,13	-0,14	0,10	0,27	0,09
Maruderzy	podlaskie	0,00	0,72	-0,54	-0,25	-0,02
	łódzkie	0,29	-0,17	-0,28	-0,28	-0,11
	kujawsko-pomorskie	-0,31	-0,24	0,08	-0,26	-0,18
	podkarpackie	-0,28	-0,35	0,13	-0,30	-0,20
	lubelskie	-0,13	-0,31	-0,31	-0,51	-0,31
	opolskie	-0,43	-0,66	-0,22	-0,03	-0,34
	warmińsko-mazurskie	-0,47	-0,47	-0,64	-0,22	-0,45
	zachodniopomorskie	-0,59	-0,49	-0,99	0,25	-0,45
	lubuskie	-0,85	-0,57	-0,48	-0,11	-0,50
świętokrzyskie	-0,69	-0,25	-0,68	-0,91	-0,63	

Źródło: Szultka 2014, s. 26.

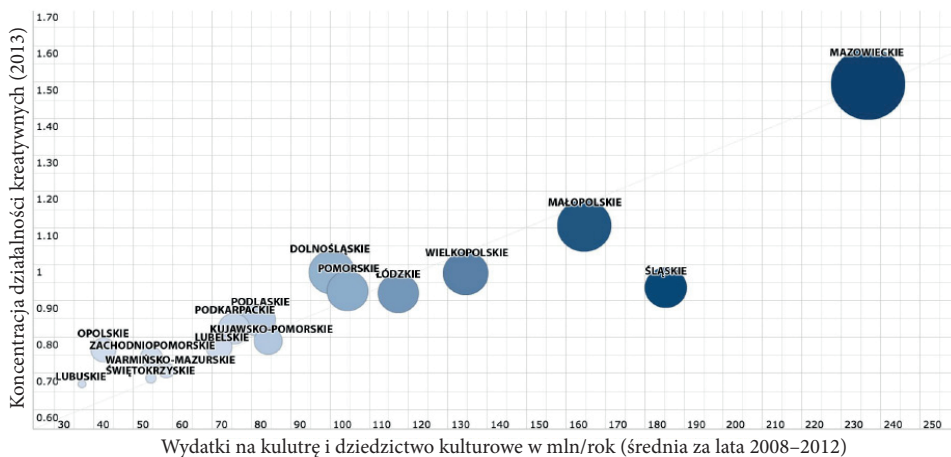
Wielkość kół i stopień szarości odpowiadają wskaźnikowi koncentracji działalności branż kreatywnych.

Rysunek 36. Potencjał kultury a koncentracja sektora kultury i kreatywnego

Źródło: Szultka 2014, s. 34.

i uczestnictwa w kulturze. Związek pomiędzy lokalizacją sektora kreatywnego a potencjałem kulturowym jest silny – współczynnik korelacji wynosi 0,76. Oczywiście, sektor kreatywny i kultura oddziałują na siebie synergicznie, wzmacniając się wzajemnie, i możliwa jest zależność, w której rozwój sektora kreatywnego wzmacnia rozwój kultury [Szultka 2012, s. 32]. W grupie województw o największym potencjale kulturowym znalazły się woj. mazowieckie i małopolskie. Mają one również największą koncentrację podmiotów z sektora kultury i kreatywnego. Z kolei województwo świętokrzyskie, które ma najniższą koncentrację sektora kreatywnego, również ma bardzo mały potencjał kulturowy (15. miejsce). Można dostrzec także wyjątki od tej zależności, m.in. województwo łódzkie, które w porównaniu z innymi województwami cechuje się wcale nie najniższym współczynnikiem lokalizacji (LQ) (7. miejsce), ma bardzo mały potencjał kulturowy (14. miejsce). Może to wynikać ze szczególnej koncentracji w tym regionie wzornictwa i projektowania mody, które z kolei w niewielkim stopniu są związane potencjałem kulturowym. Łódź jest więc pozytywnym przykładem dużego miasta w zasadzie pozbawionego dziedzictwa historycznego (z wyjątkiem XIX-wiecznych tradycji przemysłowych), w którym z powodzeniem rozwijają się branże kreatywne.

Sektor kultury i kreatywny koncentruje się w dużych aglomeracjach i dużych miastach (64% podmiotów) i w dalszej kolejności w mniejszych miastach (33%) – por. rysunek 37. Tak silna koncentracja podmiotów kreatywnych w największych ośrodkach miejskich i gospodarczych potwierdza duże znaczenie z jednej strony pewnej masy krytycznej niezbędnej do wytworzenia kreatywnego środowiska, a z drugiej wskazuje na potrzebę znalezienia popytu, który w wypadku bardziej

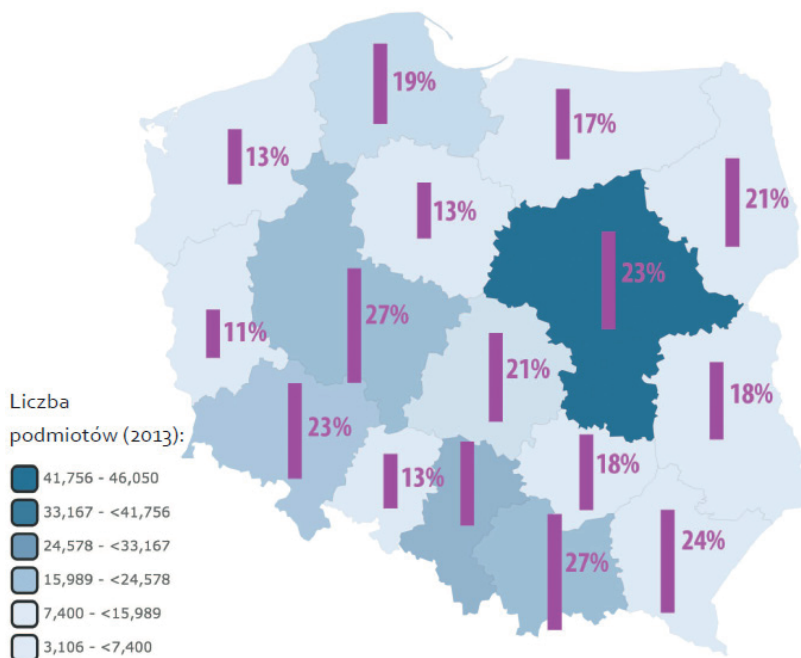

Wielkość kół i stopień szarości odpowiadają wskaźnikowi koncentracji działalności branż kreatywnych.

Rysunek 37. Wydatki na kulturę a koncentracja sektora kultury i kreatywnego

Źródło: Szultka 2014, s. 37.

wyrafinowanych, często droższych produktów mogą wygenerować jedynie zamożniejsze części społeczeństwa oraz podmioty gospodarcze. Oba te elementy koncentrują się w dużych aglomeracjach. Największa liczba podmiotów prowadzących działalność kreatywną zlokalizowana jest w województwie mazowieckim, w którym zarejestrowanych jest 46 tys. podmiotów gospodarczych. Trzeba jednak wziąć poprawkę na „efekt Warszawy”, tzn. rejestrowanie na terenie tego miasta przedsiębiorstw, które prowadzą działalność ogólnopolską, a nie tylko skoncentrowaną w Warszawie i na Mazowszu. Ponadto w Warszawie wiele centralnych instytucji kulturalnych jest lokowanych raczej z powodu tradycji i wygody, a wbrew racjonalnym przesłankom. Przykładem takiej inwestycji jest Centrum Nauki Kopernik, które równie dobrze mogłoby być zlokalizowane na terenie Łodzi czy Lublina. Ponadto sektory kreatywne rozwijają się w klastrach. Na przykład lokalizacja kilku ogólnopolskich telewizji w Warszawie z natury implikuje funkcjonowanie wokół nich dostawców specjalistycznych usług kreatywnych, na które nie będzie popytu w innych częściach Polski. Po uwzględnieniu tych zastrzeżeń zauważamy, że pozostałe województwa charakteryzują się znacznie mniejszą liczbą podmiotów z sektora kultury i kreatywnego, choć powyżej 10 tys. podmiotów mają województwa:

Rysunek 38. Liczba i przyrost podmiotów sektora kultury i kreatywnego w województwach, lata 2009–2013

Źródło: Szultka 2014, s. 71.

śląskie (18,5 tys.), małopolskie (16,6 tys.), wielkopolskie (16,6 tys.), dolnośląskie (14,4 tys.) i pomorskie (10,4 tys.). Regionami charakteryzującymi się najmniejszą liczbą tych podmiotów są województwa: opolskie (3,3 tys.), świętokrzyskie (3,3 tys.) i lubuskie (3,1 tys.). Warto jednak zwrócić uwagę, że w każdym z województw w latach 2009–2013 stwierdzono przyrost liczby podmiotów z sektora kreatywnego. Do największego zwiększenia ich liczby doszło w województwach małopolskim i wielkopolskim – w obu regionach wzrost sięgnął 27%. Z kolei najmniejszy przyrost kreatywnych działalności gospodarczych w badanym okresie nastąpił w województwie lubuskim (rysunek 38).

Sektory kreatywne, jak wcześniej zauważono, są kreatorem dużego wolumenu obrotów handlowych, a także przyczyniają się do rozwoju eksportu. Globalny obrót dobrami i usługami kreatywnymi wynosi 777 mld USD (2011 rok), z czego towary kreatywne stanowią 63% (474 mld USD), a usługi 37% (287 mld USD) obrotu. Warto przy tym zwrócić uwagę, że obrót międzynarodowy usługami kreatywnymi jest w większym stopniu rozproszony w porównaniu z silnie skoncentrowanym obrotem dobrami kreatywnymi. Głównymi eksporterami usług kreatywnych są Stany Zjednoczone (37,7 mld USD), Wielka Brytania (35,8 mld USD) i Niemcy (35,5 mld USD), którzy wspólnie odpowiadają za 38% globalnego handlu tymi usługami. Z kolei największym na świecie eksporterem dóbr kreatywnych są Chiny (kontynentalne), których wartość eksportu wynosi 151 mld USD, co stanowi 32% wartości całego światowego handlu tymi towarami. Kolejnymi gospodarkami są: Stany Zjednoczone, Hongkong (Chiny), Niemcy, Indie i Wielka Brytania, eksportujące dobra kreatywne o wartości odpowiednio – 37,8 mld, 34,2 mld, 28,7 mld, 25,8 mld i 23 mld USD. W 2012 roku Polska sprzedała dobra kreatywne za ponad 5 mld USD, zajmując 22. miejsce na świecie i wyprzedzając m.in. Szwecję, Danię, Rosję i Irlandię. Z kolei w 2011 roku Polska wyeksportowała usługi kreatywne o wartości przeszło 4,6 mld USD, osiągając 17. pozycję; wyprzedziła takie gospodarki, jak Japonia, Chiny (kontynentalne), Węgry, Korea Południowa, Czechy, a nawet Hongkong. W związku z tym Polska odpowiada za 1,6% światowego obrotu usługami i 1,1% dobrami kreatywnymi [Szultka 2014, s. 96].

Na koniec rozważań na temat kapitału kreatywnego (jako elementu KI powiatu) warto wspomnieć, że bardzo często jako jego element jest włączana turystyka. Takie miasta, jak Wenecja, Wieliczka, Paryż, Londyn, Oświęcim, Kazimierz Dolny nad Wisłą, uzyskują znaczne dochody dzięki turystyce. Rozpoznawalność miejsca jako destynacji turystycznej sprzyja także napływowi inwestycji i nowoczesnych technologii. Dla niektórych powiatów turystyka jest znaczącym źródłem dochodów (np. dla Krakowa). Inne powiaty z powodu braku infrastruktury (np. powiaty w Bieszczadach) lub atrakcji turystycznych (np. kutnowski) nie przyciągają wielu turystów. Warto wspomnieć także o powiatach, które mają duży, lecz niewykorzystany potencjał turystyczny, np. o Poznaniu, który w obiegowych opiniach jest

uznawany za miasto turystyczne, a nie „historyczne”, choć w historii przez wiele setek lat zdołało zakumulować dziedzictwo historyczne i urbanistyczne niewiele ustępujące Krakowowi, a przewyższające Wrocław, Gdańsk czy Warszawę. Podobnie jak Poznań, niedoceniany jest Lublin, który także w przeszłości odgrywał ważną rolę państwowotwórczą.

Rosnąca rola sektorów kreatywnych na świecie sprawia, że ich rozwojem zaczynają się interesować kraje i regiony poszukujące nowych strategii rozwojowych. Z badań wiadomo, że dynamika rozwoju tych sektorów jest wyższa niż w całej gospodarce [Szultka 2012, s. 14–18]. Ponadto znanych jest wiele pozytywnych przykładów transformacji z industrialnego rozwoju w kierunku rozwoju opartego na sektorach kreatywnych (np. miasto Eindhoven w Holandii doświadczyło silnego kryzysu gospodarczego spowodowanego relokacją przemysłu do Europy Środkowo-Wschodniej; obecnie Eindhoven opiera się na rozwoju sektorów kreatywnych). Innymi słowy, w krótkiej i średniej perspektywie są to sektory prorozwojowe, a jednocześnie wyjątkowo silnie powiązane na tle innych sektorów gospodarki z nieekonomicznymi aktywnościami ludności. O ile industrialny model rozwoju raczej nie sprzyjał rozwojowi kapitału społecznego, o tyle rozwój sektorów kreatywnych opiera się na symbiozie ze społeczeństwem, kulturą i sportem. Kultura dla sektorów kreatywnych jest tym, czym węgiel i stal dla sektora wytwórczego. Warto zauważyć, że głównymi sponsorami kultury są przedsiębiorstwa sektora przemysłowego. Na przykład w 2016 roku sponsorami Opery Narodowej w Warszawie były firmy: PZU, Orlen, Kulczyk Investments, BMW [Teatr Wielki – Opera Narodowa 2016]; Teatru Wielkiego w Poznaniu – producent ekskluzywnej porcelany, totalizator sportowy, firma Volkswagen [Teatr Wielki w Poznaniu 2016], a sponsorem Opery Krakowskiej tylko jedna firma: bank BKO BP [Opera Krakowska 2016].

O ile działalność sektorów kreatywnych ma swoje odzwierciedlenie w PKB, o tyle nie wolno tracić z oczu aktywności kreatywnej mieszkańców, która odbywa się w sferze pozarynkowej lub quasi-rynkowej¹⁴. Taka nierynkowa aktywność w realiach nowej gospodarki przejawia się w postaci tzw. mikroproduktywności. Mikroproduktywność to aktywność mieszkańców polegająca na tworzeniu treści internetowych, m.in. filmów, tekstów na blogach itp. W bardzo niedalekiej przeszłości tego typu działalność nie była możliwa. Dzisiaj zmiany społeczne w połączeniu z dostępnością odpowiednich technologii pozwalają ludziom, nie tylko młodym, na wyrażanie siebie i kultywowanie swoich zainteresowań oraz rozwój talentów w ten niezwykle sposób. Pomiar mikroproduktywności jest – zdaniem autorów raportu pt. „Creative City Index 2012” [Hartley i in. 2012, s. 10] – ważny, ponieważ tradycyjne statystyki, takie jak liczba atrakcji turystycznych lub wydatki

¹⁴ Przykładem quasi-rynkowej działalności kreatywnej jest prowadzenie popularnego wśród internautów bloga, który z czasem staje się tak popularny, że jego autor lub autorka uzyskują przychody ze sprzedaży reklam na nim zamieszczanych.

budżetowe miasta na kulturę, nie odzwierciedlają w pełni zjawiska kreatywności mieszkańców. Działania związane z mikroproduktywnością w dużej części mają charakter niekomercyjny. Z tego powodu:

- nie są odnotowywane jako transakcje rynkowe, a więc nie tworzą PKB (z wyjątkiem ułamków kosztów, takich jak utrzymanie stron www na serwerach, domen, opłat za dostęp do internetu itp.),
- budują kapitał społeczny,
- rozwijają umiejętności mieszkańców poza formalnym systemem edukacji.

3.5. Kapitał kreatywny i pomiar kreatywności na poziomie jednostek terytorialnych

Pomiar kreatywności opiera się, tak jak wszystkie inne badania społeczne, na pewnych założeniach i ustaleniach a priori po stronie badaczy. W rozdziale II przedstawiono tematykę związaną z innowacyjnością (perspektywa ekonomiczna), która ma swoje korzenie w industrialnym paradygmacie gospodarki. Pomiar kreatywności można uznać za swego rodzaju ewolucję spojrzenia na wzrost gospodarczy, w którym większe znaczenie nadawane jest aktywnościom ludzi (np. sektory kultury), kosztem przedsiębiorstw (nakłady na B+R, liczba patentów itp.). Autorzy raportu pt. *Statystyka kultury w Polsce i Europie. Aktualne zagadnienia* rekomendują, aby tworząc dane statystyczne dotyczące kultury, łączyć badania statystyczne z badaniami jakościowymi opisującymi m.in. emocje [Kukołowicz 2015 s. 9].

Kreatywność jest jedną z najważniejszych cech, oprócz inteligencji i osobowości charakteryzujących każdego człowieka [Fazlagić 2015c]. W kontekście badań nad kapitałem intelektualnym ważne jest uchwycenie zarówno kreatywności jednostek – mieszkańców powiatu, jak i kreatywności zbiorowości (organizacji, instytucji, przedsiębiorstw). W tym drugim przypadku powinniśmy raczej mówić o innowacyjności (patrz rozdział II). Kreatywność społeczeństwa jest ściśle powiązana z omawianą w poprzednim rozdziale innowacyjnością. Nie wszystkie kreatywne społeczeństwa mogą być autorami wielu innowacji, lecz bez kreatywnego społeczeństwa innowacyjności nie można sobie wyobrazić. Aby kreatywność miała przełożenie na innowacyjność, powinny zaistnieć sprzyjające czynniki ekonomiczne, prawne, instytucjonalne i polityczne. Na przykład kreatywność Polaków w czasie okupacji służyła także destrukcji (walka z donosami polegająca na wysyłaniu przez AK do siedziby Gestapo w Warszawie listów-donosów zatrutych bakterią wąglika, w celu zniechęcenia Niemców do czytania „prawdziwych” donosów). Sprzyjała państwu podziemnemu, lecz nie miała przełożenia na powstawanie innowacji na terenach okupowanych. Można więc wysunąć wniosek, że „suma kreatywności” mieszkańców powiatu nie zawsze ma przełożenie na jego „zbiorową”

innowacyjność, jeśli energia jednostek jest nadmiernie wykorzystywana do realizacji interesów własnych kosztem interesów grupy.

Rozważania na temat kreatywności można prowadzić na wielu poziomach analizy. W naukach ekonomicznych zwykle przyjmuje się perspektywę makroekonomiczną i ten nurt badań jest najbardziej popularny, czego przejawem są różnego rodzaju indeksy kreatywności i innowacyjności oparte na kombinacji różnego rodzaju wskaźników makroekonomicznych charakteryzujących zachowania zbiorowości (np. odsetek osób z wyższym wykształceniem). Znacznie mniej popularne, a jednocześnie bardzo obiecujące wydaje się podejście badawcze, które zakładałoby pomiar cech psychometrycznych mieszkańców i wyciąganie wniosków ogólnych na temat potencjału intelektualnego całej populacji. Oczywiście, jak dowodzi historia, w dłuższej perspektywie rozkład cech w społeczeństwie zbliża się do rozkładu normalnego. Gdyby tak nie było, różnego rodzaju czystki etniczne czy zbrodnie na ludzkości (których ofiarami zwykle stają się w pierwszej kolejności przedstawiciele elit) doprowadziłyby do trwałego zahamowania rozwoju społeczeństw. Jednak w krótkiej i średniej perspektywie różnego rodzaju migracje zakłócają tę naturalną strukturę. Ponadto środowisko i system edukacji (inteligentni i kreatywni nauczyciele, mentorzy, gatekeeperzy itp.) mają wpływ na ujawnianie się talentów w społecznościach, w których funkcjonują. Z kolei brak tkanki społecznej w postaci kreatywnych liderów, mentorów itp. utrudnia ujawnianie się talentów lub po prostu zachęca wybitne jednostki do emigracji.

J. Haidt wskazuje na ewolucyjne przyczyny innowacyjności człowieka. Twierdzi, że ludzka innowacyjność wynika z tego, że ludzki gatunek nie wyspecjalizował się w jednym rodzaju pożywienia, co wymusiło na nim przemieszczanie się i poszukiwanie nowych źródeł egzystencji w nowych obszarach: „Wszystkożercy podążają więc przez życie, doświadczając dwóch przeciwnych motywów: neofilii (pociągu do tego, co nowe) oraz neofobii (lęku przed nowością). Ludzie różnią się pod względem tego, który z tych dwóch motywów jest u nich silniejszy – wszystkożerność przynosi nam wiele korzyści. Istnieje jednak ryzyko, że nowe pożywienie będzie trujące. Dylemat wszystkożercy Paula Roniniego polega na tym, że zwierzęta wszystkożerne muszą nieustannie poszukiwać nowych pokarmów, a jednocześnie mieć się na baczności do czasu, gdy nowe pożywienie okaże się bezpieczne” [Haidt 2014, s. 200].

Bardzo trudno byłoby zmierzyć odsetek mieszkańców powiatu motywowanych przez neofilię, choć byłyby to potencjalnie ważny przyczynek do badań nad innowacyjnością. Pierwszy terminem neofilia posłużył się w 1969 roku Ch. Booker – angielski dziennikarz. Użył go w kontekście rewolucji społecznej, której burzliwy postulat zakładał zerwanie z tradycją i utrwalonym pomysłem na rzeczywistość. Zaledwie kilka lat później Robert A. Wilson – amerykański pisarz, myśliciel i futurolog – zastosował to pojęcie już do opisu szczególnego typu osobowości. Osoby neofilityczne upodobały sobie zmienność jako cechę deter-

minującą ich sposób na życie. Neofilia nie jest niczym złym, wszak ciekawość jest wpisana w naturę człowieka [Witkowska 2013]. Osobnym zagadnieniem jest ustalenie, czy „neofilia indywidualna” ma swoje proste przełożenie na „neofilię kolektywną” – czyli skłonność społeczeństwa (a nie jednostek) do innowacji. Kreatywność odgrywa dużą rolę w kształtowaniu społeczeństw i gospodarek. Wspieranie innowacyjności, przedsiębiorczości i kreatywności ma przełożenie na wyniki ekonomiczne [ADB 2014]. Reasumując, możemy stwierdzić, że dzięki rozwojowi neuronauki oraz nauk stosowanych związanych z teorią ewolucji rysuje się nowy, mało zbadany obszar badań na temat kapitału intelektualnego jednostek terytorialnych.

W większości prac dotyczących kreatywności podkreśla się znaczenie motywacji jako czynnika sprawczego osiągnięć kreatywnych [Skinner 1974; Baumeister i Tierney 2011; Csikszentmihalyi 1990, s. 202; Fazlagić 2015c]. Na przykład w dwuwarstwowym modelu procesu twórczego, M.A. Runco, podobnie jak w wielu innych modelach psychologii twórczości, rozróżnia się motywację wewnętrzną i zewnętrzną. W dotychczasowych opracowaniach na temat kapitału kreatywnego miast uwaga badaczy jest skoncentrowana na samych wynikach kreatywności (*output*) względnie na środowisku mu sprzyjającym. Trudno jest ustalić, jak indywidualny poziom motywacji do aktywności kreatywnych przekłada się na efekty kolektywne. Z pewnością skrajny dobrobyt (zamieszkiwanie w zamożnym kraju) i skrajne ubóstwo (np. związane z zamieszkiwaniem obszaru objętego działaniami wojennymi) mogą być czynnikami demotywującymi jednostki do podejmowania działań kreatywnych. Jak się wydaje ważniejsza jest sytuacja indywidualna innowatora. Można się jednak pokusić o wymienienie pewnych artefaktów, które mogą świadczyć pośrednio o poziomie motywacji społeczeństwa. Warto także zauważyć, że psychologowie behawioryści unikają terminu kreatywność i twórczość, lecz preferują takie, jak: nowość, oryginalność lub produktywność [Nęcka 2001, s. 44]. O znaczeniu motywacji przy osiągnięciu celów życiowych pisał obszernie m.in. R.F. Baumeister [Baumeister i Tierney 2011, s. 22–23].

Z pewnością interesującym miernikiem kapitału intelektualnego powiatu byłoby zmierzenie poziomu motywacji wszystkich jego mieszkańców lub choćby dokonanie pomiaru na ich reprezentatywnej próbie. Niestety, jak dotąd badania nad kapitałem intelektualnym regionów nie uwzględniają tego rodzaju podejścia badawczego, tzn. dokonywania bezpośrednich uogólnień na bazie pomiarów psychometrycznych mieszkańców analizowanego obszaru/regionu. Możemy natomiast dokonywać pewnych incydentalnych pomiarów predyktorów poziomu motywacji mieszkańców danego powiatu na podstawie ich zachowań (podejście behawioralne). Są nimi na przykład [patrz także: Fazlagić 2016a]:

- frekwencja wyborcza w wyborach, szczególnie samorządowych,
- aktywność w poszukiwaniu zatrudnienia wśród osób bezrobotnych (mierzona średnim czasem poszukiwania pracy – po uwzględnieniu zmiennych

- związanych z poziomem bezrobocia, liczbą ofert pracy, sytuacją rodzinną osoby poszukującej pracy itp.),
- aktywność mieszkańców w różnego rodzaju akcjach społecznych, np. głosowaniach ogólnopolskich na osiągnięcia związane z danym powiatem w rodzaju „Siedem cudów Polski”;
 - stan rozwoju mediów lokalnych – przy założeniu, że popyt na informacje o lokalnych wydarzeniach wynika z z troskowania mieszkańców o sprawy lokalne i z utożsamiania się,
 - nakład i intensywność publikacji tytułów związanych z regionem/miastem; pomiaru można dokonać, analizując m.in. bazę ISBN i ISSN,
 - efektywność zbiorów publicznych w przeliczeniu na mieszkańca, choć mierznik ten może wykazać także – paradoksalnie – brak motywacji; uczestnicy zbiorów publicznych mogą swoją ofiarnością kompensować poczucie winy wynikające z bierności w sprawach lokalnych,
 - partycypacja wyborcza – szczególnie interesujący byłby wskaźnik ukazujący odsetek osób, które wzięły udział w badaniu, lecz nie oddały głosu,
 - liczba zakładanych przedsiębiorstw na 10 000 mieszkańców,
 - odsetek przedsiębiorców, którzy doświadczyli bankructwa firmy i założyli ponownie przedsiębiorstwo,
 - aktywność w obszarze tzw. trzecich miejsc¹⁵, a w niej m.in. członkostwo w stowarzyszeniach, organizacja protestów i zbieranie podpisów pod petycjami, uczestniczenie w zajęciach hobbistycznych, sportowych¹⁶,
 - ekspansja przedsiębiorstw – mierzona m.in. tempem poszerzania oferty, ekspansją na rynki zagraniczne, porozumieniami partnerskimi,
 - intensywność związków między uczelniami a biznesem (naukowcy w Polsce, ogólnie rzecz biorąc, nie funkcjonują w środowisku, które motywuje do intensywnej współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym – jeśli jednak są aktywni na tym polu – świadczą to o ich podwyższonej motywacji),
 - mikroproduktywność w internecie – tworzenie takich treści, jak filmy, blogi itp.¹⁷,
 - aktywność w formach współpracy pomiędzy władzami lokalnymi a mieszkańcami, np. konsultacje społeczne, rady osiedlowe itp.,

¹⁵ Trzecie miejsce (*the third place*) – termin określający aktywność człowieka poza pracą i domem. Pojęcie to użyte zostało po raz pierwszy w 1989 roku przez R. Oldenburga w książce *The Great Good Place*.

¹⁶ Z tego powodu aktywność sportowa może być traktowana zarówno jako element kapitału kulturowego, jak i kapitału społecznego, a także, jak wynika z niniejszej klasyfikacji, jako element kapitału kreatywnego, dzięki powiązaniu z kształtowaniem motywacji i silnej woli.

¹⁷ Dobrym przykładem jest film *Poznań I love You* promujący miasto Poznań, stworzony przez amatorów bez wsparcia ze strony Urzędu Miasta, z własnej inicjatywy, który miał około 260 tys. wyświetleń [*Poznań I love You* 2010].

- aktywność w różnego rodzaju akcjach obywatelskich, np. oczyszczanie słupów trakcyjnych z nielegalnych i szpeczących plakatów,
- skuteczność w pozyskiwaniu sponsorów i partnerów do różnego rodzaju przedsięwzięć,
- aktywność sportowa¹⁸ – ludzie uprawiający sport są bardziej reaktywni, osiągają sukcesy, zajmują wyższe stanowiska, są bardziej odporni na stres, bardziej wytrwali; bezpośrednimi miernikami mogą być m.in. liczba klubów sportowych, liczba uczniowskich klubów sportowych, liczba osób uprawiających sport, liczba olimpijczyków, liczba dyscyplin sportowych, Indeks Volleyball (gra strategiczna).

Wyżej wymienione aspekty związane z motywacją mieszkańców w wielu obszarach są bliskoznaczne z pomiarem kapitału społecznego, ale nie we wszystkim. Motywacja do działania może być skierowana także na zaspokojenie indywidualnych potrzeb. Zakładając, że w populacji rozkład cech psychometrycznych jest stały na mapie Polski, zmiennymi wyjaśniającymi dla wysokiej lub niskiej motywacji mieszkańców może być kultura lokalna, oczekiwania społeczne oraz poziom samooceny u mieszkańców. Bezrobotny w Poznaniu może mieć większą motywację do poszukiwania pracy niż bezrobotny w Lublinie m.in. dlatego, że będzie się starał utrzymać (wyższy) status materialny zbliżony do statusu swoich sąsiadów lub dlatego że wizerunek społeczny osoby bezrobotnej w Poznaniu spotyka się z większym potępieniem niż w Lublinie¹⁹. Na poziom samooceny (a więc motywacji) może mieć wpływ także wizerunek powiatu i jego mieszkańców. Tak więc motywacja może być istotnym komponentem kapitału intelektualnego związanego z postawami mieszkańców. Z drugiej strony w Wielkopolsce, którą charakteryzuje najniższy poziom bezrobocia w kraju, od lat obserwujemy bardzo niskie na tle innych regionów wyniki egzaminu maturalnego, a więc i poziom motywacji do nauki.

Opisane w poprzednich podrozdziałach kapitał społeczny i tolerancja otwierają drogę do dalszych rozważań na temat aktywności społecznej mieszkańców. Pomimo że wielu autorów zakłada *implicite*, że do osób tzw. klasy kreatywnej zalicza się osoby z wyższym wykształceniem, nie można jednak stawiać znaku równości pomiędzy oboma grupami w społeczeństwie. Z perspektywy czasu wiemy, że wielu wybitnych twórców nie miało wyższego wykształcenia, a samo zdobycie stopnia magistra niewiele zmienia w potencjale osoby kreatywnej. Analogicznie, nie każdy absolwent elitarnej uczelni wnosi zauważalny wkład w rozwój społeczeństwa.

¹⁸ „Sport ma moc zmieniania świata. Ma moc inspirowania. Ma rzadko spotykaną moc jednoczenia ludzi” – mawiał zmarły niedawno były przywódca RPA, Nelson Mandela. Była Sekretarz Stanu Stanów Zjednoczonych, Hillary Clinton, uprawiała koszykówkę, piłkę nożną i softball [Stanisławska 2014].

¹⁹ Oba miasta zostały wymienione w tym porównaniu, ponieważ Poznań charakteryzuje najniższy w Polsce wskaźnik bezrobocia w dużych miastach (i ogólnie), a Lublin z kolei jest miastem o relatywnie wysokim poziomie bezrobocia na tle innych miast.

Co najwyżej dyplom szkoły wyższej może być dla nas sygnałem, że jego posiadacz charakteryzuje się wytrwałością ukierunkowaną na pozyskanie edukacji formalnej (a wytrwałość jest cechą skorelowaną z kreatywnością) [Szultka 2012]. Korelacja między kreatywnością a wyższym wykształceniem być może była wyższa w przeszłości, zanim nastąpiło „umasowienie szkolnictwa wyższego”. Upowszechnienie szkolnictwa wyższego na świecie utrudnia łatwą identyfikację osób kreatywnych w społeczeństwie (z perspektywy statystycznej). Pewną szansą w przyszłości będzie pomiar mikroproduktywności w społeczeństwie (patrz dalej w tym podrozdziale), który pozwoli na identyfikację osób kreatywnych na podstawie wytwarzanych przez nich artefaktów (ale to także będzie ułomna metoda, ponieważ będzie problem z obiektywną oceną ich jakości).

W kontekście tematyki niniejszego opracowania nie można pominąć takich określeń, jak m.in. „kreatywne miasto” czy „kreatywny region”. Podobnie jak można mierzyć kreatywność ludzi (choć psychologia nie wypracowała metod pomiaru o większej wartości predyktywnej niż 0,50 – najbardziej trafne testy na inteligencję mają wartość predyktywną rzędu 0,70 – a więc nadal daleką od 1,00), tak badacze zaczęli zajmować się pomiarem kreatywności jednostek terytorialnych, np. miast. Poniżej opisano kilka najważniejszych indeksów kreatywności charakteryzujących jednostki terytorialne.

W ostatnich latach w praktyce i teorii pomiaru kapitału intelektualnego wyłonił się autonomiczny nurt związany z pomiarem kreatywności. Wyłonił się on dzięki pracom wspomnianego wcześniej Richarda Floridy, który na początku XXI wieku spopularyzował pojęcie klasy kreatywnej i związanych z nią relacji łączących kreatywne jednostki z obszarem ich zamieszkania. Index kreatywności opracowany w University of Hong Kong jest oparty na koncepcji pięciu C [Hui 2005, s. 8], którymi są:

- wyniki kreatywności (*outcomes of creativity*) – tabela 18,
- kapitał strukturalny/institutionalny (*structural/institutional capital*) – tabela 19,
- kapitał ludzki (*human capital*) – tabela 20,
- kapitał społeczny (*social capital*) – tabela 21,
- kapitał kulturowy (*cultural capital*) – tabela 22.

Każda z czterech wyżej wymienionych form kapitału wchodzi w synergiczne relacje z pozostałymi. Kapitał strukturalny to instytucje, które pozwalają na rozwój kreatywności. Pomiarowi poddaje się w ramach tej formy kapitału następujące osiem parametrów:

- system prawny,
- korupcję,
- wolność wypowiedzi,
- technologie informatyczne i komunikacyjne,
- infrastrukturę społeczną i kulturalną,
- obiekty społeczne sportowe i inne zapewniające usługi dla ludności,

Tabela 18. Ramy dla pomiaru rezultatów kreatywności

Obszary pomiarowe	Mierniki
Ekonomiczne skutki kreatywności	<ul style="list-style-type: none"> – wartość dodana branż kreatywnych jako procent PKB – liczba osób zatrudnionych w sektorach kreatywnych jako procent całkowitego zatrudnienia – udział dóbr kulturowych w całkowitym eksporcie towarów – udział dóbr kulturowych w całkowitym eksporcie towarów – procent przychodów przedsiębiorstw pochodzących ze sprzedaży towarów, usług lub informacji drogą elektroniczną (jako wskaźnik pomiaru działalności innowacyjnej e-commerce)
Wynalazczość w sektorze gospodarczym	<ul style="list-style-type: none"> – zdolność lokalnych przedsiębiorstw do sprzedawania markowych produktów na rynek międzynarodowy – zdolność lokalnych przedsiębiorstw do nabywania nowych technologii – liczba wniosków patentowych w przeliczeniu na mieszkańca – odsetek wniosków patentowych pochodzących od lokalnych wnioskodawców w stosunku do liczby zgłoszeń patentowych brutto
Inne rezultaty działalności kreatywnej	<ul style="list-style-type: none"> – dzienny nakład gazet na mieszkańca – liczba książek i czasopism nowo zarejestrowanych w przeliczeniu na mieszkańca – liczba skomponowanych utworów muzycznych w przeliczeniu na mieszkańca – liczba napisanych tekstów piosenek w przeliczeniu na mieszkańca – liczba wyprodukowanych filmów w przeliczeniu na mieszkańca – liczba pokazów filmowych prezentowanych przez publiczne instytucje kultury w przeliczeniu na mieszkańca – liczba występów (sztuki sceniczne) prezentowanych przez publiczne instytucje kultury w przeliczeniu na mieszkańca – powierzchnia brutto nowych budynków w przeliczeniu na mieszkańca

Źródło: Hui 2005, s. 43.

Tabela 19. Ramy dla pomiaru kapitału strukturalnego/institutionalnego

Obszary pomiarowe	Mierniki
Niezawisłość systemu prawnego	– wymienione dane o niezawisłości systemu prawnego
Postrzeganie korupcji	– percentyl punktacji w Indeksie Postrzegania Korupcji
Wolność wypowiedzi	<ul style="list-style-type: none"> – percentyl punktacji w sprawie wolności prasy – percentyl punktacji w sprawie wolności słowa
Infrastrukturalne warunki teleinformatyki	<ul style="list-style-type: none"> – odsetek instytucji wykorzystujących komputery osobiste – odsetek instytucji posiadających dostęp do internetu – odsetek instytucji posiadających strony internetowe – odsetek gospodarstw domowych wykorzystujących komputery osobiste – odsetek gospodarstw domowych posiadających dostęp do internetu – abonenci telefonii komórkowej w przeliczeniu na populację

Obszary pomiarowe	Mierniki
Niezawodność infrastruktury społecznej i socjalnej	<ul style="list-style-type: none"> – liczba organizacji pozarządowych (NGO) na mieszkańca – liczba zarejestrowanych użytkowników bibliotek publicznych na mieszkańca – liczba książek w publicznych bibliotekach przypadająca na mieszkańca – liczba miejsc w publicznych instytucjach kultury na mieszkańca – liczba zadeklarowanych zabytków przypadająca na miasto – liczba muzeów przypadająca na miasto
Dostępność obiektów użyteczności publicznej	<ul style="list-style-type: none"> – liczba sal i ośrodków wspólnotowych przypadających na mieszkańca – liczba ośrodków miejskich przypadających na mieszkańca
Infrastruktura finansowa	<ul style="list-style-type: none"> – liczba notowanych spółek na mieszkańca – kapitalizacja rynku akcji (w walucie lokalnej) w stosunku do PKB – inwestycje funduszy wysokiego ryzyka (<i>Venture capital</i>) na terenie powiatu (w walucie lokalnej) w stosunku do PKB
Rozwój przedsiębiorczości	<ul style="list-style-type: none"> – udział MŚP w ogólnej liczbie przedsiębiorstw – percentyl punktacji w Indeksie Wydajności Pracy (cała gospodarka)

Źródło: Hui 2005, s. 47.

Tabela 20. Ramy dla pomiaru kapitału ludzkiego

Obszary pomiarowe	Mierniki
Wydatki na B+R i wydatki edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> – wydatki na B+R (sektor biznesowy) jako procent PKB – wydatki na B+R (edukacja wyższa) jako procent PKB – wydatki na B+R (publiczne) jako procent PKB – publiczne wydatki na edukację jako procent PKB
Populacja pracowników wiedzy	<ul style="list-style-type: none"> – udział ludności w wieku 15 lat i starszych z wykształceniem na poziomie wyższym (bez stopnia naukowego) – udział ludności w wieku 15 lat i starszych z wykształceniem na poziomie wyższym (ze stopniem naukowym doktora i wyższym) – liczba pracowników B+R jako procent ogółu pracujących
Ulotność/mobilność kapitału ludzkiego	<ul style="list-style-type: none"> – całkowita liczba przyjazdów turystów przypadająca na populację – całkowita liczba wyjazdów mieszkańców przypadająca na populację – szacowana liczba emigrantów na populację – liczba wiz pracowniczych przypadająca na liczbę ludności czynnej zawodowo

Źródło: Hui 2005, s. 49.

- infrastrukturę finansową,
- przedsiębiorczość.

Pomiar kapitału ludzkiego jest związany z jego mobilnością. Autorzy raportu wskazują na mobilność pracowników jako wskaźnik wysokiej wartości tej formy kapitału. W ramach kapitału ludzkiego pomiarowi poddawane są następujące obszary:

Tabela 21. Ramy dla pomiaru kapitału społecznego

Obszary pomiarowe	Mierniki
Rozwój kapitału społecznego	<ul style="list-style-type: none"> – wartość zatwierdzonych darowizn charytatywnych zgodnych z podatkiem od wynagrodzeń (<i>Salaries Tax</i>) w walucie lokalnej jako procent PKB – wartość zatwierdzonych darowizn charytatywnych zgodnych z podatkiem dochodowym (w walucie lokalnej) jako procent PKB – wydatki na ubezpieczenie społeczne jako procent ogólnych wydatków publicznych
Jakość sieci: normy i wartości z World Value Survey	<ul style="list-style-type: none"> – wskaźniki ogólnego zaufania – wskaźniki zaufania do instytucji – wskaźniki wzajemności – wskaźniki dotyczące poczucia skuteczności (kontroli) – wskaźniki dotyczące kooperacji – wskaźniki dotyczące postawy wobec różnorodności – wskaźniki dotyczące akceptacji różnorodności – wskaźniki dotyczące stosunku do praw człowieka – stosunek do zalet i wad zagranicznych imigrantów – stosunek do stylu życia obcokrajowców – wskaźniki współczesnych i tradycyjnych wartości – wskaźniki dotyczące autoekspresji i przetrwania
Jakość sieci: partycypacja społeczna z World Value Survey	<ul style="list-style-type: none"> – zainteresowanie sprawami publicznymi – działalność w organizacjach społecznych – kontakty towarzyskie ze znajomymi – kontakty towarzyskie ze społeczeństwem – wskaźniki dotyczące poczucia skuteczności (tego co zrobisz) – liczba wolontariuszy na mieszkańca

Źródło: Hui 2005, s. 54.

Tabela 22. Ramy dla pomiaru kapitału kulturowego

Obszary pomiarowe	Mierniki
Wydatki kulturalne	<ul style="list-style-type: none"> – wydatki na „kulturę i sztukę” jako procent całkowitych wydatków publicznych – wydatki gospodarstw domowych na tworzenie dóbr i usług kulturalnych jako procent całkowitych wydatków gospodarstw domowych
Jakość sieci: normy i wartości	<ul style="list-style-type: none"> – stosunek do sztuki, kultury i działalności twórczej – wartość działalności twórczej – wartość działalności twórczej dzieci w wieku szkolnym – wartość sztuki i działalności kulturalnej – wartość sztuki i działalności kulturalnej dzieci w wieku szkolnym – burmistrz/prezydent jako adwokat rozwoju sztuki i kultury w powiecie – czynniki środowiskowe dla działalności kulturalnej i twórczej – ocena środowiska, które zachęca do działalności twórczej – ocena środowiska, które zachęca do udziału w życiu kulturalnym – wartości moralne przy kupowaniu pirackich i podrabianych produktów

Obszary pomiarowe	Mierniki
Jakość sieci: partycypacja kulturalna	<ul style="list-style-type: none"> – liczba książek wypożyczanych rocznie z bibliotek w przeliczeniu na populację – opłaty z tytułu praw autorskich otrzymywane przez mieszkańców (z wyłączeniem przychodów z zagranicy) w przeliczeniu na mieszkańca (w walucie lokalnej) oraz w przeliczeniu na populację – średnia liczba godzin spędzanych tygodniowo na korzystaniu z internetu dla użytku osobistego jako procent 168 godzin – liczba odwiedzin w publicznych muzeach w przeliczeniu na mieszkańca – frekwencja na wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez instytucje publiczne w przeliczeniu na mieszkańca – frekwencja na pokazach filmów organizowanych przez instytucje publiczne w przeliczeniu na mieszkańca

Źródło: Hui 2005, s. 55.

- wydatki na edukację i badania i rozwój,
- wykwalifikowana siła robocza,
- mobilność siły roboczej mierzona m.in. saldem migracji, odsetkiem zezwoleń na pracę dla cudzoziemców.

Pomiar kapitału społecznego dotyczy takich zjawisk, jak zaufanie, wzajemność, współpraca, sieci społeczne, wspólnota, zaangażowanie obywateli, społeczna ekspresja. Pomiarowi poddawane są takie parametry, jak [patrz Fazlagić 2016b]:

- ogólne zaufanie,
- zaufanie do instytucji²⁰,
- wzajemność,
- poczucie skuteczności,
- współpraca,
- akceptacja dla różnorodności i inkluzyjności,
- postawy wobec praw człowieka,
- postawy wobec przybyszów z zagranicy,
- wyrażanie nowoczesnych wartości,
- samoekspresja,
- udział w polityce,
- udział w życiu społecznym, w tym m.in. praca społeczna, członkostwo w klubach i organizacjach, intensywność kontaktów społecznych, a także dane na temat wysokości wpłat ze strony obywateli i przedsiębiorstw na cele społeczne.

Pomiar kapitału kulturowego dotyczy codziennych zjawisk związanych ze sztuką, kulturą i kreatywnością. Pomiarowi poddawane są trzy obszary:

²⁰ Na potrzeby niniejszego opracowania pozyskano dane statystyczne z Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące funkcjonowania sądownictwa w Polsce.

- wielkość zasobów prywatnych i publicznych przeznaczanych na kulturę,
- normy społeczne dotyczące uczestnictwa w kulturze w tym także dotyczące własności intelektualnej,
- partycypacja w ofercie kulturalnej.

3.6. Kultura w jednostkach terytorialnych

Rozpatrując znaczenie i rolę kultury jako elementu kapitału intelektualnego powiatu, należy zauważyć, że kultura jest pojęciem, które może mieć wiele znaczeń. Można mówić o kulturach organizacyjnych (a przecież na terenie powiatu funkcjonuje wiele organizacji – zwykle różniących się pewnymi cechami kultury), kulturze regionalnej/lokalnej, a także kulturze jako zakumulowanym zbiorze artefaktów (np. zabytków) znajdujących się na terenie powiatu (dziedzictwie kulturowym). Kultura wreszcie to zespół działań, instytucji i aktywności charakteryzujących działalność kulturalną na danym obszarze. W tym ostatnim ujęciu kultura jest najściślej powiązana z działalnością sektorów kreatywnych omówionych w poprzednim podrozdziale. W praktyce chodzi przede wszystkim o działalność teatrów, muzeów itp. na terenie powiatu. Tworzenie kultury jest zarówno elementem realizowania się mieszkańców uczestniczących w tworzeniu dóbr kulturalnych (realizacja potrzeb wyższego rzędu), jak aktywnością ekonomiczną, zwiększającą PKB powiatu. Dobra kulturalne wysokiej jakości mogą być przedmiotem nie tylko doraźnych korzyści ekonomicznych. W dyskursie na temat innowacji i rozwoju znaczenie kultury jako czynnika prorozwojowego jest silnie akcentowane. Należy jednak rozróżnić co najmniej dwa ujęcia tych związków:

- 1) kulturę (lokalną) charakteryzującą zespół norm, zachowań, zwyczajów, dziedzictwo i historie ludności zamieszkującej dany obszar,
- 2) kulturę i kapitał kulturowy jako zespół aktywności artystycznych i pochodnych mających związek z danym terytorium.

3.6.1. Kultura lokalna

Znaczenie czynników kulturowych jako czynników różnicujących kultury lokalne w powiatach powinno być relatywnie niewielkie na tle innych dużych i ludnych państw Europy. W procesie ewolucji w kierunku jednolitego państwa narodowego Polska była mocno spóźniona, a pełną w tej przestrzeni spójność osiągnęła dopiero w następstwie powojennej zmiany granic. Aktualna etniczna jedność Polski jest zjawiskiem nowym w jej historii. Kraje zachodniej Europy przekształcały się w państwa narodowe na skutek wzorców ukształtowanych przez Wielką Rewolucję Francuską. Te, które tego nie uczyniły – jak na przykład Austro-Węgry – po I woj-

nie światowej uległy rozpadowi na mniejsze, ale już narodowe państwa, a Rosja, której ta idea była zawsze obca, nigdy nie stała się państwem prawdziwie europejskim [Krawczyk 2016]. Z pewnością różnice międzyregionalne będą bardziej niż w Polsce wyraźne w Niemczech, Hiszpanii i Włoszech, co wynika z tego, że królestwo polskie znacznie wcześniej niż inne kraje Europejskie uległo scaleniu. Lokalne kultury późnego średniowiecza szybko wtopiły się w etos polski. Częste zmiany granic sprawiły, że historyczne fakty, takie jak przynależność Zielonej Góry do Śląska, Lublina do historycznej Małopolski, Łodzi do historycznych Kujaw, nie mają znaczenia dla wyjaśnienia aktualnej sytuacji wielu polskich powiatów. Nie można jednak całkowicie deprecjonować zjawiska, czego dobrym przykładem jest Wielkopolska. Region ten był w dużej części, o czym często zapomina się w debatach nad wpływem podziału rozbiorowego na obecną sytuację Polski, pod zaborem rosyjskim (granica przebiegała około 70 km na wschód od Poznania). Pomimo tożsamość i kultura regionalna ziem Wielkopolski, które były zarówno pod zaborem pruskim (np. Gniezno), jak i rosyjskim (np. Koło, Konin czy Kalisz) zachowały swoją spójność (choć nie można całkowicie bagatelizować utartego w regionie powiedzenia, że „Azja zaczyna się za Prosną”, które miało wskazywać na zacofanie kulturowe wschodniej Wielkopolski). Oprócz granic rozbiorowych jako granic kulturowych podziałów nie można zapominać o być może znacznie ważniejszym podziale. Zachodnia część zaboru rosyjskiego była objęta obowiązywaniem Kodeksu Napoleona, podczas gdy tereny wschodnie Rzeczypospolitej nie. Przywiązanie do prawa i własności, jakie narzucał ludności Kodeks Cywilny Napoleona, było również ważnym, aczkolwiek niedocenianym czynnikiem kulturotwórczym na ziemiach polskich w XIX wieku. W zasadzie jedynie współczesne województwo wielkopolskie odzwierciedla swymi granicami dawne podziały historyczne.

Za niebywały sukces gospodarczy Wielkiej Brytanii w XIX wieku, zdaniem wielu badaczy, odpowiadała właśnie kultura narodowa. Kluczem do angielskiej modernizacji – twierdzi Max Weber – jest przede wszystkim mentalność. Sprzyjała ona rewolucji agrarnej, która stworzyła niezbędny kapitał dla rewolucji przemysłowej. Dla angielskiego szlachcica prowadzenie przedsiębiorstwa – od czasów reformacji – nie było sprzeczne z konwencjami. Społeczeństwo uznało za pożądane osiągnięcie największego zysku z ziemi, która stanowiła podstawę kapitału [Weber 2002].

Regionalizm to pojęcie odnoszące się do stanu świadomości społecznej, jaka istnieje w zbiorowości mieszkańców danego obszaru, w tym w jej kręgach opinotwórczych, elitarnych i przywódczych [Fic 1996, s. 8]. Przejawia się w poczuciu odrębności własnego terytorium i własnej społeczności, co wynika z historycznie wykształconych więzi społecznych i gospodarczych. Regionalizm prowadzący do wyodrębniania się i usamodzielniania w wymiarze ekonomicznym jest charakterystyczny dla obszarów silnych gospodarczo, które dążą do samodzielności, licząc na własne możliwości rozwoju gospodarczego. Odrzucenie idei promowania gospo-

darczego regionów silnych na rzecz regionów słabszych nie jest proste, i to nawet w systemie centralnego zarządzania. Czynniki dośrodkowe prowadzące do koncentracji działalności gospodarczej mimo deklaracji rządowych sprzyjają alokacji inwestycji w dużych aglomeracjach [Fic 1996, s. 8].

Na znaczenie kultury narodowej w wyjaśnianiu różnic pomiędzy krajami wskazuje m.in. G. Sorman. Dla Sormana dowodem na to, że kultura narodowa ma znaczenie, jest utrzymująca się pomimo globalizacji gospodarki specjalizacja w wielu gospodarkach. „Japończycy są przede wszystkim genialnymi rzemieślnikami, o czym świadczy niezmienna doskonałość ich wyrobów rzemieślniczych, które wymagają niespiesznej i uważnej pracy. Tam jednak, gdzie należy szybko reagować, na przykład w zarządzaniu rynkami finansowymi, na wielkie szczęście Amerykanów, którzy zdominowali finanse, Japończycy są w zasadzie nieobecni. Wymiana handlowa między Wschodem i Zachodem opiera się w większym stopniu na różnicach między uzupełniającymi się kulturami niż na różnicach płac” [Sorman 2009, s. 60].

Kultura (organizacyjna) jest często wymienianym elementem kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa [Sánchez-Cañizares, Ayuso Muñoz i López-Guzmán 2007; Bontis 1998]. System wartości, rytuały, bohaterowie itd. wpływają na zachowania pracowników w przedsiębiorstwie. Podobnie kultura determinuje zachowania mieszkańców powiatu. Oczywiście, zróżnicowanie kultur poszczególnych powiatów w Polsce nie będzie znaczące, zważywszy że dla wszystkich wspólnym odnośnikiem jest kultura narodowa Polski. Niemniej jednak warto wskazać na te elementy kultury (powiatu), które mają wpływ na zachowania mieszkańców i pośrednio determinują kapitał intelektualny danego obszaru. W tabeli 23 omówiono kluczowe z punktu widzenia KI powiatu czynniki kulturowe.

Kultura lokalna może być rozpatrywana zarówno jako czynnik umożliwiający rozwój gospodarczy (*enabler*), jak i jako źródła zasilania dla sektorów kreatywnych działających na danym obszarze. Turystyka kulinarna to jeden z przykładów wykorzystania kultury lokalnej na potrzeby gospodarki. Podobną funkcję pełni kultura góralska (w dużej mierze stworzona „syntetycznie” – np. styl podhalański w budownictwie) w przyciąganiu turystów na Podhale [patrz także: Fazlagić 2016b].

Wymienione w tabeli 23 czynniki wraz z ich interpretacją stanowią próbę adaptacji obecnej w światowej literaturze ogólnej koncepcji do realiów funkcjonowania polskich powiatów. Pozwalają poszerzyć pole analizy determinantów rozwoju polskich powiatów o czynniki „miękkie”. Nie ulega wątpliwości, że na terenie Polski występuje zróżnicowanie kulturowe, które przejawia się w zachowaniach i preferencjach konsumentów, intensywności występowania różnego rodzaju zjawisk (np. otyłości, przestępczości), ale także w tempie rozwoju gospodarczego. Zróżnicowanie to mogą częściowo wyjaśniać przedstawione w tabeli 23 wymiary, które co prawda dotychczas były uznawane za cechy przede wszystkim kultur narodowych, lecz nie ma przeciwskażeń, aby to podejście analityczne zastosować do analizy

Tabela 23. Kluczowe czynniki kulturowe z punktu widzenia kapitału intelektualnego powiatu

Czynnik kulturowy	Znaczenie i interpretacja w kontekście polskich powiatów
Religia	
<p>Zgodnie z terminologią Webera, nurt religijny (w szczególności rzymski katolicyzm), który wyżej stawia biednych niż bogatych, nosi miano plebejskiego, podczas gdy odłam dający pierwszeństwo ludziom bogatym i osiągnięciem sukcesy (ogólnie protestantyzm) jest określany jako faryzejski.</p> <p>Tam, gdzie dominuje religia plebejska, rozwój gospodarczy jest utrudniony, ponieważ biedni czują się usprawiedliwieni w swoim ubóstwie, natomiast ludzie bogaci uważają się za grzeszników i są dręczeni wyrzutami sumienia.</p> <p>Zupełnie inaczej rzecz się przedstawia w systemie faryzejskim, gdzie bogaci cieszą się pełnią swojego sukcesu jako dowodem bożego błogosławieństwa, a biedni poczytują własną nędzę za przejaw potępienia. Zarówno bogaci, jak i biedni czują silny bodziec, by dążyć do poprawy swojej sytuacji poprzez akumulację kapitału i inwestycje.</p>	<p>Od końca lat 90. niezmiennie ponad 90% ankietowanych (92 do 97%) uważa się za wierzących, w tym mniej więcej co dziesiąty (ostatnio co jedenasty–dwunasty) ocenia swoją wiarę jako głęboką. Odsetek osób zaliczających się do raczej lub całkowicie niewierzących pozostaje od lat stosunkowo niski (od 3 do 8%).</p> <p>Od 2005 roku odsetek osób wierzących i regularnie praktykujących zmniejszył się w Polsce z 58 do 50%, nieznacznie przybyło zaś wierzących i praktykujących nieregularnie (z 32 do 35%), niewierzących i praktykujących (z 1 do 2%) oraz niewierzących i niepraktykujących (z 3 do 6%) [Boguszewski 2015].</p>
Dwa wymiary bogactwa	
<p>W społeczeństwach przeciwnych rozwojowi bogactwo składa się przede wszystkim z tego, co już istnieje, podczas gdy w społeczeństwach sprzyjających rozwojowi bogactwo to przede wszystkim to, co jeszcze nie istnieje. Kraje zafowane czerpią swoje główne bogactwa z ziemi i jej darów. Głównym bogactwem krajów rozwiniętych są nierozpoczęte procesy innowacji. Społeczeństwa przeciwne rozwojowi przypisują rzeczywistą wartość istniejącym obecnie dobrom (np. smartfonowi), podczas gdy społeczeństwa sprzyjające rozwojowi skupiają się na urządzeniach mobilnych następnej generacji. W brytyjskich koloniach na terenie Ameryki Północnej niezamieszkałe ziemie były dostępne dla tych, którzy chcieli się na nich osiedlić i pracować. W koloniach hiszpańskich i portugalskich wszystkie tereny stanowiły własność Korony. W związku z tym bogactwo, niemal od samego zarania, otaczało ludzi, którzy sprawowali władzę. Nie było owocem ciężkiej pracy, lecz zależało od umiejętności pozyskiwania królewskiej łaski.</p>	<p>Ten wymiar można zobrazować, analizując postawy mieszkańców i samorządów wobec funduszy unijnych. W samorządach mniej postępujących rozwój będzie postrzegany głównie jako uzyskanie dostępu do funduszy zewnętrznych.</p>

Czynnik kulturowy	Znaczenie i interpretacja w kontekście polskich powiatów
Dwa poglądy na temat konkurencji	
<p>W społeczeństwach przeciwnych rozwojowi konkurencja spotyka się z potępieniem jako forma agresji. Miejsce swobodnej konkurencji mają zająć solidarność, lojalność i współpraca. W społeczeństwach przeciwnych rozwojowi negatywne poglądy na temat konkurencji wynikają z usankcjonowania zawiści i dążeń do utopijnej równości. Chociaż społeczności takie odrzucają współzawodnictwo i proponują w zamian kooperację, harmonijna współpraca układa się u nich gorzej niż w społeczeństwach „konkurencyjnych”. Współzawodnictwo jest formą współdziałania, z której obie strony czerpią korzyści, bo podobnie jak w sporcie, motywują się wzajemnie do maksymalnego wysiłku. Konkurencja sprzyja demokracji, kapitalizmowi i różnicowaniu poglądów.</p>	<p>Postawy wobec dwóch poglądów na temat konkurencji można dostrzec m.in. w sytuacji prywatyzacji mienia komunalnego lub ogłaszania przetargów na realizację usług publicznych, które poprzednio były dostarczane przez spółki komunalne.</p> <p>Także to, co potocznie nazywane jest „dobrym klimatem dla przedsiębiorczości”, jest pochodną postaw wobec konkurencji. W samorządach niesprzyjających rozwojowi przedsiębiorca z natury będzie postrzegany jako agresor wprowadzający konkurencję do powiatu.</p>
Dwie koncepcje sprawiedliwości	
<p>W społecznościach przeciwnych rozwojowi sprawiedliwość dystrybucyjna obejmuje wyłącznie osoby żyjące. Przywiązanie do teraźniejszości znajduje odzwierciedlenie w tendencji do konsumowania i braku tradycji oszczędzania. Z kolei sprawiedliwość dystrybucyjna w ujęciu społeczności sprzyjającej rozwojowi uwzględnia interesy przyszłych pokoleń. Tego typu społeczeństwa wykazują zawsze mniejszą skłonność do konsumpcji, a większą wagę przywiązują do oszczędzania.</p>	<p>W przypadku samorządów dobrym probierzem tej postawy może być poziom zadłużenia i zarządzania długiem. Z drugiej strony nie można podchodzić do tego zagadnienia dogmatycznie, ponieważ także zachodnie, protestanckie miasta popadają w wysokie długi (np. Berlin) [The Economist 2006].</p>
Wartość pracy	
<p>Praca nie cieszy się dużym szacunkiem w społeczeństwach przeciwnych rozwojowi, co jest reminiscencją nurtu filozoficznego zapoczątkowanego przez Greków.</p>	<p>Poziom bezrobocia, szczególnie w warunkach polskich, nie może być prostym miernikiem postrzeganej wartości pracy. Lepszym miernikiem byłoby ustalenie odsetka osób, które nie podejmują pracy, preferując korzystanie z pomocy społecznej.</p>
Rola herezji	
<p>Tylko nieskrępowany umysł pełen wątpliwości jest w stanie wydać na świat innowacje, które stanowią siłę napędową rozwoju gospodarczego. Społeczności ortodoksyjne, takie jak były Związek Radziecki, tłumią wszelkie przejawy innowacyjności.</p>	<p>Dużą rolę odgrywa osobowość liderów lokalnych, którzy mogą się przyczynić do ożywienia postaw przedsiębiorczych. Także postawy wobec zjawisk nietypowych, kontrowersyjnych ze strony samorządu, są sygnałem dotyczącym postawy wobec nowości, oryginalności i odmienności.</p>

Czynnik kulturowy	Znaczenie i interpretacja w kontekście polskich powiatów
Edukacja nie służy praniu mózgów	
<p>Pod wpływem prorozwojowego systemu wartości jednostki wyrastają na innowatorów i heretyków. Edukacja odgrywa w tym procesie zasadniczą rolę. Jednak musi to być taki system edukacji, który umożliwia jednostkom samodzielne docieranie do prawdy, a nie narzuca jej prawdy z góry. W ramach antyrozwojowego systemu wartości edukacja pełni funkcję przekaziciela dogmatów, wychowującego pokolenia konformistów i wiernych wyznawców.</p>	<p>W Polsce kontrolę nad podstawą programową nauczaną w szkołach pełni państwo i samorząd nie ma wielkiego pola do interwencji. Może natomiast wspierać nauczycieli przedmiotów i zająć się ponadprogramowe, które uznaje za pożądane. Istnieje w polskich samorządach pewien niewielki obszar do konfrontacji pomiędzy państwem a samorządem.</p>
Racjonalność	
<p>We współczesnym świecie najbardziej liczy się racjonalność. W krajach niesprzyjających rozwojowi pełno jest niedokończonych pomników, dróg, zakładów przemysłowych i hoteli. Ale to bez znaczenia. Jutro narodzi się nowe marzenie.</p>	<p>Dobrym obszarem do analiz związanych z podejściem do racjonalności i do zasad są postawy wobec symboli przeszłości*. Intensywność oraz okres trwania konfliktów o pomniki i interpretację przeszłości mogą być dobrymi miernikami stopnia racjonalności samorządu.</p>
Wymiar czasowy	
<p>Istnieją cztery kategorie czasowe: przeszłość, teraźniejszość, najbliższa przyszłość oraz odległa przyszłość, która łączy się z wiecznością. Społeczeństwa zaawansowane skupiają uwagę na niedalekiej przyszłości, która znajduje się w ich zasięgu. Charakterystyczną cechą kultur tradycyjnych jest kult przeszłości. Jeśli interesują się przyszłością, to tylko tą najbardziej odległą, o wymiarze eschatologicznym.</p>	<p>Dobrym miernikiem może być perspektywa organizowanych przez samorządy konsultacji społecznych – to, czy ze społeczeństwem konsultuje się projekty planowane w perspektywie 2–3 lat, czy 5–15?</p>
Pogląd na życie	
<p>W kulturze progresywnej życie to coś, co sami kreujemy – jesteśmy aktywnymi twórcami. W kulturze zachowawczej życie jest nam dane i trzeba się z nim pogodzić.</p>	<p>Interesującym przyczynkiem do oceny tego aspektu kultury lokalnej może być analiza treści misji i wizji powiatów. Do jakiego stopnia powiaty są zachowawcze, nastawione na unikanie niebezpieczeństw (orientacja <i>play-not-to-lose</i>), a w jakim stopniu dążą do sukcesu (orientacja <i>play-to-win</i>)?</p>
Zbawienie	
<p>Zgodnie z koncepcją zachowawczą, celem każdego człowieka jest zbawienie od trosk tego świata, który, według tradycyjnego katolicyzmu, okazał się „padołem leż”. Zbawienia może dostąpić ten, kto oprze się pokusom czyhającym na drodze do lepszego świata i życia wiecznego. Natomiast dla purytańskich protestantów zbawie-</p>	<p>W Polsce ogólnie trudno przedsiębiorcy znaleźć się w panteonie dobroczyńców i bohaterów. W dyskursie publicznym rzadko wspomina się o tym, jakich wpływów podatkowych dostarczą przedsiębiorcy, a szczególnie o tym, jak wzrost gospodarczy na poziomie lokalnym wspiera budżet samorządu.</p>

Czynnik kulturowy	Znaczenie i interpretacja w kontekście polskich powiatów
Władza	
nie w innym świecie zależy od powodzenia naszych wysiłków zmierzających do przebudowy tego świata. Symbolem koncepcji katolickiej jest mnich, a protestanckiej – przedsiębiorca.	
W społeczeństwach racjonalnych rządzi prawo. Ludzie, zamiast stosować się do znanych, spójnych i niezmiennych przepisów prawa, próbują przewidywać kaprysy władców. Stąd bierze się niestabilność takich społeczeństw.	Wszelkiego rodzaju ujawnione i nieujawnione przypadki korupcji w samorządach świadczą o ich mniejszych zdolnościach rozwojowych.
Światopogląd	
W kulturze sprzyjającej rozwojowi świat jest postrzegany jako pole do działania. Przed osobą, która pragnie coś zmienić, cały świat stoi otworem. Główne zajęcie ludzi żyjących w kulturze zachowawczej polega na szukaniu ochrony przed tymi siłami lub prowadzeniu przeciw nim utopijnych krucjat. Dlatego jednostka w społeczeństwie zachowawczym miota się między fanatyzmem a fatalizmem.	Także w obszarze światopoglądowym można wykorzystać treść misji i wizji powiatów oraz ich strategii w celu określenia, do jakiego stopnia samorząd definiuje siebie jako instytucję oferującą ochronę, a do jakiego jako instytucję organizującą pole do działania dla mieszkańców i przedsiębiorców.

* Ross Mayfield, opisując różnice kulturowe pomiędzy różnymi narodami, analizuje przełomowe momenty w ich historii i wyciąga wnioski na podstawie sposobu, w jaki likwidowano symbole poprzedniego systemu. Po rozpadzie Związku Radzieckiego w krajach bałtyckich zabrano się do usuwania pomników Lenina. Na Litwie tłum spontanicznie obalił pomnik i zniszczył go. Na Łotwie uformowano komitet, który obradował przez dłuższy czas i pomnik zdemontowano. W Estonii ktoś zadzwonił do fińskiej firmy zajmującej się demontażem dużych konstrukcji i pomnik usunięto po cichu i bez rozgłosu. Głowa Bismarcka spadła na bruk Poznania w nocy z 3 na 4 kwietnia 1919 roku. Potem trafiła do składnicy złomu, ale już w 1923 roku decyzją Zarządu Miasta przetopiono ją na odlew figurki Jana Quadro, twórcy poznańskiego Ratusza. Korpus pomnika Bismarcka wykorzystano do odlania potężnej figury Chrystusa Króla [Ross Mayfield's Weblog, za: Fazlagić 2008].

Ź r ó d ł o: [Grondona 2003, s. 105–116].

terytoriów mniejszych, takich jak województwa i powiaty. Przykłady operacjonalizacji tego podejścia zawarte są w opracowaniach J. Fazlagicia [2015a, 2015b] oraz Fazlagicia i Loopesco [2016], a także Fazlagicia i Marszałka [2016].

3.6.2. Kultura i kapitał kulturowy

Pochodząca z 2001 roku definicja kultury UNESCO określa kulturę jako „zbiór wyróżniających się, duchowych, materialnych, intelektualnych i emocjonalnych cech społeczeństwa lub grupy społecznej, które zawierają się nie tylko w sztuce i literaturze, ale także w stylu życia, sposobach wspólnego obcowania, systemach

wartości, tradycjach i przekonaniach” [UIS 2012, s. 11]. Wśród domen kultury wyróżnia się [UIS 2012, s. 16]:

- dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe,
- przedstawienia i festiwale,
- sztuki wizualne i rzemiosło,
- książki i prasę,
- media interaktywnie i audiowizualne,
- usługi projektowe i kreatywne,
- niematerialne dziedzictwo kulturowe.

UNESCO także wspomina o turystyce, sporcie i rekreacji jako domenach związanych z kulturą.

Trudno więc podważyć zasadność mówienia o aktywności kulturalnej na terenie powiatu jako elemencie jego kapitału intelektualnego. Kultura jest czynnikiem, który w znacznym stopniu determinuje zdolność danego narodu do pomyślnego rozwoju, ponieważ kształtuje wyobrażenia jednostek na temat ryzyka, gratyfikacji i dostępnych możliwości. Teza niniejszego rozdziału brzmi: wartości kulturowe rzeczywiście liczą się w procesie rozwoju społeczeństwa, ponieważ wpływają na sposób myślenia jednostek o postępie. W szczególności wartości kulturowe odgrywają tak istotną rolę, ponieważ stanowią zasady, wokół których organizowana jest działalność ekonomiczna, a bez niej postęp jest niemożliwy [Lindsay 2003, s. 412].

Jednym z najczęściej cytowanych badaczy i propagatorów pojęcia „kapitału kulturowego” był francuski socjolog Pierre Bourdieu. Jego zdaniem, pozycje jednostek w społeczeństwie można opisać za pomocą posiadanych przez nie kapitałów. Oprócz klasycznego kapitału ekonomicznego posługuje się on analogicznymi pojęciami kapitału społecznego oraz kapitału kulturowego. Kapitał autor ten zdefiniował jako „zakumulowaną pracę (w jej materialnej formie lub w jej «uprzedmiotowionej», wcielonej w coś formie), która – o ile zostanie przywłaszczona na prywatnej, tzn. wyłącznej, bazie przez jakąś osobę lub grupę osób – umożliwia im zawłaszczanie energii społecznej w formie uprzedmiotowionej lub żywej pracy” [za: Zarycki 2009]. Interpretując prace Bourdieu, można dojść do wniosku, że kultura jest środkiem i celem walki klasowej, którą zdaje się on uważać za kluczowy proces społeczny. Zdaniem F. Lebarona, Bourdieu dokonał raczej socjologicznej i kulturowej dekonstrukcji podstaw ekonomii, wskazując na społeczną konstrukcję wielu przyjmowanych za obiektywne założeń współczesnych nauk ekonomicznych [za: Zarycki 2009]. W XXI wieku w społeczeństwach zachodnich zauważalne są znaczne zmiany, jeśli chodzi o wzorce konsumpcji kultury. Obserwujemy indywidualizację konsumpcji kulturowej i w tym sensie poglądy Bourdieu związane z kulturą jako determinantem przynależności do klasy społecznej powoli się dezaktualizują. Media elektroniczne pozwalają na znacznie szybszą niż kiedyś dyfuzję nowych nurtów kulturowych. Niszowe trendy kulturowe bardzo szybko stają się częścią „mainstreamu”. Następuje międzypokoleniowa uniformizacja wartości.

Nie wdając się w głębszą analizę tego zjawiska, warto jedynie stwierdzić, że raczej ułatwia ono niż utrudnia pomiar kapitału intelektualnego na danym terytorium. Kapitał kulturowy odnosi się do aktywności mieszkańców danego terenu związanej z tworzeniem i często z partycypacją w kulturze. Uzasadnieniem jego opisu i pomiaru jest założenie, że wzrost gospodarczy w gospodarce opartej na wiedzy odbywa się w coraz większym stopniu dzięki tzw. brażom kreatywnym (*creative industries*), które koegzystują z nierynkowymi formami aktywności społeczeństwa. Ponadto uważa się, że różnego rodzaju formy aktywności kulturalnej sprzyjają regeneracji zasobów przez społeczeństwo. Nie można pomijać wpływu branż kulturowych na wizerunek powiatu. Znana grupa teatralna lub atrakcyjne muzeum sprzyjają popularyzacji marki powiatu. Aktywność kulturalna jest powiązana z jakością życia, ale łączy się także z edukacją. Z kolei ekonomicznym „odgałęzieniem” kultury są omawiane w niniejszym rozdziale „branże kreatywne” oraz bliskoznaczne „branże kulturowe” lub „sektory kultury”.

Paradoksalnie o wartości kultury tworzonej w danym powiecie decyduje to, jak bardzo jest ona obecna poza powiatem zarówno w przestrzeni czasowej, jak i geograficznej. Powiat jest zbyt małym obszarem (z wyjątkiem kilku największych miast), aby prowadzić statystyki przepływów artystów i ich dzieł, ale takie dane można zbierać na poziomie krajowym. Na przykład w Polsce zauważalny jest ponadprzeciętnie wysoki udział krajowych filmów na tle innych krajów w ogólnej oglądalności kinowej, co przy założeniu, że zdolność absorpcyjna polskiego widza jest ograniczona, oznacza odpowiednio mniejszy „import” kultury filmowej spoza Polski. O znaczeniu przestrzeni kulturowej świadczy także istnienie rubryki „Ludzie urodzeni w [nazwa miasta]” w Wikipedii. Świadczy to o tym, że jednostki wybitne, w tym w szczególności ludzie kultury, są uznawani za zasób, o którego istnieniu należy wspominać.

Reasumując, możemy stwierdzić, że kultura rozwija się przede wszystkim w miastach. W historii sztuki znamy wiele przypadków nowych trendów, których powstanie i rozwój jednoznacznie kojarzony jest z miastem lub nawet jego dzielnicą. Na przykład w dzielnicy Greenwich Village w Nowym Jorku rozwinął się pop art, m.in. dzięki Andy’emu Warholowi. Pod koniec XIX wieku rozwinęła się w Europie secesja (fr. *Art Nouveau*, niem. *Jugendstil*) – styl w sztuce europejskiej ostatniego dziesięciolecia XIX wieku i pierwszego XX wieku, zaliczany do modernizmu. Artyści tworzący w ramach tego nurtu zwykle grupowali się w europejskich metropoliach, takich jak Paryż czy Wiedeń, tworząc lokalne odmiany sztuki i środowiska artystyczne. Jednym z „odprysków” tamtego czasu jest tzw. poznańska secesja, czyli dziedzictwo architektoniczne w postaci dużej liczby okazałych secesyjnych kamienic zbudowanych w Poznaniu przez architektów polskich i niemieckich, która zachowała się w nietkniętej postaci do dnia dzisiejszego. Kolejnym przykładem tego, co można nazwać obszarem kulturowym, jest muzyka Grunge (czasem określana jako Seattle Sound). Jest to podgatunek rocka alternatywnego,

który pojawił się w połowie lat 80. XX wieku w amerykańskim stanie Waszyngton, w szczególności w okolicach i samym mieście Seattle. Zasięg oddziaływania muzyki Grunge wykraczał znacznie poza granice powiatów, w których powstała. Można wskazać także wiele innych miast znanych z ponadprzeciętnej koncentracji artystów muzycznych, np. Manchester (grupy muzyczne: Joy Division, New Order, Oasis, The Chemical Brothers, The Stone Roses, Happy Mondays).

3.6.3. Partycypacja w kulturze

Partycypacja w kulturze to z ekonomicznego punktu widzenia konsumpcja dóbr kulturalnych oferowanych przez sektory kultury. Termin „sektor kultury” oznacza, że w definiowaniu kultury akcentuje się jej rozumienie funkcjonalne i wyodrębnienie różnorodnych działalności kulturalnych, wychodząc zarówno od różnych talentów i zawodów artystycznych, jak i od wydarzeń oraz produktów kulturalnych [Ministry of Culture, Republic of Colombia 2007, s. 9–13]. Sektor kultury definiowany w warstwie przedmiotowej obejmuje następujące segmenty funkcjonalne [Klasik 2009, s. 6]:

- działalności kulturalne, ich rodzaje i dziedziny,
- infrastrukturę materialną i technologiczną,
- systemy udostępniania dzieł, wydarzeń i produktów kulturalnych,
- inwestowanie w działalności kulturalne i ich finansowanie.

Analizując rozwój sektorów kreatywnych, nie można pominąć strony popytowej, czyli partycypacji w kulturze. Może mieć ona różne przejawy – od konsumpcji efektów czyjejś mikroproduktywności (oglądanie filmów amatorskich na portalu YouTube) po udział w kulturze zbiorowej wysokiej (oglądnięcie spektaklu w operze). Istnieje także wiele innych form pośrednich pomiędzy skrajnymi pod wieloma względami wymienionymi w przykładach. Mogą to być odwiedzi-ny w muzeach, galeriach itp. Aż do połowy XX wieku szczególnie podkreślano znaczenie „wysokiej sztuki” (*high art*) jako odrębnego rodzaju sztuki na tle sztuki popularnej. Obecnie koncepcja partycypacji w kulturze uległa znacznemu poszerzeniu i obejmuje swym zakresem udział w nieformalnych oraz tradycyjnych aktywnościach [UIS 2012, s. 8].

Partycypacja w kulturze wymaga zaangażowania wartości poznawczych, estetycznych i duchowych. Dzięki kulturze tworzy się tożsamość ludzi poprzez [Brown 2004]:

- wzrost samoświadomości,
- wzrost pewności siebie,
- doznawanie uczucia spełnienia i osiągniętego celu,
- podnoszenie poczucia własnej wartości i godności.

W modelu ICET-Model, który opisuje formy partycypacji w kulturze, wyróżniono cztery grupy [Bina 2012, s. 237]:

- 1) związane z aktywnością informacyjną: poszukiwanie, zbieranie i upowszechnianie informacji na temat kultury,
- 2) komunikację i społeczeństwo: interakcje z innymi ludźmi w sprawach związanych z kulturą i udział w sieciach społecznych związanych z kulturą,
- 3) radość i ekspresję: odczuwanie radości z udziału w wystawach, przedstawieniach, tworzenie treści online,
- 4) transakcje: zakup dzieł, sztuki biletów na imprezy artystyczne²¹.

Warto rozróżnić partycypację kreatywną, związaną z tworzeniem, organizowaniem, inicjowaniem, produkcją kultury, oraz partycypację receptywną, związaną z otrzymywaniem, używaniem, zakupem lub obserwacją dobra kulturalnego albo dobra związanego z czasem wolnym [Schuster 2007].

Z kolei S. Brown [2004] wyróżnia pięć modeli partycypacji w sztuce w zależności od stopnia zaangażowania uczestników. Są to:

- 1) inwencja – najbardziej kreatywny model, w którym twórca w całości poświęca się realizowanemu dziełu,
- 2) interpretacja – dodanie wartości do istniejącego już wytworu sztuki, np. wykonania utworu muzycznego,
- 3) kuratorialna partycypacja – kreatywny akt celowego poszukiwania, organizowania i zbierania wytworów sztuki w celu zaspokojenia własnej przyjemności,
- 4) obserwacja sztuki – zbieranie doświadczeń z konsumpcji sztuki,
- 5) przypadkowe doświadczanie sztuki (*ambient arts participation*) – doświadczanie sztuki, która „się przydarza” danej osobie.

W kontekście kapitału intelektualnego powiatu oprócz określenia sposobów partycypacji w kulturze niezbędne jest zwrócenie uwagi na zasięg geograficzny. W swoich analizach A. Wallis wprowadził kategorię obszaru kulturowego. Przez pojęcie to rozumie przestrzeń, która jest przedmiotem intensywnej i długotrwałej interakcji między skupionym na niej zespołem wartości materialnych, estetycznych i symbolicznych a konkretną grupą [Jałowiecki 1999, s. 41]. Umożliwia to owej społeczności zaspokojenie potrzeb z zakresu kultury, co prowadzi do osiągnięcia poczucia integracji społecznej i możliwości rozwoju [Broszkiewicz 1996, s. 136]. Wallis uważa, że miasto to system złożony z dwóch podsystemów, które są ze sobą powiązane i współdziałają ze sobą na zasadzie licznych sprzężeń zwrotnych. Wyodrębnione podsystemy określa jako: podsystem urbaniczny (dotyczący przestrzennego rozmieszczenia i struktury podsystemu społecznego) oraz społeczny.

Nie można także pomijać aspektów związanych z budową wizerunku powiatu w jego otoczeniu dzięki działaniom kulturotwórczym (np. festiwale międzyna-

²¹ Warto by nieco rozszerzyć zakres tego rodzaju partycypacji o wszelkiego rodzaju wysiłki mające na celu udział w sztuce, np. udział w konkursie, w czasie którego można wylosować bezpłatny bilet na sztukę teatralną, lub stanie w kolejce po bezpłatny bilet na przedstawienie teatralne.

rodowe w Berlinie, Cannes, Wenecji itp.). Wielu autorów uznaje kulturę za rodzaj przestrzeni, która zapewnia możliwość regeneracji zasobów, a także jest źródłem inspiracji [Sasaki 2004]. Instytucje i wydarzenia kulturalne pełnią funkcje „zasilającą” gospodarkę w inspiracje oraz „zregenerowanych” pracowników.

Zespół ds. Statystyki Kultury Narodowego Centrum Kultury opracował kompleksowe zestawienie zawierające wskaźniki geograficznej dostępności kultury dla każdego z polskich powiatów w latach 2012, 2013 oraz 2014.

Działalności kulturalne i partycypacja w kulturze rozkładają się na dwa obszary – „kulturę wysoką” oraz „kulturę popularną”. Ich wyodrębnienie kojarzone jest z użyciem kryterium wartości artystycznej oraz wartości komercyjnej. Kryteria te traktowane są jako rozłączne i pozostające względem siebie w konflikcie. Oczywiście, dzieło zakwalifikowane do jednej kategorii może z czasem zostać uznane za wybitne (kultura wysoka), a z kolei „kultura popularna” może się stać z czasem inspiracją do kultury wysokiej. Nowatorstwo często nie idzie w parze z profesjonalną realizacją. Tak było na przykład z muzyką z gatunku rap, która była śpiewana przez czarnoskórych nastolatków w amerykańskich slumsach, a wcześniej z muzyką bluesową, którą śpiewali amerykańscy niewolnicy. Dzieła Mozarta za życia kompozytora raczej uznawano za dobrej jakości kulturę popularną, a dzisiaj jest to kultura wysoka.

Sektor kultury, definiowany w warstwie podmiotowej, pozwala – odpowiednio do swych segmentów funkcjonalnych – na identyfikację kluczowych jego uczestników. Są nimi [Klasik 2009, s. 49]:

- odbiorcy kultury, w tym publiczność,
- środowiska artystyczne i organizacje kulturalne,
- dawcy funduszy na kulturę.

Dawcami funduszy w sferze kultury są: sektor publiczny, osoby prywatne i biznes, producenci i inwestorzy. Instytucje publiczne mogą nie tylko stawać się mecenasami sztuki, lecz także tworzyć warunki do łączenia popytu na sponsoring kultury i jego podaży. Na przykład patronat udzielony przez władze publiczne może zachęcić prywatnych sponsorów do zaangażowania się w dane przedsięwzięcie. Władze publiczne często bywają głównymi właścicielami infrastruktury kultury, a z drugiej właścicielami praw autorskich. Łączy ich skomplikowany układ kontraktów i umów, w którym w separacji lub uwikłaniu funkcjonuje kultura i gospodarka, instytucje *non profit* i firmy *for profit*. Władze powiatu nie tylko subsydują regularnie pewne jednostki budżetowe związane z kulturą, ale także udzielają grantów na pojedyncze inicjatywy, takie jak. festiwale czy koncerty. W tabeli 24 przedstawiono rodzaje kreatywności i formy własności intelektualnej leżące u podstaw branż kreatywnych.

Wkład instytucji kultury oraz partycypacji mieszkańców w kulturze jest ważnym elementem kapitału intelektualnego powiatu. Z historycznego punktu widzenia rozwój gospodarczy zawsze towarzyszył w mniejszym lub większym stopniu rozwojowi instytucji kultury. Nie można jednak przyjmować zbyt dużych uprosz-

Tabela 24. Rodzaje kreatywności i formy własności intelektualnej leżące u podstaw branż kreatywnych

Rodzaje kreatywności	Formy własności intelektualnej			
	dzieła autorskie	projekty i wzory użytkowe	patenty i technologie	znaki towarowe i firmowe
Kreatywność artystyczno-kulturalna	+	+	-	+
Kreatywność naukowo-technologiczna	+	+	+	-
Kreatywność biznesowa, publiczna i obywatelska	+	+	-	+

Źródło: opracowano na podstawie: UNCTAD 2008, s. 8; Howkins 2001.

czeń co do współzależności pomiędzy kulturą a rozwojem gospodarczym. Jest wiele przykładów ilustrujących tezę, że dany region czy powiat może się rozwijać kulturalnie, jednocześnie nie rozwijając się równie szybko pod względem gospodarczym. Wydatki na kulturę, jakie pojawiają się w budżetach JST, należy klasyfikować wielorako, tj. jako:

- inwestycję w rozwój klasy kreatywnej – w instytucjach kultury zatrudnione są osoby, których funkcjonowanie w lokalnej społeczności podnosi jej status, wnosi koloryt, może być źródłem inspiracji,
- inwestycję w promocję marki powiatu – wspieranie kultury alternatywnej, np. teatrów alternatywnych, festiwalu, jest jednocześnie promocją miejsca, w którym się one odbywają,
- inwestycję w demokrację lokalną – decydenci są skłonni przeznaczać duże kwoty w celu pozyskania aprobaty wyborców; przykładem mogą być inwestycje w budowę filharmonii w miastach średniej wielkości w Polsce,
- inwestycję w szeroko rozumiany kapitał ludzki – uczestnictwo w kulturze, szczególnie ze strony młodzieży, odgrywa rolę edukacyjną; nie każde miasto powiatowe w Polsce posiada teatr – teatru nie posiada zamożne Kutno, ale teatr znajduje się w mniej zamożnym Gnieźnie,
- inwestycję w kapitał społeczny – lokalne wydarzenia kulturalne jednoczą mieszkańców, dają im okazję do spotkań i kultywowania więzi,
- sposób na uniknięcie negatywnych opinii na temat powiatu; władze powiatu mogą być krytykowane z powodu „niedoinwestowania, „zaniedbania” kultury itp.; wówczas jednym z motywów zwiększenia wydatków na kulturę może być uniknięcie krytyki ze strony otoczenia.

Podaż dóbr kulturalnych jest wynikiem zarówno komercyjnej działalności, jak i działalności subsydiowanej z funduszy prywatnych (mecenatu, sponsoringu prywatnego) i publicznych (subsytia ze strony rządu i władz samorządowych). Rozważając udział samorządów w subsydiowaniu kultury, warto wspomnieć o tym, że istnieją poglądy, wyznawane głównie przez ekonomistów liberalnych, krytyku-

jących zasadność udziału instytucji publicznych w subsydiowaniu kultury. Krytycy takiego postępowania argumentują, że jest to rodzaj redystrybucji zasobów od osób ubogich do osób zamożnych. Stwierdzenie to jest oparte na założeniu, że wśród konsumentów kultury osoby z klasy średniej i wyższej są nadreprezentowane w stosunku do osób mniej zamożnych [UIS 2012, s. 10]. Bez względu na to, jak bliski prawdy jest ten argument, władze samorządowe z pewnością powinny brać pod uwagę to, do kogo jest kierowana subsydiowana z ich funduszy kultura. Dylemat „ambitna kultura elitarna” vs „ludyczna kultura masowa” jest oczywisty.

W Polsce prowadzone są od niedawna badania dotyczące dostępności kultury. W tabeli 25 przedstawiono wyniki tych badań w podziale na województwa. Wynika z nich na przykład, że istnienie silnego ośrodka kulturalnego lub jego brak nie determinują miejsca w rankingu. Mieszkańcy województwa opolskiego mają średnio lepszy dostęp do kultury niż mieszkańcy województwa mazowieckiego. Pozornie peryferyjne województwo lubuskie znajduje się powyżej „centralnego” łódzkiego.

Analizując te same dane w rozbiciu na powiaty, uzyskujemy zupełnie odmienny obraz sytuacji. Mieszkańcy Warszawy znajdującej się w województwie mazowieckim mają najlepszy dostęp do kultury w kraju zaraz za Krakowem. Oczywiście, przy analizowaniu tego rodzaju danych nie można abstrahować od obszaru województwa. Niewielkie województwo opolskie korzysta z bliskości Wrocławia

Tabela 25. Dostępność kultury w 2014 roku w województwach w Polsce

Województwo	Średnia dostępność kultury
Śląskie	45,8
Małopolskie	45,1
Pomorskie	40,7
Dolnośląskie	40,2
Opolskie	39,7
Podkarpackie	38,7
Lubuskie	36,8
Zachodniopomorskie	36,4
Podlaskie	35,9
Wielkopolskie	35,3
Łódzkie	35,0
Warmińsko-mazurskie	34,5
Lubelskie	33,9
Kujawsko-pomorskie	33,7
Mazowieckie	33,7
Świętokrzyskie	33,5

Źródło: Kukołowicz 2015, s. 70.

i Krakowa. Z kolei mieszkańcy dużych województw, takich jak wielkopolskie czy mazowieckie, są dyskryminowani, szczególnie jeśli chodzi o peryferyjne powiaty tych województw (tabela 26).

Tabela 26. Powiaty o największej dostępności kultury

Powiat	Dostępność ogółem		Wskaźniki szczegółowe									
	wsp.	poz.	instytucje pierwszego kontaktu		instytucje specjalistyczne		dziedzictwo		internet		wydarzenia jednorazowe	
			wsp.	poz.	wsp.	poz.	wsp.	poz.	wsp.	poz.	wsp.	poz.
M. Kraków	78,0	1	56	59	80	2	86	1	100	1-67	68	3
M. Warszawa	75,9	2	54	72	87	1	81	2	100	1-67	58	4
M. Sopot	74,0	3	64	12	60	28	49	43	100	1-67	97	1
M. Katowice	68,4	4	80	1	72	3	40	123	100	1-67	50	10
M. Gdańsk	64,7	5	47	172	64	25	64	7	100	1-67	48	12
M. Wrocław	64,6	6	49	149	60	33	60	5	100	1-67	48	11
M. Poznań	63,9	7	62	19	55	42	55	18	100	1-67	47	15
M. Toruń	63,2	8	59	35	41	109	41	60	100	1-67	70	2
M. Łódź	62,8	9	45	206	72	4	72	32	100	1-67	47	16
M. Olsztyn	60,2	10	50	112	49	63	49	48	100	1-67	54	7

Objaśnienia: wsp. – współczynnik dostępności, poz. – pozycja w rankingu.

Źródło: Kukołowicz 2015, s. 71.

Dostępne informacje statystyczne opracowane przez Zespół ds. Statystyki Kultury Narodowego Centrum Kultury pozwalają na weryfikację wielu hipotez dotyczących zależności między dostępnością kultury a innymi czynnikami. Na przykład można postawić hipotezę, że niska dostępność kultury jest skorelowana z saldem migracji, że mieszkańcy powiatów, w których dostępność kultury jest niska, będą z nich migrować. Tymczasem z badań statystycznych wynika, że zależność między współczynnikiem dostępności kultury a saldem migracji dla lat 2012–2014 jest bardzo słaba (tabela 27).

Tabela 27. Dostępność kultury a salda migracji

Saldo migracji	Współczynnik dostępności kultury		
	2014	2013	2012
2014	0,177	0,188	0,189
2013	0,121	0,130	0,131
2012	0,078	0,086	0,085

Źródło: opracowano na podstawie danych BDL oraz danych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

3.7. Edukacja

Jakość edukacji jest uznawana za jeden z najważniejszych czynników związanych z tworzeniem kapitału ludzkiego. Podobnie jak w wypadku innych obszarów, trudno jest jednoznacznie zakwalifikować edukację jako komponent związany ze społeczeństwem (a nie gospodarką). Szkoła artystyczna w nowoczesnym mieście ma wpływ na rozwój kapitału społecznego, sektorów kreatywnych, kultury, a więc jej efekty są obserwowane „w poprzek” różnego rodzaju klasyfikacji. Edukacja, zwłaszcza średnia, jest ważnym czynnikiem kreującym kapitał intelektualny powiatu. W szkołach średnich kształtowane są osobowość, postawy i wartości młodzieży, które później owocują ich kompetencjami proinnowacyjnymi [Fazlagić 2013a, 2016c].

Jakość edukacji w powiecie jest wypadkową wielu czynników. Na terenie polskich powiatów funkcjonują szkoły podstawowe, średnie, a także wiele szkół wyższych, akademii i uniwersytetów. Co prawda szkoły podstawowe podlegają jurysdykcji gmin, a nie urzędów powiatowych, lecz ich funkcjonowanie także ma wpływ na KI powiatu i współtworzy go, choćby dlatego, że ich absolwenci trafiają do szkół „powiatowych”. Aktywność uniwersytecka łączy się z działalnością naukową i z tego powodu wyniki funkcjonowania uniwersytetów w obszarze nauki zostały omówione w poprzednim rozdziale. Wysoka liczba szkół wyższych w Polsce sprawia, że wiele niewielkich pod względem potencjału ekonomicznego powiatów posiada na swoim terenie uczelnię. Z kolei w dużych polskich metropoliach znajdziemy nawet kilkadziesiąt publicznych i niepublicznych uczelni.

W każdym powiecie funkcjonują instytucje szkolnictwa podstawowego i średniego. Większe miasta są ponadto ośrodkami akademickimi. Zdarza się często, także w Europie Zachodniej, że niewielkie miasto jest siedzibą znanego uniwersytetu (np. Heidelberg lub Freiburg w Niemczech). Zdarza się też, że jedna lub kilka uczelni jest zlokalizowanych na terenie mniejszego miasta, lecz uczelnie te nie mają dużego znaczenia na mapie akademickiej (w Polsce np. Gniezno). Po części jest to spowodowane trwającym przez kilkaset lat monopolu Uniwersytetu Jagiellońskiego, który skutecznie zapobiegał (m.in. dzięki „lobbingowi” w Watykanie) powstawaniu konkurencyjnych uniwersytetów w regionie (m.in. Chemnitz i Poznaniu). Także polityka zaborców w XIX wieku przyczyniła się do zapóźnienia w rozwoju uniwersytetów na ziemiach polskich, szczególnie w zaborze pruskim. Polskie uniwersytety musiały być tworzone od podstaw – choć z wykorzystaniem zasobów kadrowych innych polskich uczelni (Uniwersytet Poznański w 1919 roku; uniwersytety we Wrocławiu i Szczecinie po 1945 roku). Ustawa o szkolnictwie wyższym z 1992 roku pozwoliła na żywiołowy rozwój szkolnictwa niepublicznego, który z kilkoma wyjątkami nie zaowocował powstaniem nowych uczelni o znaczącej pozycji na naukowej mapie kraju. Wysoka jakość edukacji jest czynnikiem, który przyciąga do powiatu osoby z aspiracjami, klasę średnią, a więc jakość edukacji

należy rozpatrywać nie tylko jako „kuźnię kadr” (dla powiatu), ale także jako jego przewagę konkurencyjną w przyciąganiu emigrantów z innych powiatów.

Wśród innych czynników związanych z edukacją, mających związek z funkcjonowaniem powiatu, warto wymienić:

- wizerunek powiatu – dobrym przykładem jest Uniwersytet Jagielloński jako jedna z wizytówek Krakowa czy Uniwersytet w Cambridge,
- zdolność do przyciągania utalentowanych osób („talentów”) – dobre licea i uczelnie przyciągają najlepszych uczniów (studentów), co może mieć wpływ na ich decyzję o osiedleniu się na terenie powiatu; z kolei mieszkańcy danego powiatu mają silniejszą motywację do pozostania na jego terenie dzięki wysokiej jakości edukacji,
- wpływ na rynek pracy – w małych miejscowościach, np. w Pułtusku czy Gnieźnie, funkcjonujące tam uczelnie są ważnymi pracodawcami,
- pozytywny wpływ szkół na budowę kapitału społecznego – dzięki ich infrastrukturze i aktywności, a także, co oczywiste, dzięki temu, że wyższy poziom edukacji sprzyja podnoszeniu kapitału społecznego,
- wpływy podatkowe – studenci w wielu miastach, takich jak Poznań, Wrocław, Gdańsk czy Lublin, mają znaczący udział w tworzeniu PKB miasta, m.in. poprzez wynajem mieszkań studenckich,
- wspieranie rozwoju przedsiębiorczości przez instytucje edukacyjne, m.in. dzięki „rozlewaniu się wiedzy (*knowledge spillovers*), np. poprzez spółki celowe, inkubatory przedsiębiorczości itp.,
- dobrze rozwinięte szkolnictwo, dostosowane do potrzeb lokalnego rynku pracy, szczególnie zawodowe – istotny czynnik, który może mieć wpływ na decyzje o lokalizacji inwestycji zarówno w przemyśle, jak i sektorze usług,
- turystyka konferencyjna – silne ośrodki akademickie przyciągają konferencje i kongresy międzynarodowe.

Wysoka jakość oferty edukacyjnej może być argumentem za osiedlaniem się na danym obszarze. Z kolei niskiej jakości sieć szkół może skłaniać mieszkańców do opuszczania powiatu w celu zapewnienia swoim dzieciom lepszej edukacji w innych powiatach. Zróżnicowanie jakości oferty edukacyjnej może mieć także negatywny wpływ na komunikację w danym rejonie: rodzice dowożący dzieci do szkół dalej położonych od miejsca zamieszkania generują dodatkowe zagęszczenie ruchu na drogach.

Jednym z mierników jakości systemu edukacji są rankingi zarówno szkół podstawowych i średnich, jak i szkół wyższych (np. najbardziej popularny i opiniotwórczy w Polsce ranking Perspektyw²²). W załączniku 2 przedstawiono wyniki rankingu szkół średnich. Ranking ten ma co najmniej podwójne znaczenie. Z jed-

²² W 2016 roku w tym rankingu wśród 10 najlepszych uczelni znalazły się odpowiednio: trzy z Warszawy, po dwie z Krakowa i Wrocławia i po jednej z Poznania, Torunia i Gdańska. Więcej informacji na stronie Perspektyw [2016].

nej strony informuje o wynikach systemu edukacji na poziomie powiatu, ale z drugiej jest także sygnałem dla aktualnych i przyszłych mieszkańców odnośnie do tego, gdzie warto edukować swoje dzieci. Inną informacją odnoszącą się do wyników systemu edukacji jest liczba wypromowanych doktorów i doktorów habilitowanych²³ (Załącznik 3). Ilustruje ona prężność danego ośrodka akademickiego. Uzupełniającą informacją jest liczba szkół wyższych znajdujących się w powiecie (Załącznik 4). Należy jednak pamiętać, że z powodu rozdrobnienia szkolnictwa wyższego w Polsce liczba ta nie odzwierciedla w pełni istoty zjawiska.

Wśród najbardziej popularnych mierników jakości edukacji (krótkookresowych) należy wymienić edukacyjną wartość dodaną (EWD). Na potrzeby niniejszego opracowania pozyskano z Instytutu Badań Edukacyjnych kompletny wykaz wskaźników EWD w polskich powiatach. Braki danych, które pojawiają się w niektórych powiatach, wiążą się z tym, że nie ma w nich żadnych liceów lub techników, dla których w danym okresie byłyby prezentowane trzyletnie wskaźniki EWD. Wskaźniki EWD wyznaczane są dla roczników licealistów za okresy trzyletnie. Poniżej przedstawiono korelację wskaźników EWD z wybranymi wskaźnikami.

a) Korelacja między dostępnością drogową a wskaźnikami EWD

W celu zbadania zależności między wskaźnikami EWD oraz wskaźnikiem dostępności drogowej, ze względu na brak w pełni porównywalnych danych za ten sam okres (wskaźnik dostępności drogowej obliczany jest tylko dla lat parzystych), wyznaczone zostały współczynniki korelacji przy poniższych założeniach:

- EWD 2010–2012 – wskaźnik dostępności z 2012 roku,
- EWD 2011–2013 – wskaźnik dostępności z 2013 roku,
- EWD 2012–2014 – wskaźnik dostępności z 2014 roku.

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2010–2012

Współczynniki korelacji Pearsona między wskaźnikiem dostępności drogowej z 2012 roku a wskaźnikami EWD za lata 2010–2012 przyjmują wartości od 0,074 (wskaźnik EWD dla matematyki) do 0,101 (wskaźnik EWD dla przedmiotów humanistycznych). W przypadku dwóch wskaźników EWD – dla matematyki i jęz. polskiego – korelacje ze wskaźnikiem dostępności drogowej są statystycznie nieistotne nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. W przypadku wskaźnika EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych można uznać, że wykazuje statystycznie istotną dodatnią korelację ze wskaźnikiem dostępności drogowej przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. Jedynie wskaźnik EWD dla przedmiotów humanistycznych charakteryzuje się nieznacznie silniejszą korelacją ze wskaźnikiem dostępności drogowej, którą można uznać za statystycznie istotną przy poziomie istotności $\alpha = 5\%$.

²³ Dane pozyskano na potrzeby niniejszego opracowania z Narodowego Centrum Nauki.

Średnie wyniki matur wykazują silniejsze zależności między wskaźnikami EWD a wskaźnikiem dostępności drogowej. W wypadku wszystkich wskaźników średnich wyników matur zależności te można uznać za statystycznie istotne przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ (tabela 28).

Tabela 28. Korelacje między wskaźnikiem dostępności drogowej (2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2010–2012)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,0956	0,065
EWD dla matematyki	0,0743	0,151
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,1014	0,050
EWD dla jęz. polskiego	0,0746	0,149
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1595	0,002
Średni wynik matury dla matematyki	0,1506	0,004
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,1923	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,1743	0,001

Źródło: opracowano na podstawie danych z Instytutu Badań Edukacyjnych.

Analiza korelacji między wskaźnikami EWD za lata 2011–2013 a wskaźnikiem dostępności drogowej z 2012 roku wskazuje na bardzo słabe zależności dodatnie lub zupełny ich brak. Jedynie wskaźnik EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych wykazuje statystycznie istotny związek ze wskaźnikiem dostępności drogowej przy poziomie istotności $\alpha = 5\%$. W wypadku wskaźnika EWD dla matematyki zależność ze wskaźnikiem dostępności drogowej może być uznana za statystycznie istotną przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$.

Podobnie jak w wypadku analizy dla poprzedniego okresu (2010–2012), średnie wyniki matur wykazują dodatnie związki ze wskaźnikiem dostępności drogowej statystycznie istotne przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ (tabela 29).

W ostatnim okresie objętym analizą (2012–2014) tylko dwa wskaźniki EWD – dla matematyki i przedmiotów matematyczno-przyrodniczych – wykazują przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ statystycznie istotne dodatnie zależności ze wskaźnikiem dostępności drogowej z 2014 roku. W wypadku pozostałych dwóch wskaźników EWD – dla przedmiotów humanistycznych oraz dla języka polskiego – wartości współczynników korelacji przyjmują zbyt niskie wartości, aby zależność mogła zostać uznana za statystycznie istotną nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$.

Współczynniki korelacji między średnimi wynikami matur a wskaźnikiem dostępności drogowej przyjmują nieco wyższe wartości i wynoszą od 0,172 do 0,201,

Tabela 29. Korelacje między wskaźnikiem dostępności drogowej (2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2011–2013)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1066	0,039
EWD dla matematyki	0,0852	0,099
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,0227	0,660
EWD dla jęz. polskiego	-0,0135	0,795
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1654	0,001
Średni wynik matury dla matematyki	0,1565	0,002
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,1495	0,004
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,1202	0,020

Ź r ó d ł o: jak do tabeli 28.

Tabela 30. Korelacje między wskaźnikiem dostępności drogowej (2014) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2012–2014)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1371	0,008
EWD dla matematyki	0,1203	0,019
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,0816	0,114
EWD dla jęz. polskiego	0,0535	0,300
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1777	0,001
Średni wynik matury dla matematyki	0,1719	0,001
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,2012	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,1806	0,000

Ź r ó d ł o: jak do tabeli 28.

co oznacza występowanie przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ statystycznie istotnych dodatnich zależności (tabela 30).

b) Korelacja między wynagrodzeniami a wskaźnikami EWD

W związku z dostępnością danych określających poziom wynagrodzeń w powiatach dla wszystkich lat z okresów 2010–2014 podczas przeprowadzania analizy korelacji oparto się na średnich wartościach wynagrodzeń z okresów trzyletnich korespondujących z okresami, dla których były wyznaczone wskaźniki EWD.

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2010–2012

Wskaźniki EWD z wynagrodzeniami wykazują nieco słabsze związki niż średnie wyniki matur. W wypadku dwóch wskaźników EWD – dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych oraz matematyki – zależności te są statystycznie nieistotne nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. Dwa następne wskaźniki wykazują zależności statystycznie istotne przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ (wskaźnik EWD dla jęz. polskiego, wskaźnik EWD dla przedmiotów humanistycznych). Współczynniki korelacji Pearsona między wynagrodzeniami a średnimi wynikami matur wynoszą od 0,151 do 0,208 i wskazują na występowanie zależności dodatniej, statystycznie istotnej, przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$. W powiatach o wyższym poziomie wynagrodzeń można się zatem spodziewać również nieco wyższych średnich wyników maturalnych (tabela 31).

Tabela 31. Korelacje między średnim poziomem wynagrodzeń (2010–2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2010–2012)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,0650	0,210
EWD dla matematyki	0,0550	0,289
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,1723	0,001
EWD dla jęz. polskiego	0,1616	0,002
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1539	0,003
Średni wynik matury dla matematyki	0,1511	0,003
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,2084	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,2032	0,000

Źródło: jak do tabeli 28.

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2011–2013

Analiza korelacji między wskaźnikami EWD a przeciętnymi wynagrodzeniami w okresie 2011–2013, podobnie jak w wypadku analizy za okres 2010–2012, pozwala sformułować wniosek o występowaniu słabszych zależności w wypadku wskaźników EWD niż w wypadku średnich wyników matur. Dwa wskaźniki EWD – dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych oraz dla matematyki – nie wykazują statystycznie istotnych zależności z wynagrodzeniami nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. Z kolei zarówno wskaźnik EWD dla jęz. polskiego, jak i wskaźnik EWD dla przedmiotów humanistycznych pozostają w statystycznie istotnym związku z wynagrodzeniami przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$.

Wszystkie współczynniki korelacji Pearsona między średnimi wynikami matur a wynagrodzeniami są statystycznie istotne przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$

Tabela 32. Korelacje między średnim poziomem wynagrodzeń (2011–2013) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2011–2013)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,065	0,208
EWD dla matematyki	0,056	0,276
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,146	0,004
EWD dla jęz. polskiego	0,136	0,008
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,147	0,004
Średni wynik matury dla matematyki	0,145	0,005
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,193	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,186	0,000

Źródło: jak do tabeli 28.

i wynoszą od 0,145 do 0,193. Potwierdza to zatem wcześniej sformułowany wniosek o wzroście średnich wyników matur wraz ze wzrostem poziomu wynagrodzeń w powiatach (tabela 32).

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2012–2014

W przypadku dwóch spośród czterech wskaźników EWD – dla przedmiotów humanistycznych oraz dla jęz. polskiego – potwierdzony został statystycznie istotny przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ dodatni związek z wynagrodzeniami w okresie

Tabela 33. Korelacje między średnim poziomem wynagrodzeń (2012–2014) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2012–2014)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,106	0,040
EWD dla matematyki	0,094	0,067
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,180	0,000
EWD dla jęz. polskiego	0,176	0,001
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,160	0,002
Średni wynik matury dla matematyki	0,156	0,002
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,216	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,215	0,000

Źródło: jak do tabeli 28.

2012–2014. W wypadku wskaźnika EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych zależność tę można uznać za statystycznie istotną przy poziomie istotności $\alpha = 5\%$, a w wypadku wskaźnika EWD dla matematyki – przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$.

Podobnie jak w wypadku analizy dla okresów 2010–2012 oraz 2011–2013, również w okresie 2012–2014 średnie wyniki matur wykazują statystycznie istotne przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ dodatnie zależności z wynagrodzeniami (tabela 33).

c) Korelacja między liczbą ofert pracy a wskaźnikami EWD

Ze względu na dostępność danych dotyczących liczby ofert pracy jedynie za okres 2011–2014, w trakcie prowadzenia analizy korelacji ze wskaźnikami EWD za okres 2010–2012 użyto średnich. W związku z dostępnością danych określających poziom wynagrodzeń w powiatach dla wszystkich lat z okresów 2010–2014 podczas przeprowadzania analizy korelacji oparto się na danych dotyczących liczby ofert pracy w okresie 2011–2012.

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2010–2012

Wskaźniki EWD dla matematyki oraz przedmiotów matematyczno-przyrodniczych nie wykazują statystycznie istotnego związku z liczbą ofert pracy nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. Zupełnie inaczej prezentuje się sytuacja w wypadku wskaźników EWD dla języka polskiego oraz przedmiotów humanistycznych, które wykazują zależność statystycznie istotną nawet przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$.

Średnie wyniki matur korelują z liczbą ofert pracy silniej niż wskaźniki EWD. Współczynniki korelacji Pearsona wynoszą od 0,185 do 0,277, co oznacza występowanie statystycznie istotnego, przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$, dodatniego związku z liczbą ofert pracy. Oznacza to, że ogólnie im więcej ofert pracy, tym wyższe średnie wyniki matur w powiecie (tabela 34).

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2011–2013

Podobnie jak w wypadku analizy korelacji dla lat 2010–2012, w okresie 2011–2013 potwierdzony został brak statystycznie istotnej zależności między wskaźnikami EWD dla matematyki oraz przedmiotów matematyczno-przyrodniczych a liczbą ofert pracy nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. Z kolei dwa następne wskaźniki EWD – dla języka polskiego oraz dla przedmiotów humanistycznych – pozostają w statystycznie istotnej zależności z liczbą ofert pracy nawet przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$.

Analiza korelacji potwierdza ponadto nieco silniejsze zależności między liczbą ofert pracy a średnimi wynikami matur. Współczynniki korelacji Pearsona przyjmują wartości od 0,211 do 0,286 i potwierdzają statystycznie istotną zależność nawet przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ (tabela 35).

Tabela 34. Korelacje między liczbą ofert pracy (2010–2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2010–2012)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,0258	0,619
EWD dla matematyki	-0,0082	0,874
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,2018	0,000
EWD dla jęz. polskiego	0,1586	0,002
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,1991	0,000
Średni wynik matury dla matematyki	0,1846	0,000
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,2771	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,2512	0,000

Źródło: jak do tabeli 28.

Tabela 35. Korelacje między liczbą ofert pracy (2011–2013) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2011–2013)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,0568	0,271
EWD dla matematyki	0,0232	0,654
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,1954	0,000
EWD dla jęz. polskiego	0,1513	0,003
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,2256	0,000
Średni wynik matury dla matematyki	0,2111	0,000
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,2859	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,2581	0,000

Źródło: jak do tabeli 28.

Korelacje ze wskaźnikami EWD 2012–2014

Jedynie jeden wskaźnik EWD – dla matematyki – nie wykazuje w okresie 2012–2014 statystycznie istotnego związku z liczbą ofert pracy nawet przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$. W wypadku wskaźnika EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych dodatnią zależność z liczbą ofert pracy można uznać za statystycznie istotną przy poziomie istotności $\alpha = 10\%$, a w wypadku dwóch pozostałych wskaźników – EWD dla języka polskiego oraz dla przedmiotów humanistycznych – zależności są statystycznie istotne przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$ (tabela 36).

Tabela 36. Korelacje między liczbą ofert pracy (2012–2014) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2012–2014)

Zmienne	Współczynnik korelacji Pearsona	Poziom istotności
EWD dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,0922	0,073
EWD dla matematyki	0,0617	0,232
EWD dla przedmiotów humanistycznych	0,1740	0,001
EWD dla jęz. polskiego	0,1331	0,010
Średni wynik matury dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych	0,2421	0,000
Średni wynik matury dla matematyki	0,2289	0,000
Średni wynik matury dla przedmiotów humanistycznych	0,2744	0,000
Średni wynik matury dla jęz. polskiego	0,2479	0,000

Źródło: jak do tabeli 28.

Podobnie jak w poprzednich okresach, średnie wyniki matur wykazują statystycznie istotną dodatnią zależność z liczbą ofert pracy przy poziomie istotności $\alpha = 1\%$, a współczynniki korelacji Pearsona przyjmują wartości od 0,229 do 0,274.

Tabela 37. Powiaty, w których znajdują się licea z listy 100 najlepszych wg rankingu Perspektyw (2014)

Powiat	Liczba szkół	Powiat	Liczba szkół
M. Warszawa	26	Ełcki	1
M. Łódź	6	Grodziski	1
M. Wrocław	6	Kępiński	1
M. Lublin	5	M. Gliwice	1
M. Poznań	5	M. Gorzów Wlkp.	1
M. Gdańsk	4	M. Kielce	1
M. Kraków	4	M. Koszalin	1
M. Szczecin	4	M. Krosno	1
M. Gdynia	3	M. Łomża	1
M. Białystok	2	M. Płock	1
M. Bielsko-Biała	2	M. Radom	1
M. Bydgoszcz	2	M. Rzeszów	1
M. Katowice	2	M. Wałbrzych	1
M. Olsztyn	2	M. Zamość	1
M. Opole	2	M. Zielona Góra	1
M. Tarnobrzeg	2	Nyski	1
M. Toruń	2	Poznański	1
Chelmiński	1	Tomaszowski	1
Cieszyński	1	Żarski	1

Źródło: opracowano na podstawie rankingu Perspektyw.

Tabela 38. Powiaty niebędące metropoliami, w których znajdują się licea z listy 500 najlepszych wg rankingu Perspektyw (2014)

Powiat	Liczba szkół	Powiat	Liczba szkół
M. Bielsko-Biała	7	M. Kalisz	3
M. Olsztyn	7	M. Płock	3
M. Opole	6	M. Przemyśl	3
M. Częstochowa	5	M. Rybnik	3
M. Kielce	4	M. Suwałki	3
M. Nowy Sącz	4	M. Tarnów	3
M. Radom	4	M. Zamość	3
M. Zielona Góra	4	Miński	3
Pilski	4	Nowotarski	3
Bełchatowski	3	Ostrowski	3
Chełmiński	3	Oświęcimski	3
Cieszyński	3	Płoński	3
M. Elbląg	3	Tomaszowski	3
M. Gliwice	3	Brzeski	2
M. Gorzów Wlkp.	3		

Źródło: jak do tabeli 37.

Potwierdzona została zatem po raz trzeci dodatnia zależność między analizowanymi zmiennymi, a zatem wraz ze wzrostem liczby ofert pracy w powiecie można również oczekiwać wyższego średniego wyniku z matur.

W Załączniku 2 przedstawiono listę najlepszych liceów według rankingu Fundacji Perspektywy. Z kolei tabela 37 wymienia wszystkie powiaty, w których znajduje się przynajmniej jedna szkoła z listy 100 najlepszych liceów w Polsce. Co najmniej jedna taka szkoła znajduje się na terenie 38 polskich powiatów (dane za 2014 rok). Biorąc pod uwagę listę 500 najlepszych liceów w Polsce, zauważamy, że 197 powiatów w Polsce posiada na swoim terenie co najmniej jedną taką szkołę. W tabeli 38 przedstawiono pierwsze 29 powiatów spośród 197.

3.8. Wizerunek i tożsamość powiatu

Wizerunek powiatu jest ważnym elementem KI, ponieważ pozwala na budowanie tożsamości, która z kolei zaspokaja jedną z najważniejszych potrzeb człowieka – potrzebę przynależności. Ponadto marka/wizerunek, podobnie jak w wypadku kultury organizacyjnej, są elementem kapitału klienta/rynkowego w klasycznych modelach KI [Edvinsson 1997].

Przez pojęcie tożsamości powiatu będziemy rozumieli zbiorowe przekonanie mieszkańców o właściwościach powiatu, w którym zamieszkują, o istocie jego od-

rębności i niepowtarzalności u innych ludzi. Z kolei wizerunek powiatu to obraz powiatu w jego otoczeniu. Wizerunek i tożsamość mogą się od siebie różnić.

Reputacja, wizerunek i tożsamość powiatu są ściśle powiązane z omawianą wcześniej kulturą. Wizerunek może być budowany na atrybutach kultury. Podobnie reputacja może wynikać z obiegowych opinii na temat mieszkańców danego terytorium. Każde zamieszkane miejsce na ziemi może mieć swoją reputację, podobnie jak produkty i firmy mają obrazy marki. Obrazy marki produktów i firm mogą być celowo kreowane przez reklamę i marketing, podczas gdy reputacja miejsca tworzy się w bardziej złożony i przypadkowy sposób. Porównanie to jest użyteczne dlatego, że w obydwu wypadkach obraz ma ogromny wpływ na los swego „właściciela”, sposób zaś jego percepcji może mieć większe konsekwencje niż rzeczywistość [Anholt 2010, s. 168].

Reputacja danego miejsca może być bogata i złożona bądź prosta; może być ogólnie pozytywna bądź negatywna. Dla większości miejsc jest to bezustannie zmieniająca się mieszanka tych przeciwstawnych cech. Określone miejsce może się cieszyć międzynarodową sławą i oznaczać coś dla większości ludności świata (na przykład Stany Zjednoczone czy Rio de Janeiro), albo może być sławne w jednej części świata, lecz zupełnie nieznanie w innej (na przykład Zakopane czy Wyspy Normandzkie):

- Miejsce może oznaczać to samo dla wielu osób świadomych jego istnienia. Znaczy to, że ma ono mocną reputację.
- Jeśli miejsce niewiele oznacza dla większości osób świadomych jego istnienia czy też oznacza mnóstwo różnych rzeczy w zależności od pytanej osoby, znaczy to, że to miejsce ma słabą reputację.
- Jeśli miejsce jest znane dla wielu osób, to znaczy, że jest słynne.

Rzecz jasna, mocna reputacja i sława niekoniecznie oznaczają coś pozytywnego. Na przykład Korea Północna, Afganistan i Irak posiadają mocną reputację i są sławne, lecz obecnie nie są to cechy pozytywne.

Reputacja danego kraju w istotny sposób wpływa na sposób, w jaki osoby go zamieszkujące, jak i spoza niego, zachowują się w stosunku do niego, oraz na sposób, w jaki reagują na wszystko, co tam się dzieje. Postawmy następujące pytania:

1. Gdybyś miał wybrać między dwoma odtwarzaczami płyt DVD posiadającymi identyczne parametry, wyprodukowanymi przez nieznaną firmę, to oczekiwałbyś, że zapłacisz więcej za markę japońską, czy chińską?
2. Gdybyś miał dwóch jednakowo wykwalifikowanych kandydatów na wyższe stanowisko kierownicze, to wybrałbyś raczej Turka, czy Szweda?
3. Gdyby mongolski cyrk państwowy oraz nigeryjski cyrk państwowy zawitały do twojego miasta, to od którego z nich oczekiwałbyś lepszego przedstawienia?
4. Czy jako miasto bliźniacze dla swojego miasta wybrałbyś raczej Sydney, czy Sarajewo?

5. Czy wakacje na Riwierze Albańskiej brzmią bardziej, czy mniej atrakcyjnie niż wakacje na Riwierze Francuskiej?

6. Czy fabrykę zaawansowanych technologii zbudowałbyś na przedmieściach, Zurychu, czy na przedmieściach Kampali?

Tożsamość jest to zbiór atrybutów miasta, przez pryzmat których chce być postrzegane przez otoczenie i które tworzą określone tło czy kontekst dla procesu komunikacji z otoczeniem. Są to tzw. wyróżniki tożsamości – atrybuty miasta, które należy eksponować, komunikować otoczeniu tak, aby ukształtowana tożsamość miasta była jak najbardziej wyraźna, czytelna oraz w sposób istotny wyróżniała miasto wśród innych, konkurencyjnych miast [Stanowicka-Traczyk 2008]. Dopiero odbiór tożsamości przez otoczenie prowadzi do powstania określonego wizerunku miasta.

Istota wizerunku nie jest w literaturze jednoznacznie zdefiniowana. Wynika to z tego, że problematyka kształtowania wizerunku jest przedmiotem zainteresowania wielu nauk, np. psychologii, socjologii, zarządzania. „W ujęciu psychologicznym wizerunek jest obrazem polegającym na odzwierciedleniu w świadomości spostrzeganych poprzednio składników rzeczywistości”. Wizerunek jest w tym rozumieniu wynikiem wszystkich przeszłych doświadczeń i może być poddany procesowi kształtowania, tj. nadawania mu określonego kształtu psychologicznego. Wizerunek traktowany jest jako „twór wielowarstwowy, stanowiący sumę wszystkich spostrzeżeń i obserwacji, w których dokonujemy projekcji naszego ego. Człowiek rejestruje pewne obiektywne obrazy i informacje, które potem przetwarza. Jego podświadomość nadaje im znaczenie, wiąże te informacje i obrazy z jakimś mniej lub bardziej ostrym wyobrażeniem. W efekcie pojawia się konglomerat złożony z uczuć, sądów, opinii, postaw i faktów”.

W powszechnym rozumieniu wizerunek oznacza portret, obraz, subiektywne wyobrażenie zjawisk, przedmiotów, ludzi, państw, firm, produktów materialnych i usług, zjawisk przyrodniczych, społecznych i gospodarczych. Jest to zbiór przekonań, myśli i wyrażań danej osoby o obiekcie. Wizerunek jest obrazem, który zaczyna funkcjonować w świadomości osoby, gdy ta usłyszy lub zobaczy logo danego obiektu. Jest to ocena powstająca wśród zainteresowanych nim osób (klientów, konkurentów, partnerów rynkowych), a jednocześnie osiągnięcie odpowiedniego poziomu rozpatrywania wśród docelowych partnerów. Na pojęcie to składają się wszystkie wyobrażenia, sądy, oczekiwania i życzenia wiązane przez aktualnego nabywcę z danym przedmiotem lub jednostką.

Wizerunek ma charakter dynamiczny. Ulega zmianie wraz ze zmianą poglądów i upodobań otoczenia. Powstaje i rozwija się niezależnie od chęci i woli zainteresowanych, nie zawsze też odzwierciedla rzeczywistość, ponieważ powstaje w wyniku postrzegania – procesu nacechowanego subiektywizmem, ze względu na wpływ indywidualnych cech jednostki. W związku z tym można powiedzieć, że wizerunek stanowi ogół subiektywnych wyobrażeń i przekonań jednostki dotyczących danego miasta.

Wizerunek jest kategorią poznawczą, która obejmuje:

- w warstwie poznawczej – wiedzę, przekonania, opinie,
- w warstwie emocjonalnej – odczucia, oceny wartościujące,
- w warstwie behawioralnej – określa skłonność do zachowań, które mogą przekształcić się w zamiar „zakupu” lub rezygnację z niego.

Ma charakter systemowy, ponieważ jest zbiorem wzajemnie powiązanych ze sobą elementów.

Wizerunek często bywa błędnie utożsamiany nie tylko z pojęciem tożsamości, ale i z takimi terminami, jak: renoma, prestiż czy wiarygodność. Strategia tożsamości pozwala zatem na celowe kształtowanie wizerunku miasta, który jest wynikiem odkodowywania komunikatów (instrumentów strategii tożsamości), zawartych w spostrzeżeniach odbieranych przez bodźce.

Tożsamość miasta kształtują [Stanowicka-Traczyk 2007]:

- postawa (*urban attitude*),
- zachowania (*urban behaviour*),
- komunikacja z otoczeniem (*urban communication*),
- identyfikacja wizualna (*urban design*).

Tożsamość wyraża się w indywidualnym charakterze miasta, przede wszystkim w formie wizualnej. W literaturze anglojęzycznej ogranicza się wręcz budowanie tożsamości właśnie do wirtualnej prezentacji danego przedmiotu. Inaczej jest w literaturze niemieckojęzycznej, w której podkreśla się, że oprócz wizualnych efektów tożsamość miasta tworzą przede wszystkim działania zmierzające do własnej identyfikacji, jak np. realizowana strategia rozwoju miasta, kultura organizacyjna (sposób przyjmowania rozmów telefonicznych, jednolity standard opieki nad klientami, normy i zachowania), realizowane kampanie reklamowe. Do niewizualnych elementów tożsamości zalicza się także: filozofię i misję działania, historyczne korzenie, dziedzictwo kulturowe oraz zapamiętane sukcesy i niedopowiedzenia w zarządzaniu miastem.

Tożsamość jest zespołem tych cech, które miasto przez strategię tożsamości chce przekazać otoczeniu, wpływając tym samym na obraz miasta, czyli jego rynkowy wizerunek. Tożsamość jest zbiorem cech miasta nadających mu specyficzny, stabilny i spójny wizerunek, którym jest suma przekonań i uczuć płynących z otoczenia. Miasto może mieć kilka różnych wizerunków, które będą się różnić zależnie od tego, kto jest odbiorcą, tożsamość natomiast jest tylko jedna. Wizerunek miasta to jego obraz w świadomości społecznej (to, co poszczególne grupy ludzi o nim myślą), natomiast tożsamość to to, za pomocą czego miasto się identyfikuje.

Zarówno wizerunek, jak i tożsamość należy zaliczyć do trudno mierzalnych, miękkich atrybutów powiatu. Wiążą się one z emocjami i z tego powodu mogłyby być za mało istotne jako mierniki ekonomiczne. Z drugiej strony warto zauważyć, że nawet w tak zdominowanym przez podejście ilościowe obszarze ekonomii, jak

rynki kapitałowe, funkcjonują atrybuty miękkie, takie jak sentyment. Na rynku kapitałowym mówimy o „sentymentcie” jako o ogólnej postawie wobec konkretnego papieru wartościowego lub całego rynku. Polski rynek kapitałowy w 2016 roku był jednym z najgorszym na świecie, pomimo że wzrost gospodarczy był stabilny i wynosiło blisko 4%. Istnieje więc uznany w literaturze ekonomicznej pierwiastek irracjonalny opisujący zachowania graczy na rynku. Nie ma zatem powodu, aby ten aspekt pominąć przy analizie komponentów kapitału intelektualnego powiatu. Specyficzną grupą komponentów związanych z kapitałem intelektualnym powiatu są jego elementy związane z szeroko rozumianymi emocjami (skojarzeniami, reakcjami, postawami) wobec powiatu. Wizerunek i reputacja powiatu mają wpływ na decyzje o lokalizacji przedsiębiorstw lub o osiedleniu się w nim. Opinie te niekoniecznie muszą znajdować odzwierciedlenie w rzeczywistości. Niektóre mogą być nieprawdziwe, inne przesadzone, ale o ich istnieniu nie można zapominać. Z tej przyczyny zarządzanie wizerunkiem powiatu ma wpływ na inne elementy jego kapitału intelektualnego. Nieprzychylnie opinie w mediach (np. wygłoszona na planie filmowym przez znanego aktora Bogusława Lindę opinia na temat miasta Łodzi – „umarłe miasto meneli” [Brzózka 2015]) – odbiła się szerokim echem w polskiej przestrzeni publicznej. Siła jej oddziaływania jest co najmniej tak wielka, jak siła oddziaływania kampanii reklamującej miasto Łódź²⁴ [„Łódź pozdrawia” 2014].

Sentyment to odzwierciedlenie skojarzeń, jakie dany powiat budzi wśród odważających lub obserwatorów zewnętrznych (np. mediów, organizacji turystycznych). Zwykle jest powiązany z jakimiś wydarzeniami z przeszłości. Może mieć wartość pozytywną lub negatywną, np. Kielce mogą być kojarzone z pogromem Żydów w 1946 roku, a Wieluń ze zbombardowaniem przez niemiecką Luftwaffe w dniu 1 września 1939 roku („Polska Guernica”). W ramach analizy sentymentu Poznań nie będzie kojarzony z akademickością (pomimo że ma najwięcej studentów w Polsce w przeliczeniu na 1000 mieszkańców), Wrocław będzie uznawany za potęgę gospodarczą w Polsce (choć udział PKB Wrocławia w PKB Polski jest niższy niż Poznania itd.). Innym przykładem ilustrującym to, czym jest sentyment wobec danego powiatu, jest następujący cytat: „Potencjał metropolitalny Wrocławia to: [...] tradycja ważnego ośrodka naukowego (siedem Nagród Nobla dla uczonych Uniwersytetu Wrocławskiego przyznanych przed 1939 r.)” [Jałowiecki i Szczepański 2006], który ma znikomą wartość wyjaśniającą, aczkolwiek przemawia do wyobraźni czytelnika. Sentymentalna narracja nie może być pomijana w dyskursie na temat kapitału intelektualnego miast. To, że Wrocław jest miastem siedmiu noblistów, ma emocjonalne znaczenie dla mieszkańców Wrocławia, tak jak dla Gdańszczan fakt, że tworzył w nim Heweliusz. „Wrocław miastem siedmiu noblistów”

²⁴ Kampania w 2014 roku na 200 bilbordach umieszczonych w największych miastach Polski przedstawiała miasto Łódź jako: idealne miasto na weekend, stolicę branż kreatywnych, miejsce na biznesowe spotkania oraz studiowanie i pracę [„Łódź pozdrawia” 2014].

jest faktem z przeszłości, który jest ważny dlatego, że stał się raczej miejską legendą niż czynnikiem sprawczym czegokolwiek w chwili obecnej.

Elementy sentymentalne mogą stanowić „materiał” dla rozwoju powiatu, np. w branży turystycznej poprzez tworzenie muzeów, a także „pułapek na turystów”. Przy korzystaniu z tego rodzaju kapitału warto zwrócić uwagę na kontekst jego wykorzystania. Na przykład pozostałości dziedzictwa pruskiego (1740–1945) we Wrocławiu mogą być wykorzystywane selektywnie i bez wrażliwości historycznej. Trudno z jednej strony promować polskość Wrocławia, a z drugiej pomijać dziedzictwo Uniwersytetu Lwowskiego kosztem eksponowania dokonań naukowców niemieckiego Wrocławia. Podobnie może budzić kontrowersje posługiwanie się nazwą „Hala Stulecia” (niem. Jahrhunderthalle), dla budynku zbudowanego przez Niemców w 1913 roku. Zawarte w nazwie budynku „stulecie” upamiętnia wojnę wyzwoleńczą Prusaków (1813) i Kongres Wiedeński, w czasie którego powstały nowe Prusy i ostatecznie dokonano podziału ziem polskich między zaborców, a zachodnia część Polski dostała się pod zabór Pruski. Nazwa „Hala Tysiąclecia” byłaby ze wszech miar bardziej stosowna niż „Hala Stulecia”, ponieważ oddawałby wielokulturowość Wrocławia, który przez minione tysiąc lat był częścią królestwa Czech, polskiego, austriackiego, Prus, II Rzeszy Niemieckiej (1871–1918) i wreszcie Polski. Wywód dotyczący kontekstu historycznego nazwy „Hala Stulecia” ilustruje więc istotę tego, czym jest wrażliwość na sentyment (kapitał sentymentalny) lub jej brak.

Z pewnością sentyment ma wpływ na wizerunek takich miast, jak Kraków (życiorysy wybitnych twórców splecione z miastem – Wajdy, Polańskiego, Lema; nekropolia królów polskich itp.) czy Warszawa (martyrologia powstań, miejsce ważnych wydarzeń historycznych w ciągu ostatnich 300 lat). Także mniejsze miejscowości, takie jak Kazimierz Dolny nad Wisłą, korzystają ze swojego pozytywnego kapitału sentymentalnego. Miasto oprócz kilku zabytkowych domów i spichlerzy nie może się poszczycić walorami architektonicznymi większymi niż dziesiątki innych małych, historycznych miast w Polsce, ale to właśnie sentyment decyduje o jego atrakcyjności. Kapitał sentymentalny ma duże znaczenie przy tworzeniu wizerunku miasta, a także realizacji strategii promocji. Jedną z cech kapitału sentymentalnego jest to, że abstrahuje on od danych statystycznych, a koncentruje się na emocjach i legendach. Często informacje związane z kapitałem sentymentalnym mogą przeczyć twardym danym statystycznym.

Część II

Pomiar i rozwój kapitału intelektualnego powiatów

W większości krajów kapitał niematerialny (*intangible capital*) stanowi największą część bogactwa i jest definiowany jako różnica pomiędzy całkowitym bogactwem (*total wealth*) a kapitałem materialnym wytwarzanym oraz pochodzącym z zasobów naturalnych (*produced and natural*) [Ferreira i Hamilton 2010]. W systemie rachunków narodowych, który jest rekomendowany jako system pomiaru wartości makroekonomicznych przez ONZ i Unię Europejską, nie uwzględnia się wielu aktywów niematerialnych, takich jak kapitał ludzki oraz wartość kapitału społecznego i instytucjonalnego. Z badań S. Ferreiry i K. Hamiltona [2010] wynika, że KI jest najważniejszym czynnikiem przyczyniającym się do powstawania bogactwa danego kraju i jest odpowiedzialny średnio za 60% całości bogactwa. W ramach kapitału intelektualnego uwzględnia się rolę instytucji [Kaufmann, Kraay i Mastruzzi 2009], które wprowadziły miernik służący określeniu jakości egzekwowania prawa oraz przestrzegania zasad w społeczeństwie, w tym m.in. przestępczości, jakości sądownictwa itp.

Na podstawie studiów literaturowych udało się zidentyfikować następujące określenia bliskoznaczne wobec pojęcia kapitału intelektualnego lub takie, które można uznać za jego część składową:

- przestrzeń (miejska),
- konkurencyjność,
- zasoby,
- potencjał (rozwojowy).

Kapitał intelektualny może się kojarzyć z takimi terminami, jak²⁵:

- kapitał ludzki,
- zdolność do absorbowania wiedzy,
- innowacyjność,
- wyposażenie na wejściu,
- umiejętność wykorzystania zasobów,
- wiedzochłonność (powiat wiedzochłonny),
- wykorzystanie wiedzy.

²⁵ Na podstawie wyników panelu eksperckiego (wrzesień 2014).

W pierwszej części niniejszego opracowania dokonano szerokiego przeglądu różnych koncepcji, które w sposób bardziej lub mniej bezpośredni nawiązują do problematyki rozwoju regionalnego na poziomie miast i powiatów i łączą się z nią. W części drugiej (w rozdziale IV) dokonano przeglądu definicji i sposobów rozumienia KI. Na podstawie zebranych w rozdziale IV informacji opracowano badanie empiryczne, którego celem było zweryfikowanie niektórych założeń i koncepcji związanych z KI, które dotychczas nie były przedmiotem pogłębionych analiz. Rozdział V zawiera prezentację wyników badania ogólnopolskiego, podczas gdy w rozdziale VI zaprezentowano analizę związaną z poszukiwaniem determinantów rozwoju powiatów opartą na danych statystycznych dotyczących powiatów.

W części drugiej przeprowadzono wywód i przedstawiono wyniki badań empirycznych, których celem jest opracowanie opisowego modelu pomiaru KI powiatu. W przeciwieństwie do wielu innych opracowań dotyczących pomiaru KI, kwestia pomiaru nie została sprowadzona do selekcji i zgrupowania w ramach kilku kategorii pomiarowych pewnej grupy wskaźników. Tego rodzaju próby były już wielokrotnie podejmowane. Jak zauważyła Debora Amidon, pomiar kapitału intelektualnego powinien się koncentrować na tym, co jest ważne, a nie na tym, co jest łatwe do zmierzenia. Autorka użyła metafory kluczy zagubionych w słabo oświetlonym garażu. Poszukiwania kluczy nie powinny się koncentrować tam, gdzie dochodzi światło, lecz tam, gdzie klucze naprawdę upadły, czyli pod samochodem [Amidon 2002].

W rozdziale VII, podsumowującym rozważania zawarte w niniejszej pracy, przedstawiono m.in. autorski model opisowy KI powiatu.

Jak wykazano w pierwszych trzech rozdziałach niniejszej pracy, koncepcja kapitału intelektualnego jest niezwykle złożona. Ostatecznie o tym, co jest kapitałem intelektualnym, tak jak w przypadku większości koncepcji z nauk społecznych, decyduje konsensus pomiędzy badaczami danego zagadnienia wypracowany w – czasami trwającym wiele dekad – procesie debaty, badań empirycznych i krytyki naukowej. Badania nad teoriami osobowości w psychologii trwały ponad sto lat, zanim udało się wypracować konsensus w sprawie „zwymiarowania” osobowości w ramach pięcioczynnikowego modelu osobowości (*Big Five*). Teoria ta powstała na podstawie analizy treści, jakimi posługiwali się badani przy opisywaniu ludzi. W niniejszej pracy wykorzystano podobne podejście badawcze, to znaczy zawarte w pierwszych trzech rozdziałach rozważania służyły zaprezentowaniu kluczowych sposobów narracji o kapitale intelektualnym.

Rozdział IV

PROBLEMATYKA DEFINIOWANIA I POMIARU KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO JEDNOSTEK TERYTORIALNYCH

Wprowadzenie

W poprzednich trzech rozdziałach dokonano opisu szerokiego spektrum zjawisk, procesów, obszarów funkcjonowania powiatu i podejść badawczych dotyczących zjawisk dziejących się w szeroko rozumianych powiatach, związanych z nimi i ich dotyczących. Dzięki przeprowadzonej analizie sytuacji, która ukazała złożoność i wieloaspektowość zjawiska, możliwe jest podjęcie próby zdefiniowania kapitału intelektualnego powiatu. Zastosowane w niniejszej pracy podejście analityczne polega na tym, że faza definiowania obiektu pomiaru jest poprzedzona fazą analizy sytuacji (rozdziały I–III), która w konsekwencji doprowadza do zdefiniowania obiektu pomiaru. Kapitał intelektualny uznawany jest za ważnym determinantem konkurencyjności i rozwoju gospodarczego regionów. Poziom kapitału intelektualnego można określić na podstawie właściwie dobranej listy zmiennych. Wskaźniki te można sklasyfikować do kilku grup (np. kapitału ludzkiego, strukturalnego, społecznego, rozwoju oraz relacji), stąd uznaje się, że kapitał intelektualny ma strukturę hierarchiczną. Zestawy wskaźników stosowane w analizach empirycznych do ustalenia oceny poszczególnych obszarów kapitału intelektualnego wykazują zróżnicowanie [European Commission 2006].

Według obliczeń Banku Światowego [Sorman 2009, s. 39] praworządne państwo stanowi 57% kapitału narodu, a system kształcenia 36%. Bogactwa naturalne, które długo uważano za najważniejsze dla dobrobytu, stanowią w gruncie rzeczy tylko 1 do 3% kapitału narodów [Sorman 2009, s. 20].

W celu zdefiniowania pojęcia „kapitału intelektualnego”, konieczna jest jego dekompozycja, która została dokonana w pierwszej części niniejszego opracowania. Jak zauważają O. Lentjušenkova i I. Lapina [2016], koncepcja kapitału intelek-

tualnego wywodzi się z łacińskich pojęć *intellectus* (umysł, intelekt, inteligencja, zdolność do myślenia) oraz *capitalis* (dominujący, główny, podstawowy). Choć T.A. Stewart [1997] nie był pierwszym badaczem, który zajął się problematyką zdefiniowania KI, jego definicja jest bardzo popularna w literaturze przedmiotu i głosi, że KI to „wiedza, informacja, własność intelektualna, doświadczenie, które mogą być wykorzystane w celu kreowania bogactwa”. Jest to definicja enumeratywna. O ile wymienione w niej komponenty mogą budzić kontrowersje, o tyle wskazanie celu, którym jest „tworzenie bogactwa”, jest wartościowe, ponieważ wskazuje na przyszłość oraz spodziewany efekt w przyszłości. W wypadku jednostek samorządu terytorialnego tworzenie bogactwa niewątpliwie należy poszerzyć o zakres związany z poprawą jakości życia mieszkańców.

Interesujące są rankingi powiatów, które same w sobie zasługują na osobne omówienie w kontekście definiowania i pomiaru KI. Rankingi powiatów są dobrym predykatorem kapitału intelektualnego. Niestety, stosowane obecnie w Polsce kryteria pomiarowe nie zawierają niektórych ważnych elementów, które są obecne w rankingach międzynarodowych. Chodzi głównie o kryteria związane z innowacyjnością. Rankingi międzynarodowe z kolei koncentrują się na miastach i obszarach metropolitalnych. Brakuje międzynarodowych rankingów, które porównywałyby miasta średniej wielkości i małe oraz powiaty o małym stopniu zurbanizowania. Biorąc pod uwagę tempo globalizacji i postępującej digitalizacji danych na całym świecie, można się spodziewać, że w przyszłości rosnący dostęp do danych (*open data*) pozwoli na tworzenie międzynarodowych rankingów powiatów także obejmujących swym zakresem mniejsze ośrodki. Nie można jednak ignorować faktu, że dostęp do danych statystycznych w wielu krajach na świecie jest z różnych powodów ograniczony (np. w Izraelu, Korei Pn., Chinach itd.).

Inną ważną okolicznością, którą warto brać pod uwagę już na początku rozważań dotyczących definicji kapitału intelektualnego powiatu, jest to, że w przeciwieństwie do KI przedsiębiorstw, znaczna część KI powiatu jest dobrem publicznym, a nie prywatnym. Ważne jest także to, że powiat ma z góry założoną, niezmienną lokalizację. Tymczasem przedsiębiorstwo nieusatisfakcjonowane swoim położeniem i zasięgiem geograficznym może podjąć szerokie spektrum działań (np. słynna zmiana siedziby korporacji Boeing z Seattle na Chicago w Stanach Zjednoczonych lub przeniesienie siedziby tygodnika „Wprost” z Poznania do Warszawy²⁵). Jak zauważył jeden z uczestników panelu zorganizowanego na potrzeby niniejszego badania – starosta powiatu poznańskiego: „Dobre towarzystwo przyciąga – np. Volkswagen, Solaris, centra logistyczne, Clip itp. przyciągają innych”. Tak więc akcentowanie korzystnego położenia geograficznego z dostępem do różnorodnego transportu – np. położenie na trasie kolejowej „Pekin-Paryż”, bliskość autostrady,

²⁵ Oba przykłady nie są przypadkowe: pierwszy dotyczy relokacji *siedziby globalnej korporacji*, a drugi relokacji *siedziby ogólnopolskiego medium informacyjnego*. O sile ośrodków metropolitalnych decydują m.in. liczba siedzib korporacji oraz mediów informacyjnych w danym mieście.

„eski” – jest trudnym do przecenienia elementem KI powiatu. Dzięki kapitałowi materialnemu (sieci transportowej i logistycznej) inwestorzy chcą w tym miejscu inwestować, co sprzyja rozwojowi KI.

Kapitał intelektualny powiatu jest dobrem publicznym (w przeciwieństwie do kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa). Niektóre jego elementy podlegają ochronie, a więc nie są dostępne na nieograniczonych zasadach dla każdego (np. herb miasta) i nie są w posiadaniu żadnego prywatnego podmiotu. Można więc powiedzieć, że kapitał intelektualny powiatu może być „publiczny bezpośrednio”, np. każdy przedsiębiorca ma możliwość czerpania z zasobów ludzkich zgromadzonych w powiecie, lub „publiczny pośrednio” – właścicielem kapitału intelektualnego może być JST (w imieniu obywateli). Andrew Kok [2007] uważa, że „kapitał intelektualny dotyczy dających się wyartykułować (*articular*) zdroworozsądkowych, opartych na wiedzy i znaczących owocach funkcjonowania ludzkiego umysłu. Posiada ukryte (*tacit*) i ujawnione (*explicit*) wymiary, które nie wykluczają się nawzajem, lecz są wobec siebie komplementarne”. Zdaniem Annie Brooking [1996, s. 12] „kapitał intelektualny to ogół aktywów niematerialnych, które pozwalają na funkcjonowanie organizacji”. Daniel Andriessen definiuje kapitał intelektualny jako „wszystkie zasoby niematerialne dostępne dla organizacji, które dają jej relatywną przewagę konkurencyjną i które w połączeniu ze sobą są w stanie zapewnić w przyszłości przewagę konkurencyjną” [Andriessen i Stam 2005]. Przymiotnik „intelektualny” nasuwa skojarzenie z umysłem i intelektem. Umysł jest także siedzibą emocji i wartości duchowych (czyli innych niż intelektualne). Gdyby jednak się wgłębiać w istotę tego stwierdzenia, można by zauważyć jego nieprecyzyjność. Już Peter Drucker pisał o tym, że w gospodarce opartej na wiedzy najcenniejszymi narzędziami pracy są pracownicy wiedzy. W związku z tym powinniśmy raczej mówić o „mocy mózgów” (*power of brains*). Stąd nad wyraz trafne wydaje się określenie: *brainpower* (moc mózgu), które po raz pierwszy pojawiło się w tytule artykułu Thomasa A. Stewarta [1991]; w istocie kapitał intelektualny w naukach o organizacji i zarządzaniu oznacza „moc mózgu/mózgów” [Fazla-gić 2012]. Hubert Saint-Onge (Clarina Insurance) posługuje się terminem „kapitał wiedzy” (*knowledge capital*), bazując na przekonaniu, że takie określenie jest bardziej przyjazne dla pracowników niż kapitał intelektualny [Klein i Prusak 1994]. Kapitał intelektualny to materia intelektualna, która została poddana formalizacji, zachowana na potrzeby organizacji (*captured*) i wykorzystana, aby stworzyć aktywa o wyższej wartości [Klein i Prusak 1994]. Skumulowana wartość inwestycji w szkolenia pracowników, kompetencje i przyszłość [Edvinsson 2002]. Według innych definicji kapitał intelektualny to „informacja i wiedza wykorzystane przez firmę w celu stworzenia wartości” [Edvinsson i Malone 1997] lub „zasoby wiedzy osobistej należące do organizacji” [Bontis 2001]. Wśród określeń alternatywnych wobec kapitału intelektualnego w literaturze przedmiotu pojawiają się takie określenia, jak:

- aktywa wiedzy (*knowledge asstes*),
- aktywa niematerialne (*intangibles assets*),
- aktywa intelektualne (*intellectual assets*).

Żadne z tych określeń nie oddaje w pełni istoty zagadnienia – każde z nich zawiera w sobie niedoskonałości i nieścisłości. Na przykład w przedsiębiorstwach przemysłowych, a więc niekojarzonych w pierwszej kolejności z gospodarką opartą na wiedzy, zaawansowana technologicznie linia produkcyjna w fabryce mikroprocesorów jest „aktywem wiedzy” – co prawda materialnym, lecz jednocześnie „intelektualnym” ze względu na zaawansowaną wiedzę, jaka była potrzebna do jej wyprodukowania. Nie można więc utożsamiać przymiotnika „intelektualny” z sektorem usług niematerialnych. Produkty ery industrialnej, takie jak samochody czy samoloty, są mocno nasycone wiedzą: koszt wytworzenia współczesnego samolotu w znaczącym stopniu wynika z ceny oprogramowania i pracy kreatywnej ekspertów z różnych dziedzin [Fazlagić 2012].

Aktywa niematerialne (*intangible asstes*) to aktywa, które nie mają ani formy fizycznej, ani formy finansowej. W poprzednich opracowaniach OECD były określane mianem *intellectual assets* (aktywów intelektualnych) lub aktywów wiedzy bądź kapitału intelektualnego. Pierwotnie pod ich nazwą kryły się przede wszystkim efekty prac badawczo-rozwojowych prowadzonych w firmach zaawansowanych technologii [Cote i Beaty 2001].

Pojęcie *intangibles* występujące w literaturze anglojęzycznej, które nie ma bezpośredniego odpowiednika w języku polskim. L. Cañibano, M. García-Ayuso i M.P. Sánchez [2000] zdefiniowali aktywa niematerialne (*intangibles*) jako źródła prawdopodobnych zysków w przyszłości, które nie mają cech fizycznych, a które można kontrolować (lub przynajmniej mieć wpływ na nie). Aktywa te są wynikiem wydarzeń z przeszłości, takich jak samowytworzenie, zakup lub inny rodzaj nabycia. Z punktu widzenia samorządów samowytworzenie (*self-production*) jest najczęstszym przypadkiem powstawania KI. Nabycie (poprzez zakup lub inny rodzaj akwizycji) także jest częstym zjawiskiem [Sánchez i in. 2001].

Zdaniem R. Reinharda i współautorów [2003], aktywa niematerialne to aktywa niezwiązane z pieniędzmi (*non-monetary*), które nie występują w formie materialnej i które są wykorzystywane do produkcji produktów i usług, są udostępniane innym lub wykorzystywane w procesach administracyjnych. Zdaniem J. Petricka i współautorów [1999], do aktywów niematerialnych należy zaliczyć także zasoby osobiste pracowników organizacji, takie jak umiejętności przywódcze.

Wśród pojęć synonimicznych wobec kapitału intelektualnego warto także wskazać na niewidzialne aktywa (*invisible assets*) [Itami 1991], niematerialne wartości (*immaterial values*) [Sveiby 1997], to, co nienamacalne (*intangibles*) [Lev 2001] oraz najczęściej spotykane aktywa niematerialne (*intangible assets*). Brak konsensusu wśród badaczy w kwestii wypracowania jednego uniwersalnego określenia może wynikać z tego, że reprezentują oni różne specjalności naukowe. Na przy-

kład przedstawiciele nauk o finansach mogą preferować określenia „aktywa”, lub odnosić się do faktu ich niematerialności [Lev 2001]. Przedstawiciele nauk o zarządzaniu chętniej operują terminem „aktywa wiedzy”. Warto także wymienić przymiotnik „pozabilansowy” (*off-balance*), który jest często stosowany w celu doprecyzowania pojęcia aktywów (niematerialnych).

Kapitał intelektualny powiatu można wyjaśnić także za pomocą koncepcji renty ekonomicznej, jaką uzyskuje powiat dzięki posiadanemu kapitałowi intelektualnemu. Można wyróżnić renty monopolistyczną, ricardiańską i relacyjną [Czakon 2010, s. 8–13].

- Renta monopolistyczna daje monopoliście wpływ na ceny poprzez zdolność ograniczenia podaży zasobu czy też dostępu konkurentów do tego zasobu. W wypadku powiatu ekwiwalentem renty monopolistycznej mogą być m.in. posiadanie statusu stolicy państwa lub województwa (oczywiście, renta jest wyższa w pierwszym przypadku), lokalizacja (np. powiat kutnowski zlokalizowany na przecięciu autostrad A1 i A2); odbudowana po wojnie Starówka Warszawska, posiadająca status światowego dziedzictwa UNESCO; zlokalizowanie na terenie powiatu unikatowego elementu infrastruktury (np. gazociągu, jednostki wojskowej, obiektu sportowego) itp.
- Renta ricardiańska jest związana z umiejętnością, czyli kompetencją lepsze niż konkurenci wykorzystywania zasobów. W wypadku powiatu ekwiwalentem renty ricardiańskiej mogą być wyższy niż w innych powiatach kapitał społeczny czy tradycja organizacji pewnego rodzaju imprez (np. festiwal w Jarocinie, aukcje koni w Janowie Podlaskim). Jej wariantem jest renta schumpeteriańska, związana z innowacjami. W wypadku renty schumpeteriańskiej odpowiednikami mogą być klastry, np. Dolina Lotnicza w Rzeszowie.
- Renta relacyjna umożliwia korzystne zniekształcenie rynku jej dysponentowi i czerpanie z tego korzyści. Na przykład Warszawa czerpie korzyści z posiadania na swoim terenie obiektów o randze ogólnopolskiej, których lokalizacja na terenie Warszawy nie była jedynym możliwym wariantem (np. Stadion Narodowy, lokalizacja stacji serwisowania pociągów Pendolino, Muzeum Żydów Polskich, Centrum Nauki Kopernik itp.).

Kapitał intelektualny jednostek terytorialnych powinien dostarczać nie tylko renty ekonomicznej, ale przede wszystkim renty w postaci pozytywnego wpływu na poprawę jakości życia mieszkańców. Oczywiście, oba rodzaje renty wzajemnie na siebie wpływają i uzupełniają.

W obrębie powiatu występują także elementy kapitału intelektualnego (należące do przedsiębiorstw działających w powiecie), które mają charakter prywatny. Specyfiką KI powiatu w powiecie jest wzajemne przenikanie się prywatnego i publicznego KI. Oba rodzaje kapitału wspierają się wzajemnie i tworzą silniejsze lub słabsze synergie. Mogą także w specyficznych okolicznościach konkurować ze sobą lub

wypierać się wzajemnie (*crowd-out*)²⁶. W ubogich powiatach pracodawcy publiczni mogą oferować relatywnie lepsze warunki zatrudnienia, zniechęcając obywateli do podejmowania działalności gospodarczej. Z kolei w dużych miastach oferta zatrudnienia w urzędach publicznych jest relatywnie mało atrakcyjna, co utrudnia rekrutację najbardziej utalentowanych pracowników. Innym przykładem przenikania się obu kategorii KI (tj. publicznego i prywatnego) są szkolenia organizowane przez JST (sektor publiczny) dla przedsiębiorców (sektor prywatny), współpraca nauki z biznesem, ale nawet tutaj można wyróżnić pewne niuanse, ponieważ współpraca uczelni niepublicznej z przedsiębiorcą ma nieco inny wymiar niż współpraca uczelni publicznej.

Badania nad kapitałem intelektualnym powiatów wydają się niezbędne dla lepszego zrozumienia czynników wzrostu społeczno-gospodarczego we współczesnym świecie. Zainteresowanie badaczy problematyki KI koncentrowało się głównie na poziomie przedsiębiorstw (poziom mikro) oraz poziomie krajów (poziom makro). Na przykład B. Marr przedstawił następujące powody, dla których przedsiębiorstwa mierzą swój kapitał intelektualny [Marr, Gray i Nelly 2003]:

- poprawa pomiaru strategii,
- ocena realizacji strategii,
- wsparcie w dywersyfikacji działalności i decyzjach o ekspansji,
- podstawa dla wypłaty premii dla zarządu,
- komunikacja z interesariuszami zewnętrznymi.

W wypadku pomiaru KI jednostek regionalnych duże znaczenie ma uchwycenie efektów ewentualnych synergii pomiędzy ekonomicznymi i pozaekonomicznymi czynnikami wzrostu. Interesujące są także wszelkiego rodzaju badania służące wykryciu związków pomiędzy nakładami na kapitał intelektualny (np. inwestycje w kulturę) a ekonomicznymi efektami takiego rodzaju inwestycji. Literatura dotycząca definicji i pomiaru kapitału intelektualnego jest niezwykle bogata i kanony teorii kapitału intelektualnego często są omawiane przez innych autorów [Cañibano i in. 2002; Edvinsson 2002; Kaplan i Norton 1996; Reinhardt i in. 2003; Roos i Roos 1997; Roos i in. 1997; Roos 1998a; Rumelt 1984; Stewart 1997; Sullivan i Harrison 2000; Luthy 1998; Solow 1956; Sullivan 2000]. W związku z tym uzasadniona wydaje się rezygnacja z dogłębnego omawiania podstawowych, uniwersalnych zagadnień związanych z KI oraz rozwojem tej koncepcji i skoncentrowanie się na zagadnieniach bardziej szczegółowych – związanych stricte z kapitałem intelektualnym jednostek terytorialnych.

Pojęcie kapitału intelektualnego powiatu zdefiniowano w rozdziale I, natomiast w części drugiej niniejszego opracowanie zostanie ono wzbogacone i uzupełnione o rozważania szczegółowe. W rozdziale niniejszym przedstawiono różnego

²⁶ Efekt *crowd-out* w ekonomii oznacza, że publiczne inwestycje wypierają inwestycje prywatne. Więcej w pracy D. Begga, S. Fischera i R. Dornbuscha [2007, s. 55].

rodzaju koncepcje związane z KI. Poddano dyskusji także kwestię relacji, jakie zachodzą pomiędzy kapitałem intelektualnym a kapitałem materialnym (fizycznym).

4.1. Kapitał intelektualny przedsiębiorstwa a kapitał intelektualny jednostki terytorialnej

W związku z tym, że znaczna część opracowań dotyczących KI opiera swoje rozważania na analizie KI przedsiębiorstw, warto poświęcić nieco uwagi różnicom, jakie charakteryzują KI przedsiębiorstw i KI jednostek terytorialnych.

Jedną z bardzo popularnych teorii przedsiębiorstwa, które często są wykorzystywane w opracowaniach dotyczących kapitału intelektualnego przedsiębiorstw, jest teoria zasobowa²⁷. Zgodnie z założeniami tej teorii, sukces przedsiębiorstwa na rynku wynika z faktu, że posiada ono unikatowe zasoby, w szczególności takie, które są trudne w imitacji, rzadko występujące. Za taki rodzaj zasobu uznaje się wiedzę. Zgodnie z założeniami szkoły zasobowej, przedsiębiorstwo jest zbiorem zasobów i umiejętności. Zasoby te można podzielić na materialne (tj. produkcyjne, technologiczne) oraz niematerialne, czyli prawa własności intelektualnej, patenty, tajemnice handlowe, licencje, bazy danych, wiedzę pracowników, reputację przedsiębiorstwa, markę produktów czy też kulturę organizacyjną [Kotowicz-Jawor 2012, s. 19]. W warunkach niepewności i ciągłych zmian otoczenia to właśnie wiedza, umiejętności jej pozyskiwania, tworzenia i wykorzystania umożliwiają przedsiębiorstwu skuteczne konkurowanie na rynku.

Teoria zasobowa (*resource based view of the firm* – RBV) zakłada, że trwała przewaga konkurencyjna może być uzyskana w łatwiejszy sposób, jeśli firma skoncentruje się na eksploatacji zasobów wewnętrznych, a nie zewnętrznych. Z badań nad organizacjami nie wynika jednoznacznie, które podejście zapewnia większe szanse na sukces. Około 30–45% ponadprzeciętnych wyników może być wyjaśnione przez czynniki wewnętrzne, a około 20% przez czynniki zawarte w otoczeniu. Najlepiej jest więc dbać o obie grupy czynników [Rothaermel 2012, s. 5]. J. Kay unikatowe zasoby posiadane przez przedsiębiorstwo określa mianem wyróżniających firmę zdolności. Przedsiębiorstwo jest określone jako zbiór stosunków między powiązаныmi z nim podmiotami – pracownikami, klientami, a także pomiędzy nimi a innymi firmami.

Dwa podstawowe założenia teorii zasobowej:

- 1) zasoby stanowią zmienne wyjaśniające w badaniach zarządzania strategicznego (podstawowe zmienne zależne w zarządzaniu strategicznym to: hetero-

²⁷ Teoria zasobowa zdobyła popularność dzięki pracom J.B. Barneya [1986; 1991], E. Penrose [1959] i B. Wernerfelta [1984].

geniczność przedsiębiorstw, przewaga konkurencyjna oraz trwała przewaga konkurencyjna; heterogeniczność przedsiębiorstw operacjonalizuje się poprzez wariacje rentowności; różnorodność zasobów połączona z założeniem ograniczonej racjonalności decydenta stanowi kluczowy wyróżnik nauk o zarządzaniu),

- 2) zasoby nie są mobilne – nie można ich przenosić od firmy do firmy (na przykład marka, własność intelektualna), nie są adekwatne do wyjaśniania sytuacji powiatu.

Mobilność kapitału ludzkiego jest znacznie większa pomiędzy sąsiadującymi ze sobą powiatami niż pomiędzy znajdującymi się w pobliżu przedsiębiorstwami. O ile zarządzający przedsiębiorstwami dążą do uzyskania „przewagi konkurencyjnej”, o tyle w przypadku powiatów agresywna rywalizacja o zasoby nie jest tak

Tabela 39. Teoria zasobowa a kapitał intelektualny powiatu

Główne założenia szkoły zasobowej	Implikacje dla definiowania KI powiatu
Zasoby są wartościowe , jeśli pomagają organizacji zwiększać wartość oferowaną klientom. Cel ten osiąga się poprzez zwiększenie stopnia zróżnicowania i obniżenie kosztów produkcji. Zasoby, które nie spełnią tego kryterium, przyczyniają się do braku przewagi konkurencyjnej	Powiat jest konkurencyjny, jeśli bardziej efektywnie wykorzystuje zasoby. Porównania powinny dotyczyć powiatów należących do podobnych klas, np. w grupie powiatów rolniczych o podobnej strukturze gleb i klimacie ten powiat, który będzie uzyskiwał lepsze plony z hektara (w domyśle dzięki wyższym kompetencjom i zdolnościom organizacyjnym rolników), będzie miał bardziej wartościowy kapitał ludzki
Zasoby są rzadkie , jeśli w ich posiadanie może wejść tylko ograniczona liczba firm. Jeśli więcej graczy rynkowych jest w stanie wejść w posiadanie takich zasobów, prowadzi to do wyrównania szans rynkowych (<i>competitive parity</i>)	Rzadkość występowania może dotyczyć atrakcji turystycznych, np. unikatowości Wawelu, Tatr itp.
Zasoby dają się skopiować (<i>imitability</i>) – firma, która posiada wartościowe i rzadkie zasoby, może przynajmniej na pewien czas uzyskać przewagę konkurencyjną. Jednak zasób powinien również charakteryzować się wysoką ceną jego imitacji lub znalezienia substytutu, jeśli firma chce osiągnąć przewagę konkurencyjną	Niektóre unikatowe zasoby mogą być przy pewnych nakładach skopiowane, a inne nie. Na przykład kopalni soli w Wieliczce nie może skopiować żaden inny powiat w Polsce. Są też zasoby unikatowe, które z czasem podlegają procesowi imitacji. Na przykład do niedawna Międzynarodowe Targi Poznańskie były monopolistą w organizowaniu imprez targowych, a obecnie (2016 r.) ich udział w rynku krajowym zmniejszył się do około 50% z powodu powstania konkurencyjnych ośrodków w Krakowie, Katowicach, Warszawie, Gdańsku itp.
Organizacja – zasoby nie mogą zaoferować firmie przewagi konkurencyjnej	Odpowiednikiem w powiecie może być kapitał społeczny

Źródło: opracowano na podstawie literatury dotyczącej teorii zasobowej [Rothaermel 2012, s. 5; Barney 1991; Czakon 20103; Penrose 1959; Grant 1996; Nelson 1982].

zauważalna. Może ona przybierać postać incydentalną (np. rywalizacji o lokalizację konkretnej inwestycji itp.), ale trudno sobie wyobrazić, aby, jak w przypadku przedsiębiorstw, misją powiatu było „zdominowanie”, uzyskanie wiodącej pozycji (na rynku) itp. Potrzeby, jakie zaspokajają powiat, są zaspokajane w długim okresie, szczególnie na poziomie materialnym. Liczba „dostarczanych” (czyli budowanych) przez powiat i gminy boisk, pływalni, teatrów nie musi rosnąć w nieskończoność.

Na bazie koncepcji opisanych w ramach teorii zasobowej J.B. Barney [1991] sformułował listę czterech kryteriów służących ocenie zasobów organizacji (VRIN: wartościowe (*valuable*), rzadkie (*rare*), kosztowne do podrobienia (*imperfectly imitable*) i niesubstytucyjne (*non-sustainable*). Zasoby i funkcje, które odpowiadają pozytywnie na wszystkie pytania, to trwała przewaga konkurencyjna. Także koncepcja Barneya ma pewne implikacje w rozważaniach nad problematyką KI powiatu. Rzadkość zasobów (np. kopalnia soli w Wieliczce, Tatry dla Zakopanego) często decyduje o prosperie jego mieszkańców. Wartość zasobów może z czasem ulegać degradacji, jeśli inne powiaty zaczną wytwarzać analogiczne zasoby na swoim terenie (np. aquaparki stały się symbolem, często źle rozumianego, postępu w „Polsce powiatowej”). Także inne elementy infrastruktury związanej z zapewnianiem rozrywki (np. tory wyścigowe, hale widowiskowe itp.) stają się coraz mniej wartościowym wyróżnikiem powiatów, szczególnie jeśli władze lokalne nie potrafią na ich bazie budować kapitału intelektualnego.

W tabeli 39 przedstawiono implikacje wynikające z teorii zasobowej dla definiowania KI powiatu.

4.2. Kapitał intelektualny a kapitał materialny powiatu

Kapitał materialny jest związany z szeroko rozumianą infrastrukturą [Kudłacz i Hołuj 2015]. Wyzwanie badawcze polega na tym, że w klasycznej literaturze przedmiotu na temat KI (np. w pracach Edvinssona) KI jest przedstawiany jako dopełnienie kapitału materialnego. Oba rodzaje kapitału są od siebie przez badaczy oddzielane, a nawet są „antagonizowane”, tzn. przedsiębiorstwa oparte na kapitale materialnym są przedstawiane jako przedsiębiorstwa „starej ekonomii”, skazane na porażkę itp. Tymczasem w wypadku powiatów całkowite abstrahowanie od znaczenia infrastruktury materialnej jest nieuzasadnione. Dobrym przykładem jest kwestia dostępności komunikacyjnej powiatu, która jest niewątpliwie atrybutem niematerialnym, ale wynika z istnienia konkretnej infrastruktury materialnej. Wycena majątku materialnego powiatu jest możliwa, np. tuż po drugiej wojnie światowej dokonano inwentaryzacji strat wojennych spowodowanych okupacją hitlerowską²⁸.

²⁸ W albumie A. Saksona i A. Skarzyńskiego [2008] zaprezentowano ponad 150 ilustracji przedwojennego Poznania, a także szczegółowe wyczerpanie dotyczące budynków, które zostały zniszczone

Trudno jednak określić relacje pomiędzy stratami materialnymi a niematerialnymi, np. utrata mieszkania w wyniku bombardowania to zarówno strata materialna, jak i niematerialna. Analogicznie relacje pomiędzy rozwojem kapitału materialnego i niematerialnego są dwukierunkowe, np. rozwój rynku pracy branży zaawansowanych technologii może spowodować potrzebę rozbudowy lotniska regionalnego, tak więc istota kapitału intelektualnego w sposób nierozzerwalny jest powiązana ze stanem kapitału materialnego. W takim ujęciu kapitał intelektualny to niejako dopełnienie wszystkiego co materialne (tak jak kapitał intelektualny w przedsiębiorstwie dopełnia kapitał bilansowy).

W przedstawionej w tabeli 40 macierzy przedstawiono cztery rodzaje relacji pomiędzy kapitałem materialnym a niematerialnym, spośród których relacje A²⁹, B³⁰ oraz C wchodzą w zakres rozważań badawczych niniejszego opracowania, natomiast zjawiska związane wyłącznie z kapitałem materialnym powiatu (pole D), nie są obiektem zainteresowań niniejszej pracy. Poniżej na przykładach opisano każdą z trzech relacji:

Relacja A – efekt mnożnikowy KI, np. rozlewanie się wiedzy (*knowledge spillover*) w powiecie, gdy wiedza jest upowszechniana w tym powiecie,

Relacja B – rozwój sektorów kreatywnych w powiecie dostarcza wpływów podatkowych, które pozwalają na rozwój infrastruktury drogowej, budowę budynku muzeum itp.,

Relacja C – rozwój infrastruktury drogowej zwiększa dostępność komunikacyjną powiatu, co z kolei zwiększa napływ studentów i utalentowanych pracowników do powiatu. Wzrost dochodów mieszkańców oraz przedsiębiorstw w powiecie może być wskaźnikiem KI (firmy – innowacyjność; mieszkańcy – edukacja plus kreatywność, plus wsparcie ze strony gminy → stąd PKB/mieszkańca jako wskaźnik).

O jakości ludzkiego życia świadczy infrastruktura, która jest elementem kapitału materialnego. Chodzi tu także głównie o istniejącą i rozbudowywaną sieć drogową i transportową, obejmującą transport zarówno indywidualny, jak i publiczny

w czasie II wojny światowej. Dokumentacja objęła straty: w architekturze zabytkowej, obiektach użyteczności publicznej, budynkach mieszkalnych, obiektach kultury i nauki oraz w zakładach i obiektach infrastruktury. Do publikacji dołączono przedwojenny plan Stołecznego Miasta Poznania z 1937 roku oraz plan śródmieścia z zaznaczonymi zniszczeniami zabudowy z 1945 roku.

²⁹ Więcej na ten temat m.in. w pracy T. Kudłacza i A. Hołuja [2015].

³⁰ Rozwijające się skupiska miejskie również są skorelowane: nowe domy i przedsiębiorstwa z większym prawdopodobieństwem wyrosną tam, gdzie w pobliżu są już domy i toczy się handel. Przyjęli, że rozwój miast jest procesem tego samego typu co AOD: zachodzi dzięki nagromadzeniu się nowych części („jednostek rozbudowy”), na ogół na obrzeżach. Podczas gdy w procesie AOD części przyklejają się do siebie w sposób przypadkowy, w procesie skorelowanej perkolacji wykazują tendencję do podążania tam, gdzie są inne części. Dodatkowo model ten uwzględniał fakt, że mogą się pojawiać nowe centra rozbudowy, które nie są fizycznie połączone z głównym skupiskiem (choć nadal odczuwają jego wpływ poprzez korelację) [Ball 2007, s. 197].

oraz – czy może obecnie przede wszystkim – o układ komunikacyjny, w tym także związany z siecią internetową. Ta ostatnia to kolejny „punkt styczności” pomiędzy kapitałem intelektualnym a kapitałem materialnym (tabela 40).

Tabela 40. Relacje pomiędzy kapitałem materialnym a kapitałem intelektualnym w powiecie

Impuls rozwojowy pochodzący od...	...Ma wpływ na rozwój...	
	...kapitału intelektualnego	...kapitału materialnego
...kapitału intelektualnego...	A	B
...kapitału materialnego...	C	D

Źródło: opracowano na podstawie studiów literaturowych.

Bardzo specyficzną formą kapitału, który trudno jednoznacznie sklasyfikować, jest kapitał przyrodniczy. Dla wielu powiatów walory przyrodnicze stanowią o ich wartości. Trudno wyobrazić sobie na przykład Zakopane bez otaczających go od południa Tatr. Kapitał przyrodniczy jest jednak bardziej związany z kapitałem materialnym, ponieważ dotyczy namacalnych atrybutów powiatu, takich jak drogi czy połączenia kolejowe. Z tą różnicą, że za stworzenie tych drugich odpowiedzialny jest przede wszystkim człowiek³¹. Kapitał przyrodniczy może odgrywać zarówno rolę atrakcji turystycznej, jak i przewagi konkurencyjnej na tle innych miast (na przykład wyższa jakość powietrza w Poznaniu lub Gdańsku w stosunku do Krakowa może decydować o lokalizacjach inwestycji zagranicznych).

Innym przykładem na to, jak kapitał materialny i intelektualny się przenikają, pochodzi z historii rozwoju cywilizacji zachodniej. „Kapitał intelektualny jest «uwięziony» w infrastrukturze materialnej od stuleci. Dobrym przykładem są średniowieczne katedry (budynki) – «nosiciele idei»” [Jałowiecki i Szczepański 2006, s. 59]. W ciągu dwóch stuleci wybudowano 80 katedr i 500 dużych kościołów, nie licząc tysięcy małych kościołów parafialnych. Specyfika gotyckiej katedry nie polega jednak na jednoczesnym genialnym zastosowaniu znanych już wcześniej elementów, takich jak ostry łuk, przypory i sklepienia krzyżowo-żebrowe, ale na tym, że stała się ona „nosicielką idei”. „Katedra, stanowiąc czysto architektoniczny pomnik epoki, była także summą, speculum, encyklopedią rzeźbioną w kamieniu” [Pevsner 1979, s. 114]. W średniowieczu do budowy katedr angażowano najbardziej zaawansowaną wiedzę naukową oraz olbrzymie zasoby materialne, co powodowało, że budowa katedr trwała kilkadziesiąt lat (a w przypadku katedry kolońskiej nawet kilkaset). Obecnie te same katedry są zwykle atrakcjami tury-

³¹ Należy też zwrócić uwagę na inne możliwości stworzenia kapitału przyrodniczego przez człowieka. Przykładami mogą być Zalew Soliński lub Jezioro Malta w Poznaniu, które są tworem sztucznymi, lecz stanowią walory przyrodnicze powiatu.

stycznymi generującym przychody z turystyki, a także współtworzącymi wizerunek wielu miast (np. Akwizgran i Kolonia w Niemczech czy Gniezno i Płock w Polsce). Katedry budują także poczucie tożsamości mieszkańców, przypominając o roli miasta w przeszłości.

4.3. Przegląd modeli pomiaru kapitału intelektualnego w jednostkach terytorialnych

W literaturze przedmiotu można znaleźć bardzo wiele różnego rodzaju typologii³², klasyfikacji³³, systematyk³⁴ oraz taksonomii³⁵ służących wyszczególnieniu elementów kapitału intelektualnego. Kapitał intelektualny jest pojęciem abstrakcyjnym. Systematyka ma swoją genealogię w próbach opisu zjawisk i obiektów fizycznych, takich jak gatunki zwierząt, gleb itp. Przy założeniu pewnych kryteriów podobieństwa i różnicowania udało się stworzyć na przykład typologię rodzajów wielorybów, delfinów, krokodyli itp. Czasami naukowcy toczą spory o to, jak sklasyfikować dany gatunek, na przykład grzyby posiadają pewne cechy... zwierząt, czym wyróżniają się na tle innych roślin. Klasyfikacje nie pozostają na zawsze niezmiennie – delfiny (ssaki) mają pewne cechy ryb, a nietoperze są ssakami itp. Dzięki selekcji naturalnej lub celowym zabiegom hodowców pojawiają się nowe rasy np. kotów lub psów. Niektóre gatunki giną. Nie można więc abstrahować w czasie dyskursu na temat kapitału intelektualnego od logicznych dylematów, jakie ujawniają się w czasie prób klasyfikowania różnego rodzaju obiektów.

Z historycznego punktu widzenia najstarsza klasyfikacja komponentów kapitału intelektualnego ma swoje korzenie w pracach Karla-Erika Sveiby, który wyróżnił na przełomie lat 80. i 90. XX wieku trzy jego komponenty:

- kompetencje indywidualne,
- strukturę wewnętrzną,
- strukturę zewnętrzną.

³² Typologia – zabieg systematyzujący polegający na:

- wyróżnianiu w obrębie danego zbioru przedmiotów jednego lub więcej typów,
- porównywaniu (badaniu porównawczym) poszczególnych przedmiotów z przedmiotem (zespołem cech) obranym jako typ w zakresie różnych nauk,
- grupowaniu, porządkowaniu i podziale tychże przedmiotów według ustalonych typów.

³³ Klasyfikacja – systematyczny podział przedmiotów lub zjawisk na klasy, działy, poddziały, wykonywany według określonej zasady.

³⁴ Systematyka – w różnych naukach: układ, podział na grupy według pewnego systemu przedmiotów lub pojęć danej nauki.

³⁵ Taksonomia – nauka o teorii klasyfikacji organizmów – termin ten jest bliskoznaczny do terminu systematyka. W 1969 roku Ernst Mayr zdefiniował taksonomię jako teorię i praktykę klasyfikacji.

Klasyfikacja ta utrwaliła się dzięki publikacjom L. Edvinssona [Edvinsson i Malone 1997] oraz T.A. Stewarta [1997] pod postacią podziału na:

- kapitał ludzki,
- kapitał strukturalny
 - a) kapitał odnowy i rozwoju,
 - b) kapitał organizacyjny

lub inne podobne warianty tej koncepcji, a wśród nich:

- kapitał ludzki (pracownicy organizacji),
- kapitał strukturalny (zasoby wewnętrzne organizacji, w tym w szczególności niematerialne, takie jak wiedza skodyfikowana (oprogramowanie, patenty) i nieskodyfikowana (kultura organizacyjna) itp.),
- kapitał relacji (z otoczeniem firmy, reputacja wśród jej klientów).

Także obecnie często odwołują się do niej autorzy opracowań z zakresu pomiaru kapitału intelektualnego.

Pierwotnie pomiar kapitału intelektualnego dotyczył pojedynczych przedsiębiorstw, a prawdopodobnie jednym z pierwszych, na temat którego opublikowano raport o kapitale intelektualnym, była grupa ubezpieczeniowa Skandia ze Szwecji. Później zainteresowanie pomiarem kapitału intelektualnego poszerzyło się na obszar instytucji publicznych (np. pomiar kapitału intelektualnego na uniwersytetach w Austrii, raport o kapitale intelektualnym Akademii Ekonomicznej w Poznaniu itp.). Jednak zmiana obiektu pomiaru z organizacji nastawionych na zysk w kierunku pomiaru kapitału intelektualnego instytucji publicznych, a potem regionów i państw [Bontis 2004], może prowadzić do zbyt dużych uproszczeń. Przed Polską raporty o kapitale intelektualnym były publikowane m.in. w następujących krajach:

- w Szwecji (od 1999 roku),
- w Izraelu (od 2000 roku),
- na Tajwanie (2003 roku).

Z inicjatywy ONZ w 2004 roku powstał także raport na temat krajów arabskich, w którym Nick Bontis zaprezentował swoją koncepcję struktury regionu, na który składa się kilka państw arabskich, w sposób przedstawiony na rysunku 39.

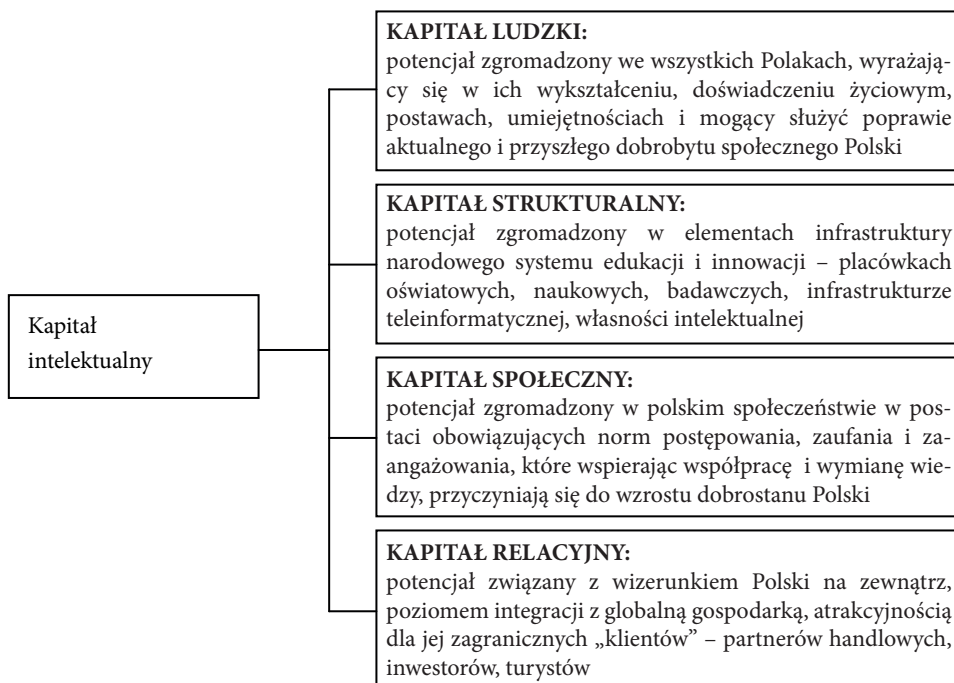
Zaproponowany przez Nicka Bontisa podział jest niemal wierną kalką struktury kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa. Autor podszedł do wcześniejszych opracowań na temat kapitału intelektualnego w sposób dogmatyczny, o czym świadczy na przykład „kapitał rynkowy” (*market capital*). W powyższym podziale nie widać *explicite* odniesień do niezwykle istotnego kapitału społecznego. Strukturę kapitału intelektualnego, która jest znacznie bardziej adekwatna do istoty obiektu pomiaru, zaprezentowano w raporcie pt. *Raport o kapitale intelektualnym Polski* [2008] (rysunek 40).

M. Osińska [2014] dzieli KI regionu na kapitał ludzki oraz kapitał środowiskowy (komponenty I rzędu), kapitał zdrowia, kapitał osobowościowy, kapitał wiedzy

Rysunek 39. Struktura kapitału intelektualnego regionu, na który składa się kilka państw

Źródło: Bontis 2004, s. 15.

Rysunek 40. Komponenty kapitału intelektualnego Polski

Źródło: Raport o kapitale intelektualnym Polski 2008.

(komponenty kapitału ludzkiego) oraz kapitał wizerunku oraz kapitał struktury (komponenty II rzędu).

W *Raporcie o kapitale intelektualnym Polski* przyjęto pomiar kapitału intelektualnego w ujęciu generacyjnym – pozwalający na ocenę potencjału rozwojowego Polski powiązanego z poszczególnymi pokoleniami. Jest to podejście ze wszechmiar słuszne i adekwatne do obiektu pomiaru. Kraj tworzą ludzie – narodziny i śmierć człowieka to nieodłączne elementy dynamiki kapitału intelektualnego kraju. Przedsiębiorstwo może co najwyżej zwolnić lub zatrudnić nowego pracownika. Kraj nie wybiera swoich mieszkańców, to oni tworzą wspólnotę narodową. Duch myślenia o kapitale intelektualnym Polski należałoby przenieść na realia powiatu z następującymi zastrzeżeniami:

1. Kraj jest podmiotem prawa międzynarodowego (a powiat nie).
2. Granice kraju są niezmiennie (z wyjątkiem sytuacji związanych z wojną itp.).
3. Migracje wewnątrz kraju nie zmieniają znacząco jego kapitału intelektualnego – raczej powodują lepsze wykorzystanie kapitału ludzkiego. Tymczasem emigracja z powiatu oznacza utratę/zmianę jego kapitału intelektualnego (niekoniecznie spadek – jeśli np. emigrantem jest przestępca).
4. Budżet powiatu otrzymuje tylko niewielką część ogółu płatności podatkowych, jakich dokonują mieszkańcy. Beneficjentami większości wpływów podatkowych pochodzących od mieszkańców powiatu i przedsiębiorstw są budżet państwa (np. podatek VAT) oraz budżet gminy.
5. Relatywna waga zdarzeń jednostkowych jest większa dla kapitału intelektualnego powiatu, np. polscy naukowcy, którzy odszyfrowali kody Enigmy, są dziedzictwem całej Polski (czyli 379 powiatów), ale *de facto* swoje odkrycia zawdzięczają nie „całej Polsce”, lecz intelektualnemu środowisku Uniwersytetu Poznańskiego (są także historycznym kapitałem intelektualnym miasta i powiatu Poznań). Podobnie Mikołaj Kopernik jest zarówno Polakiem, jak i byłym mieszkańcem miasta Toruń itd. Inne przykłady zdarzeń jednostkowych to różnego rodzaju festiwale (np. Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziemi Górskich w Zakopanem).
6. Decyzje leżące poza wpływem władz powiatu mają znaczący wpływ na jego kapitał intelektualny (np. zlokalizowanie Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, a Narodowego Centrum Nauki w Krakowie, opóźnienie budowy autostrady na trasie Nowy Tomysł–Świecko – połączenie autostradowe Poznania z Berlinem – które zwiększyło relatywną atrakcyjność inwestycyjną Wrocławia w okresie, gdy napływało do Polski wiele nowych inwestycji zagranicznych).

W podrozdziale niniejszym zaprezentowane zostaną modele pomiaru i analizy kapitału intelektualnego w jednostkach terytorialnych. Modele i wskaźniki kapitału intelektualnego na poziomie makro można podzielić na dwie grupy. Pierwszą tworzą modele służące do pomiaru kapitału intelektualnego i zarządzania nim zaadaptowane z nauk o zarządzaniu przedsiębiorstwem. Bardzo ważną funkcję pełni w tej grupie model Skandia Navigator, opracowany pierwotnie do oceny kapitału

Tabela 41. Syntetyczna charakterystyka badań kapitału intelektualnego krajów, regionów i miast w wybranych opracowaniach

Lp.	Źródło	Zakres analiz (kraje, regiony, miasta)	Źródła danych	Metoda badawcza, metoda analizy, założenia, wnioski
1	Rószkiewicz i Węziak-Białowska 2008	Kapitał intelektualny województw Polski 2005 rok	Bank Danych Regionalnych GUS, wyniki badania Diagnoza Społeczna. Praca zawiera ciekawe zestawienia zmiennych stosowanych przez innych autorów w analizach oraz zestawienie wybranych wskaźników, użytych w analizie empirycznej w artykule	Opracowany został konceptualny model kapitału intelektualnego. Poszczególne zmienne oddziałują w różnym stopniu na poziom kapitału intelektualnego, dlatego można utworzyć ich ranking oraz wskazać kluczowe wskaźniki. Regiony mogą posiadać różne profile kapitału intelektualnego. Oszacowane zostały parametry modelu confirmacyjnego analizy czynnikowej (wariant A i B). Przedstawiano analizę korelacji między wskaźnikami dla pięciu grup elementów kapitału intelektualnego a wskaźnikami rozwoju gospodarczego. Aby poprawić wyniki, lista wskaźników była zredukowana (kryterium merytoryczne oraz statystyczne – ładunek czynnikowy przynajmniej równy 0,4 lub wyższy). Przeprowadzono pomiar kapitału strukturalnego z zastosowaniem wskaźników nakładów lub wskaźników zasobów – istotne różnice (bardzo ważne jednolite podejście; wskaźniki zasobów lepsze)
2	Stahle i Stahle 2012	Artykuł przeglądowy bez analiza empirycznych		Ocena modelu CHS (Corrado, Hulten, Sichel) jako narzędzia do pomiaru na poziomie makro kapitału intelektualnego
3	Weziak 2007	24 kraje europejskie	Eurostat, wyniki badania ESS Survey	Opracowany został konceptualny model kapitału intelektualnego. Kolejne etapy były zbliżone do zastosowanych w raporcie Komisji Europejskiej [European Commission 2006]
4	López Ruiz i in. 2011	Artykuł przeglądowy bez analiz empirycznych		Model of National Index of Knowledge Capital
5	Bronisz, Heijman i van Ophem 2012	Kapitał intelektualny województw Polski	Eurostat i GUS	Metoda głównych składowych posłużyła do wyboru 15 najważniejszych zmiennych opisujących kapitał intelektualny (spośród 43 zmiennych) i ustalenia wag dla nich. Na tej podstawie został wyznaczony indeks kapitału intelektualnego i utworzono ranking. Dodatkowo dokonana została ocena kapitału intelektualnego w obszarach wiejskich

Lp.	Źródło	Zakres analiz (kraje, regiony, miasta)	Źródła danych	Metoda badawcza, metoda analizy, założenia, wnioski
				Stwierdzono występowanie zależności między indeksem kapitału intelektualnego a indeksem konkurencyjności
6	Uziene 2014	28 krajów europejskich 2007–2011	Bank Światowy i Komisja Europejska	Ranking krajów na podstawie NICI (National Intellectual Capital Index), wyznaczonego na podstawie 24 zmiennych (przekształcenie wszystkich do stymulant, normalizacja i wyznaczenie średniej ważonej). Porównanie NICI z PKB <i>per capita</i> , HDI, World Competitiveness Scoreboard
7	Lu, Kweh i Huang 2014	30 krajów 2007–2009	Dane pochodzą z: – National Science Indicators on Diskette, ISI Co., USA, – World Competitive Yearbook (WCY) przygotowanego przez International Institute of Management Development (IMD) – proxy statements	Model DEA
8	López-Ruiz, Alfaro-Navarro i Nevado-Peña 2014	158 miast europejskich		Indeks zbudowany na podstawie 73 zmiennych, stanowiący podstawę sporządzenia rankingu miast. Metoda głównych składowych stosowana do ustalenia wag dla poszczególnych zmiennych. Przegląd 12 różnych indeksów tworzonych dla miast
9	Wosiek 2012	16 województw 2003 i 2009		Silna współzależność między PKB <i>per capita</i> a kapitałem intelektualnym województw. Analiza regresji między indeksami kapitału intelektualnego, ludzkiego, społecznego, strukturalnego i relacyjnego a PKB <i>per capita</i>
10	Alhusban i Ragsdell 2014	Artykuł przeglądowy bez analiz empirycznych		Klasyfikacje modeli pomiaru kapitału intelektualnego

Lp.	Źródło	Zakres analiz (kraje, regiony, miasta)	Źródła danych	Metoda badawcza, metoda analizy, założenia, wnioski
11	Wosiek 2011	32 kraje	Bank Światowy, OECD	Potwierdzenie silnej dodatniej zależności między indeksem KI (<i>Knowledge Index</i>) Banku Światowego a PKB <i>per capita</i>
12	Bochniarz 2008	21 krajów	Model równań strukturalnych	Model zbudowany na podstawie zestawu 94 wskaźników (uzyskanych po redukcji szerszego zestawu 220 zmiennych, po uwzględnieniu dostępności danych oraz ich zmienności). Model opisujący kapitał intelektualny – indywidualny uwzględnia pięć obszarów – mobilność, jakość życia, edukację i rozwój, czytelnictwo oraz rozwój
13	Schiuma, Lerro i Carlucci 2008	Regiony Włoch	Przy konstrukcji indeksu kapitału intelektualnego (RICI) użyte zostały dane ISTAT	Ustalona została lista 40 zmiennych. Panel ekspertów z zakresu kapitału intelektualnego i zarządzania wiedzą ocenił na 7-stopniowej skali Likerta adekwatność poszczególnych wskaźników. Zmienne zostały poddane normalizacji. W analizie korelacji potwierdzona została pozytywna zależność między kapitałem intelektualnym oraz kreacją wartości przez regiony Włoch
14	Nitkiewicz, Pachura i Reid 2014	Województwa Polski – 2004, 2008 i 2011	Analiza na podstawie danych statystycznych – 8 wskaźników nakładów i 4 wskaźniki wyników. Dane GUS i Europejskiego Urzędu Patentowego	Zastosowanie metody DEA. Ocena efektywności kapitału intelektualnego
15	Bontis 2004	10 wybranych krajów arabskich	Dane statystyczne	Model równań strukturalnych. Stosowany jest indeks narodowego kapitału intelektualnego (opracowany przez Institute for Intellectual Capital Research Inc.). Wyniki wskazują na występowanie związku między kapitałem intelektualnym a kapitałem finansowym. Przedstawione zostały również propozycje wskaźników, które mogą być wartościowym uzupełnieniem poszczególnych indeksów

Lp.	Źródło	Zakres analiz (kraje, regiony, miasta)	Źródła danych	Metoda badawcza, metoda analizy, założenia, wnioski
16	Hervas-Oliver i Dalmau-Porta 2007	35 krajów i regionów OECD – 2002, 2003, 2004 i 2005	Na podstawie Intellectual Capital Regional Index (ICRI)	Artykuł wskazuje na obszary ważne dla realizacji polityki krajowej. Wskazuje też na obszary, których wzmocnienie jest szczególnie ważne dla rozwoju krajów i regionów. W artykule przedstawiono: – ranking, – segmenty wyodrębnione z zastosowaniem analizy skupień, – wyniki ANOVA do oceny różnic między segmentami, – modele ekonometryczne ukazujące zależność między obszarami kapitału intelektualnego a PKB
17	Seleim i Bontis 2013	148 krajów	Zestaw zmiennych zastosowanych do oceny trzech obszarów narodowego kapitału intelektualnego	Współczynnik alfa Cronbacha. Model zmiennych ukrytych opisujący relacje między trzema obszarami narodowego kapitału intelektualnego – kapitałem ludzkim, kapitałem strukturalnym, kapitałem relacyjnym – a wynikami ekonomicznymi. Ocena wpływu kapitału intelektualnego na wyniki ekonomiczne osiągnięte przez kraje
18	López Ruiz i in. 2014	158 miast z 24 krajów 2009 rok	31 wskaźników określających kapitał ludzki w dwóch wymiarach – warunki indywidualne (9) i społeczne (22)	Human Development City Index (HDCI) wyznaczany jako średnia geometryczna ważona dwóch komponentów. Przy ustalaniu wag została zastosowana metoda głównych składowych. Potwierdzona została niezależność dwóch wyróżnionych wymiarów kapitału ludzkiego miast. Sporządzony został ranking miast
19	Alfaro Navarro, López Ruiz i Nevado Peña 2011	25 krajów Unii Europejskiej 2006 rok	Dane Eurostatu	Model INANK narodowej i regionalnej konkurencyjności opartej na wiedzy (<i>national or regional knowledge competitiveness</i>) uwzględnia kapitał ludzki i kapitał strukturalny. Analiza czynnikowa z rotacją VARIMAX, dwa czynniki dla kapitału ludzkiego i cztery dla kapitału strukturalnego
20	Ileanu, Isaac-Maniu i Herteliu 2009	Regiony Rumunii	Badanie ankietowe	Reprezentatywna próba małych i średnich przedsiębiorstw. Wywiady bezpośrednie ze specjalistami HR. Model logitowy. Ocena zależności między komponentami kapitału intelektualnego oraz wynikami ekonomicznymi

Lp.	Źródło	Zakres analiz (kraje, regiony, miasta)	Źródła danych	Metoda badawcza, metoda analizy, założenia, wnioski
21	Jelonek i in, 2013	Powiat jasielski	CATI, CAWI, PAPI, IDI, FGI, ankiety audytoryjne	Analiza opisowa. Hierarchiczna analiza skupień. Uwzględnione komponenty: (1) kapitał ludzki; (2) kapitał społeczny; (3) kapitał strukturalny; (4) kapitał relacyjny. Cztery kategorie wiekowe: – dzieci (uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych), – młodzi (zgodnie z definicją OECD – od 15. do 24. roku życia), – dorośli (od 25. do 64. roku życia), – seniorzy (powyżej 64. roku życia)
22	PWC 2014	Ranking 30 miast stanowiących centra kapitałowe z krajów rozwiniętych oraz rozwijających się	Źródła danych: Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy + dane krajowe	Ranking
23	Kotenkova i Korablev 2014	14 regionów Volga Federal district of Russian Federation. Lata 2000–2011	Dane statystyczne	Budowa indeksu jako średniej arytmetycznej ważonej pięciu subindeksów. Wyniki wskazały na duże zróżnicowanie kapitału intelektualnego w porównywalnych regionach
24	Lin i Edvinsson 2008	40 krajów należących do OECD Okres 12 lat: 1994–2005	Zmienne z baz danych OECD oraz World Competitiveness Yearbook	Analiza porównawcza wartości indeksów dotyczących pięciu obszarów – kapitału ludzkiego, kapitału procesowego, kapitału rynkowego, kapitału odnowy i kapitału finansowego oraz ogólnego indeksu kapitału intelektualnego. Wyniki potwierdzają wysoki poziom narodowego kapitału intelektualnego w krajach nordyckich
25	Lin i Lin 2008	Analiza obejmuje 40 krajów. Okres analizy 1994–2004	Zmienne z baz danych OECD oraz World Competitiveness Yearbook	Zestaw 28 zmiennych dotyczących czterech obszarów: kapitału ludzkiego, kapitału procesowego, kapitału rynkowego oraz kapitału odnowy. Analiza porównawcza wartości indeksów kapitału intelektualnego
26	Suciu 2006	Analiza dla 11 krajów Europy Środkowo-Wschodniej		Human Capital Index. Ranking, analiza porównawcza

Źródło: opracowano na podstawie pozycji literaturowych wymienionych w spisie literatury.

intelektualnego dla firmy Skandia. W drugiej grupie są analizy konkurencyjności oraz badania poświęcone tworzeniu wskaźników na poziomie krajów i regionów. Przykładem jest European Scoreboard [Government of the State Israel 2007].

Kapitał niematerialny kraju tworzony jest przez aktywa widoczne, rozdzielne, możliwe do kontrolowania przez rząd oraz ukryte, nierozdzielne i niemożliwe do kontrolowania [Government of the State Israel 2007].

W poszczególnych opracowaniach empirycznych stosowane są różne metody analizy i kategorie modeli (tabela 41). Przedstawione zostały w nich m.in. oszacowane modele równań strukturalnych (12, 15)³⁶, ukazujące oddziaływanie poszczególnych komponentów na poziom kapitału intelektualnego. Przy ocenie efektywności nakładów na budowę kapitału intelektualnego użyto metody obwiedni danych DEA (14).

Wśród bardziej zaawansowanych metod warto wymienić segmentację z zastosowaniem analizy skupień (16, 21) oraz model zmiennych ukrytych opisujący relacje między trzema obszarami narodowego kapitału intelektualnego (kapitałem ludzkim, kapitałem strukturalnym, kapitałem relacyjnym) a wynikami ekonomicznymi (17).

Przy ustalaniu stopnia złożoności kapitału intelektualnego i określaniu, jak można pogrupować poszczególne elementy kapitału intelektualnego, stosowana jest analiza czynnikowa z rotacją VARIMAX, która w jednym z opracowań pozwoliła zredukować szeroki zestaw elementów tworzących kapitał intelektualnych i wyróżnić dwa czynniki dla kapitału ludzkiego i cztery dla kapitału strukturalnego (19).

Przy ocenie zależności między poziomem kapitału intelektualnego a innymi zmiennymi stosowana była zarówno analiza korelacji (13), jak i modele ekonometryczne. W jednym z opracowań modele ekonometryczne wyjaśniają zależności między PKB a poziomem kapitału intelektualnego (16).

Warto zwrócić również uwagę na stosowanie modeli logitowych (20) oraz analizy wariancji do oceny różnic między segmentami (16). W wielu opracowaniach (m.in. 5, 18, 23, 24, 25, 26) w bardziej lub mniej skomplikowany sposób wyznaczane są indeksy określające w sposób syntetyczny poziom kapitału intelektualnego. Warto zwrócić uwagę na stosowanie metody głównych składowych do redukcji i wyboru ostatecznego zestawu zmiennych (5). Metoda głównych składowych znalazła również zastosowanie przy ustalaniu wag (18).

W wielu opracowaniach pojawiają się także rankingi (m.in. 5, 16, 22).

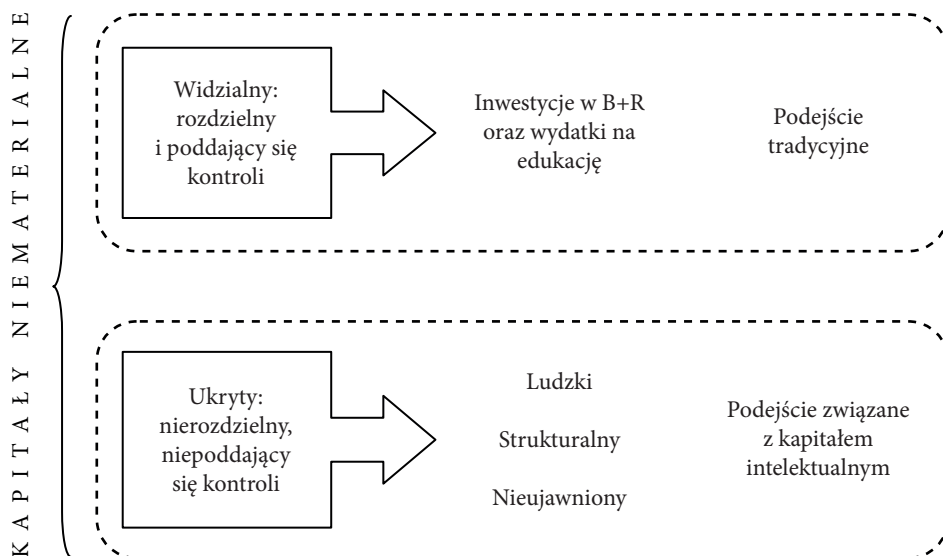
Niektóre opracowania prezentują wyniki otrzymane dzięki zastosowaniu bardzo szerokiego zestawu metod ilościowych i jakościowych – CATI, CAWI, PAPI, IDI, FGI, ankiet audytoryjnych (21).

Przy badaniu kapitału niematerialnego kraju można uwzględnić aktywa widoczne, rozdzielne, które rząd może w jakiś sposób kontrolować (np. poprzez

³⁶ Liczby w nawiasach odnoszą się do pozycji w tabeli 41.

wydatki budżetowe). W ramach takiego podejścia, określanego mianem tradycyjnego, pomiar dokonywany jest na poziomie makro, a wśród wskaźników informujących o poziomie kapitału niematerialnego wymienia się m.in. inwestycje w badania i rozwój oraz wydatki na edukację.

Drugie podejście stosowane przy badaniu kapitału niematerialnego kraju opiera się na kapitale intelektualnym i koncentruje na aktywach niewidocznych, nierozdzielnych, których rząd nie może w pełni kontrolować. Aktywa te mają ogromny potencjał dla tworzenia przyszłego dobrobytu kraju. Zgodnie z tym ujęciem, na kapitał intelektualny składają się: kapitał ludzki (wiedza, umiejętności, rozwój), kapitał strukturalny (kapitał procesowy, kapitał relacyjny, kapitał wizerunku, kapitał badawczo-rozwojowy, kapitał społeczny i środowiskowy) oraz kapitał związany z wiedzą ukrytą. W modelu przedstawionym na rysunku 41 pojawia się pojęcie „widzialności”. Nie jest ono dość precyzyjne, ponieważ można wymienić sporo elementów tego rodzaju kapitału, które są niewidzialne, np. zasoby finansowe, wydatki na B+R.

Rysunek 41. Struktura pomiaru kapitałów niematerialnych

Źródło: López Ruiz i in. 2011.

Koncepcyjny model narodowego kapitału intelektualnego zawiera cztery kategorie – kapitał ludzki, kapitał rynkowy, kapitał procesowy oraz kapitał odnowy (tabela 42). W ramach każdej z czterech kategorii zostały zaproponowane ilościowe i jakościowe zmienne, określające ich poziom. W celu ustalenia wartości indeksu NICI mierzącego poziom narodowego kapitału intelektualnego zostały przeprowadzane następujące przekształcenia:

Tabela 42. Lista zmiennych używanych do pomiaru wewnętrznych konstruktów NICI i ich wag

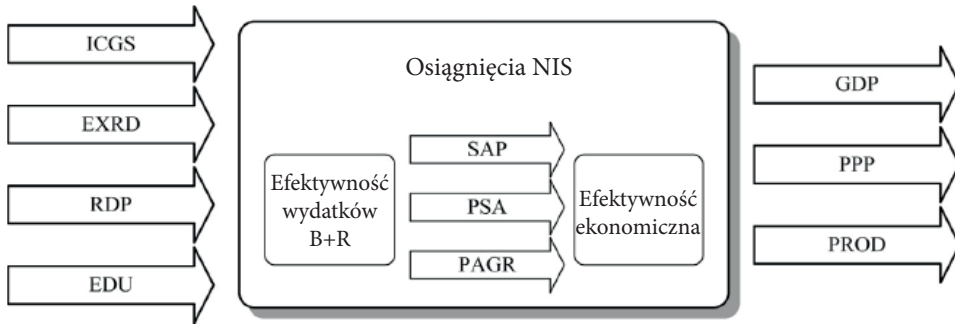
Rodzaje kapitału	Zmienna	Waga
Narodowy kapitał ludzki (<i>national human capital</i> – NHC)	stosunek uczeń-nauczyciel	0,05
	wskaźnik zatrudnienia	0,17
	wydatki na opiekę zdrowotną	0,11
	rekrutacja do szkół wyższych	0,20
	poziom kształcenia ustawicznego	0,27
	znajomość języków obcych	0,05
	stopień emigracji	0,15
Narodowy kapitał rynkowy (<i>national market capital</i> – NMC)	eksport dóbr i usług	0,22
	eksport wysokich technologii	0,31
	poziom internacjonalizacji edukacji wyższej	0,21
	przychody z turystyki	0,05
	bezpośrednie inwestycje zagraniczne	0,21
Narodowy kapitał procesów (<i>national process capital</i> – NPC)	stopień wykorzystywania internetu	0,14
	abonamenty telefonów komórkowych	0,10
	udogodnienia dla eksportu	0,21
	udogodnienia dla rozpoczynania nowego biznesu	0,20
	efektywność rządu	0,27
	przychody z własności intelektualnej	0,08
Narodowy kapitał odnowy (<i>national renewalcapital</i> – NRC)	wnioski patentowe	0,05
	personel i badacze B+R	0,25
	wydatki na B+R	0,22
	wnioski o znaki towarowe	0,15
	nowe działalności	0,20
	publikacje naukowe	0,13

Źródło: Uziene 2014.

- transformacja destymulant na stymulanty,
- normalizacja zmiennych,
- wyznaczenie średnich ważonych wartości indeksu z uwzględnieniem wag podanych obok zmiennych w ostatniej kolumnie, ustalonych na podstawie badania wśród ekspertów.

Krajowy system innowacji (*national innovation system* – NIS) tworzy innowacje techniczne, stymuluje rozwój gospodarczy kraju i wpływa na poziom konkurencyjności kraju. Model NPP (*Network Production Process*) pozwala dokonać oceny i porównać działanie krajowego systemu innowacji w różnych krajach. W ramach modelu dokonywana jest ocena efektywności B+R oraz efektywności ekonomicznej (rysunek 42).

Wśród czterech zmiennych wejściowych w modelu pojawiają się: personel B+R (RDP), publiczne wydatki na edukację (EDU), import dóbr i usług (ICGS), wydatki na B+R (EXRD). Ich efektem są pierwszy raz publikowane artykuły naukowe, stanowiące wyniki prac badawczych (SAP), patenty chronione za granicą uzyskane przez rezydentów kraju (PSA) i patenty uzyskane przez rezydentów (PAGR).

Rysunek 42. Model NPP (Network Production Process) krajowego systemu innowacji

Źródło: Federal Ministry of Economics and Labour 2004.

W ramach oceny efektywności ekonomicznej zmiennymi wejściowymi są SAP, PSA i PAGR. Zmiennymi wynikowymi są PKB (GDP), PKB mierzone według paritetu siły nabywczej (PPP) oraz produktywność mierzona jako różnica między rzeczywistą wartością wyników a rzeczywistą wartością nakładów (PROD).

Na podstawie modelu sieci procesu produkcji można utworzyć macierz prezentującą relacje między efektywnością ekonomiczną a efektywnością B+R, która pozwala podzielić kraje na cztery grupy (rysunek 43):

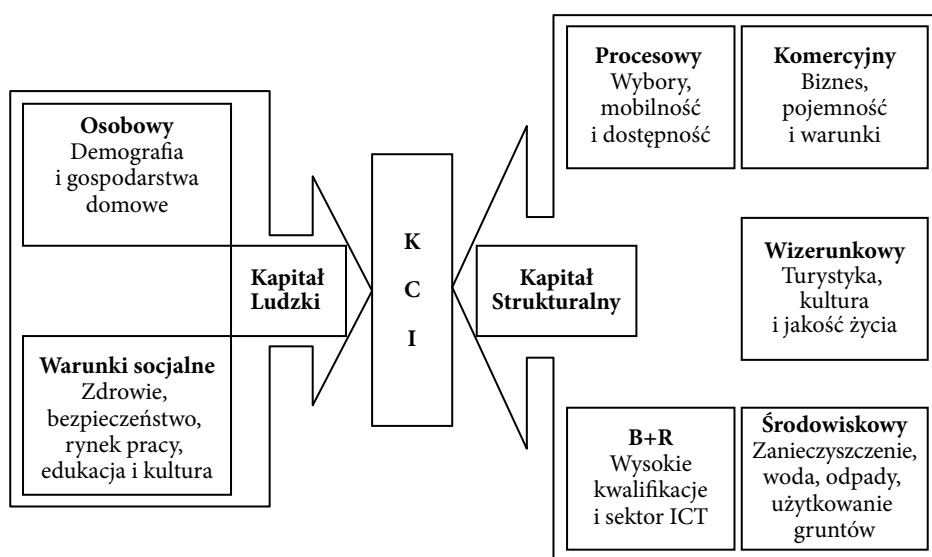
- W strefie A zostały sklasyfikowane kraje charakteryzujące się wyższą efektywnością wydatków na B+R i efektywnością ekonomiczną niż pozostałe kraje.
- W strefie B znajdują się kraje o niskiej efektywności B+R oraz wysokiej efektywności ekonomicznej.
- Strefa C zawiera kraje efektywne w sferze B+R i nieefektywne ekonomicznie.
- Strefa D obejmuje kraje, które są nieefektywne zarówno w sferze B+R, jak i ekonomicznie.

Efektywność ekonomiczna	kraje efektywne	Meksyk, Francja B	Brazylia, Dania, Niemcy, Polska, Anglia, Szwajcaria, Malesja, Turcja, Chiny, Hiszpania, Hongkong, Tajwan, Tajlandia, Japonia, Korea A
	kraje nie-efektywne	D Norwegia, Szwecja, Belgia, Austria	C Australia, Nowa Zelandia, Czechy, Finlandia, Holandia, Portugalia, Singapur, Irlandia, Grecja
		kraje efektywne	kraje nieefektywne
		Efektywność wydatków na B+R	

Rysunek 43. Matryca podejmowania decyzji

Źródło: Lu, Kweh i Huang 2014.

Indeks miasta wiedzy (*Knowledge City Index* – KCI) pozwala określić poziom kapitału intelektualnego miast. Jego budowa opiera się na dwóch głównych komponentach – kapitale ludzkim oraz kapitale strukturalnym. W ramach kapitału ludzkiego wyróżnia się dwa komponenty, a w ich obrębie następujące wymiary: demograficzny, gospodarstwa domowe, zdrowie, bezpieczeństwo, rynek pracy, edukację, kulturę. Z kolei kapitał strukturalny podzielony został na pięć komponentów – kapitał procesowy (wybory polityczne, mobilność, dostępność), kapitał komercyjny (potencjał gospodarczy, warunki dla prowadzenia działalności gospodarczej), kapitał wizerunkowy (turystyka, kultura, jakość życia), kapitał B+R, kapitał środowiskowy (poziom zanieczyszczeń, woda, odpady i recykling, sposoby użytkowania ziemi) – rysunek 44.

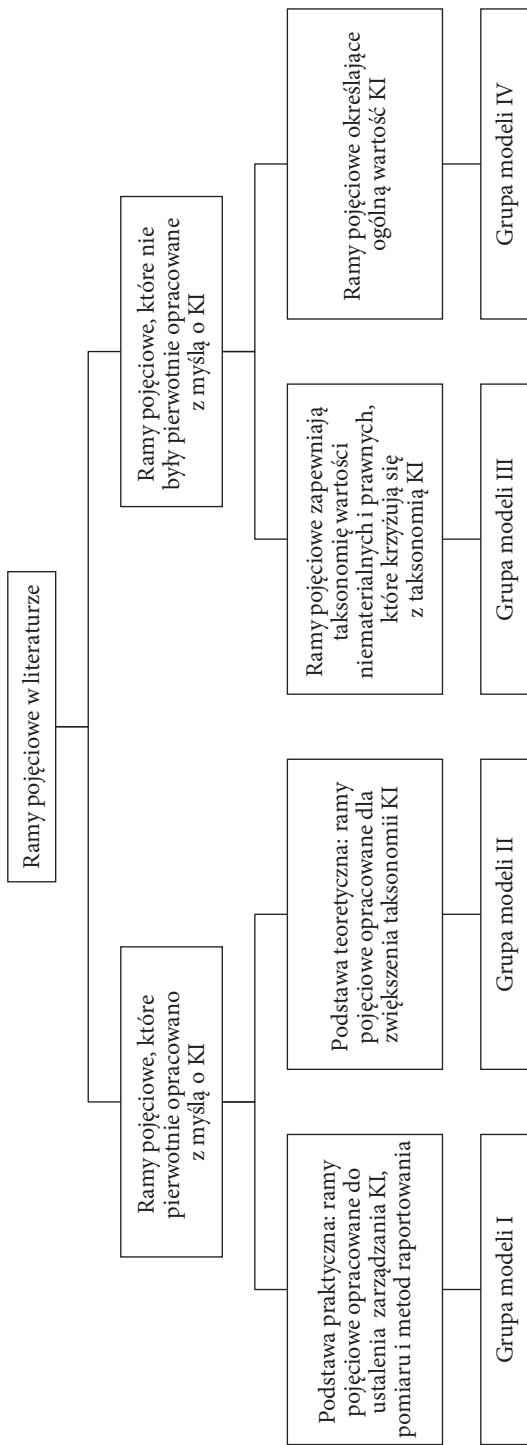

Rysunek 44. Konceptyjny schemat indeksu KCI

Źródło: López-Ruiz, Alfaro-Navarro i Nevado-Peña 2014.

Szczegółowe zestawienie zmiennych w ramach poszczególnych komponentów przedstawili Nagel i Mauch [2009, s. 5566–5567].

Klasyfikacja 54 modeli kapitału intelektualnego ukazuje, które modele zostały pierwotnie rozwinięte dla celów pomiaru i analizy kapitału intelektualnego, a które pierwotnie służyły do innych celów i zostały zaadaptowane w badaniach kapitału intelektualnego. Łącznie 41 spośród 54 modeli znajduje się w grupie A. W ramach modeli z grupy A można wyróżnić dwie podgrupy: *practice base* – modele służące do pomiaru i zarządzania kapitałem intelektualnym oraz – *taxonomy base* – modele służące do celów taksonomicznych. W obrębie grupy B

[220]

Objaśnienia:

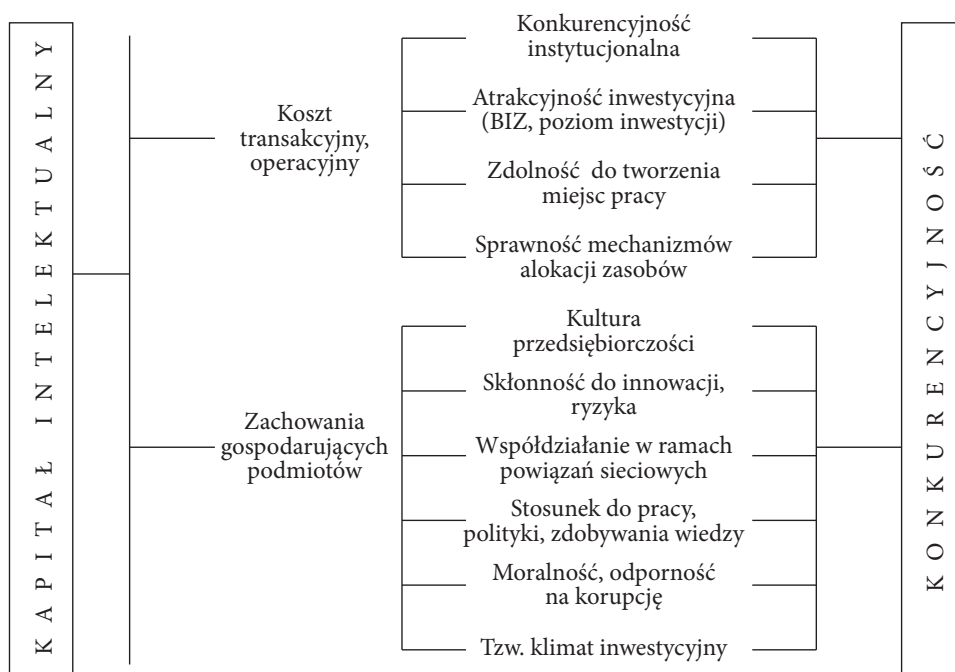
- Grupa modeli I: 1. Investor Assigned Market Value (IAMV); 2. Value Added Intellectual Coefficient (VAIC); 3. Technology Broker IC Audit; 4. Value Explorer; 5. Inclusive Valuation Methodology (IVM); 6. Intellectual Assets Valuation; 7. Financial Method of Intangible Assets Measurement (FMIAM); 8. Dynamic Monetary Model; 9. Estimated Value via Intellectual Capital Analysis (EVICA); 10. Skanda Navigator; 11. Holistic Account; 12. Intellectual Capital Services' IC Model; 13. IC-Index; 14. IC Rating; 15. Four Leaf; 16. National Intellectual Capital Index (NICI); 17. Knowledge Audit Cycle; 18. Innovation Intellectual Capital Benchmarking System (IICBS); 19. Intellectual Capital Dynamic Value (IC-dVAD); 20. Chen et al.'s IC Model; 21. Kanran and Aulour's IC Model; 22. Value +; 23. MERITUM Guidelines; 24. Danish Guideline; 25. German Guideline; 26. Intellectual Assets-based Management (IAbM); 27. Austrian Universities (ICU); 28. Extended Performance Account; 29. Intellectual Capital Universities (ICU); 30. Intangible Assets Monitor (IAM); 31. Intellectual Capital Navigator (ICN); 32. Value Chain Scoreboard; 33. Value Creation Index (VCI); 34. Intellectual Capital Value Creation (ICVC); 35. Regional Intellectual Capital Index (RICI)
- Grupa modeli II: 1. Citation-Weighted Patents; 2. Gurbrie and Petty's IC Model; 3. McElroy's IC Model; 4. Intellectus Model; 5. Sanchez et al. IC Model; 6. Sussan's IC Model
- Grupa modeli III: 1. Human Resource Accounting (HRA); 2. Human Resource Costing & Accounting (HRCA); 3. Human Resource (HR) Statements; 4. The Invisible Balance Sheet; 5. Accounting for the Future (AFTF); 6. Balanced Scorecard (BSC); 7. Strategy Maps; 8. Performance Prism
- Grupa modeli IV: 1. Tobin's Q Ratio; 2. Market-to-book Value (MBV); 3. Calculated Intangible Value (CIV); 4. Economic Value Added (EVA); 5. Knowledge Capital Earnings (KCE)

Rysunek 45. Proponowana klasyfikacja 54 modeli

Źródło: Alhusban i Ragsdell 2014.

wyodrębnione zostały dwie podgrupy – konstrukcje prezentujące taksonomię aktywów niematerialnych, krzyżujące się z taksonomią kapitału intelektualnego, oraz konstrukcje ukazujące ogólną wartość kapitału intelektualnego [Alhusban i Ragsdell 2014] – rysunek 45.

Rozpatrując oddziaływanie kapitału intelektualnego na konkurencyjność gospodarki, można wskazać dwa główne kanały transmisyjne: kosztów transakcyjnych i kosztów operacyjnych (w ujęciu statycznym) oraz kanał zachowań i postaw podmiotów gospodarujących (w ujęciu dynamicznym) – rysunek 46.

Rysunek 46. Wybrane kanały transmisyjne wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność gospodarki

Źródło: Curaj i Koch 2015.

W krótkim okresie kapitał intelektualny prowadzi do powstawania innowacji organizacyjnych i udoskonalonych metod pracy. W średnim okresie przynosi innowacje procesowe i wyższą efektywność dzięki redukcji kosztów. W długim okresie określa, jaka jest zdolność gospodarki do wprowadzania nowych produktów i technologii.

Wskaźnik *Human Development City Index* (HDCD) został wyznaczony dla 158 miast z 24 krajów europejskich na podstawie zestawu 31 zmiennych. Zmienne dotyczyły dwóch wymiarów kapitału ludzkiego – wymiaru indywidualnego oraz wymia-

ru socjalnego. Destymulanty zostały przekształcone do postaci stymulant. Zmienne, które nie były podane w ujęciu procentowym, zostały przeskalowane w ramach skali od 0 (wartość najniższa) do 100 (wartość najwyższa). W celu ustalenia wag dla komponentów została zastosowana metoda głównych składowych. Ostateczne wartości wskaźnika HDCI zostały wyznaczone jako średnia geometryczna.

Lista zmiennych opisujących kapitał ludzki zredukowana została do dwóch wymiarów, z zastosowaniem analizy czynnikowej z rotacją VARIMAX (tabela 43):

- wymiar I, określony mianem „kwalifikacje”, dotyczy umiejętności siły roboczej w kraju i tworzony jest przez cztery zmienne (zmienne 2–5),
- wymiar II, określony mianem „zdolności szkoleniowe”, odnosi się do dostępności profesjonalnych nauczycieli tworzących wiedzę i związany jest ze zmienną nr 1.

Tabela 43. Macierz komponentów dla kapitału ludzkiego

Lp.	Zmienne	Komponenty	
		1	2
1	Uczenie się przez całe życie (udział dorosłych w edukacji i szkoleniach) – odsetek ludności w wieku 25–64 lat uczestniczącej w edukacji i szkoleniach w okresie 4 tygodni poprzedzających badania	0,057	0,959
2	Poziom wykształcenia młodzieży – odsetek ludności w wieku 20–24 lat z wykształceniem co najmniej ponadgimnazjalnym	0,952	–0,037
3	Odsetek ludności w wieku 25–64 lat z wykształceniem co najmniej ponadgimnazjalnym	0,948	0,216
4	Odsetek ludności w wieku 65 i więcej z wykształceniem co najmniej ponadgimnazjalnym	0,686	0,523
5	Osoby opuszczające system edukacji – odsetek ludności w wieku 18–24 lat z wykształceniem najwyższym gimnazjalnym, osoby które nie podejmowały dalszej edukacji i się nie doszkalają	0,954	0,148

Źródło: Navarro, Ruiz i Peña 2011.

Wskaźniki zawarte tutaj są silnie powiązane z gospodarką elektroniczną. Wraz z upowszechnieniem e-commerce na świecie ich wartość wyjaśniająca będzie malała (w XIX wieku analogicznym wskaźnikiem mógłby być: „odsetek przedsiębiorstw posiadających dostęp do kanalizacji”).

W wypadku kapitału strukturalnego, po zastosowaniu analizy czynnikowej otrzymano cztery wymiary (tabela 44):

- Wymiar 1 – „łączność gospodarstwa domowego” – związany jest z dostępem do internetu i korzystaniem z internetu (z wyjątkiem e-commerce). Tworzą go zmienne 10–15 oraz zmienne 17–21.
- Wymiar 2 – „e-commerce” – odnosi się do korzystania z internetu przez ludność oraz firmy w celu nabywania i sprzedaży produktów i usług. Wymiar ten tworzą zmienne 1–2 i 16.

Tabela 44. Macierz komponentów dla kapitału strukturalnego

Lp.	Zmienne	Komponenty			
		1	2	3	4
1	Przedsiębiorstwa dokonujące zakupów za pośrednictwem poczty elektronicznej	0,126	0,926	0,183	0,113
2	Przedsiębiorstwa otrzymujące zamówienia drogą online w ciągu ostatniego roku kalendarzowego	0,317	0,853	0,123	0,177
3	Przedsiębiorstwa posiadające komputery	0,055	0,181	0,860	0,329
4	Przedsiębiorstwa posiadające sieć lokalną	0,423	0,179	0,732	-0,245
5	Przedsiębiorstwa posiadające dostęp do internetu	0,113	0,343	0,749	0,480
6	Przedsiębiorstwa z dostępem szerokopasmowym	0,496	0,234	0,578	0,114
7	Przedsiębiorstwa posiadające stronę internetową	0,285	0,573	0,585	0,322
8	Przedsiębiorstwa wykorzystujące internet do otrzymywania formularzy	0,253	0,054	0,281	0,825
9	Przedsiębiorstwa wykorzystujące internet do zwrotu wypełnionych formularzy	0,082	0,117	0,043	0,897
10	Gospodarstwa domowe posiadające dostęp do internetu w domu	0,672	0,594	0,366	-0,019
11	Gospodarstwa domowe korzystające z dostępu szerokopasmowego	0,768	0,406	0,323	0,013
12	Osoby wykorzystujące internet do pobierania oficjalnych formularzy	0,699	0,190	0,374	0,253
13	Osoby wykorzystujące internet do otrzymywania informacji ze stron władz publicznych	0,802	0,295	0,434	0,136
14	Osoby wykorzystujące internet do wysyłania wypełnionych formularzy	0,741	0,306	0,165	0,323
15	Osoby korzystające z internetu średnio co najmniej raz w tygodniu	0,817	0,466	0,290	0,062
16	Osoby, które zamówiły towary lub usługi przez internet na użytek prywatny	0,436	0,747	0,413	-0,017
17	Osoby korzystające z internetu do bankowości elektronicznej	0,847	0,354	0,255	0,215
18	Osoby wykorzystujące internet do wysyłania / odbierania e-maili	0,777	0,484	0,348	0,049
19	Osoby wykorzystujące internet do grania / pobierania gier i muzyki	0,933	0,072	-0,002	-0,015
20	Osoby wykorzystujące internet do poszukiwania informacji o towarach i usługach	0,751	0,527	0,373	0,025
21	Osoby wykorzystujące internet do czytania i pobierania dostępnych online gazet / czasopism	0,885	-0,043	-0,055	0,212

Źródło: Navarro, Ruiz i Peña 2011.

- Wymiar 3 – „łączność firmy” – dotyczy dostępności terminali oraz połączenia z internetem i tworzony jest przez zmienne 3–7.
- Wymiar 4 – „e-management” – związany jest z wykonywaniem zadań z zakresu zarządzania poprzez internet. Wymiar ten tworzą zmienne 8–9.

Oprócz wyżej opisanych metod warto wymienienia są również poniższe.

Metoda ważonych kosztów pracy (R.H. Hermanson)

W metodzie ważonych kosztów pracy R.H. Hermanson podejmuje wycenę kapitału ludzkiego całej organizacji na podstawie prognoz przyszłości (prognozowane są przyszłe koszty pracy). Idea metody polega na określaniu wartości na podstawie odpowiednio ważonych poniesionych kosztów pracy, dyskontowanych za pomocą aktualnej zyskowności przedsiębiorstwa.

Metoda kosztów alternatywnych (J.S. Hekimian, C. Jones)

W metodzie kosztów alternatywnych podstawą wyceny jest kapitał ludzki pojedynczego pracownika oparty na koszcie utraconych możliwości, ustalany na podstawie procesu „licytacji” przeprowadzanej wewnątrz przedsiębiorstwa. Polega on na „licytacji pracowników”, którzy mogą świadczyć wartościowe usługi dla innych działów, a nie tylko dla tego, w którym są zatrudnieni.

Metoda kosztów historycznych

W metodzie kosztów historycznych za podstawę wyceny wartości pracownika dla danej organizacji przyjmuje się wielkość poniesionych nakładów związanych z zatrudnieniem danej osoby.

Metoda odtworzeniowa (E.G. Flamholtz)

W metodzie odtworzeniowej jednostką odniesienia jest pracownik. Metoda ta określa wydatki, jakie przedsiębiorstwo musiałoby dzisiaj ponieść, aby zastąpić obecnie zatrudnionego pracownika. Metoda ta odnosi się więc do kosztów, które musiałyby być wydatkowane w wypadku konieczności zatrudnienia nowej osoby na danym stanowisku, aby mogła ona wykonywać te same zadania, które wykonywał pracownik do tej pory zajmujący to stanowisko. Zastosowanie tej metody w wypadku powiatu mogłoby polegać na wycenie wartości utraconych mieszkańców. W czasach obecnych metoda ta brzmi abstrakcyjnie, lecz w przeszłości, w wyniku wojen, często dochodziło do niemal całkowitego wyludnienia miast i terenów wiejskich, i wówczas władze danego terytorium uciekały się do zapraszania osadników z zewnątrz i przekazywania im na własność majątku (głównie ziemi uprawnej) lub obywatelstwa miasta wraz z ulgami podatkowymi.

Metoda przyszłych wkładów w osiągnięcia (B. Jaggi, H. Lau)

Metoda przyszłych wkładów w osiągnięcia wycenia kapitał ludzki grup, do których są przyporządkowani pracownicy, na podstawie ich osobistych profili. Opierając się na rankingowej macierzy transakcyjnej, określa się prawdopodobieństwo

awansu pracowników i ich grup na ścieżce kariery. W metodzie tej przynależność pracowników do danej grupy następuje na podstawie wspomnianych osobistych profili, które – teoretycznie rzecz biorąc – mogą ujmować kreatywność. Zakładając to, metoda przyszłych wkładów w osiągnięcia uwzględnia pewne aspekty kreatywności.

Metoda DREAM TICKET (A. Brooking)

Metoda ta opisuje kapitał intelektualny przedsiębiorstwa, pewien zbiór stanów zastanych, które są mniej lub bardziej odległe od stanów pożądaných/idealnych. Autorka oznaczyła stany idealne jako *dream ticket*. Pomiar kapitału intelektualnego odbywa się w czterech obszarach, które zostały przedstawione w formie wykresu radarowego, a każdemu z nich odpowiada jedna ćwiartka koła „radaru”. Maksymalna liczba punktów w każdym obszarze jest przyznawana, gdy przedsiębiorstwo w pełni osiągnęło założone cele strategiczne. Stosowana metoda jest mało precyzyjna, ponieważ opiera się na subiektywnej ocenie osoby (osób) oceniających – „sędziów”. Annie Brooking [1996, s. 13] w modelu *dream ticket* zakłada, że na kapitał intelektualny składają się (w nawiasach podano przykładowe składniki kapitału intelektualnego należące do każdej kategorii):

- aktywa związane z rynkiem (marka, lojalni klienci, alianse strategiczne, kanały dystrybucji, umowy franczyzowe, licencje, korzystne umowy);
- aktywa związane z własnością intelektualną (patenty, prawa autorskie, znaki handlowe, tajemnice handlowe);
- aktywa związane z ludźmi (kompetencje, kwalifikacje, talenty);
- infrastruktura niematerialna (na przykład procesy zarządzania, systemy IT, systemy księgowość, kultura organizacyjna).

Jest to model nieskomplikowany, ale wyróżnia się na tle innych przemawiającym do wyobraźni sposobem wizualizacji wiedzy.

Mierniki KI według Urszuli Bronisz

Na mierniki KI według U. Bronisz składają się 43 zmienne, które zostały arbitralnie dobrane przez autorów, którzy ich pomiar utożsamiają z pomiarem KI [Bronisz, Heijman i van Ophem 2012, s. 102–103]. Są nimi:

- v1 – wydatki na B+R w sektorze biznesowym,
- v2 – wydatki na B+R w sektorze rządowym,
- v3 – wydatki na B+R w sektorze szkolnictwa wyższego,
- v4 – zatrudnienie w B+R – naukowcy,
- v5 – zatrudnienie w B+R – technicy i personel równorzędny,
- v6 – zatrudnienie w B+R – pozostały personel pomocniczy,
- v7 – studenci uczelni wyższych na 10 000 osób,
- v8 – studenci studiów doktoranckich,
- v9 – studenci studiów podyplomowych,
- v10 – nauczyciele akademicy,

- v11 – uczenie się przez całe życie (ludzie w wieku 25–64 lat),
- v12 – udział zarejestrowanych bezrobotnych w wieku populacji,
- v13 – liczba ludności (osób),
- v14 – udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych jako procent całkowitej populacji – populacja w wieku przedprodukcyjnym (do 14. roku życia),
- v15 – udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych jako procent całkowitej populacji – ludność pracująca,
- v16 – udział ludności według ekonomicznych grup wiekowych jako procent całkowitej populacji – ludność w wieku poprodukcyjnym,
- v17 – migracja,
- v18 – bilans przyjęć do pracy i zwolnień,
- v19 – średnia liczba emerytów i rencistów,
- v20 – podmioty zarejestrowane w REGON na 10 000 osób,
- v21 – podmioty nowo zarejestrowane w sektorze publicznym,
- v22 – podmioty nowo zarejestrowane w sektorze prywatnym,
- v23 – przedsiębiorstwa posiadające dostęp do internetu,
- v24 – przedsiębiorstwa posiadające własną stronę internetową,
- v25 – przedsiębiorstwa wykorzystujące internet w relacjach z administracją publiczną,
- v26 – teatry i instytucje muzyczne,
- v27 – centra kultury, kluby i salony,
- v28 – przedszkola,
- v29 – przestępstwa stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych,
- v30 – liczba klubów sportowych,
- v31 – liczba ukończonych lokali mieszkalnych na 10 000 osób,
- v32 – liczba ludności przypadająca na łóżko szpitalne,
- v33 – liczba organizacji non profit,
- v34 – liczba żłobków,
- v35 – liczba uczelni wyższych,
- v36 – wnioski patentowe,
- v37 – patenty przyznane,
- v38 – abonenci na 1000 osób – radio,
- v39 – abonenci na 1000 osób – telewizja,
- v40 – zagraniczni turyści zakwaterowani,
- v41 – obiekty noclegowe,
- v42 – zagraniczne zasoby w B+R,
- v43 – uczestnictwo w wyborach lokalnych.

Warto także zwrócić uwagę na to, że każdy z kapitałów – podobnie jak kapitał ekonomiczny, który występować może w różnych formach (poszczególnych wa-

lutach, innych papierach wartościowych, ruchomościach czy nieruchomościach itp.) – posiada wiele typów i podtypów, które wyróżniać można na podstawie różnych kryteriów, w zależności od sposobu i celów analizy [Zarycki 2009].

Podsumowując dotychczasowe rozważania na temta KI, można zacytować słowa L. Edvinssona: „kapitał intelektualny jest poszukiwaniem relacji pomiędzy ludźmi, ideami i wiedzą. Dotyczy zagadnień niematerialnych niezwiązanych z obiektami ani celami, a z relacjami. [...] celem firmy będzie maksymalizacja wartości i relacji w oparciu o nowe spojrzenie na rolę przywództwa, finansów, tworzenia wartości, procesu pracy, silne strony przedsiębiorstwa, granice organizacji, a także nowe spojrzenie na wartości społeczne” [Edvinsson 1997, s. 372].

Informacje o KI powiatu są zdeterminowane przez teorie i założenia, których wyznawcami są badacze i konsumenci informacji. Na przykład jako pozytywny miernik rozwoju społeczeństwa obywatelskiego (kapitału społecznego) wskazywane są organizacje pozarządowe (NGO). Jednak, jak zauważył jeden z uczestników paneli eksperckich organizowanych w trakcie trwania projektu, „Liczba NGO w powiecie może świadczyć zarówno dobrze, jak i źle o powiecie. Zbyt niska – brak aktywności ludności, niski kapitał społeczny. Zbyt wysoka – rażąca liczba problemów, z którymi nie radzą sobie jednostki samorządu terytorialnego”. Problem zarówno w przypadku tej zmiennej, jak i wielu innych polega na tym, że nie wiemy, jaki jest poziom optymalny. Nawet gdyby udało się ustalić w wyniku pogłębionych badań ilościowych, jaka jest optymalna wartość tego wskaźnika (tj. liczba NGO) w danym powiecie, to w innych powiatach ta optymalna wartość może być inna. W związku z tym każdy miernik kapitału intelektualnego powinien być zaopatrzone w swego rodzaju „instrukcję obsługi” zawierającą silne i słabe strony każdego z nich. Jest to jednak zaprzeczeniem idei pomiaru jako procesu ułatwiającego zrozumienie rzeczywistości dzięki przyjęciu założeń upraszczających.

Pomiar kapitału intelektualnego jest więc jednym z możliwych sposobów dostarczenia administracji publicznej sygnałów rynkowych. Tradycyjna administracja publiczna jest zbudowana wokół legalizmu, a nowoczesna wokół skuteczności. Jeśli udałoby się wykazać powiązania pomiędzy kulturą lokalną (na poziomie powiatu), przywództwem a wynikami ekonomicznymi osiąganymi przez powiat, można by sformułować istotę wartości dodanej, jaką daje administracja. Nowoczesna administracja prowadzi politykę publiczną, a tradycyjna jest reaktywna – podejmuje działania, gdy zmusza ją do tego otoczenie lub gdy doznaje dyskomfortu wskutek zawichości procedur. Jak zauważa Jan Kozłowski [2015b], „urzędnicy postrzegają siebie jedynie jako liniowe «pasy transmisyjne» władzy; nie oceniają własnych działań z zewnętrznych perspektyw – czy to adresata ich decyzji, czy też «interesu publicznego». Nie ewaluacja lub konsultacje, tylko zajmowane stanowisko uprawnia do orzekania, jak rozumieć «dobro publiczne»”. Bardzo upowszechniony w polskiej administracji kult „zgodności z prawem”, które ma być jedynie środkiem do osiągnięcia celów; staje się on z czasem celem samym w sobie, a troska

o spełnienie wymogów prawnych staje się substytutem realizacji celów publicznych.

W projekcie przyjęto trzy zasady doboru wskaźników [Komornicki 2014, s. 4–5]:

- zasadę relatywnie łatwego dostępu do danych pierwotnych,
- zasadę zmienności przestrzennej (zróżnicowania terytorialnego na analizowanym obszarze),
- zasadę wrażliwości na ewentualną interwencję (wskaźniki, których wartość zmienia się co najmniej średniookresowo i pod wpływem określonych działań administracji różnego szczebla).

Rozpatrując pomiar KI, warto zwrócić uwagę na to, że podobnie jak w teorii motywacji Herzberga, który wyróżnił czynniki higieniczne i czynniki motywujące [Koźmiński i Jemielniak 2008], także w przypadku KI możemy mówić o specyficznej konfiguracji jego komponentów. Niektóre z nich mogą nosić wiele atrybutów KI, takich jak niematerialność, lecz jednocześnie odgrywać negatywną rolę w rozwoju KI. Czynniki te można by określić wspólnym mianem „negatywnego kapitału intelektualnego”. Negatywny kapitał intelektualny można utożsamiać z zasobami i procesami, które w sposób nieincydentalny przyczyniają się do hamowania wzrostu kapitału intelektualnego i materialnego [Fazlagić 2013b]. Na poziomie organizacji mogą się na niego składać takie zjawiska, jak konflikty, nadużycia, lobbying, negatywne nawyki i wzorce kulturowe itp. Także w kontekście powiatu możemy mówić o zjawiskach, które łącznie można by zakwalifikować do kategorii „negatywny kapitał intelektualny”. Podobnie jak w teorii motywacji Herzberga, czynniki higieniczne odpowiadają za motywację pracownika w tym sensie, że ich obecność nie ma pozytywnego wpływu na poziom motywacji, lecz ich brak działa demotywująco; tak samo można określić rolę negatywnego kapitału intelektualnego.

Wśród atrybutów negatywnego KI można wymienić:

- niekorzystny wizerunek powiatu (np. jako miasta zanieczyszczonego, o wysokiej przestępczości itp.),
- nieefektywną administrację sądową,
- niskiej jakości usługi publiczne,
- apatię mieszkańców przejawiającą się niską przedsiębiorczością, niską frekwencją wyborczą,
- wysoki poziom korupcji,
- ogólne nastawienie społeczeństwa powiatu do zmian – z badań jakościowych przeprowadzonych w ramach realizacji projektu wynika, że szanse rozwojowe są opisywane językiem zagrożeń i niepowodzeń; najczęściej pojawiającymi się w wypowiedziach respondentów odniesieniami do zagrożeń i barier dla wzrostu są:
 - wysokie bezrobocie,
 - ucieczka lokalnych elit,

- niski poziom kapitału społecznego przejawiający się m.in. brakiem przedsiębiorczości, roszczeniowymi postawami mieszkańców, często uzależnionymi od pomocy społecznej,
- niski wskaźnik zatrudnienia (np. w Radomiu zatrudnionych jest 55 tys. mieszkańców, a w nieco mniejszych od Radomia Kielcach zatrudnionych jest o 20 tys. więcej osób).

Ta podwójna narracja skłania do wniosku, że warto o kapitale intelektualnym powiatu mówić, posługując się dwubiegunowym opisem, na który składają się:

- (dodatni) kapitał intelektualny,
- negatywny kapitał intelektualny.

Koncepcja negatywnego kapitału intelektualnego została opisana przez J. Fazlagicia [2013b].

Miernikami negatywnego kapitału intelektualnego mogą być np.:

- liczba bankructw przedsiębiorstw w stosunku do liczby nowo powstających przedsiębiorstw; brak skłonności do podejmowania ryzyka i chęci do zakładania przedsiębiorstw jest najważniejszą przeszkodą podnoszenia innowacyjności i konkurencyjności krajów europejskich w stosunku do Stanów Zjednoczonych [Gaczek i Matusiak 2011],
- poziom przestępczości,
- poziom korupcji (takich badań nie prowadzi się w Polsce w rozbiciu na powiaty),
- bankructwa firm,
- odsetek osób z niepełnym podstawowym wykształceniem w populacji,
- saldo migracji,
- liczba NGO poniżej progowej wartości.

4.5. Specyfika kapitału intelektualnego powiatów

W wypadku samorządów duże znaczenie dla oceny wartości KI ma wpływ zjawisk i uwarunkowań zewnętrznych. Na ten aspekt powstawania KI zwrócił uwagę Beruch Lev [2001], który pisał o możliwości wzrostu wartości KI dzięki zjawiskom zewnętrznym, np. deregulacja rynku ma wpływ na pozycję konkurencyjną przedsiębiorstwa działającego na tym rynku. Analogiczna sytuacja może zajść w wypadku zmian w otoczeniu powiatu. Zmiana tras przebiegu szlaków handlowych miała duży wpływ na rozwój takich miast, jak Lwów czy Lublin w okresie Polski Jagiellonów. Peryferyjna lokalizacja Poznania na kresach wschodnich Prus/Niemiec w XIX wieku przyczyniła się do zahamowania wzrostu tego miasta, czego skutki są zauważalne do dziś, zważywszy, że w czasach renesansu Poznań był drugą po Krakowie największą metropolią Rzeczypospolitej. Z kolei utrudnienia w żegludze

na rzece Skaldzie spowodowane jej zamulaniem u ujścia zakończyły złoty wiek Antwerpii. Zmiana granic wschodnich Polski po II wojnie światowej otworzyła nowe szanse przed Rzeszowem, który stał się najdalej na południowy wschód wysuniętym ośrodkiem miejskim w kraju (poprzednio tę funkcję pełnił Lwów). Innym przykładem ilustrującym znaczenie czynników geograficznych dla powstania KI jest miasto Denver w Stanie Kolorado, które jest atrakcyjnym miejscem dla lokalizacji międzynarodowych przedsiębiorstw ze względu na położenie „na styku” stref czasowych Azji i Europy. Dzięki temu funkcjonujące tam przedsiębiorstwa mogą łatwiej obsługiwać z tej samej lokalizacji klientów na obu półkulach.

Na podstawie analizy literatury można wyróżnić następujące motywy pomiaru KI:

- 1) Motyw „odkrywczy” – autorzy chcą ukazać „niewidzialne” (*invisible*) lub ukryte (*hidden*) elementy majątku analizowanych obiektów. W retoryce pojawia się słowo „bogactwo” nawiązujące bezpośrednio do klasyki ekonomii, czyli dzieła Adama Smitha sprzed niemal 250 lat. Retoryka ta zawiera argumenty emocjonalne, w których autorzy próbują wykazać istnienie czegoś, o czego istnieniu inni nie wiedzą.
- 2) Motyw „edukacyjny” – autorzy podejmują próbę „uświadczenia” skoncentrowanym na krótkookresowych wynikach menedżerom i akcjonariuszom, że długookresowe powodzenie korporacji jest zależne od skutecznego inwestowania w „korzenie” organizacji, które stanowią aktywa niematerialne. Retoryka ta zawiera argumenty racjonalne, w których autorzy próbują wykazać istnienie czegoś, o czego istnieniu inni nie wiedzą.

Pomiar kapitału intelektualnego jest związany ze stopniem szczegółowości. W uniwersalnych narzędziach pomiarowych stosowanie tych samych wskaźników/mierników na potrzeby zróżnicowanej populacji zmniejsza trafność pomiaru. Z kolei stosowanie unikatowych mierników dla wielu podklas populacji generalnej utrudnia porównywalność danych. W tabeli 45 przedstawiono trzy rodzaje mierników kapitału intelektualnego, które ukazują istotę tego zagadnienia. Rankingi powiatów są same w sobie dobrym predykatorem KI. Trzeba jednak zaznaczyć, że rankingi powiatów dotyczą bardziej popularnych aspektów funkcjonowania powiatu, zrozumiałych dla laików. W rankingach powiatów nie stosuje się z tego względu takich mierników, jak dostępność komunikacyjna czy dostępność kultury lub produktywność naukowa.

Kapitał przynosi wartość dodatkową, w przypadku samorządów to zdolność do budowania rozwoju i zagwarantowania funkcjonowania wspólnoty zarówno w warunkach stabilnych, jak i kryzysowych. Kapitał intelektualny to wartość niematerialna, to suma intelektu, rozumu, inteligencji, zdolności umysłowych, wiedzy, doświadczenia itd. pojedynczych członków wspólnoty, ale także dodatkowy potencjał wynikający z interakcji pomiędzy tymi osobami. Inaczej: to suma kapitału poszczególnych jednostek i całej wspólnoty powiatowej. Oceny KI można doko-

Tabela 45. Obszary i metody pomiarowe kapitału intelektualnego powiatu

Obszary uniwersalne dla wszystkich powiatów	Obszary specyficzne dla poszczególnych klas (grup) powiatów	Obszary unikatowe dla konkretnych powiatów
<ul style="list-style-type: none"> - Stopień korelacji strategii powiatu ze strategiami innych powiatów - Korelacja pomiędzy strategią i zasobami materialnymi powiatu a zasobami ludzkimi (np. odsetek osób z wykształceniem w zakresie „zarządzanie w turystyce”) - Wyniki osiągnięte przez powiat w różnych obszarach, np. oświacie (ze względu na duży stopień centralizacji oświaty w Polsce możliwe są porównania ogólnopolskie między powiatami w obszarze wyników nauczania) 	<ul style="list-style-type: none"> - Miejsca na mapie Polski. Powinny uwzględniać specyfikę danego powiatu (np. w powiatach „pierścieniowych” („obwarzankowych”) nie należy oceniać rozwoju infrastruktury kulturalnej, abstrahując od tego, że znajduje się ona poza powiatem w jego bezpośredniej bliskości). Można postulować tworzenie rankingów powiatów, w których porównywane są jedynie cechy specyficzne dla danej kategorii powiatów (np. istnieje ranking metropolii nadmorskich, w którym Oslo (Norwegia) konkuruje z Gdańskiem, Nowym Jorkiem i Sydney). Analogicznie można by porównywać w rankingach np. powiat wrocławski z poznańskim i krakowskim 	<ul style="list-style-type: none"> - Studium przypadku danego powiatu - Wyniki analizy treści dokumentów (np. misji i wizji powiatu), a także dyskursu medialnego dotyczącego powiatu - Opis aktorów powiatowych (kim są, co robią dla i w powiecie), w tym także atrakcji turystycznych lub przedsiębiorstw działających na terenie powiatu o wyjątkowo dużym wpływie na jego rozwój (np. Międzynarodowe Tragi Poznańskie w Poznaniu, kopalnia soli w Wieliczce, Wawel w Krakowie itp.).

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie typologii powiatów (patrz Załącznik 1).

nywać na podstawie efektów jego wykorzystania. Wartością KI jest zakres, w jakim może on być wykorzystany dla poprawy jakości życia mieszkańców.

Proces i efekty pomiaru KI powiatu determinują następujące czynniki:

- 1) Obrona definicja KI powiatu. W szczególności duże znaczenie ma zdefiniowanie roli elementów materialnych. Co prawda kapitał intelektualny jest kojarzony z aktywami niematerialnym, lecz nie można abstrahować od zachodzących pomiędzy kapitałem rzeczowym a niematerialnym synergii. Na przykład dostępność komunikacyjna wynika ze stanu infrastruktury. Czynniki o takim charakterze często określane są jako elementy pozwalające na rozwijanie umiejętności (*enablers*). Podobnie infrastruktura turystyczna i kulturalna (np. budynek teatru, taras widokowy) mogą tworzyć synergie z innymi elementami kapitału intelektualnego.

Z kolei braki w kapitale rzeczowym mogą destymulować rozwój kapitału intelektualnego, np. dobrze wykształcona kadra zlokalizowana w powiecie,

w którym brakuje miejsc spotkań dla mieszkańców, takich jak parki, inkubatory przedsiębiorczości, miejsca wspólnej pracy (*coworking space*), nie będzie miała możliwości wykorzystania swoich umiejętności³⁷.

- 2) Ograniczona dostępność danych statystycznych – dostępność danych jest w pewnych przypadkach częściowa (np. są dostępne tylko dane dotyczące województw (NTS 3). Przykładem informacji statystycznej, której brakuje pomiaru PKB powiatu, są dane GUS na temat PKB w rozbiciu na powiaty dla całej Polski.
- 3) Rozkład kompetencji w systemie samorządu terytorialnego. Na powiat składają się gminy, które w wielu obszarach mają większe kompetencje niż powiat. W czasie badań prowadzonych przez autora często zdarzało się, że respondenci – samorządowcy gminni – odmawiali uczestniczenia w badaniu, argumentując to tym, że badanie nie dotyczy (ich) powiatu. Tego typu postawy świadczą o niskim poziomie utożsamiania się mieszkańców z powiatem, na terenie którego zamieszkują. Liczne są także głosy argumentujące, że istnienie powiatów jest zbędne. Jako przykład podają to, że za system edukacji odpowiadają na terenie powiatu gminy (szkolnictwo podstawowe) natomiast w gestii władz powiatu są szkoły średnie.
- 4) Struktura administracyjna – ze względu na różne kompetencje władz powiatowych (NTS 4) i gminnych (NTS 5) oraz istnienie efektów synergii (bądź anergii) pomiędzy gminami i sąsiednimi powiatami można stwierdzić, że kapitał intelektualny powiatu jest sumą KI tworzących go gmin.
- 5) Zróżnicowanie powiatów (patrz Załącznik 1). Ich wyodrębnienie umożliwia bardziej rzetelne studia porównawcze pomiędzy powiatami w Polsce.
- 6) Duża liczba zmiennych opisujących powiat, która sprawia, że niezwykle trudno jest formułować modele deterministyczne.
- 7) Niedostępność pewnych ważnych zmiennych, np. GUS nie gromadzi danych na temat PKB na poziomie wszystkich powiatów.
- 8) Niska jakość administracji samorządowej; jak zauważa Jan Kozłowski, „w przeciwieństwie do firm i zespołów badawczych, ministerstwa i agencje nie otrzymują rynkowych sygnałów porażek i nie monitorują stale otoczenia, by zmieniać kurs, gdy grozi zderzenie z rafą. Coraz częściej wskazuje się na znaczenie instytucji państwowych, a wśród nich administracji rządowej, dla wzrostu i dobrobytu. Stan administracji rządowej to nie tylko kwestia komfortu pracy urzędników” [Kozłowski 2015b].

R. Finchham i R. Roslender [2003] zidentyfikowali kilka kluczowych obszarów badań nad kapitałem intelektualnym. W tabeli 46 przedstawiono te kierunki wraz z komentarzem dotyczącym kapitału intelektualnego powiatu.

³⁷ Więcej na temat zjawiska synergii w pracy J. Fazlagicia [2012].

Tabela 46. Kierunki badawcze kapitału intelektualnego powiatu

Kierunki badawcze	Wyzwania związane z KI powiatu	Ograniczenia wynikające z badań nad KI przedsiębiorstw	Elementy wspólne
Komponenty KI i ich klasyfikacja	Powiat może nie mieć wyłączności na posiadanie danego komponentu, np. mobilność pracowników powoduje, że mieszkający jednego powiatu mogą znajdować zatrudnienie w innym powiecie lub współtworzyć KI innych powiatów na inne sposoby. I na odwrót: powiat może korzystać z KI innych powiatów, szczególnie ościennych. Kapitał intelektualny powiatu tworzą gminy, lecz kapitał ten powinien być wyższy niż suma KI tworzących go gmin. Niektóre komponenty KI mogą być własnością także innych powiatów (wynika to z mobilności zasobów)	W strukturze KI przedsiębiorstw autorzy wymieniają takie komponenty, jak marki, patenty, tajemnice handlowe, kultura korporacyjna itp. Wiele z tych elementów nie ma swoich bezpośrednich odpowiedników w strukturze KI powiatu. Poszukiwanie tych odpowiedników może się zakończyć sukcesem, ale będzie on miał wymiar jedynie akademicki, będzie pozabawiony praktycznych implikacji dla opisu rzeczywistości	Pomimo różnic niektóre elementy KI przedsiębiorstw i JST są bardzo podobne lub identyczne. Przede wszystkim chodzi o kapitał ludzki. Także znaczenie współpracy (kooperacja, alianse strategiczne) jest znaczące
Zarządzanie KI	W aktualnie obowiązującym prawodawstwie nie występują wytyczne zobowiązujące władze wykonawcze do zarządzania KI. Co prawda takiego wymogu nie ma wobec przedsiębiorstwa, lecz działania dobrowolne w sektorze publicznym są trudniejsze do wprowadzenia niż w sektorze prywatnym	Kadencyjność władz utrudnia realizowanie długookresowych strategii rozwoju powiatu	Zarządzanie KI wymaga specyficznej wrażliwości, której brakuje zarówno wśród samorządowców, jak i menedżerów. Niechęć, brak zainteresowania i wiedzy o zagadnieniu są na podobnym poziomie w obu środowiskach (tzn. menedżerów w korporacjach i wśród samorządowców)*
Wycena KI	Kapitał intelektualny powiatu nie jest obiektem transakcji rynkowych, więc sama kwestia wyceny KI JST jest dyskusyjna. Może natomiast dobrze służyć porównaniom z innymi powiatami.	W przedsiębiorstwach kapitał intelektualny jest niejako elementem dodanym do aktywów materialnych. Tymczasem historia rozwoju społeczności ludzkich wskazuje, że sekwencja jest odwrotna.	Wycena służy benchmarkingowi częściej niż określeniu rzeczywistej wartości na potrzeby transakcji sprzedaży

Kierunki badawcze	Wyzwania związane z KI powiatu	Ograniczenia wynikające z badań nad KI przedsiębiorstw	Elementy wspólne
<p>Studia przypadków KI i badania terenowe</p>	<p>Ważniejsza od wartości jest produktywność KI, ponieważ różne rodzaje powiatów mają różną specyfikę</p> <p>Ta metoda pomiaru jest niezwykle obciążająca, ale niesie ze sobą wszystkie wady i zalety wykorzystania metod jakościowych w badaniach społecznych**</p>	<p>Najpierw na bazie pewnego kapitału intelektualnego powstają twory organizacyjne, takie jak plemiona, dynastie, królestwa, które z kolei pozwalają na dalszy rozwój KI oraz kapitału rzeczowego. Zdolność do współpracy (która jest elementem KI) daje początek tworzeniu się struktur terytorialnych</p> <p>Zróżnicowanie populacji powiatów jest znacznie mniejsze niż w przypadku przedsiębiorstw. Nawet porównanie powiatu poznańskiego z powiatem hrubieszowskim w woj. lubelskim jest bardziej pomocne niż porównanie firmy Solaris z powiatu poznańskiego z przedsiębiorstwem wulkanizacji opon z Hrubieszowa. Innymi słowy, wykorzystanie badań jakościowych w analizie KI powiatów jest potencjalnie bardziej obiecujące niż zastosowanie tych metod do badań porównawczych przedsiębiorstw różnych branż</p>	<p>Biorąc pod uwagę wiele podobieństw pomiędzy KI przedsiębiorstwa a KI JST, także porównania pomiędzy studiami przypadków mogą doprowadzić do wartościowych wniosków i uogólnień</p>
<p>Określenie roli w kreowaniu KI poszczególnych interesariuszy</p>	<p>Określenie relacji pomiędzy ekonomicznymi (PKB, inwestycje, wynagrodzenia, wpływy podatkowe itp.) a nieekonomicznymi aspektami funkcjonowania powiatu (kapitał społeczny, jakość życia, aktywność kulturalna, edukacja, sport itp.)</p>	<p>Pojawia się wiele wyników badań wskaźujących na pozytywny wpływ czynników niematerialnych na efekty materialne w postaci wzrostu PKB, np. dotyczących kapitału społecznego**. Nie wszystkie możliwe relacje są jednak dobrze udokumentowane. Ponadto trudno bezkrytycznie uogólniać wyniki badań uzyskanych</p>	<p>Koncepcja zaufania</p>

<p>Raportowanie o kapitale intelektualnym</p>	<p>Raportowanie o kapitale intelektualnym to obiecujący obszar dla rozwoju JST. Dotychczas „miękkie” aspekty zarządzania miały swoją emanację przede wszystkim w takich dokumentach, jak wizja i misja (powiatu). Gdyby powiodła się inicjatywa obywatelskiego raportowania o KI przez JST, można by wyznaczyć nowy obszar rozwoju dla polskich samorządów. Warto zaznaczyć, że od 2017 roku duże przedsiębiorstwa w Polsce będą zobligowane do publikowania raportów o społecznej odpowiedzialności biznesu</p>	<p>na poziomie krajowym (poziom makro) lub poziomie przedsiębiorstw (poziom mikro) z wynikami na poziomie regionalnym (poziom mezo). Na przykład, jeśli w danym kraju zaobserwowano związek między poziomem KS a dynamiką PKB, to nadal są to dane makroekonomiczne. Centra wzrostu PKB są skupione na mapie kraju, a wyniki pomiaru KS są zwykle uśrednieniem nastrojów ogólnokrajowych. W krajach o niskim kapitale społecznym spotyka się przedsiębiorstwa o wysokich standardach etycznych i vice versa (vide casus Lehman Brothers, a wcześniej Enronu)</p>	
		<p>Zarówno w przypadku przedsiębiorstw, jak i jednostek terytorialnych raportowanie o KI nie stało się popularnym standardem. Powstało wiele jednorazowych inicjatyw, w tym m.in. <i>Kapitał intelektualny Polski</i> [2008] czy <i>Raport o kapitale intelektualnym Akademii Ekonomicznej w Poznaniu 2007</i>. Wydaje się, że jedynie wymogi prawne mogą spowodować, że raportowanie o kapitale intelektualnym stanie się powszechne – inne argumenty nie są wystarczająco silne, aby zmotywować władze do poddania się dobrowolnej procedurze raportowania o KI.</p> <p>B. Lev [2001] wyróżnił trzy etapy raportowania o KI: (1) odkrycie i uczenie się; (2) wdrożenie; (3) komercjalizacja. Faza</p>	<p>Niektóre elementy KI przedsiębiorstw i JST są tożsame, np. kapitał ludzki. Ponadto przedsiębiorstwa działające na terenie powiatu korzystają z jego KI i na odwrót – KI przedsiębiorstw wspótworzy KI powiatu.</p>

Kierunki badawcze	Wyzwania związane z KI powiatu	Ograniczenia wynikające z badań nad KI przedsiębiorstw	Elementy wspólne
		<p>komercjalizacji jest typowym przykładem rozdźwięku pomiędzy specyfiką KI JST a KI przedsiębiorstwa. Na potrzeby raportu o KI powiatu bardziej adekwatny byłby łańcuch wartości, na który składają się następujące fazy: (1) odkrycie i uczenie się; (2) wdrożenie; (3) „zbieranie owoców”.</p> <p>Różnice występują, jeśli chodzi o cel. Dla przedsiębiorstwa inwestycje w KI powinny służyć wzrostowi wartości rynkowej. Dla powiatu brak jest jednoznacznego miernika, ale najbliższym pojęciem powinna być „jakość życia” mieszkańców</p>	

* Przez „samorządowców” należy rozumieć środowisko osób, które często od długiego czasu zawodowo zajmują stanowiska w strukturach samorządu, takie jak radny, przewodniczący Rady, wójt, burmistrz, pracownik JST itp.

** Więcej na temat wad i zalet metod jakościowych m.in. w pracy J. Fazłagicia [2005].

*** Patrz np.: Putnam 2008; Grudzewski i in. 2008; OECD 2007.

Źródło: opracowano na podstawie dyskusji panelowych z ekspertami prowadzonych przez autora.

Bardzo ciekawe podejście badawcze, jeśli chodzi o pomiar kapitału intelektualnego, zaprezentowali J.W. Boudreau i P.M. Ramstad [1996]. Zwrócili oni uwagę na znaczenie ograniczeń (*constrained resources*) jako czynników wzrostu gospodarczego i wskazali na kapitał intelektualny (czyli jego niedobór) jako główne ograniczenie wzrostu gospodarczego.

Nie ulega wątpliwości, że kapitał intelektualny dotyczy aspektów niematerialnych funkcjonowania organizmów społecznych (nie tylko przedsiębiorstw, ale także regionów, miast, instytucji publicznych oraz państw). Debata naukowa dotycząca definicji i ustalenia istoty kapitału intelektualnego skupia się głównie na takich kwestiach, jak:

- Relacje pomiędzy materialnymi i niematerialnymi komponentami funkcjonowania organizacji [Teece, Pisano i Shuen 1997; Winter 1987]. Problem naukowy polega na tym, że często komponent materialny aktywów generuje przez swoje istnienie wartości niematerialne. Na przykład zbudowanie nowej drogi w powiecie zwiększa dostępność komunikacyjną powiatu, a tę można uznać za element kapitału intelektualnego.
- Ustalenie relacji pomiędzy statycznymi i dynamicznymi elementami kapitału intelektualnego, np. pomiędzy procesami innowacyjnymi (*inputs*) a wynikami innowacji (*outputs, outcomes*) [Cañibano i in. 2002]. Obecnie w literaturze rośnie zainteresowanie podejściem dynamicznym, które także jest reprezentowane w niniejszej pracy. Różnica pomiędzy oboma rodzajami podejść polega na tym, że gdy mówimy o podejściu dynamicznym, interesuje nas to, co „się dzieje” [Bratianu 2006; Bontis and Fitz-enz 2002; Inozemtsev 1995; Stewart 1997], a w statycznym to, co „posiadamy” [Bailesteanu i Burz 2008; Gogan i in. 2014; Kianto 2007; Kianto, Andreeva i Pavlov 2013; Kujansivu i Lönnqvist 2009]. W związku z tym waga wszelkiego rodzaju procesów w wartości KI jest większa niż posiadanych zasobów. W ramach ujęcia dynamicznego ważne jest także uchwycenie kwestii migracji kapitału ludzkiego, szczególnie w przypadku jednostek terytorialnych, gdzie miejsce zamieszkania i miejsce pracy dość często nie pokrywają się, głównie w przypadku osób lepiej wykształconych.
- Ustalenie relacji pomiędzy kapitałem ludzkim a kapitałem strukturalnym, szczególnie w tych obszarach, gdzie oba kapitały się ze sobą przenikają (np. kultura organizacyjna, struktura organizacyjna, przywództwo itp.).

W gospodarce opartej na wiedzy bardzo ważne staje się mierzenie dobrobytu narodów za pomocą miar, które uwzględniają aspekty pomijane przez wskaźnik PKB, a tym samym dokładniej ukazują sytuację danego kraju. Ukryty, niewidoczny bezpośrednio kapitał ludzki decyduje o kształtowaniu się w długim okresie tempa rozwoju gospodarczego [Government of the State Israel 2007].

Regiony są podstawowymi jednostkami, w których tworzone są innowacje oraz wiedza. Z tego względu postrzegane są często jako podstawowe jednostki badań.

W regionach widoczne są interakcje zachodzące między sektorem prywatnym a sektorem publicznym [World Bank Institute 2012].

Według Banku Światowego inwestowanie w kapitał intelektualny jest bardzo ważnym determinantem rozwoju gospodarczego, tworzenia miejsc pracy oraz standardu życia [Koch, Leitner i Bornemann. 2000]. Szczególnie ważne elementy kapitału intelektualnego, najsilniej oddziałujące pozytywnie na PKB *per capita* województw, to: przedsiębiorczość, wynalazczość, wdrażanie nowoczesnych rozwiązań przez przedsiębiorstwa, atrakcyjność terytorium dla interesariuszy (wewnętrznych i zewnętrznych), gotowość do ustawicznego kształcenia się [Brandner i Koch 2015].

Rozdział V

DETERMINANTY ROZWOJU POWIATÓW

Wprowadzenie

Zacofanie gospodarcze nie jest atrybutem, który musi determinować permanentnie pozycję danego kraju czy regionu względem innych. Oprócz sukcesu Korei Pd. w XX wieku tezę tę potwierdza przypadek Anglii. Szesnastowieczna Anglia, której rozwój przemysłowy stał się dla bardziej zacofanych krajów wzorem do naśladowania, w chwili swego debiutu zdyskontowała korzyści własnego zacofania i dokonała przyspieszonego skoku, opierając się na rozwiniętych już w innych krajach technologiach. Znaczącą rolę w sukcesie gospodarczym Anglii (oprócz importu wiedzy w postaci flamandzkich fachowców od włókiennictwa i zatrudnienia niemieckich górników) odegrały silne instytucje [Malia 2008, s. 149–150].

Studiując wielką liczbę publikacji na temat pomiaru i raportowania o KI, które ukazały się w ciągu ostatnich dwudziestu lat, nie można podważyć wniosków, że pomiar KI jest próbą odpowiedzi świata nauki na istotne wyzwanie XXI wieku, jakim jest kwestia pomiaru wartości niematerialnych, które mają znaczący wkład w tworzenie zarówno ekonomicznej wartości dodanej czy PKB, jak i innych ważnych dla rozwoju społeczeństwa wartości, takich jak kapitał społeczny, jakość życia, dobrostan itp. Inwestycje w kapitał intelektualny oraz w kapitał materialny (w tym finansowy) to *de facto* jedynie dwa podstawowe rodzaje inwestycji, ale tworzą one nieskończoną liczbę kombinacji. Aby zilustrować złożoność i uniwersalność tego zagadnienia, można tutaj przytoczyć opinię słynnego teoretyka strategii, Sun Tsu, który także zauważył, że zaledwie dwie podstawowe metody ataku – atak pośredni i bezpośredni – umożliwiają stworzenie nieskończonej liczby kombinacji strategii prowadzenia wojny. Analogicznie strategię wykorzystania KI dla rozwoju powiatu oparte na kilku lub kilkunastu atrybutach mogą oferować decydom nieskończoną liczbę możliwości rozwojowych [Yao i Bjurstrom 2015, s. 278].

Ujawnienie powiązań (*value linkages*) pomiędzy działaniami a wynikami osiąganymi przez ludzi jest jednym z ważnych doświadczeń, jakie można wynieść z pierwszych prób związanych z pomiarem kapitału intelektualnego. Należy więc poszukiwać powiązań pomiędzy działaniami a wynikami.

W rozdziale niniejszym przedstawiono wyniki rozważań i badań empirycznych, których głównym celem było określenie determinantów rozwoju powiatów, ze szczególnym uwzględnieniem roli, jaką odgrywa kapitał intelektualny. Jak zauważono wcześniej, przy pomiarze kapitału intelektualnego można obrać kilka podejść badawczych:

- a) emergentne,
- b) redukcjonistyczne,
- c) holistyczne.

Określenie determinantów rozwoju jest zadaniem bardzo trudnym, ponieważ wymaga testowania wielu założeń, na bazie których analizowane są związki przyczynowo-skutkowe. Problem poszukiwania determinantów rozwoju jest obiektem zainteresowania ekonomistów od dawna. Najbardziej popularny obszar, który budzi powszechne zainteresowanie, to kwestia niezwyklego rozwoju gospodarczego Europy od trzynastego stulecia. Badacze zagadnienia, tacy jak Adam Smith, Karol Marks, Max Weber czy Fryderyk Bastiata, wysuwają liczne hipotezy na ten temat, twierdząc, że czynnikami rozwoju były klimat, położenie geograficzne, feudalizm, kultura, religia, polityka itd. [Sorman 2009, s. 29 i dalsze]. Dla każdej (pozornie) spójnej intelektualnie teorii jej krytycy potrafią wysunąć argumenty ją podważające. Jeśli znaczenie ma klimat, to jak wyjaśnić sukces Australii i Singapuru? Jeśli religia protestancka daje przewagę nad społeczeństwami katolickimi, to trudno wyjaśnić sukces północnych Włoch i Austrii. Dostęp do morza tłumaczy sukces Holandii, ale już nie Szwajcarii i Austrii, a także niekwestionowany rozwój Czech i Słowacji w ostatnich 20 latach. Każdej hipotezie co do przyczyn rozwoju można przeciwstawić wiele przykładów, które ją podważają. W ramach rozważań nad determinantami wzrostu warto wspomnieć o bardzo popularnym obecnie nurcie badań nad regionami peryferyjnymi. M. Proniewski [2012] wykazał, że na rozwój gospodarczy regionów peryferyjnych największy wpływ ma potencjał innowacyjny, a następnie kapitał ludzki. Zaobserwował także wysoką korelację pomiędzy efektami w postaci innowacji a kapitałem ludzkim.

Ogólnym założeniem, które przyjęto w niniejszej pracy, jest to, że kapitał intelektualny ma większy wpływ na rozwój ekonomiczny niż kapitał materialny (w postaci inwestycji w drogi, lotniska). Warto także zauważyć, że inwestycje w takie obszary, jak „oświata” czy „administracja publiczna”, same w sobie nie rozstrzygają, czy możemy mówić o inwestycji w kapitał intelektualny. W oświacie dużą pozycją kosztową oprócz płac nauczycieli są nakłady na infrastrukturę. Analogicznie inwestycje w „twardą” infrastrukturę, która zwiększa jakość życia i dostępność komunikacyjną, także stanowią wyzwanie, jeśli chodzi o ich klasyfikowanie (kapitał intelektualny vs kapitał materialny). Wysuwane teorie mają wpływ na praktykę gospodarczą i determinują wybory dokonywane przez rządy i kształt polityki publicznej. Dobrze ilustruje to zjawisko zmieniająca się co jakiś czas polityka Banku Światowego, który co kilka dekad lub częściej „stawia” na inny model wsparcia go-

spodarek. Na przykład w latach 60. XX wieku inwestował w rozwój infrastruktury. W latach 80. XX wieku głównym celem była deregulacja i prywatyzacja gospodarek. Potem uwagę skierował na skuteczność przywództwa i rozwój nieskorumpowanej administracji.

Niebagatelne znaczenie ma to, na jakim etapie rozwoju znajduje się jednostka terytorialna. Inwestycje w poprawę jakości wody w Afryce lub Azji będą miały inny wpływ na poprawę jakości życia w różnych częściach świata. Obecnie dużą popularnością cieszą się teorie wskazujące na rozwój instytucji oraz znaczenie kapitału społecznego łączącego (*bridging*), który umożliwia nawiązywanie interakcji z osobami spoza własnego klanu rodzinnego. A. Greif, porównując sukces gospodarczy Genuinczyków w średniowiecznej Europie z działalnością innej aktywnej gospodarczo grupy mieszkańców Maghrebu, wykazał, że ci pierwsi uzyskali przewagę dzięki zawieraniu umów pomiędzy jednostkami, a nie wspólnotami. Innymi słowy, wykazał, że indywidualizm jest podstawą dobrobytu, europejską tradycją, w której od czasów greckich i rzymskich dominują niewielkie nuklearne rodziny [Greif, Iygun i Sasson 2012; Greif i Tabellini 2015].

5.1. Ogólne uwarunkowania rozwoju powiatów

W poszukiwaniu determinantów wzrostu powiatów warto także pamiętać o tym, że zjawiska społeczne i gospodarcze wyprzedzają pojawienie się instrumentów i instytucji. Na przykład w 1991 roku gospodarka radziecka załamała się, zanim rozwiązano ZSSR, wspólny rynek w Europie zaczął funkcjonować, zanim doszło do politycznego zjednoczenia Europy itd. Cyberprzemoc powstała, zanim opracowano programy walki z tym zjawiskiem i zanim pojawiło się ono w słownictwie prawników. Chodzi o to, że istnieje duże prawdopodobieństwo, że aktualnie występujące zjawiska, które będą miały wpływ na sytuację powiatu w przyszłości, pozostają niezauważane lub nienazwane.

Rozważania na temat przyczyn, stymulant i destymulant rozwoju odbywają się przy pewnych ogólnie przyjętych założeniach. Jednym z nich jest zasada przyczynowo-skutkowego determinizmu. Badacze w obszarze nauk społecznych zajmują się nie tylko wyjaśnianiem zjawiska, ale także mają ambicje, które przekuwają na postać pytań badawczych, związane z możliwością przewidywania przyszłości. Jak zauważa M.S. Gazzaniga [2013, s. 96–115], idea determinizmu narodziła się już w czasach starożytnej Grecji, lecz duży wkład w jej propagowanie wniósł Isaac Newton. Żaden pomiar rzeczywisty nie jest nieskończenie dokładny. Niezależnie od tego, jakim narzędziem pomiarowym się posługujemy, odznacza się ono ograniczoną dokładnością, a co za tym idzie – jest w pewnym stopniu nieprecyzyjne, a jego niedokładności nie sposób do końca wyeliminować. Jak wyka-

zał francuski fizyk i matematyk Henri Poincaré, nawet minimalne niedokładności pomiarów początkowych z biegiem czasu się powiększają, co prowadzi do istotnie różnych rezultatów. Poincaré doszedł do wniosku, że trafne przewidywania dotyczące złożonych układów można by było otrzymać tylko w jeden sposób – poprzez dokonanie całkowicie dokładnych pomiarów ich warunków początkowych, co jest teoretycznie niemożliwe. W takich układach, określanych dzisiaj mianem chaotycznych, ogromną wrażliwość na wpływ warunków początkowych określamy mianem „dynamicznej niestabilności” bądź „chaosu”. A długoterminowe przewidywania matematyczne nie są bardziej trafne niż przewidywania losowe. Chaos nie oznacza, że dany układ (np. powiat) zachowuje się w sposób losowy, lecz jedynie to, że jest nieprzewidywalny, ponieważ zawiera dużą liczbę danych, które nie są możliwe do zmierzenia, a nawet gdyby było to możliwe, najdrobniejsza niedokładność w ogromnym stopniu zmieniłaby ostateczny wynik. Na przykład iloraz inteligencji wszystkich mieszkańców powiatu jest przykładem zmiennej, której nie znamy, a która mogłaby potencjalnie dostarczyć wartościowych informacji o jego kapitale intelektualnym. Nawet jeśli jednak udałooby się wykonać testy IQ u wszystkich mieszkańców, zmierzylibyśmy się z problemem niskiej wartości predyktywnej tych testów (około 70%), która i tak jest najwyższa spośród wszystkich rodzajów testów psychologicznych.

Dla lepszego zrozumienia istoty determinizmu (lub jego braku) przy analizie rozwoju takich organizmów, jak powiaty, warto także przytoczyć noblistę Phillipa W. Andersona, który stwierdził, że nie sposób wyprowadzić zjawisk występujących na poziomie makro z tego, co dzieje się na poziomie mikro. Z kolei inny noblista Robert Laughlin (Nagroda Nobla z fizyki w 1998 roku) zauważył, że jesteśmy świadkami przemiany poglądu na świat – dążenie do zrozumienia natury poprzez rozłożenie jej na jak najmniejsze części – „jednostki podstawowe” – ustępuje miejsca dążeniu do zrozumienia, w jaki sposób natura sama się organizuje. I stwierdzenie to jest tezą przewodnią zarówno wyników badań przedstawionych w dalszej części niniejszego rozdziału, jak i całego opracowania pt. *Kapitał intelektualny polskich powiatów*. Problem z uogólnieniami polega na tym, że całkowite teoretyczne zrozumienie mikroskopowych zjawisk w fizyce: atomów, cząstek, w naukach społecznych zachowań pojedynczego człowieka nie implikuje nowego zbioru ogólnych teorii dotyczących tego, w jaki sposób elementy te łączą się w struktury makrocząsteczkowe i jak przebiegają procesy, które sprawiają, że obiekty są tym, czym są. Wyjaśnieniem jest idea emergencji, która polega na tym, że materia zbiorowo i spontanicznie nabiera pewnej cechy lub zaczyna wykazywać preferencję, która nie mieści się w prawach obowiązujących na niższym poziomie organizacji. Na przykład kolonie termitów i mrówek uzyskują pewne cechy, osiągają określoną liczebność i nie sposób jej przewidzieć poprzez badanie zachowań poszczególnych owadów żyjących w małych koloniach. Wyłania się nowy zestaw reguł i praw, których nie można przewidzieć wyłącznie na podstawie części składowych. Według

Howarda Patee [The Information Philosopher 2016] nasza skłonność do wskazywania jednej przyczyny, którą możemy kontrolować, sprawia, że przyczynowość odgórna staje się problematyczna. W kontekście rozważań nad kapitałem intelektualnym można zauważyć rozmaite hierarchiczne systemy takie, jak:

- interakcje w obrębie rodziny,
- interakcje pomiędzy niespokrewnionymi członkami społeczności,
- interakcje dotyczące norm rynkowych,
- interakcje dotyczące norm społecznych itp.

Rozwój to ewolucyjny, linearny proces zmian społecznych, wiodących społeczności tradycyjne w kierunku przekształcenia w społeczności zmodernizowane. Społeczeństwem zmodernizowanym jest takie, które posiadało strukturalne charakterystyki społeczeństw wysoko rozwiniętych. Wszystkie społeczeństwa podlegają rozwojowi według następującego wzoru: społeczeństwo tradycyjne – społeczeństwo podlegające modernizacji – społeczeństwo zmodernizowane. Ze względu na specyficzne zainteresowania konwencjonalistów dotyczące procesów urbanizacji, wzór ten przedstawia się nieco inaczej: społeczeństwo tradycyjne – społeczeństwo przejściowego typu – społeczeństwo miejskie. M. Friedmann z kolei definiuje rozwój jako „nieciągły skumulowany proces, którego sekwencje pojawiają się na skutek innowacji, w wyniku których powstają bieguny wzrostu, a w końcu rozległy system innowacji. Procesy te zachodzą w przestrzeni, są bowiem zależne od ludzkich działań i społecznych interakcji, a te uwidaczniają się właśnie w przestrzeni” [za: Fic 1996a, s. 10].

Z drugiej strony istnieje tendencja do wzrostu zróżnicowań regionalnych ze względu na czynniki warunkujące rozwój regionalny. Rozwój regionu uwarunkowany jest dwoma grupami czynników:

1. Czynniki endogenicznymi – są to czynniki własne, wewnętrzne – zasoby naturalne, zasoby kapitału ludzkiego, rozwój przedsiębiorczości. Przedsięwzięcia służące rozwojowi potencjału endogenicznego w regionach to:
 - pomoc w rozwoju sektora usług dla firm (tzw. środowiska biznesowego),
 - finansowanie transferu technologii, łącznie ze zbieraniem i rozpowszechnianiem informacji oraz wprowadzaniem innowacji w przedsiębiorstwach,
 - poprawa dostępu firm do rynku kapitałowego; przede wszystkim przez gwarancje, partycypację majątkową, poręczenia i ubezpieczenia,
 - wspieranie rozwoju infrastruktury.
2. Czynniki zewnętrzne – egzogeniczne. Tkwią w otoczeniu, tworzą je przepisy prawa, uwarunkowania polityczne, uwarunkowania organizacyjne.

Rozwój regionu oparty na korzyściach komparatywnych rozumianych w kategorii niskich płac czy udziału w rynku szybko ulega wyczerpaniu, jeśli nie następują za tym szybkie zmiany w organizacji produkcji, jakości kapitału ludzkiego czy otwartości na kulturę technologiczną.

Poprawa struktury gospodarki regionu powinna uwzględniać następujące oczyniania gospodarcze [Jałowiecki i Szczepański 2006, s. 13]:

- wzrost gospodarczy, czyli maksymalizację produktu krajowego brutto przez optymalną alokację sił wytwórczych,
- stabilizację, czyli zapobieganie krótkookresowym wahaniom koniunktury,
- sprawiedliwość, czyli zapewnienie co najmniej wystarczających warunków życia,
- wyrównanie lokalnych dysproporcji w możliwościach zarobkowania i w poziomie zamożności,
- zachowanie lub odtworzenie równowagi środowiska naturalnego [Fic 1996a, s. 20].

Rozwój organizmów społeczno-gospodarczych, takich jak regiony, miasta, kraje itp., charakteryzują ścieżki rozwoju znacznie trudniejsze do przewidzenia i „opomiarowania” niż w przypadku ścieżek rozwoju przedsiębiorstw. Jedną z często stosowanych i przynoszących sukcesy strategii – strategia imitacji – jest stosowana w biznesie, w tym także internetowym. W wypadku zmian stanów fizycznych także spodziewamy się, że przy tych samych warunkach otoczenia odpowiednie bodźce wpłyną na zmianę cech obiektu. W ekonomii i socjologii znacznie trudniej uzyskać powtarzalność sekwencji nakłady–wyniki. Takie czynniki, jak kultura, polityka, klimat, kryją wiele zmiennych ukrytych, o których nie wie badacz i co najwyżej dowiadyuje się o nich po (nieudanej) interwencji w organizm społeczno-gospodarczy.

Jedną z przyczyn wyjaśniających trudności w tworzeniu standardowych recept na pozytywną interwencję, która na przykład powinna zaowocować wzrostem gospodarczym zainicjowanym pewnymi bodźcami, jest zjawisko sekwencyjnego rozwoju. Rozwój sekwencyjny polega na tym, że na różnych stadiach rozwoju gospodarki (np. mierzonych PKB na głowę mieszkańca) ten sam rodzaj nakładu może powodować różne efekty: np. wydatki na B+R jako odsetek PKB mogą być oznaką zdrowia gospodarek rozwiniętych oraz złego wyboru priorytetów gospodarek słabiej rozwiniętych. „Nie jest wiadome – prawdopodobnie nie sposób tego ustalić – jaki jest optymalny poziom danego wskaźnika dla danego kraju. Nie zawsze prosty wzrost danego czynnika (nawet np. liczby absolwentów nauk ścisłych i inżynierii) oznacza bezwarunkowo poprawę determinantów innowacji lub efektywności” [Kozłowski 2015a].

Rozwój gospodarczy zwykle jest utożsamiany z modernizacją. Pojęcie modernizacji pojawiło się w nauce stosunkowo niedawno. Po raz pierwszy posłużyli się nim w latach 50. amerykańscy socjologowie na czele z Talcottem Parsonsem, uważając, że siły działające w społeczeństwach wysoko rozwiniętych, takie jak industrializacja i urbanizacja, ogarną w końcu cały świat. Chociaż w duchu ekumenizmu procesy powodowane przez owe siły można by określić zbiorczym mianem wester-nizacji albo amerykańizacji, to jednak bardziej odpowiednim i naukowo neutralnym terminem wydaje się właśnie „modernizacja” [Wei-Ming 2003, s. 380].

Modernizacja może być uznawana zarówno za rodzaj nakładu potrzebnego dla zainicjowania rozwoju, jak i za jego efekt. Często koncentruje się na zmianach kulturowych i instytucjonalnych. Jednym z najbardziej spektakularnych przykładów modernizacji jest Turcja Mustafy Ataturka. W ciągu kilkunastu lat rządów tego lidera dokonano wielu zmian modernizujących Turcję, takich jak zmiana alfabetu, uproszczenie języka, sekularyzacja kraju i wiele innych. Chociaż w kulturze popularnej podtrzymywany jest pogląd, że Polska jest „częścią Zachodu” – czytaj uległa westernizacji – to jednak większość wskaźników społeczno-ekonomicznych upodabnia nas do krajów wschodnich – szczególnie, jeśli zrezygnujemy z dzielenia Polski na Polskę „A” i „B” i przyjmiemy wartości uśrednione dla naszego kraju.

Patrząc z perspektywy historycznej, termin „modernizacja” miał zastąpić pojęcie westernizacji w uznaniu uniwersalnego charakteru procesu modernizacji. Chociaż proces ów został zapoczątkowany w Europie Zachodniej, przyczynił się także do fundamentalnej transformacji pozostałych części świata. Wypada więc rozpatrywać go w kategoriach znacznie szerszych niż położenie geograficzne. Włączenie do rozważań wymiaru czasowego sprawia, że zaczynamy postrzegać modernizację jako globalny trend, a nie tylko charakterystyczny dla jednego regionu geograficznego ciąg przemian. Prawdopodobnie jednym z najważniejszych czynników historycznych, które nie pozwalają nazywać Polski krajem w pełni zwesternizowanym, jest brak doświadczenia, którym była reformacja. Kraje Europy Zachodniej przeszły nią w XVI wieku.

Nie odkryto jak dotąd jednego uniwersalnego zestawu recept na pobudzenie wzrostu gospodarczego, np. w Norwegii ujarzmienie górskich rzek było tym źródłem energii potrzebnej dla rozwoju gospodarki industrialnej, jakim w Anglii był węgiel. Lecz rozwój gospodarki oparty na węglu w Anglii był możliwy dzięki inwestycjom kapitałowym kupców holenderskich oraz wyczerpaniu zasobów drewna. W przypadku Norwegii wskaźniki opisujące napływ inwestycji zagranicznych i poziomu odlesienia (deforestacji) niewiele by więc wniosły do obrazu funkcjonowania tej gospodarki. Nawet taki atut, jak lokalizacja, pozornie stabilny w czasie, w rzeczywistości ulega erozji lub aprecjacji. Antwerpia była kiedyś jednym z miast globalnej gospodarki, dzisiaj to średniej wielkości miasto o populacji porównywalnej ze Szczecinem. W czasach I i II Rzeczypospolitej Poznań czerpał rentę miasta kresowego, otoczonego z trzech stron świata przez żywioł niemiecki. Dziś ma silnego konkurenta w postaci polskiego Wrocławia. Innym przykładem nieadekwatności uniwersalnych wskaźników jest wskaźnik związany z patentami. Jeśli dana gospodarka rzeczywiście rozwija się dzięki skodyfikowanej wiedzy w postaci patentowanych innowacji, to liczba patentów jest dobrym wskaźnikiem. Dla krajów słabiej rozwiniętych, w których bardziej liczy się upowszechnianie niepatentowanego *know how*, dla którego brak wskaźnika, liczba patentów jest złym miernikiem.

Dlatego tak ważne jest przeprowadzenie pogłębionych studiów na temat funkcjonowania polskich powiatów. Takie studia pozwolą na identyfikację czynników

wzrostu na poziomie NTS 4, które mogą być niedostrzegane lub agregowane na poziomie wyższym, czyli województwa. Już sam fakt, że podejmowane są badania w konkretnym kontekście (poziom powiatowy – NTS 4, Rzeczpospolita Polska, drugie dziesięciolecie XXI wieku), pozwala na skupienie uwagi badaczy na tym, a nie innym „odcinku” sekwencji rozwojowej.

K. Opolski i M. Dwórznik [2012] wśród czynników nieekonomicznych przyczyniających się do rozwoju regionalnego wymieniają:

- wizerunek regionu,
- kreowanie rozwoju poprzez działania skierowane na cele społeczne, a nie tylko ekonomiczne,
- zbudowanie partnerstw pomiędzy samorządami w regionie,
- debatę regionalną na temat czynników rozwoju.

W poprzednich rozdziałach wiele uwagi poświęcono międzynarodowym porównaniom i indeksom (w ramach ujęcia redukcjonistycznego). Szczególnie bogata jest baza informacji na temat indeksów kreatywności metropolii. Nie można jednak bezrefleksyjnie zakładać, że wskaźniki osiągnięte przez dzisiejszych liderów światowych rankingów zawsze będą miernikami sukcesu. Na przykład w warunkach rosnącego zagrożenia terrorystycznego znaczenie aspektu bezpieczeństwa może z czasem rosnąć, a zacofanie gospodarcze w wielu częściach świata silnie koreluje z relatywnie mniejszym zagrożeniem terrorystycznym (np. w Europie Środkowo-Wschodniej). Jak zauważa J. Kozłowski: „Kraje zmieniają swoją pozycję nie tylko idąc w ślady innych, ale także korzystając z nowo odkrywanych (lub odsłaniających się) szans i możliwości. Podobnie dążenia i aspiracje powiatów będą się zmieniały w miarę przekształceń w ich otoczeniu. Te szanse i możliwości powstają na zbiegu zastanych atutów oraz okazji stwarzanych m.in. przez rozwój techniki (gaz łupkowy)” [Kozłowski 2015a]. Indeksy innowacyjności nie uwzględniają, bo nie mogą, tego faktu. Katowice do połowy XIX wieku były zaledwie zamożną wsią, lecz dzięki rozwojowi przemysłu hutniczego stały się centrum wielkiego ośrodka przemysłowego. Z kolei takie miasta, jak Olkusz (wydobycie srebra), utraciły swoją „przewagę konkurencyjną” niemal bezpowrotnie. Nie można zapominać, że wszelkiego rodzaju miary innowacyjności, takie jak indeksy, są zaledwie wyobrażeniami złożonej rzeczywistości przedstawionej za pomocą pomiaru ilościowego dokonanego przez autora/autorów takiego indeksu. Często po tym, gdy powstanie indeks, brakuje głębszej analizy metody zbierania danych. Indeks zamiast tworzyć pomost umożliwiający zrozumienie złożonej rzeczywistości, zaczyna żyć własnym życiem. Dyskusje wśród polityków przechodzą w kierunku analizy samego indeksu, a nie rzeczywistości, którą opisuje. Wskaźniki powinny służyć racjonalizacji postrzeganego świata. Zdaniem Jana Kozłowskiego, współczesne wskaźniki innowacji są obarczone błędem, który opisuje podejście antypozytywistyczne. Zgodnie z nim [Kozłowski 2015a]:

- 1) język opisu z natury nie jest neutralny, słowa, których używamy, mają wartość oceniającą,

- 2) nie istnieje jedna, „ostateczna” perspektywa oceniająca; wyniki badań statystycznych nie stanowią „praw” czy „odkryć”, lecz są jedynie produktami (dobrym przykładem są statystyki dotyczące przestępstw, samobójstw, chorób czy bezrobocia); statystyka jest oparta na subiektywnych założeniach,
- 3) stosowanie wskaźników prowadzi do realizacji „samospełniających się przepowiedni”, na przykład duża popularność wskaźników klasy kreatywnej, a wśród nich *gay index*, sprawia, że liderzy wielu metropolii interesują się zwiększeniem atrakcyjności ich miast dla osób o odmiennej orientacji seksualnej,
- 4) łatwo pomylić przyczyny z symptomami; działania zmierzające do podniesienia innowacyjności w krajach rozwiniętych niekoniecznie muszą powodować takie same skutki w krajach mniej rozwiniętych.

Pomimo istnienia wielkiej liczby indeksów ostatecznym ich celem jest odkrycie i pomiar skutecznych metod stymulowania wzrostu gospodarczego. W obecnych czasach za taką metodę uznaje się innowacyjność. Na przełomie XIX i XX wieku takim miernikiem była produkcja stali liczona w milionach ton. Jak zauważa M. Grondona, rozwój lub zacofanie gospodarcze danego społeczeństwa nie jest stanem narzuconym z zewnątrz. Społeczeństwo samo dokonuje wyboru pomiędzy rozwojem a zacofaniem [Grondona 2003, s. 103–105]. Rozwój gospodarczy to proces długofalowy. Jeżeli podczas podejmowania decyzji nie będą uwzględniane wartości, to oczekiwania krótkoterminowe wyjdą z tej konfrontacji zwycięsko.

Jan Kozłowski zajmuje się problematyką dościgania (*catching up*) – nadrabiania zaległości cywilizacyjnych. Uważa, że w miarę dościgania, na różnych poziomach rozwoju gospodarki, mierzonego np. PKB *per capita*, zmienia się struktura wartości wskaźników. Na przykład w początkowych fazach rozwoju kraju „odrabiającego opóźnienia” szybko rosną wartości wskaźników szkolnictwa podstawowego i średniego, ale tylko nieznacznie lub wcale wskaźniki B+R i innowacji. Na pewnym etapie rozwoju zaczynają szybko rosnać mierniki B+R i zaciągu na studia wyższe, natomiast wygasają wskaźniki wzrostu sieci bibliotek. W jeszcze wyższej fazie rosną wskaźniki odsetka osób z wyższym wykształceniem itp. Dzieje się tak dlatego, że w różnych fazach rozwoju odmienne typy inwestycji (publicznych i prywatnych) zapewniają wzrost. Posiadanie pewnych cech jest silnie skorelowane z posiadaniem innych, wcześniejszych. Gdy społeczeństwo charakteryzują pewne cechy (takie jak ponad 50% ludności miejskiej, ponad 90% osób umiejących pisać i czytać, ponad 30% osób podejmujących studia), jest wysoce prawdopodobne, że charakteryzują je też pewne inne, „niższego rzędu”, które przedtem pojawiły się w pewnym logicznym porządku. Każde kolejne cechy sprawiają, krok po kroku, że nabywane są kolejne [Kozłowski 2015a]. Takie założenia leżą u podstaw polityki spójności realizowanej przez Unię Europejską. Ze środków unijnych buduje się infrastrukturę (drogi, lotniska, budynki i laboratoria na uniwersytetach), m.in. w Polsce Wschodniej, zakładając, że powstanie tego typu infrastruktury sfinanso-

wanej ze źródeł zewnętrznych umożliwi uaktywnienie się potencjału (w tym kapitału intelektualnego) wewnątrz regionów.

W rozwoju powiatów można zauważyć efekt „kuli śniegowej”. Przyciągnięcie jednego inwestora zwykle powoduje przyciągnięcie kolejnych. Zjawisko to można uogólnić, przywołując teorię „kija hokejowego”, która w pewnych aspektach rzeczywistości społeczno-gospodarczej jest bardziej adekwatna do opisywania zjawisk niż powszechnie znana krzywa Gaussa. Według logiki „kija hokejowego” intensywne i długotrwałe nakłady nie będą generowały zauważalnych efektów aż do momentu pojawienia się punktu przełomowego. Obserwacje dotyczące innowacyjności i kreatywności niezbitnie dowodzą, że ich występowanie lepiej opisuje krzywa potęgowa niż krzywa dzwonowa³⁸.

Badania dotyczące faz rozwojowych na poziomie regionalnym przede wszystkim dotyczą faz rozwojowych organizmów miejskich. Znacznie mniej atrakcyjne z poznawczego punktu widzenia jest badanie rozwoju powiatów wiejskich. Wskaźniki, takie jak plony z hektara, odsetek osób zajmujących się działalnością nierolniczą, dochody z działalności pozarolniczej i kilka innych, są w miarę reprezentatywnymi miernikami rozwoju powiatów wiejskich. Niektóre powiaty wiejskie z czasem zmieniają swój charakter. Szczególnie dotyczy to powiatów znajdujących się w pobliżu aglomeracji lub ciągów komunikacyjnych. Odkrycie złóż naturalnych także może być jednym z powodów szybkiej zmiany gospodarczej w powiecie. Znacznie trudniej jest osiągnąć kontrolowany regres, np. przekształcenie powiatów związanych z górnictwem ponownie w rolnicze po wyczerpaniu złóż jest mało realne. Dlatego dyskusja na temat faz rozwoju, a także bodźców, które pozwalają na przekształcenie danego powiatu, jest tak złożona.

³⁸ Krzywa potęgowa inaczej jest określana właśnie mianem kija hokejowego. Opisuje ona zjawiska, w których za 90% nasilenia odpowiada garstka osobników, np. za zanieczyszczenie środowiska przez samochody odpowiada tylko mały ułamek pojazdów na drogach. Podobnie całoroczna emisja CO₂ przez polską gospodarkę odpowiada kilkudniowej emisji gospodarki chińskiej. Krzywa dzwonowa stała się w ostatnich latach symbolem schematów myślowych, które są obalane. Na przykład Richard J. Herrenstein i Charles Murray dowodzili, że brak zainteresowania dzieci szkołą, wysoka przestępczość, skłonności do alkoholu i narkotyków to patologie wywołane wyłącznie przez społeczne środowisko. Nie znalazło to potwierdzenia w badaniach, a większość programów naprawczych niemal całkowicie zawiodła. Nowoczesny system oświaty zwiększa ruchliwość społeczną i dość sprawnie wyławia inteligentne jednostki, nawet z zaniedbanych środowisk. W przyszłości społeczeństwo, w znacznie większym stopniu niż dziś, dzielić się będzie na zdolnych i wykształconych, którzy mają dobrą płatną pracę, oraz mniej zdolnych, z reguły bezrobotnych lub utrzymujących się z pracy dającej bardzo małe dochody. Krzywa dzwonowa jest symbolem demokratycznego i egalitarnego myślenia o naszej rzeczywistości. Zgodnie z rozkładem normalnym wszystkie nakłady przyniosą efekty, w niektórych miejscach będą one znikome, a w innych bardzo duże. Z kolei schemat myślenia, którego symbolem jest krzywa potęgowa, symbolizuje duże ryzyko inwestycji w obszary, które nie dadzą żadnych efektów, np. prowadzona przez rząd polityka innowacyjna „dzielenia po równo” – zgodnie z krzywą dzwonową powinna przynieść efekty we wszystkich regionach [Gladwell 2011].

5.2. Uwarunkowania historyczne i geograficzne rozwoju kapitału intelektualnego powiatu

Temat wpływu dziedzictwa historycznego, a także lokalizacji, na rozwój gospodarczy jednostek terytorialnych był obiektem wielu badań. Śledząc rozwój Polski przez ostatnie 1000 lat, możemy znaleźć wiele przykładów na to, że dogodna lokalizacja (np. położenie nad Wisłą) w połączeniu z odpowiednim klimatem politycznym (np. Unia Polsko-Litewska) przyczyniały się do rozwoju gospodarczego danego ośrodka lub regionu. Rozwój handlu był zawsze nierozdzielnie związany z akumulacją kapitału, który pozwalał finansować potrzeby wyższego rzędu. Jeżeli przyjmiemy za początek państwa polskiego okres panowania pierwszych władców Mieszka I i Bolesława Chrobrego, to możemy stwierdzić, że kapitał intelektualny (przy założeniu, że możemy stosować współczesne kalki pojęciowe) ograniczał się przestrzennie do kilku-kilkunastu ośrodków grodowych, takich jak Gniezno, Poznań, Kalisz, Lednica czy Giecz. Można się pokusić o stwierdzenie, że pierwszą istotną w dziejach naszego kraju inwestycją w kapitał intelektualny było przyjęcie chrześcijaństwa przez Mieszka I od Czechów. Podniosło to status księstwa Polan, dało legitymację do prowadzenia wojen z poganami i pozyskiwania na cel tej ekspansji zasobów z zagranicy. Rozwój instytucji kościelnych sprawił, że rozwijać zaczęła się kultura itd. Motorem postępu i „pasem transmisyjnym” dla innowacji był wówczas Kościół Katolicki. Budowniczy pierwszych kościołów i pierwsi duchowni pochodzili z zagranicy. Także elita armii pierwszych Piastów pochodziła „z importu”: byli to skandynawscy Wikingowie, których ślady są odkrywane na terenie wykopalisk w Wielkopolsce. Od czasu Piastów nastąpiły na terenach polskich wielkie zmiany związane ze zmianą krajobrazu (za czasów Piastów współczesna Polska była porośnięta gęstymi puszciami, poprzecinana bagnami i rzekami, które utrudniały mobilność ludności i przepływ towarów). Układ rzek utrudniał komunikację z zachodnią Europą (na czym skorzystał później Gdańsk). Gdy w XVI wieku dokonał się w Europie Zachodniej przełom jakościowy, zwany „rewolucją miejską”, w krajach zachodnich gwałtownie wzrósł odsetek ludności (np. w najbogatszych regionach ówczesnej Europy – we Flandrii i Brabancji – odsetek ludności miejskiej przekroczył 50%). Specyfiką Europy Środkowej, w tym również Polski, była względnie niewielka liczba dużych miast związanych z handlem międzynarodowym oraz stosunkowo gęsta sieć miast małych obsługujących rynek lokalny; te ostatnie powstawały w ramach własności feudalnej. Jak zauważają B. Jałowiecki i M. Szczepański [2006], w pasie zachodnim istnieje ogółem 42% miast, z których aż 68% powstało do XIII wieku. W pasie środkowym usytuowanych jest również 42% miast i 31% pochodzących z najstarszego okresu. Wreszcie we wschodnim pasie leży jedynie 16% miast i zaledwie 2% ukształtowanych do XIII wieku. Tak więc w układzie geograficznym Polski jej względny poziom umiastowienia mierzony liczbą miast nie zmienił się zbytnio od XIII wieku. Niemal połowa spośród prawie

550 miast istniejących na części obecnych ziem polskich znajdowała się w Wielkopolsce, którą cechowała gęsta sieć miast i stosunkowo wysoki poziom urbanizacji (21% ludności miejskiej), mniejszy wprawdzie niż w Prusach Królewskich (27%), ale znacznie wyższy niż w Małopolsce (13%) i w pozostałych województwach. Wynikało to m.in. z szybkiego wylesienia Wielkopolski, co spowodowało wzrost odsetka terenów uprawnych, które pozwoliły wyżywić większą liczbę ludności. Na większy poziom urbanizacji mógł mieć wpływ rozwój grodów wczesnośredniowiecznych, które niejako przygotowały grunt pod osadnictwo. Na przykład budowa grodu w Poznaniu wymagała wykarczowania lasu w promieniu 10 km od miasta. Intensywna eksploatacja lasów pozwoliła na szybsze stworzenie bazy do produkcji żywności niż w innych regionach ziem Polskich. Trzeba pamiętać, że średniowieczne ziemie Polski stanowiły znaczną barierę dla osadnictwa, a przy małym przyroście ludności po prostu ekspansja na wschód od Wielkopolski i południe od Małopolski była zbyt kosztowna przy ograniczonych zasobach ludzkich.

Reasumując, można powiedzieć, że obecny poziom zróżnicowania w rozwoju gospodarczym w znacznie mniejszym stopniu, niż to się powszechnie uważa, można przypisać podziałowi na zabory. Wręcz przeciwnie, zabory w niektórych aspektach przyczyniły się do wyrównania dystansu między wschodem a zachodem Polski. Przede wszystkim warto wspomnieć, że w czasach I Rzeczypospolitej Wielkopolska należała do najbogatszych regionów Polski, zdecydowanie wyprzedzając Małopolskę i Mazowsze, a dzisiaj region ten często występuje w środku rankingów porównujących poziom zaawansowania w rozwoju polskich województw. Polityka zaborcy w XIX wieku doprowadziła do celowego zahamowania rozwoju przemysłu w Wielkopolsce, która miała być odbiorcą produktów wytwarzanych na zachodzie Rzeszy Niemieckiej. Z kolei polityka zaborcy rosyjskiego pozwoliła na rozwój przemysłu w okolicach Łodzi. Prawdą jest, że linię Wisły z pewnością można uznać za swego rodzaju linię między terenami mniej i bardziej rozwiniętymi w Polsce. Industrializacja terenów zaboru rosyjskiego w XIX wieku następowała raczej po zachodniej stronie Wisły. Wystarczy przypomnieć Staropolski Okręg Przemysłowy rozwijany przez Stanisława Staszica, Zagłębie Dąbrowskie, Łódź, Żyrardów i częściowo Warszawę. W literaturze nie zwraca się uwagi na być może ważny aspekt związany z uwarunkowaniami topograficznymi. W Europie Środkowej większość rzek płynie w układzie południkowym, a w wyniku ruchu obrotowego Ziemi zachodni brzeg rzek europejskich jest zawsze wyżej położony niż wschodni. Widzimy to m.in. w Poznaniu i w Warszawie: oba średniowieczne miasta mają swoje rynki na lewym, zachodnim brzegu Warty i Wisły. Podobnie w historii Wrocławia przewija się motyw biednych, wschodnich przedmieść zamieszkałych przez ludność polską i bogatego niemieckiego centrum miasta zlokalizowanego na lewym brzegu Odry [Davis i Moorhouse 2002].

Unia z Litwą przesunęła granicę Rzeczypospolitej daleko na wschód, zmieniła kierunki ciężenia i odwróciła relacje centrum–peryferie, pozostawiając nieco

na uboczu Wielkopolskę, natomiast awansując Lublin i ziemię lubelską, ponieważ miasto to, położone mniej więcej w połowie drogi między Krakowem a Wilnem, stało się ważnym punktem między dwiema stolicami. Pomimo to Wielkopolska nadal korzystała ze statusu, który utraciła dopiero w 1945 roku, a mianowicie wysuniętego na zachód cypla słowiańszczyzny otoczonego z trzech stron żywiołem niemieckim. To wyjątkowe położenie dawało Poznaniowi korzyści stolicy zachodniej Polski. Zmiany ustrojowe w 1989 roku sprawiły, że monopol Poznania został skutecznie podważony dzięki rozwojowi Wrocławia (który przed wojną, będąc w granicach Niemiec, nie stanowił konkurencji dla Poznania w Polsce). Na zmianach granic z 1945 roku z pewnością skorzystał Rzeszów, który stał się południowo-wschodnią bramą do Polski. Wielkim przegranym wśród miast jest Szczecin, który kiedyś korzystał na handlu między Śląskiem a Skandynawią i Europą Zachodnią, a dziś jest wciśnięty między dwa ubogie regiony Polski i Niemiec.

Granice zaborów wygenerowały potrzebę pojawienia się takich miast, jak Ostrów Wielkopolski (niem. Ostrowia). Oddzielona granicą od Kalisza (zabór rosyjski) Wielkopolska wyhodowała na swoim wschodnim krańcu miasto, którego istnienie w pobliżu studwudziestotysięcznego Kalisza daje tyle samo możliwości co zagrożeń dla zrównoważonego rozwoju.

Polska pod względem umiastowienia dzieliła się na dwie części, które wyznaczał bieg Wisły. Większość miast istniejących już w X wieku znajdowała się po zachodniej stronie rzeki: Wolin, Szczecin, Kamień Pomorski, Kołobrzeg, Gdańsk, Gniezno, Poznań, Kruszwica, Włocławek, Sandomierz, Kraków, Wrocław, Legnica, Głogów, Opole, Kalisz, Sieradz, Łęczyca, Wiślica itp. Na wschodzie istniały jedynie dwa większe ośrodki miejskie: Lublin i Przemysł [Gieysztor 1965].

Granice rozbiorowe są same w sobie fascynującym obszarem do analiz dla socjologów i ekonomistów, jednak warto pamiętać, że proste schematy pojęciowe (biedny zabór rosyjski vs bogaty zabór pruski) nie zawsze się sprawdzają. Przede wszystkim mało obecny jest w świadomości elit intelektualnych fakt, że Wielkopolska wcale nie znajdowała się w całości pod zaborem pruskim. Spory obszar wschodniej Wielkopolski należał do cesarstwa rosyjskiego. Jeśli więc mamy w Polsce szukać czynników związanych z „efektem zaborów”, to właśnie przede wszystkim w obrębie Wielkopolski. Także na terenie obszarów zajmowanych przez jednego zaborcę można wyróżnić czasami granice, które mogą wyjaśniać zróżnicowanie w rozwoju gospodarczym. Taka granica jest z pewnością w zasięgu obowiązywania Kodeksu Napoleona na terenie b. zaboru rosyjskiego.

W przeszłości ważnym czynnikiem miastotwórczym było rozbitcie Europy na wiele małych państw, z których każde posiadało swoją stolicę. W Polsce szybkie na tle innych krajów europejskich zjednoczenie ziem nie pozwoliło na ukształtowanie się ośrodków na miarę Drezna, Lipska, a więc metropolii regionalnych. W XVI wieku, kiedy szlachta wygrała ostatecznie rywalizację z miastami o „prawo eksploatacji chłopów”, ważnym czynnikiem hamującym rozwój miast były jurydyki, czyli

tereny znajdujące się na terenie miasta, których właścicielami była właśnie szlachta. Takie nieruchomości były zwolnione z wielu podatków, co zmniejszało bazę podatkową miast, a więc ich dochody. Polskie miasta miały bardzo niską reputację wśród szlachty, co jednak można po części przypisywać biblijnej tradycji, w której miasto jest opisane jako siedlisko rozpusty i grzechu. Jak wiadomo, sarmacka kultura chętnie odwoływała się do biblijnych tradycji. Sporo miast w Polsce miało status miast prywatnych, np. Rawicz w Wielkopolsce.

Obecnie uwarunkowania historyczne mają nadal wpływ na rozwój kapitału intelektualnego w powiatach m.in. poprzez:

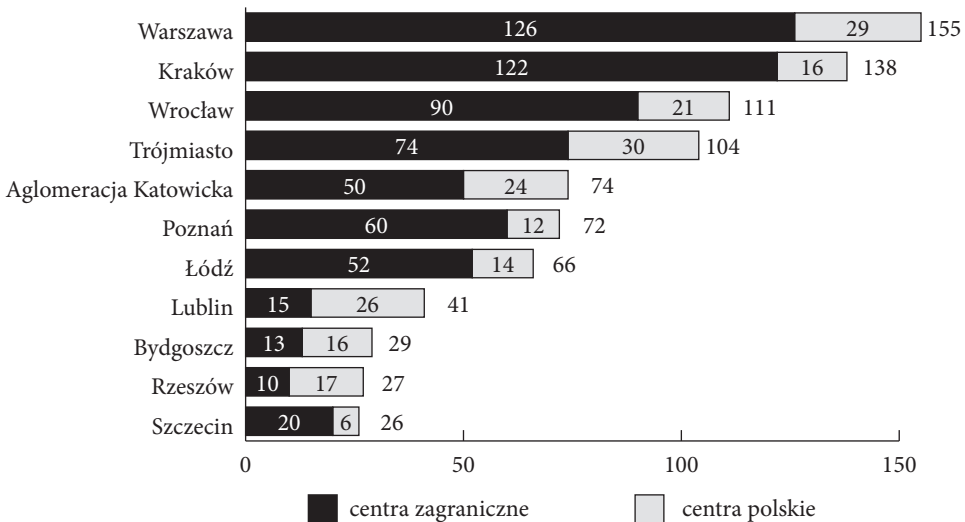
- możliwość wykorzystywania dziedzictwa z przeszłości do przyciągania turystów (casus Krakowa),
- możliwość przyciągania studentów zagranicznych, dla których jakość życia i atrakcyjność turystyczna miasta ma znaczenie w wyborze miejsca studiowania,
- utrzymywanie ciągłości inwestycji z przeszłości; na przykład Poznań w czasach zimnej wojny miał być w zamierzeniach planistów Układu Warszawskiego miastem przyfrontowym zapewniającym opiekę medyczną; stąd bardzo rozwinięta infrastruktura medyczna w Poznaniu oraz wysoki poziom nauk medycznych w tym mieście, który nadal ma wpływ na jego rozwój,
- możliwość tworzenia sieci partnerskich miast i powiatów na bazie wspólnego dziedzictwa historycznego.

5.3. Inwestycje zagraniczne jako determinanty rozwoju powiatów

W kontekście rozważań nad determinantami wzrostu na szczególną uwagę zasługuje kwestia inwestycji zagranicznych. W krajach cierpiących na niedobór kapitału własnego, takich jak Polska, znaczenie napływu inwestycji z zagranicy jest duże. Podobnie jest w wypadku powiatów, które często rywalizują między sobą o możliwość ulokowania na ich terenie nowej inwestycji. Oprócz inwestycji w sektorze produkcyjnym Polska przyciąga uwagę inwestorów sektora usług, którzy tworzą w Polsce centra usług wspólnych (*Shared Services Centres* – SSC). Tylko w 2014 roku wartość inwestycji w SSC wyniosła 102 mld zł [PAP 2015a]. Tak jak w latach poprzednich, największy udział w skumulowanej wartości inwestycji miały strefy katowicka, wałbrzyska i łódzka. Z kolei najwyższą dynamikę inwestycji w 2014 roku odnotowano w strefie krakowskiej, w której nakłady inwestycyjne wzrosły o ponad 20% – powiedział Jerzy Pietrewicz.

W przypadku stref pomorskiej i łódzkiej było to – jak wskazał – ponad 15%. Centra usług wspólnych i usług dla biznesu są obecnie ulokowane w 17 dużych miastach w Polsce. Najwięcej jest zlokalizowanych w Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu, Trójmieście i Łodzi. Świadczone przez nie usługi obejmują za-

równno księgowość, IT i obsługę klienta, jak i bardziej skomplikowane procesy przy wykorzystaniu postępującej automatyzacji. Polska jest kluczowym graczem zarówno w Europie, jak i na świecie. Z raportu „Sektor nowoczesnych usług biznesowych w Polsce 2016” opracowanego przez ABSL wynika, że centra usług wspólnych ulokowało w Polsce 461 inwestorów zagranicznych. Są wśród nich 73 firmy z prestiżowej listy amerykańskiego magazynu Fortune Global 500. W ostatnim roku branża zanotowała wzrost pomiędzy 18 a 20%. Nic nie wskazuje na to, żeby to tempo miało spowolnić. Najwięcej – bo 155 centrów – ulokowanych jest w Warszawie. W gronie miast skupiających ponad 100 centrów znajdują się również: Kraków, Wrocław i Trójmiasto – wynika ze wspomnianego raportu Stowarzyszenia ABSL (rysunek 47).

Rysunek 47. Liczba centrów usług w największych ośrodkach usług biznesowych Polski (2016)

Źródło: ABSL 2016, s. 13.

Mimo że to w Warszawie ulokowana jest największa liczba centrów usług dla biznesu, zdecydowanym liderem pod względem zatrudnienia pozostaje Kraków, gdzie we wszystkich centrach usług pracuje już ponad 50 tys. osób. Tym samym jest to najważniejszy ośrodek usług biznesowych w Europie Środkowo-Wschodniej. Taka sytuacja może jednak na dłuższą metę stanowić zagrożenie dla elastyczności rynku pracy i rozwoju kapitału ludzkiego w Krakowie. Większość osób zatrudnianych w SSC wykonuje bardzo specjalistyczne, wąsko zdefiniowane zadania. W przyszłości, gdy zmienią się uwarunkowania, tak wyspecjalizowana siła robocza na rynku pracy może się okazać dla Krakowa poważnym wyzwaniem.

Pracodawcy z SSC zwykle nie oczekują od swoich pracowników daleko idącej kreatywności i przedsiębiorczości. Taka sytuacja może więc być długookresowym zagrożeniem dla kapitału intelektualnego takich miast, jak Kraków. Ponadto jest to typowy przykład zjawiska, które trudno uchwycić i „zwymiarować” w modelach. Zjawisko monokultury i wąskiej specjalizacji pracowników w Krakowie nie jest uznawane za zjawisko negatywne – wręcz przeciwnie. Kraków jest wskazywany jako miasto wzorcowe pod względem przyciągania inwestycji zagranicznych i rozwoju rynku pracy. Od pierwszego kwartału 2013 roku zatrudnienie w centrach zagranicznych wzrosło o co najmniej 40%. Rekordowy wzrost zanotowano w Lublinie, Rzeszowie i Trójmieście, gdzie poziom zatrudnienia w 2016 roku był wyższy o ponad 100% w porównaniu z 2013 rokiem.

5.4. Dostępność kultury a migracje

Kultura jest często uznawana za atrybut atrakcyjności danego miejsca. Miejsca, w których „coś się dzieje”, mogą być uznawane za atrakcyjne przez mieszkańców. Czy jednak dostępność kultury ma wpływ na migracje ludności? Czy powiaty, w których jest większa liczba atrakcji kulturalnych, charakteryzuje mniejszy odpływ ludności (migracje)? Czy powiaty mniej atrakcyjne pod względem dostępu do kultury są bardziej narażone na odpływ ludności? Innymi słowy, czy inwestowanie w kulturę pozwala przypuszczać, że te inwestycje przyczynią się do zatrzymania odpływu ludności i przyciągną mieszkańców innych powiatów? Niestety, dane empiryczne (patrz tabela 47) tego nie potwierdzają.

Tabela 47. Dostępność kulturowa a migracje w polskich powiatach

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Aleksandrowski	34	33	33	-43	-8	-45
Augustowski	29	30	29	-153	-173	-135
Bartoszycki	28	26	27	-335	-355	-368
Bełchatowski	37	37	34	-105	-215	-161
Będziński	47	47	46	140	316	280
Białski	29	29	29	-374	-332	-330
Biała Podlaska	42	40	42	-170	-255	-121
Białobrzegi	19	19	20	-75	-83	-58
Białogardzki	36	36	34	-155	-207	-116
Białostocki	39	41	40	563	847	756
Białystok	56	55	54	110	-110	53

cd. tabeli 47

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Bielski	45	41	41	803	928	828
Bielski	34	35	34	-208	-231	-216
Bielsko-Biała	58	56	55	-374	-625	-342
Bieruńsko-lędzki	41	40	42	122	130	139
Bieszczadzki	26	26	30	-33	-111	-57
Biłgorajski	29	28	26	-324	-213	-239
Bocheński	46	47	46	20	155	89
Bolesławiecki	41	41	41	-7	-78	-82
Braniewski	41	41	36	-289	-329	-364
Brodnicki	26	27	26	-4	-41	23
Brzeski	47	46	47	-230	-252	-33
Brzeski	44	44	45	-17	33	-55
Brzeziński	40	40	42	17	70	78
Brzozowski	39	38	38	-162	-220	-124
Buski	36	36	36	-46	-57	-31
Bydgoski	36	36	36	946	1205	1358
Bydgoszcz	54	53	53	-774	-722	-899
Bytom	52	52	51	-530	-674	-644
Bytowski	30	31	30	-221	-229	-164
Chełm	43	41	38	-440	-330	-275
Chełmiński	38	35	34	-6	-96	-147
Chełmski	23	22	21	-6	-149	-183
Chodzieski	29	29	27	-60	-122	-63
Chojnicki	29	29	27	-104	-22	-30
Chorzów	52	52	53	59	177	119
Choszczeński	26	26	24	-266	-215	-286
Chrzanowski	55	55	56	-177	-127	-29
Ciechanowski	32	34	33	-277	-259	-266
Cieszyński	44	45	45	316	484	337
Czarnkowsko-trzcianecki	31	29	27	-219	-171	-140
Częstochowa	52	51	50	-723	-1017	-622
Częstochowski	30	30	30	279	501	265
Człuchowski	26	27	24	-211	-230	-202
Dąbrowa Górnicza	49	49	48	-216	-194	-367
Dąbrowski	36	34	34	-19	13	-71
Dębicki	39	41	40	-208	-211	-229
Drawski	30	29	26	-196	-259	-191

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Działdowski	30	27	26	-297	-236	-146
Dzierżoniowski	40	40	36	-82	-147	-33
Elbląg	48	48	48	-313	-276	-377
Elbląski	30	30	30	-139	-122	-12
Elcki	28	23	22	134	94	126
Garwoliński	27	27	25	-251	-185	-190
Gdańsk	65	64	64	960	1236	138
Gdański	35	35	34	1653	1640	1581
Gdynia	55	53	54	52	-423	-389
Giżycki	33	35	34	-20	-48	-44
Gliwice	54	53	53	-539	-385	-537
Gliwicki	41	38	39	229	268	210
Głogowski	32	31	30	-291	-199	-199
Głubczycki	29	30	30	-123	-147	-105
Gnieźnieński	34	33	33	-118	-23	-25
Goleniowski	35	35	33	213	184	148
Golubsko-dobrzyński	31	31	31	-90	-31	-67
Gołdapski	28	27	26	-130	-99	-95
Gorlicki	43	41	41	-143	-237	-254
Gorzowski	32	32	27	327	283	506
Gorzów Wielkopolski	53	53	48	-96	-51	-166
Gostyński	25	25	24	-166	-69	-91
Gostyński	35	37	36	-167	-163	-170
Górowski	27	27	28	-199	-157	-141
Grajewski	28	27	27	-267	-189	-245
Grodziski	39	40	40	1052	1077	1032
Grodziski	34	34	33	-26	-65	-39
Grójecki	38	39	39	61	81	111
Grudziądz	41	40	36	-113	-55	-159
Grudziądzki	25	24	24	-67	-123	-115
Gryficki	35	36	34	-168	-113	-170
Gryfiński	41	41	40	-239	-147	-209
Hajnowski	35	38	36	-167	-150	-133
Hrubieszowski	31	31	31	-414	-384	-466
Iławski	30	27	26	-245	-193	-118
Inowrocławski	34	33	33	-269	-367	-340
Janowski	28	29	28	-186	-170	-166

cd. tabeli 47

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Jarociński	37	36	36	-4	-86	-42
Jarosławski	40	41	40	-317	-285	-288
Jasielski	34	35	35	-204	-212	-176
Jastrzębie-Zdrój	45	45	45	-401	-473	-432
Jaworski	46	45	45	-179	-83	-167
Jaworzno	47	48	47	-150	-171	-108
Jelenia Góra	60	59	58	-127	-162	-119
Jeleniogórski	52	52	52	151	258	133
Jędrzejowski	32	30	31	-202	-162	-207
Kaliski	35	35	35	92	133	59
Kalisz	54	51	52	-243	-379	-273
Kamiennogórski	41	41	41	-123	-176	-96
Kamiński	39	37	40	-87	-135	-153
Kartuski	35	34	34	1020	1085	815
Katowice	68	67	67	-898	-994	-806
Kazimierski	30	29	30	-72	-77	-72
Kędzierzyńsko-kozielski	42	38	36	-167	-139	-127
Kępiński	27	28	28	14	-81	-103
Kętrzyński	34	33	30	-387	-341	-283
Kielce	59	58	57	-520	-785	-674
Kielecki	34	34	33	313	441	525
Kluczborski	36	38	38	-116	-94	-100
Kłobucki	28	30	28	-53	14	114
Kłodzki	43	44	44	-282	-361	-247
Kolbuszowski	35	35	34	-125	-71	-120
Kolneński	32	31	30	-182	-261	-229
Kolski	30	30	30	-218	-245	-230
Kołoński	36	38	36	85	92	76
Konecki	31	30	32	-243	-302	-253
Konin	46	48	47	-481	-511	-432
Koniński	30	31	30	118	186	138
Koszalin	53	52	51	61	139	-27
Koszaliński	30	29	29	132	149	217
Kościański	34	35	35	-9	-59	-119
Kościerski	34	35	32	-145	-52	-59
Kozienicki	27	28	26	-220	-136	-180
Krakowski	44	44	44	1922	2077	2228

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Kraków	78	76	75	1491	1046	510
Krapkowicki	38	38	39	-33	-25	-77
Krasnostawski	31	31	27	-134	-167	-226
Kraśnicki	32	31	31	-261	-326	-320
Krosno	56	56	57	-223	-151	-128
Krośnieński	41	42	39	53	-27	-13
Krośnieński	28	29	27	-205	-132	-155
Krotoszyński	36	36	36	-241	-160	-109
Kutnowski	34	35	34	-196	-238	-267
Kwidzyński	34	36	34	-196	-199	-114
Legionowski	40	41	40	1039	948	1153
Legnica	49	50	49	-241	-211	-293
Legnicki	37	37	37	177	196	209
Leski	35	38	36	-65	-49	-73
Leszczyński	26	25	26	270	362	230
Leszno	44	41	41	-168	-209	-126
Leżajski	37	35	35	-110	-206	-146
Lęborski	34	36	35	-104	-132	-145
Lidzbarski	39	40	35	-130	-128	-136
Limanowski	35	35	34	-78	-110	17
Lipnowski	28	27	26	-240	-231	-163
Lipski	21	20	21	-137	-165	-143
Lubaczowski	35	37	36	-117	-180	-249
Lubański	41	40	40	-108	-138	-90
Lubartowski	35	36	35	-185	-182	-109
Lubelski	32	33	32	906	1135	1054
Lubiński	33	33	35	-113	-272	-99
Lublin	59	57	57	-820	-754	-943
Lubliniecki	34	34	34	24	-16	96
Lwówecki	40	40	40	-140	-121	-113
Łańcucki	49	49	48	92	35	-33
Łaski	34	34	34	-28	110	28
Łęczycki	35	36	35	-133	-151	-114
Łęczyński	35	34	34	-183	-278	-109
Łobeski	32	32	32	-159	-196	-167
Łomża	48	48	47	-101	-178	-268
Łomżyński	37	37	36	-187	-171	-3

cd. tabeli 47

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Łosicki	25	25	25	-137	-154	-176
Łowicki	31	31	31	-179	-158	-158
Łódzki wschodni	32	33	33	514	580	728
Łódź	63	63	63	-1219	-1304	-1507
Łukowski	24	22	24	-541	-480	-499
Makowski	30	30	29	-260	-173	-189
Malborski	36	36	35	-25	-50	-53
Miechowski	40	32	32	-21	37	6
Mielecki	35	36	36	-167	-191	-120
Międzychodzki	35	33	28	-3	-60	-36
Międzyrzeczki	41	41	36	-85	-240	-113
Mikołowski	45	47	44	471	584	480
Milicki	29	30	30	-69	-36	-86
Miński	39	38	37	652	688	598
Mławski	28	27	25	-135	-189	-147
Mogileński	28	28	27	-154	-144	-111
Moniecki	29	28	27	-137	-187	-153
Mrągowski	37	36	32	-113	-193	-85
Mysłowice	48	48	49	-106	-61	-93
Myszkowski	34	35	34	108	164	59
Myslenicki	46	45	44	235	276	324
Myśliborski	31	31	26	-175	-156	-150
Nakielski	33	33	33	-171	-147	-242
Namysłowski	36	37	37	-5	-75	-25
Nidzicki	28	29	28	-142	-137	-153
Niżański	27	28	28	-108	-103	-86
Nowodworski	44	45	45	-110	-101	-110
Nowodworski	36	37	36	173	278	198
Nowomiejski	26	30	31	-163	-107	-185
Nowosądecki	37	38	38	-184	50	47
Nowosolski	37	38	40	-196	-202	-131
Nowotarski	42	42	42	77	-105	-61
Nowotomyski	31	31	30	19	41	85
Nowy Sącz	50	50	50	-144	-265	-289
Nyski	42	43	43	-341	-329	-222
Obornicki	33	33	32	48	3	118
Olecki	30	30	29	-127	-119	-139

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Oleski	36	36	36	-76	-107	-64
Oleśnicki	36	34	34	20	126	137
Olkuski	46	44	44	-243	-159	-170
Olsztyn	60	60	59	152	21	19
Olsztyński	40	39	39	514	640	607
Oławski	31	31	31	129	326	190
Opatowski	29	29	28	-179	-171	-176
Opoczyński	30	30	29	-210	-205	-257
Opole	58	58	56	-25	-169	-180
Opolski	36	32	32	423	489	561
Opolski	36	34	34	-179	-259	-265
Ostrołęcki	28	29	28	82	134	87
Ostrołęka	45	46	46	-441	-490	-343
Ostrowiecki	28	30	29	-386	-362	-349
Ostrowski	35	36	35	-76	-16	1
Ostrowski	28	28	26	-285	-237	-277
Ostródzki	39	39	37	-280	-273	-227
Ostrzeszowski	33	34	33	-34	-23	-57
Oświęcimski	45	44	43	-69	-52	-50
Otwocki	45	43	44	439	311	612
Pabianicki	38	37	39	301	311	322
Pajęczański	28	28	27	-112	-94	-141
Parczewski	33	28	28	-188	-113	-131
Piaseczyński	42	43	42	1908	2197	2105
Piekary Śląskie	44	45	45	-118	-125	-115
Pilski	35	35	35	-337	-227	-310
Pińczowski	35	35	35	-82	-110	-70
Piotrkowski	27	31	31	107	192	159
Piotrków Trybunalski	50	50	48	-293	-325	-135
Piski	28	29	27	-245	-255	-206
Pleszewski	38	38	37	-151	-42	14
Płock	47	46	47	-464	-533	-518
Płocki	24	24	24	270	219	387
Płoński	25	26	25	-156	-103	-33
Poddębicki	35	35	35	-23	4	13
Policki	38	34	32	670	927	852
Polkowicki	30	30	29	-98	-131	-102

cd. tabeli 47

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Poznań	64	65	65	-1514	-2206	-2103
Poznański	41	42	42	5100	6112	5334
Proszowicki	36	35	36	20	10	13
Prudnicki	39	40	37	-6	-34	-150
Pruszkowski	49	48	47	954	1291	1120
Przasnyski	30	29	25	-201	-272	-171
Przemyski	35	34	32	-119	-24	75
Przemysł	52	51	50	-182	-375	-282
Przeworski	38	39	38	-144	-132	-124
Przysuski	25	27	28	-171	-180	-149
Pszczynski	43	43	43	57	-1	-4
Pucki	43	44	42	421	530	368
Puławski	48	47	46	-235	-223	-141
Pułtuski	28	29	27	40	12	0
Pyrzycki	32	33	29	-134	-87	-107
Raciborski	37	38	37	-23	63	56
Radom	46	44	44	-952	-1027	-851
Radomski	25	25	24	7	142	321
Radomszczański	35	34	34	-133	-268	-145
Radziejowski	24	24	23	-168	-125	-168
Radzyński	23	24	23	-287	-265	-260
Rawicki	30	31	29	-26	-84	-124
Rawski	30	32	30	-67	-85	-79
Ropczycko-sędziszowski	34	36	36	-23	35	-80
Ruda Śląska	51	51	50	-418	-425	-376
Rybnicki	38	39	38	236	179	236
Rybnik	52	51	51	-239	-408	-379
Rycki	29	29	29	-267	-263	-311
Rypiński	26	27	27	-124	-129	-127
Rzeszowski	41	42	41	623	716	583
Rzeszów	59	60	57	477	482	681
Sandomierski	33	33	31	-255	-208	-160
Sanocki	34	36	34	-223	-246	-191
Sejneński	37	36	38	-72	-110	-60
Sępoleński	33	33	34	-122	-90	-99
Siedlce	42	42	45	-40	-118	-217
Siedlecki	27	28	25	-171	-126	63

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Siemianowice Śląskie	48	48	48	-24	-162	-146
Siemiatycki	34	32	34	-200	-205	-176
Sieradzki	36	35	35	-284	-260	-157
Sierpecki	30	30	26	-179	-192	-235
Skarżyski	33	33	31	-218	-235	-204
Skierniewice	39	39	40	-60	-149	-107
Skierniewicki	27	28	27	-20	41	37
Sławieński	38	38	36	-190	-131	-165
Słubicki	27	27	25	-66	-63	-64
Słupecki	29	29	28	-91	-123	-99
Słupsk	51	51	48	-272	-315	-318
Słupski	42	43	40	29	-24	99
Sochaczewski	30	31	30	21	25	55
Sokołowski	27	30	22	-318	-255	-202
Sokółski	35	35	35	-319	-339	-368
Sopot	74	72	72	-155	-113	-101
Sosnowiec	51	51	51	-849	-931	-726
Stalowowolski	33	32	31	-302	-277	-342
Starachowicki	30	29	29	-311	-258	-251
Stargardzki	34	35	33	6	-49	-36
Starogardzki	36	36	34	-101	-107	-4
Staszowski	31	27	25	-215	-226	-169
Strzelecki	37	36	36	8	-10	85
Strzelecko-drezdenecki	30	31	26	-138	-187	-69
Strzeliński	35	35	33	-25	-46	-24
Strzyżowski	39	39	35	-82	-108	-82
Sulęciński	33	33	29	-40	-39	-125
Suski	37	38	37	-23	33	-53
Suwalski	24	25	23	-51	-100	-125
Suwałki	47	45	44	-155	-106	3
Szamotulski	36	36	36	134	224	172
Szczecin	57	57	56	305	42	77
Szczecinecki	31	31	28	-178	-187	-196
Szczycieński	35	33	32	-169	-139	-179
Sztumski	32	30	29	-191	-185	-135
Szydłowiecki	36	37	37	-134	-140	-113
Średzki	39	39	40	295	337	335

cd. tabeli 47

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Średzki	38	38	37	50	50	41
Śremski	33	34	33	-88	-18	45
Świdnicki	47	43	45	39	-189	-82
Świdnicki	34	31	31	-88	-65	-183
Świdwiński	32	28	25	-280	-217	-193
Świebodziński	32	33	32	-111	-123	-113
Świecki	32	31	31	-134	-59	-64
Świętochłowice	46	47	46	-125	-283	-227
Świnoujście	43	41	41	10	68	-44
Tarnobrzeg	42	43	44	-162	-268	-207
Tarnobrzesci	34	35	33	-110	-94	-136
Tarnogórski	49	49	49	580	544	589
Tarnowski	37	37	36	118	118	234
Tarnów	52	50	49	-311	-429	-338
Tatrzański	51	46	47	-107	-15	70
Tczewski	40	41	36	-125	-120	8
Tomaszowski	37	36	36	-202	-286	-179
Tomaszowski	31	31	29	-320	-416	-425
Toruń	63	61	60	-335	-667	-433
Toruński	29	33	33	947	1044	968
Trzebnicki	36	35	35	308	508	472
Tucholski	28	28	27	-45	-87	-45
Turecki	31	32	31	-72	-180	-148
Tychy	53	54	53	-368	-407	-352
Wadowicki	47	47	47	-70	36	40
Wałbrzych	52			-494		
Wałbrzyski	43	45	45	-84	-157	-411
Wałecki	37	36	33	-175	-167	-199
Warszawa	76	75	76	8990	8189	6368
Warszawski zachodni	39	43	42	1071	1302	1205
Wąbrzeski	27	28	27	-164	-122	-99
Wągrowiecki	31	32	31	-8	-15	13
Wejherowski	38	38	37	884	1051	1252
Węgorzewski	34	35	34	-70	-112	-48
Węgrowski	29	30	28	-222	-255	-139
Wielicki	45	44	44	1295	1390	1146
Wieluński	29	28	28	-113	-166	-107

Powiat	Współczynnik dostępności kultury			Saldo migracji		
	2014	2013	2012	2014	2013	2012
Wieruszowski	24	23	23	-25	-7	-41
Włocławek	40	41	42	-470	-356	-449
Włocławski	26	27	26	-26	-91	-3
Włodawski	33	30	31	-67	-106	-150
Włoszczowski	28	28	25	-48	-106	-89
Wodzisławski	38	37	37	-46	72	37
Wolsztyński	31	32	31	-108	-68	-36
Wołomiński	40	40	36	2112	2330	2360
Wołowski	33	34	33	-22	-61	17
Wrocław	65	63	64	1816	1422	711
Wrocławski	40	39	39	2762	2939	2467
Wrzesiński	38	38	34	115	9	-10
Wschowski	34	34	34	-157	-11	-12
Wysokomazowiecki	36	34	34	-271	-190	-278
Wyszkowski	33	32	32	-130	-97	-80
Zabrze	55	57	56	-623	-689	-612
Zambrowski	31	31	27	-115	-200	-168
Zamojski	25	25	24	-127	-72	91
Zamość	49	47	47	-235	-287	-311
Zawierciański	34	35	34	-17	-127	8
Ząbkowicki	40	40	38	-136	-202	-213
Zduńskowolski	35	35	36	-77	-153	-28
Zgierski	36	38	37	839	652	575
Zgorzelecki	35	34	33	-278	-269	-233
Zielona Góra	55	56	57	455	62	-92
Zielonogórski	39	39	38	92	411	546
Złotoryjski	36	37	35	-173	-183	-106
Złotowski	29	30	29	-117	-139	-95
Zwoleński	28	29	27	-57	-69	-85
Żagański	39	38	38	-164	-191	-235
Żarski	38	34	32	-276	-260	-218
Żniński	39	39	39	-112	-177	-102
Żory	50	49	49	-231	-265	-274
Żuromiński	27	28	21	-193	-253	-184
Żyrardowski	41	41	40	42	-7	64
Żywiecki	45	44	43	14	129	11

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz GUS.

5.5. Determinanty rozwoju powiatów z perspektywy kapitału intelektualnego

W badaniach społecznych określenie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy różnego rodzaju zjawiskami jest bardzo trudne. Analiza danych statystycznych jest co prawda możliwa, ale jest obciążona ryzykiem związanym z:

- nietrafnym doбором zmiennych (zarówno zależnych, jak i niezależnych),
- istnieniem zmiennych ukrytych – w przypadku KI mogą to być na przykład pochodzenie mieszkańców na terenach Ziemi Odzyskanych; po 1945 roku do różnych rejonów i miejscowości północnej i zachodniej Polski kierowano przesiedleńców o różnym pochodzeniu społecznym, umiejętnościach, aspiracjach itp.; może to na przykład wyjaśniać (ale nie musi) różnice pomiędzy aktualną pozycją Szczecina w porównaniu z Wrocławiem,
- przecenianiem przez badacza znaczenia pewnych czynników, np. efekt zabiorów może być w wielu przypadkach przeceniany jako zmienna wyjaśniająca poziom rozwoju gospodarczego; dobrym przykładem jest wschodnia część województwa wielkopolskiego, która znajdowała się pod zaborem rosyjskim, lecz kulturowo przynależała i nadal przynależy do reszty regionu, która była pod zaborem pruskim; podobnie przeceniana może być lokalizacja jako determinant rozwoju,
- niewłaściwym uchwyceniem siły związku pomiędzy trendami ogólnokrajowymi i globalnymi a lokalnymi uwarunkowaniami powiatu – w okresie transformacji ustrojowej lokalizacja w danym powiecie zakładu pracy nastawionego na eksport do ZSRR była głównym determinantem, przynajmniej w krótkim okresie, jego perspektyw rozwojowych, z kolei aktualnie miasto Kraków jest beneficjentem zainteresowania Polską jako miejscem lokalizacji centrów usług wspólnych.

Na potrzeby niniejszego badania zidentyfikowano następujące kryteria porównawcze powiatów (dane standaryzowane – określane na podstawie znaku):

- 1) dynamikę bezrobocia,
- 2) dynamikę dostępności komunikacyjnej,
- 3) dynamikę rozwodów,
- 4) dynamikę migracji – jak zmieniał się współczynnik migracji (różnica pomiędzy końcowym a początkowym),
- 5) dynamikę wynagrodzeń,
- 6) determinanty wynikające z możliwości wykorzystania słabych stron jako szans rozwojowych, np. wysokie bezrobocie i niski poziom płac jako czynniki przyciągające inwestorów branż o niskim zaawansowaniu technologicznym,
- 7) determinanty wynikające z trendów ogólnokrajowych lub megatrendów, np. zainteresowanie inwestorów branży outsourcingowej Polską, przesunięcie

popytu na usługi turystyczne z krajów o wysokim zagrożeniu terrorystycznym, na kraje postrzegane jako bezpieczne,

- 8) determinanty wynikające z silnych stron, np. dobra dostępność komunikacyjna (np. Kutno) lub wysokiego popytu na dobra konsumpcyjne (Poznań, Warszawa).

Następnie dokonano analizy statystycznej, której wyniki zaprezentowano poniżej.

Na podstawie zestandaryzowanych zmiennych wykonano analizę skupień, w wyniku której utworzono osiem grup. Opierano się na dynamice wspomnianych zmiennych w latach 2004–2014. Dla każdej grupy – na końcu akapitu ją opisującego przedstawiono umowną nazwę opisową.

W pierwszym skupieniu znajdują się powiaty z woj. świętokrzyskiego leżące obok siebie (7 powiatów). Charakteryzuje je najgorsza dynamika dostępności komunikacyjnej, zdecydowanie najwyższa dynamika rozwodów, najwolniej rosnące wynagrodzenia, dynamika bezrobocia powyżej średniej krajowej, zmiana salda migracji jest poniżej średniej (ucieczka jest wolniejsza, przyływ jest większy, saldo migracyjne lepsze niż średnia krajowa, wynagrodzenia najgorsze w kraju, rozwody urosły najszybciej w kraju). Świętokrzyskie bardzo mocno się wyróżnia. **Małodostępni neofici libertynizmu.**

Druga grupa to powiaty obwarzankowe wokół Warszawy – dwa północne, dwa południowe; między Radomiem a Kielcami; grupa specyficzna – wszystko przeciętne oprócz rozwodów, liczba rozwodów bardzo wzrosła w porównaniu z resztą kraju (nie w skali absolutnej). Można to tłumaczyć zmianami w sferze obyczajowości – były to powiaty konserwatywne (w sferze obyczajowości), dzisiaj zanikają tabu; kiedyś konserwatywni, teraz doganiają resztę kraju. Pozostałe wskaźniki przeciętne, wynagrodzenia i dostępność komunikacyjna zmieniły się trochę poniżej średniej (i w jednym, i w drugim przypadku powiaty nie nadążały za resztą kraju ze zmianami), powiatów w grupie drugiej było 14. **Znikający konserwatyści – Warszawa wyspą w morzu konserwatyizmu** (wyniki badania potwierdzają wiedzę o wyjątkowości miasta Warszawy na tle powiatów ją okalających na historycznie zacofanym Mazowszu).

Trzecia grupa to powiaty obwarzankowe wokół takich miast, jak Szczecin, Gorzów, Zielona Góra, Bydgoszcz, Toruń, Poznań, dwa warszawskie (piaseczyński oraz warszawski zachodni) – są to powiaty, gdzie migracje zmieniły się *in minus* najmocniej w kraju, wynagrodzenia rosły wyraźnie wolniej niż w pozostałych częściach kraju, dostępność komunikacyjna rosła wyraźnie szybciej niż w pozostałych częściach kraju. Są to powiaty w dobrej sytuacji, dobrze rozwinięte, ale okres największego prosperity mają za sobą, osiągnęły wysokie poziomy i dalsza dynamika jest mniejsza. Powiaty te to „przedakcesyjni beneficjenci sukcesu – **beneficjenci transformacji**. Dynamika bezrobocia ujemna – bezrobocie spadało szybciej niż w pozostałych częściach kraju.

Czwarta, jedna z najliczniejszych grup, na którą składa się 89 powiatów, to powiaty znajdujące się w różnych częściach kraju (Podlasie, Pomorze, woj. dolnośląskie, północna Wielkopolska). W tej grupie nie ma dużych miast, poza Białymstokiem, są to powiaty rolnicze, pozbawione większego przemysłu. W tej grupie bezrobocie malało bardzo wolno, wolniej niż w reszcie kraju, dostępność komunikacyjna poprawiała się wolniej niż w reszcie kraju, nieco wyższe było tempo przyrostu wynagrodzeń, rozwody i migracje przeciętne. Są to powiaty, które wolniej się rozwijają. **Maruderzy.** Wynagrodzenia rosną, ale nie przekłada się to na spadek bezrobocia i dostępność komunikacyjną. Wynagrodzenia rosną raczej z powodu redystrybucji dochodów i pojawienia się nowych pracodawców w powiecie.

Piąta, najliczniejsza grupa (116 powiatów), obejmuje obszar całego kraju. Nieco mniej powiatów z tej grupy znajdziemy w województwie lubuskim, w centralnej Polsce i na południowym Podlasiu. W tej grupie wszystkie zmiany wskaźników miały wartości przeciętne: dostępność komunikacyjna i wynagrodzenia rosły nieco wolniej niż średnia krajowa, ale nieznacznie. Pozostałe wskaźniki blisko średniej. Grupa **typowa.** Do grupy tej należy Warszawa.

Szosta grupa jest najciekawsza: liczy 33 powiaty. W tych powiatach rozwody, migracje i dynamika wynagrodzeń były przeciętne, nie odbiegały od reszty kraju, bezrobocie malało najwolniej w całym kraju, a dostępność komunikacyjna bardzo mocno wzrosła. Są to powiaty, które są dowodem na to, że poprawienie dostępności komunikacyjnej nie ma pozytywnego wpływu na wzrost gospodarczy, zaprzeczają tezie, że poprawa dostępności służy wzrostowi. Najwięcej powiatów z tej grupy jest na Podkarpaciu – 12, ponad 1/3, pięć w woj. małopolskim. Pozostałe są rozrzucone w całym kraju. **Niewykorzystane drogi do rozwoju.**

Siódma grupa liczy 69 powiatów. Najmocniej w nich spadło bezrobocie, dostępność komunikacyjna jest przeciętna, rozwody i dynamika nieco poniżej średniej, wynagrodzenie powyżej średniej. Do grupy tej należą głównie powiaty z woj. wielkopolskiego (południowa Wielkopolska + Oborniki, Szamotuły, Międzychód), dolnośląskiego, łódzkiego i śląskiego; nie ma w tej grupie Warszawy. **Lokomotywy rozwoju.**

Ósma grupa to powiaty położone wzdłuż autostrad. Mocno się tu poprawiła dostępność komunikacyjna, jednocześnie bezrobocie spadało szybciej niż średnia krajowa, chociaż nie aż tak szybko, jak u liderów. Jest to czołowa grupa 1/3 wszystkich powiatów pod względem spadku bezrobocia. Natomiast mimo że bezrobocie malało, w porównaniu z resztą kraju najwolniej rosły wynagrodzenia. Pozostałe wskaźniki na poziomie przeciętnym. Są to beneficjenci autostrad. W grupie tej znajdziemy takie miasta, jak Rzeszów, Toruń, Gorzów Wlkp. Główne efekty pozytywne przejęły powiaty leżące przy autostradzie. Na przykład zyskały powiaty leżące bezpośrednio przy A1, a te, które znajdują się nieco na wschód od niej co prawda poprawiły swoją dostępność, lecz stały się relatywnie mniej atrakcyjne dla inwestorów. Potwierdza to tezę, że autostrada pomaga w rozwoju, lecz tylko znaj-

dującym się bezpośrednio na linii jej przebiegu. Położonym w pewnym od niej oddaleniu może szkodzić, gdyż „wsysa” inwestycje. Wniosek ten wynika z przeprowadzonych badań, ale zasługuje na dalsze studia pogłębione. **Beneficjenci autostrad i dróg szybkiego ruchu.**

W dalszej części niniejszego badania, którego celem było określenie determinantów rozwoju powiatów w latach 2004–2014, prace prowadzono w dwóch etapach. W ramach I etapu niestety nie udało się zidentyfikować wyraźnych determinantów przynależności do grupy *winner/loser* ze względu na zbyt dużą różnorodność powiatów.

Przeprowadzono analizę w grupie 68 powiatów zaklasyfikowanych przez panel ekspercki do jednej z tych grup. W grupie pierwszej znalazło się 31 powiatów, w grupie drugiej 37. W Banku Danych Lokalnych na stronie stat.gov.pl uzyskano informacje dotyczące licznych zmiennych określających sytuację społeczno-ekonomiczną wybranych powiatów w latach 2004, 2009 oraz 2014. Tam, gdzie było to możliwe, wykorzystano nie tylko wartości absolutne, ale także dynamikę zmian poszczególnych parametrów. W celu określenia czynników wpływających na szeroko rozumiany sukces wybrano zmienne związane z dochodami i wydatkami jednostek samorządu terytorialnego, bezrobociem, przedsiębiorczością, infrastrukturą, szkolnictwem oraz wskaźnikami społecznymi, takie jak:

- dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego ogółem,
- dochody własne,
- dochody własne – udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa PIT,
- dochody własne – udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa CIT,
- dochody na jednego mieszkańca,
- dochody ogółem na jednego mieszkańca,
- wydatki na oświatę i wychowanie na jednego mieszkańca,
- wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego na jednego mieszkańca,
- środki gmin i powiatów z UE na finansowanie programów i projektów w przeliczeniu na jednego mieszkańca,
- wydatki gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów budżetów ogółem,
- udział wydatków inwestycyjnych gmin i powiatów w wydatkach ogółem,
- wartość umów o dofinansowania ze środków unijnych 2011–2014,
- wartość zakończonych programów Infrastruktura i środowisko, innowacyjna gospodarka, Program operacyjny Kapitał ludzki,
- liczba stacji benzynowych,
- rozwody na 1000 ludności,
- podmioty gospodarcze ogółem,
- podmioty w sektorze prywatnym,

- podmioty w poszczególnych działach PKD (z podziałem na podmioty ogółem i prywatne),
- dynamika przyrostu liczby podmiotów gospodarczych,
- podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności,
- jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności,
- podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności,
- fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców,
- podmioty gospodarki narodowej ogółem – podmioty nowo zarejestrowane,
- spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego ogółem,
- sektor prywatny – osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą,
- sektor prywatny – spółki handlowe,
- sektor prywatny – spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego,
- sektor prywatny – spółdzielnie,
- sektor prywatny – fundacje,
- sektor prywatny – stowarzyszenia i organizacje społeczne,
- mieszkania oddane,
- powierzchnia użytkowa oddana,
- mieszkania na 10 tys. ludności,
- izby w mieszkaniach na 1000 ludności,
- przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania,
- struktura zatrudnienia ze względu na sektory (rolniczy, przemysłowy, usługi rynkowe i usługi nierynkowe),
- bezrobocie ogółem,
- bezrobocie w podziale na osoby o różnym wykształceniu,
- odsetek radnych z wykształceniem wyższym,
- odsetek powierzchni z uchwalonym planem zagospodarowania przestrzennego,
- przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto,
- wskaźniki komputeryzacji w szkołach podstawowych, gimnazjach oraz szkołach ponadgimnazjalnych,
- wskaźniki dotyczące nauki dodatkowych języków obcych w gimnazjach, szkołach podstawowych oraz ponadgimnazjalnych,
- wskaźniki dotyczące dostępności komunikacyjnej.

Analizowano dane z lat 2004, 2009 oraz 2014 (w wypadku funduszy unijnych wzięto pod uwagę dane zbiorcze z kilku lat). Ze względu na zmiany w metodologii zbierania danych, zaprzestanie zbierania pewnych danych itp. dane nie są ze sobą w pełni porównywalne.

W porównaniu wykorzystano test *t* Studenta dla dwóch prób niezależnych, a także test *U* Manna-Whitneya, ponieważ pojedyncze zmienne nie miały rozkładu normalnego.

Po analizie 233 zmiennych z trzech lat (po ok. 80 zmiennych na jeden okres) okazało się, że analizowane powiaty różnią się tylko w wypadku dziewięciu zmiennych, którymi są:

- dochody budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 2004, 2009 i 2014 na jednego mieszkańca,
- wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego w latach 2004, 2009 i 2014 na jednego mieszkańca,
- liczba uczniów szkół ponadgimnazjalnych uczących się dodatkowo języka angielskiego oraz niemieckiego w latach 2004, 2009 i 2014 na jednego mieszkańca,
- liczba rozwodów na 1000 ludności w roku 2014.

W wypadku pozostałych analizowanych zmiennych nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie. Przeprowadzono także analizę skupień, opierając się na danych zestandaryzowanych dla poszczególnych lat. Wybrano dwa, trzy i cztery skupienia, każdorazowo sprawdzając, czy występuje zależność pomiędzy przynależnością do danych skupień a pierwotnym określeniem powiatu jako *winner/loser*.

W każdym analizowanym przypadku (dla danych z lat 2004, 2009 i 2014 oraz dla dwóch, trzech i czterech skupień) nie wykryto żadnych zależności pomiędzy przynależnością do skupienia a byciem zwycięzcą/przegranym.

Sprawdzenia dokonano za pomocą testu chi-kwadrat – najniższa *p*-value wyniosła 0,46, a w każdym analizowanym skupieniu liczba obiektów (powiatów) z jednej i drugiej grupy była zbliżona.

Źródłem danych była baza BDL dostępna poprzez stronę stat.gov.pl (Głównego Urzędu Statystycznego). Wybrano zestaw zmiennych mogących potencjalnie wpływać na poziom kapitału ludzkiego. Pojedyncze zmienne (dostępność komunikacyjna, dostępność kultury) pochodzą z innych opracowań i uwzględniają różnorodne czynniki.

Etap II badania polegał na analizie wszystkich powiatów i podziale ich na zbliżone do siebie skupienia.

W analizie wykorzystano metody grupowania hierarchicznego, gdzie proces grupowania rozpoczyna się od wyboru pojedynczych obiektów do jednej grupy skupiającej wszystkie obserwacje. Wszystkie metody mają pewien wspólny zestaw własności określany w literaturze akronimem SAHN (*sequential, agglomerative, hierarchic, nonoverlapping*), co bardzo dobrze oddaje istotę wszystkich hierarchicznych metod aglomeracyjnych. Wśród najczęściej stosowanych metod grupowania hierarchicznego należy wymienić metodę najbliższego sąsiada (przeliczanie odległości między obiektami jednego skupienia a obiektami innego skupienia według kryterium najmniejszej odległości), metodę najdalszego sąsiada (kierujemy się największą odległością pomiędzy skupieniami), metodę średniej grupowej/średniego połączenia (jest to średnia odległość pomiędzy wszystkimi parami obiektów należących do dwóch porównywalnych grup), metodę centroidalną (wykorzystu-

jąca środki ciężkości skupień), metodę mediany (podobna do metody średniego połączenia, ale zamiast średniej wykorzystuje medianę), a także najczęściej wykorzystywaną metodę Warda, która całkowicie różni się od pozostałych metod zarówno jeśli chodzi o miary podobieństwa, jak i metody łączenia skupień. Na każdym etapie łączenia minimalizuje się wewnątrzgrupową sumę kwadratów odchylenia wszystkich zmiennych dla każdego obiektu od ich średnich grupowych. Dodatkowo dokonuje się oceny grupowania na podstawie dendrogramu, tak by liczba wydzielonych grup nie była zbyt mała (obiekty w ramach jednej grupy mogą wtedy się cechować bardzo dużą różnorodnością), jak i nie może być zbyt duża (pojawia się wtedy niebezpieczeństwo tworzenia się grup o bardzo małej liczbie elementów, a nawet grup jednoelementowych składających się z obiektów, które potencjalnie mogłyby być wartościami odstającymi (*outlier*)).

W opracowaniu wykorzystano metodę Warda. Opierano się przy tym na danych zestandaryzowanych (dla każdego obiektu, dla każdej ze zmiennych podano odległość od średniej wyrażoną w odchyleniach standardowych). Wykorzystaną miarą odległości był kwadrat odległości euklidesowej – najczęściej używaną miarą jest właśnie odległość euklidesowa lub jej kwadrat [Fan i in. 2007; Franceschet 2009]. Inne miary są wykorzystywane rzadziej (odległość miejska) lub prawie wcale. P.H.A. Sneath i R.R. Sokal [1973] oraz J.F. Hair i współautorzy [1995] zalecają jednocześnie bezwzględnie, by zestandaryzować wszystkie zmienne, ponieważ zmiana rzędu wielkości może prowadzić do różnych wyników [Everitt 1993].

W celu porównywalności poszczególnych lat ustalono tę samą liczbę skupień, chociaż skutkowało to w jednym przypadku skupieniem jednoelementowym. W kilku przypadkach odnotowano skupienia o mniej niż 10 elementach – wynikało to faktu, że pewne JST (m. Warszawa, m. Poznań, m. Sopot i kilka innych) znacznie odstają od pozostałych w niemal każdej kategorii.

W tabeli 48 przedstawiono charakterystykę ośmiu grup powiatów, opierając się na danych z 2014 roku.

Podjęto próbę przeprowadzenia analizy skupień dla wszystkich powiatów w Polsce, a następnie sprawdzenia, czy można pogrupować powiaty leżące w różnych rejonach kraju w grupy jednorodnie charakteryzujące się pewnymi zbliżonymi cechami. Zastosowano podejście eksploracyjne, bez wstępnego ustalania przynależności do grup. Podczas analizy wykorzystano następujące zmienne (17):

- współczynnik dostępności kultury,
- stopa bezrobocia rejestrowanego,
- bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż 1 rok,
- migracje gminne – saldo migracji na 1000 osób,
- rozwody na 1000 ludności,
- przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto,
- udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem,

Tabela 48. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2014 roku

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
1	89	Większa część Mazowsza, Wielkopolski, a także Górnego Śląska i woj. łódzkiego. Spora liczba powiatów obwarunkowych dookoła byłych miast wojewódzkich	Powiaty o minimalnie niższym od średniej bezrobociu (w tym długotrwałe), o dodatnim saldzie migracji, z ludnością mieszkającą w mieszkaniach o powierzchniach przekraczających średnią; o niewielkiej liczbie fundacji i stowarzyszeń, dość dobrze dostępne komunikacyjnie, o wyższej od średniej liczbie małych przedsiębiorstw oraz osób prowadzących własną działalność gospodarczą. Jest to jedna z trzech grup najpełniej objętych miejscowymi planami zagospodarowania. Pozostałe analizowane zmienne nie odbiegają od średniej ogólnopolskiej
2	113	Południowo-wschodnia, wschodnia i centralna Polska oraz pojedyncze powiaty w Wielkopolsce, na Warmii, Kujawach i na Dolnym Śląsku	Powiaty o niskiej dostępności kultury oraz nieco niższej od średniej dostępności komunikacyjnej, z bardzo niewielką liczbą rozwodów, przeciętnym bezrobociem, o niższym od średniej przeciętnym wynagrodzeniu, stosunkowo dużych mieszkaniach, ale jednocześnie tylko średniej powierzchni użytkowej mieszkania na mieszkańca, co sugeruje dużą liczbę osób zamieszkujących lokale. Jest to grupa powiatów o niewielkiej liczbie podmiotów gospodarczych
3	32	Powiaty grodzkie miast większych i średnich, a także powiaty nadmorskie i górskie (jeleniogórski, tatrzański)	Powiaty o wysokim dostępie do kultury, wyraźnie niższej od średniej stopie bezrobocia, wyższym od średniej wynagrodzeniu i współczynniku rozwodów, o niższej od średniej powierzchni mieszkania, ale wyższej od średniej powierzchni użytkowej na osobę. Są to powiaty o dużej liczbie podmiotów gospodarczych (każdej wielkości) oraz dużej liczbie fundacji i stowarzyszeń
4	47	Powiaty na tzw. Ziemiach Odzyskanych (Pomorze, Mazury, Lubuskie oraz część Dolnego Śląska) oraz pojedyncze powiaty w pozostałej części kraju (Bieszczady)	Powiaty z wyższym od średniej bezrobociem, nieatrakcyjne dla mieszkańców (ujemne saldo migracji) mimo wyższego od średniej wskaźnika dostępności kultury, ale z wyraźnie niższą od średniej dostępnością komunikacyjną (jest to grupa najslabiej skomunikowanych powiatów), ale z nieco wyższą od średniej liczbą podmiotów ogółem, mikroprzedsiębiorstw oraz z niższą ilością zainwestowanego kapitału zagranicznego
5	31	Powiaty „górniczne”, znajdujące się na Górnym Śląsku, a także powiaty będące	Powiaty bardzo dobrze dostępne komunikacyjnie, o wysokim współczynniku dostępności kultury, o niższym od średniej bezrobociu i wyraźnie wyższym średnim wynagrodzeniu, jednocześnie są to

cd. tabeli 48

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
		siedzibą olbrzymiej firmy (Bełchatów, Płock, Konin, Lubin)	powiaty o najgorszym współczynniku migracji i najwyższym współczynniku rozwodów, a także o najmniejszych mieszkaniach (i wyraźnie niższej od średniej powierzchni użytkowej w przeliczeniu na osobę). Stosunkowo wysoki współczynnik kapitału zagranicznego na osobę nie powoduje wyraźnie wyższej liczby przedsiębiorstw (nieco więcej niż średnia), a także wyraźnie niższej liczby fundacji i stowarzyszeń
6	8	Największe miasta (Warszawa, Wrocław, Poznań, Kraków, Katowice) oraz mniejsze powiaty miejskie: Bielsko-Biała, Sopot i Opole	Powiaty z najlepszą dostępnością kultury, najwyższą dostępnością komunikacyjną, największą liczbą podmiotów (mikro- i małych przedsiębiorstw, a także podmiotów ogółem i osób prowadzących własną działalność gospodarczą), zdecydowanie największą liczbą fundacji i stowarzyszeń, o wyższym od średniej saldzie migracji, najwyższym wynagrodzeniu, jednym z najwyższych współczynników rozwodów
7	52	Uzupełnienie skupienia 4 – powiaty na Mazurach, Kujawach i Pomorzu oraz w Świętokrzyskiem	Powiaty o bardzo wysokim bezrobociu, niskim saldzie migracji, niskiej dostępności kultury (najśłabsza grupa), o najniższym wynagrodzeniu, najmniejszym odsetku powierzchni objętej planami zagospodarowania, o niższej od średniej (prawie najniższej) liczbie podmiotów mikro-, małych przedsiębiorstw, podmiotów ogółem, a także osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, o słabej dostępności komunikacyjnej
8	6	Powiaty leżące dookoła Warszawy (zachodniej), Wrocławia (wschodniego) i Poznania	Grupa bardzo zbliżona do grupy 6 z następującymi różnicami: powiaty z grupy 6 mają wyraźnie wyższy wskaźnik dostępności kultury, wyższy wskaźnik rozwodów, wyższe wynagrodzenia (grupa 8 znajduje się na drugim miejscu), grupa 6 ma także większą liczbę fundacji, stowarzyszeń oraz różnego rodzaju podmiotów gospodarczych (grupa 8 zajmuje drugie miejsce). W grupie 8 można zauważyć wyraźnie niższą od średniej liczbę stowarzyszeń, także wyraźnie wyższe od średniej powierzchnie mieszkania ogółem oraz na osobę. Jest to także grupa najpełniej objęta planami zagospodarowania oraz mająca najbardziej dodatnie saldo migracji

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

- przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania,
- przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na jedną osobę,
- kapitał zagraniczny na jednego mieszkańca w wieku produkcyjnym,
- liczba firm zatrudniających 0–9 pracowników na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- liczba firm zatrudniających 10–49 pracowników na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności,
- podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności,
- fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców,
- dostępność komunikacyjna.

Wykorzystując jako metodę aglomeracji metodę Warda oraz kwadrat odległości euklidesowej jako miarę odległości, uzyskano osiem skupień. Ich charakterystykę przedstawiono w tabeli 48. Pełne zestawienie powiatów przedstawiono w Załączniku 1.

Dla roku 2014 sprawdzono także korelacje pomiędzy poszczególnymi cechami.

Ze względu na brak dostępności niektórych danych w 2012 roku, podczas analizy dla tego roku wykorzystano 15 zmiennych:

- współczynnik dostępności kultury,
- stopę bezrobocia rejestrowanego,
- bezrobotnych zarejestrowanych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok,
- migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób,
- rozwody na 1000 ludności,
- przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto,
- udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem,
- przeciętną powierzchnię użytkową jednego mieszkania,
- przeciętną powierzchnię użytkową mieszkania na jedną osobę,
- liczbę firm zatrudniających 0–9 pracowników na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- liczbę firm zatrudniających 10–49 pracowników na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności,
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności,
- fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców,
- dostępność komunikacyjną.

Wykorzystując jako metodę aglomeracji metodę Warda oraz kwadrat odległości euklidesowej jako miarę odległości, uzyskano osiem skupień. Ich charakterystykę przedstawiono w tabeli 49.

Tabela 49. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2012 roku

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
1	43	Woj. podkarpackie bez Rzeszowa, bez Bieszczad, b. woj. radoskie, powiaty zlokalizowane na północnym Mazowszu i w pobliżu granicy z Litwą	Wskaźnik dostępności kultury poniżej średniej, bezrobocie powyżej średniej, w szczególności długotrwałe, niewielka liczba rozwodów, wynagrodzenie niższe od średniej, niewielki udział powierzchni objętej miejscowym planem zagospodarowania (MPZ), wyższa od średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, ale niższa od średniej powierzchnia użytkowa na osobę, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie poniżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), nieco niższa od średniej liczba fundacji oraz niższa od średniej dostępność komunikacyjna
2	73	Woj. lubelskie, bez Lublina i dookoła Lublina (kopalnia Bogdanka), południowa część, Małopolskie i Świętokrzyskie, bez północnego paska, Małopolskie bez okolicy Krakowa, b. woj. konińskie	Wskaźnik dostępności kultury poniżej średniej, bezrobocie nieco poniżej średniej, niewielka liczba rozwodów, wynagrodzenie niższe od średniej, udział powierzchni objętej MPZ nieco powyżej średniej, wyższa od średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, także wyższa od średniej powierzchnia użytkowa na osobę, liczba podmiotów gospodarczych niższa od średniej (wszystkie kategorie podmiotów), nieco wyższa od średniej liczba fundacji oraz niższa od średniej dostępność komunikacyjna
3	13	Powiaty obwarunkowe dużych miast (Warszawa, Wrocław, Łódź, Gdańsk, Bydgoszcz, Szczecin)	Wskaźnik dostępności kultury na poziomie średnim, bezrobocie wyraźnie niższe od średniej, saldo migracji wyraźnie wyższe od średniej, liczba rozwodów powyżej średniej, wynagrodzenie powyżej średniej, udział powierzchni objętej MPZ powyżej średniej, znacznie powyżej średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, także wyraźnie wyższa od średniej powierzchnia użytkowa na osobę (grupa z największymi mieszkaniami), liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie powyżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), wyraźnie niższa od średniej liczba fundacji oraz wyższa od średniej dostępność komunikacyjna
4	74	Powiaty w Małopolsce, w Wielkopolsce (byłe woj. poznańskie, leszczyńskie), byłe woj. częstochowskie, katowickie, bielskie, krakowskie oraz	Wskaźnik dostępności kultury średni, bezrobocie poniżej średniej, średnia liczba rozwodów, wynagrodzenie średnie, udział powierzchni objętej MPZ nieco powyżej średniej, wyższa od średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, także wyższa od średniej powierzchnia użytkowa na osobę, liczba podmiotów gospodarczych zatrudniających 1–49

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
		powiaty leżące wokół obwarzanka Warszawy. Oprócz tego obwarzanek Łodzi i pojedyncze powiaty w woj. lubuskim (wzdłuż A2) oraz w okolicach Gdańska i Lublina	osób powyżej średniej, a pozostałe kategorie przedsiębiorstw nieco powyżej średniej, poniżej średniej liczba fundacji oraz wyższa od średniej dostępność komunikacyjna
5	110	Pomorze, Warmia, Mazury, północna Wielkopolska, powiaty przy granicy niemieckiej, czeskiej, a także pojedyncze powiaty w Bieszczadach, woj. świętokrzyskim i na Mazowszu	Nieco niższy od średniej wskaźnik dostępności kultury, wyższe od średniej bezrobocie, nieco wyższa niż średnia liczba rozwodów, wynagrodzenie nieco niższe od średniej, udział powierzchni objętej MPZ nieco poniżej średniej, niższa od średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, także niższa od średniej powierzchnia użytkowa na osobę, liczba podmiotów gospodarczych nieco poniżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), średnia liczba fundacji oraz niższa od średniej dostępność komunikacyjna
6	20	Pojedyncze powiaty „górniczne” – w woj. lubelskim i łódzkim (Bełchatów), Komin, powiaty, w których jest KGHM, oraz powiaty miejskie na Górnym Śląsku	Wskaźnik dostępności kultury wyraźnie powyżej średniej, bezrobocie poniżej średniej, liczba rozwodów znacznie powyżej średniej, wynagrodzenie wyraźnie wyższe, udział powierzchni objętej MPZ znacząco powyżej (najwyższy wynik wśród wszystkich skupień), wyraźnie niższa od średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, także niższa od średniej powierzchnia użytkowa na osobę, liczba podmiotów gospodarczych w okolicach średniej (wszystkie kategorie podmiotów), wyraźnie niższa od średniej liczba fundacji oraz najlepsza w kraju, wyraźnie wyższa od średniej dostępność komunikacyjna
7	39	Powiaty „turystyczne” – nadmorskie, tatrzańskie, wałbrzyskie. Oprócz tego powiaty grodzkie miast w całym kraju	Wskaźnik dostępności kultury bardzo wysoki, bezrobocie wyraźnie niższe od średniej, wyraźnie wyższa od średniej liczba rozwodów (najwyższa w kraju), wynagrodzenie nieco wyższe od średniej, udział powierzchni objętej MPZ nieco powyżej średniej, wyraźnie niższa od średniej powierzchnia użytkowa mieszkania, a na osobę przeciętna, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie wyższa od średniej (wszystkie kategorie podmiotów), wyraźnie wyższa od średniej liczba fundacji oraz nieco niższa od średniej dostępność komunikacyjna

cd. tabeli 49

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
8	7	Największe miasta w Polsce – Warszawa, Poznań, Kraków, Wrocław, Katowice oraz Opole i Sopot	Wskaźnik dostępności kultury najwyższy w Polsce, bezrobocie najniższe w Polsce, wysoka liczba rozwodów, najwyższe w Polsce wynagrodzenie, udział powierzchni objętej MPZ nieco powyżej średniej. Najmniejsze w Polsce mieszkania i najwyższa w Polsce powierzchnia użytkowa na osobę, liczba podmiotów gospodarczych najwyższa w Polsce (wszystkie kategorie podmiotów), najwyższa liczba fundacji w Polsce oraz wyraźnie wyższa od średniej dostępność komunikacyjna

Źródło: jak do tabeli 48.

W tabeli 50 przedstawiono charakterystykę skupień dla zmiennych z 2010 roku. Wykorzystano te same zmienne co w 2012 roku, z wyjątkiem wskaźnika dostępności kultury oraz udziału powierzchni objętej MPZ.

Tabela 50. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2010 roku

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
1	65	Powiaty wschodniej i południowo-wschodniej Polski, północne Mazowsze, północne Podlasie, część Świętokrzyskiego oraz wschodnia Wielkopolska	Bezrobocie nieco powyżej średniej, wyraźnie poniżej średniej rozwody, wynagrodzenia poniżej średniej, powierzchnia mieszkania powyżej średniej, a na osobę nieco poniżej średniej, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie poniżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji poniżej średniej, dostępność komunikacyjna poniżej średniej
2	123	Zdecydowana większość Ziem Odzyskanych – Pomorze, Warmia, Mazury, Dolny Śląsk. Dodatkowo Bieszczady i południowe Mazowsze, północne woj. świętokrzyskie oraz Kujawy i część północnego Mazowsza	Bezrobocie wyraźnie powyżej średniej, najwyższe w całej Polsce, rozwody nieco powyżej średniej, wynagrodzenie nieco poniżej średniej, poniżej średniej powierzchnia mieszkania i na osobę, liczba podmiotów gospodarczych na poziomie średniej lub nieco poniżej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji na poziomie średniej, najgorsza w Polsce dostępność komunikacyjna

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
3	56	Południowa Wielkopolska, południowe Podlasie, północna Małopolska oraz powiaty wokół Częstochowy, Opola i na obrzeżach Mazowsza oraz w woj. lubelskim (wzdłuż linii Warszawa-Lublin-Zamość)	Bezrobocie poniżej średniej, wyraźnie poniżej średniej, wynagrodzenia nieco poniżej średniej, powierzchnia mieszkania wyraźnie powyżej średniej i na osobę też, liczba podmiotów gospodarczych poniżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji nieco powyżej średniej, dostępność komunikacyjna przeciętna
4	99	Okolice największych miast (Warszawa, Poznań, Kraków, Łódź, Katowice, Gdańsk, Wrocław), chociaż w wypadku dwóch pierwszych miast nie są to tzw. obwarzanki	Bezrobocie poniżej średniej, rozwody nieco powyżej średniej, wynagrodzenia nieco poniżej średniej, powierzchnia mieszkania nieco powyżej średniej i na osobę też, liczba podmiotów gospodarczych powyżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji wyraźnie poniżej średniej, dostępność komunikacyjna powyżej średniej
5	42	Powiaty grodzkie (niemal wszystkie – bez Warszawy, Sopotu oraz kilku miast na tzw. ścianie wschodniej Polski)	Bezrobocie wyraźnie poniżej średniej, najwyższy w Polsce odsetek rozwodów, wynagrodzenia wyraźnie powyżej średniej, powierzchnia mieszkania wyraźnie poniżej średniej, a na osobę nieco poniżej, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie powyżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji wyraźnie powyżej średniej, dostępność komunikacyjna nieco powyżej średniej
6	21	Powiaty, na terenie których znajdują się kopalnie (Górny Śląsk, Bełchatów oraz Łęczna, Lubin i Nowy Dwór Mazowiecki)	Bezrobocie poniżej średniej, wyraźnie powyżej średniej, rozwody, wynagrodzenia bardzo wyraźnie powyżej średniej, powierzchnia mieszkania wyraźnie poniżej średniej, a na osobę nieco niższa, liczba podmiotów gospodarczych w okolicach średniej lub nieco poniżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji wyraźnie poniżej średniej – najmniej w kraju, najwyższa w kraju, dostępność komunikacyjna
7	13	Powiaty obwarzankowe wokół Warszawy, Poznania, Gdańska oraz powiaty „turystyczne” – nadmorskie i tatrzański	Bezrobocie wyraźnie poniżej średniej, nieco wyższa stopa rozwodów (na 1000 osób), wynagrodzenia wyraźnie powyżej średniej, powierzchnia mieszkania wyraźnie powyżej średniej i na osobę też – najwyższa w kraju, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie powyżej średniej (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji nieco poniżej średniej, dostępność komunikacyjna nieco powyżej średniej

cd. tabeli 50

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
8	2	Warszawa i Sopot	Bezrobocie najniższe w kraju, powyżej średniej rozwody, wynagrodzenia najwyższe w kraju, powierzchnia mieszkania najniższa w kraju, a na osobę wyraźnie powyżej średniej, liczba podmiotów gospodarczych zdecydowanie najwięcej w kraju na 10 tys. mieszkańców (wszystkie kategorie podmiotów), liczba fundacji najwyższa w kraju, dostępność komunikacyjna powyżej średniej (druga najwyższa po skupieniu nr 6)

Źródło: jak do tabeli 48.

W tabeli 51 przedstawiono charakterystykę skupień dla zmiennych z 2008 roku. Wykorzystano te same zmienne co w 2010 roku, z wyjątkiem średniej powierzchni mieszkania.

Tabela 51. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2008 roku

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
1	57	Wschodnia i południowo-wschodnia Polska, północno-wschodnie Mazowsze, część Kujaw i Świętokrzyskiego	Bezrobocie wyższe od średniej, najniższa w kraju liczba rozwodów, wynagrodzenia wyraźnie poniżej średniej – najniższe w kraju, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie poniżej średniej (najmniej w kraju), liczba fundacji na poziomie średnim, dostępność komunikacyjna wyraźnie poniżej średniej
2	123	Powiaty leżące w większej odległości od największych miast (np. powiaty w północnej i południowej Wielkopolsce oddalone od Poznania, Wrocławia i Szczecina), woj. opolskie, wschodnie i północne Mazowsze, część Podlasia, byłe województwa częstochowskie, tarnowskie, tarnobrzeskie.	Bezrobocie nieco poniżej średniej, liczba rozwodów nieco poniżej średniej, wynagrodzenia nieco poniżej średniej, liczba podmiotów gospodarczych poniżej średniej, liczba fundacji nieco poniżej średniej, dostępność komunikacyjna nieco poniżej średniej

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
		Region trudny do jednoznacznego zdefiniowania ze względu na „przeciętność”	
3	54	Byłe województwa koszalińskie, słupskie, powiaty na pograniczu woj. wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego, południowe Mazowsze, Bieszczady, Dolny Śląsk	Bezrobocie najwyższe w kraju, liczba rozwodów nieco powyżej średniej, wynagrodzenia prawie najniższe w kraju, liczba podmiotów gospodarczych i fundacji na poziomie średnim (poza małymi firmami, których liczba jest poniżej średniej), dostępność komunikacyjna najgorsza w kraju
4	76	Powiaty w Wielkopolsce (centralna i zachodnia), w woj. lubuskim oraz powiaty obwarzankowe Krakowa, Trójmiasta, Wrocławia, Łodzi oraz dalsze Warszawy	Bezrobocie poniżej średniej, liczba rozwodów powyżej średniej, wynagrodzenia w okolicach średniej, liczba podmiotów gospodarczych powyżej średniej, liczba fundacji nieco powyżej średniej, dostępność komunikacyjna średnia
5	22	Większe miasta (poza tymi z grupy 7) oraz dwa powiaty nadmorskie i tatrzański	Bezrobocie wyraźnie poniżej średniej, liczba rozwodów najwyższa w kraju, wynagrodzenia wyraźnie powyżej średniej, liczba podmiotów gospodarczych i fundacji oraz dostępność komunikacyjna średnia
6	30	Górny Śląsk oraz inne powiaty, w których są kopalnie (Lubin, Bełchatów, Łęczna)	Bezrobocie wyraźnie poniżej średniej, liczba rozwodów wyraźnie powyżej średniej, wynagrodzenia wyraźnie powyżej średniej, liczba podmiotów gospodarczych nieco poniżej średniej z wyjątkiem małych firm, gdzie wskaźnik jest powyżej średniej, liczba fundacji najniższa w kraju, dostępność komunikacyjna najlepsza w kraju
7	4	Warszawa, Poznań, Sopot i Katowice	Bezrobocie najniższe w kraju, liczba rozwodów wyraźnie powyżej średniej, wynagrodzenia najwyższe w kraju, liczba podmiotów gospodarczych i fundacji najwyższa w kraju, dostępność komunikacyjna wyraźnie powyżej średniej
8	13	Powiaty obwarzankowe największych miast	Bezrobocie wyraźnie poniżej średniej, liczba rozwodów nieco powyżej średniej, wynagrodzenia wyraźnie powyżej średniej, liczba podmiotów gospodarczych wyraźnie powyżej średniej, liczba fundacji wyraźnie poniżej średniej, dostępność komunikacyjna wyraźnie powyżej średniej

Źródło: jak do tabeli 48.

W tabeli 52 przedstawiono charakterystykę skupień, opierając się na identycznych zmiennych jak w tabeli 51, z wyjątkiem danych dla przedsiębiorczości.

Tabela 52. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2006 roku

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
1	70	Południowo-wschodnia i wschodnia Polska, wschodnie Mazowsze, woj. świętokrzyskie, wschodnia Wielkopolska oraz pojedyncze powiaty w woj. opolskim, podlaskim i w kujawsko-pomorskim	Bezrobocie przeciętne, liczba rozwodów najniższa w kraju, wynagrodzenia poniżej średniej, dostępność komunikacyjna nieco poniżej średniej
2	65	Zachodnia Wielkopolska, powiaty pomiędzy Łodzią a Warszawą oraz pomiędzy Łodzią a Wrocławiem, południowa część woj. śląskiego i małopolskiego oraz południowa część woj. świętokrzyskiego	Bezrobocie wyraźnie poniżej średniej, liczba rozwodów wyraźnie poniżej średniej, wynagrodzenia nieco poniżej średniej, dostępność komunikacyjna nieco powyżej średniej
3	90	Byłe woj. śląskie, koszalińskie, suwalskie, płockie i wrocławskie – powiaty z PGR-ami, południowe Mazowsze, południowa część woj. dolnośląskiego oraz pojedyncze powiaty w woj. lubelskim i podkarpackim	Bezrobocie najwyższe w kraju, liczba rozwodów nieco powyżej średniej, wynagrodzenia najniższe w kraju, dostępność komunikacyjna najniższa w kraju
4	54	Północna Wielkopolska, woj. lubuskie, południowa część Dolnego Śląska, północne Kujawy oraz pojedyncze powiaty w różnych częściach kraju (głównie powiaty grodzkie)	Bezrobocie przeciętne, liczba rozwodów wyraźnie powyżej średniej, wynagrodzenia przeciętne, dostępność komunikacyjna najgorsza w kraju (tym się różni od skupienia nr 3)

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
5	18	Największe miasta w Polsce (Warszawa, Poznań, Trójmiasto, Kraków) oraz powiaty z olbrzymimi zakładami przemysłowymi (kopalniami, rafineriami)	Bezrobocie najniższe w kraju, liczba rozwodów wyraźnie powyżej średniej, wynagrodzenia najwyższe w kraju, dostępność komunikacyjna bardzo wysoka
6	27	Powiaty grodzkie większych miast oraz pojedyncze powiaty na Górnym i Dolnym Śląsku	Bezrobocie bardzo niskie, prawie najniższe w kraju, liczba rozwodów najwyższa w kraju, wynagrodzenia wyraźnie wyższe od średniej, dostępność komunikacyjna wyższa od średniej
7	25	Powiaty obwarzankowe Trójmiasta, Poznania, Warszawy, Krakowa, Łodzi oraz kilku innych miast	Bezrobocie poniżej średniej, liczba rozwodów średnia, wynagrodzenia nieco powyżej średniej (niższe od skupienia 5 i 6, ale wyższe od pozostałych), dostępność komunikacyjna nieco powyżej średniej
8	30	Górny Śląsk oraz pojedyncze powiaty w woj. łódzkim i na Dolnym Śląsku	Bezrobocie nieco poniżej średniej, liczba rozwodów wyraźnie powyżej średniej, wynagrodzenia nieco powyżej średniej, dostępność komunikacyjna najlepsza w kraju

Źródło: jak do tabeli 48.

W tabeli 53 przedstawiono charakterystykę skupień powiatów dla roku 2004, opierając się na identycznych zmiennych jak w tabeli 52.

Tabela 53. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2004 roku

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
1	149	Południowo-wschodnia i wschodnia Polska, powiaty na obrzeżach województwa mazowieckiego, powiaty w Wielkopolsce (bez Poznania, Konina, Kalisza i Leszna)	Powiaty przeciętne – bezrobocie nieco poniżej średniej, płaca nieco poniżej średniej, dostępność komunikacyjna nieco poniżej średniej – podobnie jak saldo migracji. Wyraźnie poniżej średniej wskaźnik rozwodów (czyli można tę grupę określić jako tradycyjną)

cd. tabeli 53

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
		wraz z przyległościami), część woj. opolskiego, wschodnia Małopolska i woj. świętokrzyskie	
2	18	Warszawa i powiaty leżące w pobliżu Warszawy, duże miasta (Poznań, Gdańsk, Gdynia, Sopot, Katowice) oraz powiaty będące siedzibami dużych spółek (Lubin, Bełchatów, powiat łęczyński, Płock)	Powiaty o bardzo niskim bezrobociu, bardzo wysokich zarobkach, dobrze dostępne komunikacyjnie (choć nie tak dobrze jak powiaty w grupie 8)
3	54	Powiaty na Ziemiach Odzyskanych oraz pojedyncze powiaty w woj. kujawsko-pomorskim i mazowieckim	Powiaty o wysokim bezrobociu, słabej dostępności komunikacyjnej oraz wysokim wskaźniku rozwodów
4	40	Powiaty na północy kraju (nadmorskie), Warmia i Mazury oraz Bieszczady i pojedyncze powiaty w woj. lubuskim	Powiaty kiepsko skomunikowane, o wysokim bezrobociu i niskich wynagrodzeniach – z ujemnym saldem migracji
5	38	Powiaty w pobliżu wielkich miast (na wschód od Warszawy, okolice Krakowa, Wrocławia, Łodzi, Trójmiasta, Lublina, Rzeszowa i Białegostoku) oraz pojedyncze powiaty na Górnym Śląsku i w Wielkopolsce	Powiaty dość dobrze dostępne komunikacyjnie, o niższej od średniej stopie bezrobocia, o dodatnim saldzie migracji, a jednocześnie niższym od średniej poziomie wynagrodzeń. Jest to uzasadnione tym, że są to tzw. sypialnie wielkich miast
6	41	Powiaty miejskie oraz pojedyncze powiaty w woj. dolnośląskim, opolskim i wielkopolskim	Powiaty o dużej liczbie rozwodów, niższym od średniej bezrobociu. Mimo wyższej od średniej płacy saldo migracji jest niższe od średniej

Numer skupienia	Liczba obiektów w skupieniu	Charakterystyka geograficzna	Cechy skupienia
7	12	Powiaty obwarzankowe (zachodnia Warszawa, Poznań, Wrocław, Toruń, Bydgoszcz, Łódź i Szczecin)	Powiaty z bardzo pozytywnym współczynnikiem migracji i wysokim wynagrodzeniem, dobrze dostępne komunikacyjnie, o niższym od średniej bezrobociu i mniejszej od średniej liczbie rozwodów
8	27	Powiaty na Górnym Śląsku, Piotrków Trybunalski i Kraków	Powiaty bardzo dobrze dostępne komunikacyjnie, o stopie bezrobocia niższej od średniej, z ujemnym saldem migracji, wyższym od średniej wynagrodzeniem oraz liczbą rozwodów

Źródło: jak do tabeli 48.

W miastach ludzie mają niewielkie mieszkania, lecz powierzchnia na osobę jest najwyższa w Polsce. W powiatach obwarzankowych zarówno wielkość mieszkań jest powyżej średniej, jak i powierzchnia na osobę jest najwyższa w kraju. W powiatach obwarzankowych dominują małe rodziny mieszkające w dużych mieszkaniach³⁹.

Duże miasta wysysają fundacje z obwarzanków. Fundacje są chętniej rejestrowane w dużych miastach. Powiatów hobbystycznych jest najwięcej w dużych miastach, dołączają do nich obwarzankowe. Nie ma korelacji pomiędzy bezrobociem a zarobkami: poziom bezrobocia nie jest zmienną wyjaśniającą: w powiatach z niskim bezrobociem mogą się pojawić zarówno niskie, jak i wysokie płace; podobnie jest z wynagrodzeniami.

W tabelach 54–59 przedstawiono dokładną charakterystykę poszczególnych skupień (średnie dla zmiennych zestandaryzowanych) dla lat 2004, 2006, 2008, 2010 i 2012.

Stefan Kurowski postawił tezę o niezrastaniu się „szwów” porozbiorowych, a nawet ich umacnianiu [Kurowski 1994, 1997]. Jest to pogląd dość popularny w literaturze społeczno-ekonomicznej, ale można zaryzykować tezę, że traktowany bardzo instrumentalnie, np. jako uzasadnienie olbrzymich transferów funduszy na rozwój Polski Wschodniej, które były inwestowane przez wszystkie rządy – polskie, a nawet zaborcze (Rosja carska – vide: Staropolski Okręg Przemysłowy). Jak dowodzą doświadczenia inwestycji w rozwój przemysłu w obszarze obecnego województwa kieleckiego, bariery hamujące rozwój województw wschodnich w Polsce są znacznie głębsze niż tylko „brak kapitału”. Ani w czasach PRL-u, ani w czasach II RP, ani w czasach „funduszy unijnych” nie udało się zniwelować luki ekonomicznej

³⁹ Parafrazując tytuł książki Putnama: *living alone, bowling alone*.

Tabela 54. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2004 roku

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Stopa bezrobocia rejestrowanego	-0,2601	-1,0057	0,8129	1,7771	-0,2983	-0,6783	-0,6067	-0,4331
Migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób	-0,1975	-0,1782	-0,0090	-0,4949	0,9752	-0,5459	3,9626	-0,3448
Rozwody na 1000 ludności	-0,7595	0,5502	0,5330	0,1215	-0,1199	1,6638	-0,2504	0,3321
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	-0,4293	2,8892	0,0414	-0,5693	-0,3598	0,5975	1,0043	0,3562
Dostępność komunikacyjna	-0,2384	0,6251	-0,4435	-0,9574	0,5085	-0,1201	0,6556	2,3796

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Tabela 55. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2006 roku

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Stopa bezrobocia rejestrowanego	-0,0103	-0,8908	1,3739	0,0991	-1,0986	-1,0660	-0,6252	-0,2062
Bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż rok	0,2055	-0,8663	1,3041	-0,0892	-1,0277	-1,1175	-0,6122	-0,2216
Migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób	-0,1639	0,0298	-0,4072	-0,2578	-0,2088	-0,2143	2,8389	-0,0440
Rozwody na 1000 ludności	-1,0132	-0,7891	0,1396	0,6165	0,8820	1,5132	-0,0966	0,7347
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	-0,4330	-0,2169	-0,5144	0,0206	3,1152	0,7688	0,3487	0,1348
Dostępność komunikacyjna	-0,2904	0,0861	-0,5916	-0,5408	1,0068	0,3266	0,3584	2,0428

Źródło: jak do tabeli 54.

Tabela 56. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2008 roku

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Stopa bezrobocia rejestrowanego	0,5222	-0,1380	1,7007	-0,4657	-1,1404	-0,7693	-1,7699	-1,0753
Bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż rok	0,8043	-0,2202	1,5039	-0,5057	-1,0096	-0,7391	-1,4397	-0,8764
Migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób	-0,0805	-0,1320	-0,4445	0,2580	-0,2406	-0,4913	-0,6339	3,6764
Rozwody na 1000 ludności	-1,1197	-0,4077	0,1777	0,4291	1,5406	0,8655	1,3159	0,5110
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	-0,4816	-0,2883	-0,4751	0,0676	0,9046	1,1959	3,4063	1,0789
Podmioty gosp. ogółem na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-1,0918	-0,3782	0,0061	0,4724	2,1362	-0,2168	3,4933	1,3891
Podmioty zatrudniające 0–9 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-1,0850	-0,3747	0,0193	0,4613	2,1427	-0,2323	3,3987	1,3892
Podmioty zatrudniające 10–49 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-0,8482	-0,3247	-0,2615	0,5007	1,2537	0,1439	4,4627	1,1233
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	-1,1169	-0,4052	0,0120	0,4952	2,1509	-0,1138	3,3256	1,3859
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	-1,1322	-0,3692	0,0046	0,5555	2,0103	-0,2036	2,2892	1,5541
Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców	-0,0701	-0,0825	-0,0144	0,1769	1,3248	-1,1657	4,0879	-0,6956
Dostępność komunikacyjna	-0,4756	-0,1053	-0,7002	0,0166	-0,0804	2,0878	1,5593	0,7323

Źródło: jak do tabeli 54.

Tabela 57. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2010 roku

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Stopa bezrobocia rejestrowanego	0,2887	0,9725	-0,6207	-0,6286	-0,8814	-0,6333	-1,0491	-1,9187
Bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż rok	0,6726	0,6956	-0,6036	-0,6327	-0,6471	-0,8285	-0,9169	-1,4564
Migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób	-0,2008	-0,3382	-0,0664	0,9651	-0,5242	-0,6531	3,0117	-0,0298
Rozwody na 1000 ludności	-1,1051	0,3077	-0,7422	-0,1914	1,4490	0,8875	0,4168	0,7780
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	-0,3800	-0,3522	-0,3079	-0,1131	0,8424	1,7329	1,0029	3,4528
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania	0,5973	-0,4095	0,8339	0,5848	-1,3545	-1,1334	1,1691	-1,5025
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę	-0,1572	-0,6171	0,7694	0,4230	-0,2272	-0,5117	2,7419	1,7832
Podmioty ogółem na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-0,9239	-0,1055	-0,6219	0,2526	1,4402	-0,1478	2,0256	4,8733
Podmioty zatrudniające 0–9 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-0,9157	-0,0976	-0,6253	0,2393	1,4284	-0,1613	2,0568	4,7810
Podmioty zatrudniające 10–49 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-0,8231	-0,2122	-0,3168	0,5447	1,0259	-0,0291	1,0513	5,0781
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	-0,9573	-0,0774	-0,6656	0,2490	1,4566	-0,0685	2,0012	4,5339

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	-0,9497	-0,1075	-0,6448	0,4072	1,2995	-0,1270	2,2984	3,0293
Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców	-0,1828	-0,0343	0,2194	-0,4769	1,1704	-1,2284	-0,3381	6,0191
Dostępność komunikacyjna	-0,4301	-0,5322	-0,0273	0,7171	0,2024	1,9393	0,2096	1,0593

Źródło: jak do tabeli 54.

Tabela 58. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2012 roku

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Współczynnik dostępności kultury	-0,4822	-0,5318	0,0031	0,0282	-0,2254	1,0711	1,1715	2,1587
Stopa bezrobocia rejestrowanego	0,8464	-0,3900	-1,0359	-0,5727	0,9125	-0,6409	-0,6910	-1,8124
Bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż rok	1,2676	-0,2301	-0,9281	-0,6185	0,6519	-0,8336	-0,6277	-1,4901
Migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób	-0,3801	-0,2143	3,5484	0,6330	-0,3580	-0,6411	-0,2313	0,0348
Rozwody na 1000 ludności	-1,1029	-0,8218	0,3762	-0,0730	0,3145	0,9684	1,1871	1,0954
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	-0,3292	-0,3873	0,8746	-0,0873	-0,2912	1,6087	0,5123	2,4854
Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	-0,7270	0,1673	0,5240	0,3565	-0,4226	1,1569	0,2144	0,1198

cd. tabeli 58

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania	0,4292	0,7205	1,2838	0,5352	-0,4562	-1,3105	-1,0676	-1,3308
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę	-0,4221	0,4078	2,4662	0,3792	-0,6283	-0,7028	0,0859	1,1549
Podmioty zatrudniające 0–9 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-0,9478	-0,7255	1,6200	0,1011	-0,1396	-0,0744	1,4885	3,4248
Podmioty zatrudniające 10–49 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	-0,8241	-0,6192	1,0575	0,3206	-0,2337	0,1883	1,0007	3,7245
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	-0,9698	-0,7793	1,5966	0,1151	-0,1119	-0,0091	1,4920	3,3740
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	-0,9750	-0,7523	1,9088	0,2585	-0,1622	-0,1000	1,4187	2,4875
Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców	-0,3276	0,1091	-0,5979	-0,4588	0,0569	-1,2308	1,0686	3,5044
Dostępność komunikacyjna	-0,4240	-0,2370	0,8373	0,6712	-0,5511	1,8531	-0,2887	1,3983

Źródło: jak do tabeli 54.

Tabela 59. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2014 roku

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Współczynnik dostępności kultury	-0,1045	-0,4857	1,1611	0,2786	0,7599	2,1667	-0,5549	0,4517
Stopa bezrobocia rejestrowanego	-0,6477	-0,0146	-0,7722	0,7312	-0,2466	-1,6798	1,5410	-1,4973
Bezrobotni zarejestrowani pozostający bez pracy dłużej niż rok	-0,6610	0,0784	-0,7064	0,4471	-0,2574	-1,4113	1,5033	-1,3010
Migracje – gminne saldo migracji na 1000 osób	0,7529	-0,2325	0,1220	-0,4962	-0,5485	0,2415	-0,5312	3,9182
Rozwody na 1000 ludności	-0,1898	-0,6200	0,9169	0,3386	1,0315	0,9855	0,0188	0,5465
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	-0,0873	-0,2859	0,5036	-0,2429	1,2048	2,2399	-0,5443	1,4404
Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	0,3389	-0,1140	0,2753	-0,1867	0,7201	0,2126	-0,8472	0,7618
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania	0,7026	0,3669	-0,9353	-0,5010	-1,3220	-1,2856	-0,2363	1,6892
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę	0,4454	0,0367	0,3527	-0,5645	-0,6145	1,1239	-0,7661	3,4631
Kapitał zagraniczny na mieszkańca w wieku produkcyjnym	-0,0447	-0,2377	-0,0105	-0,2373	0,6094	3,0750	-0,3244	2,6166
Podmioty zatrudniające 0–9 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	0,0943	-0,7215	1,6570	0,2182	0,1862	3,3543	-0,6597	2,2126

cd. tabeli 59

Wyszczególnienie	Skupienie							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Podmioty zatrudniające 10–49 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	0,2551	-0,5877	1,0350	-0,1673	0,2826	3,8144	-0,5258	1,4658
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	0,1138	-0,7525	1,6473	0,2601	0,2035	3,3078	-0,6539	2,1741
Podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	0,0993	-0,7221	1,6489	0,2046	0,1964	3,4023	-0,6599	2,1921
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	0,2955	-0,7536	1,6145	0,1886	0,1189	2,4561	-0,7362	2,4864
Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców	-0,3712	-0,1189	1,1689	0,4379	-0,7931	3,3337	-0,2055	-0,3531
Dostępność komunikacyjna	0,5587	-0,2915	-0,3761	-0,8252	1,4078	1,3195	-0,5146	1,4079

Źródło: jak do tabeli 54.

między zachodem a wschodem Polski. Fetyszyzuje się także negatywny wpływ zaboru rosyjskiego i pozytywny zaboru pruskiego na rozwój cywilizacyjny ziem polskich w ostatnich 200 latach. W istocie polityka rządów carskich silnie sprzyjała rozwojowi przemysłu na obecnych terenach Polski centralnej i wschodniej. Z kolei zaborca pruski skutecznie hamował rozwój przemysłu w Wielkopolsce. W efekcie w Wielkopolsce, która w momencie I rozbioru Polski była najbogatszym regionem Polski, u progu transformacji ustrojowej w 1989 roku jej PKB na mieszkańca był poniżej średniej krajowej. Tak więc teza Kurowskiego o „szwach porozbiorowych” jest trudna do obronienia, jeśli chodzi o komponent „porozbiorowy”. Z pewnością różnice pomiędzy różnymi regionami Polski są zauważalne, ale wynika to z faktu, że Polska należy do kategorii krajów średnich i dużych. Być może rozwiązaniem systemowym, na poziomie ustroju państwa, mogłoby być wprowadzenie w Rzeczypospolitej Polskiej systemu federacyjnego. W ten sposób rządy regionów (województw) miałyby większą swobodę w kształtowaniu swojej polityki – nie tyl-

ko gospodarczej, ale także społecznej. Obecne podziały ideologiczne obserwowane w Polsce można by rozładować i zniwelować, gdyby na przykład o prawie do aborcji lub jej zakazie decydował zarząd województwa, a nie Sejm RP. Nastąpiłoby także urealnienie poziomu płac pomiędzy województwami, co z pewnością przyciągnęłoby inwestorów zainteresowanych produkcją wymagającą wysokich nakładów pracy fizycznej itp.

5.6. Potencjał społeczno-gospodarczy i kulturowy powiatów – studia przypadków

5.6.1. Wprowadzenie metodologiczne

Badania jakościowe w ekonomii z historycznego punktu widzenia cieszyły się mniejszą estymą niż badania ilościowe. Jednak w ostatnich latach nastąpił wzrost zainteresowania metodami jakościowymi, szczególnie dzięki popularności metody triangulacji, czyli łączenia w procesie badawczym obu kategorii metod [Starr 2012, s. 1–27]. Główna różnica pomiędzy oboma rodzajami metod nie polega w istocie na tym, że metody jakościowe nie posługują się liczbami, lecz na tym, że stosują otwarte podejście do doboru analizowanych danych. „Filtr” w wypadku metod ilościowych jest sztywno zdefiniowany, podczas gdy w metodach jakościowych badacz posiada większą swobodę i elastyczność w doborze analizowanych danych. Respondenci w badaniach ilościowych nie mają możliwości wskazywania na niuanse ani wyjaśniania swoich postaw. W badaniach ilościowych zakłada się, że badacz zna rolę badanych itemów. Tymczasem w badaniach jakościowych respondent jest w pewnym sensie współtwórcą ostatecznej formy instrumentu badawczego.

Wśród metod jakościowych można wyróżnić kilka rodzajów narzędzi:

- wywiady pogłębione,
- grupy zogniskowane,
- metodę studium przypadku oraz wizyty studyjnej,
- metody etnograficzne,
- historie z życia,
- metody mieszane.

Metoda *case study* jest oparta na paradygmacie interpretacyjnym nauk społecznych. Oznacza on, że rolą badacza jest zrozumienie posiadanych informacji zebranych w sposób empiryczny i dodanie własnej interpretacji opartej na najlepszej wiedzy i doświadczeniach. Paradygmat interpretacyjny jest przydatny do wyjaśniania złożonych zjawisk. Indywidualne doświadczenia badacza i percepcja rzeczywistości odgrywają ważną rolę w tworzeniu tego, co można nazwać „rzeczy-

wistością” lub „rzeczywistościami wielorakimi” (*multiple realities*), a metoda wywiadów pogłębionych oraz *case study* są efektywnymi sposobami osiągnięcia tego celu badawczego [Atkinson, Coffey i Delamont 2001; Denzin 2001; Taylor i Bogdan 1998]. Metody ilościowe zostały z kolei zastosowane w celu umożliwienia tworzenia uogólnień. M. Hammersley zauważa, że *case study* pozwala na pozyskanie dużej liczby szczegółowych informacji, jednak takie podejście badawcze ogranicza wielkość próby ze względu na czasochłonność [Hammersley 1992, s. 185–186 oraz s. 197]. Z tego powodu metoda studium przypadku wymaga kompromisu pomiędzy „empirycznym uogólnieniem” a „szczegółowością i dokładnością” [Hammersley 1992, s. 191 oraz s. 193]. Na podstawie wyników metody *case study* nie należy czynić uogólnień, ponieważ opisuje ona rzeczywistość odnoszącą się do konkretnego miejsca i czasu [Hammersley 1992, s. 184]. Opisuje rzeczywistość „lokalną” i „aktualną”, a więc nie można wykorzystywać tej metody do porównań i wnioskowania na ich podstawie odnośnie do ogółu populacji [Gall, Borg i Gall 1996, s. 22]. Badacze opisują metodę studium przypadku jako „naświetlenie jednego zdarzenia” [Denscombe 1998, s. 30].

W rozdziale niniejszym omówiono wnioski wynikające z analizy 34 studiów przypadków (*case study*) wybranych polskich powiatów (powiaty te zostały dobrane w taki sposób, aby w analizowanej próbie znalazły się powiaty najbardziej reprezentatywne dla Polski). Lista kryteriów reprezentatywności jest bardzo długa, dlatego w czasie panelu dyskusyjnego eksperci, którzy wyselekcjonowali powiaty, wskazali na takie kryteria, jak: wielkość, lokalizacja na mapie kraju, poziom zamieszalności, dostępność komunikacyjna. Przy doborze próby dołożono starań, aby analizowana populacja była jak najmniej homogeniczna⁴⁰.

5.6.2. Prezentacja studiów przypadków

Jakość życia mieszkańców i perspektywy rozwojowe powiatu determinują różnorodne czynniki. Celem przeprowadzonej analizy było pokazanie różnic występujących pomiędzy powiatami w zakresie czynników charakteryzujących ich potencjał społeczny, ekonomiczny i kulturowy.

Bazę źródłową analizy stanowią dane statystyczne pokazujące sytuację ekonomiczną mieszkańców powiatu i wybrane wskaźniki stosowane w charakterystyce kapitału społecznego. Wśród analizowanych czynników znalazły się także zakres wykorzystania funduszy unijnych w przekroju różnych dziedzin finansowania i beneficjentów tych środków oraz poziom dostępności kulturowej powiatów.

⁴⁰ Metoda studium przypadku (*case study*) jest jedną z bardziej popularnych metod jakościowych stosowanych w naukach społecznych. Ze względu na ograniczenia objętościowe wszystkie studia przypadków (40) w pełnej wersji zamieszczono na stronie internetowej projektu (kapitalpowiatow.ue.poznan.pl).

Ponadto wykorzystano informacje dotyczące współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego z innych państw.

Analizę przeprowadzono dla 40 wybranych powiatów, w tym siedmiu miast pełniących funkcję powiatu, a jako podstawową miarę oceny ich zróżnicowania wykorzystano współczynnik zmienności. Uzupełniająco w analizie wybranych zmiennych zastosowano współczynnik korelacji liniowej r Pearsona. Ponadto w charakterystyce współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego wykorzystano metodę analizy treści.

1. Czynniki społeczno-ekonomiczne determinujące rozwój powiatu i jakość życia jego mieszkańców

Analizowane czynniki podzielono na dwie kategorie w zależności od sposobu oddziaływania na rozwój powiatu:

- negatywne: liczba przestępstw na 1000 mieszkańców, stopa bezrobocia, odsetek ludności pobierającej zasiłek socjalny,
- pozytywne: średnia płaca w złotych, odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną, odsetek ludności z wyższym wykształceniem.

Ocena ogólna

Największe zróżnicowanie pomiędzy powiatami obserwuje się w odniesieniu do cech negatywnie oddziałujących na ich rozwój, dla których wartości współczynnika zmienności wynoszą od 31 do 40%. Mniejsze różnice wartości współczynnika, a więc większe podobieństwo analizowanych powiatów, występuje w wypadku cech pozytywnie wpływających na ich rozwój, a najniższą wartość współczynnika zmienności odnotowano dla średniej płacy w złotych (12%).

W wypadku powiatów pełniących funkcję miasta metropolitalnego największe zróżnicowanie pomiędzy nimi obserwuje się w odniesieniu do stopy bezrobocia, dla której wartość współczynnika zmienności wynosi 41%. W odróżnieniu od „typowych” powiatów, mniejsze zróżnicowanie dotyczy liczby przestępstw na 100 mieszkańców i odsetka osób z wyższym wykształceniem. Wartości współczynników zmienności wynoszą odpowiednio 22 i 18%. Zdecydowanie największe podobieństwo pomiędzy analizowanymi metropoliami-powiatami występuje w wypadku odsetka dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną. Wartość współczynnika zmienności wynosi zaledwie 5%.

Średnie wartości cech charakteryzujących rozwój społeczno-gospodarczy oraz poziom ich zmienności w analizowanych grupach powiatów przedstawia tabela 60.

Interesującą prawidłowością, którą można zaobserwować, porównując wartości cech określających poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w poszczególnych powiatach (niebędących miastami na prawach powiatu), jest istnienie zależności pomiędzy tymi cechami. W większości powiatów występowaniu wysokiej wartości cechy pozytywnej towarzyszy niższa wartość cechy negatywnej, np. w powia-

Tabela 60. Wybrane cechy charakteryzujące rozwój społeczno-gospodarczy powiatów

Cecha charakteryzująca rozwój społeczno-gospodarczy	Powiaty		Miasta na prawach powiatu	
	średnia	współczynnik zmienności	średnia	współczynnik zmienności
Stopa bezrobocia	15,8	31,0	7,3	41,6
Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców	21,8	39,8	46,2	22,4
Odsetek osób pobierających zasiłek socjalny	9,0	38,2	4,1	32,1
Średnia płaca (w złotych)	3230,4	11,6	4155,3	12,8
Procent populacji z wyższym wykształceniem	12,4	29,7	26,1	18,4
Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną	67,0	16,0	87,9	4,7

Ź r ó d ł o: obliczenia na podstawie przeprowadzonych badań.

Tabela 61. Współczynniki korelacji r Pearsona dla cech charakteryzujących poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w powiatach (z wyłączeniem miast na prawach powiatu)*

	Stopa bezrobocia	Średnia płaca (w złotych)	Odsetek osób pobierających zasiłek socjalny	Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną	Odsetek osób z wyższym wykształceniem	Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców
Stopa bezrobocia	1,00	-0,32	0,66	-0,61	-0,46	0,04
Średnia płaca (w złotych)	-0,32	1,00	-0,37	0,29	0,74	0,19
Odsetek osób pobierających zasiłek socjalny	0,66	-0,37	1,00	-0,76	-0,55	-0,31
Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną	-0,61	0,29	-0,76	1,00	0,52	0,27
Odsetek osób z wyższym wykształceniem	-0,46	0,74	-0,55	0,52	1,00	0,24
Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców	0,04	0,19	-0,31	0,27	0,24	1,00

* Korelacje istotne na poziomie istotności 0,05 oznaczono pogrubioną czcionką.

Ź r ó d ł o: jak do tabeli 60.

Tabela 62. Współczynniki korelacji r Pearsona dla cech charakteryzujących poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w miastach na prawie powiatu*

	Stopa bezrobocia	Średnia płaca (w złotych)	Odsetek osób pobierających zasiłek socjalny	Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną	Odsetek osób z wyższym wykształceniem	Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców
Stopa bezrobocia	1,00	-0,48	0,65	-0,31	-0,44	-0,76
Średnia płaca (w złotych)	-0,48	1,00	0,07	0,22	0,12	0,82
Odsetek osób pobierających zasiłek socjalny	0,65	0,07	1,00	0,23	-0,46	-0,25
Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną	-0,31	0,22	0,23	1,00	0,57	0,43
Odsetek osób z wyższym wykształceniem	-0,44	0,12	-0,46	0,57	1,00	0,32
Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców	-0,76	0,82	-0,25	0,43	0,32	1,00

* Korelacje istotne na poziomie istotności alfa równe 0,05 oznaczono pogrubioną czcionką.

Źródło: jak do tabeli 60.

tach o wysokiej stopie bezrobocia mniejszy odsetek mieszkańców legitymuje się wyższym wykształceniem i mniejszy odsetek dzieci w wieku 3–5 lat uczęszcza do przedszkola. Wzorcowym przykładem w tym zakresie jest powiat pruszkowski, w którym obserwuje się wyższą niż przeciętnie wartość cech pozytywnie oddziałujących na rozwój powiatu, a więc wysokość średniej płacy, odsetek osób z wyższym wykształceniem i odsetek dzieci objętych edukacją przedszkolną, i równocześnie niższy od średniej dla ogółu powiatów poziom cech niekorzystnych, takich jak: stopa bezrobocia i odsetek osób pobierających zasiłek. W tabeli 61 pokazano wartości współczynników korelacji pomiędzy poszczególnymi cechami obliczone dla analizowanych powiatów (z wyłączeniem miast na prawach powiatu).

Zdecydowanie mniej istotnych statystycznie zbieżności pomiędzy cechami charakteryzującymi poziom rozwoju społeczno-gospodarczego występuje w miastach działających na prawie powiatu (tabela 62). W tym wypadku obserwuje się zależność pomiędzy przestępczością i stopą bezrobocia oraz przestępczością a średnią płacą.

Czynniki negatywne

Najmniej bezpiecznym miejscem do życia jest powiat głogowski, w którym wskaźnik przestępczości jest wyższy o 177% w stosunku do średniej dla ogółu powiatów.

Najniższą wartość wskaźnik ten ma w powiatach leżących we wschodniej części kraju – w powiatach łomżyńskim i przemyskim. Warto dodać, że przekracza on średni poziom w 10 na 33 analizowane powiaty. Oprócz powiatu głogowskiego jest wyższy o ponad 40% w stosunku do średniej w powiatach dąbrowskim, jędrzejowskim i legnickim. Negatywnie pod względem zjawiska przestępczości wyróżniają się także powiaty: krośnieński, nyski i tczewski, w których wskaźnik jest wyższy o 17–27% od średniej. Na przeciwnym biegunie, wśród najbezpieczniejszych, znajdują się powiaty z południowo-wschodniej części Polski: nowosądecki, przemyski, tarnowski i zamojski oraz łomżyński, w których wskaźnik przestępczości jest niższy od średniej o 39–43%.

Spśród miast na prawach powiatów stosunkowo najmniej bezpiecznym miejscem jest powiat Katowice, w którym wskaźnik przestępczości jest wyższy o 32% w stosunku do średniej dla ogółu powiatów. Najniższą wartość wskaźnik ten ma w powiatach Łódź i Szczecin, w których jego wartość jest niższa o ponad 20% od średniej.

Analizowane powiaty różnią się pod względem sytuacji na rynku pracy. Najwyższą stopę bezrobocia notuje się w powiecie ełckim i gostynińskim (jest ona wyższa odpowiednio o 65 i 52% w stosunku do średniej dla ogółu powiatów). Trudna sytuacja na rynku pracy występuje także w powiatach: bieszczadzkim, legnickim, przemyskim i sejneńskim oraz chełmskim, dąbrowskim, nyskim i krośnieńskim, w których stopa bezrobocia jest wyższa odpowiednio o 32–41% o 20–29% w stosunku do średniej dla analizowanych powiatów. Problem ze znalezieniem pracy jest najmniej uciążliwy w powiecie poznańskim i wolsztyńskim, w których stopa bezrobocia jest niższa od średniej odpowiednio o 71 i 63%. Lepsza niż przeciętnie sytuacja na rynku pracy występuje także w takich powiatach, jak: pruszkowski, oleski i krakowski. Te przykłady potwierdzają siłę oddziaływania dużych ośrodków miejskich, takich jak: Poznań, Kraków czy Warszawa, na jednostki zlokalizowane w ich bezpośrednim sąsiedztwie.

W analizowanej grupie miast funkcjonujących na prawie powiatu najwyższą stopę bezrobocia notuje się w Łodzi i Szczecinie (jest ona wyższa odpowiednio o 69 i 46% w stosunku do średniej dla ogółu analizowanych miast). Zdecydowanie najkorzystniejsza sytuacja na rynku pracy występuje w Poznaniu, w którym stopa bezrobocia jest niższa o 42% w porównaniu z ogółem powiatów – miast metropolitalnych.

Kolejnym wskaźnikiem, który informuje o niskim poziomie życia mieszkańców, w szczególności ich sile nabywczej, jest odsetek ludności pobierającej zasiłek społeczny. W tym wypadku swoistym „liderem” jest powiat przemyski, w którym wartość tego wskaźnika jest wyższa aż o 109% do średniej dla ogółu powiatów. Wyższy niż przeciętnie jest on także w 14 innych powiatach, w tym szczególnie w powiatach ściany wschodniej, m.in. chełmskim, sejneńskim i białskim (o 46–55%). Relatywnie najmniejszy odsetek ludności korzysta z pomocy socjalnej w takich powiatach, jak: poznański, pruszkowski, oleski i krakowski, a więc w powiatach

o najmniejszej stopie bezrobocia. W wymienionych powiatach wskaźnik korzystania z pomocy społecznej jest niższy od średniej o 49–61%.

Wyższa w porównaniu z innymi miastami-powiatami stopa bezrobocia w Łodzi znajduje odzwierciedlenie w wysokim odsetku ludności pobierającej zasiłek społeczny, który w tym powiecie jest wyższy o 55% od średniej dla ogółu analizowanych miast. Z kolei relatywnie najmniejszy odsetek ludności korzysta z pomocy socjalnej w mieście powiatowym Wrocław (niższy o 44% od średniej).

Czynniki pozytywne

Czynnikiem, który wyznacza jakość życia mieszkańców powiatów, są ich dochody, określające poziom możliwej konsumpcji dóbr i usług. Z przeprowadzonej analizy wynika, że do najbogatszych należą mieszkańcy powiatu pruszkowskiego, w którym średnia płaca jest wyższa o 46% w stosunku do średniej dla ogółu powiatów. Do wyróżniających się w tym zakresie należą także powiaty krakowski (16,4%) i puławski (17,2%). Poziom płac jest natomiast słabą stroną takich powiatów, jak: nowosądecki, tarnowski, zamojski oraz wolsztyński, w których są one niższe od przeciętnej o 11–13%.

Z uzyskanych danych wynika, że w miastach pełniących funkcję powiatu pod względem wysokości średniej płacy wyróżniają się Katowice, w których jest ona wyższa o 27% od średniej dla ogółu analizowanych metropolii. Różnice pomiędzy pozostałymi miastami są niewielkie, a minimalnie niższy poziom płac występuje w powiatach Tychy i Łódź (o 11% poniżej przeciętnej).

W analizowanej grupie 33 powiatów również w zakresie odsetka osób posiadających wyższe wykształcenie zdecydowanym liderem jest powiat pruszkowski, w którym jest on wyższy aż o 111% w stosunku do średniej ogólnopowiatowej. Bardzo korzystnie przedstawia się także wartość tej cechy w powiecie poznańskim, w którym jest ona o 81% wyższa od przeciętnej. Wyodrębnić można jednak także liczną grupę powiatów, w których wartość tego wskaźnika odbiega in minus od średniej o ponad 25%. Należą do nich takie powiaty, jak: chełmski, dąbrowski, łomżyński, proszowicki i tarnowski.

Wśród miast działających na prawie powiatu najkorzystniejsza sytuacja pod względem odsetka osób posiadających wyższe wykształcenie występuje w miastach będących ośrodkami akademickimi z uczelniami zajmującymi wysokie miejsce w rankingu szkół wyższych. Liderem jest Kraków, w którym wartość tego wskaźnika jest o 21% wyższa od średniej, a poza nim w pierwszej trójce znalazły się także Poznań i Wrocław (odpowiednio o 16 i 15% powyżej średniej). Ostatnie miejsce pod tym względem zajmuje powiat Tychy z wynikiem o 29% poniżej przeciętnej.

Wskaźnikiem poziomu rozwoju lokalnego jest także odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną. Wyższą niż przeciętnie wartość (o ponad 20%) ma on w takich powiatach, jak: oleski, ostrowski, pruszkowski i wolsztyński. Zdecydowanie niekorzystna sytuacja w tym zakresie występuje w powiecie chełmskim, w którym wartość tego wskaźnika jest niższa o blisko 40% w porównaniu ze

średnią dla ogółu powiatów, a także w powiatach: gostyńskim, łomżyńskim i zamajskim (o 21–29%).

Interesująca sytuacja w zakresie odsetka dzieci w wieku 3–5 lat objętych edukacją przedszkolną występuje wśród miast pełniących funkcję powiatu. Inaczej niż w wypadku „typowych” powiatów, różnice pomiędzy nimi są minimalne – relatywnie najlepsza sytuacja występuje w Poznaniu, w którym wartość tego wskaźnika jest o 8% wyższa od średniej, a najgorsza w Tychach (6% poniżej średniej).

2. Korzystanie ze środków unijnych

Miarą operatywności władz lokalnych i podmiotów działających na terenie powiatu jest zakres wykorzystania środków z funduszy unijnych wspierających jego rozwój społeczno-gospodarczy. Należy oczywiście brać pod uwagę występowanie odmiennych potrzeb inwestycyjnych w powiatach, np. trudno oczekiwać, aby na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich pozyskiwały środki powiaty miejskie.

Średnie wartości dla unijnych środków finansowania (w zł na mieszkańca) oraz poziom ich zmienności w grupie analizowanych powiatów przedstawia tabela 63.

Biorąc pod uwagę dziewięć dziedzin, w których rozwój angażowane są środki z funduszy unijnych, obserwuje się, że największe zróżnicowanie w analizowanej grupie 33 powiatów występuje w obszarze finansowania transportu, turystyki i kultury oraz energii (tabela 63). Wartości współczynników zmienności wynoszą w tym wypadku od 137 do 162%. Relatywnie najmniejsze różnice, czyli równocześnie większe podobieństwo pomiędzy powiatami, występuje w wypadku takich obszarów finansowania, jak: kapitał ludzki, społeczeństwo informacyjne oraz B+R,

Tabela 63. Wartość średnia i współczynniki zmienności dla środków finansowych z projektów unijnych wg wybranych dziedzin

Dziedzina finansowania (w zł na mieszkańca)	Powiaty		Miasta na prawach powiatu	
	średnia	współczynnik zmienności	średnia	współczynnik zmienności
Transport	4649,8	162,2	4526,4	34,2
Ochrona środowiska	1212,5	97,7	1601,7	67,5
B+R, innowacje, przedsiębiorczość	1675,7	56,7	3609,0	51,5
Spółeczeństwo informacyjne	338,5	54,3	585,9	57,5
Energia	1059,2	137,2	206,0	72,3
Turystyka i kultura	381,3	146,1	906,3	52,6
Kapitał ludzki	865,2	48,1	372,4	38,7
Infrastruktura społeczna	314,5	88,1	758,3	53,2
Rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich	1703,8	68,4	–	–

Źródło: jak do tabeli 60.

innowacje i przedsiębiorczość. Wartości współczynnika zmienności kształtują się na poziomie 48–57%.

W wypadku miast działających na prawach powiatu obserwuje się, że największe zróżnicowanie występuje w obszarze finansowania energii i ochrony środowiska (wartości współczynników zmienności wynoszą odpowiednio 72 i 68%). Z kolei relatywnie najmniejsze różnice dotyczą takich obszarów finansowania, jak: transport i kapitał ludzki (współczynniki zmienności odpowiednio: 38 i 34%). Ze względu na miejski charakter pominięto analizę dziedziny rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich.

Transport

Dziedziną, która generuje największe nakłady finansowe, jest transport. Z analizy przeprowadzonej dla 33 powiatów wynika, że projekty w tej dziedzinie o najwyższej wartości (w przeliczeniu na jednego mieszkańca) realizowane są w czterech jednostkach. Zdecydowanym liderem w pozyskiwaniu środków unijnych na rozwój inwestycji w obszarze transportu jest powiat przemyski, w którym ich wartość jest wyższa o ponad 600%(!) od średniej dla ogółu powiatów, a pozycję wicelidera zajmuje powiat tarnowski (371%). Rozwój tej dziedziny ma także priorytetowe znaczenie w powiatach puławskim i łódzkim wschodnim. Nakład środków w przeliczeniu na mieszkańca przekracza w ich przypadku 230% wartości średniej. Należy dodać, że aż w 20 powiatach inwestycje w dziedzinie transportu są niższe od średniej, a relatywnie najmniejszy zakres ich finansowania z funduszy unijnych dotyczy takich powiatów, jak: dąbrowski, głogowski, gostyniński i łosicki. Wartość tych środków jest w ich wypadku mniejsza o 93–100% od średniej.

Wśród miast działających na prawach powiatu w pozyskiwaniu funduszy unijnych w dziedzinie transportu zdecydowanie wyróżniają się Wrocław i Poznań, w których wartość zaangażowanych środków jest wyższa odpowiednio o 59% i 32% od średniej dla ogółu analizowanych miast. Relatywnie najmniejszy zakres finansowania występuje w miastach górnośląskich: Tychach i Katowicach. Wartość środków unijnych na rozwój transportu jest w ich wypadku mniejsza o 34 i 29% od średniej.

Ochrona środowiska

W dziedzinie ochrony środowiska najczęściej środków w przeliczeniu na mieszkańca pozyskały z funduszy unijnych powiaty nyski i puławski (blisko 300% powyżej średniej dla ogółu powiatów) oraz poznański i opolski (odpowiednio: 162 i 151% powyżej średniej). Na drugim biegunie wśród jednostek o relatywnie najniższej niż przeciętnie wartości środków zaangażowanych w ochronę środowiska znalazły się takie powiaty, jak: legnicki, łączycki, sejneński. Wartość pozyskanych funduszy jest w ich wypadku niższa o 83–90% od średniej.

W grupie miast działających na prawach powiatu zdecydowanie największe środki z funduszy unijnych na realizację projektów w zakresie ochrony środowiska pozyskał Poznań (120% powyżej średniej dla ogółu analizowanych miast). Na-

tomiast stosunkowo najmniej środków unijnych uzyskały Łódź i Szczecin (blisko 80% mniej od średniej).

B+R, innowacje, przedsiębiorczość

W grupie 33 analizowanych powiatów zdecydowanie największą skuteczność w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych w dziedzinie B+R, innowacji i przedsiębiorczości wykazują powiaty poznański i puławski, w których ich wartość w przeliczeniu na mieszkańca jest wyższa o ponad 130% w stosunku do średniej dla ogółu jednostek. Relatywnie najmniej funduszy pozyskały natomiast takie powiaty, jak: dąbrowski, gostyński i wolsztyński (79–87% mniej od średniej).

W wypadku miast pełniących funkcję powiatu zdecydowanym liderem jest Wrocław (75% powyżej średniej), natomiast stosunkowo najmniej projektów w tej dziedzinie finansowanych z funduszy unijnych w przeliczeniu na mieszkańca pozyskały Katowice (83% poniżej średniej).

Społeczeństwo informacyjne

Zdecydowanie największe środki z funduszy unijnych na rozwój społeczeństwa informacyjnego pozyskał powiat bieszczadzki, w wypadku którego są one wyższe aż o 172% w stosunku do średniej dla ogółu powiatów. Korzystniej w tym zakresie przedstawia się także sytuacja w takich powiatach, jak: ełcki, łęczycki, łosicki i pruszkowski (o 68–79% powyżej przeciętnej). Natomiast stosunkowo najmniej środków unijnych w przeliczeniu na mieszkańca jest zaangażowanych w rozwój społeczeństwa informacyjnego w powiecie dąbrowskim (o 93% mniej niż średnia) oraz powiatach nyskim i tarnowskim (ponad 60% mniej niż przeciętnie).

Wśród miast na prawach powiatu liderem w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych na rozwój społeczeństwa informacyjnego jest Poznań, w przypadku którego są one wyższe o 111% od średniej dla ogółu miast). Relatywnie najmniej środków z funduszy unijnych w przeliczeniu na mieszkańca jest zaangażowanych w miastach Szczecin i Tychy (o ponad 50% mniej niż średnio).

Energia

Inwestycje w dziedzinie energii należą do priorytetów w powiecie legnickim – wartość środków z funduszy unijnych jest w nim wyższa od średniej dla ogółu powiatów o ponad 400%. W finansowaniu projektów w tej dziedzinie wyróżniają się także powiaty ełcki i sejneński (ponad 300% więcej niż przeciętnie), a także powiaty łomżyński i tczewski ze środkami o blisko 200% wyższymi w stosunku do średniej. W zdecydowanej większości jednostek inwestycje w tej dziedzinie mają wartość poniżej średniej, a relatywnie najniższą w przeliczeniu na mieszkańca w powiatach: gostyńskim, krakowskim, łosickim, nowosądeckim, poznańskim i pruszkowskim (92–96% poniżej przeciętnej).

Wśród miast na prawach powiatu pozycję lidera w finansowaniu inwestycji w dziedzinie energii zajmuje miasto Tychy, w którym wartość środków z funduszy unijnych jest wyższa od średniej dla ogółu powiatów o 112%. Natomiast projekty

o najmniejszej wartości w przeliczeniu na mieszkańca realizują Poznań i Kraków (odpowiednio 70% i 79% poniżej przeciętnej).

Turystyka i kultura

Wśród 33 wyodrębnionych powiatów zdecydowanym liderem w zakresie realizacji projektów w dziedzinie turystyki i kultury finansowanych z funduszy unijnych jest powiat bieszczadzki, w którym wartość zaangażowanych środków jest wyższa aż o 700% (!) w porównaniu ze średnią dla wszystkich powiatów. Do wyróżniających się w tym zakresie jednostek należą także powiaty puławski i zamojski, w których realizowane są działania o wartości w przeliczeniu na mieszkańca o 264 i 180% wyższej od przeciętnej. Relatywnie najmniej środków na przedsięwzięcia z zakresu turystyki i kultury pozyskały takie powiaty, jak: legnicki, łęczycki, łomżyński i łosicki (94–100% poniżej średniej).

Spośród miast funkcjonujących na prawie powiatu w zakresie realizacji projektów w dziedzinie turystyki i kultury wyróżnia się Wrocław, w którym wartość zaangażowanych środków jest wyższa o 57% w porównaniu ze średnią dla ogółu analizowanych miast. Natomiast relatywnie najmniej środków z funduszy unijnych inwestują w takie przedsięwzięcia Kraków i Szczecin (odpowiednio 31 i 37% poniżej średniej).

Kapitał ludzki

W finansowaniu z funduszy unijnych projektów związanych z rozwojem kapitału ludzkiego wyróżniają się dwa powiaty: bieszczadzki i sejneński. Wartość środków zaangażowanych w tej dziedzinie w przeliczeniu na jednego mieszkańca była w nich o ponad 100% wyższa w porównaniu ze średnią dla ogółu powiatów. Natomiast w powiatach oławskim, opolskim, poznańskim i pruszkowskim odnotowano relatywnie najmniejszą wartość działań w tej dziedzinie (54–63% poniżej średniej).

Wśród miast metropolitalnych inwestycje w rozwój kapitału ludzkiego są domeną miasta Łodzi, w którym wartość zaangażowanych środków z funduszy unijnych jest wyższa o 82% od średniej dla ogółu miast-powiatów. Relatywnie najmniejsza wartość takich projektów jest realizowana we Wrocławiu (42% poniżej średniej).

Infrastruktura społeczna

Powiat bieszczadzki jest zdecydowanym liderem w finansowaniu z funduszy unijnych projektów związanych z rozwojem infrastruktury społecznej – wartość pozyskanych na ten cel środków jest wyższa od średniej dla wszystkich powiatów aż o 319%. Do wyróżniających się pod tym względem jednostek należą także powiaty: proszowicki (192% średniej) i sejneński (155%). Z kolei w powiatach gostynińskim i łęczyckim inwestycje w infrastrukturę społeczną były o 100% niższe, co *de facto* oznacza, że nie realizowano w nich projektów z tej dziedziny finansowanych z funduszy unijnych.

W wypadku miast działających na prawie powiatu na pozycji lidera w finansowaniu z funduszy unijnych projektów związanych z rozwojem infrastruktury spo-

łecznej znajduje się Wrocław (80% powyżej średniej), natomiast ostatnie miejsce zajmuje miasto Tychy (82% poniżej średniej).

Rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich

W finansowaniu z funduszy unijnych rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich pozycja lidera należy do powiatu łomżyńskiego. Wartość środków zaangażowanych w tej dziedzinie w przeliczeniu na jednego mieszkańca była w nim blisko 200% wyższa w porównaniu ze średnią dla ogółu powiatów. Do wyróżniających się w tym zakresie zaliczyć można także powiaty proszowicki i łosicki (o 146 i 169% powyżej średniej). Natomiast w powiatach pruszkowskim i głogowskim odnotowano relatywnie najmniejszą wartość inwestycji z funduszy unijnych w tej dziedzinie (o 91 i 64% poniżej średniej).

Beneficjentami środków z funduszy unijnych przeznaczonych na finansowanie projektów realizowanych w dziewięciu wskazanych powyżej dziedzinach są różne podmioty działające na terenie powiatu, tj. przedsiębiorstwa, samorząd gminny i powiatowy oraz organizacje pozarządowe. W odróżnieniu od sytuacji obserwowanej dla niektórych dziedzin finansowania (szczególnie transportu, energii, turystyki i kultury), w wypadku których występują znaczące różnice w finansowaniu pomiędzy powiatami, różnice w wartości pozyskiwanych środków pomiędzy poszczególnymi podmiotami (w przeliczeniu na mieszkańca) są zdecydowanie mniejsze. Wartości współczynników zmienności wynoszą w tym wypadku od 51 do 64% (tabela 64).

Tabela 64. Wartość średnia i współczynnika zmienności dla środków finansowych z projektów unijnych wg wybranych beneficjentów

Podmiot finansowania (w zł na mieszkańca)	Powiaty		Miasta na prawach powiatu	
	średnia	współ- czynnik zmienności	średnia	współ- czynnik zmienności
Przedsiębiorstwa	4699,6	57,5	6900,7	25,5
w tym: MŚP	1930,6	53,7	2305,0	28,0
Samorząd gminny	1313,9	64,4	2295,7	42,2
Samorząd powiatowy	576,6	51,1	594,4	141,5
Organizacje pozarządowe	169,2	57,7	116,0	57,4

Źródło: jak do tabeli 60.

Z kolei w wypadku miast działających na prawach powiatu zdecydowanie największe różnice w wartości pozyskiwanych środków pomiędzy poszczególnymi podmiotami obserwuje się w samorządach powiatowych – wartość współczynnika zmienności wynosi w tym wypadku aż 141%.

Średnie wartości dla unijnych środków finansowania (w zł na mieszkańca) oraz poziom ich zmienności w grupie analizowanych powiatów według rodzaju beneficjenta przedstawia tabela 64.

Przedsiębiorstwa

W wypadku przedsiębiorstw w grupie 33 wyodrębnionych powiatów zdecydowanie największą skuteczność w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych wykazują firmy mające siedzibę na terenie powiatu krakowskiego. Wartość uzyskanych przez nie środków jest wyższa o 134% od średniej dla ogółu powiatów. Większą niż przeciętnie skutecznością w pozyskiwaniu finansowania charakteryzują się także firmy z powiatu poznańskiego, ełckiego i legnickiego, w których wartość funduszy w przeliczeniu na mieszkańca jest wyższa o 78–98% w stosunku do średniej dla ogółu powiatów. Relatywnie najmniej funduszy pozyskały natomiast przedsiębiorstwa z takich powiatów, jak: dąbrowski i gostyniński (w obydwu o 89% poniżej średniej).

W grupie miast działających na prawie powiatu największą skuteczność w pozyskiwaniu środków z funduszy unijnych wykazują przedsiębiorstwa zlokalizowane w Poznaniu i Wrocławiu (o 25% powyżej średniej), a najmniejszą Łódź (o 32% poniżej średniej dla ogółu analizowanych metropolii).

Sektor MŚP

W sektorze przedsiębiorstw ze względu na swoją liczebność szczególną rolę odgrywają podmioty małe i średniej wielkości. W tym wypadku wśród 33 analizowanych powiatów zdecydowanym liderem jest powiat bieszczadzki, w którym wartość pozyskanych środków przez te przedsiębiorstwa jest wyższa od średniej o 184%. Do wyróżniających się pod tym względem jednostek należą także powiaty: poznański (o 90% powyżej średniej), ełcki (o 78%) oraz kutnowski (o 68%). Z kolei w powiatach gostynińskim i dąbrowskim, a więc w tych samych, które wskazano w sektorze ogółu przedsiębiorstw, małe i średniej wielkości firmy realizowały przedsięwzięcia finansowane z funduszy unijnych, których wartość w przeliczeniu na mieszkańca była niższa o ponad 70% od średniej.

Wśród miast pełniących funkcje powiatu w zakresie finansowania projektów w sektorze MŚP wyróżniają się Wrocław i Łódź, w których firmy małe i średniej wielkości dysponują środkami pochodzącymi z funduszy unijnych o 29–35% większymi od średniej wyznaczonej dla podmiotów tej wielkości w analizowanych miastach-powiatach. Z kolei relatywnie najniższą wartość w przeliczeniu na mieszkańca mają projekty realizowane w sektorze MŚP w Tychach i Szczecinie (odpowiednio o 35 i 29% poniżej średniej).

Samorząd gminny

Oprócz przedsiębiorstw, znaczącym beneficjentem funduszy unijnych są samorządy gminne. Wśród 33 analizowanych powiatów zdecydowanie największą skuteczność wykazują dwa – przemyski i puławski, w których są one wyższe odpowiednio

o 261 i 173% w stosunku do średniej. Natomiast stosunkowo najmniej środków unijnych w przeliczeniu na mieszkańca uzyskały władze samorządowe w powiecie dąbrowskim i proszowickim (blisko o 70% mniej niż średnia).

W grupie miast na prawach powiatu pod względem wartości pozyskanego dofinansowania z funduszy unijnych wyróżniają się Poznań i Wrocław, w wypadku których są one wyższe o ponad połowę w stosunku do średniej dla ogółu miast. Środkami unijnymi o zdecydowanie najmniejszej wartości dysponuje samorząd miasta Tychy (ponad 60% mniej w stosunku do średniej dla miast-powiatów).

Samorząd powiatowy

Wśród samorządów powiatowych w finansowaniu projektów z funduszy unijnych zdecydowanie wyróżniają się dwa powiaty: przemyski i sejneński, w których wartość pozyskanych środków jest wyższa od średniej o ponad 100%. Z kolei relatywnie najmniejsze środki znalazły się w dyspozycji władz powiatowych w powiatach poznańskim, pruszkowskim i tarnowskim (58–71% poniżej średniej).

Bardzo duże zróżnicowanie wartości pozyskanych środków unijnych obserwuje się w wypadku samorządów powiatowych działających w miastach na prawie powiatu. Liderem w tym zakresie jest Łódź, która dysponuje środkami aż o 235% wyższymi od średniej dla ogółu analizowanych miast metropolitalnych. Drugą pozycję zajmują Tychy, w których wartość tych środków jest o 171% wyższa od średniej.

Organizacje pozarządowe

Z przeprowadzonej analizy wynika, że średnio najwięcej środków z funduszy unijnych w przeliczeniu na mieszkańca pozyskały organizacje pozarządowe działające w powiatach łosickim i chełmskim – odpowiednio o 170 i 103% więcej niż średnia dla ogółu powiatów. Stosunkowo najmniejszymi środkami dysponowały podmioty zlokalizowane w powiatach pruszkowskim i wolsztyńskim (odpowiednio: o 88 i 71% mniej niż średnia).

Wśród miast-powiatów największą aktywność w pozyskiwaniu dofinansowania z funduszy unijnych wykazują organizacje pozarządowe działające w Poznaniu, które uzyskały środki o ponad 100% wyższe w porównaniu ze średnią dla ogółu analizowanych metropolii. Natomiast środkami o relatywnie najmniejszej wartości w przeliczeniu na mieszkańca znalazły się w posiadaniu organizacji z siedzibą w Tychach (o 69% mniej w stosunku do średniej).

3. Aktywność w zakresie współpracy z JST

Władze lokalne w zróżnicowanym zakresie współpracują z zagranicznymi jednostkami samorządu terytorialnego. Generalnie większą aktywność w kontaktach międzynarodowych wykazują powiaty zlokalizowane we wschodniej i południowo-wschodniej części kraju. Do najbardziej aktywnych należą powiaty: tarnowski, który utrzymuje kontakty z dziewięcioma partnerskimi miastami, krośnieński (7), dąbrowski (7) i chełmski (5).

Zróznicowany jest zakres przestrzenny tej współpracy. W dużym stopniu determinuje go położenie geograficzne, tzn. powiaty położone bliżej wschodniej i południowej granicy państwa, tak jak te wymienione powyżej, najczęściej współpracują z instytucjami i jednostkami samorządu terytorialnego z Ukrainy i Słowacji. Natomiast władze lokalne powiatów z zachodniej Polski relatywnie najczęściej utrzymują kontakty z jednostkami samorządowymi z Niemiec (np. powiat opolski, oleski). Tylko nieliczne powiaty współpracują z partnerami spoza Europy, a jeśli ona występuje, to najczęściej obejmuje Stany Zjednoczone.

Odmienne wygląda współpraca zagraniczna w wypadku miast metropolitalnych działających na prawie powiatu – zarówno pod względem skali, mierzonej liczbą miast partnerskich, jak i zasięgu przestrzennego. Oprócz jednostek z państw europejskich znajdują się wśród nich także jednostki zlokalizowane w Stanach Zjednoczonych i Chinach. Pod względem skali współpracy zdecydowanie wyróżnia się Kraków, który utrzymuje kontakty z przedstawicielami samorządu terytorialnego zlokalizowanymi w Ameryce Południowej i Środkowej (Brazylia, Chile, Peru, Ekwador).

4. Kultura

Syntetycznym wskaźnikiem ilustrującym atrakcyjność kulturalną powiatu jest współczynnik dostępności kultury, opracowany przez Narodowe Centrum Kultury. Średnia wartość tego współczynnika z 2014 roku w analizie przeprowadzonej dla 33 powiatów wynosi 35,9 punktu. Wartość współczynnika zmienności kształtuje się na poziomie 18,5%, co wskazuje na niewielkie zróżnicowanie analizowanych powiatów ze względu na atrakcyjność kulturową. Najniższe wartości wskaźnika dostępności kultury występują w takich powiatach, jak: łosicki, zamojski, gostyniński i chełmski (28–35% poniżej wartości średniej), natomiast najwyższe charakterystyczne są dla powiatów puławskiego i pruszkowskiego (37–40% powyżej średniej).

W grupie miast działających na prawach powiatu średnia wartość współczynnika dostępności kultury jest niemal dwukrotnie wyższa i wynosi 64,1 punktu, a współczynnik zmienności ma wartość 12,3%. Atrakcyjność kulturowa aglomeracji miejskich kształtuje się więc na dość zbliżonym poziomie. Nie jest zaskoczeniem to, że pozycję lidera zajmuje miasto Kraków, w którym współczynnik dostępności kultury jest o 22% wyższy od średniej. Na dwóch ostatnich miejscach znajdują się Szczecin i Tychy (odpowiednio: 11% i 17%).

Rozdział VI

KAPITAŁ INTELEKTUALNY POLSKICH POWIATÓW W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale przedstawiono wyniki badania ankietowego, które zostało przeprowadzone na próbie ogólnopolskiej wśród pracowników administracji publicznej – przede wszystkim osób związanych z zarządzaniem powiatami (radnych powiatowych, pracowników urzędów powiatowych) oraz liderów opinii (naukowców, nauczycieli), którzy wypowiedzieli się w ankiecie na temat powiatów, w których zamieszkują. Badanie przeprowadzono w okresie od października 2015 roku do maja 2016 roku. Łącznie zebrano 820 wypełnionych ankiet. Większość odpowiedzi (około 95%) pozyskano za pomocą kwestionariusza online, który miał dwa nieznacznie się od siebie różniące warianty (wersje dla zwykłych powiatów oraz dla powiatów grodzkich – patrz załącznik 5). W celu zebrania 820 kwestionariuszy przeprowadzono intensywne działania mające na celu pozyskanie respondentów. Dzięki systematycznym poszukiwaniom na stronach internetowych urzędów i w innych źródłach utworzono bazę ponad 20 tys. adresów e-mailowych (na potrzeby badania utworzono własną bazę danych adresowych). Ponadto skierowano prośby o zamieszczanie informacji i zaproszenia do udziału w badaniu do dużej liczby publicznych (np. urzędów marszałkowskich, kuratoriów oświaty) i niepublicznych organizacji (np. organizacji pozarządowych, stowarzyszeń przedsiębiorców). Stopa zwrotu odpowiedzi od respondentów rekrutowanych za pomocą e-maila wyniosła około 1,5%. Pomimo trudności w pozyskaniu odpowiedzi udało się pozyskać ponad 800 odpowiedzi od respondentów pochodzących z około 85% wszystkich polskich powiatów.

6.1. Konstrukcja badania i opis próby badawczej

W kwestionariuszu badawczym znalazły się pytania odnoszące się do kwestii ściśle związanych z pomiarem kapitału intelektualnego⁴¹. W celu zminimalizowania ryzyka rezygnacji z udziału w badaniu w trakcie wypełniania kwestionariusza przez respondenta z powodu znużenia/braku cierpliwości, realizatorzy badania musieli dokonać wyboru pomiędzy chęcią pozyskania jak największej liczby informacji a ograniczeniami, jakie niosą rozbudowane kwestionariusze.

W kwestionariuszu uwzględniono „ducha” koncepcji kapitału intelektualnego, jaki leżał u podstaw pierwszych, pionierskich prac Leifa Edvinssona, który podkreślał znaczenie perspektywy przyszłości. Kapitał intelektualny jest dopełnieniem kapitału materialnego, bilansowego i finansowego, które mają odzwierciedlenie w bilansie. Z tego powodu trzy pytania (I.1; II.1; III.1) dotyczyły perspektywy czasowej – przyszłości powiatu. Ponadto w pytaniu I.1 dokonano kategoryzacji czynników wskazywanych przez respondentów na takie, które są związane z KI (grupa „a”); czynniki związane z kapitałem materialnym (grupa „b”) oraz czynniki mieszane (grupa „ab”).

W pytaniach II.1 oraz II.2 także uwzględniono motywy i koncepcje związane z istotą kapitału intelektualnego, tzn. kulturą (cechy kultur proinnowacyjnych: patrz rozdział III), model 3T Richarda Floridy. Cała sekcja II: „Środowisko dla biznesu i ludzi kreatywnych” oprócz tego, że nawiązuje do orientacji przyszłościowej (w tym sensie, że aktualne środowisko jest traktowane jako czynnik sprawczy dla innowacyjności w przyszłości), była inspirowana badaniami i rankingami, w których element przyjazności dla biznesu jest uznawany za kluczowy czynnik wzrostu.

Sekcja III została poświęcona kwestiom związanym z zarządzaniem. Wśród poruszanych w jej ramach kwestii znalazły się zoperacjonalizowane elementy kapitału społecznego (np. organizowanie wydarzeń kulturalnych i sportowych; walka z nietolerancją, rasizmem i homofobią).

W czasie rekrutacji respondentów uczestnicy przesyłali do autora maile, w których wyrażali swoje opinie na temat badania. Opinie te można podzielić na trzy kategorie:

- a) opinie pozytywne, wyrażające poparcie i wyrazy uznania dla autorów, czasami zawierające prośbę o udostępnienie wyników po zakończeniu badania,
- b) opinie negatywne (kilka maili), np. zarzucające autorom „lewackość” – prawdopodobnie chodziło ich autorom o uwzględnienie w kwestionariuszu kwestii tolerancji i walki z rasizmem,
- c) opinie neutralne, w których respondent wyrażał wątpliwość, czy jest właściwym adresatem ankiety; problem polegał na tym, że niektórzy respondenci nie utożsamiali się z własnym powiatem. Jest to dość symptomatyczne, po-

⁴¹ Wzór obu kwestionariuszy znajduje się w załączniku 5.

nieważ także w czasie dyskusji w ramach paneli spotkano się z opiniami, że powiaty są strukturami „sztucznymi”, zbędnymi (takie poglądy wyrażali niektórzy respondenci, którzy postrzegali swoje „małe ojczyzny” z perspektywy gminy, województwa, całego kraju – lecz nie uznawali powiatu za strukturę/obszar, z którym się identyfikują).

Kwestionariusz składał się z sześciu pytań w części zasadniczej oraz pięciu pytań metryczkowych. Zastosowano w nim proste i złożone skale. Wśród skal złożonych pojawiły się: skala Likerta, semantyczna oraz pozycyjna (I.2). W pytaniach I.1 i III.1 zastosowano skalę wielokrotnego wyboru. W części metryczkowej uczestnicy badania określali płeć, wiek, stanowisko, województwo oraz powiat.

Próba badawcza obejmuje 826 respondentów. W badaniu zastosowano dobór próby celowy – uczestniczyli w nim zarówno pracownicy administracji samorządowej (z urzędów gmin, powiatów oraz urzędów wojewódzkich) i rządowej, jak i pozostali interesariusze, reprezentujący mieszkańców powiatu (m.in.: przedsiębiorcy, nauczyciele). Udział obu grup w próbie badawczej jest zbliżony, przy czym pracownicy administracji nieznacznie przeważają i stanowią 52,9% ogółu (rysunek 48). Ponadto udział kobiet był nieco większy niż mężczyzn i wynosi 54,7% (rysunek 49).

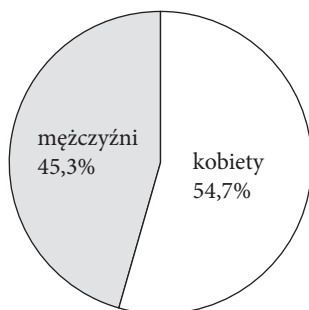

Rysunek 48. Struktura próby badawczej ze względu na reprezentowaną grupę zawodową

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

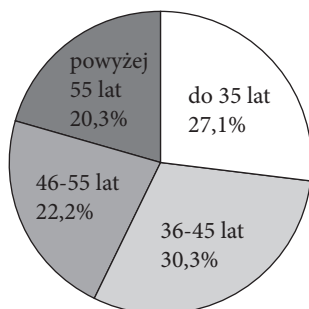
Spośród czterech wyróżnionych grup wiekowych najwyższy udział w próbie badawczej mają osoby w wieku 36–45 lat (30,3%) oraz osoby do 35 lat (27,1%). Najmniejszą grupę stanowią osoby w wieku powyżej 55 lat. Do tej grupy należy co piąty uczestnik badania (rysunek 50). Niemal połowa osób biorących udział w badaniu reprezentuje miasta na prawach powiatu (44,2%) – rysunek 51.

Opierając się na klasyfikacji NTS, pogrupowano powiaty w sześć regionów. Najmniejszym pod względem liczby mieszkańców regionem Polski, obejmującym województwa opolskie i dolnośląskie, jest region południowo-zachodni. W badaniu

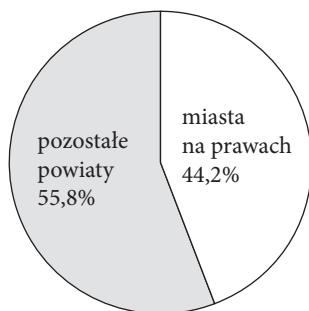
Rysunek 49. Struktura próby badawczej ze względu na płeć

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

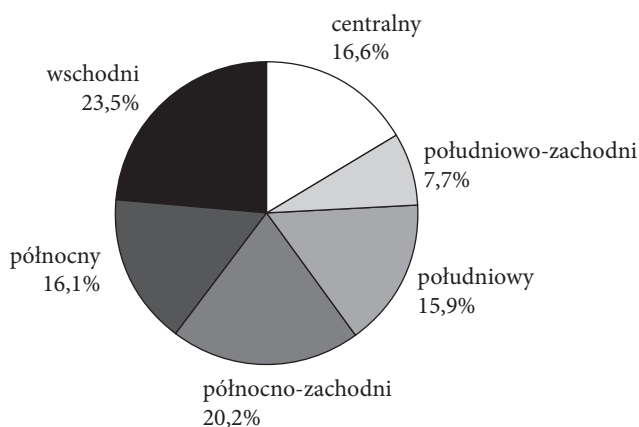
Rysunek 50. Struktura próby badawczej ze względu na wiek

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

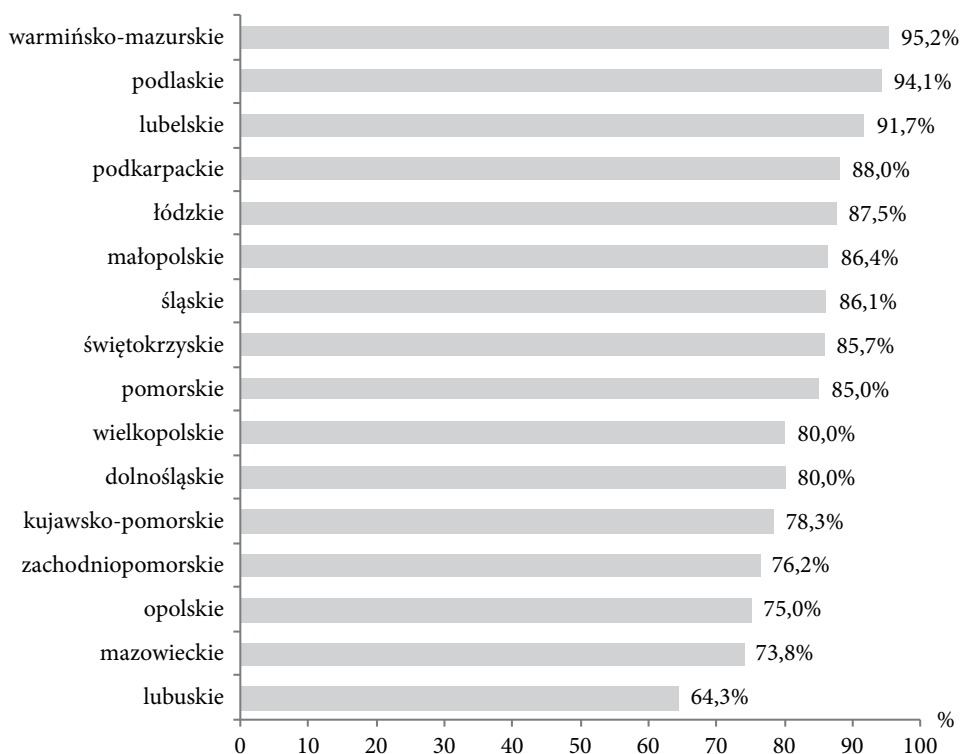
Rysunek 51. Struktura próby badawczej ze względu na reprezentowaną grupę powiatów

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 52. Struktura próby badawczej ze względu na region

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 53. Odsetek powiatów reprezentowanych w badaniu według województw

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

7,7% respondentów reprezentuje ten region. Najliczniejszą reprezentację w badaniu ma region wschodni, który obejmuje cztery województwa: lubelskie, podkarpackie, podlaskie i świętokrzyskie. Wśród osób uczestniczących w badaniu 23,5% wyrażało opinię na temat powiatów z tego regionu (rysunek 52).

Osoby uczestniczące w badaniu reprezentowały 315 spośród 380 powiatów Polski. W wypadku 65 powiatów (czyli 17,1% wszystkich powiatów), pomimo wielokrotnie ponawianych zaproszeń do udziału w badaniu, nie otrzymano odpowiedzi. Najwyższy odsetek powiatów, których przedstawiciele wzięli udział w badaniu, otrzymano dla województwa warmińsko-mazurskiego (95,2%) oraz podlaskiego (94,1%). Najmniejszy odsetek powiatów uzyskano natomiast dla województwa lubuskiego. Jedynie z 64,3% powiatów z tego województwa udało się pozyskać respondentów (rysunek 53).

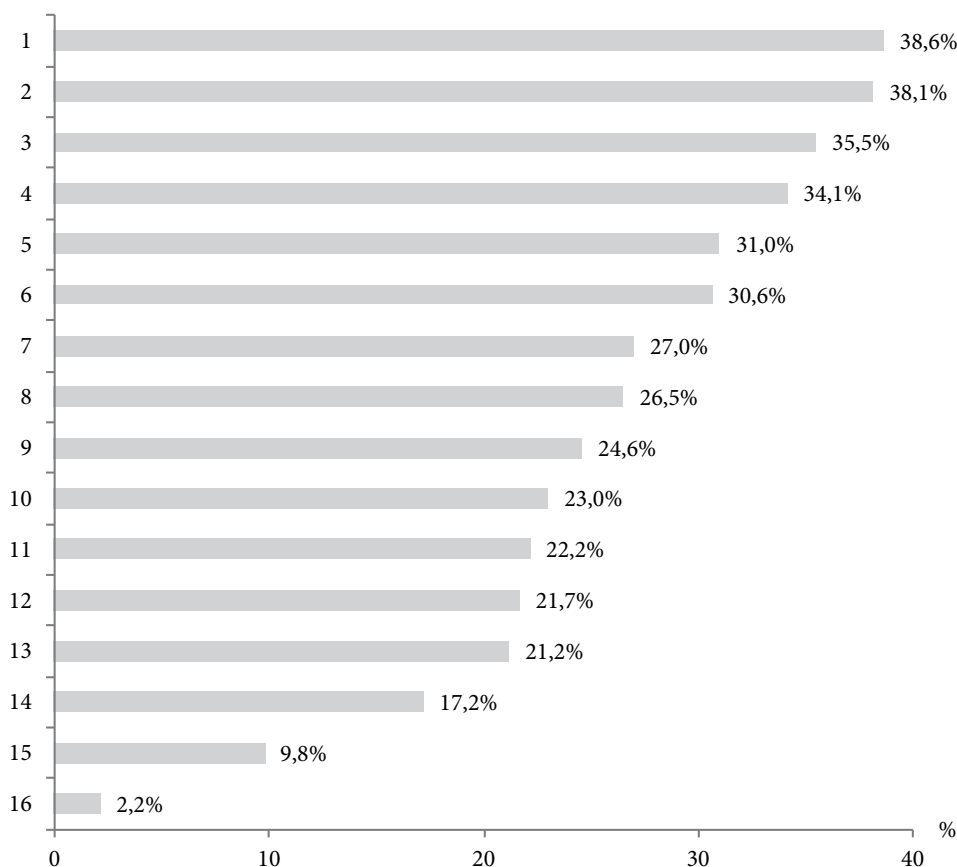
6.2. Kapitał intelektualny jako czynnik prorozwojowy w przeszłości i przyszłości

Respondent miał za zadanie ustosunkować się do listy różnego rodzaju czynników ważnych dla rozwoju powiatu w przeszłości (w latach 2005–2014) oraz przyszłości (w latach 2016–2025) (rysunek 54). Wśród pierwszych pięciu trzy są związane z kapitałem materialnym (jeden związany z KI, a jeden mieszany). Poniżej przedstawiono listę najczęściej wymienianych czynników (w nawiasach podano do jakiej grupy należy dany czynnik oraz odsetek uczestników badania, którzy wskazali dany czynnik jako ważny dla rozwoju powiatu w przeszłości):

- aktywne władze samorządowe („a” – 38,6%)
- dobra jakość środowiska naturalnego („b” – 38,1%)
- dostępność komunikacyjna („b” – 35,5%)
- istnienie atrakcji turystycznych („b” – 34,1%)
- duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab” – 31,0%).

Przy opisie wyników dokonano kompromisu pomiędzy postulatami syntetycznej prezentacji wyników a postulatami szczegółowej charakterystyki. Poniżej przedstawiono bardziej szczegółowy opis dotyczący czynnika aktywne władze samorządowe. Czynnik ten jako jeden z pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w przeszłości najczęściej wskazywali pracownicy administracji (48,8%), mieszkańcy regionu północnego (47,4%), osoby w wieku powyżej 55 lat (47,0%), przedstawiciele powiatów (43,0%) oraz mężczyźni (41,7%).

Czynnik dobra jakość środowiska naturalnego należy do najczęściej wskazywanych przez mieszkańców regionu północnego (54,1%), przedstawicieli powiatów (47,1%), osoby w wieku 46–55 lat (45,4%), pracowników administracji (45,1%) oraz kobiety (42,3%).

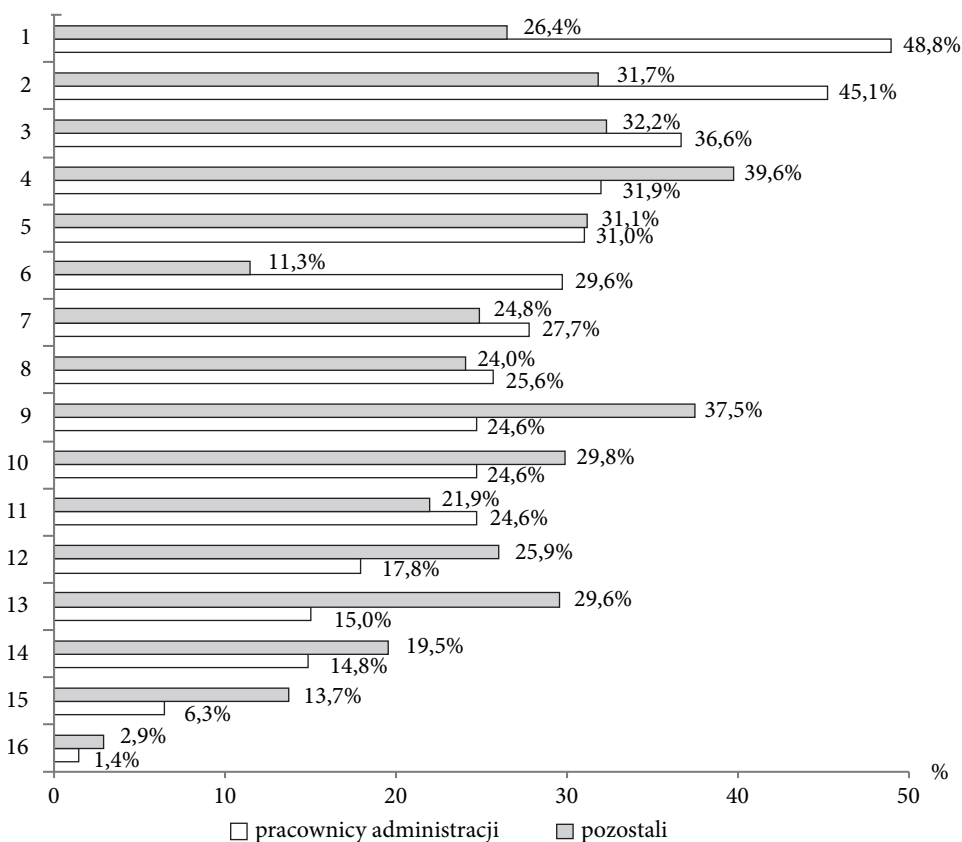

Legenda

- 1 – aktywne władze samorządowe („a”)
- 2 – dobra jakość środowiska naturalnego („b”)
- 3 – dostępność komunikacyjna („b”)
- 4 – istnienie atrakcji turystycznych („b”)
- 5 – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab”)
- 6 – rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe („a”)
- 7 – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii („b”)
- 8 – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw („ab”)
- 9 – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych („a”)
- 10 – wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu („a”)
- 11 – atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa („a”)
- 12 – dobrze wykształceni mieszkańcy („a”)
- 13 – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych („a”)
- 14 – dobre połączenie z Warszawą („b”)
- 15 – działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu („a”)
- 16 – inne

Rysunek 54. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Legenda

- 1 – aktywne władze samorządowe („a”)
- 2 – dobra jakość środowiska naturalnego („b”)
- 3 – dostępność komunikacyjna („b”)
- 4 – istnienie atrakcji turystycznych („b”)
- 5 – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab”)
- 6 – rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe („a”)
- 7 – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii („b”)
- 8 – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw („ab”)
- 9 – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych („a”)
- 10 – wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu („a”)
- 11 – atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa („a”)
- 12 – dobrze wykształceni mieszkańcy („a”)
- 13 – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych („a”)
- 14 – dobre połączenie z Warszawą („b”)
- 15 – działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu („a”)
- 16 – inne

Rysunek 55. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 dla pracowników administracji oraz pozostałych osób

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

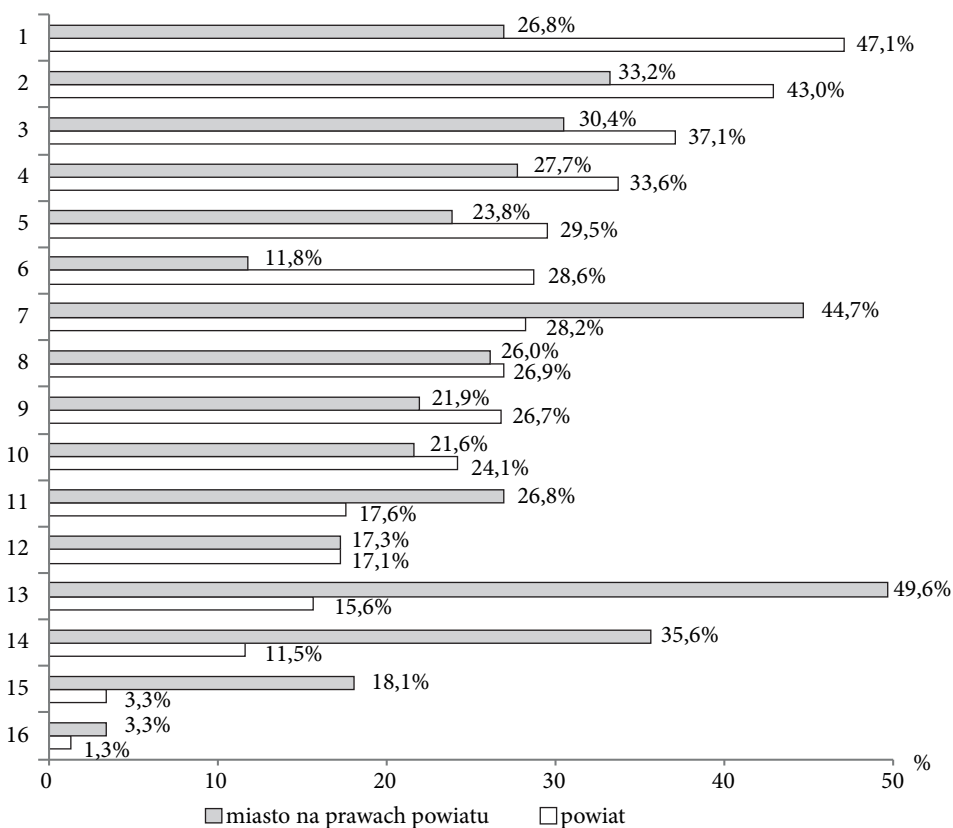
Kolejny pod względem znaczenia dla rozwoju powiatów Polski w przeszłości czynnik dostępność komunikacyjna szczególnie często wybierali mieszkańcy regionu południowego (49,6%), przedstawiciele miast na prawach powiatu (44,7%), pozostali interesariusze niebędący pracownikami administracji (39,6%) oraz osoby w wieku 36–45 lat (37,6%). Wysokie znaczenie istnienia atrakcji turystycznych dla rozwoju powiatu w przeszłości dostrzegali wyraźnie najczęściej mieszkańcy regionu północnego (63,2%). Ponadto nieco częściej niż przeciętnie doceniali jego znaczenie przedstawiciele powiatów (37,1%). W wypadku takich cech uczestników badania, jak wiek, płeć oraz grupa zawodowa, różnice w wyrażanych opiniach były relatywnie niewielkie. Ostatni czynnik z pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatów w przeszłości – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw – był szczególnie często wybierany przez mieszkańców regionu północno-zachodniego (40,7%) oraz przedstawicieli powiatów (33,6%). Pozostałe rozpatrywane cechy uczestników badania w niewielkim stopniu różnicowały opinie na temat powyższego czynnika.

Na rysunku 55 przedstawiono hierarchię czynników ważnych dla rozwoju powiatu w przeszłości według pracowników administracji. Czynniki zostały uporządkowane według hierarchii ważności dla pracowników administracji w porównaniu z pozostałymi respondentami. Zestaw pięciu czynników najważniejszych dla rozwoju powiatu wg pracowników administracji obejmuje dokładnie te same czynniki, które zajmowały pięć pierwszych pozycji w rankingu przygotowanym na podstawie odpowiedzi wszystkich uczestników badania (porównaj rysunki 53 i 54). Zestaw jest ten sam, lecz kolejność czynników nie jest identyczna. Duża różnica jest zauważalna w zakresie odsetka osób wskazujących na następujące czynniki:

- aktywne władze samorządowe (a),
- dobra jakość środowiska naturalnego (b).

Odsetek pracowników administracji wskazujących aktywne władze samorządowe jako czynnik ważny dla rozwoju powiatu w przeszłości jest wyższy o 10,2 p.p. niż w całej próbie badawczej i aż o 22,4 p.p. w porównaniu z pozostałymi uczestnikami badania. Z kolei dobra jakość środowiska naturalnego wśród pracowników administracji uzyskała odsetek wskazań wyższy o 7,0 p.p. w porównaniu z wynikiem całej próby badawczej oraz o 13,4 p.p. wyższy od otrzymanego od pozostałych uczestników badania.

Zestaw pięciu czynników najważniejszych dla rozwoju powiatu w przeszłości dla pozostałych uczestników badania różni się tylko jednym elementem w stosunku do zestawu czynników uzyskanego dla pracowników administracji – zamiast czynnika aktywne władze samorządowe zawiera rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe. W grupie tej wyraźnie najważniejszymi czynnikami są dostępność komunikacyjna (39,6%) oraz rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (37,5%).

Legenda

- 1 – aktywne władze samorządowe („a”)
- 2 – dobra jakość środowiska naturalnego („b”)
- 3 – dostępność komunikacyjna („b”)
- 4 – istnienie atrakcji turystycznych („b”)
- 5 – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab”)
- 6 – rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe („a”)
- 7 – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii („b”)
- 8 – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw („ab”)
- 9 – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych („a”)
- 10 – wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu („a”)
- 11 – atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa („a”)
- 12 – dobrze wykształceni mieszkańcy („a”)
- 13 – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych („a”)
- 14 – dobre połączenie z Warszawą („b”)
- 15 – działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu („a”)
- 16 – inne

Rysunek 56. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 dla powiatów oraz miast na prawach powiatu

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 56 ukazuje hierarchię ważności czynników determinujących rozwój powiatów w przeszłości dla osób reprezentujących powiaty w porównaniu z osobami reprezentującymi miasta na prawach powiatu. Wśród pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu czynników występują cztery czynniki, które były ważne dla wszystkich uczestników badania oraz jeden czynnik, który wcześniej nie występował – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii. Wyraźnie na pierwsze miejsce wysuwa się dobra jakość środowiska naturalnego wskazywana przez 47,1% przedstawicieli powiatów. Odsetek osób reprezentujących powiaty, wskazujących na powyższy czynnik, jest wyższy o 9,0 p.p. niż w całej próbie badawczej i o 20,3 p.p. w porównaniu z wynikiem uzyskanym dla przedstawicieli miast na prawach powiatu.

Z kolei na drugim miejscu występuje czynnik aktywne władze samorządowe wskazywany przez 43,0% respondentów z powiatów. W porównaniu z wynikiem całej próby badawczej odsetek wskazań jest wyższy o 4,4 p.p., a o 9,8 p.p. w porównaniu z uzyskanym dla przedstawicieli miast na prawach powiatu. Znacznie różni się od powyżej scharakteryzowanego zestawu pięciu najważniejszych czynników determinujących rozwój miast na prawach powiatu. Porównując go z zestawem pięciu czynników najważniejszych dla rozwoju pozostałych powiatów, można znaleźć jedynie dwa elementy wspólne. Tylko nieco większe jest podobieństwo do zestawu pięciu czynników uznanych za najważniejsze przez wszystkich uczestników badania – powtarzają się trzy następujące czynniki: aktywne władze samorządowe („a”); istnienie atrakcji turystycznych („b”); dostępność komunikacyjna („b”). Wyraźnie najważniejszym czynnikiem, uznanym za kluczowy dla rozwoju miast na prawach powiatu przez 49,6% respondentów, są rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe. Na drugim miejscu z odsetkiem wskazań na poziomie 44,7% znajduje się dostępność komunikacyjna.

Porównując odsetek pracowników administracji potwierdzających wysokie znaczenie danego czynnika jako ważnego dla rozwoju powiatu z odsetkiem pozostałych uczestników badania, można zauważyć, że w wypadku czterech spośród ośmiu czynników z grupy „a” kształtuje się na wyższym poziomie, a dla czterech pozostałych czynników jest niższy. Oznacza to, że ogólne postrzeganie znaczenia czynników związanych kapitałem intelektualnym nie wynika z reprezentowanej grupy zawodowej, ma jedynie przełożenie na postrzeganie większego znaczenia jednych czynników z grupy „a” oraz postrzeganie mniejszego znaczenia w przypadku pozostałych czynników z tej grupy.

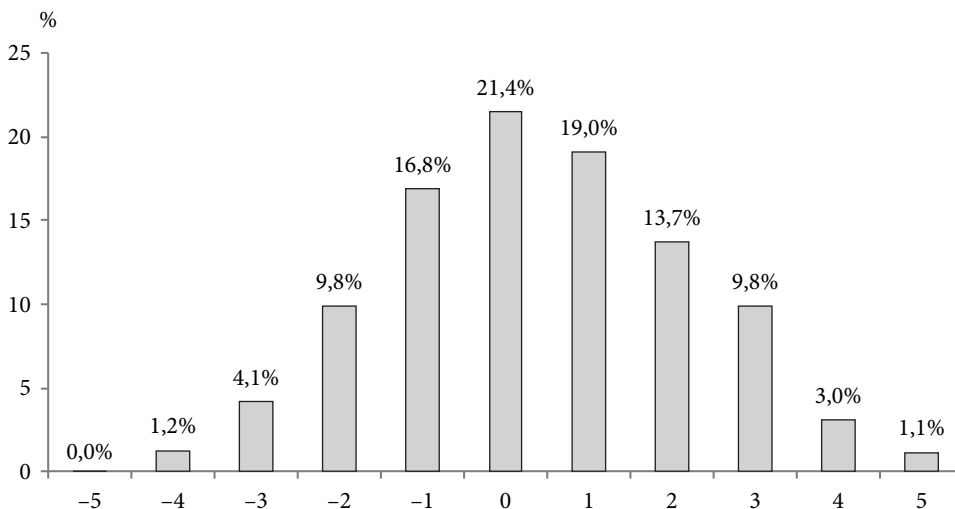
Wśród pięciu czynników kluczowych dla rozwoju powiatów zarówno wskazywanych przez wszystkich uczestników badania, jak i pracowników administracji, pozostałych uczestników badania oraz osób reprezentujących powiaty, aż trzy czynniki były związane z kapitałem materialnym (grupa „b”), jeden czynnik odnosił się do kapitału intelektualnego (grupa „a”) i występował jeden czynnik mieszany (grupa „ab”). Jedynie w wypadku zestawu pięciu najważniejszych czynników

dla rozwoju miast na prawach powiatu w przeszłości zidentyfikowano więcej elementów związanych z kapitałem intelektualnym (trzy czynniki) niż z kapitałem materialnym (pozostałe dwa czynniki).

Opierając się na wynikach dotyczących znaczenia poszczególnych czynników dla rozwoju powiatu, ustalono dla każdego respondenta liczbę wskazywanych czynników związanych z kapitałem intelektualnym oraz liczbę czynników niezwiązanych. Na tej podstawie został wyznaczony wskaźnik preferencji dla KI. Został on obliczony poprzez odjęcie od liczby wskazań na czynniki związane z KI (oznaczone literą „a”) liczby wskazań na czynniki niezwiązane z KI (oznaczone literą „b”). Niektóre z czynników zostały oznaczone kodem „ab”, który oznacza, że dany czynnik trudno jednoznacznie zakwalifikować (jest to czynnik „na pograniczu”). Minimalna możliwa do uzyskania wartość wynosi -5 , a maksymalna $+5$. Im wyższa dodatnia wartość wskaźnika, tym silniejsze preferencje dla KI. Im niższa wartość wskaźnika, tym silniejsze preferencje dla kapitału materialnego.

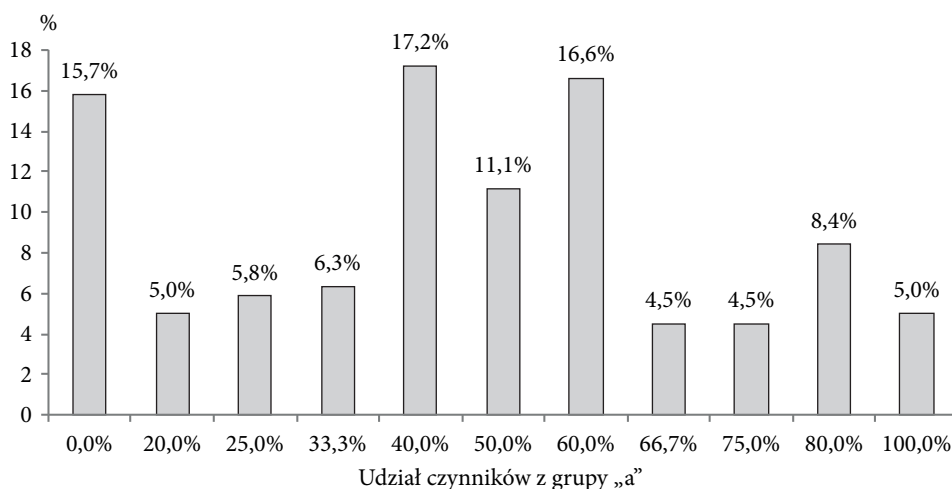
Rysunek 57 przedstawia preferencje dla kapitału intelektualnego w przeszłości. W wypadku 21,4% respondentów elementy z grup „a” i „b” były preferowane w takim samym stopniu (wskaźnik preferencji przyjmuje wartość 0). Wśród 32,0% respondentów można było zaobserwować przesunięcie preferencji w stronę elementów niezwiązanych z KI. Dla 46,6% respondentów ważniejsze dla rozwoju powiatu były czynniki związane z KI.

Analizując rozkład odpowiedzi respondentów, można zadać pytanie: jaki odsetek wskazywanych przez nich czynników stanowiły czynniki z grupy „a”, czyli czynniki związane z KI. Z analizy danych empirycznych wynika, że 5,0% respondentów

Rysunek 57. Preferencje dla kapitału intelektualnego w przeszłości

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 58. Udział czynników z grupy „a” w grupie pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 – odsetek wskazań

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

wskazało wyłącznie (100% ich wskazań) czynniki związane z KI (grupa „a” – rysunek 58). Poszerzając zakres analizy o respondentów, którzy wskazywali oprócz czynników z grupy „a” także inne, zauważamy, że u 8,4% respondentów czynniki związane z KI stanowiły 80% wybranych czynników. Według 15,7% respondentów w latach 2005–2014 żaden z czynników związanych z KI nie należał do grupy pięciu kluczowych determinantów rozwoju powiatu. U połowy uczestników badania wśród pięciu czynników najważniejszych dla rozwoju powiatu udział elementów związanych z kapitałem intelektualnym nie przekraczał 40%.

Dzięki wyodrębnieniu dwóch grup czynników prorozwojowych – związanych z kapitałem intelektualnym oraz związanych z kapitałem materialnym – można pokusić się o zadanie dwóch pytań badawczych:

- 1) Jakie strategie rozwoju KI są optymalne z punktu widzenia danego etapu rozwoju oraz specyfiki zasobów powiatu?
- 2) Jakiego rodzaju inwestycje w KI przynoszą największe korzyści powiatowi?

W związku z tym postawiono dwie hipotezy, które wynikają z powszechnego w literaturze przedmiotu przeświadczenia, że to kapitał intelektualny ma większe znaczenie dla rozwoju niż kapitał materialny:

H1: Jeżeli władze powiatu przykładają większą wagę do rozwoju KI niż do rozwoju infrastruktury materialnej, to powiat uzyskuje lepsze długookresowe wyniki w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego.

H2: Inwestycje w KI powiatu są bardziej rentowne niż inwestycje w infrastrukturę materialną powiatu.

W celu zweryfikowania hipotezy H1 przeprowadzono analizę korelacji między zmiennymi określającymi poziom rozwoju społeczno-gospodarczego powiatów w długim okresie – w ciągu 10 lat (indeksy dynamiki obliczono na podstawie danych statystycznych pochodzących z BDL GUS dla 2015 roku, w których za podstawę przyjęto wartość zjawiska z 2006 roku) a wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego (obliczonym na podstawie wyników badania ankietowego).

Wśród zmiennych określających poziom rozwoju społeczno-gospodarczego powiatów w długim okresie (w ciągu 10 lat) znalazły się:

- indeks dynamiki dla liczby podmiotów gospodarki narodowej ogółem,
- indeks dynamiki dla stopy bezrobocia,
- indeks dynamiki dla przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto,
- indeks dynamiki dla liczby ludności,
- indeks dynamiki dla PKB *per capita*,
- skumulowane saldo migracji międzypowiatowych (za lata 2006–2015) w relacji do liczby ludności powiatu w 2015 roku.

W wypadku trzech zmiennych (indeksu dynamiki dla liczby podmiotów gospodarki narodowej ogółem, indeksu dynamiki dla przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto oraz indeksu dynamiki dla PKB *per capita*) współczynnik korelacji Pearsona przyjmował bardzo niskie wartości i wskazywał na brak zależności ze wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego w powiatach. W wypadku indeksu dynamiki dla stopy bezrobocia stwierdzono dodatnią umiarkowaną zależność ze wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego powiatów ($r = 0,510$). Oznacza to, że im większe są preferencje dla kapitału intelektualnego, tym wyższa wartość indeksu dynamiki dla stopy bezrobocia.

Indeks dynamiki dla liczby ludności oraz skumulowane saldo migracji międzypowiatowych (za lata 2006–2015) w relacji do liczby ludności powiatu w 2015 roku wykazują ujemną umiarkowaną zależność ze wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego w powiatach (współczynnik korelacji Pearsona wynosi odpowiednio $-0,429$ oraz $-0,672$). Oznacza to, że wraz ze wzrostem preferencji dla kapitału intelektualnego w powiatach następowało pogorszenie w zakresie dynamiki liczby ludności, a ponadto również zmniejszało się skumulowane saldo migracji międzypowiatowych (za lata 2006–2015) w relacji do liczby ludności powiatu w 2015 roku. Warto zaznaczyć, że wzrost wskaźnika preferencji dla kapitału intelektualnego powiatów oznacza równocześnie zmniejszenie preferencji dla infrastruktury materialnej. Wartości powyższe wskazują zatem, że korzystniejsze długookresowe wyniki w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego osiągają powiaty, w których są silniejsze preferencje dla infrastruktury materialnej niż dla kapitału intelektualnego. **Wyniki te wskazują na negatywną weryfikację hipotezy H1.**

W celu zweryfikowania hipotezy H2 przeprowadzono analizę korelacji między wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego (obliczonym na podstawie wyników badania ankietowego) a zmiennymi określającymi dynamikę zmian w la-

tach 2006–2015 oraz poziom dochodów budżetów ogółem na jednego mieszkańca w 2015 roku osiągniętych przez powiaty (oraz gminy z ich terenu) i miasta na prawach powiatu (dane z BDL GUS).

Indeks dynamiki dochodów budżetów ogółem na jednego mieszkańca w latach 2006–2015 nie wykazuje zależności ze wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego powiatów ($r = -0,048$). Oznacza to, że wyższe preferencje dla kapitału intelektualnego nie przynosiły efektu długookresowego w postaci większej dynamiki dochodów budżetów ogółem miast na prawach powiatów oraz powiatów (wraz z gminami z ich terenu) w tych latach.

Dochody budżetów ogółem na jednego mieszkańca w 2015 roku wykazują silną ujemną zależność ze wskaźnikiem preferencji dla kapitału intelektualnego powiatów ($r = -0,711$). Wzrost preferencji dla kapitału intelektualnego (równoznaczny ze spadkiem preferencji dla infrastruktury materialnej) prowadził do spadku dochodów budżetów ogółem miast na prawach powiatów oraz powiatów (wraz z gminami z ich terenu) w 2015 roku. **Wyniki te wskazują na negatywną weryfikację hipotezy H2.**

6.3. Nastawienie PNTL/PTW a znaczenie czynników rozwoju powiatu w przeszłości

Na podstawie rozważań opisanych w pierwszej części tego opracowania przyjęto założenie, że jednym z artefaktów charakteryzujących lokalną kulturę w danym powiecie i nastawienie do zmian może być jego misja i wizja. Misja i wizja są elementami, które z założenia mają wyznaczać przyszłe kierunki rozwoju powiatu, lecz jednocześnie odzwierciedlają w skodyfikowanej formie aktualny w czasie tworzenia dokumentów stan zasobów, w tym kapitału intelektualnego. W związku z tym analiza treści misji i wizji pod kątem ich wpływu na sytuację kapitału intelektualnego powiatu stała się obiektem analizy. Jako zmienną objaśniającą zdefiniowano „nastawienie PNTL/PTW”, gdzie PNTL oznacza nastawienie na unikanie porażki (*play-not-to-lose*), czyli unikanie niekorzystnych rozwiązań i scenariuszy, a PTW oznacza nastawienie na wygraną (*play-to-win*), czyli poszukiwanie korzystnych rozwiązań i scenariuszy. Inspiracją dla zdefiniowania tej zmiennej była koncepcja kultur prorozwojowych sformułowana w rozdziale III. Dzięki możliwości wyodrębnienia zmiennej „miękkiej” (PTW/PNTL), powstałej dzięki subiektywnej ocenie sędziów, możliwe było zbudowanie swego rodzaju pomostu spajającego – co prawda w sposób niepełny i niedoskonały, lecz jednak wyznaczającego pewien kierunek badawczy KI. W celu utworzenia ilościowych miar opisujących misję każdego powiatu, wyodrębniono zestaw określeń, które mogą charakteryzować każdą badaną misję i wizję (tabela 65).

Tabela 65. Kryteria analizy misji – określenia, które brali pod uwagę sędziowie przy analizie treści misji

Nastawienie	Określenie	Liczba misji	Liczba wizji
Elstremalnie PTW	aspiracje	8	19
	kreować	10	13
	nowoczesny	30	91
	otwarty	22	49
	partnerstwo	12	8
	przedsiębiorczość	61	69
	silny	11	36
	sukces	0	7
	szanse	19	27
	tworzyć	52	57
	unia	0	1
	unii	5	15
	wynik	8	19
Umiarkowanie PTW	biznes	4	20
	cele	27	26
	edukacja	25	47
	intelekt	2	8
	kapitał społeczny	3	4
	konkurencja	2	5
	konkurencyjność	30	49
	kreatywność	3	11
	kultura	81	113
	nauka	7	22
	poprawa	53	33
	pozycja/pozycję	8	18
	praca	1	14
	pracownicy	3	6
	przyszłość	4	23
	rozwój	218	205
	społeczeństwo obywatelskie	1	2
	unikalny	6	7
	unikatowy	1	6
	wiedza	9	24
	współczesny	0	6
	współpraca	37	63
	wykorzystuje	28	37
wyzwania	3	11	
z wykorzystaniem	4	1	
Neutralne	autostrada	0	7
	bezpieczeństwo	18	45
	doświadczenia	0	2
	gospodarczy	94	122
	gospodarka	118	164
	innowacje	16	38
	inwestorzy	13	43

cd. tabeli 65

Nastawienie	Określenie	Liczba misji	Liczba wizji
	jakość	51	81
	kapitał	13	17
	kształcenie	5	41
	mieszkańcy	157	160
	młodzi ludzie/młodzież	3	22
	produkcja	10	46
	przemysł	15	44
	rolnictwo	21	50
	środowisko	71	95
	technologia	5	38
	tożsamość	2	14
	turyści	0	3
	usługi	33	80
	ustawa	6	10
	wspólnota	20	11
	zmiana	5	24
	zrównoważony	92	57
Umiarkowanie PNTL	bezrobocie	2	33
	dostosować	3	28
	globalizacja	0	1
	gorszy	0	2
	obowiązek	1	3
	ograniczenia	1	8
	otoczenie	9	19
	otrzymać	0	5
	patologia	1	11
	podstawowe	6	14
	teraźniejszy	1	1
	unijny/unijne	0	2
	zabezpieczenie	1	10
	zahamować/zatrzymać/powstrzymać	0	2
	zapobiec/zapobiegać	1	2
	zasoby	40	41
	zaufanie	5	3
Ekstremalnie PNTL	bariery	1	9
	historia	11	23
	marginalizacja	0	4
	niekorzystny	0	2
	pomagać	3	8
	pomoc	4	20
	problemy	3	17
	przeszłość	1	1
	sprostac	1	3
	tradycja	22	45
	unikać	0	1
	zagrożenie	0	10

Źródło: opracowano na podstawie misji i wizji powiatów biorących udział w badaniu.

Dla każdego powiatu ustalono liczbę słów należących do każdej z pięciu kategorii (przedstawionych w tabeli 65). Z powodu zróżnicowania długości misji liczba słów została podzielona przez całkowitą liczbę słów. Następnie opracowano cztery wskaźniki: $PTW_{\text{percentage}}$, $PNTL_{\text{percentage}}$, IND_1 i IND_2 .

$$PTW_{\text{percentage}} = EPTW_{\text{percentage}} + MPTW_{\text{percentage}} \quad (1)$$

$$PNTL_{\text{percentage}} = EPNTL_{\text{percentage}} + MPNTL_{\text{percentage}} \quad (2)$$

$$IND_1 = 1 \cdot EPTW_{\text{percentage}} + 0,5 \cdot MPTW_{\text{percentage}} - 0,5 \cdot EPNTL_{\text{percentage}} - 1 \cdot MPNTL_{\text{percentage}} \quad (3)$$

$$IND_2 = EPTW_{\text{percentage}} + MPTW_{\text{percentage}} - EPNTL_{\text{percentage}} - MPNTL_{\text{percentage}} \quad (4)$$

gdzie:

$EPTW_{\text{percentage}}$ – procent słów z grupy „ekstremalnie *play-to-win*” w misji i wizji powiatu,

$MPTW_{\text{percentage}}$ – procent słów z grupy „umiarkowanie *play-to-win*” w misji i wizji powiatu,

$EPNTL_{\text{percentage}}$ – procent słów z grupy „ekstremalnie *play-not-to-lose*” w misji i wizji powiatu,

$MPNTL_{\text{percentage}}$ – procent słów z grupy „umiarkowanie *play-not-to-lose*” w misji i wizji powiatu.

Ze względu na pewne mankamenty tego podejścia można było wyróżnić tylko gramatyczne kategorie i policzyć je, bez zwracania uwagi na ich znaczenie. Przeprowadzono analizę zawartości tematycznej.

Wyniki z każdego powiatu, jako średnia arytmetyczna, zostały oddzielnie przypisane do każdej kategorii (PTW i PNTL). Najwyższe wyniki osiągnęły powiaty: Katowice, Gdańsk i Rybnik (średni rezultat 7,7–8,0) (tabela 66). Dominującą grupą są powiaty grodzkie.

Tabela 66. Powiaty z najwyższą orientacją PTW

Powiat	Orientacja PTW	Powiat	Orientacja PTW
Katowice	8,3	Białystok	7,0
Gdańsk	7,7	Bydgoszcz	7,0
Rybnik	7,7	Elbląg	7,0
Pruszkowski	7,3	Grójecki	7,0
Grajewski	7,3	Rzeszów	7,0
Biała Podlaska	7,2	Siedlecki	7,0

Źródło: badania własne.

W powiatach z najwyższą orientacją PTW kluczowe wskaźniki ekonomiczne, takie jak stopa bezrobocia, wynagrodzenia, różnica między poziomem bezrobocia a poziom zatrudnienia, generalnie pozostają na poziomie wyższym niż w innych powiatach. W 2004 roku średnia stopa bezrobocia w tej grupie powiatów wynosiła 14,76%, średnie miesięczne wynagrodzenie brutto wynosiło 2384,32 zł, a stosunek bezrobotnych do zatrudnionych szacowano na 34,73% populacji aktywnych zawodowo. W 2014 roku stopa bezrobocia wynosiła 9,99%, średnie miesięczne wynagrodzenie brutto 4002,70 zł, a stosunek bezrobotnych do zatrudnionych spadł do 18,98%. Powiaty z najwyższym PTW wykazywały względnie niskie wyniki w kategorii PNTL. Odsetek radnych z wyższym wykształceniem w tych powiatach wynosił w 2014 roku 85,26%.

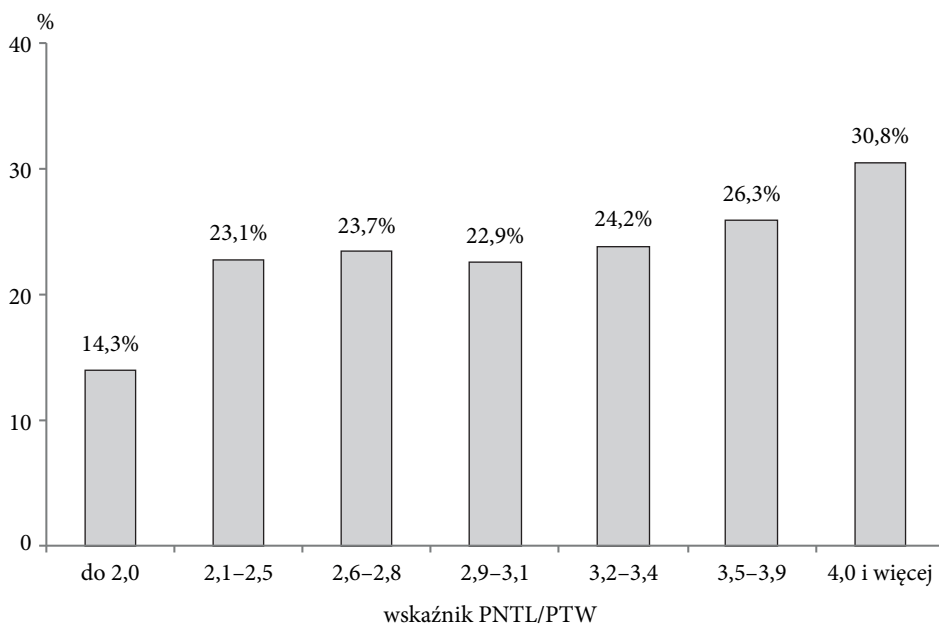
Tabela 67. Powiaty z najniższą orientacją PTW

Powiat	Orientacja PTW	Powiat	Orientacja PTW
Brzozowski	2,0	Brodnicki	1,7
Gostyniński	2,0	Limanowski	1,7
Kluczborski	2,0	Wielicki	1,7
Leżajski	2,0	Jeleniogórski	1,0
Oleski	2,0	Miechowski	1,0
Wodzisławski	2,0	Legnicki	0,3
Żuromiński	2,0	Przemyski	0,3

Źródło: badania własne.

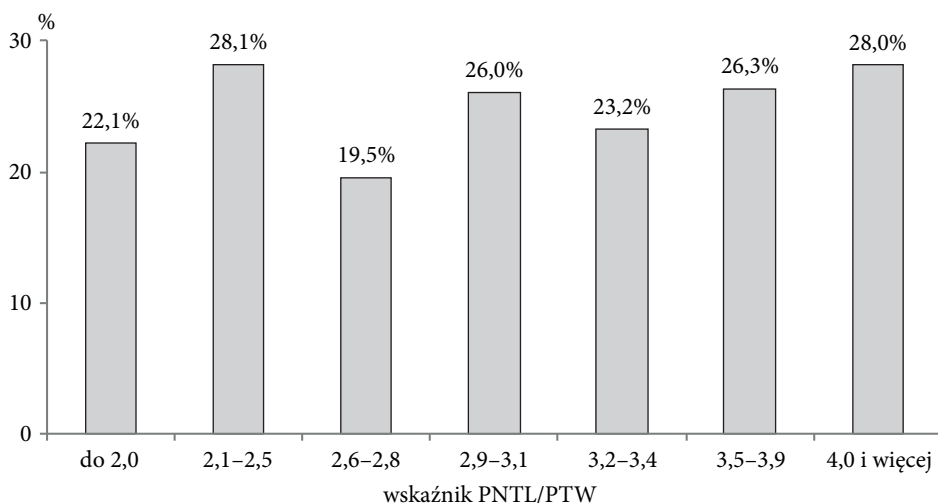
Uzyskane ostateczne wartości zmiennej PTW/PNTL zostały zestawione z innymi danymi zebranymi na podstawie badania ankietowego. Dzięki temu można było porównać zebrane dwoma metodami wartości PTW/PTNTL (pomiar quasi-jakościowy a treść misji i wizji) w zestawieniu z wynikami badania ogólnopolskiego. Analiza kształtowania się odsetka osób wskazujących poszczególne czynniki z grupy „a” (związane z kapitałem intelektualnym) generalnie wzrasta wraz ze zwiększaniem się intensywności orientacji PTW. Z kolei nasilenie się intensywności orientacji PNTL zwykle prowadzi do spadku odsetka osób wskazujących dane czynniki rozwoju powiatu z tej grupy.

Wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu najrzadziej wskazywany był jako ważny dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 przez osoby o najsilniejszym nastawieniu PNTL, dla których wskaźnik PNTL/PTW przyjmował najniższe wartości (do 2,0), wśród których jedynie 14,3% uznało rozpatrywany czynnik za ważny. W grupie przejawiającej najsilniejsze nastawienie PTW (wskaźnik PNTL/PTW równy 4,0 lub wyższy) odsetek osób doceniających znaczenie wysokiego poziomu społecznej aktywności mieszkańców powiatu jest ponaddwukrotnie wyższy i wynosi 30,8% (rysunek 59). Zbliżone prawidłowości można

Rysunek 59. Odsetek uczestników badania wskazujących wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 60. Odsetek uczestników badania wskazujących zaangażowanie i pasję liderów lokalnych jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

zaobserwować również dla dalszych czterech czynników: rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe, atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa, dobrze wykształceni mieszkańcy, działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu.

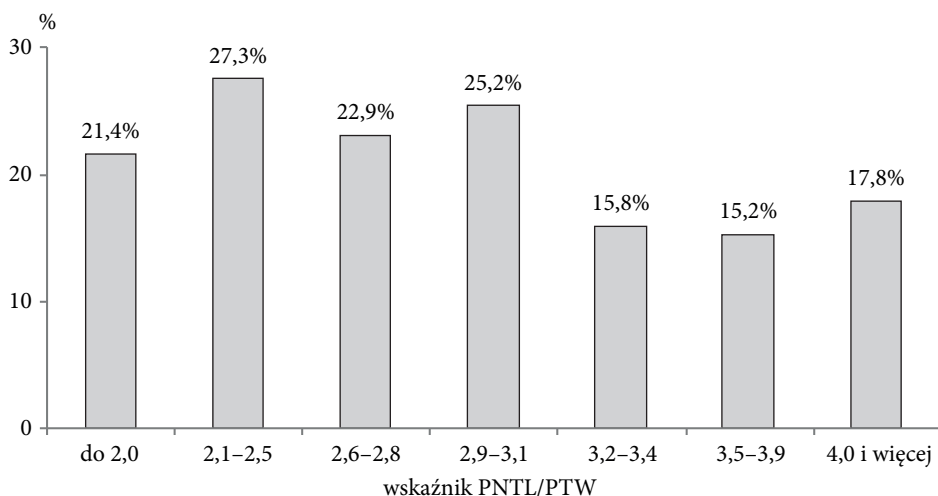
W wypadku dwóch czynników – zaangażowania i pasji liderów lokalnych oraz aktywnych władz samorządowych – odsetek wskazań w grupach respondentów o nastawieniu PNTL (wskaźnik PNTL/PTW wynosi 2,8 lub mniej) jest tylko nieco niższy niż w grupach o nastawieniu PTW (wskaźnik PNTL/PTW wynosi 3,2 lub więcej), a ponadto trudno zaobserwować wyraźne prawidłowości wzrostu odsetka osób wybierających dany czynnik wraz ze wzrostem wartości wskaźnika PNTL/PTW. Czynnik zaangażowanie i pasja liderów lokalnych najrzadziej wskazywały jako ważny dla rozwoju powiatu osoby, dla których wskaźnik PNTL/PTW zawiera się w przedziale 2,6–2,8 punktu – czyniło tak tylko 19,5% osób z tej grupy. Z kolei najwięcej było osób uznających duże znaczenie tego czynnika w dwóch grupach, dla których wskaźnik PNTL/PTW zawierał się w przedziale 2,1–2,5 punktu oraz 4,0 i więcej (rysunek 60). Aktywne władze samorządowe najczęściej wskazywali respondenci o umiarkowanej orientacji PNTL/PTW, dla których wskaźnik PNTL/PTW zawiera się w przedziale 2,9–3,1 punktu (aż 51,1%), najrzadziej zaś uczestnicy badania, dla których wskaźnik PNTL/PTW wynosi do 2,0 punktów oraz 3,5–3,9 (odpowiednio 27,9 oraz 30,3%).

W wypadku tylko jednego czynnika – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych – można zaobserwować większą częstość wskazań w grupach osób, które potwierdziły przewagę nastawienia PNTL w ich powiatach, mniejszą zaś częstość jego wyboru wśród respondentów potwierdzających przeważającą orientację PTW (rysunek 61).

Spośród dwóch czynników z grupy „ab” jedynie czynnik duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw wydaje się determinowany nasileniem orientacji PNTL/PTW. Najrzadziej bowiem był wskazywany przez osoby, które potwierdzały silną orientację PNTL w swoich powiatach (wskaźnik PNTL/PTW równy 2,0 lub mniej), a najczęściej przez respondentów, którzy wyrazili opinię o silnej orientacji PTW (wskaźnik PNTL/PTW wynosi 4,0 lub więcej) (rysunek 62).

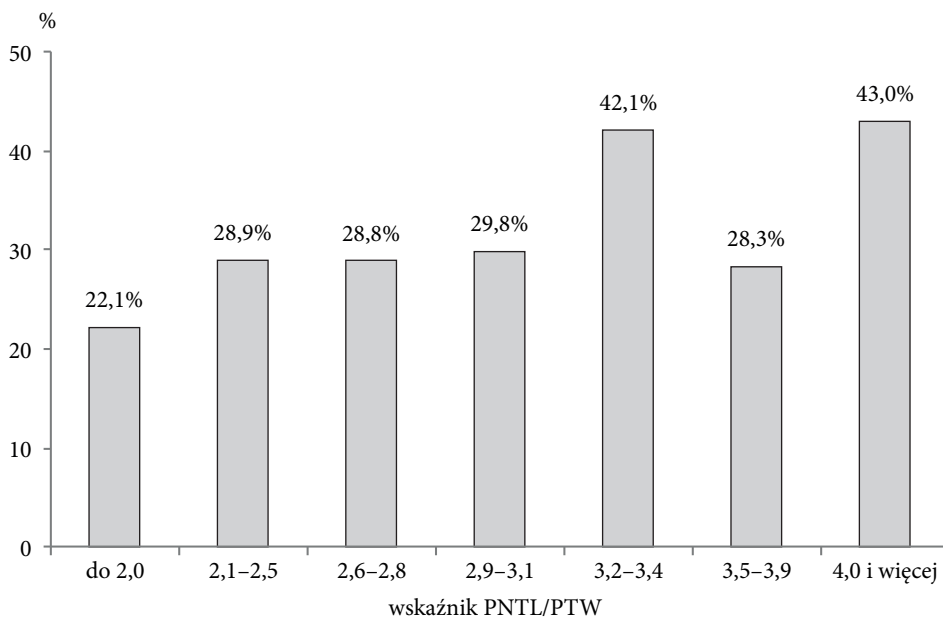
Wśród pięciu czynników z grupy „b”, związanych z kapitałem materialnym, w przypadku dwóch (dobra jakość środowiska naturalnego oraz istnienie atrakcji turystycznych) można zaobserwować generalnie spadek odsetka ich wskazań wraz ze zwiększaniem się wartości wskaźnika PNTL/PTW. W wypadku jednego czynnika – dostępność komunikacyjna – częstość jego wskazań wzrasta wraz ze zwiększaniem się intensywności orientacji PTW, a w wypadku dwóch pozostałych czynników brak wyraźnych prawidłowości.

Czynnik dostępność komunikacyjna najrzadziej za ważny dla rozwoju powiatu był uznawany przez osoby potwierdzające silną orientację PNTL swojego powiatu (23,4%), najczęściej zaś przez przedstawicieli powiatów charakteryzujących się najsilniejszą orientacją PTW (46,7%) – rysunek 63.

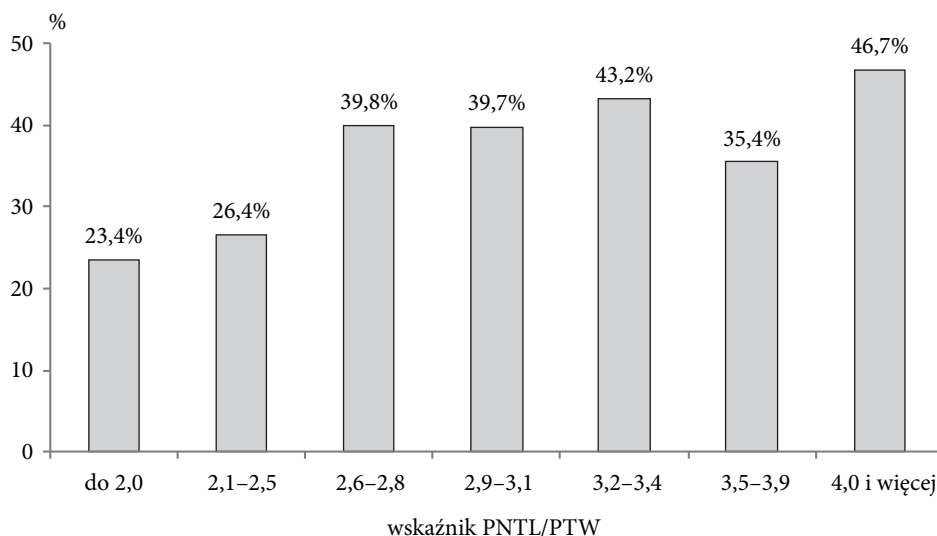
Rysunek 61. Odsetek uczestników badania wskazujących wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

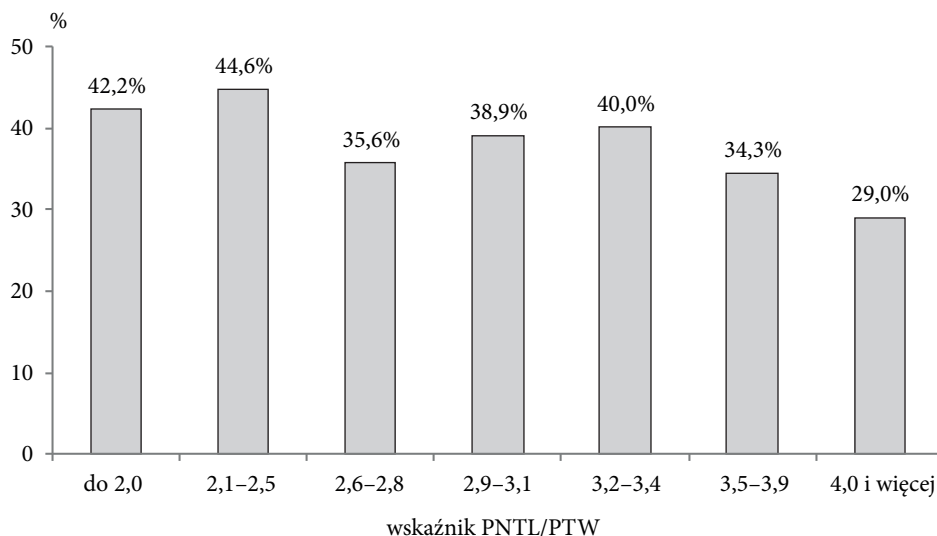
Rysunek 62. Odsetek uczestników badania wskazujących dużą liczbę małych i średnich przedsiębiorstw jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 63. Odsetek uczestników badania wskazujących dostępność komunikacyjną jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 64. Odsetek uczestników badania wskazujących dobrą jakość środowiska naturalnego jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Dobra jakość środowiska naturalnego wśród najważniejszych czynników dla rozwoju powiatu była wskazywana najczęściej przez osoby, według których ich powiaty cechuje silna orientacja PNLT (odsetek wskazań 42,2 oraz 44,6%), a najrzadziej przez uczestników badania, którzy uznali, że ich powiaty charakteryzuje silna orientacja PTW (odsetek wskazań 29,0%) (rysunek 64).

Wśród czynników, które będą miały największy wpływ na przyszły rozwój powiatu w latach 2016–2025 znajdują się: aktywne władze samorządowe, dostępność komunikacyjna, duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw, istnienie atrakcji turystycznych oraz dobra jakość środowiska naturalnego. Odsetek osób, które wskazały na te czynniki, wynosi od 33,1 do 45,9% (rysunek 65). Warto zaznaczyć, że zestaw pięciu najważniejszych czynników determinujących rozwój powiatów w przyszłości jest taki sam jak zestaw czynników, które były najważniejsze dla rozwoju w latach 2005–2014. Nastąpiła jednak zmiana w ich hierarchii, a także zwiększył się odsetek osób wskazujących następujące czynniki: aktywne władze samorządowe (wzrost o 7,3 p.p.), duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw (wzrost o 5,9 p.p.), dostępność komunikacyjna (wzrost o 4,4 p.p.). W wypadku pozostałych dwóch czynników udział osób wskazujących je uległ zmniejszeniu o –0,6 oraz –5,1 p.p.

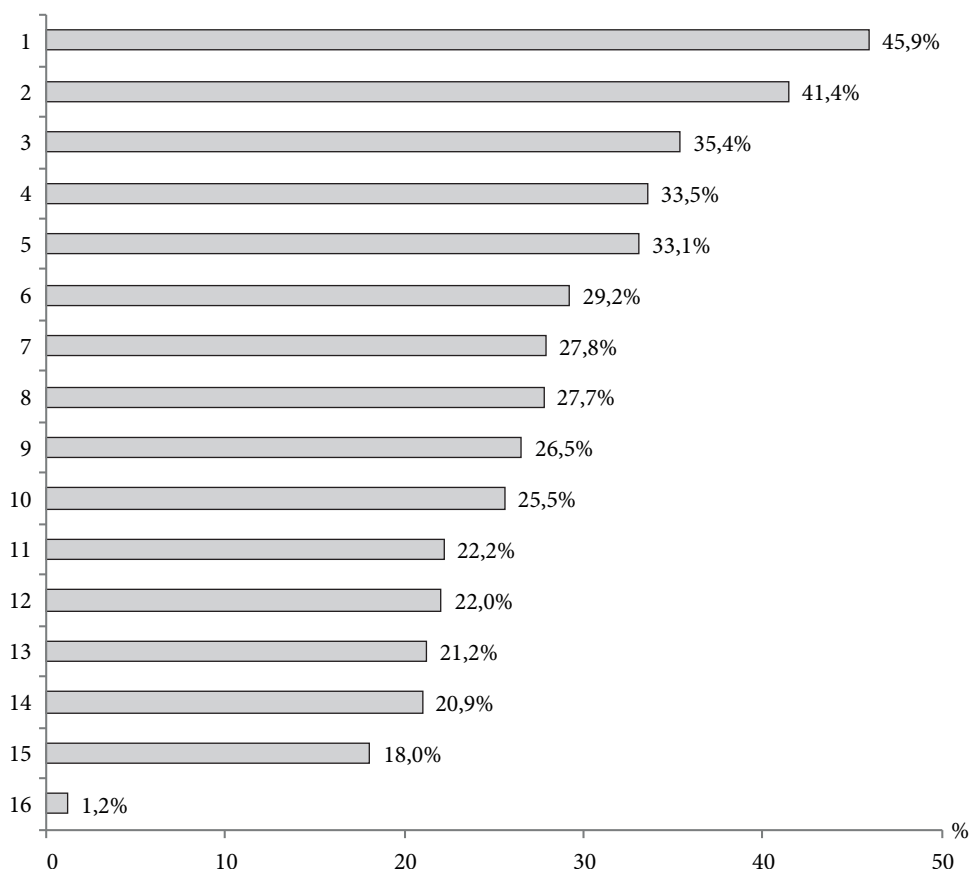
Czynnik aktywne władze samorządowe najczęściej był wskazywany przez mieszkańców regionu południowo-zachodniego (56,3%), pracowników administracji (54,2%), osoby w wieku powyżej 55 lat (52,4%) oraz przedstawicieli powiatów (48,8%).

Czynnik dostępność komunikacyjna najczęściej był uznawany za ważny dla przyszłego rozwoju powiatu przez mieszkańców regionu północno-zachodniego (49,7%) i południowego (49,6%), przedstawicieli miast na prawach powiatu (48,2%), osoby w wieku powyżej 55 lat (45,2%) oraz pozostałych interesariuszy niebędących pracownikami administracji (44,9%).

Na trzecim miejscu pod względem znaczenia dla przyszłego rozwoju powiatów w Polsce znajduje się czynnik duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw, szczególnie często wybierany przez mieszkańców regionu północno-zachodniego (44,9%), przedstawicieli powiatów (38,6%) oraz osoby w wieku 36–45 lat (37,6%). W przypadku takich cech uczestników badania, jak płeć i grupa zawodowa, różnice w wyrażanych opiniach były relatywnie niewielkie.

Następny czynnik – istnienie atrakcji turystycznych – wyraźnie najczęściej był postrzegany jako ważny dla rozwoju powiatu w kolejnych latach przez mieszkańców regionu północnego (53,4%). Nieco częściej niż przeciętnie jego znaczenie doceniały również osoby w wieku powyżej 55 lat (36,9%). Pozostałe rozpatrywane cechy respondentów w niewielkim stopniu różnicowały wyrażane opinie w zakresie znaczenia powyższego czynnika.

Ostatni czynnik – dobra jakość środowiska naturalnego – najczęściej wskazywany był przez mieszkańców regionu północnego (47,4%), przedstawicieli powiatów

Legenda

- 1 – aktywne władze samorządowe („a”)
- 2 – dobra jakość środowiska naturalnego („b”)
- 3 – dostępność komunikacyjna („b”)
- 4 – istnienie atrakcji turystycznych („b”)
- 5 – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab”)
- 6 – rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe („a”)
- 7 – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii („b”)
- 8 – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw („ab”)
- 9 – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych („a”)
- 10 – wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu („a”)
- 11 – atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa („a”)
- 12 – dobrze wykształceni mieszkańcy („a”)
- 13 – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych („a”)
- 14 – dobre połączenie z Warszawą („b”)
- 15 – działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu („a”)
- 16 – inne

Rysunek 65. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

(40,3%), osoby w wieku 46–55 lat (38,3%), pracowników administracji (38,0%) oraz kobiety (36,9%).

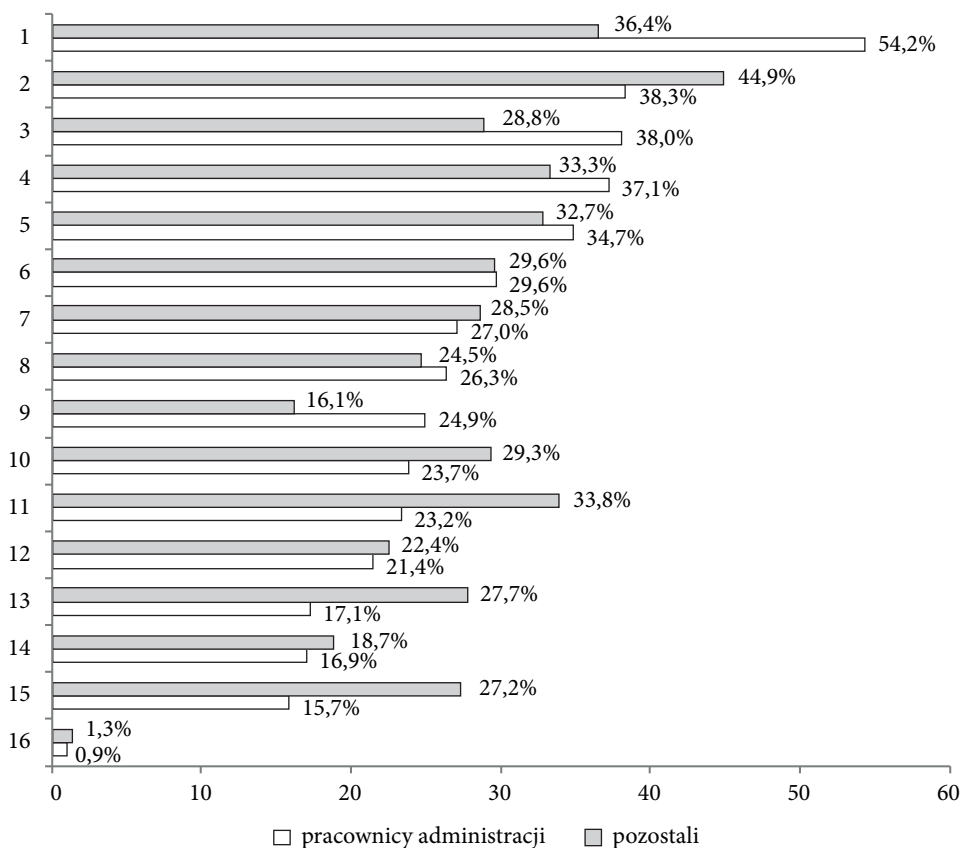
Rysunek 66 ukazuje kolejność czynników według ich ważności dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025 dla pracowników administracji i pozostałych osób. Analiza porównawcza pięciu czynników najczęściej wskazywanych przez pracowników administracji pozwala stwierdzić, że ich skład jest identyczny z uzyskanym dla wszystkich uczestników badania, choć kolejność nie jest taka sama (porównaj rysunki 61 i 62). Podobnie jak przy określaniu czynników ważnych dla rozwoju powiatu w przeszłości, pracownicy administracji, wskazując czynniki kluczowe dla przyszłego rozwoju powiatu, znacznie częściej od pozostałych uczestników badania wybierali aktywne władze samorządowe (odsetek wyższy o 17,8 p.p.) oraz dobrą jakość środowiska naturalnego (odsetek wyższy o 9,3 p.p.).

Porównanie pięciu czynników najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według pozostałych uczestników badania oraz pracowników administracji ukazuje jedną zasadniczą różnicę w składzie – zamiast czynnika dobra jakość środowiska naturalnego pojawia się czynnik rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe. Ponadto, podobnie jak przy określaniu czynników ważnych dla rozwoju w przeszłości, pozostali uczestnicy badania najczęściej wskazywali dostępność komunikacyjną (44,9%).

Spośród ośmiu czynników z grupy „a”, związanych z kapitałem intelektualnym, aż pięć było wskazywanych rzadziej przez pracowników administracji niż przez pozostałych uczestników badania, a różnica częstości wskazań wynosiła od 1,5 do 11,5 p.p. Jeden czynnik był wybrany przez taki sam odsetek przedstawicieli obu grup, a jedynie dwa czynniki były częściej wskazywane przez pracowników administracji. Powyższe wyniki wskazują, że pozostali uczestnicy badania, niebędący pracownikami administracji, przypisują czynnikom związanym z kapitałem intelektualnym nieco większe znaczenie dla przyszłego rozwoju powiatu.

Hierarchia czynników determinujących przyszły rozwój powiatów w latach 2016–2025 według osób reprezentujących powiaty wykazuje relatywnie duże różnice w porównaniu z hierarchią dla przedstawicieli miast na prawach powiatu (rysunek 67). Z opinii respondentów pochodzących z powiatów wynika, że zestaw pięciu najważniejszych czynników jest identyczny z uzyskanym dla wszystkich uczestników badania. W zestawie tym szczególnie ważne są aktywne władze samorządowe. Udział wskazań tego czynnika jest wyższy o 2,9 p.p. od wyniku uzyskanego dla całej próby oraz o 6,6 p.p. wyższy niż wśród przedstawicieli miast na prawach powiatu. Na drugim miejscu z odsetkiem wskazań 40,4% znajduje się dobra jakość środowiska naturalnego. Odsetek osób wskazujących ten czynnik jest wyższy o 7,3 p.p. od wyniku otrzymanego dla całej próby oraz 16,5 p.p. od odsetka uzyskanego dla respondentów z miast na prawach powiatu.

Zestaw pięciu czynników najważniejszych dla rozwoju miast na prawach powiatu w latach 2016–2025 zawiera trzy nowe czynniki, które nie występowały

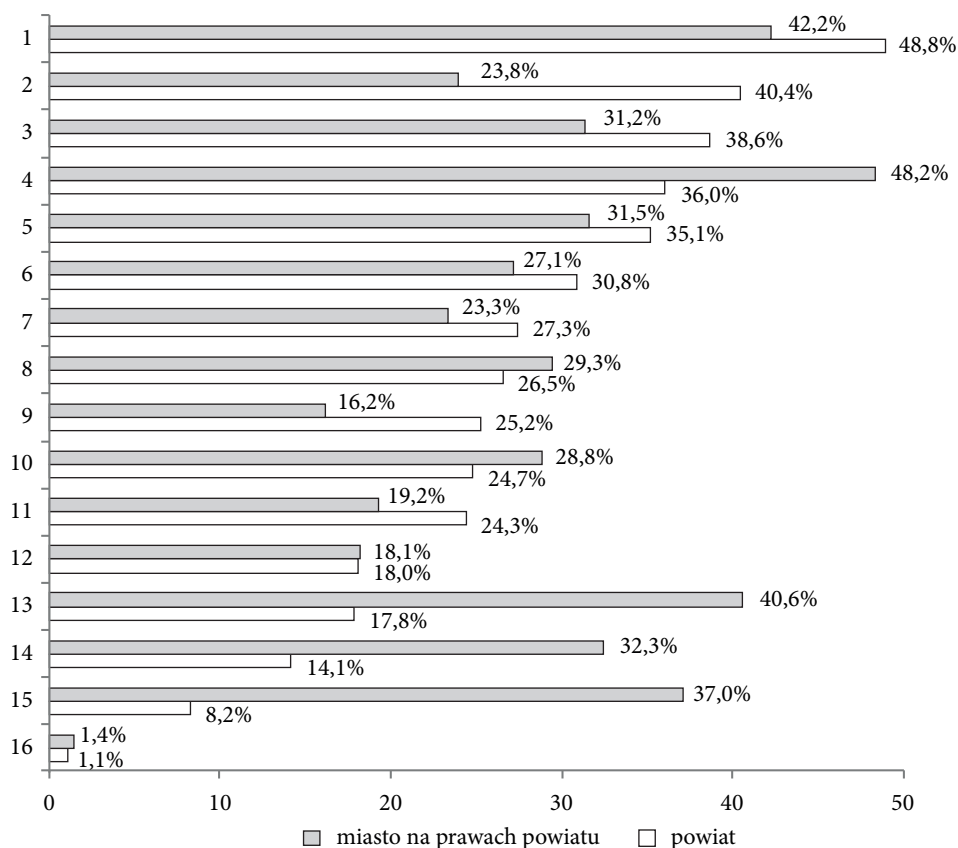

Legenda

- 1 – aktywne władze samorządowe („a”)
- 2 – dobra jakość środowiska naturalnego („b”)
- 3 – dostępność komunikacyjna („b”)
- 4 – istnienie atrakcji turystycznych („b”)
- 5 – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab”)
- 6 – rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe („a”)
- 7 – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii („b”)
- 8 – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw („ab”)
- 9 – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych („a”)
- 10 – wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu („a”)
- 11 – atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa („a”)
- 12 – dobrze wykształceni mieszkańcy („a”)
- 13 – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych („a”)
- 14 – dobre połączenie z Warszawą („b”)
- 15 – działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu („a”)
- 16 – inne

Rysunek 66. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025 dla pracowników administracji oraz pozostałych osób

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

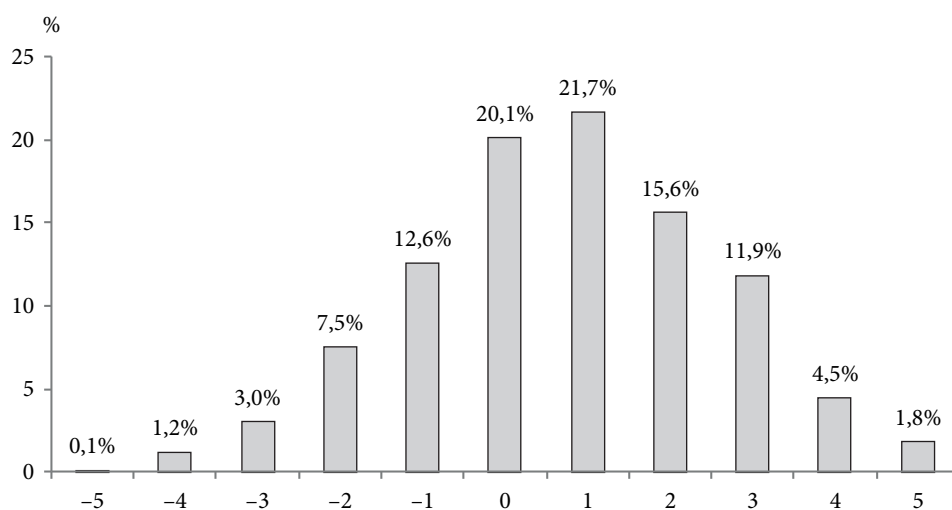
Legenda

- 1 – aktywne władze samorządowe („a”)
- 2 – dobra jakość środowiska naturalnego („b”)
- 3 – dostępność komunikacyjna („b”)
- 4 – istnienie atrakcji turystycznych („b”)
- 5 – duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw („ab”)
- 6 – rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe („a”)
- 7 – korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii („b”)
- 8 – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw („ab”)
- 9 – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych („a”)
- 10 – wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu („a”)
- 11 – atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa („a”)
- 12 – dobrze wykształceni mieszkańcy („a”)
- 13 – wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych („a”)
- 14 – dobre połączenie z Warszawą („b”)
- 15 – działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu („a”)
- 16 – inne

Rysunek 67. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025 dla powiatów oraz miast na prawach powiatu

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

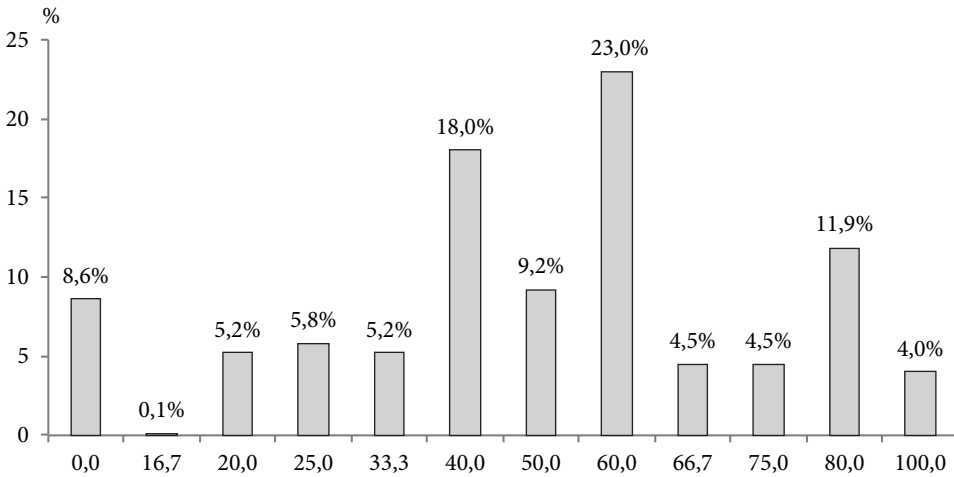
w zestawie dla powiatów. Najważniejszymi czynnikami są dostępność komunikacyjna oraz aktywne władze samorządowe z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 48,2 oraz 42,2%. Pozostałe czynniki dopełniające składu pięciu najważniejszych to: rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe, działalność badawczo-rozwojowa na terenie powiatu oraz atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa, wskazywane przez odsetek respondentów wynoszący od 32,3 do 40,6%. W całym zestawie występują aż cztery czynniki z grupy „a” związane z kapitałem intelektualnym i tylko jeden czynnik z grupy „b” związany z kapitałem materialnym. W przypadku pozostałych grup (pracowników administracji, pozostałych uczestników, przedstawicieli powiatów) zestaw pięciu najważniejszych czynników zawierał tylko jeden czynnik z grupy „a”, aż trzy czynniki z grupy „b” oraz jeden czynnik z grupy „ab”. W przyszłości widać przesunięcie preferencji w kierunku elementów z grupy „a” (rysunek 68).

Rysunek 68. Preferencje dla kapitału intelektualnego w przyszłości

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Jedynie 8,6% uczestników badania, wskazując pięć kluczowych determinantów rozwoju powiatu w przyszłości, nie wybrało żadnego czynnika związanego z kapitałem intelektualnym (rysunek 69). Oznacza to zmniejszenie się o 7,1 p.p. udziału osób, dla których czynniki związane z KI nie są ważne dla rozwoju powiatu. Postrzeganie znaczenia tych samych elementów związanych z KI w przeszłości i przyszłości nieco się zmienia. Następuje wzrost znaczenia KI: czynniki związane z KI są rzadziej pomijane wśród kluczowych determinantów powiatu – w horyzoncie 2016–2025 są częściej wskazywane. U połowy respondentów udział czynników z grupy „a” wśród najważniejszych determinantów rozwoju powiatu wynosi przynajmniej 50%.

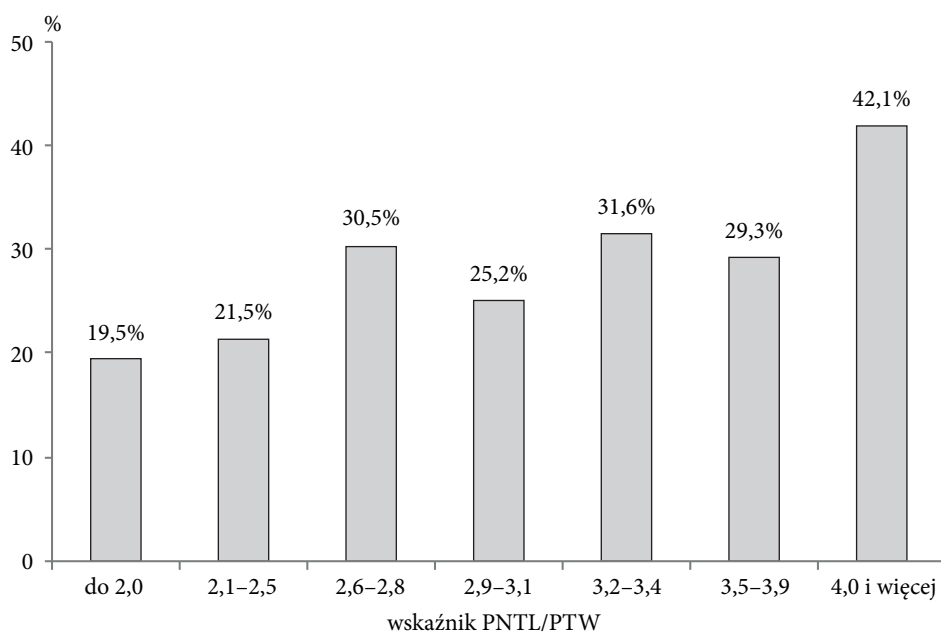
Rysunek 69. Udział czynników z grupy „a” w grupie pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025, odsetek wskazań

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Analizując nastawienie PNTL/PTW w relacji do znaczenia czynników rozwoju powiatu w przeszłości, można zaobserwować, że orientacja PNTL/PTW wydaje się istotnym determinantem wyboru czynników, które będą kluczowe dla przyszłego rozwoju powiatów w latach 2016–2025. Podobnie jak w przypadku wskazań czynników ważnych dla rozwoju powiatów w przeszłości, można znaleźć czynniki w grupie „a”, których znaczenie wzrasta wraz ze zwiększaniem się intensywności nastawienia PTW i spada wraz ze zwiększaniem się intensywności nastawienia PNTL. Istnieją ponadto czynniki, które nie wykazują takich zależności i odsetek ich wskazań kształtuje się w sposób niezależny od orientacji PNTL/PTW.

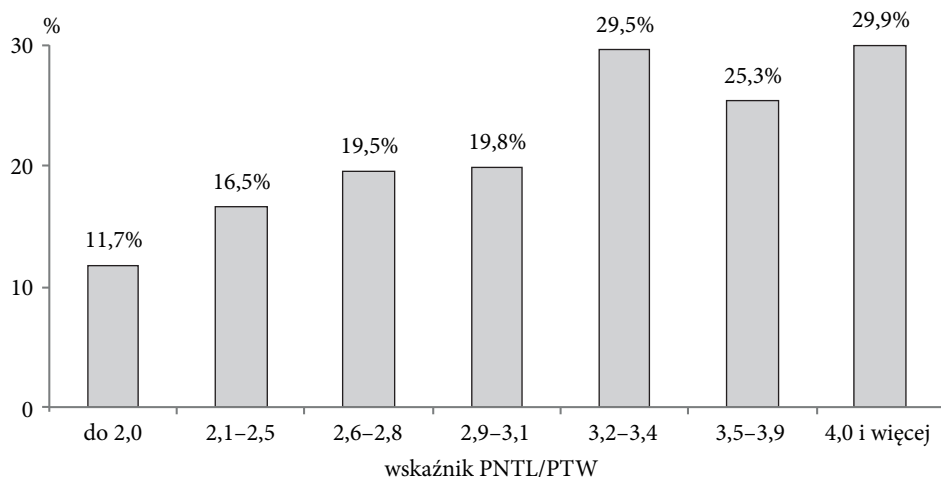
Najsilniej uwidacznia się znaczenie orientacji PNTL/PTW w wypadku czynnika rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe wskazywanego jako ważny dla przyszłego rozwoju powiatu tylko przez 19,5% osób, które oceniły lokalną społeczność jako przejawiającą bardzo silne nastawienie PNTL. Ponad dwa razy częściej czynnik ten jest wskazywany przez respondentów, którzy uznali, że ich powiaty cechuje bardzo silna orientacja PTW. Wśród osób z tej grupy aż 42,1% uznaje rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe za ważne dla przyszłego rozwoju powiatu w ciągu najbliższych dziesięciu lat (rysunek 70).

Bardzo wyraźne jest ponadto oddziaływanie nastawienia PNTL/PTW na postrzeganie znaczenia działalności badawczo-rozwojowej dla przyszłego rozwoju powiatu. Im silniejsze nastawienie PNTL, tym rzadziej powyższy czynnik jest uznawany za znaczący. Wśród osób, które oceniają lokalną społeczność jako wykazującą bardzo silne nastawienie PNTL, jedynie 11,7% doceniło znaczenie działalności badawczo-rozwojowej dla przyszłego rozwoju powiatu. Niemal trzy razy częściej

Rysunek 70. Odsetek uczestników badania wskazujących rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

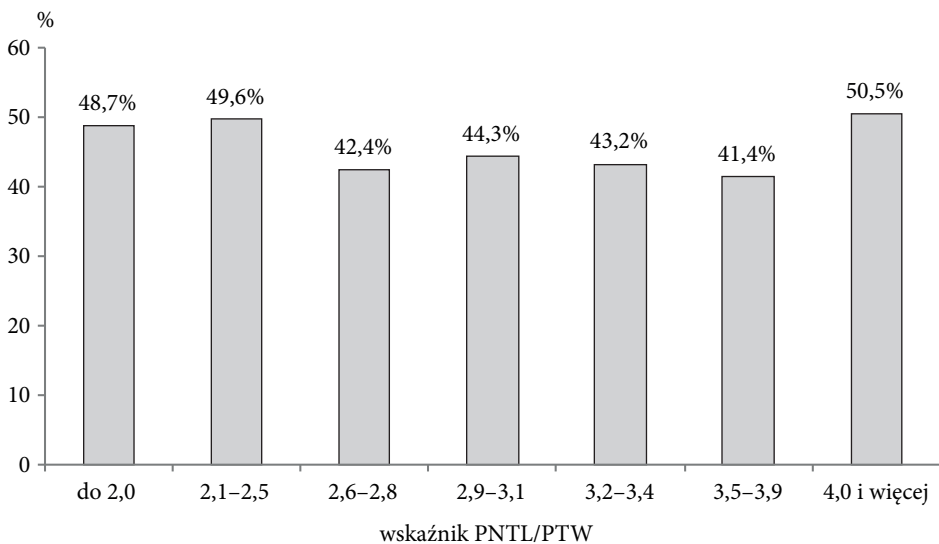

Rysunek 71. Odsetek uczestników badania wskazujących działalność badawczo-rozwojową na terenie powiatu jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

czynnik ten był wybierany przez osoby, które potwierdzały bardzo silne nastawienie PTW w ich powiecie (rysunek 71). Podobne prawidłowości można zaobserwować również w wypadku takich czynników, jak: atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa, dobrze wykształceni mieszkańcy, wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu oraz wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych.

W wypadku dwóch czynników – zaangażowanie i pasja liderów lokalnych oraz aktywne władze samorządowe – orientacja PNTL/PTW nie ma istotnego wpływu na ich znaczenie dla przyszłego rozwoju powiatów. Aktywne władze samorządowe wskazywane są najczęściej jako ważny czynnik rozwoju powiatu przez osoby, które potwierdzały zarówno bardzo silną orientację PTW, jak i bardzo silną orientację PNTL lokalnej społeczności (rysunek 72). Warto również zwrócić uwagę na niewielkie różnice między poszczególnymi grupami respondentów, potwierdzającymi różną orientację PNTL/PTW – odsetek wskazań od 41,4 do 50,5%.

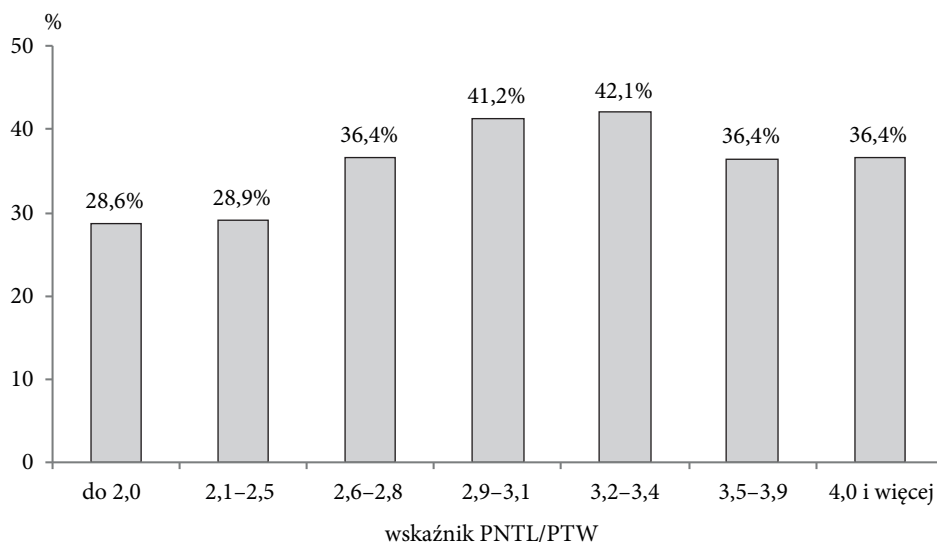

Rysunek 72. Odsetek uczestników badania wskazujących aktywne władze samorządowe jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Inaczej kształtują się prawidłowości w wypadku obu czynników zaliczonych do grupy „ab”. Czynnik duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw najczęściej jest uznawany za ważny dla przyszłego rozwoju powiatu przez osoby, które potwierdzają również umiarkowaną orientację PNTL/PTW lub słabą orientację PTW – odsetek wskazań wynosi odpowiednio 41,2 oraz 42,1%. Zarówno wzrost intensywności orientacji PTW, jak i PNTL prowadzi do spadku znaczenia powyższego czynnika

(rysunek 73). W wypadku drugiego czynnika – istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw – można również zaobserwować zbliżone prawidłowości. Generalnie wraz z nasilaniem się orientacji PNTL oraz PTW zmniejsza się odsetek osób uznających jego znaczenie dla przyszłego rozwoju powiatu, przy czym najczęściej czynnik ten jest wskazywany przez osoby, które charakteryzowały orientację lokalnej społeczności jako bardzo silnie nastawioną na PNTL.

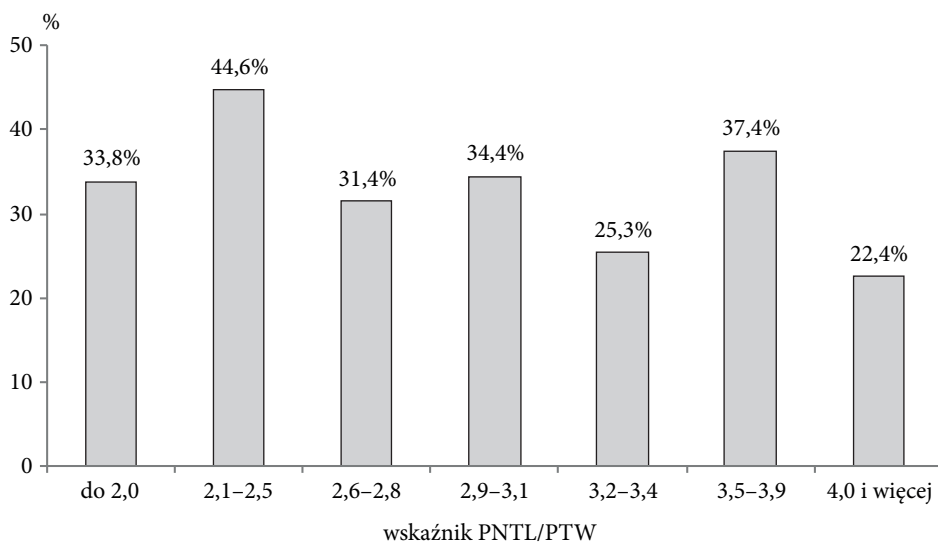

Rysunek 73. Odsetek uczestników badania wskazujących dużą liczbę małych i średnich przedsiębiorstw jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

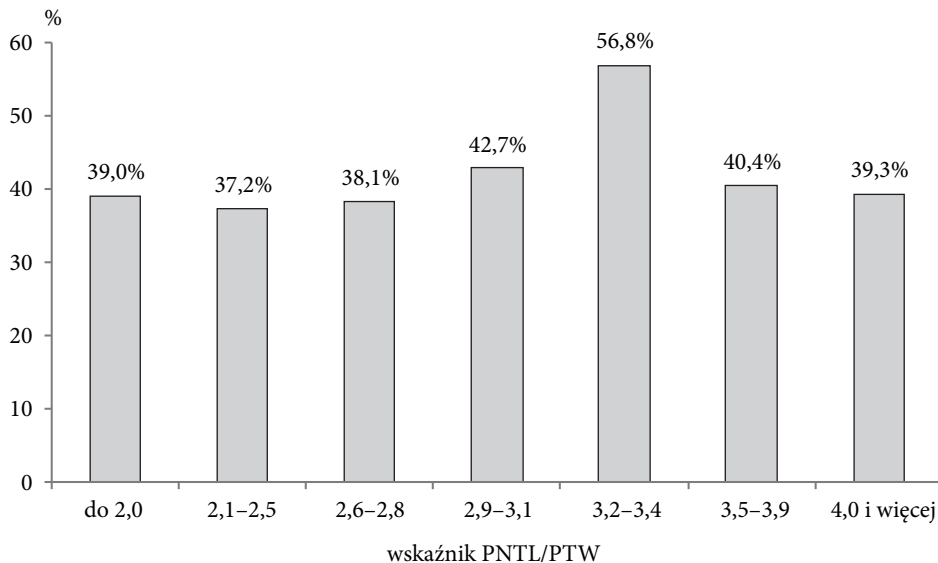
W wypadku pięciu czynników z grupy „b” trudno określić kierunek oddziaływania orientacji PNTL/PTW na częstość ich wskazań przez respondentów. Czynnik dostępność komunikacyjna najczęściej wskazywany jest jako ważny dla przyszłego rozwoju powiatu przez osoby potwierdzające przeciętne nastawienie PNTL (44,6%), a następnie osoby wskazujące na przeciętne nastawienie PTW (37,4%). Popularność tego czynnika w pozostałych grupach jest mniejsza, przy czym na najniższym poziomie kształtuje się w grupie o słabym oraz bardzo silnym nastawieniu PTW (odpowiednio 25,3 oraz 22,4% wskazań) (rysunek 74).

Z kolei czynnik dobra jakość środowiska naturalnego najczęściej wskazywany jest przez osoby, które oceniły lokalną społeczność mieszkańców powiatu jako wykazującą słabą orientację PTW (wskaźnik PNTL/PTW równy 3,2–3,4 punktu). W tej grupie respondentów odsetek wskazań wynosi 56,8%, podczas gdy we

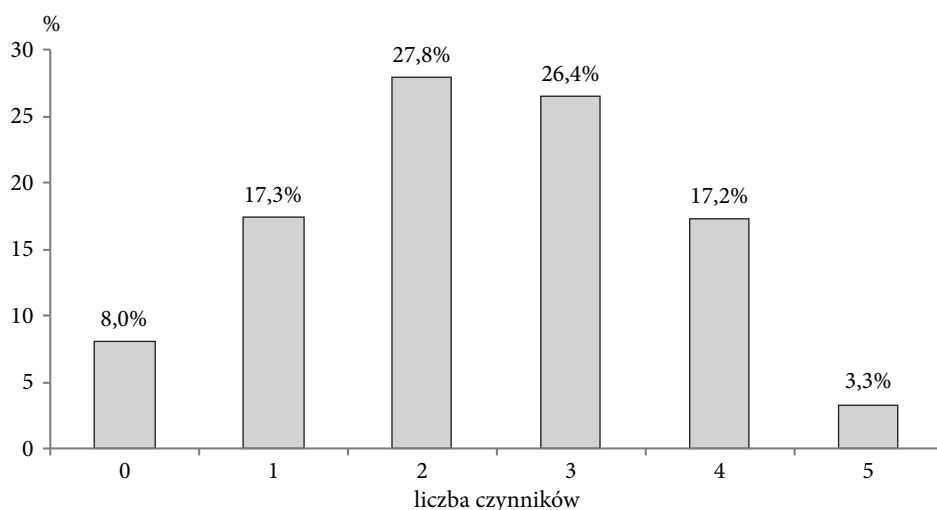
Rysunek 74. Odsetek uczestników badania wskazujących dostępność komunikacyjną jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 75. Odsetek uczestników badania wskazujących dobrą jakość środowiska naturalnego jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 76. Stałość wskazań czynników w grupie pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 oraz 2016–2025

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

wszystkich pozostałych grupach kształtuje się na zbliżonym poziomie i zawiera się w przedziale od 37,2 do 42,7% (rysunek 75).

Na rysunku 76 przedstawiono informacje o liczbie powtarzających się czynników, które wskazywano jako pięć najważniejszych dla rozwoju powiatu zarówno w przeszłości, jak i w przyszłości. Relatywnie niewielki odsetek (zaledwie 8,0%) respondentów wskazywały zupełnie inne czynniki. Jeszcze mniejszy odsetek uczestników badania (3,3%) wskazał identyczny zestaw czynników. Wśród osób biorących udział w badaniu największą grupę stanowią ci, którzy w zestawach pięciu kluczowych determinantów rozwoju powiatu uwzględniali dwa lub trzy powtarzające się czynniki (odpowiednio 27,8 i 26,4%).

6.4. Deficyty kapitału intelektualnego – hamulce wzrostu

Drugie pytanie w kwestionariuszu dotyczyło czynników, które zdaniem respondentów miały negatywny wpływ na rozwój miasta/powiatu w ciągu ostatnich 10 lat (2005–2014). Respondenci mieli do wyboru następujące czynniki:

- wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem,
- brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością,
- niska przedsiębiorczość mieszkańców,
- zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie,
- niekorzystna lokalizacja,

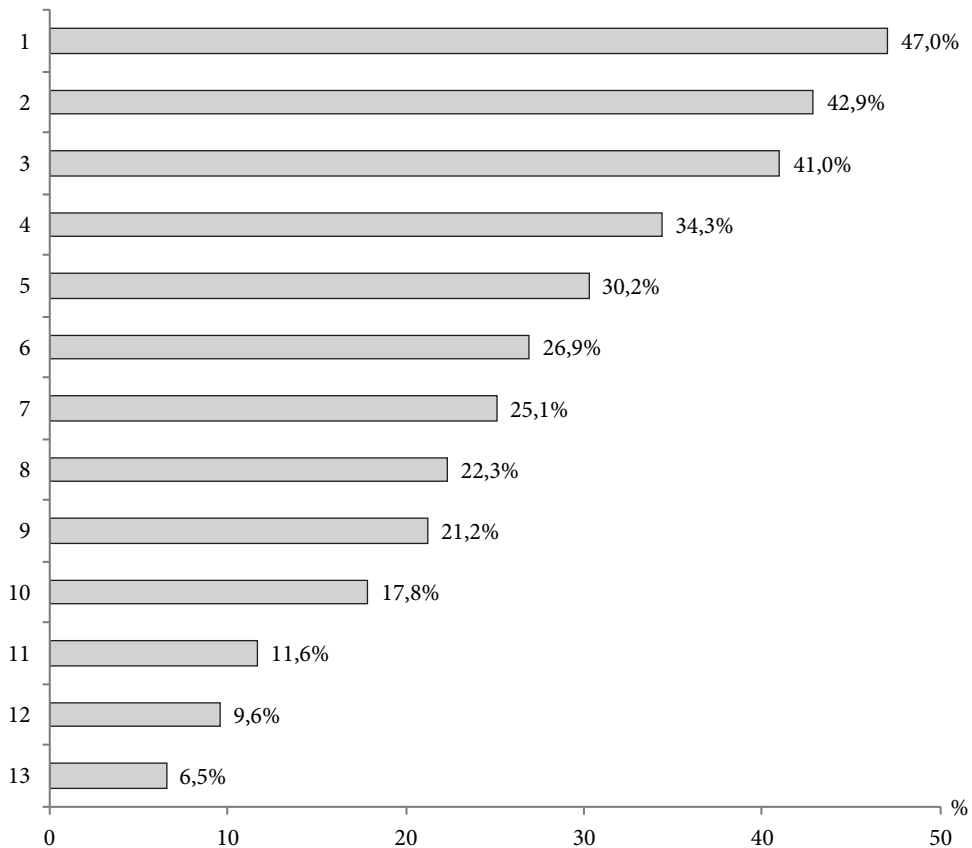
- brak atrakcji turystycznych,
- złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna,
- brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.),
- niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.),
- niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.),
- emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. drenaż mózgow),
- brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe),
- niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych.

Mogli także udzielić innej odpowiedzi (pytanie półotwarte).

Na rysunku 77 zawarto informacje dotyczące tego, dla jakiego odsetka osób dane zjawisko nie wystąpiło i/lub nie miało negatywnego wpływu na rozwój powiatu w przeszłości. W opinii 47% respondentów na rozwój ich powiatu nie miała żadnego wpływu niska jakość środowiska naturalnego (najlichnieszka grupa). Niechęć do obcych i niekorzystna lokalizacja również należały do rzadko wskazywanych czynników jako mających negatywny wpływ na rozwój ich powiatów. Z kolei spoglądając na czynniki, które były najrzadziej wskazywane jako niewywierające negatywnego wpływu na rozwój powiatu w przeszłości, można wymienić emigrację dobrze wykształconych osób (drenaż mózgow), wykluczenie społeczne oraz zaniechanie przez władze centralne i wojewódzkie.

Wśród trzech zjawisk, które w opinii pracowników administracji nie miały wpływu na rozwój powiatu w przeszłości, należy wymienić te same czynniki, które znajdują się najwyżej w rankingu utworzonym dla wszystkich uczestników badania. W wypadku dwóch czynników: niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.) oraz niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.) odsetek wskazań jest nieco wyższy i wynosi odpowiednio 52,0 oraz 47,9%, czyli jest wyższy o 5,0 p.p. (patrz rysunek 78 w porównaniu z rysunkiem 74). Dla pozostałych uczestników badania, choć zestaw czynników jest identyczny, to ich kolejność ulega zmianie. Najczęściej niekorzystna lokalizacja jest wskazywana jako czynnik, który nie miał wpływu na rozwój powiatu w przeszłości (42,5%), na kolejnych zaś miejscach znajdują się niska jakość środowiska naturalnego (41,7%) oraz niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.) – 37,7%.

Największe różnice między pracownikami administracji oraz pozostałymi uczestnikami badania występują w wypadku oceny negatywnego wpływu czterech zjawisk na rozwój powiatów w przyszłości. W wypadku dwóch zjawisk – niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.), niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii

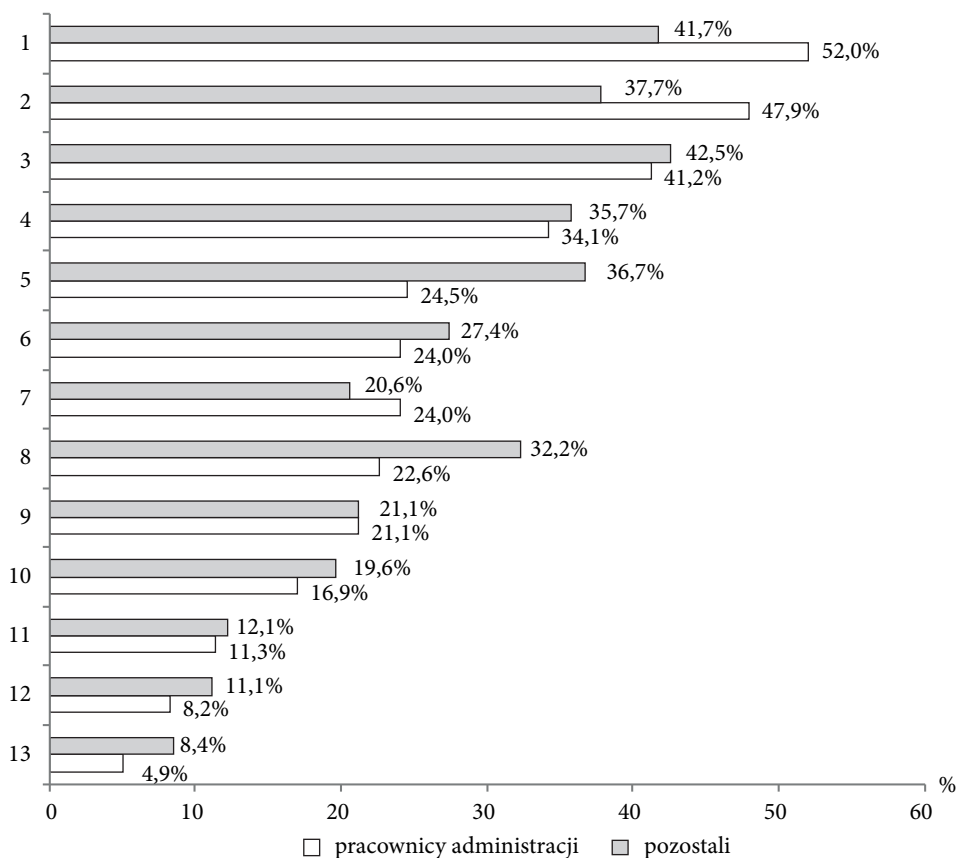

Legenda

- 1 – niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.)
- 2 – niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.)
- 3 – niekorzystna lokalizacja
- 4 – brak atrakcji turystycznych
- 5 – brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe)
- 6 – złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna
- 7 – brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.)
- 8 – niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych
- 9 – brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością
- 10 – niska przedsiębiorczość mieszkańców
- 11 – zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie
- 12 – wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem
- 13 – emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. drenaż mózgow)

Rysunek 77. Negatywne czynniki, które nie miały wpływu na rozwój powiatu w latach 2005–2014

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Legenda

- 1 – niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.)
- 2 – niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.)
- 3 – niekorzystna lokalizacja
- 4 – brak atrakcji turystycznych
- 5 – brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe)
- 6 – złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna
- 7 – brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.)
- 8 – niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych
- 9 – brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością
- 10 – niska przedsiębiorczość mieszkańców
- 11 – zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie
- 12 – wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem
- 13 – emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. drenaż mózgow)

Rysunek 78. Negatywne czynniki, które nie miały wpływu na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według pracowników administracji oraz pozostałych osób

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

itp.) – udział osób, które uznały, że zjawiska te nie wystąpiły i nie miały wpływu na rozwój powiatu, w grupie pracowników administracji jest wyższy o 10,2–10,3 p.p. W wypadku dwóch kolejnych zjawisk – brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe) oraz niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych – pracownicy administracji rzadziej niż pozostali uczestnicy badania podziela pogląd o braku ich wpływu na rozwój powiatu, odsetek osób wyrażających taki pogląd był niższy odpowiednio o 12,2 p.p. oraz o 9,6 p.p.

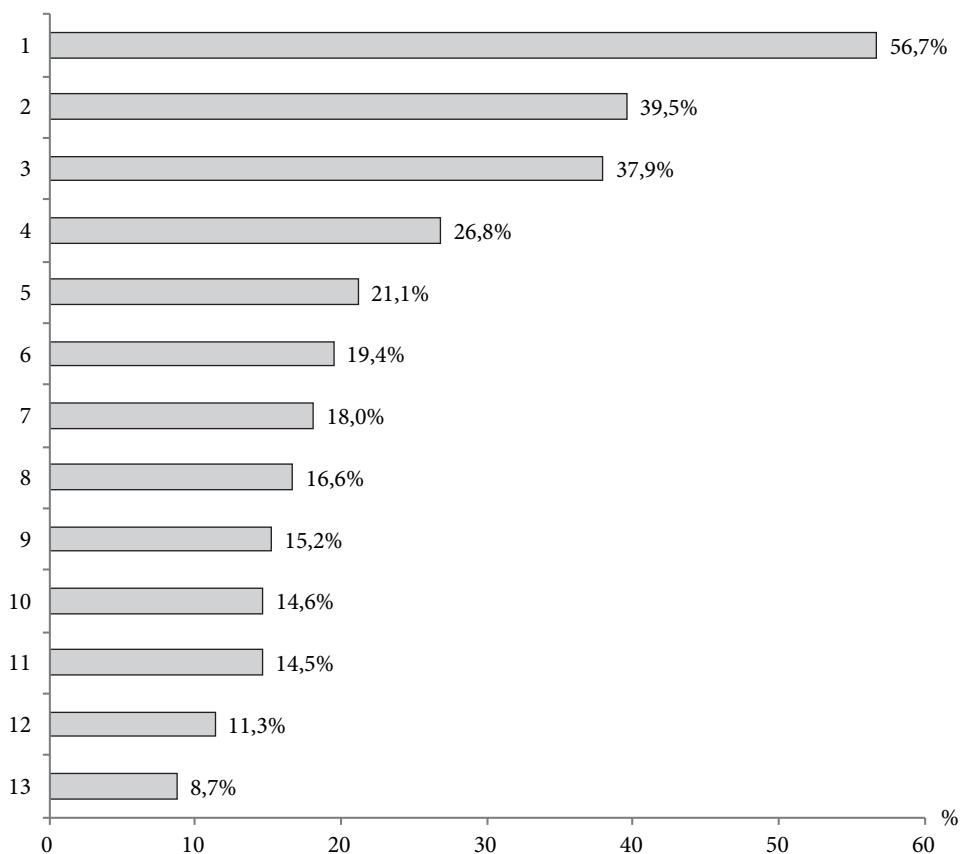
Na rysunku 79 zauważalna jest wysoka pozycja drenażu mózgow, który jest największą bolączką powiatów. Bardzo duży negatywny wpływ dostrzegają 56,7% respondentów. Czynnikiem zaniedbywanie przez władze centralne... uzyskał 39,5% wskazań, a czynnik wykluczenie społeczne związane z bezrobociem – 37,9%.

Różnice między odsetkiem osób uznających duży lub bardzo duży wpływ negatywnych czynników na rozwój powiatu między pracownikami administracji a pozostałymi uczestnikami badania są w większości wypadków niewielkie. Te same zjawiska znalazły się wśród trzech najczęściej wskazywanych w obu grupach, jako wywierające duży lub bardzo duży wpływ. Zwykle nieco mniejszy był odsetek osób uznających duży lub bardzo duży wpływ negatywny danego czynnika wśród pracowników administracji niż wśród pozostałych uczestników badania. Największe różnice wystąpiły w zakresie postrzegania zjawiska braku liderów. Według 17,2% pracowników administracji czynnik ten miał duży lub bardzo duży negatywny wpływ na rozwój powiatu, podczas gdy wśród pozostałych uczestników badania pogląd ten podzielało 24,5% (rysunek 80).

Postrzegana przez uczestników badania orientacja PNTL/PTW ich powiatu znajduje wyraźne przełożenie na częstość dostrzegania dużego oraz bardzo dużego negatywnego wpływu zjawisk na rozwój powiatu w latach 2005–2014. W większości wypadków wraz z nasilaniem się orientacji PNTL następuje również wzrost odsetka osób dostrzegających negatywny wpływ różnych zjawisk na rozwój powiatu. Zwiększanie się siły orientacji PTW w powiecie sprzyja natomiast również zmniejszaniu się częstości występowania negatywnych zjawisk.

Emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę wyraźnie najczęściej była dostrzegana przez osoby, które wskazywały również na bardzo silne nastawienie PNTL w powiecie (wskaźnik PNTL/PTW równy 2,0 lub niższy). Powyższe negatywne zjawisko występowało w opinii aż 73,4% osób z tej grupy. Wraz ze zmniejszaniem się siły orientacji PNTL, a następnie stopniowym nasilaniem się orientacji PTW, odsetek ten ulegał zmniejszeniu i wśród osób, które potwierdzały bardzo silną orientację PTW mieszkańców swojego powiatu (wskaźnik PNTL/PTW równy 4,0 lub wyższy) był niższy aż o 32,3 p.p. i wynosił 41,1% (rysunek 81).

Bardzo wyraźny jest również spadek częstości dostrzegania dużego oraz bardzo dużego wpływu na rozwój powiatu wykluczenia społecznego wielu mieszkańców związanego z bezrobociem wraz ze wzrostem wartości wskaźnika PNTL/PTW.

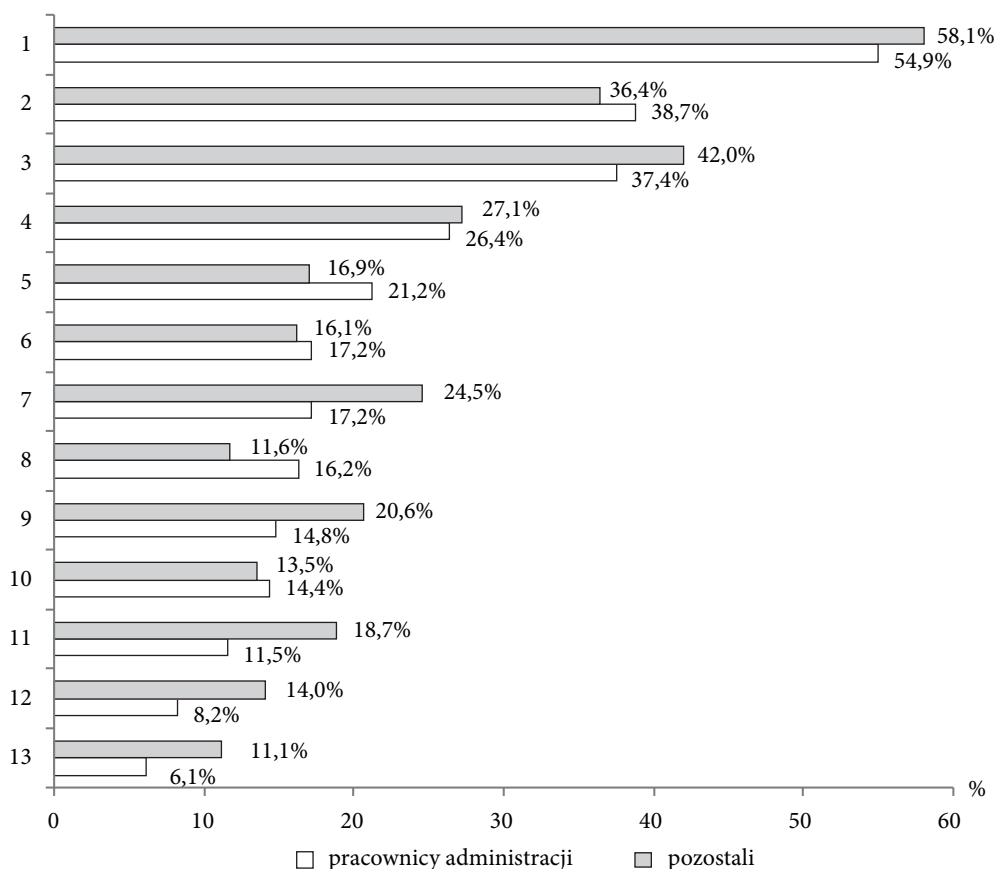

Legenda

- 1 – niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.)
- 2 – niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.)
- 3 – niekorzystna lokalizacja
- 4 – brak atrakcji turystycznych
- 5 – brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe)
- 6 – złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna
- 7 – brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.)
- 8 – niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych
- 9 – brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością
- 10 – niska przedsiębiorczość mieszkańców
- 11 – zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie
- 12 – wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem
- 13 – emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. drenaż mózgow)

Rysunek 79. Negatywne czynniki wywierające duży lub bardzo duży wpływ na rozwój powiatu w latach 2005–2014

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

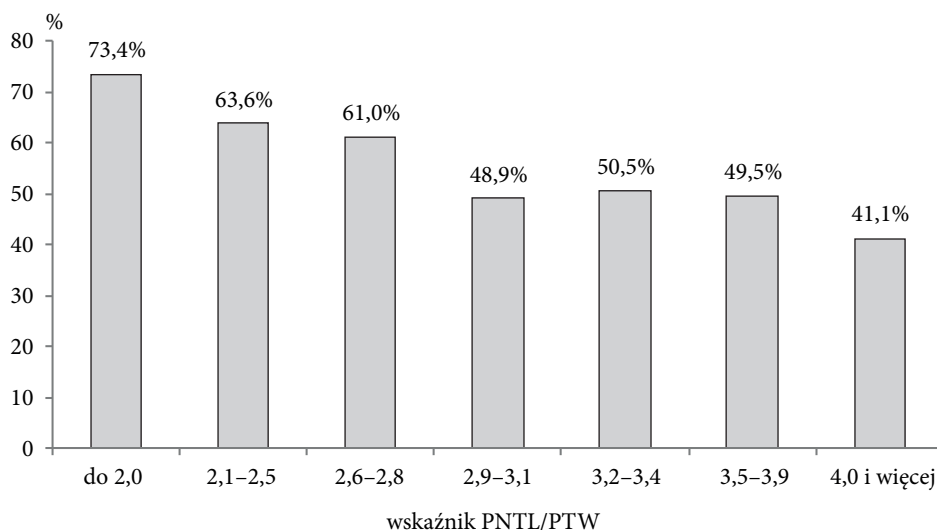

Legenda

- 1 – niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.)
- 2 – niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.)
- 3 – niekorzystna lokalizacja
- 4 – brak atrakcji turystycznych
- 5 – brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe)
- 6 – złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna
- 7 – brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.)
- 8 – niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych
- 9 – brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością
- 10 – niska przedsiębiorczość mieszkańców
- 11 – zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie
- 12 – wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem
- 13 – emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. drenaż mózgow)

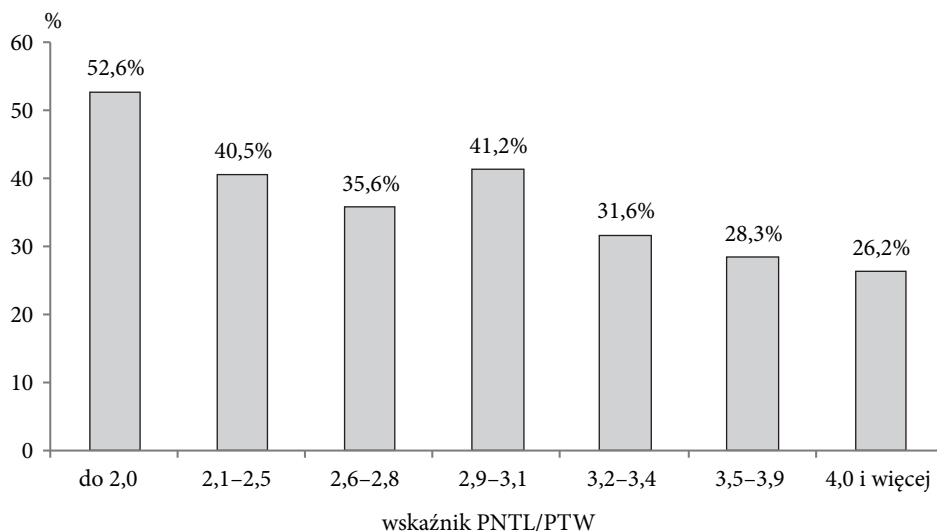
Rysunek 80. Negatywne czynniki wywierające duży lub bardzo duży wpływ na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według pracowników administracji oraz pozostałych osób

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 81. Odsetek uczestników badania wskazujących na duży lub bardzo duży wpływ emigracji dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

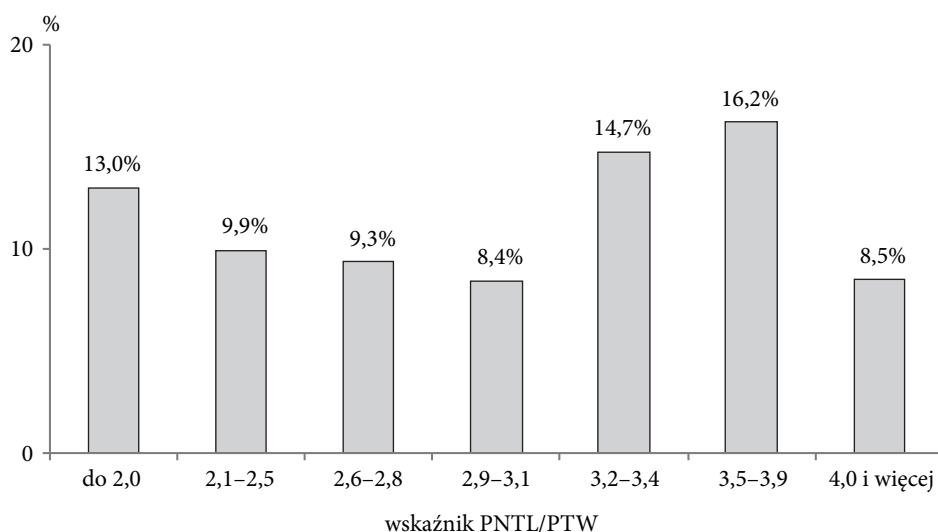
Rysunek 82. Odsetek uczestników badania wskazujących na duży lub bardzo duży wpływ „wykluczenia społecznego wielu mieszkańców związanego z bezrobociem” na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Wśród osób, które potwierdzały bardzo silną orientację PNTL, aż 52,6% dostrzega znaczenie negatywnego wpływu powyższego zjawiska, w przypadku zaś osób, które uznały, że ich powiat charakteryzuje bardzo silna orientacja PTW, odsetek ten wynosi 26,2%, czyli jest niższy aż o 26,4 p.p. (rysunek 82). Dla większości spośród pozostałych negatywnych zjawisk można zidentyfikować podobne prawidłowości.

Orientacja PNTL/PTW oddziaływa inaczej niż w wypadku większości zjawisk negatywnych na częstość potwierdzania występowania w powiecie dwóch zjawisk: niechęci mieszkańców do obcych oraz niskiej jakości środowiska naturalnego. Wzrost orientacji PTW raczej prowadzi do pogorszenia jakości środowiska. Największy odsetek osób potwierdzających duży oraz bardzo duży wpływ tego negatywnego zjawiska na rozwój powiatu występuje właśnie wśród osób potwierdzających silne nastawienie PTW lokalnej społeczności (wskaźnik PNTL/PTW wynosi 3,5–3,9 punktu). Z kolei najniższy odsetek uzyskano w grupie osób wskazujących na umiarkowane podejście do orientacji PNTL/PTW (wskaźnik PNTL/PTW wynosi 2,9–3,1 punktu) (rysunek 83).

W wypadku negatywnego zjawiska niechęci mieszkańców do obcych odsetek osób, które potwierdziły duży lub bardzo duży wpływ na rozwój powiatu, również najniższy jest wśród osób, które oceniły orientację PNTL/PTW w lokalnej społeczności jako umiarkowaną (wskaźnik PNTL/PTW wynosi 2,9–3,1 punktu) i wynosi 4,6%. Zarówno nasilenie się orientacji PNTL, jak i zwiększanie intensywności orientacji PTW przynosi wzrost odsetka takich osób.

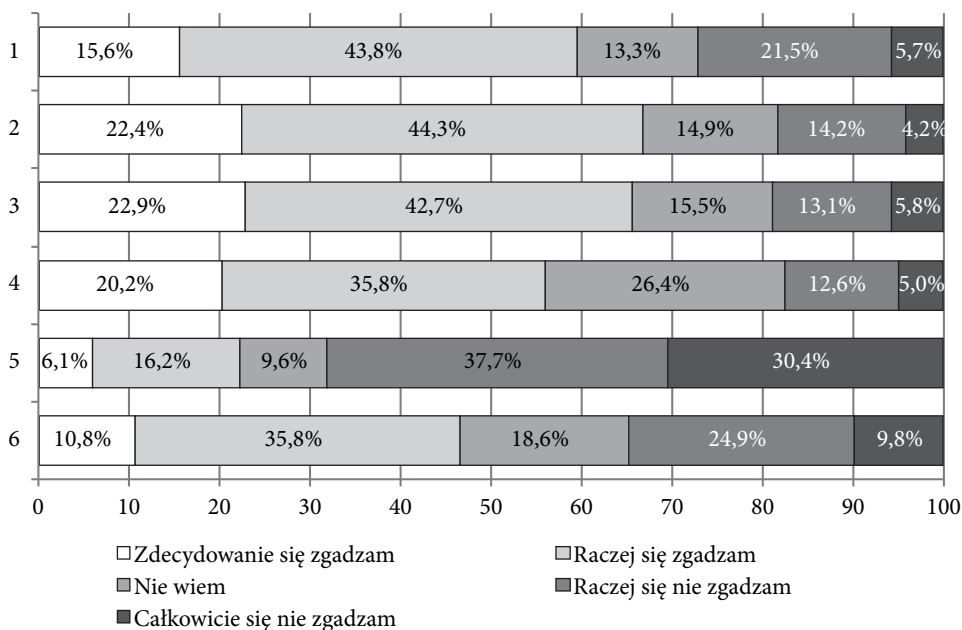

Rysunek 83. Odsetek uczestników badania wskazujących na duży lub bardzo duży wpływ „niskiej jakości środowiska naturalnego” na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

6.5. Środowisko dla biznesu i ludzi kreatywnych jako komponent kapitału intelektualnego

W drugiej sekcji kwestionariusza pt. „Środowisko dla biznesu i ludzi kreatywnych” zawarto dwa pytania. Pierwsze dotyczyło oceny perspektywy funkcjonowania na terenie miasta/powiatu dla przedsiębiorców i utalentowanych osób. Pozwala zatem na ocenę klimatu dla przedsiębiorczości. Najwięcej osób (aż 66,7%) zgodziło się ze stwierdzeniem, że przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces na terenie powiatu. Tylko nieco rzadziej uczestnicy badania podzielali pogląd, że administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom (65,6%). Wyraźnie najmniejszy był odsetek osób wyrażających pogląd, że dobrze wykształ-

Legenda

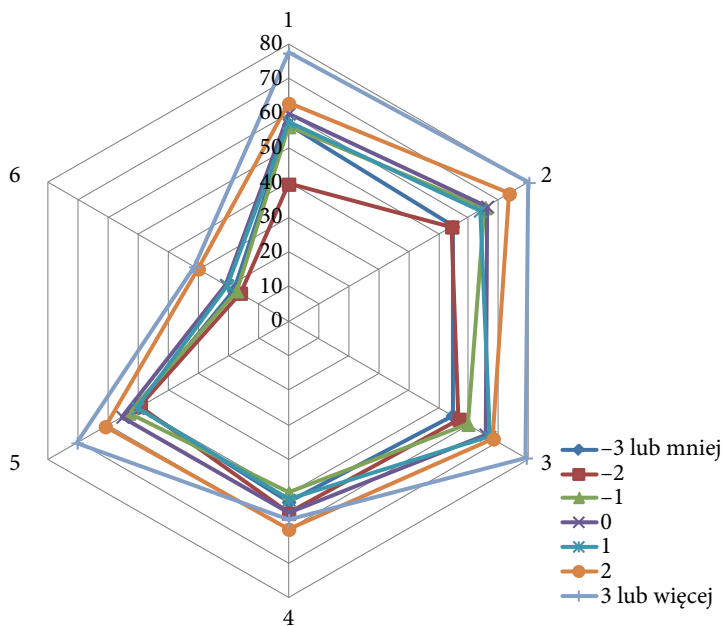
- 1 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty
- 2 – przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces
- 3 – administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom
- 4 – cudzoziemcy zakładający firmę w mieście na prawach powiatu/powiecie nie natrafiłoby na niechęć i oznaki wrogości
- 5 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy nie opuszczają miasta/powiatu w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej
- 6 – wszyscy przedsiębiorcy mają równe szanse na sukces

Rysunek 84. Struktura odpowiedzi dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

ceni i kreatywni mieszkańcy nie opuszczają miasta/powiatu w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej wyrażany przez 22,3% osób (rysunek 84).

Wraz ze wzrostem preferencji dla kapitału intelektualnego (pytanie I.1) zarówno w przeszłości, jak i w przyszłości poprawia się klimat dla przedsiębiorczości. W segmencie, w którym wskaźnik referencji dla KI przyjmuje wartość „0”, klimat dla przedsiębiorczości jest zbliżony do obserwowanego wśród wszystkich respondentów biorących udział w badaniu. Największe zróżnicowanie było w przypadku następujących czynników: dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty, przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces oraz administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom. Najwięcej osób z segmentu najsilniej preferującego KI w przeszłości (wskaźnik preferencji dla KI wynoszący 3 lub więcej) zgadzało się ze stwierdzeniem, że przedsiębiorca

Legenda

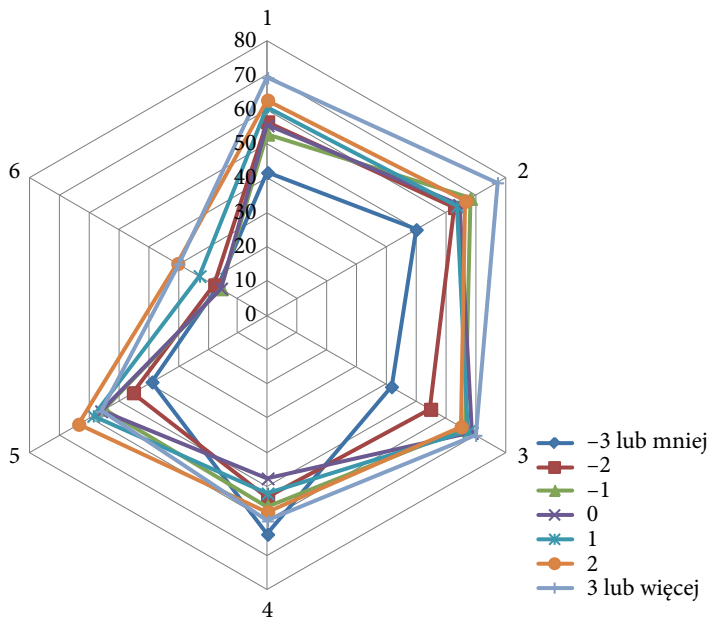
- 1 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty
- 2 – przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces
- 3 – administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom
- 4 – wszyscy przedsiębiorcy mają równe szanse na sukces
- 5 – cudzoziemcy zakładający firmę w mieście na prawach powiatu/powiecie nie natrafiliby na niechęć i oznaki wrogości
- 6 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy nie opuszczają miasta/powiatu w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej

Rysunek 85. Odsetek osób wyrażających akceptację dla stwierżeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie a preferencje dla kapitału intelektualnego w przeszłości

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces – czyniło tak 80% osób z tej grupy. Najmniej osób podzielało ten pogląd w segmentach najslabiej preferujących kapitał intelektualny w przeszłości (wskaźnik preferencji dla KI wynoszący -2 oraz -3 lub mniej) – 54,3 i 54,5% (rysunek 85).

Gdyby wziąć pod uwagę kryterium segmentacyjne – preferencje dla kapitału intelektualnego w przyszłości – można stwierdzić, że ogólne zaobserwowane wcześniej prawidłowości utrzymują się. Im silniejsze preferencje dla kapitału intelektualnego w przyszłości, tym korzystniejszy klimat dla przedsiębiorczości. W grupie osób o najniższym poziomie preferencji (wartość wskaźnika „ -3 ” lub mniejszy) odsetek ten wynosi 50%, natomiast w grupie osób wyrażających najsilniej preferencje dla KI (wskaźnik wynosi „ 3 lub więcej”) odsetek ten wynosi 77,3% (rysunek 86).

Legenda

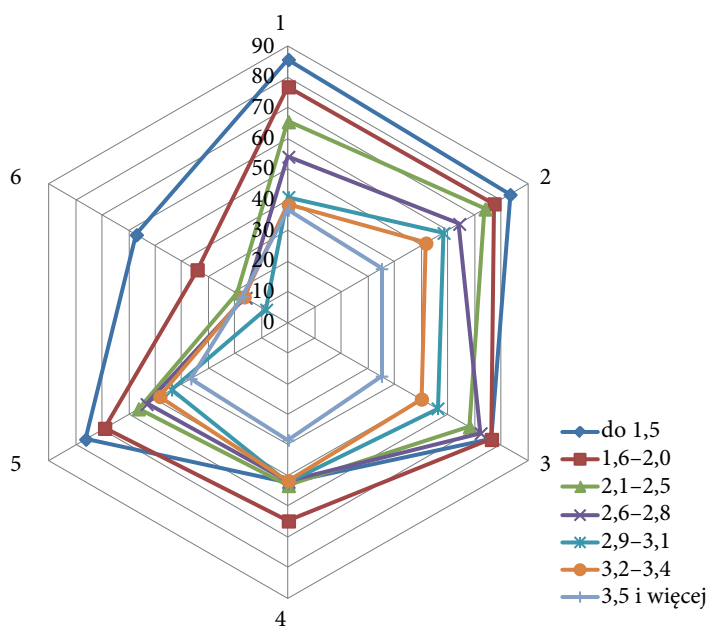
- 1 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty
- 2 – przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces
- 3 – administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom
- 4 – wszyscy przedsiębiorcy mają równe szanse na sukces
- 5 – cudzoziemcy zakładający firmę w mieście na prawach powiatu nie natrafiliby na niechęć i oznaki wrogości
- 6 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy nie opuszczają miasta/powiatu w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej

Rysunek 86. Odsetek osób wyrażających akceptację dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie a preferencje dla kapitału intelektualnego w przyszłości

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Preferencje dla kapitału intelektualnego determinują klimat dla przedsiębiorczości. Aby budować przedsiębiorczość w powiecie, należy położyć silniejsze akcenty na rozwój kapitału intelektualnego.

Analiza klimatu dla przedsiębiorczości (pytanie II.1) w grupach respondentów wyodrębnionych na podstawie kryterium siły oddziaływania negatywnych zjawisk na rozwój powiatu (pytanie I.2) wskazuje na występowanie interesujących prawidłowości. Wraz z nasilaniem się negatywnego oddziaływania różnych czynników na rozwój powiatu pogorszeniu ulega również klimat dla przedsiębiorczości. W grupie osób dostrzegających najmniejszy negatywny wpływ zjawisk na rozwój powiatu (średnia dla pytania I.2 – 1,5 lub niższa) 85,7% uważa, że dobrze wykształ-

Legenda

- 1 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty
- 2 – przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces
- 3 – administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom
- 4 – wszyscy przedsiębiorcy mają równe szanse na sukces
- 5 – cudzoziemcy zakładający firmę w mieście na prawach powiatu nie natrafiliby na niechęć i oznaki wrogości
- 6 – dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy nie opuszczają miasta/powiatu w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej

Rysunek 87. Odsetek osób wyrażających akceptację dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie w segmentach respondentów wyodrębnionych na podstawie kryterium siły oddziaływania negatywnych zjawisk na rozwój powiatu

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

ceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty. Z kolei w grupie respondentów dostrzegających negatywny wpływ zestawu czynników na rozwój powiatu (średnia dla pytania I.2 – 3,5 lub wyższa) odsetek ten wynosi zaledwie 36,7% (rysunek 87). Zbliżone różnice pomiędzy skrajnymi segmentami wyodrębnionymi z zastosowaniem kryterium siły oddziaływania negatywnych zjawisk na rozwój powiatu można dostrzec, analizując stopień akceptacji pozostałych stwierdzeń służących ocenie klimatu dla przedsiębiorczości.

Pytanie II.2 dotyczyło postaw i wartości wyznawanych przez respondentów. Każdy z respondentów miał dokonać oceny postaw i wartości wyznawanych przez lokalną społeczność mieszkańców powiatu w kontekście wymiarów strategii *play-not-to-lose* oraz *play-not-to-win*. Dla strategii PNTL ustalono następujące cechy społeczności powiatu:

- przywiązujący dużą wagę do tradycji i historii,
- trzymający się utartych ścieżek i schematów,
- bierni – oczekujący pomocy z zewnątrz.

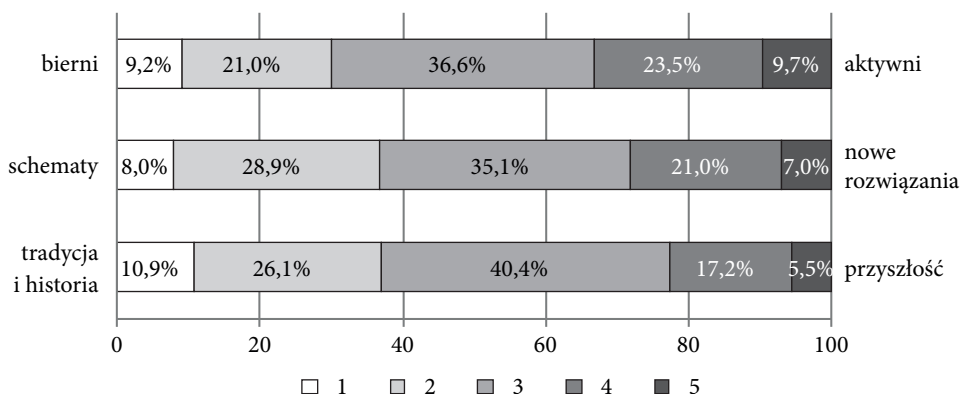
Dla strategii PTW ustalono następujące cechy społeczności powiatu:

- patrzący w przyszłość,
- lubiący podejmować wyzwania i poszukujący nowych rozwiązań,
- aktywni – biorący sprawy w swoje ręce.

Biorąc pod uwagę nastawienie społeczności lokalnych na tradycję i historię oraz przyszłość, można dostrzec wyraźną przewagę osób przywiązujących dużą wagę do tradycji i historii (37,0%); patrzący w przeszłość stanowią tylko 22,7% uczestników badania.

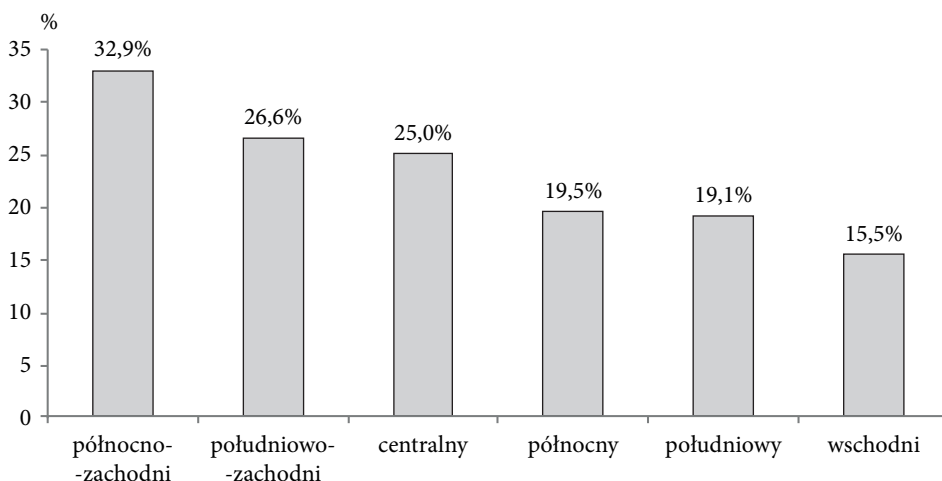
Jeśli chodzi o postawy charakterystyczne dla lokalnych społeczności w kontekście trzymania się schematów oraz poszukiwania nowych rozwiązań, także można dostrzec przewagę postawy PNTL – trzymający się utartych ścieżek i schematów stanowią 36,9% ogółu, podczas gdy lubiący podejmować wyzwania i poszukujący nowych rozwiązań mają udział na poziomie 28,0%. Dokonując oceny lokalnej społeczności, uczestnicy badania uznali, że najlepiej charakteryzuje je określenie: aktywni – biorący sprawy w swoje ręce. Uznało tak 33,2% respondentów. Z kolei w opinii 30,2% lepiej opisuje je zdanie: bierni – oczekujący pomocy z zewnątrz (rysunek 88).

Na rysunku 89 przedstawiono odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującej orientacji lokalnej społeczności na przyszłość według regionów. W poszczególnych regionach kraju zauważalne jest zróżnicowanie intensywności orientacji czasowej. W regionach północno-zachodnim, południowo-zachodnim oraz centralnym orientacja na przyszłość jest silniejsza niż przeciętnie w całym kraju. Najsilniejsza orientacja na przyszłość występuje w regionie północno-zachodnim, w którym pogląd taki na temat lokalnej społeczności wyraziło 32,9% respondentów. Udział takich osób w powyższym regionie jest ponaddwukrotnie większy niż w regionie wschodnim, w którym pogląd ten podziela tylko 15,5% respondentów.

Rysunek 88. Struktura odpowiedzi dla pytania dotyczącego orientacji PNTL/PTW

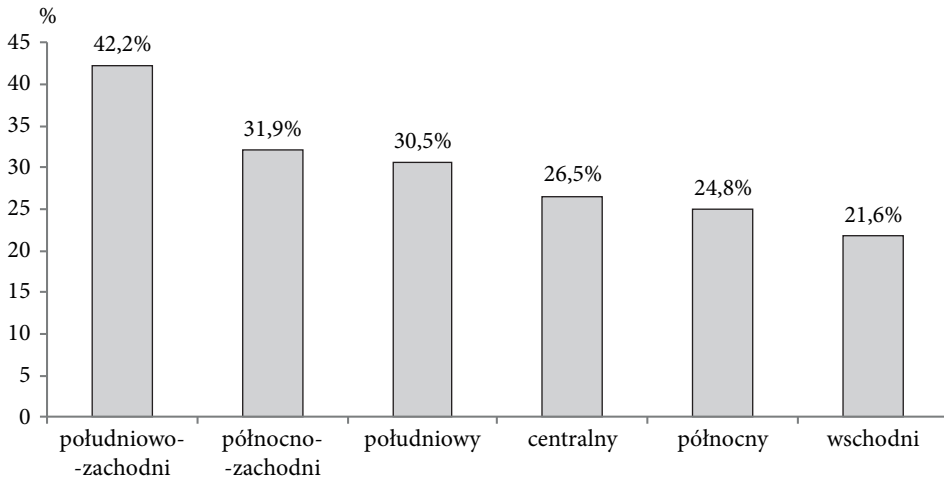
Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 89. Odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującej orientacji lokalnej społeczności na przyszłość według regionów

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Na rysunku 90 przedstawiono odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującym nastawieniu lokalnej społeczności powiatu na poszukiwanie nowych rozwiązań według regionów. W tym wypadku trzy regiony plasują się powyżej średniej dla całego kraju. Są nimi: południowo-zachodni, północno-zachodni i południowy. Spośród wszystkich uczestników badania najczęściej dominujące nastawienie na poszukiwanie nowych rozwiązań we własnych lokalnych społecznościach dostrzegali reprezentanci regionu południowo-zachodniego (42,2%). Najślabsza orientacja na poszukiwanie nowych rozwiązań jest w regionie wschod-

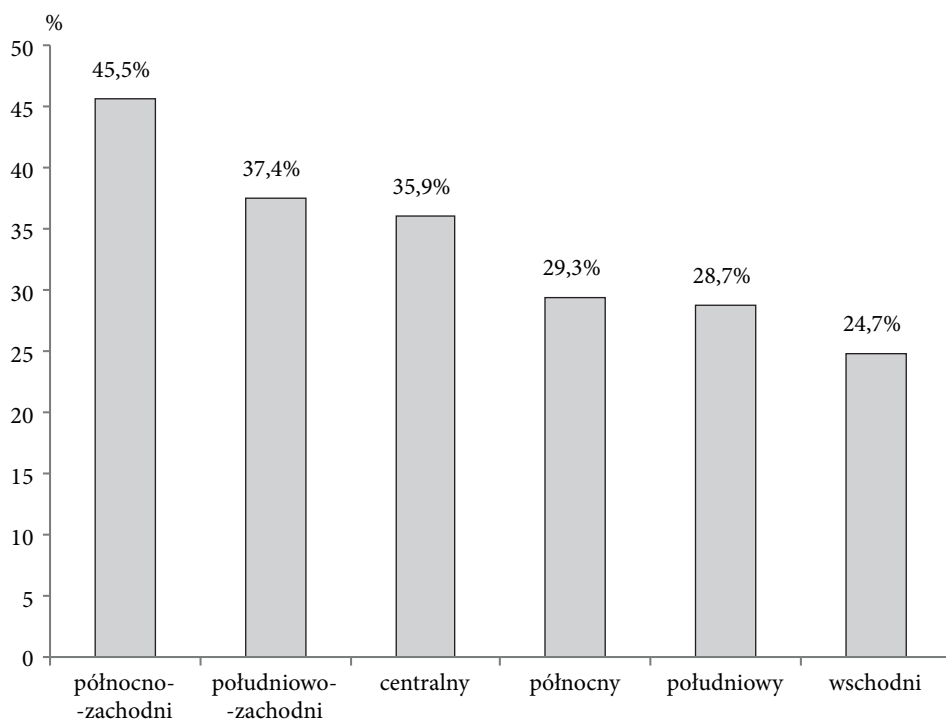
Rysunek 90. Odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującym nastawieniu lokalnej społeczności powiatu na poszukiwanie nowych rozwiązań według regionów

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

nim, gdyż tylko 21,6% osób z tego regionu dostrzega taką dominującą postawę w swoim otoczeniu.

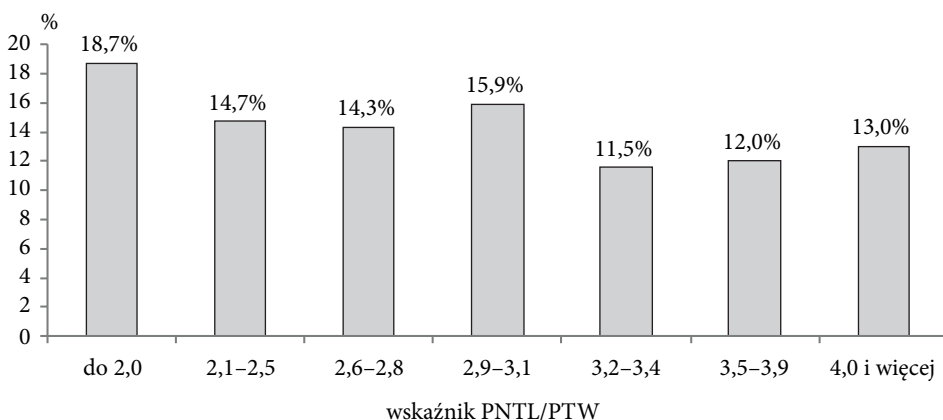
Na rysunku 91 przedstawiono odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującej aktywnej postawie w ich lokalnej społeczności powiatu. Także w tym wypadku trzy regiony plasują się powyżej średniej dla całego kraju. Są nimi: północno-zachodni, południowy i południowo-zachodni. Niemal co drugi respondent z powiatów zlokalizowanych w regionie północno-zachodnim uznał, że w lokalnej społeczności powiatu mieszkańców powiatu charakteryzuje aktywna postawa – biorą sprawy w swoje ręce. Najrzadziej postawę aktywną wśród mieszkańców powiatu dostrzegali uczestnicy badania z regionu wschodniego, ich udział w grupie przedstawicieli regionu wschodniego wynosi 24,7%.

Na podstawie odpowiedzi uzyskanych dla poszczególnych pozycji skali semantycznej, których struktura została scharakteryzowana powyżej, wyznaczono średnie. Na ich podstawie obliczono wartość wskaźnika charakteryzującego syntetycznie postawę PTW i PNTL. Wskaźnik ten może przyjmować wartości od 1 do 5. Im wartość wskaźnika jest bliższa „1”, tym silniejsza postawa PNTL. Natomiast im bliższa „5”, tym silniejsza postawa PTW. W opinii 47,6% respondentów lokalne społeczności ich powiatów prezentują postawy o różnym nasileniu orientacji PNTL. Z kolei według 36,5% respondentów mieszkańcom ich powiatów bliższa jest orientacja PTW (rysunek 92). Według 15,9% respondentów lokalne społeczności ich powiatów reprezentują postawy umiarkowane, czyli niewykazujące wyraźnej orientacji PNTL vs PTW (wartość wskaźnika 2,9–3,1).

Rysunek 91. Odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującej aktywnej postawie w ich lokalnej społeczności powiatu według regionów

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 92. Struktura uczestników badania według intensywności orientacji PNTL/PTW

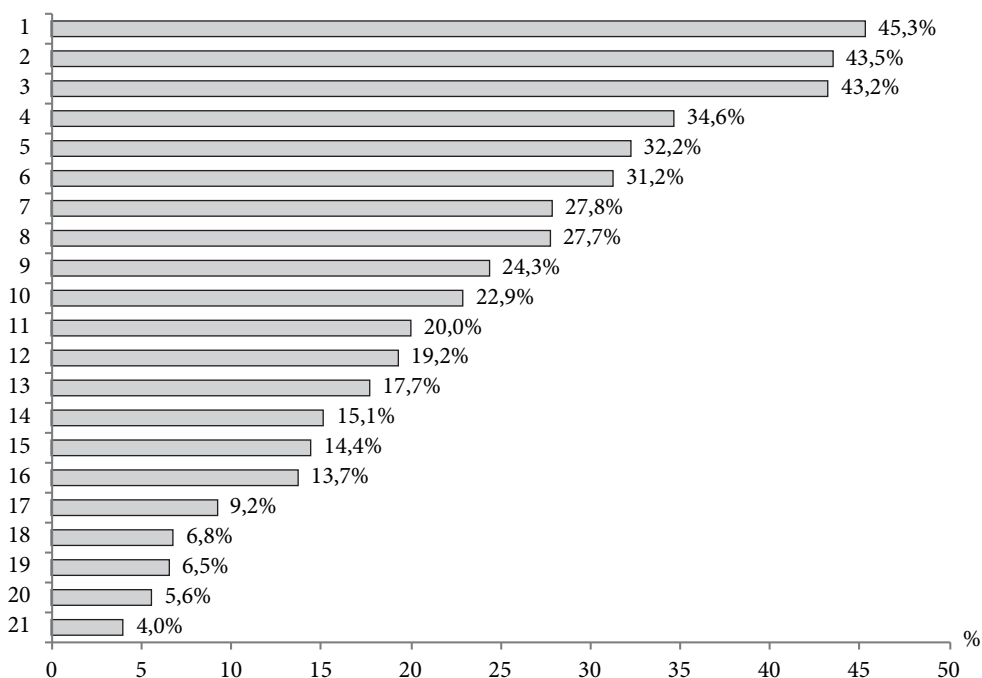
Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

6.6. Zarządzanie sprawami samorządowymi na terenie miasta na prawach powiatu i przywództwo lokalne jako komponenty kapitału intelektualnego

Dobre przywództwo jest powszechnie uznawane za atrybut skutecznych organizacji. Z drugiej strony w modelach kapitału intelektualnego (patrz poprzednie rozdziały) aspekt ten jest słabo eksponowany. Polskie samorządy zawdzięczają bardzo wiele sprawnie działającym burmistrzom, prezydentom i starostom. Dobrym przykładem jest porównanie Wrocławia i Szczecina, które miały na początku okresu transformacji systemowej w 1989 roku podobne potencjały. Dzięki dużej różnicy w jakości przywództwa w obu miastach, na korzyść Wrocławia, ten ostatni zdystansował Szczecin pod niemal każdym względem. Z tej przyczyny uznano, że przywództwo może mieć istotną wartość wyjaśniającą zróżnicowanie w tempie rozwoju powiatów.

W sekcji III kwestionariusza pt. „Zarządzanie sprawami samorządowymi na terenie miasta na prawach powiatu i przywództwo lokalne” zawarto dwa pytania. W pierwszym pytaniu (III.1) respondenci zostali poproszeni o wskazanie obszarów wymagających zwiększenia nakładów ze strony władz powiatowych. Każdy respondent mógł wskazać maksymalnie pięć obszarów, na które przeznaczyłby więcej środków. Wśród najważniejszych obszarów wymagających większych wydatków uczestnicy badania najczęściej wskazywali: działania ukierunkowane na zatrzymanie najbardziej utalentowanych mieszkańców w powiecie/mieście (45,3%); infrastrukturę techniczną – m.in. drogi, kanalizację (43,5%) oraz promocję powiatu wśród inwestorów (43,2%). Z kolei wśród obszarów najrzadziej wskazywanych jako wymagające większych wydatków ze strony powiatów znalazły się: instytucje kultury, szkolenia dla pracowników urzędu powiatowego, zwiększenie dostępności internetu, wsparcie działania organizacji broniących interesów samorządów powiatowych oraz walka z nietolerancją, rasizmem i homofobią, wymieniane rzadziej niż przez co 10 uczestnika badania (rysunek 93).

Na rysunku 94 przedstawiono opinie respondentów na temat jakości przywództwa w powiecie. Respondenci byli proszeni o wyrażenie swoich opinii o aktualnie sprawującym urząd prezydencie/staroście. Wśród 12 stwierdzeń na skali Likerta 10 było pozytywnych, a 2 negatywne. Najwięcej osób zgadzało się z następującymi pozytywnymi opiniami na temat starosty/prezydenta: współpracuje z innymi powiatami (62,5%); potrafi dobrze współpracować z gminami wchodzącymi w skład powiatu / gminami okalającymi miasto (61,8%); wspiera współpracę władz samorządowych z organizacjami obywatelskimi (63,0%). Odsetek osób akceptujących stwierdzenia negatywne, tj. najczęściej dba tylko o interesy wybranych osób i instytucji oraz unika podejmowania ważnych, lecz niepopularnych decyzji, kształtował się na relatywnie niskim poziomie i wynosił odpowiednio 32,3 oraz 31,2%.

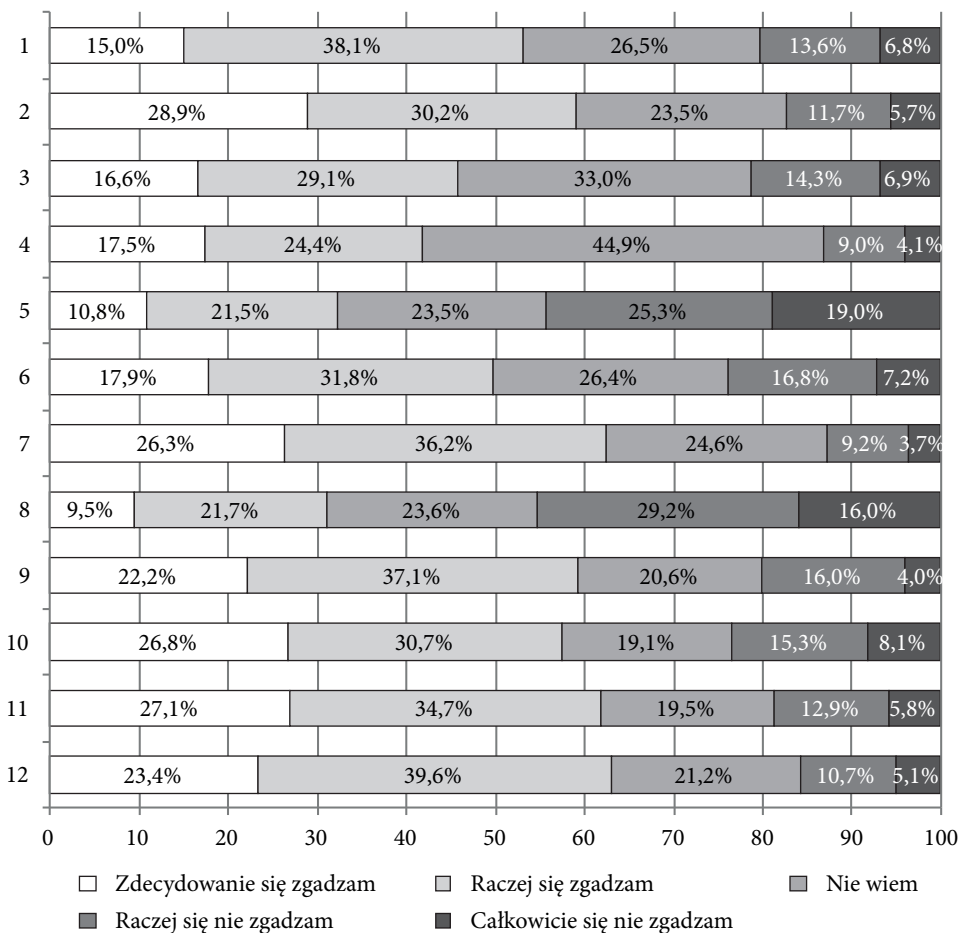

Legenda

- 1 – działania ukierunkowane na zatrzymanie najbardziej utalentowanych mieszkańców w powiecie/mieście
- 2 – infrastruktura techniczna – m.in. drogi, kanalizacja
- 3 – promocja powiatu wśród inwestorów
- 4 – szkolnictwo zawodowe
- 5 – lokalne inicjatywy mieszkańców
- 6 – budowanie społeczeństwa obywatelskiego
- 7 – transport publiczny
- 8 – ochrona zdrowia
- 9 – żłobki, przedszkola
- 10 – infrastruktura turystyczna
- 11 – promocja obszaru i zasobów powiatu wśród turystów
- 12 – wspieranie utalentowanych uczniów
- 13 – współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego
- 14 – organizowanie wydarzeń kulturalnych i sportowych
- 15 – gospodarka komunalna i ochrona środowiska
- 16 – bezpieczeństwo publiczne
- 17 – instytucje kultury
- 18 – szkolenia dla pracowników urzędu powiatowego
- 19 – zwiększenie dostępności internetu
- 20 – wsparcie działania organizacji broniących interesów samorządów powiatowych
- 21 – walka z nietolerancją, rasizmem i homofobią

Rysunek 93. Hierarchia obszarów wymagających zwiększenia nakładów ze strony władz powiatowych

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Legenda

- 1 – mieszkańcy miasta darzą go zaufaniem
- 2 – dobrze reprezentuje powiat na arenie ogólnopolskiej
- 3 – wspiera osoby z oryginalnymi pomysłami
- 4 – zwalcza ksenofobię i wrogość wobec mniejszości
- 5 – najczęściej dba tylko o interesy wybranych osób i instytucji
- 6 – wspiera budowę zaufania między mieszkańcami
- 7 – współpracuje z innymi powiatami
- 8 – unika podejmowania ważnych, lecz niepopularnych decyzji
- 9 – dba o rozwój przedsiębiorczości
- 10 – jest kompetentnym przywódcą
- 11 – potrafi dobrze współpracować z gminami wchodzącymi w skład powiatu / gminami okalającymi miasto
- 12 – wspiera współpracę władz samorządowych z organizacjami obywatelskimi

Rysunek 94. Struktura odpowiedzi dla stwierdzeń dotyczących opinii na temat aktualnie sprawującego urząd prezydenta/starosty

Źródło: opracowano na podstawie przeprowadzonych badań.

Odsetek osób niezgadających się z pozytywnymi stwierdzeniami był niski i wynosił od 12,9 do 23,9%. Jedynie w wypadku obu stwierdzeń negatywnych niemal połowa uczestników badania nie zgodziła się. Wśród opinii, co do których największa liczba uczestników badania miała trudności z ustosunkowaniem się („nie wiem”), należy wymienić: zwalczająca ksenofobię i wrogość wobec mniejszości (44,9%) oraz wspiera osoby z oryginalnymi pomysłami (33,0%). W wypadku pozostałych stwierdzeń odsetek osób niemających zdania wahał się od 19,1 do 26,5%.

Jeśli poszukiwano by pewnego uogólnienia odnoszącego się do oceny liderów w powiatach, można by wyznaczyć średnie oceny dla poszczególnych stwierdzeń w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza ocenę najniższą – zdecydowanie nie zgadzam się, a 5 oznacza ocenę najwyższą – zdecydowanie zgadzam się. Przekształcone zostały również oba stwierdzenia negatywne do postaci stwierdzeń pozytywnych, tak aby ocena 5 oznaczała najwyższą pozytywną ocenę lidera, a ocena 1 – najniższą, negatywną. Średnie oceny dla poszczególnych stwierdzeń wynoszą od 3,20 do 3,72, co odpowiada szkolnej ocenie „3 +”.

Rozdział VII

MODEL POMIARU KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO POWIATU

Wprowadzenie

Głównym celem niniejszego rozdziału jest ustalenie, jaka jest struktura KI powiatu oraz jakie są jej komponenty. Można ten cel zrealizować poprzez opracowanie modelu opisowego służącego pomiarowi kapitału intelektualnego powiatu. Model ten został oparty na rozważaniach (zawartych przede wszystkim w części pierwszej niniejszego opracowania) oraz wynikach badań empirycznych (zawartych przede wszystkim w części drugiej niniejszego opracowania). Model opisowy na potrzeby niniejszego opracowania nazwano „Raportem o kapitale intelektualnym powiatu”.

7.1. Rozważania wstępne związane z opracowaniem modelu opisowego

W większości krajów kapitał niematerialny (*intangible capital*) stanowi największą część bogactwa i jest definiowany jako różnica pomiędzy całkowitym bogactwem (*total wealth*) a kapitałem materialnym wytwarzanym oraz pochodzącym z zasobów naturalnych (*produced and natural*) [Ferreira i Hamilton 2010]. W systemie rachunków narodowych, który jest rekomendowany jako system pomiaru wartości makroekonomicznych przez ONZ i Unię Europejską, nie uwzględnia się wielu aktywów niematerialnych, takich jak kapitał ludzki oraz wartość kapitału społecznego i instytucjonalnego. Z badań Ferreiry i Hamiltona [2010] wynika, że KI jest najważniejszym czynnikiem przyczyniającym się do powstawania bogactwa danego kraju i jest odpowiedzialny średnio za 60% całości bogactwa. W ramach kapitału intelektualnego uwzględnia się rolę instytucji [Kaufmann, Kraay i Mastruzzi 2009], które wprowadziły miernik służący określeniu jakości egzekwowania prawa oraz przestrzegania zasad w społeczeństwie, w tym m.in. przestępczości, jakości sądownictwa itp.

Ostatecznym wyzwaniem, przed jakim stoją współcześnie powiaty w Polsce, jest lepsze wykorzystanie istniejących wewnątrz i w ich otoczeniu bliższym i dalszym zasobów. Z historycznego punktu widzenia kraje naszego regionu były zawsze „biorcami” wiedzy („netto”). Nie umniejszając wkładu poszczególnych instytucji i osób w rozwój nauki i techniki na świecie, zdecydowana większość nowoczesnych rozwiązań, jakie w Polsce wprowadzano na przestrzeni ostatnich kilkuset lat, a w zasadzie tysiąca, była mniejszą lub większą formą adaptacji rozwiązania powstałego za granicą. Tempo rozwoju zależy od interakcji, jakie zachodzą pomiędzy różnymi sferami działalności człowieka: ekonomiczną, społeczną, polityczną, technologiczną, kulturalną, a także metafizyczną (związaną z odczuwaniem rzeczywistości, emocjami, mitami, schematami myślowymi, nastrojami i różnymi formami ich ekspresji w pozostałych sferach). W tym kontekście można powiedzieć, że polskie tempo rozwoju mogłoby być znacznie szybsze, gdyby w naszym kraju wspomniane wyżej interakcje miały bardziej efektywny charakter. Różne komponenty wzrostu są zazwyczaj wobec siebie komplementarne: wzrost poziomu wykształcenia społeczeństwa pozwala na wzrost ekonomiczny itp. Społeczeństwa, które osiągają pewną masę krytyczną rozwoju, wchodzą na samonapędzającą się (*self-sustaining*) ścieżkę rozwoju, podczas gdy społeczeństwa, które nie zdołały zakumulować masy krytycznej, doświadczają nieustannej stagnacji [Sachs 2000, s. 39]. Z powodów historycznych kraje Europy Środkowo-Wschodniej doświadczały nieustannego niedopasowania pomiędzy siłami sprawczymi wzrostu gospodarczego a siłami sprawczymi rozwoju intelektualno-kulturowego [Kozłowski 2015a]. Innymi słowy, świat dojrzałości intelektualno-kulturalnej i świat dojrzałości ekonomicznej (który przejawiał się m.in. w postaci wydajnych metod produkcji i sprzedaży produktów i usług, rozwoju infrastruktury, efektywnego zarządzania instytucjami itp.) były w nieustannym rozdźwięku. W naszej części Europy powstawały światowej klasy dzieła literackie i muzyczne, a jednocześnie panował analfabetyzm, skrajna bieda i niedoinwestowanie w obszarze infrastruktury i rozwoju przemysłu. W naszej części Europy od dawna funkcjonowały uniwersytety, które dosyć dawno zdołały wytworzyć lokalną sieć światowej klasy naukowców i inżynierów posiadających zdolność do absorpcji innowacji i produkcji innowacyjnej wiedzy. Pomimo to możemy mówić o permanentnym niedorozwoju, którego nie mogą tłumaczyć wyłącznie zapóźnienie cywilizacyjne ani uwarunkowania historyczne. Najlepszym dowodem na to są sukcesy krajów azjatyckich, a także afrykańskich, które pomimo braku wielu atutów w ostatnich dziesięcioleciach notowały znacznie szybsze tempo wzrostu niż Polska. Posiadamy wszelkie zasoby intelektualne (wiedzę) konieczne do uzyskiwania takich samych lub lepszych wyników w rozwoju gospodarczym i społecznym jak inne kraje. Problemem, jak się wydaje kluczowym, jest zniwelowanie luki pomiędzy wiedzą a działaniem opartym na wiedzy. Tematyka rozdźwięku pomiędzy wiedzą a działaniem była obiektem refleksji i analiz wielu intelektualistów

zajmujących się socjologią, historią, ekonomią, politologią, a także edukacją (np. koncepcja autorstwa „refleksyjnego praktyka”, Donalda Schöna). Kluczem do sukcesu w rozwoju społeczno-gospodarczym polskich powiatów jest wypracowanie strategii, metod działania, narzędzi, praktyk itp., które pozwolą na zacieśnienie lub eliminację luki pomiędzy wiedzą a działaniem. Dotyczy to zarówno decyzji fundamentalnych (np. dotyczących systemu emerytalnego w Polsce), jak i decyzji o charakterze taktycznym.

Problem z wyznaczaniem wskaźników polega m.in. na tym, że pozornie precyzyjnie zdefiniowane pojęcia są nadal zbyt ogólne i nie są w stanie uchwycić subtelnych różnic. Na przykład czytelnictwo książek jest dość często stosowanym wskaźnikiem, ale już rozróżnienie pomiędzy czytelnictwem książek przez osoby z wyższym wykształceniem i z wykształceniem podstawowym jest mniej popularne. Tymczasem poziom wykształcenia „elit”, w sytuacji gdy prawa wyborcze nie są, tak jak w XIX wieku i wcześniej, przypisane sferom wyższym, ma mniejsze znaczenie niż w przeszłości. Podobnie można się odnieść do wskaźnika alfabetyzmu w społeczeństwie. Zdolność do zacieśniania luki pomiędzy wiedzą a działaniem zależy w znacznie większym stopniu, niż to może się wydawać, od osób, które w społeczeństwie do elity nie należą. Pełnią one funkcję wyborców w czasie wyborów politycznych, wykonawców instrukcji i poleceń, konsumentów na rynku podejmujących decyzje co do kupna towarów i usług. Decyzje te nie dotyczą wyłącznie trywialnego wyboru: wypożyczyć film VOD, czy pójść do teatru, ale także takich jak: zapisać dziecko na zajęcia z piłki nożnej, czy tańca irlandzkiego. W zachodnich społeczeństwach „czytanie” jest umiejętnością wykorzystywaną do zrozumienia przekazu praktycznego: instrukcji, regulaminów, kosztorysów itp., podczas gdy w Polsce i innych krajach naszego regionu jest kojarzone ze zrozumieniem przekazu zawartego w literaturze pięknej i poezji [Białecki 1996]. Uwielbienie dla tradycji nieuchronnie obniża skłonność do podejmowania ryzyka i eksperymentowania, które są niezbędne do zacieśnienia luki pomiędzy wiedzą a działaniem. Rola elit w naszej części Europy różni się od funkcji pełnionej przez elity na zachodzie Europy. Chodzi o rozgraniczenie kapitału kulturowego i kapitału ekonomicznego. Dzięki temu rozgraniczeniu łatwiejszy jest awans społeczny i zdobycie uznania dla wszelkiego rodzaju outsiderów. Na przykład w Polsce często osoby nieposiadające stopnia naukowego (np. przedsiębiorcy), zasiadając w gronie profesorskim, mogą się czuć wyalienowane. Utrudnia to infiltrowanie pomysłów pomiędzy „naukowcami” a „nienaukowcami”. W rezultacie wiedza praktyczna ma niższy status niż wiedza teoretyczna, akademicka. Ta druga jest prawdziwa, a ta pierwsza traktowana z podejrzliwością [patrz także: Fazlagić 2008a].

Pomiar kapitału intelektualnego wiąże się z odpowiedzią na liczbę pytania, które zostały przedstawione poniżej. Ponadto do każdego z nich zostały dodane proponowane odpowiedzi, które wyznaczają ramy pojęciowe w niniejszym opracowaniu:

1. Co ma być obiektem pomiaru (zważywszy, że kapitał intelektualny jest niematerialny, niewidzialny)⁴²?

Pomiarowi podlegają zjawiska społeczne i gospodarcze związane z funkcjonowaniem powiatu wyrażone w jednostkach ilościowych.

2. Do jakiego stopnia jesteśmy w stanie spełnić postulat obiektywności i rzetelności pomiaru?

Postulat ten nie może być w pełni spełniony, ponieważ pomiędzy analizowanym zjawiskiem a jego obrazem, np. obrazem statystycznym, zachodzą transformacje danych, które zakłócają wynik pomiaru. Na przykład można założyć, że jednym z mierników KI jest jakość edukacji. Można na jej potrzeby wykorzystać mierniki edukacyjnej wartości dodanej (EWD). Lecz każdy test wiedzy uczniów jest obarczony błędami. Ponadto testy edukacyjne nie mierzą wszystkich efektów funkcjonowania szkoły i jej wpływu na rozwój ucznia. Nie można więc ulegać złudzeniu, że pomiar zjawiska społecznego może być w 100% dokładnym odzwierciedleniem badanego obszaru rzeczywistości.

3. W jakim stopniu jesteśmy w stanie uzyskać wiarygodne informacje statystyczne dotyczące pomiaru KI?

Dostępność danych jest ograniczona, np. pomiar EWD odbywa się co kilka lat. Nie można więc budować szeregów czasowych opartych na wszystkich zmiennych w odstępach rocznych. Chodzi zarówno o przekroje danych dostępne w Banku Danych Lokalnych, jak i o informacje tworzone przez urzędy powiatowe. Na przykład o treść wizji i misji powiatów, strategie rozwojowe itp. Wiele dokumentów, które powinny zawierać ważne merytorycznie informacje, jest tworzonych w celu spełnienia wymogów formalnych (np. związanych z pozyskaniem środków unijnych).

4. Na czym polega specyfika KI powiatu na tle innych organizacji? Czy KI powiatu różni się, jeśli chodzi o podejście badawcze, od KI przedsiębiorstw?

Jak to wyjaśniono we wcześniejszych częściach niniejszego rozdziału, KI powiatu różni się od KI przedsiębiorstwa m.in. innymi proporcjami pomiędzy własnością prywatną a publiczną. Ponadto KI przedsiębiorstwa jest bardziej mobilny, a KI powiatu przypisany geograficznie do danego terytorium.

5. Czy kapitał intelektualny wszystkich polskich powiatów stanowi łącznie ekwiwalent kapitału intelektualnego Polski?

W opracowaniu niniejszym przyjęto założenie, że tak nie jest. W gospodarce narodowej suma dochodów mieszkańców i przedsiębiorstw tworzy globalne wskaźniki makroekonomiczne. Natomiast w przypadku sumowania kapitałów intelektualnych powiatów i innych jednostek samorządu terytorialnego proste zależności liniowe nie wyjaśniają złożoności zjawisk. Na przykład tzw.

⁴² W literaturze często można spotkać określenie *invisible assets*, czyli aktywa niewidzialne, lub *invisible wealth*, czyli niewidzialne bogactwo.

powiaty obwarzankowe są prawie pozbawiane wszelkiego rodzaju instytucji kultury, ponieważ popyt na kulturę zapewnia znajdujący się w pobliżu powiat grodzki, którego kapitał intelektualny służy okolicznym powiatom. Dlatego lepszym miernikiem KI w obszarze kultury jest dostępność dóbr kultury, a nie np. liczba instytucji kultury znajdujących się w danym powiecie. Innym przykładem ilustrującym tego rodzaju zjawiska jest promocja polskiego szkolnictwa wyższego za granicą w postaci programu „Study in Poland”. Wizerunek kraju – czyli kapitał intelektualny Polski – jest wykorzystywany do wspierania uczelni, a więc kapitału intelektualnego powiatów.

6. Jakie są granice KI powiatu?

Migracje ludności oraz zjawisko wykorzystywania kapitału intelektualnego z innych powiatów (patrz wyżej – kwestia powiatów obwarzankowych) utrudniają ściśle delimitację geograficzną KI powiatu. Migracje pomiędzy powiatami utrudniają jego pomiar (zjawisko podwójnego księgowania). Ale jednocześnie należy się z tym zjawiskiem zmierzyć i uwzględnić mobilność mieszkańców pomiędzy powiatami. Na potrzeby rozważań w niniejszym opracowaniu przyjęto, że kapitał intelektualny powiatu jest tworzony przez „tubylców”. Przepływa on pomiędzy powiatami: można mówić o swoistym „eksporcie” i „importie” KI pomiędzy powiatami. Niektóre są eksporterami, inne importerami (podobne zjawisko można zaobserwować w systemie opieki zdrowotnej).

7. Jak określić wpływ poszczególnych gmin na KI powiatu?

Istnieje konflikt celów gmin(y) i powiatu (szczególnie w wypadku miast powiatowych). W czasie prowadzonych na potrzeby niniejszego opracowania badań empirycznych zauważono, że wielu pracowników urzędów gmin nie identyfikuje się z powiatami. Innymi słowy, w pewnym uproszeniu powiat jest traktowany jako ciało obce w stosunku do gminy. Strategia gminy i strategia powiatu mogą być w opozycji wobec siebie. Jak ustalić relacje pomiędzy strategią powiatu a strategiami:

- województwa,
- narodową,
- gminy,
- subregionalną,
- strategiami dotyczącymi obszarów funkcjonalnych?

Ważną rolę „mediatora” pomiędzy kapitałem ludzkim a kapitałem relacyjnym odgrywa urząd powiatowy (JST) – w przypadku pomiaru kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa taki „mediator” nie jest potrzebny (ewentualnie jego rolę odgrywa kierownictwo przedsiębiorstwa, ale analogia nie jest pełna). Dużą rolę odgrywają liderzy opinii: garstka aktywnych osób decyduje o tym, czy KI jest niski lub wysoki. Populacja rządu 3–5% decyduje o jakości kapitału intelektualnego (np. w 10-tysięcznym mieście samych tylko pracowników oświaty i wychowania znaj-

dzie się około 200; jeśli tylko co drugi z tej grupy przyjmie rolę „lokalnego agenta zmiany”, będą oni stanowić 1%).

Przy tworzeniu wszelkiego rodzaju modeli pomiaru kapitału intelektualnego badacze zawsze napotykać ten sam dylemat: czy należy się opierać na dostępnych danych i dostosowywać koncepcję kapitału intelektualnego do nich, czy też stworzyć doskonały koncepcyjnie model, którego nie można zweryfikować empirycznie wobec braku danych. Modele pomiaru kapitału intelektualnego zaczęły być popularne w latach 90. XX wieku. Wówczas to w literaturze przedmiotu L. Edvinsson oraz K.-E. Sveiby opracowali dwa podobne do siebie modele opisowe, z których każdy charakteryzował się istnieniem trzech elementów związanych z:

- 1) ludźmi, kapitałem ludzkim, kompetencjami indywidualnych pracowników związanych z daną organizacją,
- 2) strukturą wewnętrzną, która integrowała pracę jednostek wokół misji, w ramach procesów, struktur, procedur, wspólnych wartości,
- 3) strukturą zewnętrzną, na którą składały się relacje z zewnętrznymi interesariuszami i otoczenia organizacji.

Gdyby literalnie przełożyć tę koncepcję na realia powiatu (co nie jest wcale niezbędnym warunkiem do stworzenia modelu opisowego KI powiatu), to kształtowałyby się ona następująco:

- 1) Odpowiednikiem kapitału ludzkiego byłiby mieszkańcy powiatu, którzy na jego terenie są aktywni zawodowo i/lub społecznie, oraz mieszkańcy innych powiatów (imigranci), którzy na obszarze analizowanego powiatu są aktywni zawodowo i/lub społecznie. Kryteria klasyfikacyjne powinny uwzględniać nie tylko wąsko rozumianą „przydatność” na potrzeby tworzenia PKB w powiecie. Wręcz przeciwnie, z istoty kapitału intelektualnego wynika, że jest on tworzony w sieciach, gdzie wartość dodana każdego uczestnika sieci wynika z jego wpływu na innych. Ów wpływ może mieć formę inspiracji, transmisji kodów kulturowych, budowy zaufania na poziomie lokalnym, utrzymywania ładu, ale także uczestniczenia w kulturze i sporcie itd. Innymi słowy, twórcą kapitału intelektualnego jest przedsiębiorca rozwijający na terenie powiatu swój start-up i dający pracę mieszkańcom i płacący podatki. Twórcą kapitału intelektualnego jest także urzędnik Urzędu Miasta, który pomaga zorganizować konferencję dla dyrektorów szkół, a także strażnik miejski, który skutecznie zwalcza nielegalne wysypiska śmieci w lasach miejskich. Przy ocenie wartości kapitału ludzkiego niezwykle istotna jest perspektywa demograficzna. Bardzo trafnie ujęli tę perspektywę twórcy raportu o kapitale intelektualnym polski [*Kapitał intelektualny Polski* 2008], dzieląc kapitał ludzki na:
 - a) pokolenie dzieci i młodzieży (w wieku 0–17 lat);
 - b) pokolenie młodych dorosłych, w tym studentów (w wieku 18–24 lat);
 - c) pokolenie osób dorosłych pokolenia dorosłych (w wieku 25–65 lat);

d) pokolenie seniorów młodszych (w wieku 66–75 lat);

e) pokolenie seniorów starszych (w wieku 75+);

Jednak struktura „pokoleniowa” zaproponowana w raporcie *Kapitał intelektualny Polski* [2008] nie oddaje pełnego obrazu wartości kapitału ludzkiego. Należałoby ją wzbogacić o informacje dotyczące:

- współczynnika aktywności zawodowej (na tle średniej krajowej),
- współczynnika kobiet aktywnych zawodowo (na tle średniej krajowej),
- odsetka osób prowadzących własną działalność gospodarczą w różnych formach dopuszczanych przez prawo.

2) Odpowiednikiem kapitału strukturalnego byłyby procesy związane z innowacyjnością, kapitałem społecznym, a więc wszystkim tym, co wiąże kapitał ludzi w grupy, społeczności, organizacje, zrzeszenia itd. Dla autorów raportu *Kapitał intelektualny Polski* [2008] kapitał strukturalny to kapitał zgromadzony w elementach infrastruktury narodowego systemu edukacji i innowacji – placówkach oświatowych, naukowych, badawczych, infrastrukturze teleinformatycznej i własności intelektualnej. Autorzy ci rozróżniają jako osobną kategorię kapitał społeczny.

3) Kapitał relacyjny w *Kapitale intelektualnym Polski* jest kategorią opisująca „potencjał związany z wizerunkiem Polski na zewnątrz, poziomem integracji z globalną gospodarką, dla jej zagranicznych «klientów» – partnerów handlowych, inwestorów, turystów”. Definicja ta nie wymaga znaczących modyfikacji na potrzeby opisu KI powiatu. Należy jednak rozróżnić klientów „krajowych” od „zagranicznych”. Inna jest także rola wizerunku powiatu na arenie krajowej i międzynarodowej (co z kolei implikuje inne cele i sposoby jego promocji). Autorzy raportu *Kapitał intelektualny Polski* nie wspomnieli o znaczeniu wizerunku w oczach „klienta wewnętrznego”. W wypadku Polski wizerunek (samoocena) Polski jest ważnym elementem jednoczącym mieszkańców wokół symboliki. Podobnie tożsamość regionalna wśród mieszkańców powiatu jest elementem związanym z kapitałem relacyjnym. Jednak, jak to często bywa przy wyznaczaniu granic pomiędzy różnymi elementami KI, i tutaj pojawia się dylemat związany z tym, że KI relacyjny jest silnie powiązany z kapitałem społecznym i kulturowym, które z kolei przynależą do kategorii „kapitał strukturalny”.

Przedstawione w rozdziale I kategorie (typy) powiatów obrazują, w jak odmiennych warunkach społeczno-ekonomicznych funkcjonują polskie powiaty. Największym wyzwaniem strategicznym związanym z zarządzaniem powiatami jest przezwyciężenie ograniczeń związanych ze stanem zastanym oraz wykorzystanie wewnętrznego potencjału do rozwoju pomimo niesprzyjających warunków „obiektywnych”. Z drugiej strony dążenie do wyrównywania różnic w rozwoju pomiędzy powiatami za wszelką cenę, np. poprzez tworzenie pozornych często atrybutów postępu, takich jak lotnisko regionalne, opera, rozbudowany kampus uczelniany, przy

niezmienionym poziomie kapitału intelektualnego, jest marnotrawieniem zasobów, które w formie redystrybucji pochodzą od powiatów, które mogłyby lepiej wykorzystać dane zasoby na miejscu. Najbardziej bezpośrednią formą redystrybucji jest tzw. janosikowe, czyli mechanizm dodatkowego celowego opodatkowania pewnych JST osiągających ponadprzeciętne dochody w skali kraju. Jest to forma daniny, jaką bogatsze samorządy wpłacają na rzecz biedniejszych. W założeniu miało być narzędziem do wyrównywania różnic między różnymi częściami Polski. W pierwszej dziesiątce miast na prawach powiatu, które w 2014 roku zapłaciły najwyższą kwotę, znalazły się: Warszawa – 719,5 mln zł, Poznań – 62,1 mln zł, Kraków – 58,2 mln zł, Wrocław – 55,1 mln zł, Płock – 45 mln zł, Katowice – 30 mln zł, Gdańsk – 29 mln zł, Łódź – 27,9 mln zł, Gdynia – 15,9 mln zł i Bielsko-Biała – 9 mln zł [Brzostek 2014]. Brak jest danych na temat tego, w jakim stopniu tzw. janosikowe przyczyniło się do realnej trwałej poprawy sytuacji ekonomicznej powiatów-beneficjentów. Można nawet dość precyzyjnie określić, jakie inwestycje miastotwórcze mogłyby powstać na terenie samorządów, gdyby zamiast płacenia janosikowego samorząd mógł zatrzymać transferowane środki. Obecnie biedniejsze samorządy, które janosikowe otrzymują, nie muszą aplikować o dodatkowe środki ani wykazywać ich pozytywnego wpływu na sytuację. Jak zauważa starosta poznański Jan Grabkowski, powiat musi zrezygnować z ok. 104 mln rocznie tytułem janosikowego: „Powiat robi się biedny, a biedni stają się nagle bogaci” [Wywiad ze Starostą Powiatu Poznańskiego 2015].

Jako jeden ze sztandarowych czynników definiujących zdrowie ekonomiczne powiatu wymieniane jest bezrobocie. Na przykład w powiecie poznańskim wynosiło ono (2015 r.) 3% (w Poznaniu 3,5%). Pozornie wydawać by się mogło, że jest to wskaźnik sukcesu, lecz na obecnym poziomie rozwoju Polski powiaty o niskim bezrobociu właściwie powinny unikać ekspozycji tego elementu, ponieważ raczej zniechęca on do inwestowania na ich terenie. Na przykład firma Amazon miała w 2015 roku bardzo duże problemy z rekrutacją do swojego centrum logistycznego w podpoznańskich Sadach, ponieważ zaoferowana stawka za godzinę (i tak wyższa o 1 zł niż w analogicznym centrum pod Wrocławiem) nie była atrakcyjna dla potencjalnych kandydatów.

Rywalizacja pomiędzy powiatem obwarzankowym a miastem odbywa się m.in. w zakresie dostępności terenów inwestycyjnych: „Miasto musi się budować w górę, powiat ma większą przestrzeń i mogą tu powstawać hale, fabryki itp.” [Wywiad ze Starostą Powiatu Poznańskiego 2015]. Doświadczenia powiatu poznańskiego można także uogólnić w kontekście całej Polski, ponieważ z czasem można się spodziewać, że problemy i wyzwania bardziej rozwiniętych powiatów będą dotyczyć także pozostających obecnie w tyle: „Dzisiejszy problem to nie liczba inwestorów, a ręce do pracy. Dlatego należy im na kolei metropolitarnej, żeby ludzie mogli dojeżdżać do pracy”. W Polsce na pewnych obszarach geograficznych można zauważyć już problemy z pozyskaniem wykwalifikowanej siły roboczej (np. w Warszawie, Krakowie czy Wrocławiu rozwój SSC spowodował deficyt informatyków).

Warto stawiać na rozwój szkolnictwa zawodowego, które jest dobrym argumentem dla lokowania inwestycji przemysłowych, których w Polsce bardzo brakuje⁴³.

Przy formułowaniu koncepcji kapitału intelektualnego powiatu należy wziąć pod uwagę szerokie spektrum dostępnych informacji opisujących powiat. Wiedza na temat funkcjonowania społeczności ludzkich na pewnych ograniczonych terytorialnie obszarach jest niezwykle bogata i różnorodna. Także nazewnictwo w tym obszarze badań, w zależności od nacisku na konkretny aspekt związany z danym terytorium, jest inne. Badania z zakresu socjologii koncentrują się na społecznościach ludzkich, a także m.in. na jakości. Badaczy z zakresu marketingu interesuje wizerunek i marka danej jednostki terytorialnej. Statystycy gromadzą i analizują dane w poszukiwaniu różnic i podobieństw pomiędzy jednostkami terytorialnymi itd. Geografów interesuje m.in. dostępność geograficzna, rozwój przestrzenny, ochrona środowiska itp. Ekonomiści badają konkurencyjność i innowacyjność jednostek terytorialnych. Niektóre z kierunków badawczych posługują się w swojej nazwie słowem „kapitał” – stąd mamy „kapitał kreatywny”, „kapitał marki”, „kapitał społeczny”. Nie można pominąć także kierunków badawczych związanych ze sportem i turystyką w ujęciu regionalnym. Kontekst historyczny i polityczny także mają wpływ na aktualne uwarunkowania społeczno-ekonomiczne. Reasumując, stworzenie koncepcji kapitału intelektualnego powiatu jest w pierwszej kolejności związane z usystematyzowaniem i syntezą istniejących źródeł wiedzy.

Poszukując najbardziej adekwatnych wskaźników dla pomiaru KI powiatu, można dokonać ich kategoryzacji ze względu na uniwersalność opisową. Można wyróżnić wskaźniki, które mają równorzędną wartość opisową dla wszystkich powiatów, a także takie, których wartość opisowa jest uzależniona od rodzaju powiatu (patrz: kategorie powiatów – Załącznik 1).

W tabeli 68 przedstawiono specyfikę wskaźników służących pomiarowi KI powiatu ze względu na ich adekwatność do sytuacji konkretnego powiatu.

Reasumując, można powiedzieć, że pomiar KI powiatu powinien się odbywać w taki sposób, aby:

- 1) uwzględniał specyfikę powiatów (Załącznik 1), był dokonywany za pomocą wskaźników uwzględniających ich specyfikę,
- 2) wykorzystywał zarówno metody ilościowe, jak i ilościowe,
- 3) priorytet miał pomiar „tego, co ważne”, a nie „tego, co łatwo mierzalne”; oznacza to w praktyce (tymczasowe) przyzwolenie na posługiwanie się mało

⁴³ Około 2000 roku w debacie publicznej zaczęto podkreślać znaczenie serwicyzacji gospodarki, czyli stopniowego spadku udziału przemysłu w tworzeniu PKB na rzecz sektora usług. Kryzys ekonomiczny po 2008 roku bardzo skutecznie wykazał słabość państw, które zrezygnowały z przemysłu jako kluczowej gałęzi gospodarki. W efekcie obecnie wiele z nich, pomimo wprowadzenia licznych innowacyjnych rozwiązań do gospodarek krajowych, przeżywa załamanie gospodarcze. Realokacja przemysłu poza granice Unii Europejskiej dokonana została wyjątkowo szybko. Obecnie popularność zyskuje hasło „reindustrializacji” jako środka na pobudzenie wzrostu gospodarczego w Europie.

Tabela 68. Specyfika wskaźników służących pomiarowi KI powiatu

Uniwersalne dla wszystkich powiatów	Specyficzne dla poszczególnych klas (grup) powiatów*	Unikatowe dla konkretnych powiatów**
<p>Wskaźniki, których interpretacja będzie niezmienna bez względu na rodzaj powiatu, np. współczynnik korelacji między strategią powiatu a strategiami innych powiatów.</p> <p>Korelacja pomiędzy strategią i zasobami materialnymi powiatu a zasobami ludzkimi (np. odsetek osób z wykształceniem w zakresie „zarządzanie w turystyce”).</p> <p>Liczba instytucji grupujących kapitał ludzki</p>	<p>Tutaj można by dokonać grupowania powiatów (patrz m.in. Załącznik 1).</p> <p>Miejsce na mapie Polski (generalnie można wyróżnić powiaty o stabilnej i dobrej sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz powiaty o pogarszającej się sytuacji – powiaty na ścianie wschodniej się kurczą)</p>	<p>Opis jakościowy – studium przypadku.</p> <p>Wskaźniki „wyjątkowości” – np. atrakcja turystyczna (figura Chrystusa w Świebodzinie, kopalnia soli w Wieliczce, kwatery Hitlera w Kętrzynie itp.)</p>

* Rodzaje powiatów: gmina turystyczna, powiaty obwarzankowe, powiaty małe – mikropowiaty, powiaty biedne, miasta na prawach powiatu.

** Unikatowe determinanty wartości kapitału intelektualnego powiatu mogą uwzględniać m.in. takie składniki, jak:

- 1) historia lokalna,
- 2) historia wynikająca z dziedzictwa zaborów Polski (Prusy/II Rzesza Niemiecka – Austria – Rosja carska),
- 3) historia wynikająca z tradycji zaawansowania rozwoju społeczno-gospodarczego,
- 4) odległość od autostrady/drogi krajowej,
- 5) standard z 1998 roku (1/4 powiatów do dziś tego standardu nie osiągnęło) (populacja + liczba gmin wchodzących w skład powiatu).

Opracowanie własne.

precyzyjnymi danymi ilościowymi po to, aby w dłuższej perspektywie zachęcić twórców danych ilościowych do zbierania tego typu danych – chodzi m.in. o takie informacje, jak mikroproduktywność mieszkańców powiatów (tworzenie treści internetowych na podstawie analizy aktywności w sieci; aktywność naukowców (publikacje) itd.,

- 4) pozwalał na rozwój powiatu w tym sensie, że zbierane informacje wyznaczają kierunki rozwoju (*play-to-win*), ale także wyznaczają ograniczenia, ślepe uliczki i obszary o niskiej stopie zwrotu; w tym ujęciu pomiar KI powinien stanowić asumpt i materiał pozwalający na pozytywną zmianę w przyszłości, a nie tylko kontestowanie stanu zastanego,
- 5) w sposób tak wyraźny, jak to możliwe ukazywał współzależność pomiędzy:
 - kapitałem intelektualnym a kapitałem materialnym powiatu,
 - kapitałem ludzkim a kapitałem strukturalnym,
 - elementami KI związanymi z kapitałem społecznym i kulturowym a siłą gospodarki powiatu.

7.2. Raport o kapitale intelektualnym powiatu – podstawy teoretyczne

Model opisowy, o którym mowa w poprzednim podrozdziale, można nazwać „raportem o kapitale intelektualnym dla powiatu”. Jak zauważają B. Marr, D. Gray i A. Nelly [2003], wiele systemów pomiarowych kapitału intelektualnego jest opartych na hipotezie, która zakłada istnienie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy dwoma zjawiskami. Tymczasem korelacje pomiędzy zmiennymi wykorzystywanymi w modelach pomiaru KI rzadko bywają wykazywane przez autorów takich modeli. Pozytywnym przykładem, w którym wykazano statystyczną korelację, jest badanie Ch. Ittnera i D. Larckera [1998], w którym udowodniono, że satysfakcja klienta wpływa pozytywnie na zachowania klienta, takie jak lojalność, wzrost przychodów firmy i wzrost zysków [za: Marr, Gray i Nelly 2003]. Jednak takich przykładów jest niewiele, ponieważ liczba potencjalnych zmiennych jest zbyt wysoka, a ponadto kryteria doboru zmiennych do raportowania o kapitale intelektualnym nie zostały ustalone. W literaturze przedmiotu autorzy wykorzystują przede wszystkim powszechnie dostępne zmienne związane z edukacją czy upowszechnieniem technologii informatycznych. Lecz takie podejście zawęża pole analizy. Także poszerzenie zakresu analizy o zmienne związane z pomiarem kapitału społecznego nie wyczerpuje złożoności zagadnienia. Jakość instytucji lokalnych (rozdział VI), a nawet cechy psychospołeczne poszczególnych mieszkańców są ważnymi zestawami zmiennych, które determinują wartość KI powiatu.

Studiując wielką liczbę publikacji na temat pomiaru i raportowania KI, które ukazały się w ciągu ostatnich dwudziestu lat, nie można podważyć wniosku, że pomiar KI jest próbą odpowiedzi świata nauki na istotne wyzwanie XXI wieku, jakim jest kwestia pomiaru wartości niematerialnych, które mają znaczący wkład w tworzenie zarówno ekonomicznej wartości dodanej, PKB, jak również innych ważnych dla rozwoju społeczeństwa wartości, takich jak kapitał społeczny, jakość życia, dobrostan itp. Inwestycje w kapitał intelektualny oraz w kapitał materialny (w tym finansowy) to *de facto* jedynie dwa podstawowe rodzaje inwestycji, ale tworzą one nieskończoną liczbę kombinacji. Aby zilustrować złożoność i uniwersalność tego zagadnienia, można tutaj przytoczyć opinię słynnego teoretyka strategii Sun Tzu, który także zauważył, że zaledwie dwie podstawowe metody ataku – atak pośredni i bezpośredni – umożliwiają stworzenie nieskończonej liczby kombinacji strategii prowadzenia wojny. Analogicznie strategie wykorzystania KI dla rozwoju powiatu, oparte na kilku lub kilkunastu atrybutach, mogą oferować decydom nieskończoną liczbę możliwości rozwojowych [Yao i Bjurstrom 2015, s. 278].

Ujawnienie powiązań (*value linkages*) pomiędzy działaniami a wynikami osiąganymi przez ludzi jest jednym z ważnych doświadczeń, jakie można wynieść

z pierwszych prób związanych z pomiarem kapitału intelektualnego. Należy więc poszukiwać powiązań pomiędzy działaniami a wynikami.

Jednym z istotnych aspektów pomiaru kapitału intelektualnego jest rozróżnienie pomiędzy wynikiem a nakładem. W wypadku tradycyjnego przedsiębiorstwa produkcyjnego nie jest trudno odróżnić nakłady (np. surowce, energię, pracę) od wyników (wyrobów gotowych). Dlatego z powodzeniem można obrazować proces wytwórczy za pomocą jednowymiarowego wykresu. W przedsiębiorstwach opartych na wiedzy kapitał intelektualny jest zarówno nakładem, jak i wynikiem. „Nowa wiedza” nie tylko zwiększa wynik w procesie opisywanym przez daną „receptę na wzrost”, ale zmienia samą receptę. Dostarcza mianowicie produktów lub procesów, które nie były znane poprzednio (na początku procesu wytwórczego). Nie jesteśmy w stanie antycypować skali wpływu nowej wiedzy na gospodarkę – nie istnieje funkcja matematyczna opisująca „produkcję wiedzy”, która nawet w przybliżeniu wyjaśniłaby, jaki wpływ na wynik końcowy procesu produkcji będzie miała „jednostka wiedzy” nakładu.

Dobrym przykładem na nadal zbyt powierzchowne traktowanie kwestii inwestycji w kapitał ludzki jest brak głębszych odniesień autorów prac na temat KI do wiedzy z zakresu pedagogiki. Na przykład do niedawna przyjęte było założenie, że niemowlęta i dzieci w wieku przedszkolnym mają ograniczone zdolności myślenia abstrakcyjnego oraz przyswajania złożonych pojęć. W związku z tym zarówno rodzice, jak i instytucje, takie jak żłobki i przedszkola, koncentrowały się na pełnieniu głównie funkcji opiekuńczych. Wyniki najnowszych badań dotyczących funkcjonowania ludzkiego mózgu weryfikują dotychczasową wiedzę na temat rozwoju małych dzieci. W ciągu pierwszych trzech lat życia mózg osiąga ok. 60% wielkości mózgu dorosłego człowieka. Lata między narodzinami a trzecim, czwartym rokiem życia są kluczowe dla: jakości samodzielnego startu poza środowiskiem rodzinnym; kształtowania się kompetencji warunkujących sukces w zdobywaniu wiedzy o świecie i sobie w środowisku naturalnym oraz instytucjonalnym – w przedszkolu i szkole; dla: ciekawości świata, poczucia własnej wartości, samodzielności i wytrwałości, koncentracji, słuchania i zapamiętywania, umiejętności językowych oraz umiejętności współdziałania z innymi; kształtowania się wyznaczających jakość realizacji zadań osobistych oraz wypełniania w okresie dorosłym ról na polu rodzinnym, zawodowym i w obszarze spędzania czasu wolnego [Boni 2009].

Pomiar KI jest nierozzerwalnie związany z tworzeniem raportów o KI, z których prawdopodobnie najbardziej znany w literaturze to raport o KI szwedzkiej firmy ubezpieczeniowej SKANDIA [Skandia 1994], który stał się wzorcem i protoplastą dla innych raportów. Drugim najbardziej znanym w literaturze przedmiotu wzorcem były wytyczne opracowane w ramach projektu MERITUM finansowanego przez Komisję Europejską. J. Yao i E. Bjurstroem [2015, s. 277–296] streszczają historię rozwoju wiedzy o raportowaniu KI za pomocą następujących faz:

- 1) Fazy wizjonerskiej (*ground-clearing and visionary*), firmowanej nazwiskami L. Edvinssona [Skandia 1994], T.A. Stewarta [1997], J. Roosa [1998a] i K.E. Sveiby'ego [1997].
- 2) Fazy klasyfikacji, nadawania znaczenia KI oraz definiowania [Jeny i Stolowy 2000].
W związku z powyższym powstały alternatywne modele pomiarowe, które abstrahują od opisanej wyżej klasyfikacji (*the three-way model*). Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje model opisowy opracowany w ramach projektu MERITUM finansowanego przez Komisję Europejską. Miał on służyć wypracowaniu „uniwersalnego” sposobu raportowania aktywów niematerialnych w krajach Unii Europejskiej.
- 3) Fazy krytyki i empirycznej weryfikacji, w której, jak się wydaje, nadal się znajdujemy. W ramach tej fazy powstało kilka inicjatyw, z których na szczególną uwagę, oprócz wymienionych w rozdziale V, zasługuje inicjatywa Ministerstwa Gospodarki, Handlu i Przemysłu Japonii (METI) [METI 2007, s. 278].

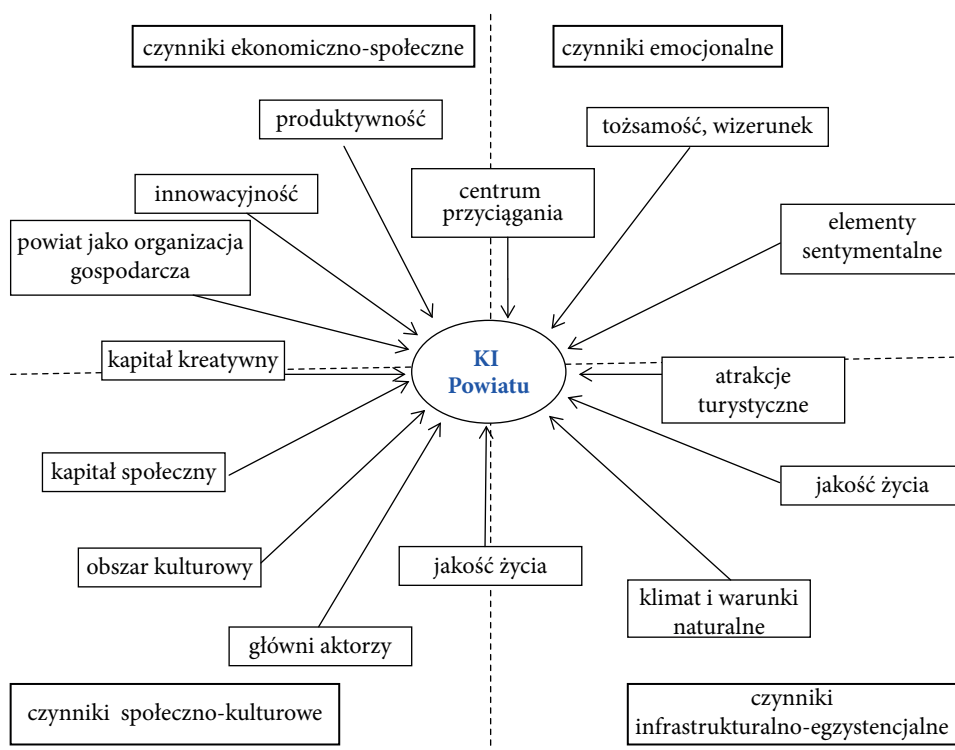
Modele opisowe KI nadal są obciążone słabością, której do dzisiaj nie udało się pokonać. Są nią trudności klasyfikacji danego elementu KI. Zdarza się, że niepoprawności na poziomie definicji elementów kapitału intelektualnego są kompensowane przez wielką precyzję i skrupulatność w wykorzystaniu metod statystycznych do mierzenia tego, co niekoniecznie ma fundamentalne znaczenie dla istoty wyjaśnienia zjawiska. Jednym z dobrych przykładów jest kwestia marki (*brand equity*), którą można sklasyfikować jako element struktury zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Podobnie wartość przywództwa trudno uznać za atrybut struktury wewnętrznej, skoro jest ona silnie powiązana z konkretną osobą lub grupą osób (tzn. kapitałem ludzkim).

Obliczenie wartości kapitału intelektualnego powiatu następuje poprzez:

- ustalenie listy wskaźników, które wyjaśniają zjawiska związane z kapitałem fizycznym,
- porównanie zmian w czasie wartości kapitału powiatów o tych samych wartościach kapitału fizycznego,
- wnioskowanie o wartości KI na podstawie zmian kapitału całkowitego powiatów.

Złożoność zagadnienia wymaga przywołania i usystematyzowania pojęć omawianych w poprzednich rozdziałach, czemu służy rysunek 95.

Zdaniem uczestników paneli eksperckich przeprowadzonych na potrzeby niniejszego projektu, w tym w siedzibie i z udziałem przedstawicieli Związku Powiatów Polskich, kapitał intelektualny to zasoby potrzebne do: a) rozwoju dostrzegania szans i możliwości oraz wykorzystania szans, b) unikania zagrożeń i niwelowania skutków zagrożeń. W wyniku ustaleń eksperckich ustalono, że rozwój badań na temat pomiaru KI:

Rysunek 95. Kapitał intelektualny powiatu – mapa koncepcyjna

Opracowanie własne.

- pozwoli na stworzenie rankingu KI powiatów na podstawie nowych kryteriów,
- przyczyni się do poprawy jakości zarządzania powiatami dzięki zwiększeniu transparentności,
- ułatwi promocję powiatów, szczególnie tych, które w powszechnej świadomości nie są atrakcyjne, a których wyniki okażą się dobre,
- może się przyczynić do poprawy jakości demokracji lokalnej i kapitału społecznego; raporty o KI dostarczą informacji potrzebnych do udoskonalenia powiatów, w tym także zapewnią wyborcom dodatkową wiedzę na temat stanu ich „małej ojczyzny” oraz jakości przywództwa.

Na podstawie studiów literaturowych (patrz bibliografia) dotyczących funkcjonowania jednostek terytorialnych można wyróżnić co najmniej cztery następujące obszary badawcze:

- 1) związane z gospodarką i innowacyjnością – mają bezpośredni wpływ na tworzenie PKB w powiecie,

- 2) związane ze społeczeństwem – składają się na niego procesy i wyniki, które mają pośredni, lecz zauważalny wpływ na aktywność gospodarczą, np. aktywność kulturalna może być obiektem komercjalizacji i tworzenia PKB,
- 3) związane z infrastrukturą i środowiskiem naturalnym – ze szczególnym uwzględnieniem wpływu infrastruktury materialnej na jakość życia i przedsiębiorczość; składają się na niego także walory środowiska,
- 4) związane z szeroko rozumianym sentymentem i emocjami – odzwierciedlają stopień unikatowości KI powiatu; tożsamość regionalna pozwala na budowę kapitału społecznego, sprawia, że mieszkańcy podejmują „irracjonalne” z ekonomicznego punktu widzenia decyzje, mające wpływ na KI powiatu, np. decyzję o rezygnacji z emigracji lub podjęciu pracy w innym mieście.

Każdy z wyżej wymienionych obszarów łączy się w pewien sposób z innymi, tworząc synergie, np. czynniki z grupy 3 oraz 4. W tabeli 69 przedstawiono obsza-

Tabela 69. Obszary badawcze/pomiarowe dotyczące kapitału intelektualnego powiatów

Obszary oceny KI powiatu	Przykładowe kategorie opisowe
Ekonomia i innowacyjność	<ul style="list-style-type: none"> - innowacyjność powiatu - produktywność - centra przyciągania - przedsiębiorczość - środowisko dla prowadzenia działalności gospodarczej - nauka i produkcja wiedzy - kapitał kreatywny - konkurencyjność
Spółeczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> - kapitał społeczny - partycypacja w kulturze - edukacja - główni aktorzy - kreatywność mieszkańców - jakość życia - sieci powiązań nieformalnych
Infrastruktura i środowisko naturalne	<ul style="list-style-type: none"> - dostępność komunikacyjna - infrastruktura drogowa - środowisko naturalne - obiekty przyczyniające się do budowy kapitału społecznego (np. parki w centrum miasta, amfiteatry) oraz ekonomicznego (inkubatory przedsiębiorczości, miejsca co-workingowe itp.)
Wartości emocjonalne i kulturalne	<ul style="list-style-type: none"> - wizerunek powiatu wśród mieszkańców oraz w otoczeniu - sentyment mieszkańców - partycypacja w kulturze - aktywność regionalistów - podaż i popyt na dobra kultury

Opracowanie własne.

ry badawcze/pomiarowe, jakie można wyodrębnić na podstawie prezentowanych w poprzednich sześciu rozdziałach rozważań i wyników badań oraz wniosków. Przedstawiona w tabeli 69 systematyzacja ma służyć wstępnej segregacji obszarów opisanych w raporcie o KI powiatu. Niektóre z przedstawionych w tabeli koncepcji mają charakter dobrze ugruntowany w literaturze (np. innowacyjność), z czym wiąże się także bogata literatura i duża ilość danych empirycznych, a także przeprowadzonych studiów. Inne koncepcje są relatywnie mniej popularne w literaturze dotyczącej KI jednostek terytorialnych (np. aktorzy powiatowi, mikroproduktywność i in.). Dzięki takiemu zestawieniu można lepiej zrozumieć, jak szeroki zakres zjawisk i procesów obejmuje koncepcja KI powiatu. Niektóre koncepcje są ze sobą szczególnie ściśle powiązane. Na przykład w obszarze ekonomia i innowacyjność mowa jest o znaczeniu metropolii jako „centrów przyciągania”. Lecz silne centrum przyciągania charakteryzuje m.in. rozpoznawalny wizerunek (obszar wartości emocjonalne i kulturalne). Co więcej, związki przyczynowo-skutkowe są dwukierunkowe: silny wizerunek przyciąga inwestorów (casus Krakowa), ale także siła ekonomiczna wspiera rozwój wizerunku (casus Rzeszowa).

Autorzy raportu *The Knowledge-based Economy* [OECD 1996, s. 31] wskazują na potrzebę stworzenia pięciu grup wskaźników dotyczących wiedzy w organizacjach. Mają one dotyczyć odpowiednio: nakładów, zasobów, wyników, sieci oraz procesu uczenia się. Na podstawie wyodrębnionych w tabeli 69 czterech obszarów można zaproponować wzorzec opisowy KI powiatu, w którym wykorzystane zostaną wyniki badań zaprezentowanych w poprzednich sześciu rozdziałach oraz elementy znanych już rozwiązań w zakresie raportowania KI powiatu (patrz szczególnie rozdział IV). wzorzec opisowy został przedstawiony w tabeli 70 w następnym podrozdziale.

7.3. Kwestia dostępności i obiektywności danych źródłowych

Dostępność danych potrzebnych do pomiaru KI jest kwestią, która kilkakrotnie była przywoływana w niniejszym opracowaniu. Najprostszym, choć zasługującym na krytykę, podejściem jest tworzenie raportu o KI na podstawie dostępnych informacji. W takim podejściu badacz bada nie tyle to, co istotne, ile to, co można zmierzyć, rezygnując z wysiłku refleksji nad jakością uzyskanych przy takim podejściu wyników. Nawet jeśli trudność lub brak dostępności danych jest przeszkodą dla uzyskania założonego, idealnego obrazu KI, nie należy ignorować ani bagatelizować znaczenia tworzenia „teoretycznych” (tzn. takich, dla których trudno jest znaleźć dane empiryczne) wskaźników. Warto więc w raportowaniu o KI wprowadzić kategorię dostępności wskaźnika, jako jeden z elementów opisowych. Dzięki wprowadzeniu tej kategorii badacze i decydenci będą mogli podejmować dodatkowy wysiłek analityczny, jeśli uznają, że dana informacja jest dla nich ważna. Z kolei

rezygnacja z pozyskania danej informacji będzie podejmowana z uwzględnieniem skalkulowanego ryzyka nieuzyskania pełnego obrazu rzeczywistości.

Dla informacji łatwo dostępnych na poziomie powiatu (tj. istniejących i gromadzonych w BDL) proponuje się kategorię A.

Dla danych, które można pozyskać przy ograniczonych nakładach, proponuje się kategorię B, przy czym w ramach tej podkategorii można wprowadzić kilka podkategorii, mianowicie:

- B1: informacja możliwa do pozyskania na podstawie stosunkowo nieskomplikowanych obliczeń z wykorzystaniem powszechnie dostępnych danych statystycznych, np. wskaźnik oparty na wskaźnikach o bezrobociu i migracjach mieszkańców.
- B2: wskaźnik dotyczący województwa, na którego terenie znajduje się powiat. Wiele potencjalnie cennych informacji statystycznych o powiatach nie jest dostępnych dla poziomu NTS 4, ale są one dostępne na wyższych poziomach agregacji. Szczególnie przydatne byłoby publikowanie przez GUS danych o PKB w przekroju powiatowym w Polsce. Takich danych GUS aktualnie nie publikuje.
- B3: dane uzyskiwane na podstawie badań własnych, np. zleconych przez Starostwo Powiatowe lub Urząd Marszałkowski. Przykład takiego badania przedstawiono w rozdziale VI.
- B4: Powszechnie dostępne dane z badań incydentalnych, jednorazowych. Na przykład pochodzące ze spisów powszechnych lub jednorazowych badań prowadzonych na populacji wybranych powiatów (jak badania Banku Światowego na temat przyjazności dla prowadzenia biznesu – objęły one jedynie kilkanaście największych miast w Polsce). Dane mają bardzo dużą wartość poznawczą, ale nie pozwalają na analizę w formie szeregów czasowych i ich uaktualniania. Zwykle ich pozyskanie na poziomie powiatu z inicjatywy lokalnej jest zbyt kosztowne, a nawet gdyby zostały pozyskane, nie pozwalają na porównania ogólnopolskie (*benchmarking*).

Ponadto warto wyodrębnić kategorię C dla informacji, których pozyskanie jest niemożliwe lub niezwykle kosztowne i z tego powodu ich dostępność jest niemożliwa. Wyodrębnienie tej kategorii powinno służyć wyznaczeniu kierunków badań nad KI na zasadzie podobnej do tej, na jakiej Mendelejew stworzył układ okresowy pierwiastków, z których część nie była znana nauce w momencie tworzenia tablicy.

W tabeli 70 przedstawiono przykładowe wskaźniki należące do wszystkich ww. kategorii. Oprócz dostępności wskaźników, dużym problemem jest kwestia obiektywności. W literaturze z zakresu kapitału intelektualnego dopuszcza się możliwość stosowania wskaźników subiektywnych, a wśród nich takich, które są silnie umocowane w kulturze organizacji, której KI jest mierzony. Na przykład duńska firma SYSTEMATIC, która w pierwszej dekadzie XXI wieku publikowała raporty

Tabela 70. Przykładowe zmienne z uwzględnieniem ich dostępności

Lp.	Zmienna	Klasyfikacja wskaźnika
1	PKB w powiecie	B2
2	PKB na mieszkańca	B2
3	PKB w rozbiu na sektory (handel i usługi, przemysł, rolnictwo)	B2
4	Populacja	A
5	Liczba urodzeń na X mieszkańców	B1
6	Odsetek ludzi w wieku 0–15 (0–14 lub 0–17)	A
7	Odsetek osób w wieku produkcyjnym	A
8	Odsetek urodzeń żywych (liczba urodzeń żywych na 1000 ludności)	A
9	Współczynnik zgonów niemowląt (na X mieszkańców)	B1
10	Urodzenia według wieku matki	B2
11	Liczba dzieci w rodzinie	C
12	Współczynnik urbanizacji (stosunek liczby ludności zamieszkałej w miastach do liczby ludności ogółem)	A
13	Współczynnik maskulinizacji/feminizacji	B2 – dla rynku pracy; B1 – dla całej zbiorowości
14	Współczynnik obciążeń demograficznych (jaka liczba osób w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) przypada na X osób w wieku produkcyjnym)	A
15	Wskaźnik struktury starości (stosunek liczby osób w wieku 65+ do ogółu ludności)	B1
16	Indeks starości (stosunek liczby osób w wieku 65+ do liczby osób w wieku 0–14)	B1
17	Indeks obciążeń ludnością w wieku poprodukcyjnym (stosunek liczby osób w wieku poprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym)	B1
18	Wskaźnik przyrostu naturalnego	A
19	Emigracja/imigracja (saldo migracji)	A
20	Odpływ migracyjny/napływ migracyjny (saldo migracji wewnętrznych)	A
21	Bezrobocie wśród osób z wyższym wykształceniem	A
23	Bezrobocie ludzi młodych	A
24	Średnie tempo wzrostu, np. PKB, bezrobocia na przestrzeni X lat	B2/B1
25	Stopa zatrudnienia	B1
26	Liczba zezwoleń na pracę dla cudzoziemców	B3
27	Odsetek badaczy na X mieszkańców	B3
28	Cytowalność ośrodków z danego powiatu w bazie Elsevier lub Web of Science	B3
29	Liczba studentów na X mieszkańców	B1 (od 2012 roku)
30	Odsetek studentów zagranicznych	C

Lp.	Zmienna	Klasyfikacja wskaźnika
31	Liczba ofert staży i praktyk na X ludzi młodych	C
32	Liczba szkół artystycznych na X mieszkańców	C
33	Liczba szkół zawodowych na X mieszkańców	B1
34	Liczba młodzieży niekontynuującej nauki na X mieszkańców	B3
35	Liczba dorosłych uczestniczących w procesie uczenia się przez całe życie na X mieszkańców	C
36	Odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną	A
37	Edukacyjna wartość dodana	B3
39	Mikroproduktywność (np. liczba wpisów na Wikipedii)	C
40	Średni czas urlopu zdrowotnego	C
41	Łatwość prowadzenia biznesu	B4
42	Wydatki na B+R po stronie przedsiębiorstw	B2
43	Rejestracja nowych firm	A
44	Średnia liczba zatrudnionych w przedsiębiorstwie	C
45	Liczba MŚP na X mieszkańców	A
46	Średni wiek przedsiębiorstwa	C
47	Wartość dodana w przemyśle	B2
48	Liczba bankructw (firma/osoba fizyczna)	C
49	Liczba przedsiębiorstw na czarnej liście KRD w powiecie	C/B3
50	Liczba spółek notowanych na New Connect lub GPW z siedzibą w powiecie	B3
51	Pochodzenie BIZ/liczba przedsiębiorstw zagranicznych (z udziałem kapitału zagranicznego)	B3/C/A
52	Miejsca eksportu	C
53	Odsetek przestępstw gospodarczych na X mieszkańców	A
54	Liczba przestępstw pospolitych ogółem na X mieszkańców	A/C
55	Średni czas rozpatrywania sprawy sądowej w różnych dziedzinach	C
56	Liczba pozwów na X mieszkańców	C
57	Dostęp do usług finansowych (liczba jednostek placówek bankowych)	C lub B3 (badanie własne)
58	Odsetek wolontariuszy	C
59	Liczba organizacji non profit na X mieszkańców (w podziale na rodzaj działalności)	C
60	Udział osób deklarujących, że można ufać obcym	C
61	Odsetek osób otrzymujących świadczenia socjalne	B2
62	Liczba samobójstw na X mieszkańców	B2
63	Współczynnik Giniego dla powiatu	B1
64	Frekwencja wyborcza w powiatach	A
65	Odsetek nieważnych głosów w wyborach do rad powiatów	C/B3

cd. tabeli 70

Lp.	Zmienna	Klasyfikacja wskaźnika
66	Wykształcenie pracowników urzędu powiatowego	C
69	Gęstość dróg (powiatowych i gminnych)	A
70	Infrastruktura kultury (liczba kin, teatrów i filharmonii, muzeów, galerii i salonów sztuki, domów ośrodków kultury, klubów i świetlic oraz bibliotek)	A (nie wszystkie zmienne)
73	Wydatki na kulturę w budżecie powiatu na osobę	B1
74	Udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem	A
75	Turyści korzystający z noclegów na 1000 ludności	A
76	Udział radnych z wyższym wykształceniem	A
77	Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3–5 lat	A
78	Udział uczniów ludności ogółem jako procent	A
79	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	A
80	Wydatki na edukację na mieszkańca (wydatki w Dziale 801 – Oświata i wychowanie)	B1
81	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności	A
82	Lekarze na 10 tys. ludności	A
83	Przychodnie na 10 tys. ludności	A
84	Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na mieszkańca (zł)	A
85	Korzystający z instalacji wodociągowej jako odsetek ogółu ludności	A
86	Przeciętna długość trwania życia	B2

Opracowanie własne.

o KI, zawarła wskaźnik dotyczący „liczby zjedzonych marchewek przez pracowników”. W kulturze Danii marchewka jest często spożywaną przekąską, w tym w czasie nieformalnych spotkań. Zakładano więc, że liczba ta będzie dobrym predyktorem czasu spędzanego przez pracowników na nieformalnych spotkaniach. W związku z tym można także zaproponować zestaw analogicznych, subiektywnych wskaźników dla pomiaru kapitału intelektualnego polskich powiatów:

- 1) „Warszawskość” (zgodność z interesami elity warszawskiej) – dotyczy takich kwestii, jak priorytety inwestycyjne w infrastrukturze transportowej, promowanie wizerunku powiatów, które są częściej odwiedzane przez mieszkańców Warszawy (np. Mazury kosztem Pojezierza Wielkopolskiego lub Zachodniopomorskiego, raczej Zakopanego niż Karpacza, Helu bardziej niż Kołobrzegu itp.). Niektóre powiaty są beneficjentami tego zjawiska (np. w województwie warmińsko-mazurskim lub lubelskim), inne odczuwają niekorzystne skutki (np. Wielkopolska, Lubuskie).

- 2) Polska postindustrialna – wskaźniki dotyczące jakości życia wedle kryteriów postindustrialnych (jak cisza, estetyka krajobrazu – uporządkowane zabudowy, szacunek dla krajobrazu w powiatach wiejskich lub poziom estetyki związanej z powszechnym w Polsce chaosem w zabudowie, pozostawianiem pustych placów w centrach miast przy jednoczesnej promocji osadnictwa podmiejskiego itp.), jakość powietrza, gęstość ścieżek rowerowych, dostępność terenów zielonych, udział terenów zielonych w powierzchni powiatu.
- 3) Silne związki zawodowe – warto wspomnieć o zaobserwowanym w toku prowadzenia prac nad pomiarem KI specyficznym zjawisku polegającym na tym, że w niektórych regionach Polski (m.in. na Górnym i Dolnym Śląsku) mamy do czynienia z wysokim poziomem płac, któremu nie towarzyszy adekwatny wysoki poziom PKB. Wynika to z dużego udziału przedsiębiorstw wydobywczych i energetycznych, w których wysoką pozycję mają związki zawodowe. Dokładnie odwrotne zjawisko jest obserwowane w Poznaniu, gdzie duży udział MŚP w tworzeniu PKB sprawia, że zarobki są znacznie niższe przy najniższym w Polsce poziomie bezrobocia. Wynikiem tego zjawiska jest duża liczba miejsc pracy o niewielkiej wartości dodanej.
- 4) Skuteczność pozyskiwania środków unijnych – warto zwrócić uwagę na różnicę pomiędzy skutecznością „pozyskiwania”, a skutecznością „wykorzystania”. Sztandarowym, opisywanym szeroko w mediach przykładem jest lotnisko w Radomiu. Jednak przykładów tego rodzaju jest znacznie więcej. Środki unijne są wykorzystywane jako miernik skuteczności i zaradności lokalnych polityków.
- 5) Skuteczność w pozyskiwaniu funduszy z środków centralnych – pozytywnymi przykładami są Gdańsk (tunel pod Motławą), Łódź (nowy gmach Dworca PKP wraz z tunelami), Kraków (północna obwodnica), a negatywnymi Poznań (brak analogicznych wielkich inwestycji finansowanych z funduszy rządowych od czasu zakończenia budowy szybkiego tramwaju w I poł. lat 90. XX wieku; zablokowanie budowy połączenia autostradowego z siecią niemieckich autostrad do czasu przyłączenia Warszawy do autostrady A2 (dziesięcioletnie opóźnienie).
- 6) Internacjonalizacja (w przypadku powiatów wiejskich może pozostawać w sprzeczności z postulatem „postindustrialnej jakości życia”). Dotyczy metropolii i przejawia się w odsetku wysokokwalifikowanych pracowników z zagranicy, studentów zagranicznych, BIZ *per capita* itp.)
- 7) Sentyment – tak jak na giełdzie pewne spółki są lubiane przez inwestorów, a inne nie, tak jednostki samorządu terytorialnego mogą mieć różną reputację. Schematy powielane w popularnych mediach, jednostkowe wydarzenia z przeszłości lub spektakularne osiągnięcia sprawiają, że dane miasto lub powiat są uznawane, zgodnie z sentymentem, za dobre lub złe, lubiane lub nie.

Wśród wskaźników subiektywnych, trudno mierzalnych, warto wyróżnić także kategorię wskaźników fenomenologicznych. Odzwierciedlają one istnienie pojedynczego zjawiska, faktu, obiektu w przestrzeni powiatu, który ma nieproporcjonalnie wielki wpływ na jego kapitał intelektualny. Może to być wpływ pozytywny (np. figura Chrystusa w Świebodzinie) albo negatywny (np. gmach opery w Gorzowie Wlkp.) – są to tzw. białe słonie.

Innymi wskaźnikami fenomenologicznymi mogą być np.:

- istnienie wielkiego inwestora BIZ,
- lotnisko międzynarodowe,
- łącze autostradowe (np. w okolicach Kutna, Łodzi i Strykowa),
- spektakularna atrakcja turystyczna (np. klasztor na Jasnej Górze, kopalnia soli w Wieliczce, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny w Oświęcimiu).

7.4. Wzorzec pomiaru kapitału intelektualnego powiatu

Na podstawie przeprowadzonych we wcześniejszych rozdziałach analiz oraz rozważań, uwzględniając także wprowadzenie zagadnień zawartych w poprzednich podrozdziałach, można zaproponować nowy wzorzec do raportowania o KI. Uwzględnia on złożone uwarunkowania, które były pomijane w wielu innych pracach z tego zakresu. Ponadto otwiera pole analizy na informacje aktualnie niedostępne, lecz ważne z analitycznego punktu widzenia. Podstawą do opracowania wzorca jest sformułowana wcześniej w rozdziale IV definicja KI:

Kapitał intelektualny powiatu to ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, mieszkańców, instytucji i procesów, które odpowiednio wykorzystane mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu powiatu.

Raport o KI powinien uwzględniać specyfikę powiatów – patrz rozdział I, gdzie wyróżniono:

- powiaty „obwarzankowe”,
- powiaty podmiejskie,
- powiaty modelowe małe,
- powiaty modelowe duże,
- najmniejsze ludnościowo powiaty – małe,
- powiaty nietypowe.

W powyższej typologii na wyróżnienie zasługują:

- a) powiat obwarzankowy, ponieważ może w pełni korzystać z wielu zasobów powiatu centralnego,
- b) powiat grodzki,
- c) pozostałe powiaty niebędące ani miastami, ani „obwarzankami”.

W ramach przyjętej perspektywy badawczej nie uwzględnia się istnienia gmin w pomiarze KI powiatu. Analogiczne podejście można zaobserwować w wypadku wielu innych badań nad kapitałem intelektualnym jednostek terytorialnych. Na przykład Bronisz, Heijman i van Ophem [2012] w swoim opracowaniu na temat KI województw w Polsce nie brali pod uwagę KI składających się na nie powiatów. W części drugiej niniejszej pracy przedstawiono wskaźniki pomiarowe pogrupowane wg czterech obszarów (patrz także tabela 69). W tabeli 71 przedstawiono listę zmiennych opisujących kapitał intelektualny.

Przy tworzeniu modelu wykorzystano inspiracje z wielu innych modeli, np. w modelu Cap Gemini 9200 pojawia się pojęcie *value drivers* [Cap Gemini, za: Fincham i Roslender 2003, s. 35]. Zjawiska podnoszące jakość życia (*value drivers*) w przypadku powiatu to:

- inwestycje – powodują wzrost dochodów mieszkańców i pozytywnie wpływają na rynek pracy,

Tabela 71. Lista zmiennych opisujących kapitał intelektualny

Kod	Opis zmiennej
WOD	korzystający z instalacji wodociągowej jako procent ogółu ludności
KAN	korzystający z instalacji kanalizacyjnej jako procent ogółu ludności
URZ	urodzenia żywe na 1000 ludności
PRA	udział pracujących* w całej zbiorowości mieszkańców powiatu (%)
MIG	saldo migracji międzypowiatowych jako procent ludności powiatu
INW	nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na mieszkańca (zł)
DRP	drogi powiatowe o nawierzchni twardej (w km na km ² powierzchni powiatu)
PRZ	przychodnie na 10 tys. ludności
LEK	lekarze na 10 tys. ludności
CZB	czytelniczy bibliotek publicznych na 1000 ludności
LPO	ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
OIW	wydatki na edukację na mieszkańca, wydatki w Dziale 801 – Oświata i wychowanie
LPP	ludność w wieku produkcyjnym jako procent ogółu ludności
UUC	udział uczniów jako procent ludności ogółem
REG	nowo zarejestrowane w REGON podmioty gospodarski narodowej na 100 mieszkańców
WYN	przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto
PDS	dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3–5 lat
RAD	udział radnych z wyższym wykształceniem
TUR	turyści korzystający z noclegów na 1000 ludności

* Pracujący bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, duchownych i pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. Dane łącznie z rolnictwem indywidualnym i pracującymi w organizacjach, fundacjach, związkach (SOF), według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

Opracowanie własne.

- wysokiej jakości edukacja – pozwala na tworzenie nowych miejsc pracy w przyszłości, przyciąga klasę kreatywną,
- dostępność komunikacyjna – pozwala na mobilność siły roboczej, dopływ inwestycji i nowych idei,
- jakość środowiska naturalnego (m.in. jakość powietrza, wód) – zniechęca do emigracji, przyciąga turystów i inwestorów (szczególnie w branży czasu wolnego),
- kultura – dostarcza rozrywki,
- nauka – ważna dla inwestorów z branż wysokich technologii, dostarcza wiedzy, przyciąga turystów (turystyka kongresowa), buduje wizerunek powiatu.

W tabeli 72 przedstawiono schemat raportowania. W pierwszej części znajduje się wizja i misja powiatu. Zawarto tutaj również informacje dotyczące orientacji PTW i PNTL. Dzięki nim decydenci będą zachęceni do autorefleksji na temat tego, w jakim kierunku zmierzać ma powiat i jakie są jego priorytety rozwojowe. Część pierwsza odzwierciedla także istnienie trzech poziomów konkurencyjności (patrz rozdział III), są to:

- Poziom 1 – zdolność do przetrwania (*ability to survive*) – stosowanie taktyk PNTL,
- Poziom 2 – zdolność do rozwoju (*ability to develop*) – stosowanie taktyk PTW,
- Poziom 3 – uzyskanie wyższości (*superiority*) – stosowanie taktyk służących wpływaniu na otoczenie.

Na podstawie 19 zmiennych opisujących różne aspekty kapitału intelektualnego w powiatach i miastach na prawach powiatu (tabela 72) został wyznaczony wskaźnik określający poziom kapitału intelektualnego dla każdego z powiatów. Wszystkie zmienne były stymulantami, co oznacza, że wzrost ich wartości wskazuje na wzrost poziomu kapitału intelektualnego danego powiatu. Zmienne te zostały poddane standaryzacji, a następnie na podstawie wartości standaryzowanych wszystkich 19 zmiennych obliczono dla każdego powiatu, jako średnią arytmetyczną nieważoną, wskaźnik poziomu kapitału intelektualnego. Obliczenia zostały przeprowadzone dla danych z 2010 oraz 2015 roku. Następnie wyznaczono wskaźnik przyrostu kapitału intelektualnego w 2015 roku w stosunku do roku 2010.

Na kolejnym etapie na podstawie otrzymanych wyników wyznaczono średnią wartość wskaźnika poziomu kapitału intelektualnego oraz wskaźnika przyrostu kapitału intelektualnego w 2015 roku w stosunku do roku 2010 dla powiatów z każdego województwa. Dane te, uśrednione na poziomie województw, zostały użyte podczas analizy korelacji między średnimi wartościami dla każdego województwa a wskaźnikiem orientacji PTW/PNTL obliczonym na podstawie wyników badania ankietowego prowadzonego w powiatach i miastach na prawach powiatu.

Otrzymane wyniki analizy korelacji wskazują, że poziom kapitału intelektualnego powiatów i miast na prawach powiatu w 2015 roku wykazuje umiarkowaną

Tabela 72. Wzorzec raportowania o KI powiatu

Część I. Wizja i misja powiatu		
Kategoria powiatu: obwarzankowy/podmiejski/modelowy mały/ modelowy duży/mały/nietypowy		
1. Jak powiat będzie tworzył wartość dla swoich mieszkańców?		
2. Cele strategiczne powiatu		
3. Najważniejsze aktywa niematerialne powiatu		
.....		
4. Jak powiat jest zorientowany na uzyskiwanie korzyści w przyszłości? (Nastawienie PNTL)		
.....		
5. Jak powiat jest zorientowany na unikanie zagrożeń w przyszłości? (Nastawienie PTW)		
6. Redukowanie negatywnego wpływu mieszkańców i przedsiębiorstw na środowisko naturalne poprzez zapewnienie usług publicznych odpowiedniej jakości		
.....		
Część II. Zasoby i działania podejmowane przez władze powiatu i podmioty w nim funkcjonujące w okresie sprawozdawczym		
Obszar	Zasoby	Działania
1. Ekonomia, innowacyjność i lokalne przywództwo	1.1. Spółki z New Connect zarejestrowane w powiecie 1.2. Cytowalność publikacji w Web of Science 1.3. Liczba dużych inwestorów* 1.4. Jakość przywództwa władz powiatowych (<i>Leadership ROI</i>) 1.5. Wynagrodzenia / średnia krajowa 1.6. Przechodzenie firm małych do kategorii średnich 1.7. Udział pracujących w całej zbiorowości mieszkańców powiatu (%) 1.8. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na mieszkańca (zł) 1.9. Nowo zarejestrowane w REGON podmioty gospodarki narodowej na 100 mieszkańców 1.10. Udział radnych z wyższym wykształceniem 1.11. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto 1.12. Turyści korzystający z noclegów na 1000 ludności	działanie
2. Społeczeństwo i jakość życia	2.1. Urodzenia żywe na 1000 ludności 2.2. Wskaźnik dotyczący jakości życia 2.3. Saldo migracji 2.4. Frekwencja w wyborach 2.5. Obecność najlepszych szkół 2.6. Ranking Perspektyw na terenie powiatu 2.7. EWD 2.8. Saldo migracji międzypowiatowych jako procent ludności powiatu	działanie

cd. tabeli 72

Obszar	Zasoby	Działania
	2.9. Przychodnie na 10 tys. ludności 2.10. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym 2.11. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3–5 lat	
3. Infrastruktura i środowisko naturalne	3.1. Dostępność drogowa 3.2. Odsetek ludności korzystający z instalacji wodociągowej jako procent ogółu ludności 3.3. Odsetek ludności korzystający z instalacji kanalizacyjnej jako procent ogółu ludności 3.4. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na mieszkańca (zł) 3.5. Drogi powiatowe o nawierzchni twardej (w km na km ² powierzchni powiatu) 3.6. Lekarze na 10 tys. ludności 3.7. Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności 3.8. Wydatki na edukację na mieszkańca (wydatki w Dziale 801 – Oświata i wychowanie) 3.9. Ludność w wieku produkcyjnym jako procent ogółu ludności 3.10. Udział uczniów jako procent ludności ogółem	
4. Wartości emocjonalne i kulturalne	4.1. Dostępność do kultury (Indeks MKiDzN) 4.2. Publikacje regionalistyczne 4.3. Mikroproduktywność 4.4. Rozpoznawalność i wizerunek powiatu w mediach ogólnopolskich 4.5. Obecność i wizerunek powiatu w ogólnopolskim dyskursie intelektualnym 4.6. Zdolność do pozyskiwania inwestycji finansowanych z budżetu centralnego 4.7. Liczba publikacji w internecie dotyczących wiedzy regionalnej na 10 tys. mieszkańców 4.8. Liczba portali internetowych poświęconych wiedzy lokalnej na 10 tys. mieszkańców 4.9. Liczba publikacji dotyczących danego powiatu (ISBN) na 10 tys. mieszkańców 4.10. Liczba stowarzyszeń i innych form aktywności mieszkańców powiatu w metropoliach na 10 tys. mieszkańców 4.11. Nasilenie orientacji PTW (na podstawie analizy wybranych dokumentów, np. treści misji i wizji powiatu, decyzji inwestycyjnych itp.)	działanie

* Inwestorzy o renomowanych markach, o zasięgu międzynarodowym.

Opracowanie własne.

dodatnią zależność z poziomem orientacji PTW/PNTL (współczynnik korelacji Pearsona $r = 0,63$). Oznacza to, że im silniejsze jest nastawienie PTW, tym wyższy poziom kapitału intelektualnego.

Ponadto przeprowadzone analizy wskazują na brak zależności między przyrostem kapitału intelektualnego powiatów i miast na prawach powiatu w 2015 roku w stosunku do 2010 roku a poziomem orientacji PTW/PNTL (współczynnik korelacji Pearsona $r = 0,085$). Oznacza to, że ani wzrost, ani spadek orientacji PTW nie przyczynia się do zmian poziomu kapitału intelektualnego powiatów i miast na prawach powiatu w długim okresie (2010–2015).

ZAKOŃCZENIE

W geograficznym ujęciu granice powiatu są łatwe i jednoznaczne do określenia. Jednak gdy interesuje nas kapitał intelektualny, kapitał rzeczowy przypisany do danej przestrzeni nie wyjaśnia w pełni „zasięgu powiatu”. Przede wszystkim o płynności (nieokreśloności) granic powiatu decydują ruchy ludności. Bardzo często zdarza się, że mieszkańcy danego powiatu pracują na co dzień w innym. Nierzadkie są przypadki, gdy osoba mieszkająca i pracująca w jednym powiecie jest zarejestrowana jako podatnik w innym – to także ma wpływ na trudności w określeniu zasięgu granic powiatu. Jednak niestabilność granic nie jest cechą jedynie powiatu: przedsiębiorstwa także często charakteryzuje zmienność zasięgu ich kapitału intelektualnego, np. związana z ekspansją na nowe rynki. Istotnym czynnikiem wpływającym na brak możliwości ograniczenia rozważań o KI powiatu do obrębu jego terytorium są więzi współpracy z podmiotami znajdującymi się poza powiatem.

Szeroko pojęty rozwój ludzkości przez ostatnie 300 lat był możliwy dzięki wzrostowi gospodarczemu. Dobrze prosperujące przedsiębiorstwa są motorami wzrostu gospodarczego. Ich rozwój wspierają silne instytucje, które porządkują relacje między obywatelami a organizacjami, które tworzą. Stąd dobrze prosperujące przedsiębiorstwa są koniecznym warunkiem rozwoju ludzkości [Lindsay 2003, s. 412]. Powiat jest dość nietypową jednostką analizy zjawisk gospodarczych. Najbardziej popularne to region (województwo) lub kraj. Analiza zjawisk gospodarczych na poziomie powiatu jest utrudniona z powodu braku dostępności niektórych danych statystycznych, które są dostępne na poziomie województwa. Szczególnie dużą przeszkodą jest niegromadzenie przez Główny Urząd Statystyczny danych o zmianach i poziomie PKB na poziomie wszystkich polskich powiatów. Ten rodzaj informacji wniósłby niezwykle dużą wartość dodaną do wszelkich rozważań na temat kapitału intelektualnego powiatu. Pewnym przybliżeniem dla poziomu PKB w powiecie są dane statystyczne dotyczące wynagrodzeń. W pracy niniejszej wprowadzono do dyskursu na temat KI powiatu pojęcie „powiatowego systemu innowacji”. W ramach tego systemu ważne jest nie tylko sieciowe współdziałanie przedsiębiorstw, lecz także wsparcie władz lokalnych. Należy jednak zaznaczyć, że w aktualnej strukturze samorządu powiatowego wiele z kompetencji związanych ze wspieraniem przedsiębiorstw posiadają gminy współtworzące powiat. Niemniej współpraca władz powiatowych z gminnymi oraz współpraca gmin na terenie powiatu są ważnymi czynnikami stanowiącymi o powiatowym systemie innowacji.

W historii Polski znanych jest wiele miast i powiatów, które przez pewien czas szczyły się wysokim statusem ekonomicznym. Chyba najbardziej spektakularnym przykładem jest miejscowość Giecz w Wielkopolsce. Obecnie jest to wieś w województwie wielkopolskim; 1000 lat temu, w czasach formowania się państwa Piastów, była uznawana za jeden z głównych ośrodków Państwa Polan, na równi z Gniezmem, Poznaniem i Kaliszem. Nikt obecnie nie myśli poważnie o przywróceniu Gieczowi statusu metropolii. Jest to oczywiście przypadek ekstremalny, lecz dobrze obrazuje kwestię tego, czym jest lub nie jest pobudzenie wzrostu gospodarczego na poziomie powiatowym. Wśród innych powiatów, które w przeszłości miały w Polsce wysoki status gospodarczy, wymienić warto miasto Wolin (które na krótko było we władaniu Piastów z Wielkopolski), Gniezno (obecnie miasto powiatowe, kiedyś jedna ze stolic państwa Piastów), Wschowę (miasto na drodze z Saksonii do Warszawy; było punktem tranzytowym dla polskich królów w czasach unii personalnej Polski i Saksonii).

Od najdawniejszych czasów jednym z głównych wyznaczników potęgi gospodarczej była duża populacja. Jedną z przyczyn hegemonii Francji w Europie była olbrzymia, jak na ówczesne czasy, przewaga liczebna tego kraju nad innymi państwami.

Także w innych krajach Europy można znaleźć przykłady miast, których potęga gospodarcza przygasła na przestrzeni wieków. Są wśród nich: Florencja, Wenecja, Genua, Lizbona, Lubeka, Amsterdam, Antwerpia czy Wiedeń. Co prawda nadal są one zamożnymi miastami, lecz kiedyś ich pozycja na mapie świata mogłaby być porównana z obecną pozycją Szanghaju, Tokio czy Los Angeles. Wcześniejsze przykłady historyczne takich miast to: Aleksandria, Ateny, Damaszek, Teby, Babilon, Ur, Hattusa, Angkor, Karakorum. Upadek jest więc nieodłącznym elementem rozwoju gospodarczego. Jest to o tyle ważna uwaga, że dzisiaj wiele funduszy publicznych, nie tylko w Polsce, przeznaczają się na różnego rodzaju programy rewitalizacyjne.

Na podstawie przeprowadzonej analizy skupień geograficznych w niektórych przypadkach trudno zauważyć prawidłowości – szczególnie w powiatach przeciętnych. Większość powiatów nie zmienia swojej pozycji – na pewno w dużych miastach można zaobserwować, że powiaty leżące dokoła rozwijają się szybciej. Dodatkowo korzystają na tym także powiaty leżące tuż przy obwarzankach – można zaryzykować twierdzenie, że wraz z poprawą dostępności komunikacyjnej efekt liderów rozszerza się bardziej (przykład Warszawy, Poznania oraz prawdopodobnie także Wrocławia, Krakowa i Łodzi, natomiast nie zadziałała to w Katowicach na Górnym Śląsku). Jest to związane z rozwojem polityki mieszkaniowej, tańszymi mieszkaniem w powiatach nieco bardziej odległych, a także stosunkowo szybkim czasem dojazdu do miejsc pracy. Zatem dla powiatów wokół obwarzanków kluczowe jest poprawienie dostępności komunikacyjnej. W wypadku powiatów odległych od dużych ośrodków nie będzie to miało takiego wpływu (bo poprawienie dostępności komunikacyjnej zbyt wiele w krótkim okresie nie da).

Wkraczamy w epokę „konkurencyjnej odpowiedzialności” (*competitive responsibility*), w której największe sukcesy odniosą miasta inteligentne (*intelligent cities*), tzn. takie, którym uda się zrealizować jednocześnie dwa cele [Accenture 2015]:

- 1) zredukowanie negatywnego wpływu mieszkańców i przedsiębiorstw na środowisko naturalne poprzez zapewnienie usług publicznych odpowiedniej jakości,
- 2) stworzenie atrakcyjnego środowiska ekonomicznego i społecznego dla rozwoju mieszkańców i firm.

Średnie firmy ze względu na swoją ugruntowaną pozycję rynkową i stabilność nie mogą liczyć na wsparcie instytucji publicznych w takim stopniu jak mikroprzedsiębiorstwa. Jednocześnie w przeważającej mierze są to przedsiębiorstwa lokalne, „powiatowe” (co nie oznacza, że nie mogą funkcjonować w skali globalnej) [Simon 2009].

W pracy niniejszej opisano zestaw kluczowych elementów i zjawisk charakteryzujących zjawiska społeczne (m.in. kapitał społeczny) i społeczno-ekonomiczne (np. sektory kreatywne, edukacja, wizerunek powiatu i in.). Przypomnijmy je poniżej.

Kapitał społeczny i aktorzy powiatowi – pojęcia związane z tworzeniem relacji opartych na zaufaniu. Zaufanie jest tutaj zarówno celem ostatecznym (dzięki niemu podnosi się jakość życia), jak i celem instrumentalnym (zaufanie sprzyja wzrostowi gospodarstwu, szczególnie w branżach intensywnie wykorzystujących wiedzę). W ramach kapitału społecznego należy uwzględnić **tolerancję** – rozumianą jako cecha społeczności lokalnej polegająca na akceptowaniu osób i zjawisk niestandardowych i nietypowych. Tolerancja nie powinna być celem samym w sobie, lecz jedynie pośrednim: ostatecznym powinna być współpraca, która pozwala na tworzenie innowacji i efektywniejsze niż w wypadku konkurencji wykorzystanie zasobów oraz służy poprawie jakości życia.

Jakość życia i dobrobyt – pojęcia występują w literaturze autonomicznie, lecz swoim zakresem obejmują w mniejszym lub większym stopniu także inne wymieniane tutaj obszary, np. wysoka jakość życia powinna być związana z niską przestępczością, a ta jest z kolei silnie powiązana z poziomem zaufania.

Sektory (przemysły) kreatywne – rozumiane jako specyficzna gałąź lokalnej gospodarki silnie powiązana z kreatywnością osób w niej zatrudnionych oraz bazująca na wykorzystaniu (*input*) i tworzeniu (*output*) kreatywnych utworów. Służy zarówno lokalnej społeczności (m.in. pozwalając na regenerację zasobów, np. w teatrze), jak i może być zorientowana na eksport (na rynku krajowym i zagranicznym). Przy omawianiu KI sektory kultury zasługują na wyszczególnienie na tle innych sektorów gospodarki (powiatu), ponieważ:

- są obecnie uznawane za „motor wzrostu”, co prawda głównie w miastach (trudno mówić o prężnie działających sektorach kreatywnych na terenach słabo zurbanizowanych),

- mogą być elementem wyróżniającym powiatów, tzn. powiaty podobne pod względem infrastruktury i zasobów naturalnych będą się różniły głównie dzięki zróżnicowaniu na poziomie kultury (szeroko rozumianej),
- służą rozwojowi kapitału społecznego.

Kapitał kreatywny na poziomie jednostek terytorialnych – odnosi się do sposobów i ekspresji kreatywność indywidualnej w społeczeństwie i gospodarce. Nie jest dokładnie tym samym co „innovacyjność gospodarki”, ponieważ może dotyczyć nierynkowych aktywności (np. muzea regionalne, amatorska działalność kulturalna, działalność polegająca na gromadzeniu pamiątek regionalnych, amatorskich poszukiwaniach archeologicznych itp.⁴⁴). W internecie kreatywność przybiera postać m.in. amatorskiego tworzenia treści internetowych, takich jak fotoreportaże regionalne, amatorskie filmy zamieszczane na portalu YouTube itp.⁴⁵

Kultura w jednostkach terytorialnych – aspekt ten jest silnie powiązany z kapitałem kreatywnym, a także z perspektywą sektorów kreatywnych. Przez kulturę w jednostkach terytorialnych rozumie się przede wszystkim partycypację (popyt) i oferowane mieszkańcom formy partycypacji w kulturze (podaż usług). W tym obszarze znajduje się relatywnie dobrze udokumentowana baza informacji statystycznych. Na kulturę w jednostkach terytorialnych można spoglądać co najmniej z trzech perspektyw: kultury lokalnej, kapitału kulturowego oraz partycypacji w kulturze. Kultura lokalna ma walor przyciągający (wpływ na wizerunek), ale także współtworzący kapitał społeczny. W wielu krajach (Niemcy, Francja) jest pielęgnowana i uznawana za element tożsamości regionalnej. W Polsce najsilniejsze znaczenie ma w Wielkopolsce, na Podlasiu, Śląsku i Podkarpaciu. W innych częściach kraju jest mniej widoczna i nie wyróżnia się na tle kultury narodowej. Może być źródłem (zasilaniem) dla budowy kapitału społecznego (wokół symboli regionalnych) oraz kulturowego (np. turystyka kulinarna). Kapitał kulturowy ujmuje w sobie ogół zasobów zarówno historycznych, jak i aktywności realizowanych w chwili obecnej. Tak więc dla Krakowa kapitałem kulturowym są zarówno Wawel, jak i artyści aktualnie tworzący nową sztukę teatralną.

Edukacja – sztandarowy obszar pomiaru w zasadzie we wszystkich badaniach dotyczących KI. Edukacja jest tym obszarem, który prawdopodobnie skupia w sobie wszystkie elementy KI: jest źródłem rozwoju ludzkiego, współtworzy kulturę itd. Jednoznaczne zakwalifikowanie edukacji do obszaru społecznego nie jest moż-

⁴⁴ Na przykład dzięki amatorskim poszukiwaniom archeologa-nauczyciela w miejscowej szkole odkryto pozostałości słynnego grodu w Biskupinie tuż przed wybuchem II wojny światowej. Odkrycie to odbiło się szerokim echem w Polsce i za granicą. Było wykorzystywane ideologicznie jako dowód teorii autochtonicznej, według której Słowianie zawsze zamieszkiwali polskie ziemie.

⁴⁵ Dobrym przykładem jest stworzony przez wolontariuszy film *Poznań I love You*, promujący miasto. Film opublikowany w 2010 roku zanotował dotychczas 260 858 wyświetleń [*Poznań I love You* 2010]. Dla porównania stworzony na zlecenie Urzędu Miasta w 2009 r. film promujący miasto w stacji telewizyjnej CNN zanotował 43 782 wyświetleń [<https://www.youtube.com/watch?v=6g-fWOD8QGnE>, dostęp: 22.01.2017].

liwe. Także włączenie jej do kategorii opisywanych w poprzednim rozdziale byłoby uzasadnione (jako element systemu innowacji lub nauki i badań). Tak jak w systemach edukacji nadal nie udało się wypracować doskonałych metod pomiaru efektów nauczania, w wypadku pomiaru KI trudno mówić o istnieniu obiektywnych mierników. Wydaje się, że edukacyjna wartość dodana jest dobrym miernikiem, który powinien być bardziej rozpowszechniony. Ma on znacznie lepszą siłę wyjaśniającą niż na przykład stosowany powszechnie wskaźnik odsetka studentów w grupie wiekowej 18–24 lat itp.

Wizerunek i tożsamość powiatu – łączy się z kapitałem kulturowym, z tym że dotyczą w znacznie większym stopniu postrzegania powiatu w otoczeniu. Ma znaczenie zarówno sentymentalne (poprawia jakość życia mieszkańców, jeśli są „dumni” ze swojego powiatu/miasta), jak i pragmatyczne (pomaga przyciągać inwestorów i turystów), co daje wymierne korzyści lokalnej gospodarce.

Teoretyczny charakter pojęcia kapitału intelektualnego oznacza, że nie posiada on desygnatów dających się określić bezpośrednio. W filozofii nauki tego typu konstrukty pojęciowe opisuje teoria emergencji, która zakłada, że suma prostszych komponentów tworzy komponent bardziej złożony, charakteryzujący się innymi właściwościami niż komponenty składowe. Redukcjonistyczne podejście, które nakazałoby zdefiniować KI jako ilościową zmienną – zagregowaną wartość wskaźnika – jest dość powszechnie stosowane w literaturze przedmiotu. Choć tego rodzaju analizy spełniają bardzo często wysokie standardy jakości prowadzenia badań ilościowych, to jednak ich wartość wyjaśniająca jest zadziwiająco mała. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że perfekcja w obróbce danych statystycznych wykazana w wynikach prac teoretycznych jest odwrotnie proporcjonalna do prawdopodobieństwa wejścia wyników tych badań do głównego nurtu rozważań nad KI. Być może można wysunąć wniosek, że metody ilościowe w pomiarze kapitału intelektualnego jak dotąd nie okazały się tak skuteczne, jak na przykład w finansach, pomiarze konkurencyjności międzynarodowej, internacjonalizacji przedsiębiorstw itp.

Przeprowadzona analiza potencjału społeczno-ekonomicznego i kulturowego pokazuje występowanie zróżnicowania pomiędzy powiatami w Polsce i potwierdza, że rozwój metropolii w Polsce powoduje rosnące dysproporcje pomiędzy powiatami w Polsce. W największym stopniu na tym rozwoju zyskują zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie miast metropolitalnych tzw. powiaty obwarzankowe (pierścieniowe), jak powiat pruszkowski, poznański czy krakowski. W wypadku metropolii i powiatów obwarzankowych szczególnie silnie uwidaczniają się powiązania sieciowe. Mobilność ich mieszkańców pozwala na korzystanie z oferty „dużego” sąsiada w odniesieniu do rynku pracy, sieci handlowej i różnorodnych usług, w szczególności usług kulturalnych i rekreacyjnych. Powiaty pierścieniowe skutecznie wykorzystują atut położenia w bezpośrednim sąsiedztwie metropolii także poprzez przyciąganie różnorodnych inwestycji, co jest widoczne m.in. w wyższym

niż przeciętnie poziomie wykorzystania przez podmioty gospodarcze działające w tych jednostkach środków unijnych na badania, rozwój i innowacje. Na absorpcję innowacji przez przedsiębiorstwa zlokalizowane w powiatach pierścieniowych pozytywnie oddziałuje także lokalizacja ośrodków naukowo-badawczych w metropoliach. Wysoka dynamika rozwoju powiatów pierścieniowych, która jest konsekwencją lokowania w nich inwestycji i przyciągania przez nie kapitału, w tym także kapitału intelektualnego z metropolii, znajduje odzwierciedlenie w wyższych w porównaniu z powiatami położonymi z dala od miast metropolitalnych wartościach wskaźników społeczno-ekonomicznych, takich jak: wysokość średniej płacy, odsetek osób z wyższym wykształceniem czy odsetek dzieci w wieku do 5 lat objętych edukacją przedszkolną. Równocześnie występuje w nich niższy od średniej dla ogółu powiatów poziom cech niekorzystnych, takich jak stopa bezrobocia i odsetek osób pobierających zasiłek.

Oprócz występowania pomiędzy typowymi powiatami i miastami działającymi na prawach powiatu różnic między wartościami wskaźników charakteryzujących rozwój społeczno-ekonomiczny obserwuje się także inne prawidłowości. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, zasadnicza różnica pomiędzy powiatami a metropoliami na prawach powiatu dotyczy przede wszystkim stopnia zróżnicowania poszczególnych czynników. Niższe wartości współczynników zmienności pokazują, że zdecydowanie bardziej homogeniczna jest grupa miast powiatów, a jedynym wskaźnikiem, którego wartość wskazuje na występowanie większych różnic w tej grupie, jest stopa bezrobocia. Podobna prawidłowość dotyczy także wykorzystania środków z funduszy unijnych – większą jednorodność, a więc podobieństwo, obserwuje się w odniesieniu do miast działających na prawach powiatów. W wypadku typowych powiatów największe zróżnicowanie dotyczy inwestycji w dziedzinie transportu, energii oraz turystyki i kultury. Dodać także należy, że w zakresie finansowania ze środków unijnych transportu i energii, wyższe średnie kwoty w przeliczeniu na mieszkańca występują właśnie w typowych powiatach, co wskazuje na skalę zapotrzebowania na inwestycje w tych obszarach w tych jednostkach. Również w wypadku beneficjentów funduszy unijnych większe różnice, jeśli chodzi o wartość pozyskanych środków, występują pomiędzy powiatami niż pomiędzy aglomeracjami na prawach powiatu, a jedyny wyjątek dotyczy środków uzyskanych przez samorządy powiatowe. Miasta metropolitalne, niezależnie od regionu, pełnią podobne funkcje. Jedną z wiodących jest funkcja ośrodka akademickiego, co znajduje odzwierciedlenie w koncentracji w nich uczelni, w tym wiodących uczelni publicznych. Widocznym efektem występowania tej funkcji jest wysoki odsetek osób legitymujących się wyższym wykształceniem. Warto w tym miejscu przypomnieć również inne zmienne ilustrujące poziom aktywności naukowej powiatu, takie jak: liczba publikacji czy współczynniki cytowalności (rezultaty ich analizy zostały przedstawione w rozdziale II). Jak wcześniej wskazano, metropolie są również siedzibą jednostek naukowo-badawczych i swoją siedzibę

ma w nich zdecydowana większość spółek notowanych na rynku New Connect na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Ponadto pełnią one funkcję głównych węzłów komunikacyjnych.

Analizując potencjał pozaekonomiczny, należy zwrócić uwagę, że miasta-powiaty pełnią funkcję regionalnych centrów kultury. Jak wskazano, atrakcyjność kulturowa aglomeracji miejskich kształtuje się na podobnym poziomie, co ilustruje m.in. znacząco wyższy w porównaniu z typowymi powiatami współczynnik dostępności kultury. Większe zróżnicowanie wartości czynników rozwoju społeczno-ekonomicznego i kulturowego obserwowane dla typowych powiatów wynika w dużej mierze z uwarunkowań historyczno-geograficznych. Funkcjonujący podział na Polskę A i B z umowną granicą na linii Wisły w dużym stopniu znajduje odzwierciedlenie właśnie na poziomie powiatów, szczególnie jeśli chodzi o czynniki charakteryzujące stopień rozwoju społeczno-ekonomicznego. Równocześnie jednak, analizując wartość pozyskiwanych środków z funduszy unijnych, w wielu wypadkach obserwuje się relatywnie większą aktywność podmiotów działających w słabiej rozwiniętych powiatach leżących na wschód od Wisły. Ta sytuacja wskazuje, że władze lokalne podejmują aktywne działania na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców i perspektyw rozwoju powiatu. Wielu autorów [np. Kozłowski 2015b] wskazuje, że cele rozwojowe powinny być dostosowane do aktualnego etapu rozwoju. Na przykład w krajach zachodnich inwestycje w szkolnictwo wyższe i sektory zaawansowanych technologii są adekwatnym środkiem prorozwojowym. Z kolei w krajach biedniejszych bardziej opłaca się inwestować w szkolnictwo podstawowe itp. Chodzi o zidentyfikowanie takiej konfiguracji polityki prorozwojowej dotyczącej KI na poziomie powiatu, która będzie adekwatna do aktualnego stanu rozwoju KI. Wyraźnie widać, że tam, gdzie funkcjonują ośrodki akademickie, gdzie występuje chęć do zrzeszania się itp., warunki gospodarcze i perspektywy rozwoju są lepsze (i rozszerzają się one na okoliczne powiaty). Ale na pewno nie można wnioskować o związku przyczynowo-skutkowym (tzn. że chęć do zrzeszania się jest przyczyną – jest raczej skutkiem ogólnej sytuacji). Z tego powodu optymalną strategią dla powiatów leżących z dala od wiodących ośrodków (Warszawy, Poznania, Krakowa, Wrocławia, Łodzi i Trójmiasta) jest wykreowanie własnego ośrodka (jak Rzeszów, Lublin, Białystok, Kielce), tak by ten ośrodek kreował szanse – najpierw dla powiatów w stosunku do tych miast obwarzankowych, a potem dla leżących dalej. Dla powiatów leżących w pobliżu aglomeracji – „lokomotywy rozwoju” – wystarczy dobra komunikacja.

W świetle tych wniosków szczególnie mało optymistycznie wyglądają perspektywy rozwoju dla Koszalina i dla Suwałk – nie są to obszary, które mogą „się podłączyć” pod jakiś duży ośrodek. Ponadto są słabo skomunikowane z resztą kraju. Wyciąganie wniosków utrudnia fakt, że niestety, nie ma oficjalnych danych dotyczących poziomu wyższej edukacji na poziomie powiatów. Podsumowując – ośrodki będące obwarzankami dla obwarzanków powinny zadbać o dwie rzeczy – mocny

rozwój ośrodka wiodącego oraz sprawną z nim komunikację. Powiaty niemające takiej możliwości powinny kreować własne ośrodki wiodące, chociaż będzie to proces żmudny, a część powiatów nie ma szans na osiągnięcie większych korzyści ze względu na kiepskie położenie, zapóźnienia infrastrukturalne, niedostępność komunikacyjną i brak lidera, który stałby się lokomotywą napędową. Wyjątkiem może tu być jakaś olbrzymia inwestycja / zakład przemysłowy wymagający specjalistów.

Przeprowadzona analiza potencjału społeczno-ekonomicznego i kulturowego pokazuje występowanie zróżnicowania pomiędzy powiatami. Oprócz występowania dość oczywistych różnic pomiędzy „zwykłymi” powiatami a miastami działającymi na prawach powiatu, dotyczących wskaźników społeczno-ekonomicznych, takich jak: poziom płac, odsetek osób z wyższym wykształceniem czy odsetek dzieci w wieku do 5 lat objętych edukacją przedszkolną, które mają wyższe wartości w miastach-powiatach, zaobserwowano także inne prawidłowości. Zasadnicza różnica pomiędzy powiatami a metropoliami na prawach powiatu dotyczy przede wszystkim stopnia zróżnicowania poszczególnych czynników. Niższe wartości współczynników zmienności pokazują, że zdecydowanie bardziej homogeniczna jest grupa miast-powiatów, a jedynym wskaźnikiem, którego wartość wskazuje na występowanie większych różnic w tej grupie, jest stopa bezrobocia. Podobna prawidłowość dotyczy także wykorzystania środków z funduszy unijnych – większą jednorodność, a więc podobieństwo, obserwuje się w odniesieniu do miast działających na prawach powiatów. W wypadku typowych powiatów największe zróżnicowanie dotyczy inwestycji w dziedzinie transportu, energii oraz turystyki i kultury. Dodać także należy, że w zakresie finansowania ze środków unijnych transportu i energii wyższe średnie kwoty w przeliczeniu na mieszkańca występują właśnie w typowych powiatach, co wskazuje na skalę zapotrzebowania w nich na inwestycje w tych obszarach. Również w wypadku beneficjentów funduszy unijnych większe różnice, jeśli chodzi o wartość pozyskanych środków, występują pomiędzy powiatami niż aglomeracjami na prawach powiatu, a jedyny wyjątek dotyczy środków uzyskanych przez samorządy powiatowe.

Większe zróżnicowanie wartości czynników rozwoju społeczno-ekonomicznego i kulturowego obserwowane dla typowych powiatów wynika z uwarunkowań historyczno-geograficznych. Funkcjonujący podział na Polskę A i B z umowną granicą na linii Wisły w dużym stopniu znajduje odzwierciedlenie właśnie na poziomie powiatów, szczególnie jeśli chodzi o czynniki charakteryzujące stopień rozwoju społeczno-ekonomicznego. Równocześnie jednak, analizując wartość pozyskiwanych środków z funduszy unijnych, w wielu wypadkach obserwuje się relatywnie większą aktywność podmiotów działających w słabiej rozwiniętych powiatach leżących na wschód od Wisły. Ta sytuacja wskazuje, że władze lokalne podejmują aktywne działania na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców i perspektyw rozwoju powiatu.

W ramach niniejszego opracowania zrealizowano ogólnopolskie badanie ankietowe na próbie ponad 800 respondentów na temat determinantów rozwoju polskich powiatów. Badanie ankietowe dotyczyło wybranych aspektów pomiaru KI, które nie były dotychczas rozpoznane na poziomie powiatów.

Jeszcze sto czy pięćdziesiąt lat temu sądzono, że dobrobyt państwa zależy w dużej mierze od jego zasobów naturalnych, takich jak ziemia, surowce lub siła robocza, dzięki którym dany kraj zdobywa przewagę komparatywną nad innymi krajami o mniej korzystnym usytuowaniu. W gospodarce opartej na wiedzy przedsiębiorstwa mogą w tani i efektywny sposób pozyskiwać zasoby z dowolnego miejsca, co sprawia, że wartość tych zasobów maleje. Stopa życiowa rośnie tylko w tych państwach, w których organizacje zwiększają produktywność dzięki poszukiwaniu nowych sposobów zdobywania przewagi na polu wiedzy, inwestycji oraz innowacyjności [Porter 2003, s. 62].

Autor przy tworzeniu niniejszej pracy starał się przede wszystkim zadbać o holistyczny charakter opisu KI powiatu. Nawet jednak przy takim założeniu nie udało się w pracy uchwycić wielu trudno mierzalnych zjawisk i mierników, które mogą być pośrednimi lub bezpośrednimi wyznacznikami wartości KI powiatu. Wśród takich zjawisk można na przykład wymienić aktywność regionalistów, którzy opisują dzieje swoich małych ojczyzn. Z jednej strony stanowią oni marginalny, niezauważalny w statystykach GUS zbiór aktywności, ale z drugiej działalność regionalistów to kwintesencja tego, czym jest kapitał intelektualny, przynajmniej w obszarze kultury, tożsamości i lokalnej kreatywności. Tak więc, jakkolwiek szerokie by mogło się wydawać prezentowane w niniejszej pracy ujęcie tematyki KI powiatu, należy pamiętać, że i ono jest efektem samoograniczenia badacza, który z konieczności wybierał kompromis, o jakim mowa w stwierdzeniu: „Kto za dużo obejmuje, słabo ścisła”. Z drugiej strony warto pamiętać o tym, że zgodnie z twierdzeniem Izaaka Newtona, prawdę można odkryć w prostocie, a nie mnożeniu pojęć.

Opisana w niniejszej pracy koncepcja KI co prawda komplikuje (wbrew twierdzeniu Newtona) obraz tego, czym jest KI, ale jednocześnie przyczynia się do znaczącego zredukowania liczby pojęć opisujących ogół zjawisk społeczno-gospodarczych. W ramach prezentowanej tutaj koncepcji kapitał społeczny, konkurencyjność, innowacyjność i kreatywność mogą znaleźć swoje miejsce w ramach inkluzyjnej koncepcji KI powiatu. Bardziej znane jest powiedzenie kojarzone ze średniowiecznym myślicielem Williamem Ockhamem: „Nie należy mnożyć bytów ponad potrzebę” (*Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*), choć jego autorstwo przypisuje się siedemnastowiecznemu niemieckiemu filozofowi Johannesowi Claubergowi. Zgodnie z filozofią Ockhama, wielość traktowana jest jako niekonieczna, dlatego wymaga wyjaśnienia. Nie należy wprowadzać nowych pojęć, kategorii czy bytów, jeśli nie jest to uzasadnione. Uzasadnieniem dla wprowadzenia pojęcia negatywnego kapitału intelektualnego jest ułatwienie w klasyfikowa-

niu zjawisk i zasobów. Tak jak finansowe zadłużenie samorządu jest hamulcem jego wzrostu (utrudnienie zaciągania nowych kredytów, koszty obsługi zadłużenia, niższy rating finansowy), istnienie pewnych zjawisk negatywnych ma wpływ na prawdopodobieństwo pojawienia się zjawisk pozytywnych. Sztuka skutecznego zarządzania opiera się m.in. na umiejętności dostrzeżenia szans tam, gdzie inni widzą zagrożenia. Na przykład wysokie bezrobocie może być zarówno problemem społecznym (negatywny kapitał intelektualny), jak i atutem (atrakcyjność inwestycyjna wynikająca z łatwości pozyskania nowych pracowników i ich niższych oczekiwań płacowych).

Jeśli zgodnie z definicją Karla Poppera nauką nazwiemy to, co się rozwija, to wiedza o kapitale intelektualnym niewątpliwie się rozwija, ale nie jest wystarczająco dojrzała („zasklepiona”). Natura nauk ekonomicznych polega na tym, że podstawą ekonomii jest nieustanne porównywanie modeli teoretycznych z konkretnymi doświadczeniami gospodarczymi. Każda teoria w naukach społecznych jest przybliżeniem niemożliwej do uchwycenia w pełni rzeczywistości. Rozważania pochwalne/krytyczne o socjalizmie należą już do historii idei, nie do ekonomii, a ta – choć nie jest nauką ścisłą, lecz humanistyczną – nabiera naukowej racjonalności. Guy Sorman porównuje współczesną ekonomię do medycyny. Podobnie jak medycyna nie jest w stanie wyleczyć wszystkich pacjentów i zapobiec wszystkim chorobom, tak ekonomia nie jest w stanie wskazać wszystkich pożądanych działań w celu zapewnienia dobrobytu [Sorman 2009, s. 10]. Ekonomia raczej służy temu, aby dostarczać wiedzy o tym, jak minimalizować ryzyko negatywnych zdarzeń, które wystąpiły w przeszłości.

Opracowanie niniejsze dotyczy pomiaru kapitału intelektualnego specyficznych rodzajów jednostek samorządu terytorialnego, którymi są powiaty. Specyfika wybranej jako obszar analizy jednostki wynika z faktu, że powiaty (a w ramach tej populacji, co niezwykle istotne, znajdują się także miasta), stanowią dzisiaj centra rozwoju społeczno-gospodarczego na całym świecie, także w Polsce. Pomimo dużego znaczenia powiatów w rozwoju gospodarczym na początku XXI wieku tematyce tej poświęcano dotychczas w literaturze przedmiotu relatywnie mało miejsca, a większość opracowań koncentrowała się na miastach *per se*. W niniejszej pracy analizie poddano całą populację powiatów polskich, zarówno metropolii, jak i tych o spodziewanym niskim poziomie kapitału intelektualnego. W projekcie zastosowano szerokie spektrum metod badawczych, których wyniki analizowano w różnych przekrojach. W szczególności wykorzystano powszechnie dostępne dane statystyczne z Banku Danych Lokalnych połączone z wynikami badań własnych (badanie ankietowe na próbie ponad 800 respondentów reprezentujących niemal 100% populacji polskich powiatów). Zastosowane podejście badawcze, w którym wykorzystano triangulację, spełnia postulatory wielu badaczy, które nie są często spełniane w dotychczas powstałym piśmiennictwie z zakresu pomiaru KI. Praca jest próbą realizacji interdyscyplinarnego podejścia do pomiaru KI. Celem priory-

tetowym było ujęcie jak największej liczby zagadnień i zjawisk przy jednoczesnym zachowaniu postulatów rygorów naukowych.

W niniejszej pracy zaprezentowano wyniki zakrojonych na szeroką skalę poszukiwań informacji o kapitale intelektualnym powiatów, które wychodziły swoim zakresem daleko poza dostępne w zasobach GUS dane statystyczne zawarte m.in. w Banku Danych Lokalnych. Niektóre z poszukiwań zakończyły się niepowodzeniem. Na przykład dane o gęstości sieci placówek bankowych w rozbiciu na powiaty (dostęp do usług finansowych), informacje na temat jakości prowadzenia biznesu (ranking Doing Business Banku Światowego) nie były dostępne lub organizacje odmówiły ich udostępnienia. Pozyskano także wiele interesujących danych przekrojowych, np. o liczbie ofert pracy w rozbiciu na powiaty (pozyskane z Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej), liczbie wypromowanych doktorów i doktorów habilitowanych w rozbiciu na powiaty (dane przekazane przez NCN), dane o liczbie spraw sądowych (Dane z Ministerstwa Sprawiedliwości). Wysiłki badawcze w tym zakresie można uznać za nieuwieńczone pełnym sukcesem, lecz z drugiej strony immanentną cechą rozwoju nauki, szczególnie w jej wczesnych stadiach, jest podejmowanie prób przekraczania granicy i utartych schematów myślenia na temat pomiaru danego zjawiska (w tym wypadku do owych „utartych schematów” należy zakwalifikować stosowane przez wielu autorów ograniczanie się jedynie do powszechnie dostępnych danych statystycznych). Ponadto warto wskazać na następujące wyniki badawcze i poznawcze osiągnięte w niniejszej pracy:

1. Dokonano syntetycznego zebrania i omówienia obszernej literatury z zakresu innowacyjności, kreatywności, konkurencyjności, kapitału społecznego i innych pojęć w kontekście kapitału intelektualnego powiatu.
2. Opracowano pierwszą w Polsce mapę powiatów odzwierciedlającą indeks cytowalności („Nauka powiatowa”). Indeks ten nie ujmuje całości zjawiska „produkcji naukowej”, lecz pomimo to daje wgląd w stan zjawiska, który nie był dotychczas obiektem badań na poziomie powiatów. Dzięki mapie uzyskano wgląd w rozkład aktywności publikacyjnej na podstawie Web of Science.
3. Opracowano na potrzeby projektu współczynniki dostępności drogowej dla każdego z polskich powiatów – wskaźniki te były wykorzystane do obliczeń statystycznych.
4. Przeprowadzono ogólnopolskie badanie na dużej próbie ($N = 843$) przedstawicieli powiatów.
5. Opracowano 32 studia przypadków powiatów w celu zilustrowania determinantów rozwoju powiatów.
6. Do wielu instytucji skierowano prośby o udostępnienie danych, m.in. do Związku Banków Polskich, NCN, Ministerstwa Sprawiedliwości RP, Biura Banku Światowego w Polsce i in. Dzięki temu pozyskano bogatą bibliotekę danych surowych (najczęściej w postaci plików .xls), które nie są powszech-

nie dostępne w zbiorach publikowanych przez GUS. Dane te mogą posłużyć innym badaczom jako materiał analityczny wcześniej niedostępny.

7. **Wykazano, że zależność między współczynnikiem dostępności kultury a saldem migracji dla lat 2012–2014 jest bardzo słaba** (patrz rozdział III).
8. Potencjał innowacyjny małych miejscowości, tak zwanej Polski powiatowej, jest duży i niedoceniany. Uwolnienie kapitału ludzkiego z pewnością będzie skutkować wzrostem realnej innowacyjności.
9. **Wyniki dotyczące aktywności publikacyjnej w powiatach.** Największym wyzwaniem związanym z analizą aktywności naukowej na terenie Polski, która jest związana z polskimi uczelniami i ośrodkami badawczymi, było sprowadzenie stanu całej nauki do poziomu powiatu. Dotychczas nie dokonano analiz podobnego typu: zazwyczaj podobne analizy koncentrowały się na poziomie województw. Prezentowane wyniki nie są doskonałe, ale stanowią istotne novum w prezentacji kapitału intelektualnego Polski, pokazując go z perspektywy „nauki powiatowej”. Celem opracowania dotyczącego aktywności publikacyjnej jest umożliwienie wglądu w stan tego niezbadanego dotychczas zjawiska. Analizie poddano 116 instytucji naukowych, co jest liczbą znaczącą, ponieważ w bazie danych Web of Science w maju 2015 roku znajdowało się zaledwie 89 rekordów (co nie jest jednoznaczne ze zidentyfikowanymi jednostkami). Zidentyfikowano 178 rekordów dla 111 345 unikatowych publikacji. W ocenie szacunkowej 64% z nich jest opublikowana w czasopiśmie z IF.
10. **Opracowano metodę oceny orientacji strategicznej na podstawie analizy treści misji i wizji powiatów.** Na potrzeby tej analizy: (a) zebrano wszystkie dostępne w internecie teksty na temat misji i wizji powiatów; (b) opracowano narzędzie badawcze służące analizie jakościowej treści prowadzonej przez „sędziów”. Sędziowie oceniali w skali 0–10 nasilenie występowania cech PTW oraz PNTL dla tekstu misji oraz wizji. Opracowano zestaw przymiotników, które kojarzyły się z pojęciem „orientacji ku zwyciężaniu” (PTW) oraz „orientacji służącej unikaniu porażki” (PNTL). Wyniki badania zostały wykorzystane przy analizie wyników w rozdziale VI w zestawieniu z innymi danymi pozyskanymi w badaniu ogólnopolskim. Wydatki powiatów nie obejmują miast na prawach powiatów (te ostatnie są podawane razem z gminami, czyli ze względu na swoją specyfikę finansują to, co gmina i powiat). Na podstawie odpowiedzi uzyskanych dla poszczególnych pozycji skali semantycznej, scharakteryzowanej, których struktura została opisana wyżej, wyznaczono średnie. Na ich podstawie obliczono wartość wskaźnika charakteryzującego syntetycznie postawę PTW i PNTL. Wskaźnik ten może przyjmować wartości od 1 do 5. Im wartość wskaźnika bliższa „1”, tym silniejsza postawa PNTL, natomiast im bliższa „5”, tym silniejsza postawa PTW. W opinii 47,6% respondentów lokalne społeczności ich powiatów prezentują postawy o różnym

nasileniu orientacji PNTL. Z kolei według 36,5% respondentów mieszkańców ich powiatów bliższa jest orientacja PTW. Według 15,9% respondentów lokalne społeczności ich powiatów reprezentują postawy umiarkowane, czyli niewykazujące wyraźnej orientacji PNTL vs PTW (wartość wskaźnika 2,9–3,1). Im silniejsze preferencje dla kapitału intelektualnego, tym niższa dynamika wzrostu wynagrodzeń w ostatnich 10 latach (2015 w stosunku do 2006), przy czym jest to tylko słaba dodatnia zależność. W rozdziale VI wprowadzono także i zbadano preferencje dla kapitału intelektualnego Opracowano listę słów kluczowych, które są indykatorami orientacji PNTL oraz orientacji PTW. Słowa te zostały wykorzystane w metodzie eksperckiej do oceny orientacji PTW vs PNTL w tekstach misji i wizji powiatów.

11. **Analiza potencjału społeczno-ekonomicznego i kulturowego pokazuje występowanie zróżnicowania pomiędzy powiatami.** Przeprowadzona analiza potwierdza, że rozwój metropolii w Polsce powoduje rosnące dysproporcje pomiędzy powiatami w Polsce. W największym stopniu na tym rozwoju zyskują zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie miast metropolitalnych tzw. powiaty pierścieniowe, jak powiat pruszkowski, poznański czy krakowski. W wypadku metropolii i powiatów „obwarzankowych” szczególnie silnie uwidaczniają się powiązania sieciowe. Mobilność ich mieszkańców pozwala na korzystanie z oferty „dużego” sąsiada w odniesieniu do rynku pracy, sieci handlowej i różnorodnych usług, w szczególności usług kulturalnych i rekreacyjnych.
12. Oprócz występowania pomiędzy typowymi powiatami i miastami działającymi na prawach powiatu różnic wartości wskaźników charakteryzujących rozwój społeczno-ekonomiczny obserwuje się także inne prawidłowości. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, zasadnicza różnica pomiędzy powiatami i metropoliami na prawach powiatu dotyczy przede wszystkim stopnia zróżnicowania poszczególnych czynników. Niższe wartości współczynników zmienności pokazują, że zdecydowanie bardziej homogeniczna jest grupa miast-powiatów, a jedynym wskaźnikiem, którego wartość wskazuje na występowanie większych różnic w tej grupie, jest stopa bezrobocia. Podobna prawidłowość dotyczy także wykorzystania środków z funduszy unijnych – większą jednorodność, a więc podobieństwo, obserwuje się w odniesieniu do miast działających na prawach powiatów. W przypadku typowych powiatów największe zróżnicowanie dotyczy inwestycji w dziedzinie transportu, energii oraz turystyki i kultury. Dodać także należy, że w zakresie finansowania ze środków unijnych transportu i energii wyższe średnie kwoty w przeliczeniu na mieszkańca występują właśnie w typowych powiatach, co wskazuje na skalę zapotrzebowania w nich na inwestycje w tych obszarach.
13. **Przeprowadzono 99 wywiadów pogłębionych z pracownikami urzędów powiatowych (próba niereprezentatywna).** Badania własne przeprowadzo-

no z zastosowaniem opracowanego kwestionariusza, $N = 98$. Wyniki tego badania będą opublikowane w Kwartalniku Uczelni Vistula w 2017 roku w formie artykułu naukowego.

14. Opracowano tabelę korelacji pomiędzy orientacjami PTW i PNTL a wybranymi wskaźnikami ekonomicznymi na poziomie powiatów:
 - stopą bezrobocia (w różnych latach),
 - wynagrodzeniem (w różnych latach),
 - saldem migracji (w różnych latach),
 - saldem migracji w 2014 roku,
 - stosunkiem liczby bezrobotnych do liczby pracujących (w różnych latach),
 - nakładami inwestycyjnymi (w różnych latach),
 - liczbą uczestników imprez (w różnych latach),
 - odsetkiem radnych z wyższym wykształceniem w 2014 roku.
15. **Zoperacjonalizowano koncepcję PTW i PNTL** i na podstawie uzyskanych wyników dokonano badań przekrojowych z innymi zmiennymi charakteryzującymi powiat. Na podstawie odpowiedzi uzyskanych dla poszczególnych pozycji skali semantycznej, scharakteryzowanej, wyznaczono średnie. Na ich podstawie obliczono wartość wskaźnika charakteryzującego syntetycznie postawę PTW i PNTL. Wskaźnik ten może przyjmować wartości od 1 do 5. Im wartość wskaźnika bliższa „1”, tym silniejsza postawa PNTL. Natomiast im bliższa „5”, tym silniejsza postawa PTW. W opinii 47,6% respondentów lokalne społeczności ich powiatów prezentują postawy o różnym nasileniu orientacji PNTL. Z kolei według 36,5% respondentów mieszkańcom ich powiatów bliższa jest orientacja PTW. Według 15,9% respondentów lokalne społeczności ich powiatów reprezentują postawy umiarkowane, czyli niewykazujące wyraźnej orientacji PTL vs PTW (wartość wskaźnika 2,9–3,1).

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1

PEŁNA LISTA POLSKICH POWIATÓW Z ZAZNACZENIEM KATEGORII

Tabela 1. Klasyfikacja powiatów

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Bolesławiecki	dolnośląskie	bolesławiecki	modelowy duży
Powiat Dzierżoniowski	dolnośląskie	dzierżoniowski	modelowy duży
Powiat Głogowski	dolnośląskie	głogowski	modelowy duży
Powiat Górowski	dolnośląskie	górowski	mały
Powiat Jaworski	dolnośląskie	jaworski	modelowy
Powiat Jeleniogórski	dolnośląskie	jeleniogórski	obwarzankowy
Powiat Kamiennogórski	dolnośląskie	kamiennogórski	mały
Powiat Kłodzki	dolnośląskie	kłodzki	modelowy duży
Powiat Legnicki	dolnośląskie	legnicki	obwarzankowy
Powiat Lubański	dolnośląskie	lubański	mały
Powiat Lubiński	dolnośląskie	lubiński	modelowy duży
Powiat Lwówecki	dolnośląskie	lwówecki	mały
Powiat Milicki	dolnośląskie	milicki	modelowy
Powiat Oleśnicki	dolnośląskie	olesnicki	podmiejski
Powiat Oławski	dolnośląskie	oławski	podmiejski
Powiat Polkowicki	dolnośląskie	polkowicki	modelowy
Powiat Strzeliński	dolnośląskie	strzeliński	mały
Powiat Średzki	dolnośląskie	średzki	podmiejski
Powiat Świdnicki	dolnośląskie	świdnicki	modelowy duży
Powiat Trzebnicki	dolnośląskie	trzebnicki	podmiejski
Powiat Wałbrzyski	dolnośląskie	wałbrzyski	obwarzankowy
Powiat Wołowski	dolnośląskie	wołowski	mały
Powiat Wrocławski	dolnośląskie	wrocławski	obwarzankowy
Powiat Ząbkowicki	dolnośląskie	ząbkowicki	modelowy
Powiat Zgorzelecki	dolnośląskie	zgorzelecki	modelowy duży
Powiat Złotoryjski	dolnośląskie	złotoryjski	mały
Powiat Aleksandrowski	kujawsko-pomorskie	aleksandrowski	modelowy
Powiat Brodnicki	kujawsko-pomorskie	brodnicki	modelowy
Powiat Bydgoski	kujawsko-pomorskie	bydgoski	obwarzankowy
Powiat Chełmiński	kujawsko-pomorskie	chełmiński	mały
Powiat Golubsko-Dobrzyński	kujawsko-pomorskie	golubsko-dobrzyński	mały

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Grudziądzki	kujawsko-pomorskie	grudziądzki	mały
Powiat Inowrocławski	kujawsko-pomorskie	inowrocławski	modelowy duży
Powiat Lipnowski	kujawsko-pomorskie	lipnowski	modelowy
Powiat Mogileński	kujawsko-pomorskie	mogileński	mały
Powiat Nakielski	kujawsko-pomorskie	nakielski	modelowy
Powiat Radziejowski	kujawsko-pomorskie	radziejowski	mały
Powiat Rypiński	kujawsko-pomorskie	rypiński	mały
Powiat Sępoleński	kujawsko-pomorskie	sępoleński	mały
Powiat Świecki	kujawsko-pomorskie	świecki	modelowy duży
Powiat Toruński	kujawsko-pomorskie	toruński	obwarzankowy
Powiat Tucholski	kujawsko-pomorskie	tucholski	mały
Powiat Wąbrzeski	kujawsko-pomorskie	wąbrzeski	mały
Powiat Włocławski	kujawsko-pomorskie	włocławski	obwarzankowy
Powiat Żniński	kujawsko-pomorskie	żniński	modelowy
Powiat Białski	lubelskie	białski	obwarzankowy
Powiat Biłgorajski	lubelskie	biłgorajski	modelowy duży
Powiat Chełmski	lubelskie	chełmski	obwarzankowy
Powiat Hrubieszowski	lubelskie	hrubieszowski	modelowy
Powiat Janowski	lubelskie	janowski	mały
Powiat Krasnostawski	lubelskie	krasnostawski	modelowy
Powiat Krasnicki	lubelskie	kraśnicki	modelowy duży
Powiat Lubartowski	lubelskie	lubartowski	podmiejski
Powiat Lubelski	lubelskie	lubelski	obwarzankowy
Powiat Łęczyński	lubelskie	łęczyński	podmiejski
Powiat Łukowski	lubelskie	lukowski	modelowy duży
Powiat Opolski	lubelskie	opolski	modelowy
Powiat Parczewski	lubelskie	parczewski	mały
Powiat Puławski	lubelskie	puławski	modelowy duży
Powiat Radzyński	lubelskie	radzyński	modelowy
Powiat Rycki	lubelskie	rycki	modelowy
Powiat Świdnicki	lubelskie	świdnicki	podmiejski
Powiat Tomaszowski	lubelskie	tomaszowski	modelowy duży
Powiat Włodawski	lubelskie	włodawski	mały
Powiat Zamojski	lubelskie	zamojski	obwarzankowy
Powiat Bełchatowski	łódzkie	bełchatowski	modelowy duży
Powiat Kutnowski	łódzkie	kutnowski	modelowy duży
Powiat Łaski	łódzkie	łaski	modelowy
Powiat Łęczycki	łódzkie	łęczycki	modelowy
Powiat Łowicki	łódzkie	łowicki	modelowy

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Łódzki Wschodni	łódzkie	łódzki wschodni	podmiejski
Powiat Opoczyński	łódzkie	opoczyński	modelowy
Powiat Pabianicki	łódzkie	pabianicki	podmiejski
Powiat Pajęczański	łódzkie	pajęczański	mały
Powiat Piotrkowski	łódzkie	piotrkowski	obwarzankowy
Powiat Poddębicki	łódzkie	poddębicki	mały
Powiat Radomszczański	łódzkie	radomszczański	modelowy duży
Powiat Rawski	łódzkie	rawski	mały
Powiat Sieradzki	łódzkie	sieradzki	nietypowy
Powiat Skierniewicki	łódzkie	skierniewicki	obwarzankowy
Powiat Tomaszowski	łódzkie	tomaszowski	modelowy duży
Powiat Wieluński	łódzkie	wieluński	modelowy
Powiat Wieruszowski	łódzkie	wieruszowski	mały
Powiat Zduńskowolski	łódzkie	zduńskowolski	modelowy
Powiat Zgierski	łódzkie	zgierski	podmiejski
Powiat Brzeziński	łódzkie	brzeziński	podmiejski
Powiat Bocheński	małopolskie	bocheński	modelowy duży
Powiat Brzeski	małopolskie	brzeski	modelowy duży
Powiat Chrzanowski	małopolskie	chrzanowski	modelowy duży
Powiat Dąbrowski	małopolskie	dąbrowski	modelowy
Powiat Gorlicki	małopolskie	gorlicki	modelowy duży
Powiat Krakowski	małopolskie	krakowski	obwarzankowy
Powiat Limanowski	małopolskie	limanowski	modelowy duży
Powiat Miechowski	małopolskie	miechowski	mały
Powiat Myślenicki	małopolskie	myślenicki	podmiejski
Powiat Nowosądecki	małopolskie	nowosądecki	obwarzankowy
Powiat Nowotarski	małopolskie	nowotarski	modelowy duży
Powiat Olkusi	małopolskie	olkusi	modelowy duży
Powiat Oświęcimski	małopolskie	oświęcimski	modelowy duży
Powiat Proszowicki	małopolskie	proszowicki	mały
Powiat Suski	małopolskie	suski	modelowy duży
Powiat Tarnowski	małopolskie	tarnowski	obwarzankowy
Powiat Wadowicki	małopolskie	wadowicki	modelowy duży
Powiat Wielicki	małopolskie	wielicki	podmiejski
Powiat Tatrzański	małopolskie	tatrzański	modelowy
Powiat Białobrzeski	mazowieckie	białobrzeski	modelowy
Powiat Ciechanowski	mazowieckie	ciechanowski	nietypowy
Powiat Garwoliński	mazowieckie	garwoliński	modelowy duży
Powiat Gostyniński	mazowieckie	gostyniński	mały

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Grodziski	mazowieckie	grodziski	modelowy duży
Powiat Grójecki	mazowieckie	grójecki	modelowy duży
Powiat Kozienski	mazowieckie	kozienski	modelowy
Powiat Legionowski	mazowieckie	legionowski	podmiejski
Powiat Lipski	mazowieckie	lipski	mały
Powiat Łosicki	mazowieckie	łosicki	mały
Powiat Makowski	mazowieckie	makowski	mały
Powiat Miński	mazowieckie	miński	modelowy duży
Powiat Mławski	mazowieckie	mławski	modelowy
Powiat Nowodworski	mazowieckie	nowodworski	podmiejski
Powiat Ostrołęcki	mazowieckie	ostrołęcki	obwarzankowy
Powiat Ostrowski	mazowieckie	ostrowski	modelowy
Powiat Otwocki	mazowieckie	otwocki	podmiejski
Powiat Piaseczyński	mazowieckie	piaseczyński	podmiejski
Powiat Płocki	mazowieckie	płocki	obwarzankowy
Powiat Płoński	mazowieckie	płoński	modelowy duży
Powiat Pruszkowski	mazowieckie	pruszkowski	podmiejski
Powiat Przasnyski	mazowieckie	przasnyski	mały
Powiat Przysuski	mazowieckie	przysuski	mały
Powiat Pułtuski	mazowieckie	pułtuski	mały
Powiat Radomski	mazowieckie	radomski	obwarzankowy
Powiat Siedlecki	mazowieckie	siedlecki	obwarzankowy
Powiat Sierpecki	mazowieckie	sierpecki	mały
Powiat Sochaczewski	mazowieckie	sochaczewski	modelowy duży
Powiat Sokołowski	mazowieckie	sokołowski	modelowy
Powiat Szydłowiecki	mazowieckie	szydłowiecki	mały
Powiat Warszawski Zachodni	mazowieckie	warszawski zachodni	podmiejski
Powiat Węgrowski	mazowieckie	węgrowski	modelowy
Powiat Wołomiński	mazowieckie	wołomiński	podmiejski
Powiat Wyszowski	mazowieckie	wyszowski	modelowy
Powiat Zwoleński	mazowieckie	zwoleński	mały
Powiat Żuromiński	mazowieckie	żuromiński	mały
Powiat Żyrardowski	mazowieckie	żyrardowski	modelowy
Powiat Brzeski	opolskie	brzeski	modelowy duży
Powiat Głubczycki	opolskie	głubczycki	mały
Powiat Kędzierzyńsko-Kozielski	opolskie	kędzierzyńsko- -kozielski	modelowy duży
Powiat Kluczborski	opolskie	kluczborski	modelowy
Powiat Krapkowicki	opolskie	krapkowicki	modelowy

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Namysłowski	opolskie	namysłowski	mały
Powiat Nyski	opolskie	nyski	modelowy duży
Powiat Oleski	opolskie	oleski	modelowy
Powiat Opolski	opolskie	opolski	obwarzankowy
Powiat Prudnicki	opolskie	prudnicki	modelowy
Powiat Strzelecki	opolskie	strzelecki	modelowy
Powiat Bieszczadzki	podkarpackie	bieszczadzki	mały
Powiat Brzozowski	podkarpackie	brzozowski	modelowy
Powiat Dębicki	podkarpackie	dębicki	modelowy duży
Powiat Jarosławski	podkarpackie	jarosławski	modelowy duży
Powiat Jasielski	podkarpackie	jasielski	podmiejski
Powiat Kolbuszowski	podkarpackie	kolbuszowski	podmiejski
Powiat Krośnieński	podkarpackie	krośnieński	obwarzankowy
Powiat Leżajski	podkarpackie	leżajski	modelowy
Powiat Lubaczowski	podkarpackie	lubaczowski	modelowy
Powiat Łańcucki	podkarpackie	łańcucki	podmiejski
Powiat Mielecki	podkarpackie	mielecki	modelowy duży
Powiat Niżański	podkarpackie	niżański	modelowy
Powiat Przemyski	podkarpackie	przemyski	obwarzankowy
Powiat Przeworski	podkarpackie	przeworski	modelowy
Powiat Ropczycko- -Sędziszowski	podkarpackie	ropczycko- -sędziszowski	modelowy
Powiat Rzeszowski	podkarpackie	rzeszowski	obwarzankowy
Powiat Sanocki	podkarpackie	sanocki	modelowy duży
Powiat Stalowowolski	podkarpackie	stalowowolski	modelowy duży
Powiat Strzyżowski	podkarpackie	strzyżowski	modelowy
Powiat Tarnobrzegi	podkarpackie	tarnobrzegi	obwarzankowy
Powiat Leski	podkarpackie	leski	mały
Powiat Augustowski	podlaskie	augustowski	modelowy
Powiat Białostocki	podlaskie	białostocki	obwarzankowy
Powiat Bielski	podlaskie	bielski	modelowy
Powiat Grajewski	podlaskie	grajewski	mały
Powiat Hajnowski	podlaskie	hajnowski	mały
Powiat Kolneński	podlaskie	kolneński	mały
Powiat Łomżyński	podlaskie	łomżyński	obwarzankowy
Powiat Moniecki	podlaskie	moniecki	mały
Powiat Sejneński	podlaskie	sejneński	mały
Powiat Siemiatycki	podlaskie	siemiatycki	mały
Powiat Sokółski	podlaskie	sokółski	modelowy

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Suwalski	podlaskie	suwalski	obwarzankowy
Powiat Wysokomazowiecki	podlaskie	wysokomazowiecki	modelowy
Powiat Zambrowski	podlaskie	zambrowski	mały
Powiat Bytowski	pomorskie	bytowski	modelowy
Powiat Chojnicki	pomorskie	chojnicki	modelowy
Powiat Człuchowski	pomorskie	człuchowski	modelowy duży
Powiat Gdański	pomorskie	gdański	obwarzankowy
Powiat Kartuski	pomorskie	kartuski	podmiejski
Powiat Kościerski	pomorskie	kościerski	modelowy
Powiat Kwidzyński	pomorskie	kwidzyński	modelowy duży
Powiat Łęborski	pomorskie	łęborski	modelowy
Powiat Malborski	pomorskie	malborski	modelowy
Powiat Nowodworski	pomorskie	nowodworski	mały
Powiat Pucki	pomorskie	pucki	modelowy duży
Powiat Słupski	pomorskie	słupski	obwarzankowy
Powiat Starogardzki	pomorskie	starogardzki	modelowy duży
Powiat Tczewski	pomorskie	tczewski	modelowy duży
Powiat Wejherowski	pomorskie	wejherowski	podmiejski
Powiat Sztumski	pomorskie	sztumski	mały
Powiat Będziński	śląskie	będziński	podmiejski
Powiat Bielski	śląskie	bielski	obwarzankowy
Powiat Cieszyński	śląskie	cieszyński	modelowy duży
Powiat Kłobucki	śląskie	kłobucki	modelowy duży
Powiat Lubliniecki	śląskie	lubliniecki	modelowy
Powiat Mikołowski	śląskie	mikołowski	podmiejski
Powiat Myszkowski	śląskie	myszkowski	modelowy
Powiat Pszczyński	śląskie	pszczyński	modelowy duży
Powiat Raciborski	śląskie	raciborski	modelowy duży
Powiat Rybnicki	śląskie	rybnicki	modelowy
Powiat Tarnogórski	śląskie	tarnogórski	modelowy duży
Powiat Bieruńsko-Lędziński	śląskie	bieruńsko-lędziński	podmiejski
Powiat Wodzisławski	śląskie	wodzisławski	modelowy duży
Powiat Zawierciański	śląskie	zawierciański	modelowy duży
Powiat Żywiecki	śląskie	żywiecki	modelowy duży
Powiat Częstochowski	śląskie	częstochowski	obwarzankowy
Powiat Gliwicki	śląskie	gliwicki	podmiejski
Powiat Buski	świętokrzyskie	buski	modelowy
Powiat Jędrzejowski	świętokrzyskie	jędrzejowski	modelowy duży
Powiat Kazimierski	świętokrzyskie	kazimierski	mały

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Kielecki	świętokrzyskie	kielecki	obwarzankowy
Powiat Konecki	świętokrzyskie	konecki	modelowy duży
Powiat Opatowski	świętokrzyskie	opatowski	modelowy
Powiat Ostrowiecki	świętokrzyskie	ostrowiecki	modelowy duży
Powiat Pińczowski	świętokrzyskie	pińczowski	mały
Powiat Sandomierski	świętokrzyskie	sandomierski	modelowy duży
Powiat Skarżyski	świętokrzyskie	skarżyski	modelowy
Powiat Starachowicki	świętokrzyskie	starachowicki	modelowy duży
Powiat Staszowski	świętokrzyskie	staszowski	modelowy
Powiat Włoszczowski	świętokrzyskie	włoszczowski	mały
Powiat Bartoszycki	warmińsko-mazurskie	bartoszycki	modelowy
Powiat Braniewski	warmińsko-mazurskie	braniewski	mały
Powiat Działdowski	warmińsko-mazurskie	działdowski	modelowy
Powiat Elbląski	warmińsko-mazurskie	elbląski	obwarzankowy
Powiat Ełcki	warmińsko-mazurskie	ełcki	modelowy duży
Powiat Giżycki	warmińsko-mazurskie	giżycki	modelowy
Powiat Iławski	warmińsko-mazurskie	iławski	modelowy duży
Powiat Kętrzyński	warmińsko-mazurskie	kętrzyński	modelowy
Powiat Lidzbarski	warmińsko-mazurskie	lidzbarski	mały
Powiat Mrągowski	warmińsko-mazurskie	mrągowski	mały
Powiat Nidzicki	warmińsko-mazurskie	nidzicki	mały
Powiat Nowomiejski	warmińsko-mazurskie	nowomiejski	mały
Powiat Olecki	warmińsko-mazurskie	olecki	mały
Powiat Olsztyński	warmińsko-mazurskie	olsztyński	obwarzankowy
Powiat Ostródzki	warmińsko-mazurskie	ostródzki	modelowy duży
Powiat Piski	warmińsko-mazurskie	piski	modelowy
Powiat Szczycieński	warmińsko-mazurskie	szczycieński	modelowy
Powiat Gołdapski	warmińsko-mazurskie	gołdapski	mały
Powiat Węgorzewski	warmińsko-mazurskie	węgorzewski	mały
Powiat Białogardzki	zachodniopomorskie	białogardzki	mały
Powiat Choszczeński	zachodniopomorskie	choszczeński	mały
Powiat Drawski	zachodniopomorskie	drawski	modelowy
Powiat Goleniowski	zachodniopomorskie	goleniowski	podmiejski
Powiat Gryficki	zachodniopomorskie	gryficki	podmiejski
Powiat Gryfiński	zachodniopomorskie	gryfiński	modelowy
Powiat Kamieński	zachodniopomorskie	kamienski	podmiejski
Powiat Kołobrzeski	zachodniopomorskie	kołobrzeski	modelowy duży
Powiat Koszaliński	zachodniopomorskie	koszaliński	obwarzankowy
Powiat Myśliborski	zachodniopomorskie	myśliborski	modelowy

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Policki	zachodniopomorskie	policki	podmiejski
Powiat Pyrzycki	zachodniopomorskie	pyrzycki	mały
Powiat Sławieński	zachodniopomorskie	sławieński	modelowy
Powiat Stargardzki	zachodniopomorskie	stargardzki	podmiejski
Powiat Szczecinecki	zachodniopomorskie	szczecinecki	modelowy duży
Powiat Świdwiński	zachodniopomorskie	świdwiński	mały
Powiat Wałecki	zachodniopomorskie	wałecki	modelowy duży
Powiat Łobeski	zachodniopomorskie	łobeski	mały
Powiat Chodzieski	wielkopolskie	chodzieski	mały
Powiat Czarnkowsko- -Trzcianecki	wielkopolskie	czarnkowsko- -trzcianecki	modelowy duży
Powiat Gnieźnieński	wielkopolskie	gnieźnieński	modelowy duży
Powiat Gostyński	wielkopolskie	gostyński	modelowy
Powiat Grodziski	wielkopolskie	grodziski	mały
Powiat Jarociński	wielkopolskie	jarociński	modelowy
Powiat Kaliski	wielkopolskie	kaliski	obwarzankowy
Powiat Kępiński	wielkopolskie	kępiński	modelowy
Powiat Kolski	wielkopolskie	kolski	modelowy duży
Powiat Koniński	wielkopolskie	koniński	obwarzankowy
Powiat Kościański	wielkopolskie	kościański	modelowy
Powiat Krotoszyński	wielkopolskie	krotoszyński	modelowy
Powiat Leszczyński	wielkopolskie	leszczyński	obwarzankowy
Powiat Międzychodzki	wielkopolskie	międzychodzki	mały
Powiat Nowotomyski	wielkopolskie	nowotomyski	modelowy
Powiat Obornicki	wielkopolskie	obornicki	podmiejski
Powiat Ostrowski	wielkopolskie	ostrowski	modelowy duży
Powiat Ostrzeszowski	wielkopolskie	ostrzeszowski	modelowy
Powiat Piłski	wielkopolskie	piłski	nietypowy
Powiat Pleszewski	wielkopolskie	pleszewski	modelowy
Powiat Poznański	wielkopolskie	poznański	obwarzankowy
Powiat Rawicki	wielkopolskie	rawicki	modelowy
Powiat Słupecki	wielkopolskie	słupecki	modelowy
Powiat Szamotulski	wielkopolskie	szamotulski	modelowy duży
Powiat Średzki	wielkopolskie	średzki	modelowy
Powiat Śremski	wielkopolskie	śremski	modelowy
Powiat Turecki	wielkopolskie	turecki	modelowy duży
Powiat Wągrowiecki	wielkopolskie	wągrowiecki	modelowy
Powiat Wolsztyński	wielkopolskie	wolsztyński	modelowy
Powiat Wrzesiński	wielkopolskie	wrzesiński	modelowy

cd. tabeli 1

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat	Typ powiatu
Powiat Złotowski	wielkopolskie	złotowski	modelowy
Powiat Gorzowski	lubuskie	gorzowski	obwarzankowy
Powiat Krośnieński	lubuskie	krosnieński	modelowy
Powiat Międzyrzecki	lubuskie	międzyrzecki	modelowy
Powiat Nowosolski	lubuskie	nowosolski	modelowy duży
Powiat Słubicki	lubuskie	słubicki	mały
Powiat Strzelecko-Drezdenecki	lubuskie	strzelecko-drezdenecki	mały
Powiat Sulęciński	lubuskie	sulęciński	mały
Powiat Świebodziński	lubuskie	świebodziński	modelowy
Powiat Zielonogórski	lubuskie	zielonogórski	obwarzankowy
Powiat Żagański	lubuskie	żagański	modelowy duży
Powiat Żarski	lubuskie	żarski	modelowy duży
Powiat Wschowski	lubuskie	wschowski	mały

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Tabela 2. Klasyfikacja powiatów – powiaty modelowe małe

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Górowski	dolnośląskie	górowski
Powiat Kamiennogórski	dolnośląskie	kamiennogórski
Powiat Lwówecki	dolnośląskie	lwówecki
Powiat Strzeliński	dolnośląskie	strzeliński
Powiat Wołowski	dolnośląskie	wołowski
Powiat Złotoryjski	dolnośląskie	złotoryjski
Powiat Chełmiński	kujawsko-pomorskie	chełmiński
Powiat Golubsko-Dobrzyński	kujawsko-pomorskie	golubsko-dobrzyński
Powiat Grudziądzki	kujawsko-pomorskie	grudziądzki
Powiat Mogileński	kujawsko-pomorskie	mogileński
Powiat Radziejowski	kujawsko-pomorskie	radziejowski
Powiat Rypiński	kujawsko-pomorskie	rypiński
Powiat Sępoleński	kujawsko-pomorskie	sępoleński
Powiat Tucholski	kujawsko-pomorskie	tucholski
Powiat Wąbrzeski	kujawsko-pomorskie	wąbrzeski
Powiat Janowski	lubelskie	janowski
Powiat Parczewski	lubelskie	parczewski
Powiat Włodawski	lubelskie	włodawski
Powiat Pajęczański	łódzkie	pajęczański
Powiat Poddębicki	łódzkie	poddębicki
Powiat Rawski	łódzkie	rawski
Powiat Wieruszowski	łódzkie	wieruszowski
Powiat Miechowski	małopolskie	miechowski
Powiat Proszowicki	małopolskie	proszowicki
Powiat Gostyniński	mazowieckie	gostyniński
Powiat Lipski	mazowieckie	lipski
Powiat Łosicki	mazowieckie	łosicki
Powiat Makowski	mazowieckie	makowski
Powiat Przasnyski	mazowieckie	przasnyski
Powiat Przysuski	mazowieckie	przysuski
Powiat Pułtuski	mazowieckie	pułtuski
Powiat Sierpecki	mazowieckie	sierpecki
Powiat Szydłowiecki	mazowieckie	szydłowiecki
Powiat Zwoleński	mazowieckie	zwoleński
Powiat Żuromiński	mazowieckie	żuromiński
Powiat Głubczycki	opolskie	głubczycki
Powiat Namysłowski	opolskie	namysłowski
Powiat Bieszczadzki	podkarpackie	bieszczadzki
Powiat Leski	podkarpackie	leski

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Grajewski	podlaskie	grajewski
Powiat Hajnowski	podlaskie	hajnowski
Powiat Kolneński	podlaskie	kolneński
Powiat Moniecki	podlaskie	moniecki
Powiat Sejneński	podlaskie	sejneński
Powiat Siemiatycki	podlaskie	siemiatycki
Powiat Zambrowski	podlaskie	zambrowski
Powiat Nowodworski	pomorskie	nowodworski
Powiat Sztumski	pomorskie	sztumski
Powiat Kazimierski	świętokrzyskie	kazimierski
Powiat Pińczowski	świętokrzyskie	pińczowski
Powiat Włoszczowski	świętokrzyskie	włoszczowski
Powiat Braniewski	warmińsko-mazurskie	braniewski
Powiat Lidzbarski	warmińsko-mazurskie	lidzbarski
Powiat Mrągowski	warmińsko-mazurskie	mrągowski
Powiat Nidzicki	warmińsko-mazurskie	nidzicki
Powiat Nowomiejski	warmińsko-mazurskie	nowomiejski
Powiat Olecki	warmińsko-mazurskie	olecki
Powiat Gołdapski	warmińsko-mazurskie	gołdapski
Powiat Węgorzewski	warmińsko-mazurskie	węgorzewski
Powiat Białogardzki	zachodniopomorskie	białogardzki
Powiat Choszczeński	zachodniopomorskie	choszczeński
Powiat Pyrzycki	zachodniopomorskie	pyrzycki
Powiat Świdwiński	zachodniopomorskie	świdwiński
Powiat Łobeski	zachodniopomorskie	łobeski
Powiat Chodzieski	wielkopolskie	chodzieski
Powiat Grodziski	wielkopolskie	grodziski
Powiat Międzychodzki	wielkopolskie	międzychodzki
Powiat Słubicki	lubuskie	słubicki
Powiat Strzelecko-Drezdenecki	lubuskie	strzelecko-drezdenecki
Powiat Sulęciński	lubuskie	sulęciński
Powiat Wschowski	lubuskie	wschowski

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Tabela 3. Klasyfikacja powiatów – powiaty modelowe duże

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Bolesławiecki	dolnośląskie	bolesławiecki
Powiat Dzierżoniowski	dolnośląskie	dzierżoniowski
Powiat Głogowski	dolnośląskie	głogowski
Powiat Kłodzki	dolnośląskie	kłodzki
Powiat Lubiński	dolnośląskie	lubiński
Powiat Świdnicki	dolnośląskie	świdnicki
Powiat Zgorzelecki	dolnośląskie	zgorzelecki
Powiat Inowrocławski	kujawsko-pomorskie	inowrocławski
Powiat Świecki	kujawsko-pomorskie	świecki
Powiat Biłgorajski	lubelskie	biłgorajski
Powiat Krasnicki	lubelskie	krański
Powiat Łukowski	lubelskie	łukowski
Powiat Puławski	lubelskie	puławski
Powiat Tomaszowski	lubelskie	tomaszowski
Powiat Bełchatowski	łódzkie	bełchatowski
Powiat Kutnowski	łódzkie	kutnowski
Powiat Radomszczański	łódzkie	radomszczański
Powiat Tomaszowski	łódzkie	tomaszowski
Powiat Bocheński	małopolskie	bocheński
Powiat Brzeski	małopolskie	brzeski
Powiat Chrzanowski	małopolskie	chrzanowski
Powiat Gorlicki	małopolskie	gorlicki
Powiat Limanowski	małopolskie	limanowski
Powiat Nowotarski	małopolskie	nowotarski
Powiat Olkuski	małopolskie	olkuski
Powiat Oświęcimski	małopolskie	oświęcimski
Powiat Suski	małopolskie	suski
Powiat Wadowicki	małopolskie	wadowicki
Powiat Garwoliński	mazowieckie	garwoliński
Powiat Grodziski	mazowieckie	grodziski
Powiat Grójecki	mazowieckie	grójecki
Powiat Miński	mazowieckie	miński
Powiat Płoński	mazowieckie	płoński
Powiat Sochaczewski	mazowieckie	sochaczewski
Powiat Brzeski	opolskie	brzeski
Powiat Kędzierzyńsko-Kozielski	opolskie	kędzierzyńsko-kozielski
Powiat Nyski	opolskie	nyski
Powiat Dębicki	podkarpackie	dębicki
Powiat Jarosławski	podkarpackie	jarosławski

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Mielecki	podkarpackie	mielecki
Powiat Sanocki	podkarpackie	sanocki
Powiat Stalowowolski	podkarpackie	stalowowolski
Powiat Człuchowski	pomorskie	człuchowski
Powiat Kwidzyński	pomorskie	kwidzyński
Powiat Pucki	pomorskie	pucki
Powiat Starogardzki	pomorskie	starogardzki
Powiat Tczewski	pomorskie	tczewski
Powiat Cieszyński	śląskie	cieszyński
Powiat Kłobucki	śląskie	kłobucki
Powiat Pszczyński	śląskie	pszczyński
Powiat Raciborski	śląskie	raciborski
Powiat Tarnogórski	śląskie	tarnogórski
Powiat Wodzisławski	śląskie	wodzisławski
Powiat Zawierciański	śląskie	zawierciański
Powiat Żywiecki	śląskie	żywiecki
Powiat Jędrzejowski	świętokrzyskie	jędrzejowski
Powiat Konecki	świętokrzyskie	konecki
Powiat Ostrowiecki	świętokrzyskie	ostrowiecki
Powiat Sandomierski	świętokrzyskie	sandomierski
Powiat Starachowicki	świętokrzyskie	starachowicki
Powiat Ełcki	warmińsko-mazurskie	ełcki
Powiat Iławski	warmińsko-mazurskie	iławski
Powiat Ostródzki	warmińsko-mazurskie	ostródzki
Powiat Kołobrzeski	zachodniopomorskie	kołobrzeski
Powiat Szczecinecki	zachodniopomorskie	szczecinecki
Powiat Wałecki	zachodniopomorskie	wałecki
Powiat Czarnkowsko-Trzcianecki	wielkopolskie	czarnkowsko-trzcianecki
Powiat Gnieźnieński	wielkopolskie	gnieźnieński
Powiat Kolski	wielkopolskie	kolski
Powiat Ostrowski	wielkopolskie	ostrowski
Powiat Szamotulski	wielkopolskie	szamotulski
Powiat Turecki	wielkopolskie	turecki
Powiat Nowosolski	lubuskie	nowosolski
Powiat Żagański	lubuskie	żagański
Powiat Żarski	lubuskie	żarski

Ź r ó ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Tabela 4. Klasyfikacja powiatów – powiaty modelowe

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Jaworski	dolnośląskie	jaworski
Powiat Milicki	dolnośląskie	milicki
Powiat Polkowicki	dolnośląskie	polkowicki
Powiat Ząbkowicki	dolnośląskie	ząbkowicki
Powiat Aleksandrowski	kujawsko-pomorskie	aleksandrowski
Powiat Brodnicki	kujawsko-pomorskie	brodnicki
Powiat Lipnowski	kujawsko-pomorskie	lipnowski
Powiat Nakielski	kujawsko-pomorskie	nakielski
Powiat Żniński	kujawsko-pomorskie	żniński
Powiat Hrubieszowski	lubelskie	hrubieszowski
Powiat Krasnostawski	lubelskie	krasnostawski
Powiat Opolski	lubelskie	opolski
Powiat Radzyński	lubelskie	radzyński
Powiat Rycki	lubelskie	rycki
Powiat Łaski	łódzkie	łaski
Powiat Łęczycki	łódzkie	łęczycki
Powiat Łowicki	łódzkie	łowicki
Powiat Opoczyński	łódzkie	opoczyński
Powiat Wieluński	łódzkie	wieluński
Powiat Zduńskowolski	łódzkie	zduńskowolski
Powiat Dąbrowski	małopolskie	dąbrowski
Powiat Tatrzański	małopolskie	tatrzański
Powiat Białobrzeski	mazowieckie	białobrzeski
Powiat Kozienski	mazowieckie	kozienski
Powiat Mławski	mazowieckie	mławski
Powiat Ostrowski	mazowieckie	ostrowski
Powiat Sokołowski	mazowieckie	sokołowski
Powiat Węgrowski	mazowieckie	węgrowski
Powiat Wyszowski	mazowieckie	wyszowski
Powiat Żyrardowski	mazowieckie	żyrardowski
Powiat Kluczborski	opolskie	kluczborski
Powiat Krapkowicki	opolskie	krapkowicki
Powiat Oleski	opolskie	oleski
Powiat Prudnicki	opolskie	prudnicki
Powiat Strzelecki	opolskie	strzelecki
Powiat Brzozowski	podkarpackie	brzozowski
Powiat Leżajski	podkarpackie	leżajski
Powiat Lubaczowski	podkarpackie	lubaczowski
Powiat Nizański	podkarpackie	nizański

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Przeworski	podkarpackie	przeworski
Powiat Ropczycko-Sędziszowski	podkarpackie	ropczycko-sędziszowski
Powiat Strzyżowski	podkarpackie	strzyżowski
Powiat Augustowski	podlaskie	augustowski
Powiat Bielski	podlaskie	bielski
Powiat Sokólski	podlaskie	sokólski
Powiat Wysokomazowiecki	podlaskie	wysokomazowiecki
Powiat Bytowski	pomorskie	bytowski
Powiat Chojnicki	pomorskie	chojnicki
Powiat Kościerski	pomorskie	kościerski
Powiat Lęborski	pomorskie	łęborski
Powiat Malborski	pomorskie	malborski
Powiat Lubliniecki	śląskie	lubliniecki
Powiat Myszkowski	śląskie	myszkowski
Powiat Rybnicki	śląskie	rybnicki
Powiat Buski	świętokrzyskie	buski
Powiat Opatowski	świętokrzyskie	opatowski
Powiat Skarżyski	świętokrzyskie	skarżyski
Powiat Staszowski	świętokrzyskie	staszowski
Powiat Bartoszycki	warmińsko-mazurskie	bartoszycki
Powiat Działdowski	warmińsko-mazurskie	działdowski
Powiat Giżycki	warmińsko-mazurskie	giżycki
Powiat Kętrzyński	warmińsko-mazurskie	kętrzyński
Powiat Piski	warmińsko-mazurskie	piski
Powiat Szczycieński	warmińsko-mazurskie	szczycieński
Powiat Drawski	zachodniopomorskie	drawski
Powiat Gryfiński	zachodniopomorskie	gryfiński
Powiat Myśliborski	zachodniopomorskie	myśliborski
Powiat Sławieński	zachodniopomorskie	sławieński
Powiat Gostyński	wielkopolskie	gostyński
Powiat Jarociński	wielkopolskie	jarociński
Powiat Kępiński	wielkopolskie	kępiński
Powiat Kościański	wielkopolskie	kościański
Powiat Krotoszyński	wielkopolskie	krotoszyński
Powiat Nowotomyski	wielkopolskie	nowotomyski
Powiat Ostrzeszowski	wielkopolskie	ostrzeszowski
Powiat Pleszewski	wielkopolskie	pleszewski
Powiat Rawicki	wielkopolskie	rawicki
Powiat Słupecki	wielkopolskie	słupecki

cd. tabeli 4

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Średzki	wielkopolskie	średzki
Powiat Śremski	wielkopolskie	śremski
Powiat Wągrowiecki	wielkopolskie	wągrowiecki
Powiat Wolsztyński	wielkopolskie	wolsztyński
Powiat Wrzesiński	wielkopolskie	wrzesiński
Powiat Złotowski	wielkopolskie	złotowski
Powiat Krośnieński	lubuskie	krosnieński
Powiat Międzyrzeczki	lubuskie	międzyrzeczki
Powiat Świebodziński	lubuskie	świebodziński

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Tabela 5. Klasyfikacja powiatów – powiaty obwarzankowe

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Jeleniogórski	dolnośląskie	jeleniogórski
Powiat Legnicki	dolnośląskie	legnicki
Powiat Wałbrzyski	dolnośląskie	wałbrzyski
Powiat Wrocławski	dolnośląskie	wrocławski
Powiat Bydgoski	kujawsko-pomorskie	bydgoski
Powiat Toruński	kujawsko-pomorskie	toruński
Powiat Włocławski	kujawsko-pomorskie	włocławski
Powiat Bialski	lubelskie	bialski
Powiat Chełmski	lubelskie	chełmski
Powiat Lubelski	lubelskie	lubelski
Powiat Zamojski	lubelskie	zamojski
Powiat Piotrkowski	łódzkie	piotrkowski
Powiat Skierniewicki	łódzkie	skierniewicki
Powiat Krakowski	małopolskie	krakowski
Powiat Nowosądecki	małopolskie	nowosądecki
Powiat Tarnowski	małopolskie	tarnowski
Powiat Ostrołęcki	mazowieckie	ostrołęcki
Powiat Płocki	mazowieckie	płocki
Powiat Radomski	mazowieckie	radomski
Powiat Siedlecki	mazowieckie	siedlecki
Powiat Opolski	opolskie	opolski
Powiat Krośnieński	podkarpackie	krośnieński
Powiat Przemyski	podkarpackie	przemyski
Powiat Rzeszowski	podkarpackie	rzeszowski
Powiat Tarnobrzeski	podkarpackie	tarnobrzeski
Powiat Białostocki	podlaskie	białostocki
Powiat Łomżyński	podlaskie	łomżyński
Powiat Suwalski	podlaskie	suwalski
Powiat Wysokomazowiecki	podlaskie	wysokomazowiecki
Powiat Kwidzyński	pomorskie	kwidzyński
Powiat Starogardzki	pomorskie	starogardzki
Powiat Tarnogórski	śląskie	tarnogórski
Powiat Częstochowski	śląskie	częstochowski
Powiat Staszowski	świętokrzyskie	staszowski
Powiat Lidzbarski	warmińsko-mazurskie	lidzbarski
Powiat Goleniowski	zachodniopomorskie	goleniowski
Powiat Czarnkowsko-Trzcianecki	wielkopolskie	czarnkowsko-trzcianecki
Powiat Grodziski	wielkopolskie	grodziski
Powiat Kępiński	wielkopolskie	kępiński

cd. tabeli 5

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Obornicki	wielkopolskie	obornicki
Powiat Turecki	wielkopolskie	turecki
Powiat Nowosolski	lubuskie	nowosolski
Powiat Zielonogórski	lubuskie	zielonogórski

Źródło: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Tabela 6. Klasyfikacja powiatów – powiaty podmiejskie

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Oleśnicki	dolnośląskie	olesnicki
Powiat Oławski	dolnośląskie	oławski
Powiat Średzki	dolnośląskie	średzki
Powiat Trzebnicki	dolnośląskie	trzebnicki
Powiat Lubartowski	lubelskie	lubartowski
Powiat Łęczyński	lubelskie	łęczyński
Powiat Świdnicki	lubelskie	świdnicki
Powiat Łódzki Wschodni	łódzkie	łódzki wschodni
Powiat Pabianicki	łódzkie	pabianicki
Powiat Zgierski	łódzkie	zgierski
Powiat Brzeziński	łódzkie	brzeziński
Powiat Myślenicki	małopolskie	myślenicki
Powiat Wielicki	małopolskie	wielicki
Powiat Legionowski	mazowieckie	legionowski
Powiat Nowodworski	mazowieckie	nowodworski
Powiat Otwocki	mazowieckie	otwocki
Powiat Piaseczyński	mazowieckie	piaseczyński
Powiat Pruszkowski	mazowieckie	pruszkowski
Powiat Warszawski Zachodni	mazowieckie	warszawski zachodni
Powiat Wołomiński	mazowieckie	wołomiński
Powiat Jasielski	podkarpackie	jasielski
Powiat Kolbuszowski	podkarpackie	kolbuszowski
Powiat Łąncucki	podkarpackie	ląncucki
Powiat Kartuski	pomorskie	kartuski
Powiat Wejherowski	pomorskie	wejherowski
Powiat Będziński	śląskie	będziński
Powiat Mikołowski	śląskie	mikołowski
Powiat Bieruńsko-Lędziński	śląskie	bieruńsko-lędziński
Powiat Gliwicki	śląskie	gliwicki
Powiat Goleniowski	zachodniopomorskie	goleniowski
Powiat Gryficki	zachodniopomorskie	gryficki
Powiat Kamieński	zachodniopomorskie	kamienski
Powiat Policki	zachodniopomorskie	policki
Powiat Stargardzki	zachodniopomorskie	stargardzki
Powiat Obornicki	wielkopolskie	obornicki

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Tabela 7. Klasyfikacja powiatów – powiaty nietypowe

Nazwa samorządu	Województwo	Powiat
Powiat Sieradzki	łódzkie	sieradzki
Powiat Ciechanowski	mazowieckie	ciechanowski
Powiat Piłski	wielkopolskie	piłski

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Załącznik 2

RANKING LICEÓW W POLSCE – LATA 2013 I 2014

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
1	XIV Liceum Ogólnokształcące im. St. Staszica	Warszawa
2	LO nr XIV im. Polonii Belgijskiej	Wrocław
3	V Liceum Ogólnokształcące im. A. Witkowskiego	Kraków
4	Liceum Akademickie UMK	Toruń
5	Liceum Ogólnokształcące im. św. Jadwigi Królowej	Kielce
6	XIII Liceum Ogólnokształcące	Szczecin
7	VIII Liceum Ogólnokształcące im. Władysława IV	Warszawa
8	LXVII LO im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego	Warszawa
9	III LO z Oddz. Dwujęz. im. Marynarki Wojennej RP	Gdynia
10	XXVII LO im. Tadeusza Czackiego	Warszawa
11	II LO z Oddz. Dwujęz. im. Stefana Batorego	Warszawa
12	2 Społeczne LO STO im. Pawła Jasienicy	Warszawa
13	XXXIII LO Dwujęzyczne im. Mikołaja Kopernika	Warszawa
14	LXIV LO im. Stanisława Ignacego Witkiewicza	Warszawa
15	LO im. Jana Pawła II Sióstr Prezentek	Rzeszów
16	I Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernika	Łódź
17	Publiczne LO Politechniki Łódzkiej	Łódź
18	LO nr III im. Adama Mickiewicza	Wrocław
19	IX LO im. Klementyny Hoffmanowej	Warszawa
20	Liceum Dwujęzyczne nr IV	Wrocław
21	V Liceum Ogólnokształcące	Bielsko-Biała
22	I Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica	Lublin
23	Społeczne LO im. Małego Księcia	Tarnobrzeg
24	II Liceum Ogólnokształcące im. Mieszka I	Szczecin
25	Społeczne LO nr 4 im. Batalionu AK „Parasol”	Warszawa
26	XXI Liceum Ogólnokształcące im. B. Prusa	Łódź
27	PLO nr III z Oddz. Dwujęz. im. M. Skłodowskiej-Curie	Opole
28	VI Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kochanowskiego	Radom
29	VI LO im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich	Bydgoszcz
30	VI Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Reytana	Warszawa
31	I Społeczne LO im. Unii Europejskiej	Zamość
31	XXVIII LO im. Jana Kochanowskiego	Warszawa
33	V LO im. Księcia Józefa Poniatowskiego	Warszawa
34	CXXII Liceum Ogólnokształcące im. Ignacego Domeyki	Warszawa
35	XVII LO z Oddz. Dwujęz. im. A. Frycza Modrzewskiego	Warszawa

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
M. Warszawa	mazowieckie	100,00	6	3
M. Wrocław	dolnośląskie	98,32	1	6
M. Kraków	małopolskie	96,90	4	4
M. Toruń	kujawsko-pomorskie	91,46	2	1
M. Kielce	świętokrzyskie	87,79	52	11
M. Szczecin	zachodniopomorskie	80,71	5	2
M. Warszawa	mazowieckie	79,07	11	16
M. Warszawa	mazowieckie	78,83	12	14
M. Gdynia	pomorskie	77,51	3	5
M. Warszawa	mazowieckie	74,49	16	17
M. Warszawa	mazowieckie	73,69	9	8
M. Warszawa	mazowieckie	72,48	17	7
M. Warszawa	mazowieckie	71,60	19	9
M. Warszawa	mazowieckie	69,88	13	15
M. Rzeszów	podkarpackie	69,28	10	13
M. Łódź	łódzkie	69,17	8	12
M. Łódź	łódzkie	67,30	31	27
M. Wrocław	dolnośląskie	66,23	7	10
M. Warszawa	mazowieckie	66,00	21	23
M. Wrocław	dolnośląskie	65,06	45	32
M. Bielsko-Biała	śląskie	64,81	20	55
M. Lublin	lubelskie	64,29	28	21
M. Tarnobrzeg	podkarpackie	63,90	372	138
M. Szczecin	zachodniopomorskie	63,83	41	38
M. Warszawa	mazowieckie	62,90	23	22
M. Łódź	łódzkie	62,36	53	29
M. Opole	opolskie	62,31	22	31
M. Radom	mazowieckie	61,97	18	19
M. Bydgoszcz	kujawsko-pomorskie	61,86	23	20
M. Warszawa	mazowieckie	61,66	50	64
M. Zamość	lubelskie	61,37	82	25
M. Warszawa	mazowieckie	61,37	97	39
M. Warszawa	mazowieckie	61,33	26	37
M. Warszawa	mazowieckie	61,17	44	61
M. Warszawa	mazowieckie	61,05	45	46

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
36	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Krosno
37	I LO im. Bartłomieja Nowodworskiego	Kraków
38	XVIII Liceum Ogólnokształcące im. Jana Zamoyskiego	Warszawa
39	Liceum Ogólnokształcące im. Jana III Sobieskiego	Lublin
40	XL LO z Oddz. Dwujęz. im. Stefana Żeromskiego	Warszawa
41	Katolickie LO Księży Pallotynów Collegium Culmense	Chełmno
42	I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Białystok
43	XV LO z Oddz. Dwujęz. im. Narczyży Żmichowskiej	Warszawa
44	XXXVII Liceum Ogólnokształcące im. J. Dąbrowskiego	Warszawa
45	II LO im. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego	Olsztyn
46	XVI LO z Oddz. Dwujęz. im. Charlesa de Gaulle'a	Poznań
47	Gdańskie Liceum Autonomiczne	Gdańsk
48	Liceum Ogólnokształcące Towarzystwa Ewangelickiego	Cieszyn
49	Katolickie LO im. Jana Pawła II	Gdynia
50	III LO im. Bohaterów Westerplatte	Gdańsk
51	III Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Katowice
52	II LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Gorzów Wlkp.
53	II LO im. Gen. Zamoyskiej i Heleny Modrzejewskiej	Poznań
54	Spółeczne Liceum Ogólnokształcące	Żary
55	I Społeczne LO im. Stanisława Konarskiego STO	Katowice
56	Diecezjalne Liceum Humanistyczne	Nysa
57	III Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki	Łódź
58	PLO nr II z Oddz. Dwujęz. im. Marii Konopnickiej	Opole
59	I Społeczne Liceum Ogólnokształcące	Warszawa
60	XI Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Reja	Warszawa
61	LO nr XII im. Bolesława Chrobrego	Wrocław
61	XXII LO z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Jose Marti	Warszawa
63	VIII Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Poznań
64	IX LO z Oddz. Dwujęz. im. Bohaterów Monte Cassino	Szczecin
65	III Liceum Ogólnokształcące im. Unii Lubelskiej	Lublin
66	V Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Gdańsk
67	I Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana K. Norwida	Bydgoszcz
68	VII LO im. Juliusza Słowackiego	Warszawa
69	II LO im. Króla Jana III Sobieskiego	Kraków
70	LO nr V im. gen. Jakuba Jasińskiego	Wrocław
70	II Liceum Ogólnokształcące im. dr. Wł. Pniewskiego	Gdańsk
72	Spółeczne Liceum Ogólnokształcące nr 5 STO	Milanówek
73	I LO im. Karola Marcinkowskiego	Poznań
74	Liceum Ogólnokształcące św. Marii Magdaleny	Poznań
75	Pallotyńskie LO im. Stefana Batoiego	Lublin

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
M. Krosno	podkarpackie	60,71	38	42
M. Kraków	małopolskie	60,66	27	36
M. Warszawa	mazowieckie	60,09	34	33
M. Lublin	lubelskie	59,73	406	445
M. Warszawa	mazowieckie	59,32	60	69
chełmiński	kujawsko-pomorskie	59,14	410	182
M. Białystok	podlaskie	58,97	14	35
M. Warszawa	mazowieckie	58,83	36	41
M. Warszawa	mazowieckie	58,48	93	44
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	58,08	48	82
M. Poznań	wielkopolskie	58,07	191	108
M. Gdańsk	pomorskie	57,99	77	111
cieszyński	śląskie	57,96	49	56
M. Gdynia	pomorskie	57,83	200	152
M. Gdańsk	pomorskie	57,77	30	45
M. Katowice	śląskie	57,74	57	68
M. Gorzów Wlkp.	lubuskie	57,72	51	58
M. Poznań	wielkopolskie	57,71	40	54
żarski	lubuskie	57,70	15	18
M. Katowice	śląskie	57,61	500+	155
nyski	opolskie	57,54	29	28
M. Łódź	łódzkie	57,27	71	60
M. Opole	opolskie	57,16	78	57
M. Warszawa	mazowieckie	57,14	59	65
M. Warszawa	mazowieckie	57,09	61	51
M. Wrocław	dolnośląskie	56,88	63	24
M. Warszawa	mazowieckie	56,88	104	85
M. Poznań	wielkopolskie	56,83	56	48
M. Szczecin	zachodniopomorskie	56,54	85	81
M. Lublin	lubelskie	56,51	71	66
M. Gdańsk	pomorskie	56,44	58	49
M. Bydgoszcz	kujawsko-pomorskie	56,39	64	87
M. Warszawa	mazowieckie	56,22	137	72
M. Kraków	małopolskie	56,17	62	66
M. Wrocław	dolnośląskie	56,06	75	52
M. Gdańsk	pomorskie	56,06	120	114
grodziski	mazowieckie	56,01	74	120
M. Poznań	wielkopolskie	56,00	47	63
M. Poznań	wielkopolskie	55,84	54	43
M. Lublin	lubelskie	55,76	96	80

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
75	V Liceum Ogólnokształcące im. Andrzeja Struga	Gliwice
77	XVI LO z Oddz. Dwujęz. im. Stefanii Sempołowskiej	Warszawa
78	LO Katolickiego Towarzystwa Kulturalnego	Bielsko-Biała
79	LO im. marsz. St. Małachowskiego	Płock
80	I Społeczne LO im. Hetmana Jana Tarnowskiego	Tarnobrzeg
81	VI LO im. Wacława Sierpińskiego	Gdynia
82	II Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Tomaszów Maz.
83	VII Prywatne Liceum Ogólnokształcące im. M. Reja	Kraków
84	LO nr I im. mjra Henryka Sucharskiego	Kępno
85	LO nr VII im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego	Wrocław
86	I Liceum Ogólnokształcące	Swarzędz
87	I Liceum Ogólnokształcące im. E. Dembowskiego	Zielona Góra
88	I Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki	Łomża
89	XIX LO im. Powstańców Warszawy	Warszawa
90	IV LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Olsztyn
91	II LO im. Hetmana Jana Zamoyskiego	Lublin
92	I Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Dubois	Koszalin
93	I Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Ełk
94	IV Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Toruń
95	V LO z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Adama Asnyka	Szczecin
96	II Liceum Ogólnokształcące im. Hugona Kołłątaja	Wałbrzych
97	II LO im. Księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej	Białystok
98	XII LO im. Stanisława Wyspiańskiego	Łódź
99	XIII LO im. Marii Piotrowiczowej	Łódź
99	XLI Liceum Ogólnokształcące Joachima Lelewela	Warszawa
101	Klasyczne LO im. ks. St. Konarskiego	Skierniewice
102	VIII Prywatne Akademickie Liceum Ogólnokształcące	Kraków
103	Niepubliczne Liceum Ogólnokształcące nr 81 SGH	Warszawa
104	III LO im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego	Białystok
105	XXXI Liceum Ogólnokształcące im. Ludwika Zamenhofa	Łódź
106	I LO im. Kazimierza Jagiellończyka	Sieradz
107	III Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Kalisz
108	IV Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica	Sosnowiec
109	II LO z Oddz. Dwujęz. im. A. Frycza Modrzewskiego	Rybnik
110	Katolickie LO im. Cypriana K. Norwida	Garwolin
111	XXXIV LO z Oddz. Dwujęz. im. Miguela de Cervantesa	Warszawa
112	PLO Sióstr Niepokalanek im. Matki Bożej Częstoch.	Szymanów
113	Społeczne Liceum Ogólnokształcące STO	Białystok
114	II Liceum Ogólnokształcące im. Jana Śniadeckiego	Kielce
115	Katolickie LO im. ks. M. K. Sarbiewskiego SI	Mława

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
M. Gliwice	śląskie	55,76	253	109
M. Warszawa	mazowieckie	55,68	92	79
M. Bielsko-Biała	śląskie	55,59	25	103
M. Płock	mazowieckie	55,54	88	94
M. Tarnobrzeg	podkarpackie	55,42	228	95
M. Gdynia	pomorskie	55,40	35	62
tomaszowski	łódzkie	55,35	114	97
M. Kraków	małopolskie	55,34	167	147
kępiński	wielkopolskie	55,23	226	208
M. Wrocław	dolnośląskie	55,17	32	26
poznański	wielkopolskie	55,11	143	30
M. Zielona Góra	lubuskie	55,09	33	34
M. Łomża	podlaskie	55,03	39	71
M. Warszawa	mazowieckie	55,02	142	134
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	54,96	110	107
M. Lublin	lubelskie	54,76	70	140
M. Koszalin	zachodniopomorskie	54,74	42	106
ełcki	warmińsko-mazurskie	54,62	171	76
M. Toruń	kujawsko-pomorskie	54,50	94	84
M. Szczecin	zachodniopomorskie	54,41	67	59
M. Wałbrzych	dolnośląskie	54,37	75	45
M. Białystok	podlaskie	54,36	86	84
M. Łódź	łódzkie	54,35	66	50
M. Łódź	łódzkie	54,31	133	138
M. Warszawa	mazowieckie	54,31	89	91
M. Skierniewice	łódzkie	54,29	123	115
M. Kraków	małopolskie	54,24	150	135
M. Warszawa	mazowieckie	54,16	153	40
M. Białystok	podlaskie	54,05	65	75
M. Łódź	łódzkie	54,04	102	73
sieradzki	łódzkie	53,98	121	151
M. Kalisz	wielkopolskie	53,92	155	83
M. Sosnowiec	śląskie	53,87	79	140
M. Rybnik	śląskie	53,76	154	144
gawroliński	mazowieckie	53,73	103	92
M. Warszawa	mazowieckie	53,65	105	110
sochaczewski	mazowieckie	53,64	119	212
M. Białystok	podlaskie	53,63	55	90
M. Kielce	świętokrzyskie	53,59	84	133
mławski	mazowieckie	53,47	446	244

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
116	XIV LO z Oddziałami Dwujęzycznymi	Szczecin
117	I Liceum Ogólnokształcące im. Henryka Sienkiewicza	Płońsk
118	II Prywatne Liceum Ogólnokształcące	Kętrzyn
119	I LO im. Władysława Broniewskiego	Bełchatów
120	LO Przymierza Rodzin im. Jana Pawła II	Warszawa
121	II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Leszno
122	LO Towarzystwa Szkolnego im. Mikołaja Reja	Bielsko-Biała
123	III Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Tarnów
124	VIII LO im. Stanisława Wyspiańskiego	Kraków
125	I Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej	Suwałki
126	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Gdańsk
127	Spółeczne Liceum Ogólnokształcące	Kłodzko
128	XXI LO im. św. Stanisława Kostki	Lublin
129	III LO im. Stefana Żeromskiego	Bielsko-Biała
130	Liceum Ogólnokształcące FILOMATA	Gliwice
131	Liceum Ogólnokształcące Towarzystwa Salezjańskiego	Bydgoszcz
132	I Liceum Ogólnokształcące im. B. Prusa	Siedlce
133	I Liceum Ogólnokształcące im. Ziemi Kujawskiej	Włocławek
134	Liceum Ogólnokształcące im. Fryderyka Chopina	Sochaczew
135	LO nr IX im. Juliusza Słowackiego	Wrocław
136	Akademickie LO im. Króla Bolesława Chrobrego	Nowy Sącz
137	III LO im. Markiana Szaszkewicza	Przemyśl
138	Liceum Ogólnokształcące Sióstr Urszulanek SJK	Pniewy
139	IV LO im. kpt. pil. Eugeniusza Horbaczewskiego	Zielona Góra
140	I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprówicza	Inowrocław
141	Prywatne LO Sióstr Zmartwychwstanek	Warszawa
142	LO im. I Dywizji Kościuszkowskiej	Piaseczno
143	II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Mielec
144	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Wieluń
145	I Akademickie LO im. Zasłużonych Ludzi Morza	Gdynia
146	III Liceum Ogólnokształcące	Suwałki
147	II LO im. Stanisława Wyspiańskiego	Legnica
148	I LO z Oddz. Dwujęz. im. Powstańców Śląskich	Rybnik
149	IV Liceum Ogólnokształcące im. H. Sienkiewicza	Częstochowa
150	I Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza	Olsztyn
151	XXI LO im. Hugona Kołłątaja	Warszawa
152	Liceum Ogólnokształcące im. Wł. Broniewskiego	Strzelce Opolskie
153	I Liceum Ogólnokształcące im. Lotników Polskich	Olesno
154	LXX LO im. Aleksandra Kamińskiego	Warszawa
155	I LO im. Antoniego Osuchowskiego	Cieszyn

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
M. Szczecin	zachodniopomorskie	53,41	156	329
płoński	mazowieckie	53,40	130	131
kętrzyński	warmińsko-mazurskie	53,38	116	118
bełchatowski	łódzkie	53,29	123	104
M. Warszawa	mazowieckie	53,27	211	249
M. Leszno	wielkopolskie	53,22	174	261
M. Bielsko-Biała	śląskie	53,07	68	96
M. Tarnów	małopolskie	53,02	140	128
M. Kraków	małopolskie	52,97	126	122
M. Suwałki	podlaskie	52,92	100	101
M. Gdańsk	pomorskie	52,90	128	142
kłodzki	dolnośląskie	52,82	389	267
M. Lublin	lubelskie	52,76	80	162
M. Bielsko-Biała	śląskie	52,70	136	100
M. Gliwice	śląskie	52,61	152	146
M. Bydgoszcz	kujawsko-pomorskie	52,53	160	153
M. Siedlce	mazowieckie	52,51	111	123
M. Włocławek	kujawsko-pomorskie	52,48	127	154
sochaczewski	mazowieckie	52,46	132	160
M. Wrocław	dolnośląskie	52,43	143	102
M. Nowy Sącz	małopolskie	52,38	500+	77
M. Przemyśl	podkarpackie	52,12	500+	500+
szamotulski	wielkopolskie	52,04	292	463
M. Zielona Góra	lubuskie	52,00	141	145
inowrocławski	kujawsko-pomorskie	51,95	98	116
M. Warszawa	mazowieckie	51,80	118	202
piaseczyński	mazowieckie	51,77	173	181
mielecki	podkarpackie	51,73	99	88
wieluński	łódzkie	51,66	500+	112
M. Gdynia	pomorskie	51,65	157	224
M. Suwałki	podlaskie	51,54	268	311
M. Legnica	dolnośląskie	51,49	263	189
M. Rybnik	śląskie	51,40	166	211
M. Częstochowa	śląskie	51,20	193	130
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	51,18	129	201
M. Warszawa	mazowieckie	51,16	122	137
strzelecki	opolskie	51,13	148	125
oleski	opolskie	51,05	201	240
M. Warszawa	mazowieckie	51,03	184	135
cieszyński	śląskie	51,00	168	206

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
156	LO nr III im. Juliusza Słowackiego	Otwock
157	I Społeczne LO im. Zbigniewa Herberta STO	Częstochowa
158	XXVI Liceum Ogólnokształcące	Łódź
159	XXIV Liceum Ogólnokształcące im. C. K. Norwida	Warszawa
160	XII LO im. Marii i Georga Dietrichów	Olsztyn
161	Pub. LO Uniw. Łódzkiego im. Spraw. wśród Narodów Świata	Łódź
162	I Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Jelenia Góra
163	Liceum Ogólnokształcące Sióstr Salezjanek	Ostrów Wlkp.
164	Prywatne LO im. Królowej Jadwigi	Lublin
165	I Liceum Ogólnokształcące	Gorzów Wlkp.
166	LO nr VIII im. Bolesława Krzywoustego	Wrocław
167	III Społeczne LO im. Juliusza Słowackiego STO	Kraków
168	I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Stargard Sz.
169	Salezjańskie LO im. Henryka Sienkiewicza	Sokołów Podl.
170	I LO z Oddz. Dwujęz. im. Mikołaja Kopernika	Katowice
171	Liceum Ogólnokształcące CE „Radosna Nowina 2000”	Piekary
172	I Liceum Ogólnokształcące im. J. I. Kraszewskiego	Biała Podlaska
173	Liceum Ogólnokształcące im. Braci Śniadeckich	Zgorzelec
174	Salezjańskie LO im. Księdza Bosko	Łódź
175	VI Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Kraków
176	Katolickie LO im. Jana Pawła II	Żary
177	IX Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana K. Norwida	Częstochowa
178	III Liceum Ogólnokształcące im. św. Jana Kantego	Poznań
179	Ogólnokształcące Liceum Lotnicze im. Żwirki i Wigury	Dęblin
180	VI Liceum Ogólnokształcące im. I. J. Paderewskiego	Poznań
181	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Bielsko-Biała
182	Samorządowe Liceum Ogólnokształcące	Opoczno
183	I Liceum Ogólnokształcące im. Marcina Wadowity	Wadowice
184	I LO im. Leona Kruczkowskiego	Tychy
185	Katolickie LO w ZSK im. św. Jana Bosko	Sosnowiec
186	V Liceum Ogólnokształcące im. Jana Pawła II	Toruń
186	II LO im. Kazimierza Jagiellończyka	Elbląg
188	IV LO im. dra Tytusa Chałubińskiego	Radom
189	LO nr I im. Marii Curie-Skłodowskiej	Maków Maz.
189	Ogólnokszt. Liceum Jezuitów im. św. St. Kostki	Gdynia
191	VIII LO im. Komisji Edukacji Narodowej	Gdańsk
192	II LO z Oddz. Dwujęz. im. św. Królowej Jadwigi	Siedlce
193	VI LO im. Juliusza Słowackiego	Kielce
194	Pijarskie Liceum Ogólnokształcące Królowej Pokoju	Łowicz
195	II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Słupsk

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
otwocki	mazowieckie	50,95	342	294
M. Częstochowa	śląskie	50,93	500+	500+
M. Łódź	łódzkie	50,91	143	157
M. Warszawa	mazowieckie	50,70	193	257
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	50,64	91	88
M. Łódź	łódzkie	50,63	69	128
M. Jelenia Góra	dolnośląskie	50,62	87	97
ostrowski	wielkopolskie	50,61	178	417
M. Lublin	lubelskie	50,50	101	73
M. Gorzów Wlkp.	lubuskie	50,49	224	183
M. Wrocław	dolnośląskie	50,48	199	93
M. Kraków	małopolskie	50,46	231	161
stargardzki	zachodniopomorskie	50,41	204	282
sokołowski	mazowieckie	50,28	195	486
M. Katowice	śląskie	50,20	37	168
krakowski	małopolskie	50,15	219	165
M. Biała Podlaska	lubelskie	50,08	147	147
zgorzelecki	dolnośląskie	49,73	335	302
M. Łódź	łódzkie	49,67	214	174
M. Kraków	małopolskie	49,64	135	124
żarski	lubuskie	49,62	43	47
M. Częstochowa	śląskie	49,61	81	169
M. Poznań	wielkopolskie	49,37	226	170
rycki	lubelskie	49,36	235	177
M. Poznań	wielkopolskie	49,30	109	215
M. Bielsko-Biała	śląskie	49,23	301	180
opoczyński	łódzkie	49,20	190	205
wadowicki	małopolskie	49,19	159	173
M. Tychy	śląskie	49,15	221	213
M. Sosnowiec	śląskie	49,13	192	259
M. Toruń	kujawsko-pomorskie	49,06	176	194
M. Elbląg	warmińsko-mazurskie	49,06	309	203
M. Radom	mazowieckie	49,05	214	190
makowski	mazowieckie	49,04	500+	500+
M. Gdynia	pomorskie	49,04	138	127
M. Gdańsk	pomorskie	49,00	189	193
M. Siedlce	mazowieckie	48,99	187	197
M. Kielce	świętokrzyskie	48,95	165	239
łowicki	łódzkie	48,94	275	172
M. Słupsk	pomorskie	48,88	204	142

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
196	Spółeczne Liceum Ogólnokształcące STO	Szczecinek
197	II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Bydgoszcz
198	IV Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Rzeszów
199	I LO im. Wojciecha Kętrzyńskiego	Giżycko
199	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Złotów
201	I LO im. Władysława Broniewskiego	Bolesławiec
202	II Liceum Ogólnokształcące im. KEN	Puławy
203	III LO im. płk. Dionizego Czachowskiego	Radom
204	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Kołobrzeg
205	Publiczne Salezjańskie Liceum Ogólnokształcące	Kraków
206	Samorządowe Liceum Ogólnokształcące w ZSO nr 2	Stalowa Wola
207	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Lubin
208	I LO im. Bolesława Krzywoustego	Słupsk
209	I LO im. Grzegorza Piramowicza	Augustów
210	II Liceum Ogólnokształcące	Świdnica
211	Liceum Ogólnokształcące w ZS	Sieniawa
212	I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego	Piotrków Tryb.
213	Liceum Ogólnokształcące Sióstr Urszulanek U.Rz.	Poznań
214	I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Smolenia	Bytom
214	VIII LO z Oddz. Dwujęz. im. Marii Skłodowskiej-Curie	Katowice
216	IV Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza	Warszawa
216	Katolickie LO im. św. Maksymiliana Marii Kolbego	Szczecin
218	III LO z Oddziałami Dwujęzycznymi	Zabrze
219	LO w GiLO im. Polskiej Macierzy Szkolnej	Mińsk Maz.
220	I Liceum Ogólnokształcące im. Józefa Chełmońskiego	Łowicz
221	Katolickie LO im. św. Filipa Neri	Radom
222	II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Gdynia
223	I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Długosza	Nowy Sącz
224	Publiczne LO z Oddziałami Dwujęzycznymi	Opole
225	LO Zakonu Pijarów im. ks. St. Konarskiego	Kraków
226	Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły	Płock
227	Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Pruszków
228	Wielokulturowe Liceum Humanistyczne im. J. Kuronia	Warszawa
229	I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego	Pszczyna
230	Salezjańskie LO im. ks. Augusta Czarotowskiego	Mińsk Maz.
231	I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego	Przemyśl
232	I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego	Chorzów
233	Liceum Ogólnokształcące w ZSOiMS	Szklarska Poręba
234	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Legnica
235	IX Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Lublin

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
szczecinecki	zachodniopomorskie	48,87	500+	338
M. Bydgoszcz	kujawsko-pomorskie	48,86	162	270
M. Rzeszów	podkarpackie	48,85	107	216
gizycki	warmińsko-mazurskie	48,82	307	260
złotowski	wielkopolskie	48,82	362	386
bolesławiecki	dolnośląskie	48,76	323	237
puławski	lubelskie	48,62	204	192
M. Radom	mazowieckie	48,61	251	179
kołobrzeski	zachodniopomorskie	48,55	169	158
M. Kraków	małopolskie	48,52	258	187
stalowowolski	podkarpackie	48,51	260	327
lubiński	dolnośląskie	48,50	222	132
M. Słupsk	pomorskie	48,47	175	184
augustowski	podlaskie	48,46	201	159
świdnicki	dolnośląskie	48,42	254	359
przeworski	podkarpackie	48,38	500+	435
M. Piotrków Tryb.	łódzkie	48,32	112	105
M. Poznań	wielkopolskie	48,23	394	246
M. Bytom	śląskie	48,14	146	232
M. Katowice	śląskie	48,14	188	272
M. Warszawa	mazowieckie	48,08	286	223
M. Szczecin	zachodniopomorskie	48,08	377	247
M. Zabrze	śląskie	48,01	196	312
miński	mazowieckie	48,00	180	121
łowicki	łódzkie	47,99	246	167
M. Radom	mazowieckie	47,98	262	258
M. Gdynia	pomorskie	47,96	125	150
M. Nowy Sącz	małopolskie	47,94	217	226
M. Opole	opolskie	47,93	241	279
M. Kraków	małopolskie	47,90	–	116
M. Płock	mazowieckie	47,88	329	303
pruskowski	mazowieckie	47,79	238	210
M. Warszawa	mazowieckie	47,78	183	218
pszczyński	śląskie	47,77	360	322
miński	mazowieckie	47,73	500+	414
M. Przemyśl	podkarpackie	47,71	177	149
M. Chorzów	śląskie	47,63	131	214
jeleniogórski	dolnośląskie	47,62	500+	500+
M. Legnica	dolnośląskie	47,57	113	78
M. Lublin	lubelskie	47,54	269	253

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
236	I LO im. Zygmunta Krasińskiego	Ciechanów
237	I LO im. Bolesława Krzywoustego	Głogów
238	III LO im. Cypriana Kamila Norwida	Zamość
239	Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Banacha	Żagań
240	PLO Sióstr Nazaretanek z Oddz. Międzynarodowymi	Warszawa
241	I LO im. Króla Stanisława Leszczyńskiego	Jasło
242	I LO im. Księcia Adama Jerzego Czartoryskiego	Puławy
243	I LO im. Stanisława Konarskiego	Mielec
244	I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego	Skarżysko-Kam.
245	IV Liceum Ogólnokształcące im. Jana Pawła II	Łuków
246	Katolickie LO im. Jana Pawła II	Łódź
247	Katolickie LO im. bł. ks. Emila Szramka	Katowice
248	IV Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana K. Norwida	Białystok
249	Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Grajewo
250	I LO im. Kazimierza Brodzińskiego	Tarnów
250	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Starogard Gd.
252	Liceum Ogólnokształcące im. II Armii WP	Trzebnica
253	Samorządowe LO im. Romualda Traugutta	Zgierz
253	Spółeczne Liceum Ogólnokształcące w ZSO STO	Kluczbork
255	I Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Kielce
255	PLO Zakonu Pijarów im. św. Józefa Kalasancjusza	Poznań
257	XXXV LO z Oddz. Dwujęz. im. Bolesława Prusa	Warszawa
258	Ogólnokształcące Liceum Akademickie Jezuitów	Nowy Sącz
259	I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Zamoyskiego	Zamość
260	Liceum Ogólnokształcące w ZS Ekonomicznych	Mińsk Maz.
261	I LO im. Stanisława Wyspiańskiego	Mława
262	II LO im. płk. Leopolda Lisa-Kuli	Rzeszów
263	Katolickie LO im. Jana Pawła II	Biskupiec
264	Liceum Ogólnokształcące im. KEN	Stalowa Wola
265	II LO z Oddz. Dwujęz. im. Marii Konopnickiej	Katowice
266	II Liceum Ogólnokształcące im. Romualda Traugutta	Częstochowa
267	II Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego	Sopot
268	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Łuków
269	Liceum Ogólnokształcące Sióstr Prezentek	Kraków
270	II Liceum im. K. K. Baczyńskiego	Konin
271	IX Liceum Ogólnokształcące im. Karola Libelta	Poznań
272	LO Towarzystwa Salezjańskiego im Jana Bosko	Piła
273	II Liceum Ogólnokształcące im. Królowej Jadwigi	Pabianice
274	I Liceum Ogólnokształcące im. W. Kętrzyńskiego	Kętrzyn
275	Liceum Ogólnokształcące im. Piotra Skargi	Grójec

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
ciechanowski	mazowieckie	47,50	172	170
głogowski	dolnośląskie	47,49	181	235
M. Zamość	lubelskie	47,46	208	198
żagański	lubuskie	47,40	378	356
M. Warszawa	mazowieckie	47,38	244	69
jasielski	podkarpackie	47,35	151	221
puławski	lubelskie	47,31	179	175
mielecki	podkarpackie	47,26	320	406
skarżyski	świętokrzyskie	47,25	225	279
łukowski	lubelskie	47,24	296	455
M. Łódź	łódzkie	47,23	444	332
M. Katowice	śląskie	47,22	83	500+
M. Białystok	podlaskie	47,19	230	250
grajewski	podlaskie	47,18	387	342
M. Tarnów	małopolskie	47,14	248	186
starogardzki	pomorskie	47,14	256	232
trzebnicki	dolnośląskie	47,07	399	466
zgierski	łódzkie	47,05	299	387
kluczborski	opolskie	47,05	500+	500+
M. Kielce	świętokrzyskie	47,02	73	164
M. Poznań	wielkopolskie	47,02	317	245
M. Warszawa	mazowieckie	47,01	232	252
M. Nowy Sącz	małopolskie	46,98	163	272
M. Zamość	lubelskie	46,94	208	293
miński	mazowieckie	46,90	117	156
mławski	mazowieckie	46,86	331	426
M. Rzeszów	podkarpackie	46,85	264	184
olsztyński	warmińsko-mazurskie	46,78	500+	281
stalowowolski	podkarpackie	46,73	229	206
M. Katowice	śląskie	46,71	223	334
M. Częstochowa	śląskie	46,69	158	176
M. Sopot	pomorskie	46,66	347	317
łukowski	lubelskie	46,63	472	435
M. Kraków	małopolskie	46,59	290	296
koniński	wielkopolskie	46,50	296	268
M. Poznań	wielkopolskie	46,47	293	390
pilski	wielkopolskie	46,45	303	119
pabianicki	łódzkie	46,42	282	254
kętrzyński	warmińsko-mazurskie	46,41	289	203
grójecki	mazowieckie	46,40	452	442

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
276	Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Krzywoustego	Kamień Pom.
277	V LO im. Krzysztofa Kieślowskiego	Zielona Góra
277	Katolickie LO im. bł. ks. Romana Archutowskiego	Warszawa
279	XLIV LO im. Antoniego Dobiszewskiego	Warszawa
280	II LO im. ks. prof. Józefa Tischnera	Rabka-Zdrój
280	LO im. Matki Jadwigi Borzęckiej ZSZP	Poznań
282	II LO z Białoruskim J. Naucz. im. B. Taraszkiewicza	Bielsk Podlaski
282	I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprówicza	Racibórz
284	I LO im. Komisji Edukacji Narodowej	Sanok
285	LO nr XIII im. Aleksandra Fredry	Wrocław
286	XCIV Liceum Ogólnokształcące im. gen. St. Maczka	Warszawa
287	Liceum Ogólnokształcące im. B. Prusa	Skierniewice
287	Publiczne Liceum Ogólnokształcące nr V	Opole
289	II Liceum Ogólnokształcące im. Emilii Plater	Biała Podlaska
290	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Toruń
291	Międzynarodowe LO „Paderewski”	Lublin
291	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Ryki
293	V Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej	Lublin
293	Salezjańskie LO im. św. Jana Bosko	Rumia
293	II Liceum Ogólnokształcące STO	Piła
296	II LO im. gen. Władysława Andersa	Chojnice
297	II LO im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego	Radomsko
298	II Liceum Ogólnokształcące im. Czesława Miłosza	Jaworzno
299	II Liceum Ogólnokształcące	Lubin
300	II Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica	Tarnowskie Góry
301	Liceum Ogólnokształcące Niepubliczne nr 40	Warszawa
302	Liceum Ogólnokształcące im. ONZ	Biłgoraj
303	Liceum Akademickie Korpusu Kadetów	Łysa Góra
304	II Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana K. Norwida	Jelenia Góra
305	Liceum Ogólnokształcące	Boguchwała
306	LO nr 25 im. Stefana Żeromskiego	Łódź
306	Katolickie Liceum Ogólnokształcące	Pisz
308	VIII Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka	Łódź
309	I Katolickie Liceum Ogólnokształcące	Bydgoszcz
309	III Liceum im. Cypriana Kamila Norwida	Konin
311	XLVII LO im. Stanisława Wyspańskiego	Warszawa
312	Liceum Ogólnokształcące im. M. Skłodowskiej-Curie	Rawa Maz.
313	Społeczne LO Doliny Strugu	Chmielnik
314	LXXXI LO im. Aleksandra Fredry	Warszawa
315	III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej	Włocławek

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
kamiński	zachodniopomorskie	46,34	468	500+
M. Zielona Góra	lubuskie	46,26	115	274
M. Warszawa	mazowieckie	46,26	495	500+
M. Warszawa	mazowieckie	46,21	277	348
nowotarski	małopolskie	46,15	500+	351
M. Poznań	wielkopolskie	46,15	500+	450
bielski	podlaskie	46,12	148	229
raciborski	śląskie	46,12	365	404
sanocki	podkarpackie	46,05	161	241
M. Wrocław	dolnośląskie	46,04	106	126
M. Warszawa	mazowieckie	46,03	327	242
M. Skierniewice	łódzkie	46,00	237	307
M. Opole	opolskie	46,00	335	299
M. Biała Podlaska	lubelskie	45,97	250	304
M. Toruń	kujawsko-pomorskie	45,94	312	357
M. Lublin	lubelskie	45,93	186	198
rycki	lubelskie	45,93	487	266
M. Lublin	lubelskie	45,87	234	225
wejherowski	pomorskie	45,87	270	113
pilski	wielkopolskie	45,87	259	–
chojnicki	pomorskie	45,84	170	262
radomszczański	łódzkie	45,74	207	285
M. Jaworzno	śląskie	45,67	500+	438
lubiński	dolnośląskie	45,64	453	455
tarnogórski	śląskie	45,60	217	277
M. Warszawa	mazowieckie	45,56	500+	500+
biłgorajski	lubelskie	45,53	357	286
brzeski	małopolskie	45,49	–	–
M. Jelenia Góra	dolnośląskie	45,46	280	389
rzeszowski	podkarpackie	45,45	–	–
M. Łódź	łódzkie	45,44	351	384
piski	warmińsko-mazurskie	45,44	–	500+
M. Łódź	łódzkie	45,43	238	209
M. Bydgoszcz	kujawsko-pomorskie	45,39	138	195
M. Konin	wielkopolskie	45,39	328	336
M. Warszawa	mazowieckie	45,36	454	371
rawski	łódzkie	45,35	441	317
rzeszowski	podkarpackie	45,31	500+	–
M. Warszawa	mazowieckie	45,27	276	262
M. Włocławek	kujawsko-pomorskie	45,26	270	343

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
316	Liceum Sportowe „Gimbasket”	Wrocław
317	I Liceum Ogólnokształcące im. K. Miarki	Żory
317	VI LO im. Stefana Czarnieckiego	Szczecin
319	I Liceum Ogólnokształcące im. Hugona Kołłątaja	Krotoszyn
320	II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Racibórz
321	VII Liceum Ogólnokształcące im. Zofii Nałkowskiej	Kraków
322	II Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana K. Norwida	Ostrołęka
323	I Liceum Ogólnokształcące	Leszno
324	Liceum Ogólnokształcące nr 2 im. M. Konopnickiej	Inowrocław
324	III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Dąbrowskiej	Płock
326	I Liceum Ogólnokształcące	Radzyń Podlaski
327	LO nr X im. StefanII Sempołowskiej	Wrocław
327	I Liceum Ogólnokształcące im. gen. W. Sikorskiego	Włoszczowa
329	LO im. ks. Stefana Kard. Wyszyńskiego KSW	Libiąż
330	II Liceum Ogólnokształcące im. Wł. Broniewskiego	Koszalin
331	III LO im. prof. Tadeusza Kotarbińskiego	Zielona Góra
331	III Liceum Ogólnokształcące w ZS nr 2	Płońsk
333	I Liceum Ogólnokształcące im. E. Romera	Rabka-Zdrój
334	II LO im. Króla Jana III Sobieskiego	Grudziądz
334	II Liceum Ogólnokształcące im. Jana Pawła II	Zduńska Wola
336	VI LO im. Króla Zygmunta Augusta	Białystok
337	Publiczne LO Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej	Rybnik
338	LO w ZSO im. Ziemi Gostyńskiej	Gostyń
339	I Liceum Ogólnokształcące im. Henryka Sienkiewicza	Kędzierzyn-Koźle
340	Salezjańskie LO im. św. Jana Bosko	Legionowo
341	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Włodawa
341	I LO im. Seweryna Goszczyńskiego	Nowy Targ
343	I Liceum Ogólnokształcące im. gen. J. Bema	Ostrołęka
344	Liceum Ogólnokształcące w ZS Ogólnokształcących	Nidzica
345	I Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły	Krasnystaw
346	LO nr II im. Joachima Chreptowicza	Ostrowiec Św.
347	XXXII LO im. Haliny Poświatowskiej	Łódź
348	Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica	Trzcianka
349	IV Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Kraków
350	LO Niepubliczne Kolegium św. Stanisława Kostki KSW	Warszawa
351	II Liceum Ogólnokształcące	Nysa
352	II Liceum Ogólnokształcące	Nowogard
352	LO z Oddziałami Integracyjnymi im. Mieszka I	Świnoujście
354	LO im. Marszałka Józefa Piłsudskiego	Słupca
355	IV Liceum Ogólnokształcące	Jastrzębie-Zdrój

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
M. Wrocław	dolnośląskie	45,20	500+	–
M. Żory	śląskie	45,19	468	470
M. Szczecin	zachodniopomorskie	45,19	181	306
krotoszyński	wielkopolskie	45,18	287	341
raciborski	śląskie	45,16	431	500+
M. Kraków	małopolskie	45,14	296	227
M. Ostrołęka	mazowieckie	45,13	208	255
M. Leszno	wielkopolskie	45,12	233	243
inowrocławski	kujawsko-pomorskie	45,10	285	275
M. Płock	mazowieckie	45,10	378	464
radzyński	lubelskie	45,08	370	296
M. Wrocław	dolnośląskie	45,07	404	231
włoszczowski	świętokrzyskie	45,07	500+	399
chrzanowski	małopolskie	45,05	426	278
M. Koszalin	zachodniopomorskie	45,03	254	357
M. Zielona Góra	lubuskie	44,99	257	347
płoński	mazowieckie	44,99	481	500+
nowotarski	małopolskie	44,98	500+	469
M. Grudziądz	kujawsko-pomorskie	44,97	343	352
zduńskowolski	łódzkie	44,97	500+	500+
M. Białystok	podlaskie	44,95	247	265
M. Rybnik	śląskie	44,92	213	500+
gostyński	wielkopolskie	44,90	420	500+
kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	44,83	382	371
legionowski	mazowieckie	44,81	500+	397
włodawski	lubelskie	44,80	477	403
nowotarski	małopolskie	44,80	352	298
M. Ostrołęka	mazowieckie	44,79	422	393
nidzicki	warmińsko-mazurskie	44,76	464	500+
krasnostawski	lubelskie	44,75	375	500+
ostrowiecki	świętokrzyskie	44,73	185	286
M. Łódź	łódzkie	44,70	364	379
czarnkowsko-trzcianecki	wielkopolskie	44,68	500+	500+
M. Kraków	małopolskie	44,67	344	319
M. Warszawa	mazowieckie	44,66	391	–
nyski	opolskie	44,64	500+	500+
goleniowski	zachodniopomorskie	44,59	386	494
M. Świnoujście	zachodniopomorskie	44,59	353	371
śłupecki	wielkopolskie	44,57	463	500+
M. Jastrzębie-Zdrój	śląskie	44,51	500+	500+

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
356	Liceum Ogólnokształcące im. St. Wyspiańskiego	Kęty
357	Ogólnokszt. Szk. Muz. II St. im. I.J.Paderewskiego	Tarnów
358	I LO im. Króla Kazimierza Wielkiego	Olkusz
358	I LO im. Króla Kazimierza Wielkiego	Brzozów
360	IV LO im. Tadeusza Kotarbińskiego	Gorzów Wlkp.
360	II LO im. gen. Zygmunta Podhorskiego	Suwałki
360	V Liceum Ogólnokształcące im. Wspólnej Europy	Olsztyn
360	I Liceum Społeczne Fundacji „LOGOS”	Świnoujście
364	I LO im. Jarosława Dąbrowskiego	Tomaszów Maz.
365	XLIX LO z Oddz. Dwujęz. im. J. W. Goethego	Warszawa
365	I Liceum Ogólnokształcące im. ks. St. Konarskiego	Rzeszów
367	XI Liceum Ogólnokształcące	Olsztyn
368	LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Wolsztyn
369	Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Bartoszyce
370	Społeczne LO nr 25 im. Marzenny Okońskiej	Warszawa
371	II Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej	Łomża
372	21 Społeczne LO im. Jerzego Grotowskiego	Warszawa
372	I Liceum Ogólnokształcące Collegium Gostomianum	Sandomierz
374	Uniwersyteckie Kat. LO im. św. Jadwigi Królowej	Tczew
375	I Liceum Ogólnokształcące im. Floriana Ceynowy	Świecie
376	Niepubliczne Liceum Ogólnokształcące	Wołów
377	II Liceum Ogólnokształcące	Ełk
378	II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Kędzierzyn-Koźle
379	V LO im. Kanclerza Jana Zamoyskiego	Dąbrowa Górnicza
380	II Liceum Ogólnokształcące im. Janusza Korczaka	Wieluń
380	I LO im. 14 Pułku Powstańców Śląskich	Wodzisław Śl.
382	I Liceum Ogólnokształcące	Kluczbork
383	XLVIII LO im. Edwarda Dembowskiego	Warszawa
384	Katolickie Liceum Ogólnokształcące	Krosno
385	I LO im. gen. J. H. Dąbrowskiego	Kutno
386	VII Liceum Ogólnokształcące im. Dąbrówki	Poznań
387	I Liceum Ogólnokształcące im. Henryka Sienkiewicza	Malbork
388	LO nr XVII im. Agnieszki Osieckiej	Wrocław
388	Liceum Ogólnokształcące im. S. Żeromskiego	Żyrardów
390	Katolickie LO im. Świętej Rodziny z Nazaretu	Kraków
391	XIX Liceum Ogólnokształcące im. Mariana Mokwy	Gdańsk
392	II Liceum Ogólnokształcące im. Heleny Malczewskiej	Zawiercie
393	L LO z Oddziałami Integracyjnymi im. Ruy Barbosy	Warszawa
394	II Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Cieszyn
395	Liceum Ogólnokształcące nr II im. Piastów Śląskich	Wrocław

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
oświęcimski	małopolskie	44,50	301	235
M. Tarnów	małopolskie	44,39	500+	500+
olkuski	małopolskie	44,36	197	220
brzozowski	podkarpackie	44,36	443	363
M. Gorzów Wlkp.	lubuskie	44,31	261	488
M. Suwałki	podlaskie	44,31	500+	500+
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	44,31	316	478
M. Świnoujście	zachodniopomorskie	44,31	240	407
tomaszowski	łódzkie	44,29	398	459
M. Warszawa	mazowieckie	44,28	323	324
M. Rzeszów	podkarpackie	44,28	107	222
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	44,26	355	476
wolsztyński	wielkopolskie	44,24	471	376
bartoszycki	warmińsko-mazurskie	44,23	396	422
M. Warszawa	mazowieckie	44,20	500+	500+
M. Łomża	podlaskie	44,17	332	310
M. Warszawa	mazowieckie	44,14	450	402
sandomierski	świętokrzyskie	44,14	212	290
tczewski	pomorskie	44,13	363	331
świecki	kujawsko-pomorskie	44,12	491	500+
wołowski	dolnośląskie	44,11	356	256
ełcki	warmińsko-mazurskie	44,08	500+	500+
kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	44,06	252	326
M. Dąbrowa Górnicza	śląskie	44,00	500+	480
wieluński	łódzkie	43,98	500+	500+
wodzisławski	śląskie	43,98	357	481
kluczborski	opolskie	43,95	423	500+
M. Warszawa	mazowieckie	43,94	369	362
M. Krosno	podkarpackie	43,93	134	163
kutnowski	łódzkie	43,91	500+	322
M. Poznań	wielkopolskie	43,90	197	314
malborski	pomorskie	43,89	295	325
M. Wrocław	dolnośląskie	43,85	500+	364
żyrardowski	mazowieckie	43,85	479	500+
M. Kraków	małopolskie	43,84	462	330
M. Gdańsk	pomorskie	43,82	382	500+
zawierciański	śląskie	43,81	500+	490
M. Warszawa	mazowieckie	43,80	266	234
cieszyński	śląskie	43,77	313	430
M. Wrocław	dolnośląskie	43,75	344	371

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
395	I Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica	Chrzanów
395	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Piła
398	Liceum Ogólnokształcące nr I im. St. Konarskiego	Oświęcim
399	II Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Dąbrowa Górnicza
400	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Busko-Zdrój
401	I LO im. Króla Władysława Jagiełły	Dębica
402	VI Liceum Ogólnokształcące im. Zbigniewa Herberta	Bełchatów
403	III Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Olsztyn
404	II LO im. Stanisława Wyspiańskiego	Kwidzyn
404	IV Liceum Ogólnokształcące im. Bileława Prusa	Szczecin
406	II LO im. prof. Kazimierza Morawskiego	Przemysł
407	III LO im. Juliusza Słowackiego	Piotrków Tryb.
408	X LO im. Gdyńskich Nauczycieli Boh. II WŚ	Gdynia
409	I Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Wielkiego	Wałcz
410	IV Liceum Ogólnokształcące im. E. Szanieckiej	Łódź
411	Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kochanowskiego	Zwoleń
412	II LO im. Walerego Wróblewskiego	Gliwice
413	Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Nowy Tomysł
414	II LO z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego	Hajnówka
415	Liceum Ogólnokształcące im. M. Skłodowskiej-Curie	Bogatynia
416	XI Liceum Ogólnokształcące	Szczecin
417	Liceum Ogólnokształcące nr 1 im. Jana Bażyńskiego	Ostróda
418	IX Liceum Ogólnokształcące	Gdańsk
419	III LO im. Cypriana Kamila Norwida	Rzeszów
420	LO w ZS nr 3 im. Jana III Sobieskiego	Szczytno
421	I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka	Kalisz
422	II LO im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego	Świdnik
423	XCIX LO z Oddz. Dwujęz. im. Zbigniewa Herberta	Warszawa
424	LO im. mjra Henryka Dobrzańskiego „Hubala”	Raciąż
425	Liceum Ogólnokształcące przy ZS nr 1	Tomaszów Lub.
425	Publiczne LO nr I im. Mikołaja Kopernika	Opole
425	LO im. Króla Kazimierza Jagiellończyka	Wysokie Maz.
425	I Liceum Ogólnokształcące im. św. Barbary	Chodzież
429	Publiczne Salezjańskie LO im. bł. Piątki Poznańskiej	Poznań
430	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Ostrzeszów
431	Liceum Ogólnokształcące im. Szymona Konarskiego	Sejny
431	Publiczne LO SRKAK	Chorzów
433	I LO im. Króla Kazimierza Wielkiego	Bochnia
434	II Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Kalisz
435	III Liceum Ogólnokształcące	Ostrów Włkp.

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
chrzanowski	małopolskie	43,75	414	286
pilski	wielkopolskie	43,75	367	269
oświęcimski	małopolskie	43,73	341	196
M. Dąbrowa Górnicza	śląskie	43,72	500+	439
buski	świętokrzyskie	43,70	325	475
dębicki	podkarpackie	43,67	220	237
bełchatowski	łódzkie	43,65	411	315
M. Olsztyn	warmińsko-mazurskie	43,64	500+	487
kwidzyński	pomorskie	43,63	370	500+
M. Szczecin	zachodniopomorskie	43,63	399	420
M. Przemyśl	podkarpackie	43,62	500+	500+
M. Piotrków Tryb.	łódzkie	43,60	402	271
M. Gdynia	pomorskie	43,59	265	417
wałecki	zachodniopomorskie	43,57	500	470
M. Łódź	łódzkie	43,56	95	99
zwoleniński	mazowieckie	43,53	500+	500+
M. Gliwice	śląskie	43,50	440	382
nowotomyski	wielkopolskie	43,49	500+	500+
hajnowski	podlaskie	43,45	315	387
zgorzelecki	dolnośląskie	43,42	500+	500+
M. Szczecin	zachodniopomorskie	43,41	500+	500+
ostródzki	warmińsko-mazurskie	43,40	408	410
M. Gdańsk	pomorskie	43,39	279	300
M. Rzeszów	podkarpackie	43,36	500+	500+
szczycieński	warmińsko-mazurskie	43,29	490	500+
M. Kalisz	wielkopolskie	43,28	281	443
świdnicki	lubelskie	43,26	500+	500+
M. Warszawa	mazowieckie	43,22	272	335
płoński	mazowieckie	43,20	500+	500+
tomaszowski	lubelskie	43,18	330	292
M. Opole	opolskie	43,18	353	411
wysokomazowiecki	podlaskie	43,18	500+	500+
chodzieski	wielkopolskie	43,18	367	420
M. Poznań	wielkopolskie	43,17	-	228
ostrzeszowski	wielkopolskie	43,16	382	313
sejneński	podlaskie	43,14	497	500+
M. Chorzów	śląskie	43,14	500+	500+
bocheński	małopolskie	43,12	322	368
M. Kalisz	wielkopolskie	43,10	465	500+
ostrowski	wielkopolskie	43,08	500+	500+

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
436	I Liceum Ogólnokształcące im. Oskara Kolberga	Kościan
437	II Liceum Ogólnokształcące w ZS im. St. Staszica	Piła
438	II LO im. gen. Gustawa Orlicz-Dreszera	Chełm
439	I LO im. Króla Jana III Sobieskiego	Wejherowo
440	III Liceum Ogólnokształcące im. Jana Pawła II	Elbląg
441	Liceum Ogólnokształcące w ZS im. Jana Pawła II	Sławków
441	I LO im. Jarosława Dąbrowskiego	Rawicz
443	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Jarocin
444	I LO z Oddziałami Dwujęzycznymi	Wałbrzych
444	Liceum Ogólnokształcące im. ks. St. Staszica	Hrubieszów
446	I Liceum Ogólnokształcące im. Józefa Wybickiego	Kościerzyna
447	IV Liceum Ogólnokształcące im. KEN	Bielsko-Biała
448	I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego	Kłodzko
448	I Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Orkana	Limanowa
450	II Liceum Ogólnokształcące im. Piotra Firleja	Lubartów
451	LO nr III im. Władysława Broniewskiego	Ostrowiec Św.
452	Prywatne Salezjańskie LO im. św. Dominika Savio	Wrocław
453	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Szczecin
454	X LO im. Komisji Edukacji Narodowej	Kraków
455	Liceum Ogólnokształcące im. św. U. Ledóchowskiej	Klimontów
456	II Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Reymonta	Ostrów Wlkp.
457	Katolickie LO SPSK im. Matki Bożej Jasnogórskiej	Częstochowa
457	Liceum Ogólnokształcące STO	Człuchów
458	Liceum Ogólnokształcące im. M. Skłodowskiej-Curie	Andrychów
458	I LO im. Jarosława Iwaszkiewicza	Namysłów
460	Śródziemnomorskie LO im. św. Dominika Guzman	Lublin
461	I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Węgrów
462	II Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej	Nowy Sącz
463	I Liceum Ogólnokształcące im. Cypriana K. Norwida	Wyszków
464	I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Głubczyce
464	I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Jarosław
466	VII LO im. Janusza Kusocińskiego	Bydgoszcz
466	Liceum Ogólnokształcące im. Jana Pawła II	Kleszczów
466	II Liceum Ogólnokształcące im. Dąbrówki	Gniezno
470	Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza	Lubań
471	Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Wielkiego	Koło
472	I LO im. Marszałka Józefa Piłsudskiego	Garwolin
472	I Liceum Ogólnokształcące im. H. Sienkiewicza	Łańcut
474	Liceum Ogólnokształcące w ZS im. Adama Mickiewicza	Żółynia
475	I LO im. Stefana Czarnieckiego	Chełm

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
kościański	wielkopolskie	43,04	456	366
pilski	wielkopolskie	43,03	500+	472
chełmiński	lubelskie	43,01	303	289
wejherowski	pomorskie	42,98	326	459
M. Elbląg	warmińsko-mazurskie	42,96	284	500+
będziński	śląskie	42,95	500+	500+
rawicki	wielkopolskie	42,95	415	500+
jarociński	wielkopolskie	42,94	498	452
M. Wałbrzych	dolnośląskie	42,93	338	219
hrubieszowski	lubelskie	42,93	500+	500+
kościerski	pomorskie	42,91	333	378
M. Bielsko-Biała	śląskie	42,83	350	343
kłodzki	dolnośląskie	42,82	373	395
limanowski	małopolskie	42,82	430	336
lubartowski	lubelskie	42,80	488	380
ostrowiecki	świętokrzyskie	42,76	309	284
M. Wrocław	dolnośląskie	42,74	319	309
M. Szczecin	zachodniopomorskie	42,70	349	433
M. Kraków	małopolskie	42,69	382	392
sandomierski	świętokrzyskie	42,68	500+	-
ostrowski	wielkopolskie	42,65	321	440
M. Częstochowa	śląskie	42,60	500+	500+
człuchowski	pomorskie	42,60	500+	457
wadowicki	małopolskie	42,53	500+	466
namysłowski	opolskie	42,53	500+	500+
M. Lublin	lubelskie	42,51	500+	500+
węgrowski	mazowieckie	42,50	500+	500+
M. Nowy Sącz	małopolskie	42,43	401	427
wyszkowski	mazowieckie	42,39	361	396
głubczycki	opolskie	42,36	500+	500+
jarosławski	podkarpackie	42,36	305	407
M. Bydgoszcz	kujawsko-pomorskie	42,35	500+	500+
bełchatowski	łódzkie	42,35	500+	500+
gnieźniński	wielkopolskie	42,35	485	398
lubański	dolnośląskie	42,32	413	444
kolski	wielkopolskie	42,31	500+	417
gawroliński	mazowieckie	42,30	428	382
łańcucki	podkarpackie	42,30	416	370
łańcucki	podkarpackie	42,26	500+	500+
chełmiński	lubelskie	42,24	500+	500+

Poz.	Nazwa liceum	Miasto
476	Liceum Ogólnokształcące	Gtilowice
477	I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego	Brzeg
478	LO im. Marszałka Józefa Piłsudskiego	Poniatowa
479	LO nr I im. Jana III Sobieskiego	Oława
480	I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki	Mysłowice
481	I LO im. Marii Skłodowskiej-Curie	Sokołów Podl.
482	XXIV Liceum Ogólnokształcące	Gdańsk
483	I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego	Elbląg
484	Publiczne Katolickie LO im. Jana Pawła II w Głownie	Głowno
484	Publ. Liceum Plastyczne w ZPPKP im. Jana Cybisa	Opole
486	Liceum Ogólnokształcące im. J. M. Ossolińskiego	Brzeg Dolny
487	Liceum Ogólnokształcące im. Feliksa Nowowiejskiego	Braniewo
488	Liceum Ogólnokształcące im. Wojska Polskiego	Nowy Dwór Maz.
489	II Liceum Ogólnokształcące	Kozienice
490	XXXIII Liceum Ogólnokształcące im. Armii Krajowej	Łódź
491	III Liceum Ogólnokształcące w ZS nr1	Kutno
492	Dwujęzyczne LO im. W. Kopalińskiego	Bielsko-Biała
493	I Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego	Lębork
494	V Liceum Ogólnokształcące im. Klaudyny Potockiej	Poznań
495	XIV Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika	Gdynia
496	Autorskie Liceum Ogólnokształcące Niepubl. nr 42	Warszawa
497	I Liceum Ogólnokształcące im. Powstańców Śląskich	Praszka
498	Salezjańskie Publiczne Liceum Ogólnokształcące	Oświęcim
498	I LO im. Tadeusza Kościuszki	Turek
500	II Liceum Ogólnokształcące	Ruda Śląska

* Wskaźnik referencyjny wobec najlepszego w rankingu podmiotu.

Ź r ó d ł o: Ranking Perspektyw.

Powiat	Województwo	WSK*	2013	2014
żywiecki	śląskie	42,22	500+	500+
brzeski	opolskie	42,18	416	264
opolski	lubelskie	42,17	451	500+
oławski	dolnośląskie	42,16	395	498
M. Mysłowice	śląskie	42,15	500+	500+
sokołowski	mazowieckie	42,14	300	354
M. Gdańsk	pomorskie	42,13	439	294
M. Elbląg	warmińsko-mazurskie	42,12	201	354
zgierski	łódzkie	42,11	-	-
M. Opole	opolskie	42,11	500+	500+
wołowski	dolnośląskie	42,07	500+	500+
braniewski	warmińsko-mazurskie	42,04	500+	500+
nowodworski	mazowieckie	42,03	493	500+
kozienicki	mazowieckie	41,98	500+	423
M. Łódź	łódzkie	41,96	488	440
kutnowski	łódzkie	41,94	499	491
M. Bielsko-Biała	śląskie	41,90	216	166
łęborski	pomorskie	41,89	380	276
M. Poznań	wielkopolskie	41,86	283	291
M. Gdynia	pomorskie	41,85	396	349
M. Warszawa	mazowieckie	41,81	500+	308
oleski	opolskie	41,80	500+	500+
oświęcimski	małopolskie	41,79	500+	492
turecki	wielkopolskie	41,79	404	321
M. Ruda Śląska	śląskie	41,77	500+	500+

Załącznik 3

LICZBA WYPROMOWANYCH DOKTORATÓW I DOKTORÓW HABILITOWANYCH W LATACH 2004–2015

Powiat	2004			2005			2006			2007			2008			2009			
	D	H	R	D	H	R	D	H	R	D	H	R	D	H	R	D	H	R	
Biała Podlaska																		1	1
Białystok	139	13	152	122	14	136	123	4	127	121	18	139	121	16	137	109	19	128	
bielski	3	3	6	7		7	8	1	9	4	3	7	6	1	7	8	1	9	
Bydgoszcz	76	13	89	108	5	113	79		79	107	8	115	91	5	96	78	9	87	
Bytom																			
cieszyński	2	1	3	3	1	4	6	1	7	3	1	4	2		2	2		2	
Częstochowa	45	5	50	68	3	71	59	1	60	62	1	63	45	7	52	42	4	46	
Dąbrowa Górnicza																			
Gdańsk	210	48	258	278	42	320	263	26	289	293	48	341	299	57	356	236	54	290	
Gdynia	30	3	33	28	1	29	16	1	17	22	3	25	14	1	15	12	1	13	
Gliwice	141	20	161	107	13	120	80	5	85	63	12	75	77	13	90	66	12	78	
Gorzów Wielkopolski							2		2	4		4	5		5	5		5	
Jelenia Góra	6		6	6		6	6		6	7		7	7		7	3	2	5	
Katowice	289	54	343	300	30	330	328	27	355	310	28	338	247	30	277	235	59	294	
Kielce	16	2	18	23	3	26	18	1	19	18	3	21	10	2	12	16	3	19	
Koszalin	5	2	7	8		8	16		16	13	4	17	6	1	7	9	1	10	
Kraków	658	143	801	646	85	731	705	86	791	769	125	894	656	133	789	624	143	767	
legionowski	2		2	1		1	2		2	2		2	1		1	7		7	
Lublin	313	79	392	423	41	464	477	42	519	426	67	493	380	75	455	357	49	406	
Łódź	338	95	433	369	57	426	398	33	431	448	59	507	477	75	552	378	71	449	
miński	2		2																
Olsztyn	99	21	120	99	25	124	120	8	128	73	14	87	71	18	89	70	18	88	
Opole	57	8	65	53	4	57	63	8	71	76	7	83	50	13	63	45	13	58	
otwocki																			
otwocki	4	1	5	2		2	2	1	3	4	1	5	2	1	3		1	1	
piaseczyński	1	2	3	6		6	2	3	5	4		4	1	2	3	1	1	2	
Płock	4		4	7		7	6		6	1		1	1		1	2		2	
Poznań	490	126	616	518	84	602	589	61	650	509	83	592	475	113	588	476	107	583	
poznański	3		3	4		4	4		4	9		9	2		2	4		4	
pruszkowski	1		1				7	2	9		1	1	1	5	6	1	2	3	
puławski	1	2	3	10	2	12	13	5	18	7	6	13	11	4	15	13	1	14	
pułtowski				3		3	6		6	11		11	7		7	6		6	
Radom	11		11	8		8	5		5	9		9	8		8	8		8	
Rzeszów	28	3	31	22	2	24	30	1	31	28	3	31	25	3	28	25		25	
Siedlce	17	1	18	15	1	16	13		13	7		7	4	2	6	2	2	4	
Skiermiewice	3	1	4	4	1	5	5		5	5			2	1	3				
Słupsk	1		1	1		1	5		5	4		4	3		3	5		5	
Sopot	31	3	34	31	4	35	35	4	39	24	4	28	26	6	32	22	7	29	
Sosnowiec	26	8	34	29	5	34	39	3	42	38	5	43	24	4	28	21	4	25	
Szczecin	203	28	231	242	14	256	194	10	204	157	24	181	151	32	183	156	32	188	
szczywieński																			
Tarnów																			
Toruń	101	34	135	124	10	134	118	14	132	122	19	141	109	19	128	91	19	110	
Warszawa	915	236	1151	1054	175	1229	1025	148	1173	1061	193	1254	1069	179	1248	943	209	1152	
warszawski	4	1	5	5		5	2	1	3	4	1	5	3	1	4	1	1	2	
Wrocław	484	123	607	571	92	663	597	53	650	612	68	680	544	106	650	502	74	576	
Zabrze	69	11	80	100	6	106	83	5	88	104	9	113	95	6	101	41	1	42	
Zamość																			
Zielona Góra	18	7	25	30	4	34	36	2	38	32	2	34	22	4	26	24	2	26	
Razem	4846	1097	5943	5435	724	6159	5585	557	6142	5568	820	6388	5150	935	6085	4647	922	5569	

Objaśnienia: D – doktorzy, H – habilitanci, R – razem.

Źródło: opracowano na podstawie danych uzyskanych z MNiSW.

2010			2011			2012			2013			2014			2015			Razem
D	H	R	D	H	R	D	H	R	D	H	R	D	H	R	D	H	R	
			3		3	3		3				1		1	1		1	9
126	23	149	121	18	139	101	30	131	141	35	176	103	49	152	86	17	103	1669
4		4	3	2	5	3	1	4	2	1	3	1	1	2		2	2	65
76	5	81	92	13	105	86	14	100	97	26	123	79	18	97	63	4	67	1152
			1		1	1		1	3		3	6		6	5		5	16
2		2	1	1	2		1	1				2	6	8				35
46	5	51	33	9	42	52	18	70	29	21	50	41	37	78	30	6	36	669
															3		3	3
253	49	302	230	82	312	263	112	375	309	104	413	247	128	375	138	41	179	3810
15	4	19	13	3	16	34	1	35	26	8	34	10	3	13	5	5	10	259
53	18	71	65	17	82	86	28	114	90	29	119	79	60	139	31	5	36	1170
2		2	3		3	5		5	4		4	3		3	1		1	34
3		3	2	2	4	3	1	4	8		8	2	3	5	4	1	5	66
227	59	286	225	74	299	176	86	262	211	90	301	183	141	324	102	50	152	3561
19	2	21	22	2	24	44	4	48	47	8	55	31	9	40	21	2	23	326
8	1	9	9	1	10	7	4	11	8	7	15	9	7	16	1	1	2	128
596	125	721	666	218	884	801	281	1082	816	355	1171	690	360	1050	386	112	498	10179
1		1	1		1													17
332	59	391	322	82	404	363	111	474	333	138	471	346	205	551	178	55	233	5253
357	62	419	331	95	426	390	123	513	360	149	509	382	174	556	169	65	234	5455
																		2
96	27	123	88	22	110	81	26	107	98	29	127	84	38	122	45	12	57	1282
43	10	53	53	8	61	53	10	63	28	13	41	43	20	63	26	3	29	707
			1		1	5	1	6	6		6		2	2				15
1		1	2	2	4													24
2	3	5		1	1	4	2	6	3		3		3	3				41
1		1	2		2	1		1	4		4	1		1	1		1	31
448	101	549	505	167	672	587	177	764	551	213	764	483	301	784	270	108	378	7542
2		2	1		1	2		2	4		4							35
6	4	10	5	4	9	13	8	21	12	13	25	2	13	15	4	3	7	107
2	3	5	5	1	6	10	4	14	2	9	11	3	14	17	1		1	129
10		10	13		13	18		18	14		14	17		17	10		10	115
6		6	14		14	14	1	15	9	5	14	7	6	13	4		4	115
20	3	23	22	7	29	35	2	37	38	5	43	42	26	68	44	1	45	415
6	3	9	10		10	11	3	14	8	4	12	3	6	9		1	1	119
1		1				2	3	5	5	3	8	2	3	5				36
5		5	6		6	1		1	4		4				1		1	36
26	5	31	27	5	32	33	6	39	37	8	45	20	14	34	15	5	20	398
21	7	28	10	9	19	28	8	36	34	15	49	24	13	37	4	2	6	381
126	24	150	134	34	168	158	43	201	161	53	214	154	87	241	92	12	104	2321
						1		1	5		5	6		6	2		2	14
			1		1				1		1							2
89	25	114	84	46	130	77	40	117	90	65	155	56	73	129	39	17	56	1481
988	218	1206	1029	286	1315	1220	324	1544	1295	438	1733	1009	554	1563	516	163	679	15247
3	3	6	3		3	6	1	7	2	4	6	1	4	5				51
427	114	541	503	137	640	531	140	671	554	176	730	521	265	786	331	84	415	7609
2	1	3	69	10	79	47	13	60	72	13	85	19	12	31	6	4	10	798
			1		1	1		1				1		1	5		5	8
23	3	26	26	5	31	22	7	29	21	3	24	14	3	17	11	2	13	323
4474	966	5440	4757	1363	6120	5379	1634	7013	5542	2040	7582	4727	2658	7385	2651	783	3434	73260

Załącznik 4

LICZBA SZKÓŁ WYŻSZYCH W POLSCE Z PODZIAŁEM NA POWIATY (LATA 2012–2014)

Jednostka samorządu terytorialnego	Szkoły wyższe ogółem			Jednostki zamiejscowe		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.
Powiat Pabianicki	1	1	1	1	1	1
Powiat M. Łódź	22	22	23	2	1	0
Powiat Bełchatowski	0	0	0	2	2	2
Powiat Radomszczański	0	0	0	2	2	2
Powiat Tomaszowski	0	0	0	3	2	2
Powiat M. Piotrków Trybunalski	1	1	1	4	3	3
Powiat Sieradzki	1	1	1	4	3	0
Powiat Wieluński	0	0	0	2	2	2
Powiat Zduńskowolski	0	0	0	2	2	2
Powiat Kutnowski	1	1	1	1	0	0
Powiat Łowicki	1	1	1	2	2	1
Powiat M. Skierniewice	2	2	2	0	0	0
Powiat Ciechanowski	2	2	2	2	2	2
Powiat Mławski	0	0	0	1	1	1
Powiat Płoński	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Płock	3	3	3	1	1	1
Powiat Ostrowski	0	0	0	2	1	1
Powiat Przasnyski	0	0	0	1	1	1
Powiat Pułtuski	1	1	1	0	0	0
Powiat Siedlecki	0	0	0	1	1	1
Powiat Węgrowski	0	0	0	1	1	1
Powiat Wyszowski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Ostrołęka	2	2	2	1	0	0
Powiat M. Siedlce	2	2	2	2	1	1
Powiat M. Radom	7	7	7	2	2	2
Powiat M. St. Warszawa	81	79	78	4	4	3
Powiat Garwoliński	0	0	0	1	1	1
Powiat Miński	1	1	1	1	0	0
Powiat Otwocki	2	2	2	0	0	0
Powiat Wołomiński	1	2	2	0	0	0
Powiat Grodziski	2	2	2	0	0	0
Powiat Grójecki	0	0	0	1	1	0

Jednostka samorządu terytorialnego	Szkoły wyższe ogółem			Jednostki zamiejscowe		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.
Powiat Pruszkowski	1	1	1	0	0	0
Powiat Sochaczewski	1	1	1	0	0	0
Powiat Żyrardowski	2	2	1	0	0	1
Powiat Bocheński	1	1	0	0	0	1
Powiat Miechowski	0	0	0	1	1	1
Powiat Myślenicki	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Kraków	22	21	21	1	2	2
Powiat Limanowski	0	0	0	1	0	0
Powiat Nowotarski	1	1	1	1	1	1
Powiat Tatrzański	0	0	0	2	2	2
Powiat M. Nowy Sącz	3	3	3	3	3	3
Powiat Chrzanowski	1	1	1	0	0	0
Powiat Olkuski	0	0	0	2	3	2
Powiat Oświęcimski	1	1	1	0	0	0
Powiat Suski	1	1	1	0	0	0
Powiat Brzeski	1	1	0	0	0	0
Powiat M. Tarnów	2	2	3	5	5	3
Powiat Cieszyński	1	1	1	6	4	4
Powiat Żywiecki	1	1	1	4	3	3
Powiat M. Bielsko-Biała	7	6	7	2	3	3
Powiat Tarnogórski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Bytom	1	1	1	4	4	4
Powiat Myszkowski	0	0	0	1	0	0
Powiat M. Częstochowa	6	6	6	0	0	0
Powiat M. Gliwice	2	2	2	1	1	1
Powiat M. Zabrze	0	0	0	2	2	2
Powiat M. Chorzów	2	2	2	2	2	2
Powiat M. Katowice	15	15	14	3	4	4
Powiat M. Mysłowice	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Ruda Śląska	1	1	1	1	1	1
Powiat Raciborski	1	1	1	0	0	0
Powiat Wodzisławski	0	0	0	3	2	2
Powiat M. Jastrzębie-Zdrój	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Rybnik	0	0	0	3	3	2
Powiat M. Żory	0	0	0	2	2	1
Powiat Będziński	0	0	0	1	1	1
Powiat Zawierciański	1	0	0	0	0	0
Powiat M. Dąbrowa Górnicza	2	2	2	1	1	1

Jednostka samorządu terytorialnego	Szkoły wyższe ogółem			Jednostki zamiejscowe		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.
Powiat M. Jaworzno	0	0	0	2	2	2
Powiat M. Sosnowiec	3	2	2	1	1	1
Powiat M. Tychy	1	0	0	2	3	3
Powiat M. Biała Podlaska	1	1	1	3	3	3
Powiat Biłgorajski	0	0	0	1	1	1
Powiat Tomaszowski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Chełm	2	2	2	1	1	1
Powiat M. Zamość	3	3	3	1	1	1
Powiat M. Lublin	9	9	9	2	1	1
Powiat Łukowski	1	1	1	0	0	0
Powiat Puławski	1	1	0	1	1	1
Powiat Rycki	2	2	2	0	0	0
Powiat Jasielski	1	1	1	1	2	2
Powiat Sanocki	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Krosno	1	1	1	2	2	2
Powiat Jarosławski	1	1	1	0	0	0
Powiat Przeworski	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Przemyśl	3	3	3	0	0	0
Powiat Kolbuszowski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Rzeszów	5	5	4	1	1	1
Powiat Dębicki	0	0	0	1	1	1
Powiat Mielecki	0	0	0	2	3	3
Powiat Niżański	0	0	0	2	2	2
Powiat Stalowowolski	1	1	1	3	3	4
Powiat M. Tarnobrzeg	1	1	1	1	1	1
Powiat M. Białystok	11	11	10	4	4	3
Powiat Hajnowski	0	0	0	1	1	1
Powiat Siemiatycki	1	1	1	1	1	1
Powiat M. Łomża	4	4	4	0	0	0
Powiat Augustowski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Suwałki	2	2	1	1	0	0
Powiat Ostrowiecki	1	1	1	1	1	1
Powiat Skarżyski	0	0	0	1	1	1
Powiat Starachowicki	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Kielce	10	10	10	0	0	0
Powiat Pińczowski	1	1	1	0	0	0
Powiat Sandomierski	3	3	3	0	0	0
Powiat Gorzowski	1	1	1	0	0	0

Jednostka samorządu terytorialnego	Szkoły wyższe ogółem			Jednostki zamiejscowe		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.
Powiat Słubicki	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Gorzów Wielkopolski	2	2	2	2	2	2
Powiat Krośnieński	0	0	0	1	0	0
Powiat Zielonogórski	1	1	1	0	0	0
Powiat Żagański	0	0	0	1	1	1
Powiat Żarski	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Zielona Góra	3	3	3	0	0	0
Powiat Jarociński	1	1	1	1	1	1
Powiat Kaliski	0	0	0	0	1	1
Powiat Kępiński	0	0	0	1	1	1
Powiat Ostrowski	0	0	0	3	3	1
Powiat M. Kalisz	1	1	1	3	3	3
Powiat Gnieźnieński	2	2	2	1	2	2
Powiat Kolski	0	0	0	1	1	1
Powiat Turecki	0	0	0	1	1	0
Powiat Wrzesiński	0	0	0	1	0	0
Powiat M. Konin	3	3	3	4	4	4
Powiat Kościański	0	0	0	1	1	1
Powiat Nowotomyski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Leszno	3	3	3	0	0	0
Powiat Czarnkowsko-Trzcianecki	0	0	0	1	2	1
Powiat Pilski	2	2	2	1	1	2
Powiat Wągrowiecki	0	0	0	1	1	1
Powiat Średzki	1	1	1	0	0	0
Powiat Śremski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Poznań	27	26	25	3	3	3
Powiat Kołobrzegi	0	0	0	4	3	2
Powiat Szczecinecki	0	0	0	2	1	1
Powiat Wałecki	1	1	1	1	1	1
Powiat M. Koszalin	3	3	3	4	2	1
Powiat Gryficki	0	0	0	1	1	1
Powiat Stargardzki	1	1	1	2	2	2
Powiat M. Szczecin	15	13	14	4	5	5
Powiat Goleniowski	0	0	0	2	2	2
Powiat M. Świnoujście	0	0	0	1	1	1
Powiat Bolesławiecki	0	0	0	2	0	0
Powiat Zgorzelecki	0	0	0	1	0	1
Powiat M. Jelenia Góra	2	1	2	3	2	3

Jednostka samorządu terytorialnego	Szkoły wyższe ogółem			Jednostki zamiejscowe		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.
Powiat Głogowski	1	1	1	2	1	1
Powiat Lubiąski	1	1	1	0	0	0
Powiat Polkowicki	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Legnica	3	2	3	1	1	1
Powiat Dzierżoniowski	0	0	0	1	1	1
Powiat Kłodzki	1	1	1	2	2	2
Powiat Świdnicki	2	2	2	2	2	1
Powiat Wałbrzyski	2	0	0	1	0	0
Powiat Ząbkowicki	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Wałbrzych	–	2	2	–	1	1
Powiat Milicki	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Wrocław	25	24	25	5	5	4
Powiat Brzeski	1	1	1	0	0	0
Powiat Nyski	1	1	1	1	1	1
Powiat Kędzierzyńsko-Kozielski	0	0	0	1	0	0
Powiat M. Opole	4	4	4	2	2	2
Powiat M. Bydgoszcz	8	9	8	3	3	3
Powiat M. Toruń	6	6	6	1	2	2
Powiat Brodnicki	0	0	0	1	1	1
Powiat Świecki	1	1	1	0	0	0
Powiat Tucholski	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Grudziądz	2	2	2	2	2	2
Powiat Inowrocławski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Włocławek	3	3	3	2	2	2
Powiat Kartuski	0	0	0	1	1	1
Powiat Wejherowski	1	1	1	0	0	0
Powiat Chojnicki	1	1	1	1	1	1
Powiat Człuchowski	0	0	0	1	1	1
Powiat Lęborski	0	0	0	1	1	1
Powiat M. Słupsk	3	3	3	3	3	2
Powiat Kościerski	0	0	0	1	1	1
Powiat Kwidzyński	1	1	1	0	0	0
Powiat Malborski	0	0	0	1	1	1
Powiat Starogardzki	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Gdańsk	13	13	13	2	2	2
Powiat M. Gdynia	7	5	5	2	2	2
Powiat M. Sopot	2	2	2	1	1	1
Powiat Iławski	0	0	0	1	1	1

Jednostka samorządu terytorialnego	Szkoły wyższe ogółem			Jednostki zamiejscowe		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.	ob.
Powiat M. Elbląg	2	2	2	1	1	1
Powiat Elcki	0	0	0	3	3	2
Powiat Giżycki	1	0	0	0	0	0
Powiat Olecki	1	0	0	0	0	0
Powiat Bartoszycki	0	0	0	0	0	1
Powiat Kętrzyński	0	0	0	1	1	1
Powiat Szczycieński	1	1	1	0	0	0
Powiat M. Olsztyn	4	4	4	2	2	2

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie wyników prac panelu eksperckiego.

Załącznik 5

KWESTIONARIUSZ BADAWCZY WYKORZYSTANY W BADANIU OGÓLNOPOLSKIM (DWA WARIANTY)

UNIwersytet Ekonomiczny
w Poznaniu

Kwestionariusz badawczy
BADANIE GŁÓWNE OGÓLNOPOLSKIE

Kapitał intelektualny powiatów polskich

(Kwestionariusz dla miast na prawach powiatu)

Sekcja I. Ważne cechy miasta na prawach powiatu

I.1. Poniżej przedstawiono listę różnego rodzaju czynników opisujących aktualną oraz przyszłą sytuację Pani/Pana miasta na prawach powiatu.

Proszę o wskazanie **MAKSYMALNIE 5** czynników, które miały największy **POZYTYWNY** wpływ na tę sytuację oraz tych, które będą miały wpływ na tę sytuację w przyszłości.

Proszę wskazać maksymalnie **5** najważniejszych Pani/Pana zdaniem czynników w każdej z dwóch kategorii.

	Szczególnie ważny dla rozwoju miasta na prawach powiatu w ciągu ostatnich 10 lat (2005-2014) <i>PRZESZŁOŚĆ</i>	Szczególnie ważny dla rozwoju miasta na prawach powiatu w ciągu następnych 10 lat (2016-2025) <i>PRZYSZŁOŚĆ</i>
Istnienie atrakcji turystycznych, które powodują napływ turystów (powstanie takich atrakcji w przyszłości)		
Dostępność komunikacyjna (autostrada, kolej, lotnisko)		
Korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii		
Dobre połączenie z Warszawą (kolejowe, drogowe lub lotnicze) - łatwo dotrzeć do stolicy Polski		
Rozwinięte instytucje edukacyjne i naukowe (oświata, szkoły wyższe)		
Zaangażowanie i pasja liderów lokalnych		
Aktywne władze samorządowe		
Istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw (np. fabryka zachodniego koncernu na terenie miasta na prawach powiatu)		
Wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych		
Dobrze wykształceni mieszkańcy		
Wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców miasta na prawach powiatu (działalność w stowarzyszeniach, frekwencja w wyborach itp.)		
Duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw w mieście na prawach powiatu		
Działalność badawczo-rozwojowa na terenie miasta na prawach powiatu (np. centra badawczo-rozwojowe, innowacyjne uczelnie, innowacyjne firmy)		
Atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa przyciągająca kreatywne i utalentowane osoby (galerie, restauracje, kina, koncerty, festyny itd.)		
Dobra jakość środowiska naturalnego (np. tereny zielone, jeziora, czyste powietrze itp.)		
Inne. Jakież?		

I. 2. Proszę ocenić, w jakim stopniu poniższe czynniki miały NEGATYWNY wpływ na rozwój miasta na prawach powiatu w ciągu ostatnich 10 lat (2005-2014)?

	1 – to zjawisko nie wystąpiło i/lub nie miało negatywnego wpływu	2 - niewielki wpływ negatywny	3 - średni wpływ negatywny	4 - duży wpływ negatywny	5 - bardzo duży wpływ negatywny
Wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem					
Brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością					
Niska przedsiębiorczość mieszkańców					
Zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie					
Niekorzystna lokalizacja					
Brak atrakcji turystycznych					
Złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna					
Brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.)					
Niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.)					
Niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.)					
Emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. „drenaż mózgów”)					
Brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe)					
Niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych					
Inne. Jakież?					

Sekcja II. Środowisko dla biznesu i ludzi kreatywnych

II.1. Jak ocenia Pani/Pan perspektywy funkcjonowania na terenie miasta na prawach powiatu dla przedsiębiorców i utalentowanych osób?

	1- Zdecydowanie się zgadzam	2 - Raczej się zgadzam	3 - Nie wiem	4 - Raczej się nie zgadzam	5 - Całkowicie się nie zgadzam
Dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty					
Przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces					
Administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom					
Cudzoziemcy zakładający firmę w mieście na prawach powiatu natrafiliby na niechęć i oznaki wrogości					
Dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy opuszczają miasto w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej					
Wszyscy przedsiębiorcy mają równe szanse na sukces					
Inne. Jakież?					

II.2. Proszę scharakteryzować społeczeństwo za pomocą skali od 1 do 5, która opisuje pewne cechy mieszkańców miasta na prawach powiatu. Proszę wskazać na skali od 1 do 5 odpowiedź najbliższą Pani/Pana opinii.

	1	2	3	4	5	
						
	Odpowiedź 1 oznacza, że bardzo bliska jest Pani/Panu opinia z lewej strony itd.					
Przywiązujący dużą wagę do tradycji i historii	1	2	3	4	5	Patrzący w przyszłość
Trzymający się utartych ścieżek i schematów	1	2	3	4	5	Lubiący podejmować wyzwania i poszukujący nowych rozwiązań
Nieutożsamiający się z miastem na prawach powiatu – małą ojczyzną	1	2	3	4	5	Utożsamiający się z miastem na prawach – małą ojczyzną
Bierni – oczekujący pomocy z zewnątrz	1	2	3	4	5	Aktywni – biorący sprawy w swoje ręce

Sekcja III. Zarządzanie sprawami samorządowymi na terenie miasta na prawach powiatu i przywództwo lokalne

III.1. Aby miasto na prawach powiatu rozwijało się szybciej, jakie rekomendował(-a)by Pani/Pan zmiany lub modyfikacje aktualnej polityki budżetowej? Proszę zaznaczyć MAKSYMALNIE 5 obszarów, na które przeznaczył(-a)by Pani/Pan więcej środków:

Promocja obszaru i zasobów miasta na prawach powiatu wśród turystów	
Promocja miasta na prawach powiatu wśród inwestorów	
Współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego	
Budowanie społeczeństwa obywatelskiego	
Żłobki, przedszkola	
Szkolnictwo zawodowe	
Wspieranie utalentowanych uczniów	
Walka z nietolerancją, rasizmem i homofobią	
Infrastruktura techniczna - np. drogi, kanalizacja	
Transport publiczny	
Instytucje kultury	
Organizowanie wydarzeń kulturalnych i sportowych	
Lokalne inicjatywy mieszkańców	
Szkolenia dla pracowników urzędu miasta	
Działania ukierunkowane na zatrzymanie najbardziej utalentowanych mieszkańców w mieście	
Zwiększenie dostępności internetu	
Infrastruktura turystyczna	
Bezpieczeństwo publiczne	
Ochrona zdrowia	
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	
Wsparcie działania organizacji broniących interesów samorządów powiatowych	
Inne. Jakież?	

III.2. Ocena przywództwa na poziomie miasta na prawach powiatu – proszę o wyrażenie swojej opinii na temat aktualnie sprawującego urząd prezydenta.

	1 – Zdecydowanie się zgadzam	2 – Raczej się zgadzam	3 – Nie wiem	4 – Raczej się nie zgadzam	5 – Całkowicie się nie zgadzam
Mieszkańcy miasta darzą go zaufaniem					
Dobrze reprezentuje miasto na arenie ogólnopolskiej					
Wspiera osoby z oryginalnymi pomysłami					
Zwalcza ksenofobię i wrogość wobec mniejszości					
Najczęściej dba tylko o interesy wybranych osób i instytucji					
Wspiera budowę zaufania między mieszkańcami					
Współpracuje z innymi powiatami					
Unika podejmowania ważnych, lecz niepopularnych decyzji					
Dbą o rozwój przedsiębiorczości					
Jest kompetentnym przywódcą					
Potrafi dobrze współpracować z gminami okalającymi miasto					
Wspiera współpracę władz samorządowych z organizacjami obywatelskimi					

Metryczka

Płeć:

☐	Kobieta
☐	Mężczyzna

Wiek:

☐	do 25 lat
☐	26-35 lat
☐	36-45 lat
☐	46-55 lat
☐	powyżej 55 lat

Pani/Pana stanowisko/status:

☐	Pracownik urzędu miasta na prawach powiatu
☐	Pracownik urzędu wojewódzkiego lub marszałkowskiego
☐	Pracownik urzędu gminy
☐	Pracownik urzędu innego powiatu
☐	Pracownik oświaty
☐	Przedsiębiorca
☐	Nauczyciel akademicki
☐	Inne. Jakież?

Które miasto na prawach powiatu Pani/Pan ocenia/a?

Województwo:	Miasto na prawach powiatu:
---------------------	-----------------------------------

SERDECZNIE DZIĘKUJEMY ZA WYPEŁNIENIE KWESTIONARIUSZA!

**UNIWERSYTET EKONOMICZNY
W POZNANIU**

**Kwestionariusz badawczy
BADANIE GŁÓWNE OGÓLNOPOLSKIE**

Kapitał intelektualny powiatów polskich

(Kwestionariusz dla powiatów niebędących miastem na prawach powiatu)

Sekcja I. Ważne cechy powiatu

I.1. Poniżej przedstawiono listę różnego rodzaju czynników opisujących aktualną oraz przyszłą sytuację Pani/Pana powiatu.

Proszę o wskazanie MAKSYMALNIE 5 czynników, które miały największy POZYTYWNY wpływ na tę sytuację oraz tych, które będą miały wpływ na tę sytuację w przyszłości.

Proszę wskazać maksymalnie 5 najważniejszych Pani/Pana zdaniem czynników w każdej z dwóch kategorii.

	Szczególnie ważny dla rozwoju powiatu w ciągu ostatnich 10 lat (2005-2014)	Szczególnie ważny dla rozwoju powiatu w ciągu następnych 10 lat (2016-2025)
	<i>PRZESZŁOŚĆ</i>	<i>PRZYSZŁOŚĆ</i>
Istnienie atrakcji turystycznych, które powodują napływ turystów (powstanie takich atrakcji w przyszłości)		
Dostępność komunikacyjna (autostrada, kolej, lotnisko)		
Korzystna lokalizacja wynikająca z bliskości metropolii		
Dobre połączenie z Warszawą (kolejowe, drogowe lub lotnicze) - łatwo dotrzeć do stolicy Polski		
Rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe (oświata, szkoły wyższe)		
Zaangażowanie i pasja liderów lokalnych		
Aktywne władze samorządu powiatowego		
Istnienie jednego lub kilku dobrze prosperujących dużych przedsiębiorstw (np. fabryka zachodniego koncernu na terenie powiatu)		
Wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych		
Dobrze wykształceni mieszkańcy		
Wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców powiatu (działalność w stowarzyszeniach, frekwencja w wyborach itp.)		
Duża liczba małych i średnich przedsiębiorstw w powiecie		
Działalność badawczo - rozwojowa na terenie powiatu (np. centra badawczo-rozwojowe, innowacyjne uczelnie, innowacyjne firmy)		
Atrakcyjna oferta kulturalna i rozrywkowa przyciągająca kreatywne i utalentowane osoby (galerie, restauracje, kina, koncerty, festyny itd.)		
Dobra jakość środowiska naturalnego (np. tereny zielone na terenie powiatu, jeziora, góry, czyste powietrze itp.)		
Inne. Jakież?		

I. 2. Proszę ocenić, w jakim stopniu poniższe czynniki miały NEGATYWNY wpływ na rozwój powiatu w ciągu ostatnich 10 lat (2005-2014)?

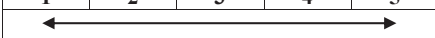
	1 – to zjawisko nie wystąpiło i/lub nie miało negatywnego wpływu	2 - niewielki wpływ negatywny	3 - średni wpływ negatywny	4 - duży wpływ negatywny	5 - bardzo duży wpływ negatywny
Wykluczenie społeczne wielu mieszkańców związane z bezrobociem					
Brak identyfikacji mieszkańców z lokalną społecznością					
Niska przedsiębiorczość mieszkańców					
Zaniedbywanie przez władze centralne i/lub wojewódzkie					
Niekorzystna lokalizacja					
Brak atrakcji turystycznych					
Złe skomunikowanie – mała dostępność komunikacyjna					
Brak liderów lokalnych (np. społeczników, działaczy społecznych, aktywistów, wolontariuszy itp.)					
Niechęć mieszkańców do „obcych” (brak tolerancji, akty homofobii itp.)					
Niska jakość środowiska naturalnego (np. zanieczyszczone powietrze, niewielka powierzchnia terenów zielonych itp.)					
Emigracja dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę (tzw. „drenaż mózgów”)					
Brak lub słabo rozwinięte instytucje edukacyjne i naukowe (oświata, szkoły wyższe)					
Niska dostępność instytucji i wydarzeń kulturalnych					
Inne. Jakież?					

Sekcja II. Środowisko dla biznesu i ludzi kreatywnych

II.1. Jak ocenia Pani/Pan perspektywy funkcjonowania na terenie powiatu dla przedsiębiorców i utalentowanych osób?

	1- Zdecydowanie się zgadzam	2 - Raczej się zgadzam	3 - Nie wiem	4 - Raczej się nie zgadzam	5 - Całkowicie się nie zgadzam
Dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy mogą rozwijać swoje talenty					
Przedsiębiorca z pomysłem i motywacją ma dużą szansę na sukces					
Administracja samorządowa jest przychylna przedsiębiorcom					
Cudzoziemcy zakładający firmę na terenie powiatu natrafiliby na niechęć i oznaki wrogości					
Dobrze wykształceni i kreatywni mieszkańcy opuszczają powiat w poszukiwaniu szans rozwoju gdzie indziej					
Wszyscy przedsiębiorcy mają równe szanse na sukces					
Inne. Jakież?					

II.2. Proszę scharakteryzować społeczeństwo za pomocą skali od 1 do 5, która opisuje pewne cechy mieszkańców powiatu. Proszę wskazać na skali od 1 do 5 odpowiedź najbliższą Pani/Pana opinii.

	1	2	3	4	5	
						
	Odpowiedź 1 oznacza, że bardzo bliska jest Pani/Panu opinia z lewej strony itd.					
Przywiązujący dużą wagę do tradycji i historii	1	2	3	4	5	Patrzący w przyszłość
Trzymający się utartych ścieżek i schematów	1	2	3	4	5	Lubiący podejmować wyzwania i poszukujący nowych rozwiązań
Nieutożsamiający się z powiatem – małą ojczyzną	1	2	3	4	5	Utożsamiający się z powiatem – małą ojczyzną
Bierni – oczekujący pomocy z zewnątrz	1	2	3	4	5	Aktywni – biorący sprawy w swoje ręce

Sekcja III. Zarządzanie sprawami samorządowymi na terenie powiatu i przywództwo lokalne

III.1. Aby powiat rozwijał się szybciej, jakie rekomendował(-a)by Pani/Pan zmiany lub modyfikacje aktualnej polityki budżetowej? Proszę zaznaczyć MAKSYMALNIE 5 obszarów, na które przeznaczył(-a)by Pani/Pan więcej środków:

Promocja obszaru i zasobów powiatu wśród turystów	
Promocja powiatu wśród inwestorów	
Współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego	
Budowanie społeczeństwa obywatelskiego	
Żłobki, przedszkola	
Szkolnictwo zawodowe	
Wspieranie utalentowanych uczniów	
Walka z nietolerancją, rasizmem i homofobią	
Infrastruktura techniczna - np. drogi, kanalizacja	
Transport publiczny	
Instytucje kultury	
Organizowanie wydarzeń kulturalnych i sportowych	
Lokalne inicjatywy mieszkańców	
Szkolenia dla pracowników starostwa powiatowego	
Działania ukierunkowane na zatrzymanie najbardziej utalentowanych mieszkańców w powiecie	
Zwiększenie dostępności internetu	
Infrastruktura turystyczna	
Bezpieczeństwo publiczne	
Ochrona zdrowia	
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	
Wsparcie działania organizacji broniących interesów samorządów powiatowych	
Inne. Jakież?	

III.2. Ocena przywództwa na poziomie powiatu - proszę o wyrażenie swojej opinii na temat aktualnie sprawującego urząd Starosty.

	1 - Zdecydowanie się zgadzam	2 - Raczej się zgadzam	3 - Nie wiem	4 - Raczej się nie zgadzam	5 - Całkowicie się nie zgadzam
Mieszkańcy powiatu darzą go zaufaniem					
Dobrze reprezentuje powiat na arenie ogólnopolskiej					
Wspiera osoby z oryginalnymi pomysłami					
Zwalcza ksenofobię i wrogość wobec mniejszości					
Najczęściej dba tylko o interesy wybranych osób i instytucji					
Wspiera budowę zaufania między mieszkańcami					
Współpracuje z innymi powiatami					
Unika podejmowania ważnych, lecz niepopularnych decyzji					
Dbaj o rozwój przedsiębiorczości					
Jest kompetentnym przywódcą					
Potrafi dobrze współpracować z gminami wchodzącymi w skład powiatu					
Wspiera współpracę władz samorządowych z organizacjami obywatelskimi					

Metryczka

Płeć:

☐	Kobieta
☐	Mężczyzna

Wiek:

☐	do 25 lat
☐	26-35 lat
☐	36-45 lat
☐	46-55 lat
☐	powyżej 55 lat

Pani/Pana stanowisko/status:

☐	Pracownik starostwa powiatowego
☐	Pracownik urzędu wojewódzkiego lub marszałkowskiego
☐	Pracownik urzędu gminy
☐	Pracownik oświaty
☐	Przedsiębiorca
☐	Nauczyciel akademicki
☐	Inne. Jakież?

Który powiat Pani/Pan ocenia/a?

Województwo:	Powiat:
---------------------	----------------

SERDECZNIE DZIĘKUJEMY ZA WYPEŁNIENIE KWESTIONARIUSZA!

**UNIWERSYTET EKONOMICZNY
W POZNANIU**

BIBLIOGRAFIA

- ABSL, 2016, *Sektor nowoczesnych usług biznesowych w Polsce 2016*, https://absl.pl/documents/2011212/0/Raport_ABSL_2016_PL.pdf/f2553eeb-7fec-48b1-98d7-b82c9b213ed9 [dostęp: 10.12.2016].
- Accenture, 2015, *Building and Managing an Intelligent City in India*, Accenture, https://www.accenture.com/t20150625T053821__w__/in-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Dualpub_12/Accenture-Building-and-Managing-Intelligent-Cities-in-India_v2.pdf [dostęp: 20.07.2016].
- ADB, 2014, *Creative Productivity Index. Analysing Creativity and Innovation in Asia*, A Report by the Economist Intelligence Unit for the Asian Development Bank, August.
- Adorno, T., 1991, *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, Routledge, London.
- Alhusban, M., Ragsdell, G., 2014, *Bridging the Gap between Intellectual Capital Models: An Ancestry/Chronology Approach*, w: Rooney, J., Murthy, V. (eds.), *Proceedings of the 11th International Conference on Intellectual Capital, Knowledge Management and Organisational Learning (ICICKM 2014)*, 6–7 November, Sydney.
- Alfaro Navarro, J.L, López Ruiz, V.R., Nevado Peña, D., 2011, *Estimation of Intellectual Capital in the European Union Using a Knowledge Model*, *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics, Journal of Economics and Business*, vol. 29, no. 1, s. 109–132
- Amidon, D. M., 2002, *The Innovation Superhighway*, Butterworth-Heinemann, Boston.
- Andriessen, D., 2004, *Making Sense of Intellectual Capital: Designing a Method for the Valuation of Intangibles*, Elsevier Butterworth-Hieneman, Burlington.
- Andriessen, D., Stam, C., 2005, *Intellectual Capital of the European Union*, 7th McMaster World Congress on the Management of Intellectual Capital and Innovation, Ontario, Canada.
- Anholt, S., 2010, *Co to jest konkurencyjna tożsamość?*, w: Gwóźdź, A. (red.), *Od przemysłów kultury do kreatywnej gospodarki*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Antykorupcja, 2016, <http://antykorupcja.gov.pl/> [dostęp: 20.10.2016].
- Anselin, L., Kelejian, H., 1997, *Testing for Spatial Error Autocorrelation in the Presence of Endogenous Regressors*, *International Regional Science Review*, vol. 20, s. 153–182.
- Appleton, K., Beattie, R., Glover, A., Matthews, L., Orcutt, A., Pramis, J., Shields, A., 2016, *The World's 20 Most-visited Tourist Attractions*, <http://www.travelandleisure.com/slideshows/worlds-most-visited-tourist-attractions> [dostęp: 18.07.2016].
- Armstrong, A., Page, N., 2015, *Creativity and Constraint: Leadership and Management in the UK Creative Industries*, Ashridge Business School.
- Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., 2001, *A Debate About Our Canon*, *Qualitative Research*, vol. 1, iss. 1, s. 5–21.
- Babiak, J., Ptak, A., 2010, *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej*, w: Babiak, J., Ptak, A. (red.), *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Kalisz – Poznań, s. 23–36.

- Bailesteanu, G., Burz, R., 2008, *Intellectual Capital in the Enterprise of the Future – Enterprise based on Knowledge*, Mirton, Timisoara.
- Ball, P., 2007, *Masa krytyczna. Jak jedno z drugiego wynika*, Insignis, Kraków.
- Banister, D., Brechman, J., 2000, *Transport Investment and Economic Development*, University College London Press, London.
- Barber, B.R., 2014, *Gdyby Burmistrzowie Rządzili Światem*, Muza, Warszawa.
- Bardach, J., Leśnodorski, B., Pietrzak, M., 2009, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Barney, J.B., 1986, *Strategic Factor Markets: Expectations, Luck and Business Strategy*, Management Science, vol. 32, iss. 10, s. 1231–1241.
- Barney, J.B., 1991, *Firm Resources and Sustained Competitive Advantage*, Journal of Management, vol. 17, no. 1, s. 99–120.
- Baumeister, R.F., Tierney, J., 2011, *Siła Woli. Odkryjmy na nowo to, co w człowieku najpotężniejsze*, Media Rodzina, Poznań.
- Begg, D., Fischer, S., Dornbusch, R., 2007, *Makroekonomia*, PWE, Warszawa.
- Bellon, M., 2015, *Na mapie Polski robi się gęsto od startupów*, Puls Biznesu, 8 stycznia, s. 10–11.
- Białecki, I., 1996, *Alfabetyzm funkcjonalny [Functional literacy]*, Res Publica Nowa, nr 6, s. 69–70.
- Bilton, C., 2010, *Polityka kreatywności*, w: Gwóźdź, A. (red.), *Od przemysłów kultury do kreatywnej gospodarki*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Bina, V. (red.), 2012, *Culture. European Statistical System Network on Culture. Final Report*, Luxemburg.
- Bobirca, A., Draghici, A., 2011, *Creativity and Economic Development*, World Academy of Science, Engineering and Technology, vol. 5, no. 11, s. 1447–1452.
- Bochniarz P., 2008, *National Intellectual Capital of Poland*, IC4 Conference – Paris, 23.05.2008, http://www.chairedelimmateriel.u-psud.fr/wp-content/uploads/2010/09/IC4Day2_KeyNote_PM_Boni.pdf.
- Boguszewski, R., 2015, *Zmiany w Zakresie Podstawowych Wskaźników Religijności Polaków po Śmierci Jana Pawła II*, Komunikat z Badań CBOS, nr 26, Warszawa.
- Boni, M., 2009, *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa
- Bontis N., 2001, *Assessing Knowledge Assets: A Review of the Models Used to Measure Intellectual Capital*, International Journal of Management Review, vol. 3, no. 1, s. 41–60.
- Bontis, N., 1998, *Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops Measures and Models*, Management Decision, vol. 36, no. 2, s. 63–76.
- Bontis, N., 2004, *National Intellectual Capital Index. A United Nations Initiative for the Arab Region*, Journal of Intellectual Capital, vol. 5, no. 1, s. 13–39.
- Bontis, N., Fitz-enz, J., 2002, *Intellectual Capital ROI: A Casual Map of Human Capital Antecedents and Consequents*, Journal of Intellectual Capital, vol. 3, no. 3.
- Bosak, W., Bieńkowski, W., *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstwa*, SGH, Warszawa 2004.
- Boschma, R., 2005, *Proximity and Innovation: A Critical Assessment*, Regional Studies, vol. 39, no. 1, s. 61–74.

- Boudreau, J.W., Ramstad, P.M., 1996, *Measuring Intellectual Capital: Learning from Financial History*, CAHRS Working Paper Series no. 96–08, Cornell University, School of Industrial and Labor Relations, Center for Advanced Human Resource Studies, Ithaca, NY.
- Bourdieu, P., 1986, *The Forms of Capital*, w: Richardson, J.G. (red.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, Greenwood Press, London, New York, Westport, Connecticut.
- Brandner, A., Koch, G., 2015, *Vienna Knowledge City at the Borderline of Knowledges*, Attachment to the Nomination for the Most Admired Knowledge Cities (MAKCi) Award, Knowledge Management Austria, Vienna, www.km-a.net.
- Bratianu, C., 2006, *An Analytical Model of Organizational IC*, Management and Marketing, no. 1, s. 17–32.
- Braudel, F., 1992, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm. XV-XVIII wiek*, t. 1, *Struktury codzienności*, rozdz. 8: „Miasta”, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Breschi, S. Lissoni, F., 2001, *Knowledge Spillovers and Local Innovation Systems: A Critical Survey*, Industrial and Corporate Change, vol. 10, iss. 4, s. 975–1005.
- Bronisz, U., Heijman, W., van Ophem, J., 2012, *The Assessment of Intellectual Capital in Polish Regions*, Applied Studies in Agribusiness and Commerce – Agroinform Publishing House, Budapest.
- Brooking, A., 1996, *Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise*, International Thompson Business Press, New York.
- Broszkiewicz, R. (red.), 1996, *Przestrzeń w świadomości mieszkańców małego miasta regionalnego*, Friedrich Ebert-Stiftung. Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa.
- Brown, S., 2004, *The Values Study: Rediscovering the Meaning and Value of Arts Participation*, Commission on Culture and Tourism, Hartford, CT, <http://wolfbrown.com/images/articles/ValuesStudyReportComplete.pdf> [dostęp: 9.08.2016].
- Brzostek, A., 2014, *Jakie są zasady janosikowego i kto musi płacić najwięcej*, Gazeta Prawna, 5 marca, <http://serwisy.gazetaprawna.pl/samorzad/artykuly/781696,podatek-janosikowy-warszawa-i-mazowsze-placa-najwiecej.html> [dostęp: 12.08.2016].
- Brzózka, P., 2015, *Łódź miastem meneli według Bogusława Lindy*, Dziennik Łódzki, 26 października. <http://www.dzienniklodzki.pl/artukul/9030730,lozdz-miastem-meneli-wedlug-boguslawalinda,id,t.html> [dostęp: 1.12.2015].
- Burger-Helmchen, T. (ed.), 2013, *The Economics of Creativity: Ideas, Firms and Markets*, Routledge, London, New York.
- Business Link, 2014, *Raport: 25 lat wolności oczami ludzi biznesu*, <http://www.bizneslubuski.pl/files/article/461998378/raport-25-lat-wolnosci-oczami-ludzi-biznesu.pdf>.
- Cañibano, L., García-Ayuso, M., Sánchez, M.P., 2000, *Accounting for Intangibles: A Literature Review*, Journal of Accounting Literature, vol. 19, s. 102–130.
- Cañibano, L., Sánchez, M.P., García-Ayuso, M., Chaminade, C., 2002, *Guidelines for Managing and Reporting on Intangibles: Intellectual Capital Report*, MERITUM. Project funded by the European Union within the framework of the TSER Programme, www.pnbukh.com/files/pdf_filer/MERITUM_Guidelines.pdf [dostęp: 10.12.2015].
- CBA, 2010, *Mapa korupcji. Stan korupcji w Polsce na podstawie danych statystycznych przekazanych przez służby i organy państwowe za lata 2004–2009*, Warszawa.

- CBS News, 2011, *City Counties Ranked Healthier than Rural!*, September 8, <http://www.cbsnews.com/news/city-counties-ranked-healthier-than-rural/> [dostęp: 10.07.2016].
- Chamberlin, E.M., 1933, *The Theory of Monopolistic Competition*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Cieślak-Wróblewska, A., 2015, *Polskie średnie firmy wyżej od amerykańskich*, Rzeczpospolita, 3 marca.
- CODGIK, 2015, Zbiory danych państwowego rejestru granic i powierzchni jednostek podziałów terytorialnych kraju, Centralny Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej, <http://www.codgik.gov.pl/index.php/darmowe-dane/prg.html> [dostęp: 20.08.2015].
- Cohen, D., Prusak, L., 2001, *In Good Company. How Social Capital Makes Organizations Work*, Harvard Business School Press, Boston, MA.
- Cote, S., Bealy, T., 2001, *The Well-being of Nations. The Role of Human and Social Capital*, OECD, Paris.
- Csikszentmihalyi, M., 1990, *The Domain of Creativity*, w: Runco, M.A., Albert, R.S. (eds.), *Theories of Creativity*, Sage, Newbury Park.
- Curaj, A., Koch, G. (eds.), 2015, *Designing the Landscape of the Intellectual Capital of a Nation*, Methodological Guideline [materiał niepublikowany].
- Cybula, A., Szczepański, M., 1997, *Kapitał społeczny a dostosowanie do zmian systemowych (przypadek województwa katowickiego)*, w: Malikowski, M. (red.), *Problemy społeczne w okresie zmian systemowych w Polsce*, Wydawnictwo Mana, Rzeszów.
- Czakon, W., 2010, *Zasobowa teoria firmy w krzywym zwierciadle*, Przegląd Organizacji, nr 4, s. 8–12.
- Czapiński, J., Panek, T. (red.), 2015, *Diagnoza społeczna 2015*; <http://www.diagnoza.com/> [dostęp: 20.05.2016].
- Czy potrzebujemy powiatów: List otwarty do polskiej opinii publicznej, do Sejmu, Senatu i rządu RP*, 1997, Rzeczpospolita, 27 listopada.
- David, P.A., Foray, D., 1995, *Accessing and Expanding the Science and Technology Knowledge-base*, STI Review, no. 16, OECD, Paris, s. 13–68.
- Davis, N., Moorhouse, R., 2002, *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego, Vratislavia, Breslau, Wrocław*, Znak, Kraków.
- Denscombe, M., 1998, *The Good Research Guide for Small-Scale Social Research Projects*, Open University Press, Buckingham.
- Denzin, N.K., 2001, *The Reflexive Interview and a Performative Social Science*, Qualitative Research, vol. 1, iss. 1, s. 23–64.
- Dmochowska-Dudek, K., 2011, *Obiekty NIMBY jako przykład konfliktowych inwestycji na terenach mieszkaniowych – teoretyczny zarys problemu*, Uniwersytet Łódzki, <http://www.sse.geo.uni.lodz.pl/uploads/space10/dmochowska.pdf> [dostęp: 15.10.2016].
- Drucker, P., 1999, *Knowledge-Worker Productivity: The Biggest Challenge*, California Management Review, vol. 41, no. 2, s. 79–94.
- Dutkiewicz, G., 2010, *Dzieje samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej*, Colloquium WNHIS, r. II, <http://colloquium.elsite.eu/images/numery/II/GD.pdf>.
- Dutta, S. (ed.), 2012, *The Global Innovation Index 2012, Stronger Innovation Linkages for Global Growth* INSEAD and WIPO.

- Dziendziur, K., 1996, *Dostosowanie do zmiany społecznej a kapitał społeczny społeczności małego miasta*, w: Broszkiewicz, R. (red.), *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*, Friedrich Ebert-Stiftung, Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa.
- Edquist, C. (ed.), 1997, *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*, Pinter/Cassell Academic, London and Washington.
- Edquist, C., Johnson, B., 1997, *Institutions and organisations in systems of innovation*, w: Edquist, C. (ed.), *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*, Pinter/Cassell Academic, London and Washington.
- Edvinsson, L., 1997, *Developing Intellectual Capital at Skandia*, Long Range Planning, vol. 30, no. 3, s. 366–373.
- Edvinsson, L., 2002, *Corporate Longitude: What You Need to Know to Navigate the Knowledge Economy*, Financial Times Prentice Hall, London.
- Edvinsson, L., Malone, M.S., 1997, *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower*, Harper Business, New York, NY.
- Edvinsson, L., Stenfelt, C., 1999, *Intellectual Capital of Nations for Future Wealth Creation*, Journal of Human Resource Costing and Accounting, vol. 4, no. 1, s. 21–33.
- European Commission (Team of Authors), 2006, *Encourage Corporate Measuring and Reporting on Research and other Forms of Intellectual Capital*, Reporting Intellectual Capital to Augment Research, Development and Innovation in SMEs ("RICARDIS"), Report to the Commission of the High Level Expert Group, June 2006, EC Document EUR 22095 EN, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/2006-2977_web1.pdf.
- European Commission, 1999, *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU*, Brussels.
- Everitt, B.S., 1993, *Cluster Analysis*, Edward Arnold, London.
- Fagerberg, J., Knell, M., Srholec, M., 2007, *The Competitiveness of Nations: Why Some Countries Prosper While Others Fall Behind?*, World Development, vol. 35, no. 10, s. 1595–1620.
- Fairbanks, M., 2003, *Zmiana mentalności narodu, czyli składniki procesu budowania dobrobytu*, w: Harrison, L. E., Huntington, S. P. (red.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Fan, J., Brown, B., Kowaleski-Jones, L., Smith, K., Zick, C., 2007, *Household Food Expenditure Patterns: A Cluster Analysis*, Monthly Labor Review, vol. 130, iss. 4, s. 38–51.
- Farrington, J., 2007, *The New Narrative of Accessibility: Its Potential Contribution to Discourses in (Transport) Geography*, Journal of Transport Geography, vol. 15, no. 5, s. 319–330.
- Fazlagić, J., 2016c, *Transfer wiedzy pomiędzy szkołami średnimi a szkolnictwem wyższym*, w: Dorczak, R. (red.), *Wybrane aspekty zarządzania i przywództwa edukacyjnego*, Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Fazlagić, A., 2000, *Spółeczeństwo wiedzy*, Problemy Jakości, nr 9, s. 4–8.
- Fazlagić, J., 2005, *Jakościowe i ilościowe metody pomiaru kapitału intelektualnego*, Problemy Jakości, nr 9, s. 4–10.
- Fazlagić, J., 2008, *Zarządzanie wiedzą w szkole*, CODN, Warszawa
- Fazlagić, J., 2012, *Czy Twoja firma jest innowacyjna? Jak poszukiwać innowacji w sektorze usług? Podpowiedzi*, PARP, Warszawa.

- Fazlagić, J., 2013a, *Aktywa intelektualne niepublicznych szkół wyższych*, Wydawnictwo AFiBV w Warszawie, Warszawa.
- Fazlagić, J., 2013b, *Negatywny kapitał intelektualny*, *Transformacje*, nr 1–2 (76–77), s. 383–397.
- Fazlagić, J., 2014a, *Jak kroić chleb, czyli fundusze unijne w podziale regionalnym*, *Fundusze Europejskie*, 4 lutego, s. 55–57.
- Fazlagić, J., 2014b, *Powiat jako element systemu innowacji w Polsce*, *Problemy Jakości*, nr 12.
- Fazlagić, J., 2015a, *Zarządzanie strategiczne w jednostkach samorządu terytorialnego: strategie play-to-win i play-not-to-lose*, *Krakowskie Studia Małopolskie*, nr 20, s. 136–146.
- Fazlagić, J., 2015b, *Znaczenie miękkich czynników w zarządzaniu na przykładzie kapitału intelektualnego powiatu*, w: Kowalczewski, W., Kuc, B.R. (red.), *Miękkie koncepcje zarządzania*, *Dyskusje o Zarządzaniu* nr 6, Ementon, Warszawa, s. 60–64.
- Fazlagić, J., 2015c, *Kreatywni w biznesie*, Poltext, Warszawa.
- Fazlagić, J., 2016a, *Perspektywy rozwoju polskich powiatów w opinii pracowników urzędów powiatowych*, *Rynek – Społeczeństwo – Kultura*, nr 2(18), s. 104–112.
- Fazlagić, J., 2016b, *Koncepcja kapitału kreatywnego w realiach polskich powiatów*, w: Sarnowski, J. (red.), *Ekonomiczno-społeczne aspekty rozwoju jednostek samorządu terytorialnego w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Biznesu i Zarządzania w Ciechanowie, Ciechanów.
- Fazlagić, J., Loopesco, W., 2016, *Intellectual Capital and Public Services in Polish and US Counties*, *European Journal of Service Management*, vol. 19, s. 19–25.
- Fazlagić, J., Marszałek, M., 2016, *Metafory kapitału intelektualnego powiatu*, *Edukacja Ekonomistów i Menedżerów*, nr 2(40), kwiecień-czerwiec, s. 117–133.
- Federal Ministry of Economics and Labour, 2004, *Intellectual Capital Statement – Made in Germany, Guideline 1.0 on the Preparation of an Intellectual Capital Statement*, http://www.akwissensbilanz.org/Infoservice/Infomaterial/Leitfaden_english.pdf.
- Ferreira, S., Hamilton, K., 2010, *Comprehensive Wealth, Intangible Capital, and Development*, Policy Research Working Paper 5452, The World Bank Development Research Group Environment and Energy Team.
- Fic, M., 1996, *Konkurencyjność regionu a mechanizm rozwoju regionalnego*, w: Broszkiewicz, R. (red.), *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*, Friedrich Ebert-Stiftung, Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa.
- Fic, M., 2003, *Problemy teorii i praktyki zarządzania rozwojem regionalnym i lokalnym*, w: Fic, M., Dzieńdziura, K. (red.), *Zarządzanie rozwojem lokalnym*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie, Sulechów.
- Fincham, R., Roslender, R., 2003, *The Management of Intellectual capital and Its Implications for Business Reporting*, The Institute of Chartered Accountants of Scotland.
- Fincham, R., Roslender, R., 2003, *The Management of Intellectual capital and Its Implications for Business Reporting*, The Institute of Chartered Accountants of Scotland, Antony Rowe.
- Florida, R. (ed.), 2011, *Creativity and Prosperity: The 2010 Global Creativity Index*, The Martin Prosperity Institute.
- Franceschet, M., 2009, *A Cluster Analysis of Scholar and Journal Bibliometric Indicators*, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 60, iss. 10, s. 1950–1964.

- Frank, L.D., Andresen, M.A., Schmid, T.L., 2004, *Obesity Relationships with Community Design, Physical Activity, and Time Spent in Cars*, American Journal of Preventive Medicine, vol. 27, no. 2, s. 87–96.
- Frączek, P., 2010, *Wybrane uwarunkowania występowania syndromu NIMBY*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 17, <http://www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt17/24.pdf> [dostęp: 26.10.20160], s. 314–324.
- Freeman, Ch., 1987, *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*, Pinter, London.
- Fukuyama F., 1997, *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa/Wrocław.
- Fukuyama, F., 1995, *Social Capital and Global Economy*, Foreign Affairs, vol. 74, no. 5, s. 89–103.
- Fukuyama, F., 2003, *Kapitał społeczny*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (eds.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zysk i S-ka, Poznań, s. 169–187.
- Gaczek, W.M., Matusiak, M., 2011, *Innowacyjność gospodarek województw Polski Wschodniej – ocena, znaczenie, perspektywy*, Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby aktualizacji „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań.
- Gall, M.D., Borg, W.R., Gall, J.P., 1996, *Educational Research: An Introduction*, 6th ed., Longman, New York.
- Gazzaniga, M.S., 2013, *Kto tu rządzi – ja czy mój mózg?*, Smak Słowa, Sopot.
- Geodecki, T., Gorzelak, G., Górniak, J., Hausner, J., Mazur, S., Szlachta, J., Zaleski, J., 2012, *Kurs na innowacje. Jak wyprowadzić Polskę z rozwojowego dryfu?*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków.
- Gibson, W., 2004, *Rozpoznawanie wzorca*, tłum. P. Korombel, Zysk i S-ka, Warszawa.
- Gladwell, M., 2005, *Punkt przełomowy. O małych przyczynach wielkich zmian*, tłum. G. Górski, Świat Książki, Warszawa.
- Gladwell, M., 2011, *Co widział pies*, Znak, Kraków.
- Gogan, L.M., Rennung, F., Istis, G., Drahici, A., 2014, *A Proposed Tool for Managing Intellectual Capital in Small and Medium Size Enterprises*, Procedia Technology, vol. 16, s. 728–736.
- Goras, E., 2014, *Dostępność transportowa a wskaźniki rozwojowe miast*, w: Korzeniak, G. (red.), *Małe i średnie miasta w policentrycznym rozwoju Polski*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 157–168.
- Gorynia, M., 2015, *Industry, czyli co robi noblista*, Rzeczpospolita, 12 lutego.
- Gorynia, M., Jankowska, B., 2008, *Klasy i międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa.
- Government of the State Israel, 2007, *The Intellectual Capital of The State of Israel*, Office of the Chief Scientist, www.moital.gov.il/ic.
- Grant, R.M., 1996, *Towards Knowledge-based Theory of the Firm*, Strategic Management Journal, vol. 17, iss. S2, s. 109–122.
- Green, J.T., 2014, *Prezentacja Powerpoint z konferencji, Forum Strategii Naukowej (Science Strategy Forum)*, 30 stycznia 2014 r., Hotel Polonia Palace, Warszawa.

- Greif, A., Iyigun, M., Sassen, D.L., 2012, *Social Institutions and Economic Growth: Why England and Not China Became the First Modern Economy*, SRNN.
- Greif, A., Tabellini, G., 2015, *The Clan and the City: Sustaining Cooperation in China and Europe*, SSRN.
- Gronдона, M., 2003, *Kulturowa typologia rozwoju gospodarczego*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (red.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zysk i S-ka, Poznań, s. 101–115.
- Grudzewski, W.M., Hejduk, I.K., Sankowska, A., Wańtuchowicz, M., 2008, *Trust Management in Virtual Work Environments: A Human Factors Perspective*, Taylor & Francis Group CRC, New York.
- GUS, 2016, oficjalna strona, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa <http://stat.gov.pl> [dostęp: 19.08.2016].
- GUS, 2017, *Nomenklatura NTS*, <http://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/nomenklatura-nts/> [dostęp: 20.05.2017].
- Guzik, R., 2014, *Dostępność transportowa wybranych miast Małopolski 2014–2023. Raport z badania dostępności w 2014 roku wraz z prognozą dostępności w latach 2020 i 2023*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków.
- Gwóźdź, A. (red.), 2010, *Od przemysłów kultury do kreatywnej gospodarki*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Haidt, J., 2014, *Prawy umysł*, Smak Słowa, Sopot.
- Hair, J.F. Jr., Anderson, R.E., Tatham, R.L., Black, W.C., 1995, *Multivariate Data Analysis*, 4th ed., Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Hammersley, M., 1992, *Ethnography and Realism*, w: Hammersley, M., *What's Wrong with Ethnography? Methodological Explorations*, Routledge, London, s. 43–56.
- Hanson, S., 1995, *The Geography of Urban Transportation*, Guilford, New York.
- Harmonogram wykładów w ramach Programu „Akademicki i naukowy Poznań” 2015/2016, <http://www.poznan.pl/mim/main/wyklady-2015–2016,p,12973,31562.html> [dostęp: 20.07.2016].
- Harris, R.G., 1999, *Determinants of Canadian Productivity Growth: Issues and Prospects*, Discussion paper #8, Industry Canada, Ottawa.
- Harrison, L.E., 2003, *Wstęp. Dlaczego kultury nie sposób przecenić*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (red.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zysk i S-ka, Poznań, s. 17–40.
- Harrison, L.E., Huntington, S.P. (eds.), 2003, *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Hartley, J., Potts, J., MacDonald, T., Erkunt Ch., Kufleitner, C., 2012, *CCI Creative City Index, 2012*, <http://www.cci.edu.au/sites/default/files/CCI%20Creative%20City%20Index%202012%20Final%20Report.pdf> [dostęp: 20.08.2014].
- Hekkert, M.P., Suurs, R.A.A., Negro, S.O., Kuhlmann, S., Smits, R.E.H.M., 2013, *Functions of innovation systems. A new approach for analysing technological change*, *Technological Forecasting & Social Change*, vol. 74, s. 413–432.
- Hervas-Oliver, J.L., Dalmau-Porta, J.I., 2007, *Which IC Components Explain National IC Stocks?*, *Journal of Intellectual Capital*, vol. 8, no. 3, s. 444–469.

- Hoehner, C.M., Barlow, C.E., Allen, P., Schootman, M., 2012, *Commuting Distance, Cardiorespiratory Fitness, and Metabolic Risk*, American Journal of Preventive Medicine, vol. 42, no. 6, s. 571–578.
- Howkins, J., 2001, *The Creative Economy. How People Make Money from Ideas*, Allen Lane, London.
- Hoyle, B., Smith, J., 1998, *Transport and Development: Conceptual Frameworks*, w: Hoyle, B., Knowles, R. (eds.), *Modern Transport Geography*, Wiley, Chichester.
- Hui, D. (ed.), 2005, *A Study on Creativity Index*, Home Affairs Bureau, Centre for Cultural Policy Research, University of Hong Kong.
- Ileanu, B.V., Isaic-Maniu, A., Herteliu, C., 2009, Intellectual Capital Components as Causes of Regional Disparities. A Case Study in Romania, *Romanian Journal of Regional Science*, vol. 3, no. 2.
- Inglehart, R., 1977, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Inglot, oficjalna strona internetowa, 2016, <https://inglot.pl/content/4-o-nas> [dostęp: 31.08.2016].
- Inozemtsev, V., 1995, *K teorii postekonomiczkiej obshchestvennoy formatsii (On the Theory of Post-Economic Formation of Society)*, Akademiya, Moscow.
- Itami, H., 1991, *Mobilizing Invisible Assets*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Itami, H., Roehl, T.W., 1987, *Mobilizing Invisible Assets*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Ittner, Ch.D., Larcker, D.F., 1998, *Are Non-financial Measures Leading Indicators of Financial Performance? An Analysis of Customer Satisfaction*, *Journal of Accounting Research*, vol. 36 (Supplement).
- Jałowicki, B., 1996, *Przestrzeń historyczna, regionalizm, regionalizacja*, w: Jałowicki, B. (red.), *Oblicza polskich regionów*, EUROREG UW, Warszawa, s. 19–88.
- Jałowicki, B., Szczepański, M., 2006, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jelonek M., Kwarcińska, K., Krzywda, I., Mazur, S., Zawicki, M., 2013, *Diagnoza kapitału intelektualnego powiatu jasielskiego*, Kraków.
- Jeny, A., Stolowy, H., 2000, *Classification of Intangibles*, HEC Accounting & Management Control Working Paper no. 708/2000.
- Johnson, A., 1998, *Functions in Innovation System Approaches*, Department of Industrial Dynamics, Chalmers University of Technology, SE-412 96, Göteborg.
- Kallas, M., 2005, *Historia ustroju Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kallas, M., Lityński, A., 2000, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, LexisNexis Polska, Warszawa.
- Kamerschen, D.R., McKenzie, R.B., Nardinelli, C., 1991, *Ekonomia*, Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solidarność”, Gdańsk.
- Kapitał intelektualny Polski. Raport*, 2008, Zespół Doradców Strategicznych Premiera, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Kaplan, R.S., Norton, D.P., 1996, *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*, Harvard Business School Press, Boston, MA.
- Katz, B., Bradley, J., 2013, *The Metropolitan Revolution: How Cities and Metros Are Fixing Our Broken Politics and Fragile Economy*, Brookings Institution, Washington, DC.

- Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M., 2009, *Governance Matters VIII. Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2008*, Policy Research Working Paper, The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf> [dostęp: 14.08.2016].
- Kerlin, J., 2002, *The Political Means and Social Service Ends of Decentralization in Poland*, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Boston Marriott Copley Place, Sheraton Boston & Hynes Convention Center, Boston, Massachusetts.
- Kianto, A., 2007, *What Do We Really Mean by the Dynamic Dimension of Intellectual Capital?*, *International Journal of Learning and Intellectual Capital*, vol. 4, no. 4, s. 342–356.
- Kianto, A., Andreeva, T., Pavlov, J., 2013, *The Impact of Intellectual Capital Management on Company Competitiveness and Financial Performance*, *Knowledge Management Research and Practice*, vol. 11, iss. 2, s. 112–122.
- Kisielnicki, J., 2014, *Zarządzanie i informatyka*, Placet, Warszawa.
- Kitson, M., Martin, R., Tyler, P., 2004, *Regional Competitiveness: An Elusive Yet Key Concept?* *Regional Studies*, vol. 38, no. 9, s. 991–999.
- Klasik, A., 2009, *Ekspansja rynkowa instytucji i firm sektora kultury i rozrywki w regionie*, w: Drobniak, A., Klasik, A., Majer, W., Polko, A., Wolny, R., Wrana, K., *Ekspansja rynkowa śląskich instytucji i firm sektora kultury i rozrywki*, XIII Śląskie Forum Małej i Średniej Przedsiębiorczości, Górnośląska Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Chorzów.
- Klein, D.A., Prusak, L., 1994, *Characterising Intellectual Capital*, Centre for Business Innovation, Ernst and Young, Cambridge, MA.
- Koch, G.R., Leitner, K.-H., Bornemann, M., 2000, *Measuring and reporting intangible assets and results in a European Contract Research Organization*, Joint German-OECD Conference Benchmarking Industry-Science Relationships October 16–17, Berlin, Germany.
- Kok, A., 2007, *Intellectual Capital Management as Part of Knowledge Management Initiative at Institutions of Higher Learning*, *The Electronic Journal of Knowledge Management*, vol. 5, iss. 2, s. 181–192.
- Komornicki, T., 2014, *Quantification of Territorial Keys Indicators*, Institute for Development Working Papers no. 005/2014.
- Komornicki, T., Śleszyński, P., Pomianowski, W., Rosik, P., Siłka, P., 2008, *Opracowanie metodologii liczenia wskaźnika międzygałęziowej dostępności transportowej terytorium Polski oraz jego oszacowanie*, Opracowanie wykonane dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, PAN IGiPZ, Warszawa.
- Kondratiuk-Nierodzińska, M., 2013, *Regionalne Systemy Innowacji a Konkurencyjność Województw w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Konecka-Szydłowska, B., 2009, *Analiza spójności terytorialnej (przestrzennej) regionu wielkopolskiego*, w: Churski, P. (red.), *Spójność i konkurencyjność regionu wielkopolskiego. Wyniki projektu badawczego zrealizowanego w ramach konkursu dotacji Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w zakresie wdrażania funduszy strukturalnych na poziomie Narodowej Strategii Spójności*, Poznań.
- Kosieradzka, A., 2000, *Ocena i analiza produktywności w przedsiębiorstwie*, w: Stabryła, A. (red.), *Strategie wzrostu produktywności firmy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

- Kotenkova, S., Korablev, M., 2014, Evaluation of Intellectual Capital in Regions of Volga Federal District of Russian Federation, *Procedia Economics and Finance*, no. 14.
- Kotowicz-Jawor, J. (red.), 2012, *Wpływ funduszy strukturalnych UE na transfer wiedzy do przedsiębiorstw*, INE PAN, Warszawa.
- Kowalski, M., 2013, *Księstwa Rzeczypospolitej. Państwo magnackie jako region polityczny*, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Kozioł, L., 2004, *Istota i ocena produktywności*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, z. 5, Prace z zakresu zarządzania, s. 63–74.
- Kozłowski, J., 2015a, *Innovation Indices: The Need for Positioning Them where They Properly Belong*, *Scientometrics*, vol. 104, iss. 3, s. 609–628.
- Kozłowski, J., 2015b, *Jak usprawnić administrację rządową?*, maszynopis.
- Koźmiński, K., Jemieliński, D., 2008, *Zarządzanie od podstaw. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Krawczyk, R., 2016, *Dwuznaczne (re)sentymenty, czyli frankiści wszystkich krajów łączcie się!*, <http://blog.polskaiswiat.com/2016/dwuznaczne-resentymenty-czyli-frankisci-wszystkich-krajow-laczcie-sie/> [dostęp: 19.10.2016].
- Kruczkowska, M., 2016, *Pekin coraz niżej, wody coraz mniej*, *Gazeta Wyborcza*, 1 lipca.
- Krzanowska, H., Łomnicki, A., Rafiński, J., Szarski, H., Szymura, J., 2002, *Zarys mechanizmów ewolucji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kudłacz, T., Hołuj, A. (red.), 2015, *Infrastruktura w rozwoju regionalnym i lokalnym. Wybrane problemy*, CeDeWu, Warszawa.
- Kujansivu, P., Lönnqvist, A., 2009, *Measuring the Impacts of an IC Development Service: The Case of the Pietari Business Campus*, *Electronic Journal of Knowledge Management*, vol. 7, no. 4, s. 469–480.
- Kukołowicz, T. (red.), 2015, *Statystyka kultury w Polsce i Europie. Aktualne zagadnienia*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Kulczycki, E., 2015, *Rewolucja w liczeniu punktów za publikacje w czasopiśmie*, http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/rewolucja-w-liczeniu-punktow-za-publikacje-w-czasopiśmie/ [dostęp: 20.08.2015].
- Kurowski, S., 1994, *Nad ekonomią polityczną: rozprawy naukowe z lat 1955–1980*, Cz. 1, First Business College, Warszawa.
- Kurowski, S., 1997, *Zróżnicowanie przestrzenne gospodarki polskiej w 1974 i 1989 roku*, TN KUL, Lublin.
- L'Hostis, A., Mathis, Ph., Reynaud, Ch., Spiekermann, K., Uljed, A., Wegener, M., 2002, *Research Project ESPON 1.2.1 on Transport Services and Networks Territorial Trends and Basic Supply of Infrastructure for Territorial Cohesion. First Interim Report*, ESPON, https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/1.ir_1.2.1.pdf.
- Lee, I.C., Lin, C. Y.Y., 2010, *The Creation of National Intellectual Capital: From Hofstede's National Culture Perspective*, Asia Academy of Management Conference, Macau.
- Lentjušenkova, O., Lapina, I., 2016, *The Transformation of the Organization's Intellectual Capital: From Resource to Capital*, *Journal of Intellectual Capital*, vol. 17, iss. 4, s. 610–631.
- Lev, B., 2001, *Intangibles: Management, Measurement, and Reporting*, The Brookings Institution, Washington, DC.

- Lin, C.Y.Y., Edvinsson, L., 2008, *National Intellectual Capital, A Comparison of the Countries*, Journal of Intellectual Capital, vol. 9, iss. 4, s. 525–545.
- Lin, C.Y.Y., Edvinsson, L., 2011, *National Intellectual Capital, A Comparison of 40 Countries*, Springer, New York.
- Lin, C.Y.Y., Edvinsson, L., 2012, *National Intellectual Capital Model and Measurement*, International Journal of Knowledge-Based Development, vol. 3, no. 1, s. 58–82.
- Lin, C.Y.Y., Lin, T.Y., 2008, *National Intellectual Capital: Exploring Taiwan's Standing*, International Journal of Learning and Intellectual Capital, vol. 5, no. 3/4, s. 311–331.
- Lindsay, S., 2003, *Kultura, modele umysłowe i dobrobyt narodowy*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (red.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zys i S-ka, Poznań, s. 412–429.
- Lipset, S.M., Lenz, G.S., 2003, *Korupcja, kultura i funkcjonowanie rynków*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (red.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zys i S-ka, Poznań, s. 188–206.
- Lis, S. (red.), 1999, *Vademecum produktywności*, Placet, Warszawa.
- López Ruiz, V.R., Nevado Peña, D., Alfaro Navarro, J.L., Badea, L., Grigorescu, A., Voinea, L., 2011, *Measurement of National Non-visible Wealth through Intellectual Capital*, Romanian Journal of Economic Forecasting, no. 3, s. 200–212.
- López-Ruiz, V.R., Alfaro-Navarro, J.-L., Nevado-Peña, D., 2014, *Knowledge-city index construction: An intellectual capital perspective*, Expert Systems with Applications, vol. 41, iss. 12, s. 5560–5572.
- López Ruiz, V.R., Nevado Peña, D., Alfaro Navarro, J.L., Grigorescu, A., 2014, *Human Development European City Index: Methodology and Results*, Romanian Journal of Economic Forecasting, vol. XVII, no. 3, s. 72–87.
- Lu, W.-M., Kweh, Q.L., Huang, C.-L., 2014, *Intellectual Capital and National Innovation Systems Performance*, Knowledge-Based Systems, vol. 71, iss. 1, s. 201–210.
- Lucas, R., 1988, *On the Mechanics of Economic Development*, Journal of Monetary Economics, vol. 22, no. 1, s. 3–42.
- Lucci, P., Harrison, B., 2011, *The Knowledge Economy. Reviewing the Make up of the Knowledge Economy in London*, Future of London, London.
- Lundvall, B.-Å. (ed.), 1992, *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive learning*, Pinter, London.
- Luthy, D.H., 1998, *Intellectual Capital and Its Measurement*, <http://www3.bus.osaka-cu.ac.jp/apira98/archives/pdfs/25.pdf> [dostęp: 7.03. 2015].
- „Łódź pozdrawia” – nowa kampania promocyjna Łodzi [zdjęcia], 2014, Dziennik Łódzki, <http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/3420801,lodz-pozdrawia-nowa-kampania-promocyjna-lodzi-zdjecia,id,t.html> [dostęp: 20.10.2016].
- Makadok, R., 2001, *Toward a Synthesis of the Resource-based and Dynamic-capability Views of Rent Creation*, Strategic Management Journal, vol. 22, iss. 5, s. 387–401.
- Malhotra, Y., 2001, *Knowledge Assets in the Global Economy: Assessment of National Intellectual Capital*, w: Malhotra, Y. (ed.), *Knowledge Management and Business Model Innovation*, Idea Publishing Group, London, UK.
- Malia, M., 2008, *Lokomotywy historii. Zwroty w dziejach i kształtowanie nowoczesnego świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Marr, B., Gray, D., Nelly, A., 2003, *Why do Firms measure their intellectual capital?*, Journal of Intellectual Capital, vol. 4, no. 4, s. 441–464.
- Maskel, P., Malmberg, A., 1999, *The Competitiveness of Firms and Regions. Ubiquitification and the Importance of Localized Learning*, European Urban and Regional Studies, vol. 6, iss. 1, s. 9–25.
- Materiały Związku Powiatów Polskich, 2014.
- McKinsey&Company, 2012, *Global Cities of the Future: An Interactive Map*, <http://www.mckinsey.com/global-themes/urbanization/global-cities-of-the-future-an-interactive-map> [dostęp: 20.08.2016].
- McMillan, L., Grieve, J., Dowie, P., 2013, *Local Government ICT Strategy – Delivering Better Services for Communities*, Version 1, http://www.improvementservice.org.uk/documents/ict_strategy/lgictstrategy.pdf [dostęp: 20.05.2017].
- METI, 2007, *Perspective of Intellectual Assets-Based Management Reports and Empirical Analysis and Research of Disclosure – Disclosure of „Strength” and Dialogue with Stakeholders*, Intellectual Property Policy Office, Ministry of Economy, Trade and Industry, Tokyo.
- Ministerstwo Infrastruktury, 2013, Załącznik nr 1 do Strategii Rozwoju Transportu, 2013, *Diagnoza Polskiego Transportu (2009 r.)*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa.
- Ministry of Culture, Republic of Colombia, 2007, *Guide to Producing Regional Mappings of the Creative Industries*, Bogota.
- MNiSzW, 2015a, *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa, <http://www.nauka.gov.pl/uczelnie-publiczne/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie.html> [dostęp: 20.08.2015].
- MNiSzW, 2015b, *Wykaz uczelni niepublicznych*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Warszawa, <http://www.nauka.gov.pl/uczelnie-niepubliczne/wykaz-uczelni-niepublicznych.html> [dostęp: 20.08.2015].
- Moldaschl, M., 2010, *Why Innovation Theories Make no Sense*, Papers and Preprints of the Department of Innovation Research and Sustainable Resource Management (BWL IX), Chemnitz University of Technology, no. 9/2010, <https://www.econstor.eu/obitstream/10419/55370/1/684996685.pdf> [dostęp: 20.09.2016].
- Nagel, C., Mauch, S., 2009, *Regionale Wissensbilanz Ortenaukreis*, WRO Wirtschaftsregion Offenburg/Ortenau GmbH.
- Nahapiet, J., Ghosal, S., 1998, *Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage*, Academy of Management Review, vol. 23, no. 2, s. 242–266.
- Navarro, J.L.A., Ruiz, V.R.L., Peña, D.N., 2011, *Estimation of Intellectual Capital in the European Union Using a Knowledge Model*, Zb. rad. Ekon. fak. Rij, vol. 29, no. 1, s. 109–132.
- Nelson, R.R. (ed.), 1993, *National Innovation Systems: A Comparative Study*, Oxford University Press, Oxford.
- Nelson, R.R., Winter, S.G., 1982, *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Nęcka, E., 2001, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Nitkiewicz, T., Pachura, P., Reid, N., 2014, *An Appraisal of Regional Intellectual Capital Performance Using Data Envelopment Analysis*, Applied Geography, no. 53.

- OECD, 1994, *Science, Technology and Competitiveness: Analytical Report of the Ad Hoc Group*, STP (84) 26, OECD, Paris.
- OECD, 1996, *The Knowledge-based Economy*, OCDE/GD(96)102, Paris.
- OECD, 2007, *Human Capital: How what you know shapes your life*, Paris.
- OECD, 2008, *Intellectual Assets and Value Creation Synthesis Report*, Paris.
- OECD, 2010, *Ministerial Report on the OECD Innovation Strategy. Innovation to Strengthen Growth and Address Global and Social Challenges. Key Findings*, OECD, Paris.
- OECD, 2017, *OECD Innovation Strategy*, www.oecd.org/site/innovationstrategy/defininnovation.htm [dostęp: 25.01.2017].
- Olesiński, Z., 2007, *Stan innowacyjności przedsiębiorstw powiatu koneckiego*, Końskie, <http://innowacyjnosc.powiat.konskie.pl/raport-nt-innowacyjnosc> [dostęp: 20.10.2014].
- ONS, 2016, *Guide to Social Capital*, Office for National Statistics, <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/social-capital-guide/the-social-capital-project/guide-to-social-capital.html> [dostęp: 20.07.2016].
- Opera Krakowska, 2016, <http://www.opera.krakow.pl/pl/sponsoring/sponsorzy-i-partnery> [dostęp: 10.08.2016].
- Opolski, K., Dwórznik M., 2012, *Zróżnicowanie w rozwoju regionalnym (dylematy i argumenty)*, Mazowsze: Studia Regionalne, nr 9, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa, s. 11–26.
- Osinska, V., Osinski, G., Tomaszewski, W., 2015, *Modelling of Scientific Collaboration Based on Graphical Analysis*, w: Salah, A.A. (ed.), 2015, *Proceedings of ISSI 2015 Istanbul: 15th International Society of Scientometrics and Informetrics Conference*, 29 June to 3 July 2015, Bogaziçi University Printhouse, Istanbul.
- Osińska, M., 2014, *Pomiar i ocena efektywności wykorzystania kapitału intelektualnego województw w Polsce*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.
- Osińska, V., 2016, *WIZualizacja INFormacji*. Studium informatologiczne, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Otok, S., 1987, *Geografia społeczna*, PWN, Warszawa.
- Oughton, C., Whittam, G., 1996, *Competitiveness, EU Industrial Strategy and Subsidiarity*, w: Devine, P., Katsoulacos, Y., Sugden, R. (eds.), *Competitiveness, Subsidiarity and Industrial Policy*, Routledge, London – New York.
- Owsiński, J.W., Tarchalski, T., 2008, *Pomiar jakości życia. Uwagi na marginesie pewnego rankingu*, Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania „Współczesne Problemy Zarządzania”, nr 1, s. 59–95.
- Page, S.E., 2007, *The Difference: How the Power of Diversity, Creates Better Groups, Firms, Schools, and Societies*, Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Pająk, J., 2001, *Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego*, w: Wijaczka, J. (red.), *Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?, Materiały konferencji naukowej, Kielce, 23 maja 2001*, Prace Instytutu Historii Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach.
- PAP, 2015, *Jerzy Pietrewicz: Wartość inwestycji w SSE na rok 2014 wyniosła 102 mld zł*, Polskie Radio, <http://www.polskieradio.pl/42/1699/Artykul/1480586,Jerzy-Pietrewicz-Wartosc-inwestycji-w-SSE-na-rok-2014-wyniosla-102-mld-zl> [dostęp: 20.01.2015].

- Parilla, J., Clark, G., McDearman, B., 2013, *Brookings Institution Report: "The 10 Traits of Globally Fluent Metro Areas"*, Brookings, <http://www.brookings.edu/research/reports/2013/06/26-global-metro-traits-mcdearman-clark-parilla> [dostęp: 20.05.2015].
- Penrose, E.T., 1959, *The Theory of the Growth of the Firm*, Wiley, New York.
- Perspektywy, 2016, *Ranking Uczelni Akademickich 2016*, <http://www.perspektywy.pl/RSW2016/ranking-uczelni-akademickich> [dostęp: 20.10.2016].
- Peteraf, M.A., 1993, *The Cornerstones of Competitive Advantage: A Resource-based View*, *Strategic Management Journal*, vol. 14, iss. 3, s. 179–191.
- Petrick, J., Scherer, R., Brodzinski, J., Quinn, J., Ainina, M., 1999, *Global Leadership Skills and Reputational Capital: Intangible Resources for Sustainable Competitive Advantage*, *Academy of Management Executive*, vol. 13, no. 1, s. 58–69.
- Pevsner, N., 1979, *A History of Building Types*, Thames & Hudson, London.
- Phusavat, K., 2013, *Productivity Management in an Organization Measurement and Analysis*, ToKnowPress, Bangkok – Celje – Lublin.
- Piętowska-Laska, R., 2012, *Doskonalenie produktywności we współczesnych przedsiębiorstwach*, *Kwartalnik Wydziału Zarządzania Politechniki Białostockiej Ekonomia i Zarządzanie*, t. 4, nr 2, Białystok.
- Porawski, A. (red.), 2013, *Współpraca JST w Polsce. Stan i potrzeby*, Projekt „Budowanie kompetencji do współpracy międzysamorządowej i międzysektorowej jako narzędzi rozwoju lokalnego i regionalnego”, Poznań
- Porter, M. E., 2003, *Postawy, wartości i przekonania a makroekonomia dobrobytu*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (eds.), *Kultura ma znaczenie*, Zysk i S-ka, Poznań, s. 59–79.
- Porter, M., 1993, *Strategia konkurencji*, PWE, Warszawa.
- Portes, A., 1998, *Social Capital. Its Origins and Applications in Modern Sociology*, *Annual Review of Sociology*, vol. 24, s. 1–24.
- Portes, A., 2000, *The Two Meanings of Social Capital*, *Sociological Forum*, vol. 15, no. 1, s. 1–12.
- Poznań I love You*, 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=-nXbRYusNDM> [dostęp: 20.10.2016].
- Proniewski, M., 2012, *Rozwój Regionów Peryferyjnych w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Putnam, R.D., 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- PwC, 2014, *Cities of Opportunity 6*, <https://www.pwc.com/mx/es/publicaciones/archivo/2014-05-cities-of-opportunity.pdf>.
- Ranking Gmin i Powiatów w 2016 roku, Związek Powiatów Polskich, <http://ranking.zpp.pl/> [dostęp: 20.08.2016].
- Raport HSBC, 2015, *Polskie średnie przedsiębiorstwa bardziej efektywne niż amerykańskie*, *Forbes*, 27 kwietnia, <http://www.forbes.pl/polskie-przedsiębiorstwa-bardziej-efektywne-niz-amerykańskie,artykuly,193887,1,1.html> [dostęp: 18.08.2016].
- Raport o kapitale intelektualnym Polski*, 2008, Warszawa, http://kramarz.pl/Raport_2008_Kapital_Intelektualny_Polski.pdf [dostęp: 11.09.2015].
- Rates of Return to Investment in Science and Innovation. A Report Prepared for the Department for Business, Innovation and Skills (BIS)*, 2014, Frontier Economics Ltd, London.

- Reinhardt, R., Bornemann, M., Pawlowsky, P., Schneider, U., 2003, *Intellectual Capital and Knowledge Management: Perspectives on Measuring Knowledge*, w: Dierkes, M., Berthoin, A.A., Child, J., Nonaka, I. (eds.), *Handbook of Organizational Learning and Knowledge*, Oxford University Press, Oxford.
- Robinson, J.V., 1969, *The Economics of Imperfect Competition*, Palgrave Macmillan.
- Romer, P.M., 1990, *Endogenous Technological Change*, *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, vol. 98, no. 5, Part 2, s. S71–S102.
- Roos, G., Roos, J., 1997, *Measuring Your Company's Intellectual Performance*, Long Range Planning, Special Issue on Intellectual Capital, vol. 30, no. 3, s. 413–426.
- Roos, G., Roos, J., Edvinsson, L., Dragonetti, N., 1997, *Intellectual Capital: Navigating in the New Business Landscape*, Macmillan, New York, NY.
- Roos, J., 1998a, *Exploring the Concept of Intellectual Capital*, Long Range Planning, vol. 31, iss. 1, s. 150–153.
- Roos, J., 1998b, *Intellectual Capital: Navigating in the New Business Landscape*, New York University Press, New York.
- Rothaermel, F.T., 2012, *Strategic Management: Concepts and Cases*, McGraw-Hill/Irwin.
- Róg, S., 1992, *Jakość życia i warunki bytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Rószkiewicz, M., Węziak-Białowolska, D., 2008, *Pomiar i modelowanie kapitału intelektualnego regionu na przykładzie Polski*, *Gospodarka Narodowa*, nr 10, s. 45–67, http://gospodarkanarodowa.sgh.waw.pl/p/gospodarka_narodowa_2008_10_03.pdf [dostęp: 25.11.2016].
- Rumelt, R., 1984, *Toward a Strategic Theory of the Firm*, w: Lamb, R. (ed.), *Competitive Strategic Management*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Sachs, J., 2000, *Uwagi na temat nowej socjologii procesu gospodarczego*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (red.), *Kultura ma znaczenie. Jakie wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Sakson, A., Skarzyński, A., 2008, *Raport o stratach wojennych Poznania*, Wydawnictwo Miejskie Poznań, Poznań.
- Sánchez, P. i in., 2001, *MEasuring Intangibles to Understand and improve innovation Management (MERITUM)*, Project funded by the European Community under the Targeted Socio-Economic Research (TSER)
- Sánchez-Cañizares, S.M., Ayuso Muñoz, M.A., López-Guzmán, T., 2007, *Organizational Culture and Intellectual Capital: A New Model*, *Journal of Intellectual Capital*, vol. 8, iss. 3, s. 409–430.
- Sasaki, M., 2004, *The Role of Culture in Urban Regeneration*, Forum Barcelona 2004, http://barcelona2004.org/www.barcelona2004.org/esp/banco_del_conocimiento/docs/PO_22_EN_SASAKI.pdf [dostęp: 20.08.2016].
- Saxenian, A., 1996, *Inside-Out: Regional Networks and Industrial Adaptation in Silicon Valley and Route 128*, *Cityscape: A Journal of Policy Development and Research*, vol. 2, no. 2, s. 41–60, <https://www.huduser.gov/periodicals/cityscape/vol2num2/saxenian.pdf>.
- Schiuma, G., Lerro, A., Carlucci, D., 2008, *The Knoware Tree and the Regional Intellectual Capital Index*, *Journal of Intellectual Capital*, vol. 9, no. 2, s. 283–300.
- Schuster, J.M., 2007, *Participation Studies and Cross-National Comparison: Proliferation, Prudence, and Possibility*, *Cultural Trends*, vol. 16, iss. 2, s. 99–196.

- Seleim, A., Bontis, N., 2013, *National Intellectual Capital and Economic Performance: Empirical Evidence from Developing Countries*, Knowledge and Process Management, vol. 20, no. 3, s. 131–140.
- Serageldin, I., Grootaert, C., 2000, *Defining Social Capital: An Integrating View*, w: Dasgupta, P., Serageldin, I. (eds.), *Social Capital: A Multifaceted Perspective*, World Bank, Washington, DC.
- Sharpe, A., 1998, *Productivity: Key to Economic Success*. Centre for the Study of Living Standards for the Atlantic Canada Opportunities Agency, Ottawa and Moncton, NB: CSLS and ACOA, www.csls.ca.
- Sharpe, A., 2002, *The Contribution of Productivity to Economic Well-Being*, w: Rao, S., Sharpe, A. (eds.), *Productivity Issues in Canada*, University of Calgary Press, Calgary.
- Sharpe, A., Gharani, L., 2002, *Trend Productivity and the New Economy*, w: Rao, S., Sharpe, A. (eds.), *Productivity Issues in Canada*, University of Calgary Press, Calgary.
- Simon, H., 2009, *Hidden Champions of the 21st Century: Success Strategies of Unknown World Market Leaders*, Springer, London.
- Skandia, 1994, *Visualizing Intellectual Capital in Skandia, Supplement to Skandia's 1994 Annual Report*, Skandia, Stockholm.
- Skinner, B.F., 1974, *About Behaviorism*, Random House, New York.
- Sneath, P.H.A., Sokal, R.R., 1973, *Numerical Taxonomy. The Principles and Practice of Numerical Classification*. W.H. Freeman Company, SF.
- Solow, R.M., 1956, *A Contribution to the Theory of Economic Growth*, Quarterly Journal of Economics, vol. 70, no. 1, s. 65–94.
- Sorman, G., 2009, *Ekonomia nie kłamie*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Stahle, S., Stahle, P., 2012, *Towards Measures of National Intellectual Capital: An Analysis of the CHS Model*, Journal of Intellectual Capital, vol. 13, iss. 2.
- Stanisławska, A., 2014, *Przepis na sukces kobiet: znamy wspólny mianownik*, Forbes, 23 stycznia, <http://www.forbes.pl/najlepsze-menedzerki-uprawiaja-sport,artykuly,169880,1,1.html> [dostęp: 20.05.2015].
- Staniszewska, M., 2014, *Syndrom NIMBY jako przykład konfliktu społecznego o charakterze lokalnym*, Acta Innovations, nr 12, http://www.proakademia.eu/gfx/baza_wiedzy/259/syndrom_nimby.pdf [dostęp: 20.10.2016], s. 17–23.
- Stanowicka-Traczyk, A., 2007, *Instrumenty strategii Kształtowania Wizerunku na przykładzie miast polskich*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 3(29), s. 53–70.
- Stanowicka-Traczyk, A., 2008, *Kształtowanie wizerunku miasta na przykładzie polskich miast*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Olsztyn.
- Starr, M.A., 2012, *Qualitative and Mixed-Methods Research in Economics: Surprising Growth, Promising Future*, Journal of Economic Surveys, vol. 28, no. 2, s. 238–264.
- Stewart, T.A., 1991, *Brainpower. Intellectual Capital Is Becoming Corporate America's Sharpest Competitive Weapon. The Challenge Is to Find What You Have – and Use It*, Fortune, vol. 123, no. 11, s. 44–60.
- Stewart, T.A., 1997, *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*, Nicholas Brealey Publishing, New York, NY.
- Storck, J., Hill, P., 2000, *Knowledge Diffusion Through 'Strategic Communities*, Sloan Management Review, vol. 41, no. 2, s. 63–74.

- Strzelecki, Z. (red.), 2013, *Wzorzec rozwoju Mazowsza – Etap II*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, nr 9, Warszawa.
- Strzelecki, Z. (red.), 2014, *Przemiany społeczno-demograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990–2030*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, nr 15, Warszawa.
- Suciu, M.Ch., 2006, *Intangible Assets and Intellectual Capital as Key Factors of Romania's Convergence Study within the CEEEX Programme – Project no. 220/2006*, “Economic Convergence and Role of Knowledge in Relation to the EU Integration”.
- Sullivan, H.P. 2000, *Value-driven Intellectual Capital – How to Convert Intangible Corporate Assets into Market*, John Wiley & Sons, USA.
- Sullivan, P.H., Harrison, S., 2000, *Profiting from IC. Learning from Leading Companies*, Journal of Intellectual Capital, vol. 1, no. 1, s. 33–46.
- Sveiby, K.E., 1997, *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-based Assets*, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, CA.
- Sveiby, K.E., 2001, *A Knowledge-based Theory of the Firm to Guide in Strategy Formulation*, Journal of Intellectual Capital, vol. 2, iss. 4, s. 344–358.
- Syverson, C., 2011, *What Determines Productivity?*, Journal of Economic Literature, vol. 49, no. 2, s. 326–365, <https://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/jel.49.2.326>.
- Szultka, S. (red.), 2012, *Klasy w sektorach kreatywnych – motory rozwoju miast i regionów*, PARP, Warszawa.
- Szultka, S. (red.), 2014, *Kreatywny łańcuch. Powiązania sektora kultury i kreatywnego w Polsce*, IBNGR, Gdańsk.
- Szymańska, D., Domin, D.J., Kwiatkowski, G., Rogatka, K., 2011, *Ranking miast w Polsce na podstawie warunków życia w świetle różnych metod pomiaru*, w: Mierzejewska, L., Wdowicka, M. (red.), *Współczesne problemy rozwoju miast i regionów*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 121–133.
- Śliwiński, L., 2013, *Ogólnopolska reprezentacja powiatowych związków komunalnych w II Rzeczypospolitej. Od Związku Sejmików Powiatowych Rzeczypospolitej Polskiej do Związku Powiatów Rzeczypospolitej Polskiej*, rozprawa doktorska, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Filologiczno-Historyczny, Częstochowa.
- Świat poza metropoliami. Z dr. Łukaszem Zaborowskim rozmawia Krzysztof Wołodźko 2015, Nowy Obywatel, Lato, <http://nowyobywatel.pl/2015/08/13/swiat-pozza-metropoliami/> [dostęp: 20.09.2015].
- Tarnowska, A., 2012, *Z dziejów unifikacji administracji II Rzeczypospolitej. Rola przepisów pruskich*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Taylor, S.J., Bodgan, R., 1998, *Introduction to Qualitative Research Methods: A Guidebook and Resource*, 3rd ed., John Wiley & Sons, New York.
- Teatr Wielki – Opera Narodowa, 2016, *Partnerzy i sponsorzy*, <http://teatrwielenki.pl/dzialalnosc/partnerzy-i-sponsorzy/> [dostęp: 10.08.2016].
- Teatr Wielki w Poznaniu, 2016, <http://www.opera.poznan.pl/pl/> [10.08.2016].
- Teece, D.J., Pisano, G., Shuen, A., 1997, *Dynamic Capabilities and Strategic Management*, Strategic Management Journal, vol. 18, no. 7, s. 509–533.
- The Economist, 2006, *Berlin's Finances. Painful Relief, The lessons for Germany from a capital and its horrendous debt*, 27 kwietnia.

- The History Learning Site, 2016, *Frederick William and Brandenburg*, <http://www.historylearningsite.co.uk/frederick-william-the-great-elector/frederick-william-and-brandenburg/> [dostęp: 20.10.2016].
- The Information Philosopher, 2016, *Howard Pattee*, <http://www.informationphilosopher.com/solutions/scientists/pattee/> [dostęp: 23.09.2016].
- The World Bank, 2006, *Where Is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*, Washington D.C.
- Tramś, M., 2014, *Powiaty: wczoraj, dziś i jutro*, Prezentacja w programie Powerpoint.
- UIS, 2012, *Measuring Cultural Participation*, UNESCO Institute for Statistics, Montreal.
- UNCTAD, 2008, *Creative Economy. Report 2008*, United Nations.
- Uziene, L., 2014, *National Intellectual Capital as an Indicator of the Wealth of Nations: The Case of the Baltic States*, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, no. 156, s. 376–381.
- Vance, R.B., 1969, *Region*, w: Sills, D.L., *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 13, Macmillan, London–New York.
- Warakomska, K., 1993, *Izochrony zmodyfikowane jako kartograficzna metoda przedstawiania dostępności ludności do miasta wojewódzkiego (na przykładzie województwa lubelskiego)*, *Polski Przegląd Kartograficzny*, t. 25, nr 2, s. 66–72.
- Weber, M., 2002, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wei-Ming, T., 2003, *Wielkość nowoczesności: wstępna analiza implikacji procesu modernizacji Azji Wschodniej*, w: Harrison, L.E., Huntington, S.P. (eds.), *Kultura ma znaczenie*, Zysk i S-ka, Poznań, s. 379–392.
- Wernerfelt, B., 1984, *The Resource-based View of the Firm*, *Strategic Management Journal*, vol. 5, iss. 2, s. 171–180.
- Weziak D., 2007, *Measurement of National Intellectual Capital: Application to EU Countries*, IRISS Working Paper Series, no. 13.
- Węziak, D., 2008, *Model kapitału intelektualnego regionu – koncepcja pomiaru i jej zastosowanie w analizie porównawczej regionów*, praca doktorska, Kolegium Analiz Ekonomicznych, SGH, Warszawa.
- Wielki ranking miast. Finał – Zielona Góra to najlepsze miasto dla młodych*, <http://lppt.pl/aktualnosci/wielki-ranking-miast-final-zielona-gora-to-najlepsze-miasto-dla-mloodych/> [dostęp: 20.08.2016].
- Wiklund, J., Shepherd, D., 2003, *Knowledge-based Resources, Entrepreneurial Orientation, and the Performance of Small and Medium-sized Business*, *Strategic Management Journal*, vol. 24, no. 13, s. 1307–1314 .
- Winter, S.G., 1987, *Knowledge and Competence as Strategic Assets*, w: Teece, D.J. (ed.), *The Competitive Challenge. Strategies for Industrial Innovation and Renewal (Business Strategies Series)*, Ballinger, Cambridge, MA, s. 159–184.
- Witkowska, M., 2013, *Neofilia – na tropie nowych wrażeń*, *Hello Zdrowie*, 21 października, <http://www.hellozdrowie.pl/psychologia/neofilia-na-tropie-nowych-wrazen> [dostęp: 15.01.2015].
- Witkowski, W., 2007, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Wosiek, M., 2011, *Kapitał intelektualny jako wyznacznik procesów modernizacji*, Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, *Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej*, z. 18, s. 232–245.
- Wosiek, M., 2012, *The Relationship between Intellectual Capital and Development of Regions*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr, 28, s. 190–199.
- Yang, Ch.Ch., Lin, C.Y.Y., 2009, *Does Intellectual Capital Mediate the Relationship between HRM and Organizational Performance? Perspective of a Healthcare Industry in Taiwan*, *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 20, iss. 9, s. 1965–1984.
- Yao, J., Bjurstrom, E., 2015, *Trends and Challenges of Future IC Reporting. Experiences from Japan*, w: Ordóñez de Pablos, P., Edvinsson, L. (eds.), *Intellectual Capital in Organizations. Nonfinancial Reports and Accounts*, Routledge, New York.
- Zarycki, T., 2009, *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu*, *Psychologia Społeczna*, tom 4, nr 1–2 (10), s. 12–25.
- Zelek, A. (red.), 2013, *Nowoczesna inżynieria finansowa dla firm startp w Polsce w latach 2009–2012 – raport z badań screeningowych*, Wydawnictwo Naukowe Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu w Szczecinie, Szczecin.
- ZPP, oficjalna strona internetowa, 2016, [shttp://zpp.pl/](http://zpp.pl/) [dostęp: 20.07.2016].

Akty prawne

- Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do rozporządzenia z dnia 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych pierwszej instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego, Dz.U. 1919 nr 90, poz. 489.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. nr 91, poz. 578.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, t.j. Dz.U. z 2010 r. nr 234, poz. 1536, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. 2009 nr 157, poz. 1240.
- Ustawa z dnia 24 lipca 1992 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, Dz.U. nr 63, poz. 314.

Inne

- Wywiad ze Starostą Powiatu Poznańskiego Janem Grabkowskim, lipiec 2015 r.

WYKAZ NAJCZĘŚCIEJ STOSOWANYCH SKRÓTÓW

AOD	– Argon Oxygen Decarburization
B+R	– badania i rozwój
BDL	– Baza Danych Lokalnych
BIZ	– bezpośrednie inwestycje zagraniczne (<i>foreign direct investment</i>)
BRFSS	– The Behavioral Risk Factor Surveillance System
GCI	– globalny indeks konkurencyjności (<i>Global Creativity Index</i>)
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
HDI	– wskaźnik rozwoju społecznego (<i>Human Development Index</i>)
HPI	– wskaźnik ubóstwa społecznego (<i>Human Poverty Index</i>)
ICT	– technologie informacyjne i komunikacyjne (<i>information and communication technologies</i>)
IIZ	– informatyczna infrastruktura zarządzania
JST	– jednostka samorządu terytorialnego
KCI	– indeks miasta wiedzy (<i>Knowledge City Index</i>)
KI	– kapitał intelektualny (<i>intellectual capital</i>)
KIG	– Krajowa Izba Gospodarcza
KS	– kapitał społeczny
LLL	– uczenie się przez całe życie (<i>lifelong learning</i>)
LQ	– współczynnik lokalizacji
MNiSW	– Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
MPZ	– miejscowy plan zagospodarowania
NCN	– Narodowe Centrum Nauki
NEW	– dobrobyt ekonomiczny netto (<i>Net Economic Welfare</i>)
NGO	– organizacje pozarządowe
NHC	– narodowy kapitał ludzki (<i>national human capital</i>)
NICI	– <i>National Intellectual Capital Index</i>
NIS	– krajowy system innowacji (<i>national innovation system</i>)
NMC	– narodowy kapitał rynkowy (<i>national market capital</i>)
NPC	– narodowy kapitał procesów (<i>national process capital</i>)
NRC	– narodowy kapitał odnowy (<i>national renewal capital</i>)
NTBF	– firmy oparte na nowych technologiach (<i>new technology based firms</i>)
OiZ	– organizacja i zarządzanie
PKB	– produkt krajowy brutto
PNB	– produkt narodowy brutto
PNTL	– nastawienie na unikanie porażki (<i>play-not-to-lose</i>)
PPP	– parytet siły nabywczej (<i>purchasing power parity</i>)
PTW	– nastawienie na wygraną (<i>play-to-win</i>)
RBV	– teoria zasobowa (<i>resource based view</i>)
RG	– ResearchGate
SSC	– centrum usług wspólnych (<i>Shared Services Center</i>)
UoFP	– ustawa o finansach publicznych

SPIS TABEL

1. Wielkość powiatów w latach 1998–2013 w świetle założeń reformy samorządowej.....	29
2. Powiaty spełniające kryteria wielkościowe z 1998 roku	30
3. Powiatowa administracja zespolona	30
4. Powiatowa administracja i jednostki organizacyjne powiatu.....	31
5. Instytucje o zasięgu powiatowym.....	31
6. Liczba powiatów w Polsce w 2016 roku z podziałem na województwa	43
7. Trzy rodzaje miast.....	44
8. Zidentyfikowane trwałe formy współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST)	46
9. Kategorie powiatów	49
10. Liczba spółek notowanych na rynku New Connect zarejestrowanych w polskich powiatach w 2014 roku	101
11. Główni aktorzy metropolitalni	121
12. Jakość życia w próbie panelowej 2011–2013 w przekroju podregionów (NTS 3)	134
13. Globalny ranking krajów pod względem tolerancji.....	140
14. Rodzaje kreatywności i formy własności intelektualnej leżące u podstaw sektorów przemyślu kreatywnego	143
15. Sektoryzacja branż kreatywnych według „UNCTAD approach”	144
16. Wielkość zatrudnienia oraz odsetek osób zajmujących stanowiska kierownicze w firmach branż kreatywnych w Wielkiej Brytanii w 2015 roku.....	145
17. Wskaźniki dotyczące kreatywnej gospodarki w województwach Polski	146
18. Ramy dla pomiaru rezultatów kreatywności	157
19. Ramy dla pomiaru kapitału strukturalnego/instytucjonalnego	157
20. Ramy dla pomiaru kapitału ludzkiego.....	158
21. Ramy dla pomiaru kapitału społecznego	159
22. Ramy dla pomiaru kapitału kulturowego.....	159
23. Kluczowe czynniki kulturowe z punktu widzenia kapitału intelektualnego powiatu	164
24. Rodzaje kreatywności i formy własności intelektualnej leżące u podstaw branż kreatywnych	173
25. Dostępność kultury w 2014 roku w województwach w Polsce.....	174
26. Powiaty o największej dostępności kultury.....	175
27. Dostępność kultury a salda migracji.....	175
28. Korelacje między wskaźnikiem dostępności drogowej (2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2010–2012).....	179
29. Korelacje między wskaźnikiem dostępności drogowej (2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2011–2013).....	180
30. Korelacje między wskaźnikiem dostępności drogowej (2014) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2012–2014).....	180
31. Korelacje między średnim poziomem wynagrodzeń (2010–2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2010–2012)	181
32. Korelacje między średnim poziomem wynagrodzeń (2011–2013) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2011–2013)	182
33. Korelacje między średnim poziomem wynagrodzeń (2012–2014) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2012–2014)	182

34. Korelacje między liczbą ofert pracy (2010–2012) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2010–2012).....	184
35. Korelacje między liczbą ofert pracy (2011–2013) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2011–2013).....	184
36. Korelacje między liczbą ofert pracy (2012–2014) a średnimi wynikami matur i wskaźnikami EWD (2012–2014).....	185
37. Powiaty, w których znajdują się licea z listy 100 najlepszych wg rankingu Perspektyw (2014)	185
38. Powiaty niebędące metropoliami, w których znajdują się licea z listy 500 najlepszych wg rankingu Perspektyw (2014)	186
39. Teoria zasobowa a kapitał intelektualny powiatu	202
40. Relacje pomiędzy kapitałem materialnym a kapitałem intelektualnym w powiecie	205
41. Syntetyczna charakterystyka badań kapitału intelektualnego krajów, regionów i miast w wybranych opracowaniach	210
42. Lista zmiennych używanych do pomiaru wewnętrznych konstruktów NICI i ich wag.....	217
43. Macierz komponentów dla kapitału ludzkiego.....	222
44. Macierz komponentów dla kapitału strukturalnego.....	223
45. Obszary i metody pomiarowe kapitału intelektualnego powiatu.....	231
46. Kierunki badawcze kapitału intelektualnego powiatu.....	233
47. Dostępność kulturowa a migracje w polskich powiatach	254
48. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2014 roku	272
49. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2012 roku	275
50. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2010 roku	277
51. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2008 roku	279
52. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2006 roku	281
53. Charakterystyka skupień powiatów na podstawie zmiennych z 2004 roku	282
54. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2004 roku	285
55. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2006 roku	285
56. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2008 roku	286
57. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2010 roku	287
58. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2012 roku	288
59. Charakterystyka skupień na podstawie zmiennych z 2014 roku	290
60. Wybrane cechy charakteryzujące rozwój społeczno-gospodarczy powiatów	295
61. Współczynniki korelacji r Pearsona dla cech charakteryzujących poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w powiatach (z wyłączeniem miast na prawach powiatu)*	295
62. Współczynniki korelacji r Pearsona dla cech charakteryzujących poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w miastach na prawie powiatu*	296
63. Wartość średnia i współczynniki zmienności dla środków finansowych z projektów unijnych wg wybranych dziedzin	299
64. Wartość średnia i współczynniki zmienności dla środków finansowych z projektów unijnych wg wybranych beneficjentów.....	303
65. Kryteria analizy misji – określenia, które brali pod uwagę sędziowie przy analizie treści misji	322
66. Powiaty z najwyższą orientacją PTW	324
67. Powiaty z najniższą orientacją PTW	325
68. Specyfika wskaźników służących pomiarowi KI powiatu	371
69. Obszary badawcze/pomiarowe dotyczące kapitału intelektualnego powiatów.....	376
70. Przykładowe zmienne z uwzględnieniem ich dostępności	379
71. Lista zmiennych opisujących kapitał intelektualny	384
72. Wzorzec raportowania o KI powiatu	386

SPIS RYSUNKÓW

1. Powiaty o liczbie mieszkańców poniżej 30 i 50 tys. w roku 2035.....	24
2. Dochody własne powiatów w stosunku do dochodów ogółem w latach 2009–2011.....	25
3. Poziom dochodów własnych <i>per capita</i> w poszczególnych grupach powiatów (w zł).....	26
4. Dziedziny, w których powiaty zawiązały porozumienia międzypowiatowe.....	47
5. Dekompozycja znaczeniowa pojęcia kapitału intelektualnego.....	54
6. Komponenty The Global Innovation Index.....	59
7. Odsetek projektów badawczych realizowanych wspólnie przez biznes i uczelnie w wybranych miesiącach w 2012 roku.....	72
8. Liczba szkół wyższych w wybranych powiatach w Polsce.....	75
9. Skalowalny wykres liczby szkół wyższych w poszczególnych powiatach w Polsce.....	76
10. Sumaryczna liczba indeksowanych publikacji w poszczególnych powiatach.....	77
11. Sumaryczna liczba indeksowanych publikacji w poszczególnych powiatach w Polsce w postaci skalowalnej.....	77
12. Model statystyczny zastosowany dla rozkładu liczby publikacji wydawanych w poszczególnych powiatach.....	79
13. Sumaryczny IF publikacji wydawanych w poszczególnych powiatach.....	79
14. Sumaryczny IF w postaci skalowalnej.....	80
15. Mapa gęstości szkół wyższych na poziomie powiatu.....	80
16. Mapa gęstości indeksowanych publikacji na poziomie powiatu.....	81
17. Mapa gęstości sumarycznego IF na poziomie powiatu.....	81
18. Korelacja między znormalizowanymi wartościami liczby publikacji a wartością IF.....	82
19. Analiza korelacji statystycznej z progową liczbą publikacji.....	83
20. Korelacja między wartością IF a sumaryczną liczbą publikacji w poszczególnych powiatach.....	83
21. Wartość IF i średnie wynagrodzenie.....	84
22. Wykres rozrzutu obrazujący położenie wartości obserwacji względem linii regresji.....	85
23. Uśredniona wartość IF na poziomie powiatu.....	85
24. IF a poziom bezrobocia w powiecie.....	86
25. Udział średnich przedsiębiorstw w strukturze gospodarki w wybranych krajach (w %).....	100
26. Miasta o zróżnicowanej dynamice liczby ludności i liczby pracujących na tle dostępności transportowej.....	105
27. Miasta małe i średnie w klasach wydzielonych w rankingu według dynamiki w okresie 1995–2010 oraz stanu miast w roku 2010.....	107
28. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2011 roku.....	109
29. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2012 roku.....	109
30. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2013 roku.....	110
31. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w 2014 roku.....	110
32. Top 20 powiatów o największej liczbie ofert pracy w I połowie 2015 roku.....	111
33. Współczynnik korelacji pomiędzy trzema komponentami modelu 3T oraz indeksem kreatywności a PKB na głowę mieszkańca.....	138
34. Współczynnik korelacji pomiędzy elementami modelu 3T oraz indeksem kreatywności a nierównością dochodów.....	138

35. Liczba podmiotów z sektorów kreatywnych w poszczególnych województwach w zestawieniu z jakością życia i udziałem klasy kreatywnej, 2009 rok	142
36. Potencjał kultury a koncentracja sektora kultury i kreatywnego	146
37. Wydatki na kulturę a koncentracja sektora kultury i kreatywnego	147
38. Liczba i przyrost podmiotów sektora kultury i kreatywnego w województwach, lata 2009–2013	148
40. Komponenty kapitału intelektualnego Polski	208
39. Struktura kapitału intelektualnego regionu, na który składa się kilka państw	208
41. Struktura pomiaru kapitałów niematerialnych	216
42. Model NPP (<i>Network Production Process</i>) krajowego systemu innowacji	218
43. Matryca podejmowania decyzji	218
44. Konceptyjny schemat indeksu KCI	219
45. Proponowana klasyfikacja 54 modeli	220
46. Wybrane kanały transmisyjne wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność gospodarki	221
47. Liczba centrów usług w największych ośrodkach usług biznesowych Polski (2016)	253
48. Struktura próby badawczej ze względu na reprezentowaną grupę zawodową	309
49. Struktura próby badawczej ze względu na płeć	310
50. Struktura próby badawczej ze względu na wiek	310
51. Struktura próby badawczej ze względu na reprezentowaną grupę powiatów	310
53. Odsetek powiatów reprezentowanych w badaniu według województw	311
52. Struktura próby badawczej ze względu na region	311
54. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014	313
55. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 dla pracowników administracji oraz pozostałych osób	314
56. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 dla powiatów oraz miast na prawach powiatu	316
57. Preferencje dla kapitału intelektualnego w przeszłości	318
58. Udział czynników z grupy „a” w grupie pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 – odsetek wskazań	319
59. Odsetek uczestników badania wskazujących wysoki poziom społecznej aktywności mieszkańców jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW	326
60. Odsetek uczestników badania wskazujących zaangażowanie i pasję liderów lokalnych jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW	326
61. Odsetek uczestników badania wskazujących wysoki poziom kompetencji pracowników samorządowych jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW	328
62. Odsetek uczestników badania wskazujących dużą liczbę małych i średnich przedsiębiorstw jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW	328
63. Odsetek uczestników badania wskazujących dostępność komunikacyjną jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW	329
64. Odsetek uczestników badania wskazujących dobrą jakość środowiska naturalnego jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW	329
65. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025	331

66. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025 dla pracowników administracji oraz pozostałych osób.....	333
67. Hierarchia czynników ważnych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025 dla powiatów oraz miast na prawach powiatu.....	334
68. Preferencje dla kapitału intelektualnego w przyszłości.....	335
69. Udział czynników z grupy „a” w grupie pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2016–2025, odsetek wskazań.....	336
70. Odsetek uczestników badania wskazujących rozwinięte instytucje edukacyjne i szkolnictwo wyższe jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	337
71. Odsetek uczestników badania wskazujących działalność badawczo-rozwojową na terenie powiatu jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	337
72. Odsetek uczestników badania wskazujących aktywne władze samorządowe jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	338
73. Odsetek uczestników badania wskazujących dużą liczbę małych i średnich przedsiębiorstw jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	339
74. Odsetek uczestników badania wskazujących dostępność komunikacyjną jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	340
75. Odsetek uczestników badania wskazujących dobrą jakość środowiska naturalnego jako ważny czynnik rozwoju powiatu w latach 2016–2025 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	340
76. Stałość wskazań czynników w grupie pięciu najważniejszych dla rozwoju powiatu w latach 2005–2014 oraz 2016–2025.....	341
77. Negatywne czynniki, które nie miały wpływu na rozwój powiatu w latach 2005–2014.....	343
78. Negatywne czynniki, które nie miały wpływu na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według pracowników administracji oraz pozostałych osób.....	344
79. Negatywne czynniki wywierające duży lub bardzo duży wpływ na rozwój powiatu w latach 2005–2014.....	346
80. Negatywne czynniki wywierające duży lub bardzo duży wpływ na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według pracowników administracji oraz pozostałych osób.....	347
81. Odsetek uczestników badania wskazujących na duży lub bardzo duży wpływ emigracji dobrze wykształconych i kreatywnych osób do innych powiatów w Polsce lub za granicę na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	348
82. Odsetek uczestników badania wskazujących na duży lub bardzo duży wpływ „wykluczenia społecznego wielu mieszkańców związanego z bezrobociem” na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	348
83. Odsetek uczestników badania wskazujących na duży lub bardzo duży wpływ „niskiej jakości środowiska naturalnego” na rozwój powiatu w latach 2005–2014 według intensywności orientacji PNTL/PTW.....	349
84. Struktura odpowiedzi dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie.....	350
85. Odsetek osób wyrażających akceptację dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie a preferencje dla kapitału intelektualnego w przeszłości.....	351
86. Odsetek osób wyrażających akceptację dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie a preferencje dla kapitału intelektualnego w przyszłości.....	352

87. Odsetek osób wyrażających akceptację dla stwierdzeń dotyczących klimatu dla przedsiębiorczości w powiecie w segmentach respondentów wyodrębnionych na podstawie kryterium siły oddziaływania negatywnych zjawisk na rozwój powiatu	353
88. Struktura odpowiedzi dla pytania dotyczącego orientacji PNTL/PTW	355
89. Odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującej orientacji lokalnej społeczności na przyszłość według regionów	355
90. Odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującym nastawieniu lokalnej społeczności powiatu na poszukiwanie nowych rozwiązań według regionów	356
91. Odsetek uczestników badania wyrażających opinie o dominującej aktywnej postawie w ich lokalnej społeczności powiatu według regionów	357
92. Struktura uczestników badania według intensywności orientacji PNTL/PTW	357
93. Hierarchia obszarów wymagających zwiększenia nakładów ze strony władz powiatowych...	359
94. Struktura odpowiedzi dla stwierdzeń dotyczących opinii na temat aktualnie sprawującego urząd prezydenta/starosty	360
95. Kapitał intelektualny powiatu – mapa koncepcyjna	375

W najbliższych latach model rozwojowy polskiej gospodarki musi się radykalnie zmienić. Zmiany demograficzne, niestabilna sytuacja w otoczeniu międzynarodowym, a także zmiany w gospodarce (przemysł 4.0) sprawiają, że czynniki decydujące o przewadze konkurencyjnej polskich samorządów także będą się zmieniać. Spadek finansowania z funduszy unijnych będzie miał niebagatelny wpływ na budżety i strategie polskich samorządów. Rola szeroko rozumianych czynników niematerialnych, określanych w niniejszej pracy jako „kapitał intelektualny”, jest nie do przecenienia.

W literaturze przedmiotu dotychczas niewiele miejsca poświęcano analizowaniu i pomiarowi kapitału intelektualnego na poziomie powiatu (w tym miasta). Większość opracowań koncentrowała się na obszarach większych niż powiat (na regionie, kraju) lub mniejszych (na organizacji, przedsiębiorstwie, instytucji). Niniejsza praca ma na celu wypełnienie tej luki. W sposób kompleksowy bierze pod uwagę czynniki niematerialne jako determinanty wzrostu w ujęciu regionalnym. Dostarczono w niej czytelnikowi kompleksowej wiedzy o tym, czym jest kapitał intelektualny powiatu (w tym miasta), jakie są jego składniki, jak go mierzyć itp. Zawarto też wyniki wielu badań własnych dotyczących kapitału intelektualnego polskich powiatów.

Praca powinna zainteresować nie tylko naukowców, ale także samorządowców.

ISBN 978-83-7417-952-2

9 788374 179522 >